

SPISY HISTORICKÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ

SVÄZOK 6

DANIEL RAPANT

VIEDENSKÉ MEMORANDUM
SLOVENSKE Z ROKU 1861

VYDALA MATICA SLOVENSÁ V TURČ. SV. MARTINE

1943

SPISY HISTORICKÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ

SVÄZOK 6

DANIEL RAPANT

VIEDENSKÉ MEMORANDUM
SLOVENSKE Z ROKU 1861

VYDALA MATICA SLOVENSKA V TURČ. SV. MARTINE

1943

17A0035557

F 494
1 1

Tlačila Neografia, úč. spol. v Turč. Sv. Martine.

ÚVODOM.

Práca, ktorú pre vojnové pomery a s nimi súvisiace rozličné ťažkosti a prekážky predkladáme s oneskorením viac ako dvojročným, je prácou príležitostnou dvojnásob. Svojím predmetom, kde sa snaží prehliť naše poznanie slovenskej politiky v rokoch memorandových (1861—65), a i spôsobom svojho vzniku, v ktorom smere môže ďakovať za svoj vznik len čiste náhodnému zovňajšiemu popudu, bez toho, že by autor na jej napísanie kedy predtým bol len pomýšľal.

Memorandový výbor, poriadajúci v rámci memorandových osláv i výstavku dôležitejších memorandových pamiatok, predmetov i dokumentov, bol sa totiž v tejto súvislosti obrátil na autora so žiadosťou o zadováženie fotografickej kópie pôvodiny memoranda, podaného r. 1861 osobitnou deputáciou uhorskému snemu a uloženého nateraz v archíve maďarského snemu. Pre vypuknutie vojny s Ruskom, ale i pre iné, dokonca snád' i rozhodujúcejšie príčiny zadovážiť žiadanú fotokópiu sa mu nepodarilo. Namiesto toho pri bádani v archívnych fondoch Štátneho archívu (Országos levéltár) v Budapešti, kde bolo predtým uložené aj naše martinské memorandum, podarilo sa mu objaviť celú hrbu dôležitých a jeden od druhého zaujímavejších a doteraz zväčša vôbec neznámych dokumentov, vzťahujúcich sa na druhú, nie menej dôležitú časť slovenského zákroku z roku 1861, na viedenský prosbopis, podaný osobitnou slovenskou deputáciou pod vodcovstvom biskupa Št. Moysesu dňa 12. XII. 1861 panovníkovi Fr. Jozefovi vo Viedni. Krokom týmto uskutocňuje sa druhá alternatíva politiky martinského memorandového shromaždenia, ktorá zatiaľ z politických i taktických príčin bola zatlačená do úzadia. Pre tento formálny, ale ešte viac pre úzky a organický súvis vnútorný dovolili sme si prosbopis, podaný viedenskou deputáciou panovníkovi, s jeho prílohou, návrhom na Slovenské okolie, a prosbopis biskupa Štefana Moysesu pomenovať Viedenským memorandumom.

Väčšia časť historického úvodu (hl. 1—8) vyšla už v Sborníku Matice slovenskej na rok 1941 (ročník XIX., str. 3—75). K týmto kapitolám, opraveným a doplneným len na niekoľko málo miestach, pristupujú v tomto súbornom a dokumentami doplnenom vydaní dve kapitoly ďalšie (9—10), ktoré sa síce nezaoberajú už priamo osudami viedenského memoranda, skon-

VI

čenými v podstate jeho formálnym vybavením rezolúciou zo dňa 17. II. 1863 a jeho (vskutku však nikdy neuskutočneného) použitia pri vypracovaní národnostného zákona, vzťahujú sa však predsa na zaujímavý pokus vysokých úradníkov kráľ. uh. miestodržiteľskej rady, uh. dv. kancelárie a rady štátnej (Dobrjanskij, Francisci, Mandić, Pópa, Mihályi, Mihajlovič, Ožegović), príslušníkov to všetkých nemaďarských národov uhorských, uskutočniť riešenie národnostnej otázky v Uhorsku, keď i v trocha pozmenenej, zmiernenej forme, podľa pomyslov a návrhov Viedenského memoranda. Nie je tu teda síce súvis formálny, kancelársky, ale je tu súvis vecný, vnútorný. Tieto kapitoly podávajú nám jednak zaujímavý doklad spolupráce nemaďarských národov uhorských v duchu Memoranda martinského, jednak však základne rozširujú naše, doteraz až priveľmi kusé vedomosti o národnostnej politike Schmerlingovského provizória (1861—65). Súčasne, pravda, prehlbujú naše vedomosti, keď i v súhlase so svojím tématom, len v hrubých rysoch, i o tomto zaujímavom päťročí politiky slovenskej.

Za umožnenie úspešného výskumu v Štátnom archíve v Budapešti ďakujem i na tomto mieste hl. riaditeľovi tohoto ústavu Dr. D. J á n o s s y m u, ako i ostatnému jeho úradníctvu, najmä Dr. B. B o t t l ó v i. Za obstaranie a doposlanie fotografických kópií niektorých dôležitých kusov dokumentárnej zbierky vďačím p. riaditeľovi Staats-Haus- und Hofarchívu vo Viedni, univ. prof. Dr. Lotarovi G r o s s o v i, a hl. archivárovi tohože archívu Dr. Fr. R e i n ö h l o v i. Z domácich vedeckých ústavov som mimoriadnou vďakou zaviazaný najmä archívu Slov. nár. múzea v T. Sv. Martine a jeho správkyňi Dr. M. J e r š o v e j - O p o č e n s k e j, ktorá okrem ochotnej pomoci pri mojom bádaní vlastnom, bola tak láskavá vyhľadať pre mňa i niektoré ďalšie písomnosti z tohoto archívu, a bibliotekárovi Matice slovenskej doc. Dr. A. B a n i k o v i. Za pomoc pri shľadávaní literatúry ďakujem univerzítnej knižnici v Bratislave a jej úradníctvu. Za požičanie niektorých zriedkavejších časopisov diecezánnej bibliotéke v Nitre a jej správcovi vdp. Št. D r o z d o v i. Za úhradu trov na zadováženie materiálu ďakujem Memorandovému výboru, najmä jeho predsedovi Dr. M. S o k o l o v i, predsedovi snemu SR, a podpredsedovi posl. Dr. P. F l o r k o v i. Za obetavé vydanie konečne M a t i c i s l o v e n s k e j, za pozornú tlač však tlačiarňi N e o g r a f i i v T. Sv. Martine.

Vydavateľské zásady, ktorými sme sa pri úprave, prepise a poznámkovaní jednotlivých dokumentov v tomto sväzku spracovávali, sú tie isté ako v našom Slovenskom povstaní, kde láskavý záujemca ich nájde obšírnejšie rozvedené na str. 3—7 sv. I. 2.

V Bratislave koncom roku 1943.

P ô v o d c a.

SKRATKY.

I.

ah.: allerhöchst.
ag.: allergnädigst.
akn.: arciknieža.
au.: alleruntertänigst.
dd', ddto: de dato.
dv. r.: dvorný radca.
E. M.: Euer Majestät.
E. E.: Euer Excellenz.
gh.: geheim.
h. o.: hierortig.
pr.: präsentiert, praesentatum.
r.: reservatum.
r. m. r.: radca miestodržiteľskej rady.

II.

A., a.: archív.
A. H.: Hurbanov archív v S. N. M.
E.: elnöki (prezidiálny): P
K.: Uh. dv. kancelária (fond v O. L.).
K. K.: Kabinetskanzlei (fond v St. A. W.).
M. R.: Ministerrat (fond v St. A. I. J.).
M. S.: Matica slovenská.
O. L.: Országos Levéltár v Budapešti.
P.: Praesidialis, prezidiálny.
PBV.: Pešťbudínske vedomosti.
R.: Král. miestodrž. rada uh. (fond v O. L.).
SP.: Slov. Pohľady.
S. N. M.: Slovenské národné múzeum v T. Sv. Martine.
St. A. I. J.: Staatsarchiv des Min. des Innern und der Justiz vo Viedni.
St. A. W.: Haus-Hof- und Staatsarchiv vo Viedni.
St. R.: Staatsrat (fond v St. A. W.).
V. K. M.: Vallás és közoktatásügyi minisztérium (fond v O. L.).

**VIEDENSKÉ MEMORANDUM
SLOVENSKÉ Z R. 1861**

I.

Slovenský pokus o slovensko-maďarské narovnanie z r. 1861 (Martinské memorandum) skončil sa nezdarom. Nielen preto, že snem bol panovníkom rozpustený drieb, než by bol mohol prerokovať otázku národnostnú, ale najmä i preto, že ústupky s maďarskej strany, pripravované národnostným výborom tohto snemu, ani zďaleka nemohly uspokojiť oprávnené túžby nemaďarských národov uhorských. Nemožnosť narovnania bola zavinená najmä zásadným rozporom v nazeraní na národnostnú otázku a na jej riešenie na strane maďarskej a nemaďarskej. Kolektivistické cítenie na strane nemaďarskej, i keď bolo ochotné k rôznym ústupkom v praxi, nijako nebolo možno uviesť na spoločného menovateľa s atomistickým chápaním a riešením problému so strany maďarskej.¹

Pre súčasné slovenské stanovisko je po tejto stránke akiste príznačné, že Št. M. Daxner ani len za potrebné nepokladá rozberať podrobnosti nárady národnostného výboru snemového, vidiac, že nárada neobsahuje vec základnú, uznanie jednotlivých národov uhorských ako kolektívnych osobností. Podľa mienky Daxnerovej snemový výbor mal proste vysloviť zásadu, „že všetky národy krajiny uhorskej (Hungarii), a síce Maďari, Slováci, Rumuni, Nemci, Srbi, Rusíni atď., sú z ohľadu práv národných medzi sebou rovnoprávne a že v politickom ohľade všetky dovedna jeden, historickému pochopu Uhorska (Hungarii) zodpovedajúci nerozdielny celok tvoria; ďalej že v politicko-administratívnom, súdnoprávnom i vzdelávateľnom ohľade taká ústrojnnosť uvedená byť má, ktorá by v medziach celosti krajiny všetkým národom rovný a slobodný národný vývin zabezpečovala“. Nárada snemového výboru skrýva v sebe podľa Daxnera pre Slovákov ešte väčšie priepadliská ako rovnoprávnosť Nemcov.²

¹ O tejto rozdielnosti nazerania viac vid' v mojich úvahách v zborníku *Osudy memoranda*, str. 5 n. a najmä v mojom hist. polit. rozbere *Memoranda v Slováku* zo dňa 1. VI. 1941, č. 125 (aj osobitne v „80 rokov slovenských zápasov“, str. 13. n.)

² Porovn. Daxnerovu úvahu: „Nárada snemového povereníctva“ v PBV, č. 50 a 51 (6. a 10. IX.). Tiež články Francisciho o zpráve snem. výboru národnostného (uverejneného v preklade v č. 44) v č. 46, 47 a články §§-ove (Daxner?) v č. 48 a 49. Ďalej list z Liptova zo dňa 14. IX., uverejnený v PBV č.

Za takýchto okolností ožily, prirodzene, nádeje slovenské, kladené vo Viedeň a panovníka, potlačené, čiastočne z taktiky, čiastočne z presvedčenia, pri spomenutom pokuse o priame slovensko-maďarské narovnanie. Veď i mnohí z tých (medzi nimi i sám osnovateľ Memoranda Daxner), ktorí boli pre priame dorozumenie sa s Maďarmi a pre podanie slovenských požiadaviek len na snem, videli v panovníkovi už vtedy akési vyššie odvolacie fórum, na ktoré obrátiť sa, v prípade nezdareného počínu prvého, bude ešte vždy možné. Súhlasne s tým dostávajú sa k prevahe zasa osoby, ktoré obrátiť sa i na panovníka radily už na martinskom národnom shromaždení, a možnosť zapojiť sa do národného pohybu je daná i takým, ktorí dovtedy z lojality oproti panovníkovi nechceli alebo nemohli sa zúčastniť na svätomartinskom počíne.

Možnosť, lepšie povedané nutnosť obrátiť sa do Viedne hlásila sa teraz, keďže slovenské národné požiadavky a potreby nebolo možno nechať nevybavené, čím ďalej naliehavejšie. Najmä i preto, že s maďarskej strany, ktorej sa Októbrovým diplomom dostala do rúk celá vládna moc v Uhorsku, nechýbaly pokusy využiť túto moc i v národnom záujme maďarskom v smysle návratu k starej politike maďarizačnej. Jednotlivé príznaky, ktoré sa v tomto ohľade zjavovali už od počiatku prevratových čias (asi tak od r. 1858), nadobúdajú teraz už systematickej a plánovitej formy. Októbrový diplom (lepšie povedané jeden zo sprievodných reskriptov) snaží sa síce urobiť zadosť zásade národnostnej rovnoprávnosti aspoň v tej forme, že prikazuje uhorským ústredným a ostatným úradom šetrenie nemaďarských rečí v úradoch i v školstve. Obciam a mestám má byť ponechané na vôli uviesť si v cirkevných a školských veciach svoju úradnú reč. V stoličných, mestských a obecných shromaždeniach má mať každý právo užívať svoju vlastnú reč. V nej sa môže každý obracať i na úrady, ktoré sú povinné vybaviť podania v tej istej reči. I nariadenia k obciam majú byť nadriadenými úradmi vydávané v ich vlastnej reči.

V praxi, pravda, tieto zásady vypadaly trochu inak. Už v úpravách, daných hl. županom, nemaďarsky prehovoríť v stoličných výboroch povoľuje sa len maďarsky nevediacim. Úradníci, ktorí neovládajú maďarčinu, majú byť prepustení. (V smysle tohto nariadenia alebo i z dôvodov politických dostala sa do „disponibility“ väčšina slovenských úradníkov, i keď maďarsky vedeli.) Skutočné pomery byly, pravda, ešte horšie. Noví hlavní župani a nimi zostavené municipálne výbory byly nemaďarským národnostným snahám nepriateľské, takže pre (i keď vo väčšine prípadov len mravný) nátlak neuplatňovaly sa práva slovenčiny všade ani v tejto minimálnej povolenej

55, stavajúci sa i naďalej za Okolie, list od Hrona (23. VIII.) v č. 50 a i. Odôvodnenosť Okolia po stránke historickej dokazuje Hostinský tamtiež v č. 64. (Slovo o tom, že Hornouhorské okolie má základ historický.)

miere.³ Na tomto vývine nič nezmenilo ani postupné zavádzanie nového absolutizmu (vymenovanie nového miestodržiteľa gr. Mórica Pálffyho, zrušenie kolegiálneho zriadenia kr. nám. rady, rozpustenie zastupiteľských sborov a zriadenie nových, vymenovaných novými administrátormi, resp. kráľ. komisármi, vyhlásenie výnimočného stavu). Vymenovaní úradníci proste pokračovali tam, kde volení ústavní prestali.⁴ Len prechodne v počiatočnej dezorientácii vyskytuje sa kde-tu stanovisko priaznivejšie.⁵ Miestodržiteľská rada vyžaduje napr. predkladanie maďarskej zápisnice i od miest, úradujúcich slovensky.⁶ Predpisy spomenutého reskriptu neboly v dôsledku celkového ovzdušia úplne zachovávané ani na stupni najnižšom, v obciach.

Úradná reč v obciach, ako už vieme, mala alebo aspoň mohla byť (i keď tak fakticky všade nebolo a i keď proti zmenám s maďarskej na inú reč úradnú bola na vyšších miestach určitá nechuť) zásadne reč obyvateľstva. Ba rozhodnutie uh. dv. kancelárie zo dňa 20. XII. 1861 pripúšťa i nemaďarské rokovanie a zápisnice i v municípiách. V tomto prípade predpisuje len to, aby zápisnica bola písaná aj maďarsky a vyššiemu dozorčíemu miestu aby boly predkladané obe osnovy. Rozhodnutie toto bolo vydané len v konkrétnom prípade, keď mesto Zvolen predložilo len slovenské zápisnice, a len ako norma pre kr. radu v podobných prípadoch, publikované však nebolo. (Už predtým v máji podobná úľava bola povolená Zarándskej.)

Nemaďarských národov dotýkaly sa však predovšetkým oživené a znásobené snahy maďarizačné v školstve, najmä ľudovom, ale i v strednom. Počiatky remaďarizácie boly tu čiastočne umožnené už Thunovým nariadením z roku 1858, v smysle ktorého vydržovateľa školy mali právo voliť si (spredpísaným ohľadom na menšinu) aj vyučovaciu reč.

Októbrové zmeny z r. 1860 ponechávajú úpravu rečovej otázky a vôbec celú reorganizáciu školstva neskoršiemu rozhodnutiu, pred ktorým majú byť vypočítané mienky cirkevných i svetských (stolic) a vychovateľských činiteľov (učiteľských sborov, dozorcov).

³ Niektoré príklady významnejšieho použitia slovenčiny: V stol. shrom. Liptovskej 23. a 24. IX. 1861 číta sa nariadenie kr. r. i v slovenskom preklade. Aj sa slovensky hovorí. Pravda, len kým je návšteva väčšia. Keď po prvých dňoch „belaskári“ (zemani) ostanú medzi sebou, ozýva sa zasa maďarčina (PBV, č. 70, list z L. Sv. M.). V Trenčianskej na stol. shromaždeniach, kde je prítomný i ľud v tisícoch, ide všetko maďarsky. Ľud preto prestáva chodiť na shromaždenia. (PBV, č. 78.) Slovenčina sa ozýva i v Turci a v Orave. Niektoré doklady použitia slovenčiny (z r. 1860) má Šteller: A. Radlinský, str. 276.

⁴ Porovn. Berzeviczy: Az absolutizmus kora Magyarországon, III, 353 n. So slov. stanoviska Francisciho Črty z doby moysesovskej v Storočnej pamiatke narodenia Št. Moyses (1897), str. 134/35.

⁵ Tak napr. v Liptovskej počas celého shromaždenia 4. XI. a n. hovorí sa len slovensky. Dopisovateľ k tomu však poznamenáva: „človek skrotne, keď je v súde.“ (PBV, č. 70, list z L. Sv. Mikuláša.)

⁶ Porovn. list z Brezna (8. XI.) v PBV, č. 92 zo dňa 18. XI. 1862.

Mienky vyzvaných (24. XI. 1860) činiteľov, keďže prostý návrat k pomerom predrevolučným a revolučným nebol možný, nesú sa v podstate smerom obnovenia nadvlády maďarčiny vo výučbe. Ostatným rečiam robia sa v duchu nových pomerov len menšie ústupky. A sú to — podľa zistenia odb. komisie — práve vraj právomocnosti nemaďarských krajov, ktoré najviac naliehajú na zavedenie reči maďarskej za vyučovaciu. Z profesorských sborov len šesť (Levoča, Bratislava, Štiavnica, Beloš, Budín a Skalica) sa vyslovilo proti nej.⁷

V smysle týchto mienok predostiera potom kráľ. miestodržiteľská rada uhorská návrh na základné nariadenie vo veci stredného školstva, a najmä vo veci úpravy rečových pomerov v ňom najvyššiemu miestu na schválenie. Keďže však nebolo nádeje, že do počiatku školského roku 1861—62 (hoc bol preto preložený s počiatku októbra na počiatok novembra) návrh bude schválený, uh. dv. kancelária zmocňuje nariadením zo dňa 5. X. kr. radu, aby vydala s platnosťou pre šk. r. 1861—62 takú dočasnú úpravu, ktorá pri zásadnom zachovaní dovtedajšieho učebného poriadku odstrániť by najväčšie jeho nedostatky, čo sa týka predmetov, rozvrhu hodín, profesorov a vyučovacieho jazyka (tu bez porušenia záujmov rozličných národností) a uspokojila aspoň najsúrnejšie požiadavky verejnosti. V inom nariadení z toho istého dňa sa ukladá kráľ. rade ešte osobitne, aby pri úprave vyučovacej reči na jednotlivých ústavoch (bez ujmy postavenia maďarčiny ako reči úradnej) boli podľa možnosti uspokojené i slušné nároky rôznych národností v krajine.

Pri reorganizácii, prevádzanej kráľ. radou jednak už predtým, jednak na základe tohoto zmocnenia, dostávajú sa profesori jednotlivých gymnázií, nevyhovujúci predovšetkým rečové alebo národnostne, do disponibility, ostatní sú prekladaní a zadelení do nižších platov. V ohľade rečovým nariadenie kráľ. rady zo dňa 21. X. delí všetky stredné školy na čisto maďarské a na miešané. Na prvších je vyučovacou rečou výlučne maďarčina, iné reči sa tu vyskytujú len ako predmety. Na gymnáziách miešaných je vyučovacou rečou tiež maďarčina. Vedľa nej môže sa však upotrebiť (podľa národnostných pomerov v mieste a v okolí) ako výpomocná reč vyučovacia pri vyučovaní, vysvetľovaní, examinovaní a pri odpovedaní okrem maďarčiny aj iná domáca reč, ktorú väčšina žiakov rozumie. Akýkoľvek nátlak v tomto smere, ako aj pri voľbe učebníc je zakázaný. (Upotrebenie maďarských učebníc má byť ponechané výlučne vôli toho ktorého žiaka.)

Za miešané vyhlasuje miestodržiteľská rada vyššie gymnázia v Arade (hlavne nemecká, resp. rumunská pomocná reč), v Bystrici (slovenčina a nemčina), v Budíne (nemecká), v Pre-

⁷ Mienku komisie vid' v a. min. kultu, pr., č. 155/1867 (K., č. 18624/1864). Výťah (z Hirnoka) majú PBV vo svojom čísle 54, zo dňa 20. IX. 1861.

šove, v Levoči a v Nitre (slovenská a nemecká), v Pešti (svetské, nemecká), v Bratislave (nemecká), v Štiavnicí (6-triedne, slovenská a nemecká), v Soprone (nemecká), v Satmáre (rumunská), v Temešváre (nemecká, rumunská a srbská), v Užhorode (rusínska), ďalej nižšie gymnáziá v Lugoši (rumunská), v Marmarošskej Sihoti a vo Veľkej Bani (rumunská), vo Veľkom Bečkereku (nemecká a srbská), v Skalici a v Trenčíne (slovenská). Na vyššom gymnáziu v Beléneši ostáva i naďalej (podľa vôle zakladateľa a vôle obyvateľstva) hlavnou vyučovacou rečou rumunčina, maďarčina je tu len vyučovacou rečou pomocnou. Oproti týmto miešaným ústavom (14 vyšším a 6 nižším) stojí 14 vyšších a 19 nižších čisto maďarských ústavov, medzi nimi (so slovenského stanoviska) košické, trnavské, rožňavské vyššie a levické nižšie gymnázium.⁸

Čo sa týka rečí ako vyučovacích predmetov, je maďarčina (reč i literatúra), potrebná nevyhnutelne zo sociálnych i politických dôvodov každému, na všetkých gymnáziách predmetom povinným. Na miešaných gymnáziách pridružuje sa maďarčine v prvej triede 5, v ostatných triedach 4 hodiny, spolu tedy 33 hodiny týždenne. Náboženstvo sa má všade vyučovať v tej reči, ktorej všetci najlepšie rozumejú. Na ústavoch čisto maďarských v 3 najvyšších triedach len po 2 hodiny (spolu teda 27 hodín) týždenne. Okrem maďarčiny na miešaných gymnáziách môže sa vyučovať aj niektorej inej domácej reči (i literatúre) ako povinnému predmetu pre tých žiakov, ktorých rodičia sa k tomu zaviazajú. Tu prichodí, a to z dôvodov vzdelanostných, v úvahu predovšetkým nemčina, na dôležitosť ktorej majú riaditelia upozorniť rodičov aj na čisto maďarských gymnáziách a snažiť sa urobiť ju vhodným spôsobom (bez nátlaku) obľúbenou aj u žiakov.

Keďže však učenie sa viacero novým rečiam odrazu nie je dobré ani s pedagogického, ani s didaktického hľadiska, má sa nemčina alebo inej domácej reči začať vyučovať až od tretej triedy. Ak by si rodičia žiadali, aby ich deti boli vyučované v materinskej reči aj v prvých dvoch triedach, má to riaditeľstvo zavčas oznámiť miestodržiteľskej rade. Ak by sa na niektorom gymnáziu ukázala potreba vyučovať okrem nemčiny aj inú vlastenskú reč, má profesorský sbor s uvážením všetkých záujmov a s múdрым taktom určiť, ktoré reči to majú byť, a podať o tom (ako aj o tom, či pre vyučovanie je alebo nie je potrebný učiteľ) zprávu miestodržiteľskej rade.

Hlavné ohľady pri riešení rečovej otázky v školstve, sledované kráľ. miestodržiteľskou radou, bola jednak zásada, že pokrok vo vedách nemá byť obetovaný vyučovacej reči, ďalej ohľad na slušné nároky národností. Predovšetkým však zreteľ na

⁸ Prísl. nariadenie kráľ. rady vid' v a. I. št. rg. v Bratislave; v slov. preklade v PBV, 1861, č. 67—68 zo dňa 5. a 8. novembra.

mienky vypočutých svetských i duchovných činiteľov, ktoré všade žiadaly vyučovaciu reč maďarskú.

O nejakej národnostnej rovnoprávnosti, pripustenej nielen v Októbrovom diplome (v prísl. sprievodnom reskripte), ale aj (v oslabenej obmene „bez narušenia záujmov rozličných národností“) v dvorskom dekréte zo dňa 5. X. 1861, na základe ktorého spomenutý návrh miestodržiteľskej rady bol vypracovaný, sa tu teda ani len nehovorí. Nemaďarské reči sú tu len akýmisi výpomocnými rečami pri vyučovaní. Pokiaľ ide o ich vyučovanie ako predmetom, z nariadenia miestodržiteľskej rady je zrejmá snaha, že si to (okrem nemčiny) nie veľmi želá. Rodičia žiakov si to majú žiadať, majú sa k návšteve zaviazat'; rozhodnúť, ktoré reči sa majú pripustiť, má však nakoniec profesorský sbor, o složení ktorého v duchu maďarizácii priaznivom sa kr. miestodržiteľská rada už postarala predtým.⁹ Okrem toho zo zadelenia ústavov do tej-ktorej kategórie tiež vysvitá, že kr. rada ani tu nepokračovala nestranne.

K takejto úprave si kráľ. rada vzala za základ a východisko — okrem spomenutých už dobrozdani a ohľadu na vôľu zakladateľov jednotlivých ústavov — predovšetkým školské štatistické dáta z roku 1859-60. Podľa týchto zpomedení 48 r.-k. gymnázií je 35 celkom alebo prevažne maďarských, 1 je maďarsko-nemecké, 3 sú maďarsko-nemecko-slovenské približne v rovnakom asi pomere, 4 prevažne nemecké, 1 nemecko-slovenské v rovnakom asi pomere, 3 prevažne slovenské a 1 prevažne rumunské. Podľa národnosti je zo žiakov na 48 gymnáziách 6082 Maďarov, na 39 gymnáziách 1495 Nemcov, na 10 gymnáziách 442 Rumunov, na 23 gymnáziách 789 Slovákov, na 9 gymnáziách 230 Rusínov, na 4 gymnáziách 30 Srbov. Percentuálne je teda medzi žiakmi 66% Maďarov, 25% Nemcov, 8% Slovákov, 4% Rumunov, 2% Rusínov a 0.3% Srbov. Dôležitá podľa kráľ. rady je najmä skutočnosť, že Maďari sú na všetkých ústavoch a i tam, kde ich je najmenej, tvoria skoro polovicu žiakov. I medzi ostatnými nemaďarskými žiakmi sú veľmi mnohí, najmä Nemci, ktorí maďarsky rozumejú. Ak odrátame Nemcov, ktorí nikdy neprejavili odlučovacie snahy, ostáva len $\frac{1}{6}$ žiactva, z ktorej zasa dobrá polovica pripadá na Slovákov, ktorí i keby boli pre nich založené osobitné slovenské školy, vyhľadávaly by i naďalej školy maďarské (cieľom osvojenia si maďarčiny).¹⁰

Vidíme, že kráľovská miestodržiteľská rada robí tuná tú základnú chybu, že štatistické údaje berie globálne, a nie, ako by to jedine bolo správne, podľa jednotlivých ústavov. Tak napr.

⁹ Porovn. repliku Moysesovu v PBV, č. 83 zo dňa 31. XII. 1861. Tiež Jurkovich: A beszterczebányai kath. gymn. története, 140.

¹⁰ Dôvodovú zprávu šk. výboru kráľ. rady vid' na m., u. v pozn. 7; v slov. prekl. v PBV, č. 54 zo dňa 20. IX. 1861. Rozdiel v celkovom počte gymnázií (oproti 53) vysvetľuje sa tým, že sa tu hovorí len o ústavoch r. k.

sama vykazuje 3 prevažne slovenské ústavy, ale pri určovaní reči vyučovacej sa ani tieto tri ústavy neuplatňujú, hoc aspoň tuná bolo by predsa možné bývalo uviesť slovenčinu za reč vyučovaciu (s náležitým zreteľom na maďarčinu), najmä keď až 6 ústavov vyslovilo sa proti zavedeniu maďarskej reči vyučovacej.

Nie je preto div, že tento návrh kráľ. miestodržiteľskej rady vyvolal prejavy nespokojnosti najmä v radoch nemaďarských národov. So slovenskej strany ozývajú sa tiež čoskoro hlasy proti nemu, lepšie rečeno ešte proti odôvodňovaciemu návrhu kráľ. rady, ktorý ešte pred schválením bol uverejnený v novinách. Už redaktor Pešťbudínskych vedomostí v čísle, v ktorom prináša preklad dôvodovej zprávy, vyzýva národovcov, aby sbierali a podávali štatistické dáta o jednotlivých ústavoch s ohľadom na národnosť žiactva. V ďalšom zaoberajú sa tieto noviny otázkou opätovne. Viac však po stránke ideologickej ako štatistickej. Zdôrazňuje sa pedagogická neprístopnosť vyučovania v cudzej, nie materinskej reči a poukazuje sa na to, že maďarská úradná reč nevyžaduje pomaďarčenie školstva v takejto miere. Spomína sa najmä príkaz panovníkov zo dňa 21. VII. 1861 snemu (snem má vypracovať návrh zákona na zabezpečenie národnostných práv nemaďarských národov s ohľadom na vývin reči a národnosti a na ich pomer k verejnej správe) s výčitkou, že sa otázka rečová rieši dŕiev, než bolo vyhovené tomuto príkazu a než by v jeho duchu bola napr. na Slovensku uvedená do úradov reč slovenská, kedy potom i podľa zásady, vyslovenej v dôvodovej zpráve výboru kráľ. rady, by musela byť i vyučovacia reč slovenská. Vytýka sa ďalej mätenie pojmov „maďarský“ a „uhorský“, falošné vykladanie úmyslu zakladateľov (zakladatelia škôl v slovenských mestách akiste mali na mysli predovšetkým reč slovenskú ako vyučovaciu), znehodnocuje sa cena dobrozdanií municípií s poukazom na ich strannícke složené, poukazuje sa na kultúrnu prevahu slovenských krajov nad maďarskými (vždy dávaly viac vzdelaných ľudí krajine) atď.

Vedľa toho, prirodzene, snažia sa slovenské kruhy poukázať i na jednostrannosť štatistických dát a najmä na ich nevecné použitie. K ústavom, ktoré sa vyslovily proti maďarskej (výlučnej) reči vyučovacej, dodávajú aj B. Bystricu.¹¹ Hlavný útok však je vedený proti tvrdeniu dôvodovej zprávy, že i v nemaďarských krajoch je v ústavoch takmer polovica žiakov maďarských. Tu sa poukazuje na skutočné pomery v tomto smere na ústavoch v B. Bystrici (125 Slovákov a 9 Maďarov), v Levoči (143 Slovákov a 13 Maďarov), v Trenčíne (45 Slovákov

¹¹ V č. 58 PBV zo dňa 4. X. v liste z B. Bystrice (26. IX.) sa citátni z dobrozdania Moysesovho vyvracia tvrdenie, že by aj Moyses bol pre výlučnú vyuč. reč maďarskú. Okrem toho i samo riaditeľstvo ústavu v osvedčení, uverejnenom v 64 č. PBV, tvrdí, že prof. sbor vyslovil sa za vyučovaciu reč slovenskú. Súčasne uverejňujú i národnostnú štatistiku žiactva z r. 1850—61.

a 4 Maďari), v Skalici (55 Slovákov, 1 Maďar).¹² Koncom sept. vzniká dokonca pohyb, obrátiť sa v tejto veci s ponosou na uh. dv. kanceláriu.^{12a}

Ešte rozhodnejšie hlasy sa ozývajú, pravda, proti nariadeniu samému. V čísle 66 (1. XI.) Pešťb. vedomostí stavia sa proti nemu M. Chrástek, poukazujúc na to, že pri vymenovaní predmetov nieto ani najmenej zmienky o reči slovenskej a nemeckej, čo vraj nesúhlasí ani s očakávaním miestnych „maďarónov“.¹³

So stanoviska celokrajinských národnostných pomerov a zásady národnostnej rovnoprávnosti zaoberá sa reformou Hostinský, dokazujúc najmä, že Maďari majú (v dôsledku všeobecnej vyučovacej reči maďarskej) 52 stredných škôl, Nemaďari však len jednu, takže na 92.635 duší maďarských pripadne jedna, na 3.635.368 slovanských ani jedna, a na 127.767 rumunských len jedna škola. Pokiaľ ide o školy miešané, tu škola s jednou rečou pomocnou pripadne u Rumunov na 31.942 duší, u Nemcov na 200.167, Rusínov 756.934 duší, u Slovákov však na 1.340.667 duší. Pri školách s viacerou vyučovacími rečami pripadá na Slovákov jedna škola na 536.267 duší. Hostinský najmä vyčíta, že výlučne pomocná reč slovenská bola povolená len na dvoch menších ústavoch na moravských hraniciach, všade inde dala jej kr. rada za „kolegyňu“ nemčinu. Na druhej strane výlučne reč maďarskú ponechala v mestách, ako sú Košice, Starhrad, Trnava, kde bývajú väčšinou Nemci alebo Slováci.¹⁴

Počiatky intenzívnejšieho pestovania maďarčiny na ľudových školách, učiteľských preparandiách a na školách reálnych viažu sa k nariadeniu kráľ. miestodržiteľskej rady zo dňa 20. X. 1861, v ktorom sa príslušným dozorcím orgánom predovšetkým predpisuje starosť o náležitú disciplínu a štátne i cirkevne vyhovujúce smýšľanie (u učiteľov a žiakov). Starosť o maďarčinu ukladá sa tu akosi len povedľa v príkaze, aby pri zostavovaní učebného rozvrhu na nastávajúci školský rok 1861/62 bola venovaná náležitá pozornosť (kellő figyelem) i na vyučovanie maďarčiny. V praxi, pravda, i tu dochodí k rôznym prepínaniam. Tak napr. v Nitrianskej učiteľom, neznajúcim maďarsky, odopierajú plat alebo im dávajú dokonca výpoveď.¹⁵

¹² Porovn. článok: „Uzavretie povereníctva naúk z ohľadu naukosdelnej reči na r. k. gymnáziách“ v PBV, č. 55–56 z dňov 24. a 27. IX. 1861. V č. 58. zo dňa 4. X. je list z B. Bystrice, dokazujúci citátom z dobrozdania Moysesovho, že kráľ. rada nerešpektovala všade podané mienky, ako by sa z jej dôvodovej zprávy zdalo. V záujme levočského gymnázia je význ. článok v PBV, č. 62 zo dňa 18. X. 1861 („Naukosdelná reč na gymnasium levočskom“).

^{12a} Porovn. list Francisciho na údov St. n. výboru slov. zo dňa 23. IX. v pozost. Hodžovej v a. m. Bratislavy, č. 945/52. Koncept ponosy Moysesovej zo dňa 26. IX. v jeho pozostalosti, fasc. VIII, v S. N. M.

¹³ V č. 70 PBV (15. XI.) je hlas z nitr. biskupstva (Zoborov), v č. 82 (24. XII.) píše sa proti maďarčeniu skalického a trnavského gymnázia.

¹⁴ Článok Hostinského vid' v PBV, č. 80 zo dňa 20. XII. 1861.

¹⁵ Porovn. PBV, č. 70 zo dňa 15. XI. („Z nitrianskeho biskupstva“).

II.

Zo slovenských stredných ústavov sa tieto zmeny dotkli predovšetkým ústavu banskobystrického, kde pestovanie slovenčiny pod patronanciou biskupa Moysesesa a i zásluhou tamjších českých a slovenských profesorov bola ešte najintenzívnejšie. V dôsledku premien sú títo národne uvedomelí i odborne vynikajúci profesori zväčša nahradení mladými a maďarskými profesormi. V ohľade rečovým platia tu známe nám už ustanovenia. (Ináče na žiadosť stolice a mesta kr. rada už v dec. 1860 nariadila vyučovanie maďarčiny ako predmetu a tlačila i na to, aby v nej bolo vyučované aj niektorým predmetom. Pre nedostatok reči znalých profesorov bolo to však možné len pri dejepise.) Tieto zmeny na banskobystrickom gymnáziu, do istej miery hlavnej to bašty slovenčiny za minulého režimu, ktoré vyvolaly pozornosť celej slovenskej verejnosti, dotkli sa najmä zblízka patróna tohoto gymnázia a slovenčiny na ňom, biskupa Moysesesa. Moyses mohol sa cítiť dotknutým tým viac, že pri premenách kráľ. rada nerešpektovala ani tie skromné požiadavky vo veci slovenčiny, ktoré Moyses vo svojom memorande zo dňa 16. XII. 1860, odpovedajúc na známu nám už dotazníkovú akciu kráľ. miestodržiteľskej rady vo veci reorganizácie školstva, položil.

Moyses vo svojom dobrozdaní vychodí z dvoch základných zreteľov: z ohľadu na možnosť uplatnenia sa mládeže vo verejnom živote, vzhľadom na zákonné predpisy, a z ohľadu na rečové pomery vo svojej diecéze. Zo zavedenia maďarčiny za reč úradnú plynie podľa Moysesesa potreba osvojiť si túto reč na stredných školách, pripravujúcich mládež do verejného života, k čomu nepostačuje vyučovanie maďarčiny ako učebnému predmetu, ale bude potrebné jej zavedenie, aspoň vo vyšších triedach (s výnimkou náboženstva a ostatných rečí — predmetov), i ako reči vyučovacej. Bude to potrebné najmä v Moysesovej diecéze, kde okrem 17 nemeckých všetky ostatné farnosti (94) sú slovenské. Na druhej strane vzhľadom na tieto rečové pomery (aj okolie diecézy je čisto slovenské) bude treba venovať na banskobystrickom gymnáziu náležitú pozornosť najmä v nižších triedach gymnázia aj slovenčine a nemčine.

Tento zreteľ na nemčinu a slovenčinu je potrebný i z toho dôvodu, aby budúci farári a učitelia ľudu, vychovávaní na banskobystrickom gymnáziu, mohli si náležite (i literárne) osvojiť reč ľudu, medzi ktorým budú pôsobiť, nedokonalá znalosť ktorej reči zapríčiňovala doteraz malé úspechy ich činnosti a mala a má za následok nevzdelanosť ľudu. Pre tento cieľ dostačí, keď spomenuté reči budú vzdelávané na ústave len v ohľade rečovým (mluvnica a syntax), literatúra týchto rečí má byť prednášaná len v hlavných črtách. Inak dôkladnejšie vyučovanie má byť len v literatúre maďarskej reči.

Na nižšej reálke v Kremnici odporúča Moyses ponechať dovtedajšiu nemeckú reč vyučovaniu (Kremnica i okolie je prevažne nemecká), popri ktorej maďarčina i slovenčina by ostala aj naďalej ako predmet.¹⁶

Osožnostné východisko a azda aj určitá opatrnosť Moysesovho dobrozdania, odôvodnená v dobách prechodných, má za následok, že zreteľ na slovenčinu a nemčinu nie je dostatočný, predovšetkým však to, že mienka Moysesova v tomto smere nie je vyjadrená dosť jasne, čo kráľovskej miestodržiteľskej rade (ovlivnenej novinami) umožnilo, že požiadavky Moysesove, pokiaľ išlo o tieto dve reči, vykladala si restriktívne. Z miesta Moysesovho dobrozdania, hovoriaceho o vzdelávaní slovenčiny a nemčiny len v ohľade mluvnícnom a skladbovom, najmä však z poznámky, že popri maďarčine ako reči vyučovacej — reči ostatné by boli pojaté do učebnej osnovy gymnázia len ako predmety, kráľovská rada vyvodzuje dôsledok, že Moyses si praje, aby slovenčina a nemčina bola na jedinom gymnázii jeho diecézy len predmetom. Kráľovská rada ponecháva tu nepovšimnutú poznámku Moysesovu, že maďarčina ako reč vyučovacia má byť zavedená aspoň do vyšších tried a že ohľad na slovenčinu a nemčinu má byť uplatnený najmä v nižších triedach, v čom nesporne sa skrýva i požiadavka, aby rečami vyučovacími boli tu aj spomenuté dve reči nemaďarské, ktorým treba „dôkladne“ učiť aj ako predmetom.¹⁷

Rozpínajúce sa nové maďarizačné snahy v školstve strednom i ľudovom, uplatňovanie ktorých mohol Moyses sledovať zblízka na gymnázii a na školách svojej diecézy, boli i hlavným popudom Moysesovi (stojacemu z lojality voči dvoru a vláde dovtedy stranou), že sa postavil v čelo deputácie slovenskej, ktorá, hnaná týmto novým nebezpečenstvom, sberá sa koncom r. 1861 do Viedne, aby sa pokúsila nielen o nápravu týchto i niektorých iných krívd slovenských, ale podľa možnosti aj o zásadné vyriešenie slovenskej národnej otázky, ktoré by opakovanie a možnosť takýchto krívd zamedzilo raz navždy.

Na odôvodnenie tohto svojho názoru môžeme uviesť, že myšlienku obrátiť sa do Viedne prvý vyslovuje prof. teologie v B. Bystrici M. Chrástek práve v známom nám už svojom odmietavom článku o rečových dôsledkoch nariadenia kráľ. rady o reorganizácii r.-k. stredných škôl pre ústav banskobystrický. V mene svojom, ale i v mene okolitých rovnako smýšľajúcich národovcov slovenských zisťuje, že „Pešťbudín nás sklamal! Pre nás nieto nádeje lepšej budúcnosti, pre nás nieto nikde spásy, iba vo Viedni, iba u najmilostivej-

¹⁶ Dobrozdanie Moysesovo zachovalo sa nám v arch. kr. miestodr. rady uh. Výňatky z neho majú i PBV, č. 58 (maď.) a č. 83 (slov.) z r. 1861.

¹⁷ Takto vysvetľuje smysl svojho podania sám Moyses v PBV, č. 83 zo dňa 31. XII. 1861. Tab. prehľad kr. rady (pri č. 58228/861) rezümuje tu tiež verne. Opačne článok v Sürgönyi, č. 294/1861.

šieho trónu Jeho c.-kr. apošt. Veličenstva“! Súčasne narádza, aby stály Národný výbor vyhotovil adresu na panovníka, ktorá by vypísala nielen túto, ale i ostatné krivdy slovenské, a predložil ju prostredníctvom osobitného vyslanstva vo Viedni. Súvis tento nám však potvrdzuje výslovne i sám Moyses. Vo svojej odpovedi na útoky maďarského denníka *Sürgöny* výslovne podotýka, že po nariadeniach kráľ. rady o úprave rečovej otázky na gymnáziách, najmä však na školách ľudových „žiadon iný liek mi nepozostával ako k Najvyššiemu prestolu sa obrátiť“.¹⁸

Rozhodnutie Moysesovo obrátiť sa na panovníka má pre uskutočnenie viedenskej deputácie slovenskej dôležitosť zásadnú. Bez tohoto jeho rozhodnutia by totiž k deputácii asi vôbec nebolo došlo. Proti myšlienke ísť do Viedne je zpočiatku totiž práve predseda Stáleho výboru a spolu i redaktor Pešťbudínskych vedomostí Francisci, teda osoba najpovolanejšia. Výzvu Chrástkovu síce uverejňuje, nepokladá však za vhodné, aby Výbor zakročoval v tejto veci. Ide vraj hlavne o banskobystrické gymnázium, a tak najpovolanejší zakročiť by bol banskobystrický biskupský úrad. Kde a kedy sa má zakročiť, o tom podľa Francisciho rozhodnú okolnosti, ktoré sa ešte stále menia. Možno, že sa zvrtnú tak, že nebude treba zakročovať vôbec.¹⁹

Francisci ešte vždy dúfa v možnosť akejsi nápravy, ktorú očakáva nie z Viedne, kde sa zatiaľ nechce obrátiť, ale od uznalivosti a političnosti maďarskej. Vidí, a spolu s ním i mnohí iní (medzi nimi najmä pôvodca článku „Naše postavenie“, uverejneného v tom istom čísle), že maďarská politika ženie vodu len na mlyn nového viedenského absolutizmu a núti nemaďarské národy hľadať oporu tam, kde vedia, že nájdu spolu s Maďarmi len hrob politickej slobody a samostatnosti“.²⁰ Preto na konštatovanie pisateľa spomenutého už článku, že nemaďarské národy budú nútené ísť zasa do Viedne, pod čiarou významne dodáva: „Ale si to predsa dobre rozmyšľíme.“ Naproti tomu veľmi súhlasí s iným návrhom pôvodcu: spojiť sa s ostatnými utlačenými národmi Uhorska, kde pod čiarou poukazuje na podobné usnesenie memorandového shromaždenia, ktorého sa vraj výbor (a redakcia) pridrža i naďalej. Okrem toho pôvodca článku radí uvádzať v slovenských stolicách za úradnú reč slovenčinu po vzore Rumunov a po príklade Liptákov, čiastočne i Oravcov a Turčanov.²¹ Poučovať ľud písomne i ústne o národných právach,

¹⁸ Obrana je v PBV, č. 83 zo dňa 31. XII. 1861.

¹⁹ Porovn. Chrástkov článok: „Najnovší dôkaz spravodlivosti a rovnoprávnosti maďarskej“ v PBV, č. 66 zo dňa 1. XI. 1861 a pozn. Francisciho tamtiež.

²⁰ Článok má šifru M. Ide asi o Mallého (Dusarova).

²¹ V Turčianskej poč. júna bolo usnesené, že zápisy do pozemk. kníh a rozhodnutia majú sa písať v reči podania. (PBV, č. 27.) V Oravskej je na zasadnutí zo dňa 27. IX. uzavretá rovnoprávnosť slovenčiny a maďarčiny v rokovani i v zápisnici. (PBV, č. 59 a 60, zprávy z Oravy.) V Liptovskej na stoličnom shromaždení 24. IX. bol podaný návrh na zavedenie slovenskej úrad-

spoludržať a zachovávať národnú disciplínu. Maďarov ignorovať tak dlho, kým budú oni ignorovať Slovákov.

Francisciho program je programom svojpomoci a múdreho využitia situácie. Nespoliehať sa ani na Nemcov, ani na Maďarov (ktorí obaja Slovákov sklamali), ale len na seba samých a koristiť v záujme národa z každej priaznivej okolnosti bez chľadu na to, či okolnosť bola vytvorená Slováckmi alebo Neslovákmi. Slovákom v danej situácii ide najsamprv o život. Až budú mať holý život národný zabezpečený, môže byť reč o tom, akým kabátom treba tento život zaodieť. Francisci nečaká spásu pre Slovákov ani od centralizácie rakúskej, ale ani od centralizácie uhorskej, ktorá, to rozpoznáva správne, môže byť len maďarská.²²

Za obrat k Viedni ozývajú sa však čím ďalej dôraznejšie hlasy, najmä, pravda, z radov bývalých odporcov predloženia Memoranda len maďarskému snemu. Po Chrástkovi ohlasuje sa v tomto smysle Plošic, člen výboru, a to práve v tom istom čísle, kde Francisci rieši otázku ešte odkladave. Plošic už výslovne oslovuje Stály výbor, aby použil dôveru, ktorou ho národ poveril, a ukázal, že Slováci žijú a že poznajú svoje práva.²³ Proti národnostnému útlaku hľadať odpomoc vo Viedni veľmi dôrazne odporúča i Mallý. Keď všetky pokusy o uplatnenie slovenských národných práv zlyhaly, zbýva už len „jediný konštitučný prostriedok“, ísť do Viedne. Keď sú snem a stolice rozpustené, prestávajú i ohľady, uplatňované v opačnom smere v Turč. Sv. Martine. Tohoto jediného a posledného prostriedku sa Slováci vzdať nemôžu, keď prostriedky ostatné boli im vyrazené z rúk. Cesta do Viedne nemá byť však nijaké nedôstojné modlikanie, ale dôrazný protest proti výroku s maďarskej strany o „jedinom národe uhorskom“. To neznamená, že by Slováci tým chceli ísť proti „občianskym“ právam. Nie, len otázku „národné-politickú“ chcú postaviť na roveň s otázkou „právno-politickou“.²⁴

Ba Mallý, aby primal k svornému postupu i tých členov národa, ktorí, aby nepoškodili záujmy krajiny, očarovaní náukou o jej „historicko-politickej individualite“, zdŕžajú sa skutkov v prospech národa, ide dokonca tak ďaleko, že dokazuje, že

nej reči v stolici v rozsahu približne memorandovom (písala by sa však i maďarská zápisnica). Pre predčasný odchod zástupcov obcí slovenská strana však radšej odišla, než by dovolila o veci takto hlasovať, takže otázka ostala nerozhodnutá. (Porovn. PBV, č. 67—69 Opis lipt. stol. shrom. dňa 23. a 24. septembra t. r. Tiež zprávu z L. Sv. M., v č. 59.) V schôdzi dňa 27. VIII. však obecenstvo hlukom zabránilo hovoriť v stoličnom výbore maďarsky. (PBV, č. 53, zpráva z L. Sv. Mikuláša.)

²² Porovn. jeho otvorený list Palárikovi v č. 52 PBV zo dňa 13. IX. 1861.

²³ Porovn. Plošicov článok „Maďarský liberalizmus“ v 68. č. PBV zo dňa 8. XI.

²⁴ Porovn. Mallého úvodník: „Najnovšie kroky vlády“ v č. 74 PBV zo dňa 29. XI. 1861. Podobne v úvodníku „Čo? a prečo? v terajšej dobe“ v č. 75 zo dňa 3. XII.

Uhorsko takouto individualitou nie je, bo nie je samo v sebe so všetkých strán ohraničené (jeho časti národné sú určené i časťami iných národov) a nie je samo so sebou vo vnútornom súhlase. „Kto historicko-politickú individuálnosť v maďarskom smysle uznáva u nás, ten uznáva, že nemaďarské národy teraz už žiadnej ceny nemajú a k ďalšiemu zápasu o svoju bytnosť sú neschopné: t. j. alebo že už podľahly, alebo že to, čo jim Maďari dávajú, je dosť k jich uspokojeniu.“²⁵ A medzi hlavnými programovými bodmi iného prispievateľa Pešťb. vedomostí zjavuje sa aj heslo „národnej samosprávy“.²⁶

Francisci je však i naďalej za „ústavnú slobodu“. Dodáva však významne: „Lenže Slovák si nezná slobodu občiansku a ústavnosť bez slobody národnej predstaviť“.²⁷ Keď však nádej na vývin týmto smerom po zrušení stoličnej samosprávy panovníkom (5. XI.) a zavedení výnimočného stavu mizne, i sám začína pripúšťať možnosť, ba potrebu obratu k Viedni. Prieťahy pri potvrdení stanov Matice a názory, prejavované pri tej príležitosti kráľ. radou (z nich najzávažnejšia je, že sa nepripúšťa pomenovať základinu Matice národnou, keďže vraj slovenský národ v Uhorsku nemá osobitnej reprezentácie a korporatívnu ústrojnosť), odvolanie usnesenia mesta Brezna o prijatí Matice do svojho lona, vyvolané machináciami so strany maďarofilskej, a iné zádrapky nemohly na Francisciho tiež pôsobiť inak ako v smysle preorientácie k Viedni.²⁸ Pôsobia naň tiež chýry, že otázku srbskú chystá sa panovník vyriešiť v smere Srbom priaznivom. Očakáva však, že v tejto súvislosti panovník rozhodne z vlastného popudu aj o právach ostatných nemaďarských národov v Uhorsku, teda i Slovákov. Až by toto rozhodnutie panovníkovo nebolo vrchnosťami poctive vykonávané, „potom bude, dľa zdania nášho, príhodný čas s prosbou k Jeho Jasnosti sa obrátiť; od istého času, t. j. odkedy je osud Uhorska vo vládných kruhoch rozhodnutý, a nateraz je zčiasťky už pripozde, zčiasťky ale ešte privčas“.²⁹

Toto (do značnej miery nepochybne taktické) váhanie Francisciho bolo podložené nielen zreteľmi rázu svetonázorového a krajinsky-politického, ale i obavami rázu, povedali by sme, domácky-slovenského. Francisci sa obával, že vzhľadom na drahé premávkové pomery nedostaví sa do Viedne „k dôstojnému vyslanstvu dostatočný počet členov“, najmä však, že sa nepodarí získať v čelo deputácie osobnosť, ktorá i svojím úradným posta-

²⁵ Porovn. Mallého úvodník „Historicko-politická individuálnosť“ v č. 76—78 PBV z dňov 6., 10. a 13. XII. 1861.

²⁶ PBV č. 77 zo dňa 10. XII.: „Snahy Slovákov“.

²⁷ Porovn. jeho úvodník v PBV, č. 69 zo dňa 12. XI. 1861.

²⁸ Zprávu Francisciho o vrátení stanov na prepracovanie vid' v č. 73 PBV zo dňa 26. XI. 1861. V tom istom čísle aj zpráva o zmenenom postojí Brezna.

²⁹ Porovn. jeho úvodník, podpísaný významne „predseda sl. nár. výboru“, v čísle 68 zo dňa 8. XI.

vením, i svojimi osobnými vlastnosťami dodala by celému podujatiu váhy a dôrazu. Francisci obával sa tiež nesvornosti a rozpoltenosti v tábore slovenskom. Táto obava skrýva sa za jeho výraz „i z iných príčin“ a mala i svoje opodstatnenie nielen v skúsenostiach zo shromaždenia martinského, ale i v práve nedávnej afére s Palárikom.

Palárik, člen Stáleho výboru, napadnutý časopisom Magyarorszáგ ako jeden z podpisovateľov Memoranda a jeden z hrdinov slovenských protivlastenských snáh³⁰, osvedčuje sa v tomto časopise verejne, že Memorandum v dôsledku usnesenia väčšiny síce podpísal, že však na shromaždení samom bol jeden z členov menšiny, ktorá bojovala proti Memorandu: „Vyznávam síce — pokračuje Palárik vo svojom osvedčení — že ja jako slovenský (tót) spisovateľ v záujmoch slovenskej (szláv) národnosti pracujem, ale medzi tým, že v tomto mojom úkolu osvietenie môjho ľudu za svoju úlohu držím, môjho namáhania cieľ nemôže byť ani napadnutie jednoty milovanej vlasti, ani pokazenie braterskej jednomyselnosti, a tak je odo mňa každý cit vzdialený, ktorý není citom verného vlastenca“.³¹

V súvislosti s (ináčе nepravdivou) zprávu Času o odrodilstve Palárikovom Francisci síce poznamenáva, že Palárika, „trebárs sa proti národu svojmu ťažko prehrešil“, za odrodilca nepokladá³², toto hodnotenie jeho osvedčenia primalo však Palárika, že podal nové „Osvedčenie“, ktoré, keď mu ho Francisci nechcel uverejniť v Pešťbudínskych vedomostiach (podľa náhľadu Francisciho mal Palárik i toto osvedčenie uverejniť tam, kde uverejnil i prvé, a nepredstavovať sa inak pred Maďarmi a inak pred Slovákmi), uverejnil v časopise Radlinského „Priateľ školy a literatúry“, pričom vystúpil i proti Franciscimu. Francisci karhá nato Palárika v otvorenom liste, vytýkajúc mu poškodenie slovenských národných záujmov (z osvedčenia Palárikovho Magyarorszáг dedukoval, že s Memorandom sa nerovnáajú ani všetci tí, čo ho podpísali, a že slovenský ľud, v mene ktorého vraj „malá stránka, poťažne p. Francisci“ podáva prosbopisy, stopil sa vraj na malý krúžok) v momente najrozhodnejšom (za pojednávania otázky snemovým výborom).³³

Váhanie a obavy Francisciho menia sa však v nadšenie, keď Moyses zo svojho príležitostného pobytu v Budíne (niekedy počiatkom druhej polovice novembra), navštívený Franciscim (ktorý ho dovtedy ani osobne nepoznal), z vlastného popudu prejavuje ochotu postaviť sa v čelo deputácie. Keď Moyses,

³⁰ Palárik pripravil do tlače aj prvý Denník martinského nár. shrom. (na základe úr. Denníka shromaždenia), ktorý potom vyšiel ako príloha k PBV na troch celostranových listoch.

³¹ Osvedčenie Palárikovo zo dňa 6. VIII. uverejňuje (v preklade) Francisci v č. 44 PBV zo dňa 16. VIII.

³² PBV, č. 46 zo dňa 23. VIII. 1861.

³³ PBV, č. 52 zo dňa 13. IX. 1861.

rozhodnutý už i tak zakročiť u panovníka vo veci škôl v smysle pôvodnej narády Francisciho, určite sľubuje, že do Viedne pôjde, je si Francisci už úplne istý, že deputácia bude.³⁴

Uskutočnenie pojatého úmyslu šlo nečakane rýchle. Zpráva o tom, že sa pôjde do Viedne, rozletela sa po Slovensku len v posledných dňoch novembra, a už 30. XI. sú prví členovia deputácie z Turca vo Viedni. Svedčí to o tom, že mysle boli na deputáciu už úplne pripravené a že sa čakalo len na povel Národného výboru. Podobne dlhšiu predbežnú prípravu predpokladá i vyhotovenie Memoranda a dôležitého návrhu na jeho uskutočnenie, k nemu pripojeného, ktoré oboje sa pripisuje Dobrjanskému.³⁵

V súvislosti s postupujúcou preorientáciou slovenskou smerom k Viedni oživujú i staršie rakúsko-slovanské prúdy, a to i u samého Francisciho. Tak medziiným s vďakou kvituje, že české časopisy si všímajú jeho časopisu, a nabáda k svornému ďalšiemu postupu, zdôrazňujúc, že zavedenie slovenčiny za reč spisovnú, resp. väčšie ľpenie na nej po Októbrovom diplome 1860 neznamenal a neznamená nejakú nechúť, alebo dokonca nenávisť „proti bratom Čechom“, ale bolo len dielom národnej záchrany. Nejde vraj o to, aby ten alebo iný spis vyšiel vo väčšom náklade, ale ide o obranu národného života proti nepriateľovi s dvoch strán. Inak Francisci trvá na dosiahnutom národnom (kmeňovom) osamostatnení slovenskom v rámci veľnároda slovanského.³⁶ A sú to predovšetkým dôvody solidarity rakúsko-slovanskej, keď iný úvodníkár Francisciho časopisu dôvodí, že po sklamaní z orientácie maďarskej zbýva Slovákom len obrat k Austrii, pravda, k Austrii ústavnej, k Austrii nie nemeckej, ale slovanskej.³⁷

Hoc panovala treskúca zima, národovci slovenskí sberajú sa po celom Slovensku do Viedne s rýchlosťou a pohotovosťou, ktorá vyvoláva obdiv už u súčasného zpravodajcu. Po Turčanoch postupne prichodia jednotlivými vlakmi v dni nasledujúce i národovci z ostatných krajov Slovenska. Vodca deputácie Moyses prišiel dňa 2. dec. večer a bol uvítaný členmi deputácie už na nádraží. Na druhý deň pred obedom (o 11. h.) predstavili sa mu členovia deputácie v jeho byte v hostinci „K uhorskému kráľovi“, kde bolo dohodované konať predbežnú poradu toho istého dňa popoludní o štvrtej hodine.

³⁴ Porov. líčenie Francisciho v NN 1897, č. 244 zo dňa 25. X., ako aj v Storočnej pamiatke Št. Moyses, str. 136 n. (Rukopis v pozostalosti Moysesovej, sv. IV. v SNM.) Francisci pri tejto príležitosti padá pred Moysesom na kolena a bozkáva mu ruku. Tiež Moysesovu žiadosť o audienciu asi 6. XII. 1861.

³⁵ Porov. Francisciho poznámku na koncepte Memoranda vo Francisciho pozostalosti sv. VII. v SNM.

³⁶ Porov. Francisciho úvodník v č. 71 PBV zo dňa 19. XI. („Budín dňa 16. nov. 1861.“)

³⁷ Porov. úvodník „Austria a Slovania“ v č. 72 PBV zo dňa 22. XI. Úvodník je podpísaný šifrou —r. Do tejto súvislosti možno zaradiť uverejnenie návrhu maďarského ministerstva z r. 1848 na spojenectvo s Nemeckom v č. 65 zo dňa 29. X. 1861.

Porada trvala až večer do desiatej. Týkala sa, prirodzene, predovšetkým samej osnovy Memoranda, v ktorom boli porobené na žiadosť Moysesovu ešte niektoré, zväčša len formálne a štylistické zmeny³⁸, ďalej však i spôsobu jeho odovzdania panovníkovi. Osnova Memoranda bola definitívne ustálená dňa 4. XII. Na porade bol prítomný aj dvorný radca pri najvyššom urbaniálnom súde Hánrich, jeden z bývalých vládnych dôverníkov slovenských z r. 1849 a n. Hánrich sa na porade zúčastnil jednak preto, aby bol vopred informovaný o úmysloch deputácie a obsahu Memoranda, jednak však i preto, aby i sám prispel deputácii radou najmä vo veci ďalšieho postupu. Hánrich deputáciu posmeľoval. Moyses prijímal však jeho uisťovanie o dobrých úmysloch vlády s určitou skepsou, ktorej dal i hlasitý výraz, poukážuc na sľuby z r. 1849 a skúsenosti rokov nasledujúcich; tiež na to, ako boli evanjelici, ktorí sa pridali k cirk. patentu, vládou potom opustení.³⁹ I pri týchto, viac-menej položartovných pochybnostiach vládla v deputácii dôverujúca nálada, tým viac, že i ministerský predseda arciknieža Rainer a minister Schmerling sľubujú slovenské žiadosti všemožne podporovať.

Prijatie slovenskej deputácie panovníkom sa o niečo oddialilo, keďže panovník bol práve na úradnej návšteve v Benátkach (od 1. XII.). Vrátil sa až 9. dec.⁴⁰ Čas medzi tým upotrebila slovenská deputácia na prípravu svojho prijatia pri dvore. Prvá ťažkosť sa vyskytla v „dvorskom obyčaji“, ktorý vraj nepripúšťa prijať veľké deputácie. Na túto zprávu utvoril sa akýsi výbor, pozostávajúci z 8 členov (pôvodne ich malo byť len 6), ktorý bol poverený predniesť slovenské požiadavky panovníkovi. Väčšina ostatných členov deputácie, ktorí Memorandum podpísali (bolo ich vyše päťdesiat), rozchádzali sa pomaly domov (11. XII.). Prijatie výboru (Moyses, Červen, arcidekan turčiansky Ján Országh, Kuzmány, Hurban, Francisci, Paulíny a Fr. Blaho) bolo určené na deň 12. dec. na 10. hodinu predpoludňajšiu.

Pobyt slovenskej deputácie vo Viedni, ktorý pre neprítomnosť panovníkovu nečakane sa pretiahol, vyvolal už od prvého dňa živú pozornosť miestnej publicistiky, ktorá už 4. XII. má

³⁸ Maď. forma miestnych mien bola nahradená nemeckou atp. Významnejšie zmeny vecné: Z úvodu privilégia sa vynecháva zmienka o vystahovaní Slovákov; „Ung. slovakische Wojwodschaft“ je zmenená na „Oberung. slov. Distrikt“, „Wojwoda“ na „Distriktspraesident“ atp. Vynecháva sa povolenie, že prisediaci provinc. výboru môžu bývať i v blízkom okolí B. Bystrice (nielen v meste samom), pridáva sa ustanovenie, že jak zastupiteľstvo, tak výbor má prijímať a vybavovať aj podania v inej ako v slovenskej reči; zastúpenie v najv. súde má byť „primerané“ (m. pôvodného zastúpenia aspoň jedným radcom), rozdelenie fondu práv. akademie bratisl. má sa týkať aj ostatných fondov, z ktorých sa udržiujú školy na Slovensku, ako aj fondu náboženského a i. zmeny menšieho významu.

³⁹ Porovn. záznam Sama Šípku, jedného z účastníkov deputácie, v zostatosti Moysesovej v SNM, fasc. 4., uverejnené v NN, 1897, č. 244 zo dňa 25. X.

⁴⁰ Porovn. zprávu v PBV, č. 76, 77 a 79 (zprávy z Viedne).

o deputácii zprávy a prináša i informácie o jej cieľoch a úmysloch. Keďže však veci, ktoré ešte neboli rozhodnuté, predstavovali niektoré noviny už ako isté, bolo treba dať nasledujúceho dňa do novín opravy. Z novín niektoré s deputáciou súhlasili, iné zasa (sympatizujúce s Maďarmi) stavajú sa proti deputácii alebo (aspoň zpočiatku) mlčia. Orgány vládne chovajú sa rezervovane. Všeobecne však prítomnosť slovenskej deputácie vo Viedni vyvolala veľkú pozornosť, čo dodáva deputácii sebavedomia.

Po viedenských časopisoch zasahujú do debaty aj domáce časopisy maďarské, zväčša, pravda, odmietave. Najmä „Sürgöny“, výpady ktorého prevzal (9. XII.) aj (časopis Thunov a Clam-Martinicov) Vaterland. Slovenský orgán Pešťbudínske vedomosti prináša práve v tých dňoch na podporu snáh deputácie historicko-politickú úvahu: „Objasnenie práv kráľa uhorského v poľahu na rozdelenie a spravovanie krajiny.“⁴¹

Dňa 7. XII. (v sobotu) večer bola usporiadaná na počesť slovenskej deputácie viedenskými Slovanmi beseda „u Čížka“. Na besede zúčastnili sa najmä Česi. Zábava bola veľmi srdečná a neušla ani pozornosti miestnych časopisov, ktoré o nej prinášajú zprávy. Dokonca aj poloúradný Donauzeitung.⁴²

Prijatie výboru slovenskej viedenskej deputácie uskutočnilo sa v udaný čas. Deputáciu vedie biskup Moyses, ktorý po predstúpení pred panovníka oslovuje ho v kratšej reči a tlmočí mu cieľ deputácie. Vychodí z natiskania maďarčiny do škôl, proti ktorému, keďže sa nesrovnáva s najvyššími úmyslami, hľadá nápravu u neho. Keďže okrem toho jeho súkmeňovci majú mnohé ponosy proti ultramaďarizmu aj v iných smeroch, kde od pomoc očakávajú tiež len od panovníka, neváhal pripojiť sa k nim a žiadať spolu s nimi, aby v smysle reskriptu na snem zo dňa 21. VII. „národné práva i najvernejšieho slovenského národu určite formulované a primeranými ustanovizňami trvanlivo zabezpečené boli“. Po tomto úvode odovzdáva prosbopis s dvoma prílohami: s Memorandom (martinským) národa slovenského a s podrobným návrhom privilégia na uskutočnenie rovnoprávnosti slovenského národa v Uhorsku. Okrem toho predkladá Moyses ešte svoju osobitnú žiadosť v otázkach školských, najmä v otázke vyučovacej reči.

Panovník prijíma predložené mu písomnosti s blahosklonným prejavom, v ktorom hovorí, že ho teší, že môže vidieť zástupcov vždy verného a i v najťažších časoch lojálneho sloven-

⁴¹ Č. 77—79 zo dňa 10., 13. a 17. XII. V č. 78 je i článok „Snahy Slovákov“, kde v bode 3 stojí, že „národ slovenský sa bude namáhať ku národnej, nie štátnej samospráve“.

⁴² O pobyte slovenskej deputácie vo Viedni porovn. PBV č. 78 zo dňa 13. XII. (list D. z Viedne zo dňa 9. XII.). List Hurbanov žene zo dňa 11. XII. v A. H., XL, č. 11 a list Wenichov Dobšinskému zo dňa 11. XII., v korešpondencii Dobšinského v SNM v T. Sv. Martine. Tiež cit. Francisciho črty u. m., str. 138 n. Vyslanci dochodili až do 11. XII. Mohli však podpísať len petíciu.

ského národa v Uhorsku. Maďarizačné prechmaty, nastalé proti jeho vôli, sľubuje zamedziť; ostatné žiadosti dá preskúmať a bude hľadiť podľa možnosti im vyhovieť.

Po audiencii u panovníka výbor odporúčal slovenské žiadosti ešte aj na iných vysokých miestach, a bol všade veľmi priaznive prijatý. Po skončení úlohy sa členovia výboru (13. XII.) rozišli zväčša domov. Vo Viedni zostáva len Moyses, aby sa staral o ďalšie vybavovanie slovenských žiadostí.⁴³

III.

Nové (viedenské) Memorandum slovenské začína krátkym historickým náčrtom slovenskej minulosti a slovenských národnostných snáh. Slováci tu mali už pred príchodom Maďarov svoj štát a boli na značnej kultúrnej úrovni. I po zaujatí rovinných častí krajiny Maďarmi a po vytlačení Slovákov z nich boli Slováci až do r. 1791 rovnoprávnym národom Uhorska. Až zákony nasledujúceho polstoročia založili nadvládu maďarskú. Slovenský obranný pokus z r. 1842 (viedenská deputácia) ostal bez úspechu a ďalšie jednostranné napomáhanie maďarských záujmov viedlo v konečnom výsledku k revolúcii z r. 1848—49 a k detronizácii dynastie. Slováci v týchto rokoch povstali na ochranu svojich národných a v záujme legitímnych práv dynastie i so zbraňou v ruke. Ich zásluhy uznal sám panovník, keď vo svojej odpovedi slovenskému vyslanstvu v Olomúci r. 1849 sľúbil Slovákom úplnú národnostnú rovnoprávnosť. Zásada národnostnej rovnoprávnosti bola potom pojatá aj do ústavnej listiny zo dňa 4. marca 1849. Snahy Slovákov z r. 1849 o splnenie týchto sľubov a záruk (osobitná korunná zem slovenská) ostaly bez výsledku. Ústava z r. 1849 bola zrušená a roky 1852 až 59, keď i zväčša s pomocou nemeckých úradníkov, znamenali zasa len posilňovanie maďarského živlu. Do rozšírenej ríšskej rady nebol prizvaný ani jeden zástupca Slovákov a Októbrový diplom znova vrátil nadvládu Maďarom, zaznávajúc záujmy ostatných nemaďarských národov takmer úplne. Toto nadfážanie Maďarom sa vypomstilo i teraz práve tak, ako r. 1848. Pre ľpenie snemu na ústave z r. 1848, skrivodlivej i pre nemaďarské národy Uhorska, musel panovník snem nakoniec rozpustiť. Zamýšľané vyrovnanie medzi uhorskou ústavnosťou a záujmami ríše sa nepodarilo. V súvislosti s týmto pokusom dostala sa správa v Uhorsku znova do maďarských rúk. Stolice pokračovaly po rozpustení snemu v opozícii, až nakoniec musel byť vyhlásený výnimočný stav. Reorganizácia katolíckeho školstva a reorganizácia úradov svedčia o tom, že terajšia uhorská vláda má v úmysle úplne potlačiť nemaďarské národy Uhorska. Slo-

⁴³ O prijatí slovenskej deputácie panovníkom porovn. PBV, č. 79 zo dňa 17. XII. 1861 (Úvodník „Audiencia slovenského vyslanstva“). Tiež Franciého Črty, u. m., str. 138 n.

váci znova pociťujú trúfalosť strany, snažiacej sa o úplnú samostatnosť Uhorska a o nadvládu Maďarov v ňom a využívajúcej ešte aj výnimočný stav v tomto smere. Za týchto pomerov sa môže stať, že pri konečnej úprave vecí v Uhorsku táto strana bude môcť s určitou oprávnenosťou znovu tvrdiť (ako to urobila už pred 20. októbrom), že všetky národy Uhorska si svorne žiadajú návrat k ústave z r. 1848.

Slováci nemajú na týchto pomeroch nijakej viny. Svoje občianske povinnosti budú plniť i bez výnimočného stavu, len čo sľúbená národnostná rovnoprávnosť bude uskutočnená a ich uplatnenie sa tak umožnené. Svoje požiadavky v tomto smere predložili Slováci od r. 1842 opätovne. Naposledy v (pripojenom) memorande zo shromaždenia ľudu, konaného v dňoch 6. a 7. júna v T. Sv. Martine. Memorandum toto malo byť podkladom, na základe ktorého snem z r. 1861 mal vypracovať zákon, ktorý by uspokojil aj želania slovenského národa. Snem sa však postavil na opačné stanovisko zákonov z r. 1848 a zneužitím úradnej moci vyvolal proti slovenskému memorandu protesty. Okrem toho snem je už rozpustený, a keďže od uhorských vládnych miest nie je možno očakávať nijakej odpomoci, sú Slováci, opierajúc sa o opätovné uistenia panovníkove o zabezpečení národnostnej rovnoprávnosti (naposledy v reskripte k snemu zo dňa 21. VII. 1861), nútení obrátiť sa so svojimi žiadosťami priamo na panovníka. V smysle predoslaného teda žiadajú:

1. Slováci nech sú uznaní za osobitný národ Uhorska. Kraje, obývané nimi súvisle, nech sú zriadené ako osobitné hornouhorské slovenské Okolie.

2. Toto Okolie má byť síce integrujúcou súčasťou Uhorska a ako také aj podriadené ústrednému snemu a ústredným úradom krajinským, okrem toho však má mať toto Okolie ešte aj svoje vlastné národné zastupiteľstvo a vlastné správne i súdne ustanovizne prvého a druhého stupňa.

3. Správnou, úradnou a súdnou rečou v tomto Okolí má byť slovenčina. Výnimku tvorí len niekoľko neslovenských obcí, ktorým sa ponecháva právo vykonávať si svoje veci v reči väčšiny obyvateľstva.

4. Slovenský národ nech má právo slobodne nakladať so školami v tomto Okolí (so zachovávaním všeobecných predpisov školských).

Panovník má v smysle 7. a 9. titulu II. časti Tripartíta právo udeliť podobné výsady privilegiom. Návrh na takéto privilegium je pripojený na dôkaz, že Slováci nežiadajú nič, čo by mohlo vláde, ríši alebo krajine uhorskej zapríčiniť rozpaky. V závere prosby upozorňujú prosebníci ešte na to, že v dôsledku sníženia množstva lacnejšej soli, zabezpečeného im v minulosti aj zákonmi, ďalej pre chybný pozemkový kataster, ako aj pre nedostatok železníc sú obyvatelia Slovenska pri pla-

tení daní oproti obyvateľom dolných úrodnejších krajov v ne-
výhode.

V pripojenom návrhu na privilégium pre slovenský národ žiadatelia podrobnejšie načrtávajú obraz „hornouhorskeho slovenskeho Okolia“. Privilégium odvoláva sa na žiadosť Slovákov o národnú samosprávu a národné zastupiteľstvo a na právo panovníkovo podobné privilégiá vydávať. Cieľ zriadenia osobitného hornouhorskeho slovenskeho Okolia je uskutočniť zásadu národnostnej rovnoprávnosti a zmenšiť tak trenice medzi uhorsko-slovenským a uhorsko-maďarským národom. V úvode sa okrem toho výslovne zdôrazňuje, že zriadenie Okolia nemá sa dotýkať integrity Uhorska, ani iných ustanovení Októbrového diplomu. (Spoločný snem celouhorský, spoločné zastúpenie na ríšskej rade atp.)

Okolie tvoria stolice Trenčianska, Oravská, Turčianska, Liptovská, Zvolenská, potom čisto slovenské časti stolíc Prešporskej, Nitrianskej, Tekovskej, Hontianskej, Novohradskej, Gemerskej, Spišskej, Šarišskej, Turnianskej a Abovskej.⁴⁴

Okolie by bolo rozdelené na tieto okresy (miesto stolíc): 1. Trnava (slovenské časti Prešporskej). 2. Senica. 3. Nové Mesto nad Váhom. 4. Nitra. 5. Trenčín. 6. Žilina. 7. T. Sv. Martin. 8. Nižný Kubín. 9. L. Sv. Mikuláš. 10. B. Bystrica. 11. Bátovce (slovenské časti Hontianskej). 12. Zlaté Moravce (s vylúčením maďarských obcí Tekovskej). 13. Veľká Revúca. 14. Novohrad. 15. Prešov. 16. Košice. Presné ohraničenie Okolia a jeho okresov vykoná osobitná komisia a predloží panovníkovi na schválenie. Okolie v uvedenom rozsahu bude tvoriť autonómnu jurisdikciu krajiny. Patrónom Okolia bude sv. Cyril a Metod. Pečať Okolia bude mať cisárskeho dvojhlavého orla s dvojitým bielym krížom na troch modrých vrškoch v červenom poli.

Okolie bude zastupovať v necirkevných záležitostiach osobitné provinciálne zastupiteľstvo jednak samo, jednak jeho výbor. Členmi zastupiteľstva sú katolícki biskupi nitriansky, banskobystrický, spišský a košický, ev. superintendenti prešporský a prešovský, ďalej zástupca gr.-kat. duchovenstva, označený prešovským biskupom, a hlavný rabín Okolia. Ďalej sú členmi zastupiteľstva predseda hlavného súdu Okolia, hlavný štátny zástupca a 16 okresní náčelníci, direktori dvoch najvyšších neteologických učilíšť (jedného katolíckeho a jedného evanjelického) a konečne poslanci, volení za každých (i načatých) 30.000 obyvateľstva po jednom. Zastupiteľstvo si volí zpredzi 4 osôb (dvoch katolíkov a dvoch evanjelikov), kandidovaných panovníkom, doživotného predsedu a z troch členov, navrhnutých predsedom, svojho miestopredsedu. Predsed-

⁴⁴ Zemplín, ktorý sa vyskytuje v Memorande martinskom, je tu — z ohľadu na Rusínov — vynechaný. (Šteller: A. Radlinský, str. 309.)

níctvo spravuje Okolie v každom ohľade a vedie i zastupiteľstvo. Predpisy o volebnom (aktívnom i pasívnom) práve, o postupe pri voľbách, o trvaní mandátov sú tie isté, ktoré platia toho-ktorého času pre snem uhorský. Pri voľbe zastupiteľstva Okolia majú voliči súčasne označiť aj tých členov zastupiteľstva, ktorí ich majú zastupovať na uhorskom sneme, a zvoliť aj náhradných členov zastupiteľstva. Kedykoľvek budú voľby do uhorského snemu, budú súčasne i voľby do zastupiteľstva slovenského Okolia. Členovia zastupiteľstva môžu vykonávať svoje hlasovacie právo len osobne a nesmú prijímať od nikoho nijaké úpravy. Zastupiteľstvo sa schádza, zvolané panovníkom, zpravidla raz ročne v hlavnom meste Okolia v B. Bystrici. Členovia zastupiteľstva skladajú sľub vernosti a poslušnosti oproti panovníkovi, ako aj o zachovávaní zákonov a svedomitom plnení povinností do rúk predsedu zastupiteľstva. Zastupiteľstvo otvára a zakľučuje a v ňom predsedá predseda.

Zastupiteľstvo je oprávnené donášať v smysle tit. 2. časti III. Tripartita štatúty, platné pre celý obvod Okolia. Štatúty musia byť však schválené panovníkom. Do pôsobnosti zastupiteľstva patria tieto predmety: poľné hospodárstvo (i poľnohospodárske školy), verejné stavby, humanitné a dobročinné ústavy, financované, resp. udržiavané z vlastných prostriedkov, zriaďovanie a ohraničovanie okresov, ich zastupiteľstiev, ako aj veci obcí všeobecne; cirkevné a školské záležitosti s výnimkou reholí, vnútornej cirkevnej správy a jej prenechaných menších ľudových alebo cirkevných škôl; rozpočet a účty Okolia (príjmy z vlastného necirkevného majetku, z daní, z úveru, riadne a mimoriadne výdavky); prípravy a ubytovanie vojska (v rámci všeobecných zákonov) a vôbec všetky veci, ktoré budú národnému zastupiteľstvu osobitne prikázané. Okrem toho zastupiteľstvo je oprávnené radiť sa a podávať návrhy o uverejnených všeobecných zákonoch a zariadeniach, pokiaľ ide o ich zvláštny účinok na obyvateľstvo, navrhovať nové všeobecné zákony a zariadenia v prospech obyvateľstva a podávať návrhy o všetkých predmetoch, kde ho vláda o radu požiada. Zastupiteľstvo sa stará o rozvoj národnej literatúry, o udržiavanie všetkých necirkevných majetkov a ústavov Okolia. Uzavretia, týkajúce sa predaja alebo zastavenia kmeňového imania, potrebujú panovníkovo schválenie. Zastupiteľstvo je oprávnené usnášať sa o finančných prostriedkoch, potrebných na zaokrytie potrieb Okolia, a okrem vyvážovacieho pozemkového poplatku, ktorý bude určený pre celú krajinu, vyberať prirážky k priamym štátnym daniam až do výšky 5% (vyššie len so schválením panovníkovým). Právomoc zastupiteľstva vo veciach daňových bude určená podrobnejšie osobitne; už tu sa však poznáva, že okrem vyvážovacej prirážky pozemkovej obyvateľstvo Okolia nebude povinné prispievať na nijaké jeho záujmom cudzie ťarchy. Zastupiteľstvo volí ďalej členov svojho

Stáleho výboru a ich náhradníkov, usnáša sa samostatne o čínovnom prídavku pre nich, ako aj o osobnom a platovom štatúte zamestnancov provinciálnej správy, ustalaťuje náležitosti ich prijímania, ich disciplinárny poriadok, ich odpočívne a zopatrovacie požitky, ako aj iné základné služobné predpisy pre nich.

Vo všeobecnosti zastupiteľstvo má právomoc stoličných (dištriktných) shromaždení, pokiaľ neuznalo za dobré preniesť jej časti na zastupiteľstvá okresné.

Stály provinciálny výbor je správnym a výkonným orgánom zastupiteľstva. Skladá sa pod predsedníctvom predsedu alebo miestopredsedu zastupiteľstva zo štyroch prísediacich (náhradníkov), zvolených v zastupiteľstve absolútnou väčšinou hlasov. Predseda vymenuje si z pomedzi nich svojho stáleho zástupcu pre prípady svojho inostranného zaneprázdnenia. Funkčná doba výboru, po ktorú jeho členovia sú povinní bývať v sídelnom meste B. Bystrici, shoduje sa s funkčnou dobou zastupiteľstva, ktoré ho zvolilo. Po vypršaní tejto doby vedie však úradné záležitosti ďalej až do ustavenia sa nového výboru.

Výbor vybavuje obyčajnú správnu agendu vo veciach provinciálneho imania, provinciálnych fondov a ústavov a vedie a dozera na činnosť podriadeného úradníctva a služobníctva. Počet o svojej činnosti vydáva zastupiteľstvu, ktorému predkladá i svoje návrhy (na vyzvanie alebo z vlastného popudu). Doterajšie prezentačné alebo vymenovacie práva na necirkevné základinné miesta a štipendiá, právo prijímať do ústavov a základín okolia, prislúchajúce stoliciam alebo iným úradom, bude vykonávať výbor. Výbor zastupuje zastupiteľstvo vo všetkých právnych záležitostiach.

Listiny, vystavované v mene zastupiteľstva, majú byť podpísané predsedom a dvoma členmi výboru a spečatené pečaťou Okolia. Výbor má na starosti prípravu, potrebné pre schôdze zastupiteľstva, ako aj miestnosti (ich zariadenie a udržiavanie) preň a pre úrady Okolia. Skúma volebné preukazy nových členov zastupiteľstva, ktorému o výsledku podáva zprávu a ktoré na jej základe rozhoduje potom o platnosti alebo neplatnosti voľby. Bližšie o pôsobnosti výboru a spôsobe jeho pôsobenia bude obsahovať inštrukcia, vydaná zastupiteľstvom, resp. osobitné úpravy (vo veciach daňových a pozemkovo-výkupných).

Z podrobných predpisov, upravujúcich jednací poriadok zastupiteľstva, treba zaznačiť, že predseda je povinný postarať sa pri pojednávaní vládnych predlôh o potrebné vysvetlenie vládnych orgánov. Zastupiteľstvo sa usnáša absolútnou väčšinou hlasov (rovnosť hlasov znamená odmietnutie). Výsledky rokovania i so zápisnicou majú byť predložené prostredníctvom miestodržiteľstva panovníkovi. Zastupiteľstvo nesmie nadviazať styky s municipálnymi shromaždeniami alebo zemskými snemami mimo hraníc Uhorskej koruny. Nesmie prijímať deputácie;

prosbopisy, len ak sú predložené niektorým členom. Deputáciu k dvoru smie vyslať len po predbežnom jej povolení.

Výbor vybavuje veci mu sverené v kolegiálnom rokovaní. K platnosti jeho uzavretí je potrebná prítomnosť nadpolovičnej väčšiny riadnych členov. Predseda je oprávnený, ba povinný usnesenie, protiviaci sa všeobecnému dobru a zákonom, sistovať a predložiť prostredníctvom miestodržiteľstva panovníkovi na rozhodnutie. Výbor sa smie sýkať len so zastupiteľstvom a vydávať vyhlášky len vo veciach, prislúchajúcich do jeho kompetencie. Deputácie prijímať nesmie.

Rokovacia i úradná reč v zastupiteľstve i vo výbore je výlučne reč slovenská. Ale aj podania, písané inou, v Okolí užívanou rečou, majú byť prijaté a vybavené.

V čele politickej správy Okolia stojí predseda zastupiteľstva, ktorý môže byť svojej hodnosti pozbavený len pre dokázanú telesnú alebo duševnú neschopnosť, alebo na vlastnú žiadosť. Jeho miesto nesmie ostať uprázdnené dlhšie ako tri mesiace. O jeho plate, činovnom prídavku a iných požitkoch rozhoduje s prípadu na prípad panovník, ktorý svojho času zariadi potrebné i o jeho zaradení medzi krajinských barónov a o jeho mieste v hornej snemovni. I do tej doby patria mu však všetky počty, ktoré prislúchajú podľa platných predpisov reprezentantom panovníkovým a provinciálnym šéfom. Jemu po boku bude provinciálna rada, osobný a platový štátus ktorej na jeho návrh schváli panovník, ktorý vymenuje súčasne i jej členov s platom nad 900 zl. r. m., ponechajúc vymenovanie menších zamestnancov predsedovi. Sídlo predsedu a provinciálnej rady je B. Bystrica.

Okresní náčelníci podliehajú priamo predsedovi, resp. provinciálnej rade. Vymenúva ich na doživotie panovník, a to na ternový návrh príslušného okresu, predložený s dobrozdaním provinciálnou radou. Okresní náčelníci môžu byť sosadení alebo penzionovaní len pre preukázanú telesnú alebo duševnú neschopnosť. Osobníctvo okresných správ, určené podľa časovej potreby na návrh okresných zastupiteľstiev provinciálnou radou, je volené za prítomnosti predsedu Okolia alebo aspoň za jeho bezprostredného vplyvu obyvateľstvom okresov úplne po vzore uhorských stoličných úradníkov. Na odpočívne alebo na iné zapatrovacie platy nároku nemá.

Právomoc okresných správ je tá istá, ktorá prislúcha stoličným jurisdikciám uhorským; všetky ostatné politicko-administratívne záležitosti, pokiaľ nepatria do pôsobnosti obcí alebo nie sú vyhradené panovníkovi, vykonáva provinciálna rada. Veci, vyhradené panovníkovi, majú byť predkladané prostredníctvom miestodržiteľstva, pred ktoré patria i odvolania proti rozhodnutiam provinciálnej rady (prvo- i druhostupňovým). Na zastávanie práv slovenského národa bude pri uh. dv. kancelárii a uh. miestodržiteľskej rade zriadené svojho času osobitné oddelenie.

Rokovacou a úradnou rečou okresných úradov a aj provinciálnej rady je slovenčina. Prípisy na úrady neslovenských častí krajiny a na úrady ústredné majú byť písané v reči týchto alebo vo všeobecnej reči úradnej. I takto však môže byť k nim pripojená osnova aj v národnej reči. Obciam s väčšinou inojazyčnou sa zachováva právo vybavovať si svoje úradné veci vo svojej reči. Sviatky, úradné prázdná, výročné jarmoky riadia sa v slovenskom okolí podľa predpisov rímskokatolíckej cirkvi. Ostatné recipované cirkvi sú rovnoprávne. Kde majú v obci väčšinu, má byť vzatý na túto okolnosť náležitý zreteľ.

Najnižší stupeň súdnej správy tvorí obecný súd, skladajúci sa zo zvolených predstavených obcí. Rozhoduje podľa štatútov, schválených provinciálnou radou, v menších sporoch a priestupkových prípadoch. Inak však prvou súdnou inštanciou je zásadne okresný súd, skladajúci sa z členov, volených súčasne s ostatnými úradníkmi okresu, okresným zastupiteľstvom, a to zpolovice doživotne, zpolovice na trojročné obdobie. Predsedom okresného súdu je okresný náčelník alebo jeho zástupca. Panovník si vyhradzuje pridať každému takémuto súdu aj svojich prísediacich a št. zástupcov s príslušnou inštrukciou. Jemu patrí i dozor nad súdmi, najmä vo veciach zmenkových a trestných.

V hlavnom meste Okolia, v B. Bystrici, bude zriadený hlavný súd prvej inštancie. Jemu bude patriť druhostupňové rozhodovanie vo veciach, v ktorých nastalo odvolanie k nemu od súdov prvostupňových, a prvostupňové vo veciach politicko-trestných, vyhradených predtým súdom zemským. Systemizáciu (osobnú i platovú) tohoto hlavného súdu, ako aj jeho celkové zriadenie vyhradzuje si panovník.

Všetky súdy v Okolí majú prisluhovať spravodlivosť podľa uhorského práva. Panovník si vyhradzuje právo určiť svojho času súdny dvor, prostredníctvom ktorého bude vykonávať svoje rozhodnutia v najvyššej inštancii. V každom prípade však postará sa o to, aby u tohoto najvyššieho súdu bol slovenský národ svojimi rodákmi primerane zastúpený. Predseda Okolia má na súdy len vplyv, prislúchajúci reprezentantovi panovníkovmu všeobecne. Má sa teda omedziť len na dozor na veci sirotské, depozitné a na väznice, ďalej na vplyv na veci osobné a veci omilostenia, ako aj na všeobecný dozor na súdny úradný postup. Úradnou a vybavovacou rečou súdu je slovenčina.

V prechodných ustanoveniach sa ustanovuje, že v záujme rýchleho zriadenia národnej správy Okolia prvého prezidenta a prvých okresných náčelníkov vymenuje panovník sám. Predseda sa má však postarať, aby zastupiteľstvo Okolia mohlo byť ustavené čím skôr. Miestodržiteľstvo sa postará o to, aby provinciálnej rade slovenskej boli odovzdané (v hotovosti alebo v štátnych a súkromných dlhopisoch) príslušné časti (v pomere k obyvateľstvu Okolia) krajinských fondov a štipendií, s výnimkou fondu muzejného, divadelného a fondu Ludoviky. Po-

dobne časti z fondov stoličných v rozdelených stoliciach. Všetky budovy a ústavy, patriace krajinským fondom a nachodiace sa na území Okolia, prejdú dňom v život uvedenia národnej správy do majetku Okolia. Za budovy a ústavy, ležiace mimo jeho hraníc, neprislúcha Okoliu nijaká náhrada. Kde Okoliu sa nedostane stoličná budova, tam môžu byť budovy, potrebné na umiestnenie úradov, najaté alebo vyvlastnené. Miestodržiteľstvo sa postará o to, aby príslušné časti všeobecného študijného fondu, ďalej fondu, z ktorého je udržiavaná bratislavská právnická akadémia a iné vyučovacie ústavy Okolia, ako aj príslušná časť katolíckeho cirk. fondu boli ihneď odovzdané provinciálnej rade.

V prípade, že by slovenské väčšie oázy v maďarských častiach krajiny želaly si časom byť pripojené k slovenskému Okoliu, majú si o to podať žiadosť každá osobitne. Panovník sľubuje vopred, že takéto žiadosti v medziach možnosti splní. Aby v trestnom, urbaniálnom a civilnom súdnictve nenastaly poruchy, budú vydané potrebné inštrukcie na všetky sudy. Privilégium má byť zakončené obvyklou formou s dodatkom, že bude po korunovácii znovu potvrdené.

V osobitnej žiadosti (5. XII.), podanej panovníkovi v otázke školskej, vychodí Moyses, súhlasne s prosbopisom deputácie, zo základného zistenia, že sv. Štefan nezaložil Uhorsko na nejakej osobitnej národnosti, ale na kresťanskej viere a na zákonoch, prevzatých od kresťanských národov. Počiatky krajiny nevedia nič o nejakom prednostnom postavení maďarského národa. Už Arpádovi podmanitelia neboli len samí Maďari, ale boli s nimi Rumuni a Rusi, ktorí všetci si podelili podmanenú krajinu medzi sebou. Pri zakladaní krajiny za sv. Štefana mali cudzie národy: Nemci, Taliani a Slovania, prevažný vplyv. V kráľovstve sv. Štefana boli všetky reči rovnoprávne. Aj ďalej žily všetky národy, krajinu obývajúce, v bratskej shode, a boli doby, keď Nemci a Slovania nadobudli takú prevahu, že Maďari museli sa utiecť o ochranu na snem. Snem v takýchto prípadoch vyslovil sa vždy pre úplnú rovnoprávnosť národnostnú, čo nevadilo tomu, že Maďari boli zo správy niektorých municípií v smysle kráľovských privilégií vylúčení. Latinská úradná reč zamedzovala akúkoľvek národnostnú žiarlivosť. Nadvláda maďarčiny začína sa už ako odvetá na germanizačné snahy Jozefa II. Úradnú prednostnosť maďarčiny sú ochotné uznať aj ostatné nemaďarské národy, žiadajú si len pre svoju vlastnú reč toľko slobody v cirkvi, v obecnom a municipálnom zriadení, ako aj v bezprostrednom styku s úradmi, koľko je nezbytné na zabezpečenie ich ľudských a občianskych práv. Maďari tieto národy neuznávajú a snažia sa všetkými prostriedkami násilia uzavrieť cestu vzdelania najmä Slovákovi a udržať ich v mravne i národne nepovedomom stave ako vhodnú obeť maďarizácie.

Za týchto pomerov nie je div, že stoličné úrady, znovuzriadené po Októbrovom diplome, ako aj sám snem z r. 1861 Slo-

vákov terorizovali. Musí však bolestne padnúť, že ešte aj miestodržiteľstvo dopustilo sa podobných nespravodlivostí. Proti jasnému zneniu reskriptu zo dňa 20. X. 1860, prikazujúcemu ochranu rozličných národov, ohrožuje miestodržiteľstvo svojím intimátom zo dňa 20. X. 1861 všetky slovenské a nemecké ľudové školy zavedením maďarčiny. V banskobystrickej diecéze je 13 nemeckých, 93 slovenských a 4 nemecko-slovenské fary. Ani jedna maďarská. Zamýšľané zavedenie maďarčiny malo by za následok, že pre zhoršené pomery posledných 11 mesiacov snížené výsledky ľudových škôl budú redukované na nulu bez toho, že by zamýšľaná maďarizácia ľudu bola dosiahnutá. Podobne pokračovalo miestodržiteľstvo (21. X. 1861) aj pri dočasnom zriadení katolíckych gymnázií, hoc bolo (5. X. 1861) dvorskou kanceláriou napomenuté dbať aj na nároky ostatných nemaďarských národov. Výsledok zriadenia bude ten, že rodičia peniaze a žiaci svoj čas budú mrhať nadarmo. Schopné, ale ultramaďarizmom nenadchnuté učiteľské sily, pokiaľ neboly postrádateľné, boly dané do najnižšej platovej stupnice, naproti tomu sily, ktoré ešte nikdy nedokázaly svoju odbornú schopnosť, len pre svoju spoľahlivosť vzhľadom na spomenuté snahy, do najvyššej. Podobne nie sú rešpektované rečové práva nemaďarských obcí v úradovaní. Ani u stolíc, ani u miestodržiteľstva nemožno sa dovolať proti tomu ochrany. Cieľ je zrejмый. Odňatím akýchkoľvek vzdelávacích prostriedkov odsúdili nemaďarských obyvateľov krajiny — medzi nimi len Slovákov je do 2 miliónov — k trvalej nevedomosti a k zosuroveniu. Keďže Moyses ako biskup pokladá sa za prirodzeného obhajcu duševných hodnôt svojich ovečiek, dovoľuje si žiadať panovníka, aby národné práva nemaďarských národov, pokiaľ ide o pestovanie ich rečí a národností, ako aj vo vzťahu administratívnom, boly jasne určené a účinne a trvale zabezpečené.⁴⁵

IV.

Slovenský politický program, tak ako sa nám javí z viedenského Memoranda slovenského z r. 1861, je jedným, a to vari tým najzaujímavejším príkladom tej pokrivenosti, ku ktorej Slováci vzhľadom na dané neprekonateľné okolnosti pri uskutočňovaní svojich národných túžob boli tak často nútení sa utiekať. I viedenské memorandum je len kompromisom medzi hlasom srdca a medzi prekážkami, deliacimi ho od predmetu

⁴⁵ Memorandum vied. deputácie s prílohami (tlačené Memorandum martinské a návrh na privilégium), ako aj Moysesov prosbopis zachoval sa nám v archíve miestodrž. rady v Štátnom archíve v Budapešti. Koncept Memoranda v pozostalosti Francischiho, sv. VII, a privilégia v pozostalosti Moysesovej, fasc. VIII, v SNM, opis prosbopisu v arch. Matice. Memorandum v slovenskom preklade bolo uverejnené v PBV, č. 78 zo dňa 13. XII. 1861 a Moysesov prosbopis v č. 1. zo dňa 3. I. 1862.

jeho lásky. Prekážky, ktoré keď nevládze prekonať, snaží sa ich aspoň obísť. Tu sa nám priam vnucuje podobnosť medzi stromom, ktorý, hatený nejakými prekážkami, radšej pokríví svoj peň, len aby sa dostal do styku so životodarnými lúčmi slnka.

Láskou slovenských srdc a myslí bola odjakživa slovenská vzájomnosť. Odkedy začínajú Slováci uvedomovať sa politicky a odkedy i vývin národnostnej ideologie pripúšťa, ba priam žiada rozlišovanie národa od štátu, nadradujúc dokonca prvý druhému, myšlienky predtým viac-menej len kultúrnej slovenskej vzájomnosti, začínajú nadobúdať konkrétnejších foriem i v oblasti slovenskej solidarity politickej, slovenskej národnostnej federácie. Týmito predstavami sú naplnené slovenské mysle najmä z jari 1848, ktoré obdobie je v slovenskom vývine i po tejto stránke vrcholným.

Medzi tieto túžby srdca a ich uskutočnenie stavaly sa však od počiatku také reality, ako bola rakúsko-uhorská ríša, a najmä samo Uhorsko, ktoré práve z jari 1848 nadobúda svojej vlastnej, takmer samostatnej štátnosti. Mali sme už príležitosť ukázať i na samo slovenské národné povedomie ako na plod interferujúceho a vzájomne sa rušiaceho a obmedzujúceho vplyvu ideologie slovenskej a ideologie, najmä však politickej skutočnosti uhorskej. Medzi týmito dvoma nadriadenými celkami slovenské politické myslenie hľadá a nachodí prvý raz vyrovnanie v mikulášskych Žiadostiach z 10. mája r. 1848. Národná individualita slovenská pokúša sa tu stelesniť takým spôsobom, aby ako samostatná jednotka mohla i naďalej ostať v rámci uhorskom (a rakúsko-uhorskom) a pritom všetkom mohla sa stať i platným členom slovenského sväzu, slovenskej federácie, kontemplovaného na podklade politicky-národnom, nie politicky-štátnom. Neišlo (ak odhliadneme od radikálnejších výkyvov) o plány rozbiť jestvujúce štáty, ale len o vytvorenie akéhosi ochranného súručenstva slovenských národov jednotlivých štátov s opretím sa o ich väčšiu-menšiu (provinciálnu) samostatnosť (autonomiu) v rámci týchto štátov, respektíve o snahu vytvoriť ju tam, kde jej jednotlivé slovenské národy (ako napr. Slováci) ešte nemali.

Tento pôvodne (aspoň náladove a ideologicky) viac-menej všeslovenský (myslí sa i na oslobodenie Rusov zpod cárskeho absolutizmu a tyranstva) program slovenský zužuje sa už pred slovenským sjazdom, najmä však na ňom v program slovenskej federácie rakúsko-uhorskej, ktorý program ináč predstavoval politicky jedine vtedy možnú konkrétnejšiu realizáciu slovenskej vzájomnosti. Táto ešte viac-menej dualistická (rakúsko-uhorská) koncepcia mení sa v dôsledku maďarského odporu proti naznačeným slovenským emancipačným snahám v súvislosti so snahami o zachovanie ríšskej jednoty rakúskej (tu sa záujmy dynastie stretaly so záujmami slovenských národov rakúsko-uhorských, najmä podľa predstáv českých a chorvátskych) v koncepciu unitaristickú, celoríšsku. Federované Rakúsko-Uhorsko mení sa

podľa týchto pomyslov vo federované Rakúsko. Uhorsko ako celok prestáva a jeho jednotlivé národy stávajú sa ako osobitné korunné zeme, zriadené na podklade národnom, priamymi členmi federácie všetkých národov veľkorakúskej ríše. Osobitná slovanská federácia, zamýšľaná v rámci monarchie vedľa federácie celoríšskej, odpadá. Čiastočne i v dôsledku vývinu od dualizmu k celoríšskej jednote so slovanskou prevahou.

Uskutočnené tieto pomysly neboly. Reakcia porevolučná, víťazstvo ktorej napomáhali (nechtiac) viac-menej i rakúski Slovania, v súhlase s celkovým európskym vývinom, vrátila sa nielen k starým formám absolutizmu, ale i k starej provinciálnej organizácii ríše, ktorú pretvoriť vo federalizáciu na podklade národnostnom nepodarilo sa ináče ani ústavodarnému snemu ríšskemu z r. 1848-49. Nová provincia na podklade národnostnom je zriadená len pre uhorských Srbov (Vojvodina a Banát). Ostatné Uhorsko v užšom smysle slova je rozdelené len na menšie časti administratívne, takzvané dištrikty, kde však pôvodne zamýšľaný podklad národnostný mení sa len v akýsi zreteľ na rečové potreby jednotlivých národov vo verejnej správe a v školstve, omeďzovaný okrem toho ešte čím ďalej tým viac celoríšskym zreteľom germanizačným.

Tento centralizovaný absolutizmus mení sa v dôsledku vnútorne, najmä však zahranične-politických ťažkostí Októbrovým diplomom v ústavnú federáciu historicko-politických individualít, t. j. dochovaných politických celkov. Februárový patent prináša tu ďalší vývinový stupeň, pokus o ústavnú centralizáciu.

Októbrový diplom i Februárový patent s hľadiska slovenských národných túžob znamenaly uznanie uhorskej (v užšom smysle) celistvosti, teda poprenie slovenských snáh po osobitnej verejnoprávnej organizácii na podklade národnostnom. Sám Októbrový diplom, ponechávajúci ináče riešenie národnostnej otázky v Uhorsku svolanému snemu, zabezpečuje len rečové práva jednotlivých nemaďarských národov v administratíve a v školstve. Slovenské politické túžby sú preto nútené znova sa preorientovať a hľadať svoje uplatnenie v užšom rámci uhorskom a so zreteľom na maďarské predstavy o riešení národnostnej otázky v Uhorsku.

Maďarské predstavy národnostné byly v priamej protive s túžbami slovenskými, v podstate federačnými. Vychodily z predstavy jednotného politického národa uhorského, v rámci ktorého môže byť vzatý do istej miery len zreteľ na odlišné rečové záujmy a potreby jednotlivých nemaďarských obyvateľov vo verejnej správe a v školstve. Nemaďarské národy ako osobitné, čo i len mravné, tým menej, pravda, politické jednotky maďarská politická mentalita nepripúšťa. Ešte i tí Maďari, ktorí zastávali v tomto smere stanovisko Nemaďarom najpriaznivejšie, pripúšťali ukojenie oprávnených národnostných záujmov nemaďarských národov len v rámci dochovaného stoličného a

obecného zriadenia, respektíve na podklade spolkovom a shromažďovacom, teda korporatívnom, nie organicky kolektívnom.

Tejto základnej politickej mentalite maďarskej sú nútené preto prispôsobiť sa aj politické programy jednotlivých nemaďarských národov uhorských. V podstate to znamenalo, že kolektívne záujmy musely sa snažiť uplatniť pomocou atomizačných zriadení.

Memorandum martinské rieši túto otázku v podstate tým spôsobom, že na uplatnenie slovenských národných záujmov chce použiť, resp. prispôsobiť dochované stoličné a osvetové zriadenie v obore administratívnom⁴⁶ a sružovacie právo v obore kultúrnom. V stoliciach, zaokrúhlených týmto cieľom národnostne, úradnou rečou bola by slovenčina. V obore školskom žiada Memorandum slovenskú vyučovaciu reč, slovenskú právnickú akadémiu, katedru slovenčiny na univerzite, podporu pre slovenské literárne ústavy a právo zakladať si literárne a iné spolky. Uznanie osobnosti slovenského národa a túto osobnosť vyjadrujúceho slovenského Okolia má hodnotu viac-menej len mravnú, nakoľko toto Okolie, ako som to ukázal už inde⁴⁷, je v skutočnosti len akýmsi národopisným ohraničením, v medziach ktorého vládne slovenská úradná a školská reč. Správnej alebo inej verejnoprávnej kompetencie Okolie nemá.

O takúto náplň Okolia snaží sa až Memorandum viedenské, ktoré sa súčasne stará aj o reprezentáciu osobitného slovenského kolektíva národného (národné zastupiteľstvo). Po tejto stránke Okolie Memoranda viedenského je teda nielen nejakým kvantitatívnym dobudovaním Okolia Memoranda martinského, ale skonkretizovaním, stelesnením, uskutočnením vidiny významu a charakteru viac-menej len ideologického.

Memorandum viedenské nám vlastne predstavuje slúčenie mikulášskych Žiadostí z r. 1848 a Memoranda martinského z r. 1861. A v tom je práve jeho dokonalosť i význam. Rozsahove i obsahove predstavuje samospráva, žiadaná Memorandom viedenským, všetko, čo kedy Slováci si trúfali v Uhorsku žiadať. Podriadenosť Okolia slovenského pod ústredné úrady uhorské je viac-menej len formálna. Vo všetkých dôležitejších otázkach zabezpečuje sa tu priamy styk s panovníkom, resp. dáva sa rozhodujúca právomoc do rúk panovníkových. Miestodržiteľská rada uhorská i v tých prípadoch, kde sa jej zaručuje spoločnosť, je omedzená vlastne len na pôsobnosť miesta prechodného, sprostredkujúceho doručenie záležitostí Okolia, resp. jeho zastu-

⁴⁶ Je zaujímavé, že uhorskí Rusíni vo svojich žiadostiach osujských zo dňa 20. VI. 1861 netrúfajú si ísť v tomto smere ani tak ďaleko ako slovenské Memorandum martinské, nakoľko pri rovnakých požiadavkách rázu ideologického žiadajú nie osobitné rusínske stolice, resp. ich národnostné zaokrúhlenie, ale len podelenie stolic na osobitné rusínske odchodze (okresy) a nahradenie autonómie stoličnej autonómiou okresnou. (PBV č. 44 zo dňa 16. VIII. 1861.)

⁴⁷ Porov. moju úvahu v jub. čísle Slováka a v cit. osob. vydani, uvedenom v pozn. 1).

pitel'ských a správnych orgánov panovníkovi. Samostatne vyba-
vuje vlastne len odvolania proti prvo- i druhostupňovým
rozhodnutiam slovenskej provinciálnej rady. Okolie Memo-
randa viedenského súvisí s ostatným Uhorskom viac-menej len
zákonodarne v spoločných veciach uhorsko-slovenských a spo-
ločnou reprezentáciou v celoríšskej rade. A i tento zákonodarný
súvis je omedzený len na najvýznamnejšie veci. Posudok kráľ.
miestodržiteľskej rady, hovoriaci len o zákonodarstve v obore
práva súkromného a trestného, ak vezmeme v úvahu, že mnohé
veci, neprikázané do pôsobnosti slovenského „snemu“, patria
do kompetencie ríšskej rady, nie je ani tak ďaleko od pravdy.
Dôležité korektívum prípadných snáh maďarsko-centralizačných
v obore spoločného zákonodarstva dáva tu i predpis, že voľba
slovenských poslancov nedeje sa v rámci celokrajinských volieb,
ale súčasne s voľbami do slovenského zastupiteľstva.

Z povedaného vyplýva, myslím, dostatočne, že Okolie Me-
moranda viedenského má s Okolím Memoranda martinského
spoločné len meno. I keď viedenská deputácia pripojuje k svojmu
prosbopisu i Memorandum martinské, v pravdepodobnej sna-
he predstaviť veci tak, ako by slovenské požiadavky ostaly tie
isté a návrh privilégia bol len podrobnejším výkladom a rozve-
dením Okolia Memoranda martinského, ide v podstate o dve
kvalitatívne odlišné Okolia. Stotožňovať obe memorandá, čo sa
často robí, nie je preto správne. Ak by išlo o tie isté požiadavky,
nebolo by predsa treba podávať memorandum nové. Spoločné
je obom Okoliam len národopisné ohraničenie. Inak však Okolie
Memoranda viedenského má sa k Okoliu Memoranda martin-
ského ako plnokrvná skutočnosť k preludu, ako konkrétna práv-
nická formulácia k súpisu všeobecných národnostne-rovnopráv-
nostných zásad. Návrh Okolia, tak, ako je vypracovaný v pred-
lohe privilégia naň, predstavuje totiž aj po stránke právnickej
pozoruhodné dielo, ktoré necháva nerozriešenou len máloktorú
dôležitejšiu organizačnú otázku. I tu ju však prikazuje niekto-
rému z činiteľov Okolia na vybavenie.

Samospráva, žiadaná Memorandom viedenským z r. 1861
pre Slovenské okolie, presahuje v mnohom samosprávu zemskú
v zemiach česko-nemeckých a municipálnu samosprávu chor-
vátsku, ktorá štruktúrou je jej ináče najbližšie, a i krajinskú
samosprávu slovenskú za Československej republiky. Návrh pri-
vilégia slovenského z r. 1861 zabezpečuje zákonodarným, resp.
správnym predstaviteľom Okolia samostatné rozhodovanie vo
všetkých dôležitých otázkach národných, obmedzené viac-menej
len schvaľovacím a kandidačným, resp. vymenovacím právom
panovníkovým. Po tejto stránke javí sa nám navrhovaná orga-
nizácia Slovenského okolia z r. 1861 ako zakryté nové vydanie
korunnej zeme slovenskej z r. 1849, nakoľko i zákonodarný a
správny súvis s ostatným Uhorskom vzťahuje sa len na nie-
ktoré spoločné obory, resp. vzťahy, nemajúce národného dosahu.

Poslednejšie omedzenie si ukladá návrh privilégia pre Slovenské okolie z ohľadu na Októbrový diplom, zaručujúci integritu Uhorska a uznávajúci jeho historicko-politickú individualitu. Októbrový diplom vyžiadala si okrem toho od Slovákov, resp. od ich Okolia ešte aj iné zmeny, viac-menej, pravda, len po stránke formálnej, aby sme nepovedali prestížnej. Okolie muselo byť formálne koncipované v medziach municipálnej samosprávy stoličnej (dištriktnej). Po tejto stránke predstavuje nám Okolie skutočne len veľkú stolicu, čo však nemá ináč nijakého dosahu pre jeho skutočný význam a pôsobnosť po stránke vecnej. To neuniklo ináč ani ústredným, resp. dvorským miestam uhorským, ktoré vo svojom posudku (budeme mať príležitosť oboznámiť sa s ním v ďalšom) súhlasne poukazujú na to, že miera právomoci Okolia presahuje ďaleko pojem akejkoľvek známej správy municipálnej.

Tento charakter Okolia nedal sa nijako zastrieť. Všetky premenovania tu ostaly neúčinné, keďže každému bolo jasné, že Okolie je vlastne provincia, kde provinciálna rada až nebezpečne pripomína radu miestodržiteľskú a kde takzvané okresy predstavujú pôsobnosťou vlastne stolice. Tým viac, že ich pôsobnosť určuje takto samo organizačné privilégium, nevynímajúc ani okresné zastupiteľstvá.

Toto „pokrivenie“ slovenského politického myslenia, vyjadrené koncepciou Okolia, bolo vynútené, ako už vieme, súčasnými politickými pomermi, reprezentovanými v podstate Októbrovým diplomom. Na podobné „pokrivenie“ máme príklad aj v súčasnom návrhu na srbskú Vojvodinu, ktorý aj ináč bol v mnohom vzorom návrhu na Slovenské okolie z r. 1861 podľa koncepcie Memoranda viedenského, respektíve podľa návrhu privilégia k nemu pripojeného.

A tieto pomery to byly, čo zapríčinily i celkový neúspech celej slovenskej memorandovej akcie viedenskej. V slovenskom tábore, zdá sa, preceňovali význam a dosah zavedenia nového absolutizmu. Chápali situáciu nejak podobne ako po r. 1849. Vo vývine udalostí videli len nezdar pokusu panovníkovho o dorozumenie s Maďarmi a v dôsledku toho očakávali, že po tomto nezdare panovník bude nútený obrátiť sa zasa k nemaďarským národom ako k protiváhe Maďarov. Toto očakávanie bolo aj správne, ale len čiastočne. Panovník a jeho vláda skutočne začína sa opierať o nemaďarské národy, ale len v smysle Októbrového diplomu, teda o národy, ktoré maly svoju historicko-politickú individualitu, ako napr. Chorváti, čiastočne aj Srbi (kde sa pomýšľalo na obnovenie Vojvodiny, teda individuality tiež už jestvovavšej), alebo mohli v rámci takejto historicko-politickej individuality v záujme vládnej politiky platne pôsobiť (ako napr. Rumuni v Sedmohradsku, ktorí vytrvalým snažením dostali sa nielen do guberniálnej rady sedmohradskej, ale i do sedmohradskeho snemu).

Vládna politika tejto doby v koncepcii Schmerlingovej vycerpáva sa starosťami o kompletovanie ríšskej rady, zriadenej patentom Februárovým. K nej sa upiera hlavná nádej Schmerlingova v zápase proti Maďarom. V smysle tejto politiky prichodia, prirodzene, v úvahu len také národy, ktoré, majú už spomenutú historicko-politickú individualitu, mali možnosť oboslať ríšsku radu svojimi poslancami, alebo aspoň pôsobiť v tomto smere (ako napr. sedmohradskí Rumuni). Tejto možnosti Slováci nemali, ba, ako vidíme, netrúfali si niččo podobného ani len žiadať, keďže i podľa navrhovanej organizácie Okolia zastúpenie v ríšskej rade bolo by i naďalej spoločné pre celé Uhorsko. V rámci ríšskej politiky Schmerlingovej mohli mať Slováci len ten význam, že slovenskí poslanci na sneme uhorskom mohli prípadne prispieť svojimi hlasmi k vytvoreniu väčšiny, naklonenej k účasti v celoríšskom sneme. Na takúto väčšinu bola však nádej veľmi malá, už i za daných pomerov, a takmer nijaká po prípadnom uskutočnení slovenských požiadaviek vo veci Okolia, ktoré by nepochybne vohnalo do opozície i tých Maďarov, ktorí by azda inak boli aj prístupnejší celoríšskym pomyslom vládnym. V tejto otázke medzi opozičnými radikálmi a maďarskými konzervatívami, o ktorých sa nový absolutizmus opiera, nebolo nijakého rozdielu. Vláda teda mohla a i chcela sa opierať o dané historicko-politické individuality, nemohla však a nepomýšľala (znamenalo by to v podstate vnútorný logický protiklad, *contradictio in adiecto*) na vytvorenie historicko-politických individualít nových. I keď vláda, prirodzene, všakovak si hľadela získať i Slovákov (v záujme rozbitia mravnej jednoty uhorskej), na uskutočnenie slovenského Okolia nemohla pomýšľať.

Pomery boli práve podstatne iné ako po revolúcii r. 1849. Absolutizmus Schmerlingov je absolutizmom z núdze (provizórium), nie absolutizmom zo zásady, ako absolutizmus Bachov. A vzhľadom na slávnostné osvedčenie panovníkovo, dané v Októbrovom diplome, že v budúcnosti chce vládnuť len ústavne, ani iným byť nemohol. Provizórium Schmerlingovské nie je víťazným absolutizmom Schwarzenbergovským, ale len pokusom oddialiť a zmierniť kapituláciu panovníka pred Maďarmi. Nesmieme zabúdať, že Októbrový diplom bol základom ústavného života v Predlitavsku. Je síce pravda, že bol vydaný predovšetkým kvôli získaniu Maďarov, jeho odvolanie pre neústupnosť maďarskú nebolo však, prirodzene, viac možné, i keby vláda neprechovávala nádeje, že sa jej podarí Maďarov časom predsa len získať. Situácia nie je nepodobná zavedeniu všeobecného rovného hlasovacieho práva z r. 1907, ktoré bolo pôvodne dané na program tiež len kvôli zlomeniu opozície proti vláde Fejérváryho, aby nakoniec bolo uskutočnené len v Predlitavsku.

I keby nie týchto vecných prekážok, ostávala by neprekonateľná prekážka formálna, Októbrový diplom, vydaný, i keď

bol vecne pozmenený už patentom Februárovým, ako neodvolateľný základný (ústavný) zákon ríšsky, s jeho historicko-politickými individualitami, z ktorých i tie, na súčinnosť s ktorými Slováci boli zvyknutí, Chorváti a Česi, stáli v tomto bode na opačnej strane rozhrady (bariéry). Chorváti odmietli oboslať ríšsku radu vôbec (posilujúc tak nepriamo a nechtiac stanovisko maďarské) a Česi, ktorí ju po dlhom váhaní oboslali, urobili tak len v nádeji, že s pomocou Maďarov, v príchod ktorých do celoríšskej rady pevne verili, podarí sa im zmeniť centralizmus Februárového patentu vo federáciu Októbrového diplomu. Pravda, vo federáciu historicko-politických individualít, nie vo federáciu národnostnú. Slovom, Česi demokratickí chceli na pôde parlamentu proste pokračovať v aristokratickom spojenectve maďarsko-českom, vytvorenom v rozšírenej ríšskej rade z r. 1860, plodom ktorého spojenectva boli práve ominózne historicko-politické individuality Októbrového diplomu, znamenajúce neprekročiteľnú záveru pre všetky kolektivistické pomysly a politické plány slovenské.⁴⁸

Politické myslenie slovenské z obdobia Viedenského memoranda je nečasové ešte v jednom bode. Tam, kde, v správnom rozpoznaní, že na slovenské Okolie Maďari nikdy neprivolia, očakávajú jeho uskutočnenie od panovníka vo forme privilegiálnej. Po Októbrovom diplome (lepšie povedané v situácii, plodom ktorej bol i Diplom) riešenie národnostnej otázky v Uhorsku bolo možné len cestou ústavnou. Toho sú si vedomí i politici slovenskí. Preto sa snažia dokazovať, že udeľovať privilégiá patrilo a patrí medzi ústavné práva panovníkove. To je akiste správne, pokiaľ išlo o dobu pred r. 1848. A i vtedy privilegiálna právomoc panovníkova bola tak rozsiahla len v obdobiach neobmedzenej moci panovníckej. Od dôb vyvíjajúcej sa dualistickej štátnej formy (panovník omedzený stavmi) niet príkladu na ústavné uplatnenie privilegiálnej právomoci panovníkovej v rozsahu, vyžadovanom Slovenským memorandom viedenským. (Diplom Leopoldov pre Srbov bol činom absolutistickým, ktorý uhorské snemy v podstate nikdy de iure neuznaly, i keď, prirodzene, nemohly vždy obísť skutočné pomery, ním vytvorené.) Veď i nepatrné opravy hraníc jednotlivých stolíc, o ich spájaní atp. ani nehovoriac, boli vždy predmetom snemového rokovania.

Snem uhorský v tejto otázke nebolo možno teda nijako obísť. Ba po Októbrovom diplome, navrátiť Uhorsku jeho dochovanú formu verejnej správy, nebolo možno obísť ani najvyššie dvorské a ústredné úrady uhorské (dv. kanceláriu a miestodržiteľstvo), a to ani pri vybavovaní tých požiadaviek slovenských, ktoré neboly v nesúlade s uhorskou ústavou, ba čo

⁴⁸ Sürqöny prináša zprávu, že jeden z najpopulárnejších mužov českých dokonca odrádzal slov. deputáciu od podania Memoranda. PBV (č. 33 zo dňa 25. IV. 1862) to však dementujú.

viac ponôs na prechmaty, ktoré boli dokonca v rozpore s panovníkovou vôľou, prejavenu v Októbrovom diplome. Postup, sledovaný panovníkom a jeho vládou pri vybavovaní Viedenského memoranda slovenského, svedčí o tom viac než dostatočne.

Vtedajší ministerský predseda arciknieža Rainer predkladá svoju mienku o Slovenskom memorande už dňa 16. XII. 1861 a prvá pripomienka týka sa nemožnosti obísť v tejto otázke uh. dv. kanceláriu, ustavenú znova Októbrovým diplomom, keďže slovenské požiadavky dotýkajú sa uhorských štátoprávnych pomerov. Priamo by bolo možno slovenské žiadosti vybaviť len odmietave. Proti tomu sa však stavajú mnohé dôležité ohľady. Prvé tri body slovenských požiadaviek dotýkajú sa rozhodne štátneho práva a tu sotva možno urobiť niečo iného ako dať tieto body uh. dvorskej kancelárii na vyjadrenie. Pokiaľ ide o rečové a školské vzťahy bodu 3. a 4., tu arcikn. Rainer pripomína, že ide o veci, upravené výslovne jedným z reskriptov zo dňa 20. X. 1860. Príslušné zábezpeky, dané tu popri všeobecnej úradnej reči maďarskej nemaďarským rečiam ostatným, zdá sa, nie sú zachovávané. Bolo by teda na mieste výslovne znova prikázať zachovávanie týchto predpisov. Týmto spôsobom by bol vybavený aj štvrtý bod (školský) žiadostí, keďže spomínaný reskript prikazuje tu vypočutie príslušných cirkevných hodnostárov, politických úradov a profesorských sborov vo veci (prípadne) potrebných alebo žiadúcich zmien ohľadne vyučovacej reči na stredných školách a predstretie návrhov takto vypracovaných na schválenie panovníkovi.

Panovník už dňa 18. XII. 1861 posielala predstreté slovenské prosbopisy uh. dv. kancelárovi gr. Forgáchovi s výzvou, aby po vypočutí uh. miestodržiteľa gr. Pálffyho podal ihneď svoju mienku k štyrom bodom Memoranda. Okrem toho mu nkladá, aby ponosy na krivdy vo veci úradnej reči v obecných, cirkevných a školských záležitostiach, ďalej vo veci reči vyučovacej na gymnáziách boli v smysle reskriptu zo dňa 20. X. 1860, predpisy ktorého dodržiavať tu panovník znova prikazuje, odstránené. Osobitne treba predložiť po dohovore s ministrom financií, resp. obchodu mienku o ponosách na ceny soli, na kataster pozemkovej dane a o ponosách na nedostatočné železničné spojenie.

Uh. dv. kancelár žiada hneď nato (20. XII.) uh. miestodržiteľa o podanie mienky v smysle práve uvedeného kráľ. reskriptu, prikazujúc mu súčasne i odstránenie rečových ponôs, a to v obore školskom podľa nariadenia dvorského z toho istého dňa.⁴⁹

⁴⁹ Porovn. č. 4013/1861 kab. kanc. v Haus-Hof- u. Staatsarchive vo Viedni. Uverejňuje Nagy: Nemzetiségek beadványai a császári kabinethez 1861—1868 v časopise A háborús felelőség, II, 565 n. Dekrét kancelárie v arch. miestodržiteľskej rady.

V.

Nepomerne rýchle vybavenie Slovenského memoranda panovníkom treba nepochybne pripísať predovšetkým viedenskej činnosti biskupa Moysesa. Po vykonanej práci odchádza konečne dňa 27. XII. z Viedne i Moyses ako posledný člen slovenskej deputácie. Dojem zo slovenského zákroku vo Viedni trval však ešte dlhšiu dobu i po odchode deputácie. Najmä, prirodzene, v slovanských kruhoch viedenských, ktoré na jej uctenie usporiadaly dňa 16. XII. v dvorane kúpeľov Diana slovanskú besedu s heslom: „jeden jazyk, jeden národ“. Beseda mala dve časti: koncert (sborové i sólové spevy a nástrojové sóla) zo slovanských skladieb a piesní a zábavný večierok, na ktorom hudobný sbor prednášal zasa len slovanské skladby. Na besede bolo prítomných do 6.000 osôb, medzi nimi i členovia ruského vyslanstva s vyslancom Dr. Balabinom v čele, gróf Thun, gr. Clam-Martinič, barón Ožegović, mnohí vyslanci ríšskej rady (menovite Dr. Rieger), z členov slovenskej deputácie Kuzmány s rodinou a opát Gotčár.⁵⁰ Moysesovi, osoba ktorého bola za jeho pobytu stredom všeobecnej pozornosti, vyjadruje viedenskú študujúcu mládež slovanská svoju vďaka osobitnou deputáciou, vedenou poslucháčom filozofie Gustávom Kordošom, z príležitosti jeho menín v deň sv. Štefana.⁵¹

Nie menší bol ohlas, vzbudený prijatím deputácie v súčasnej publicistike. Podľa zistenia redaktora Pešťbudínskych vedomostí od rozpustenia uhorského snemu ani jeden predmet nezavdal tak bohatú tému časopisectvu ako slovenská deputácia viedenská. Viedenské časopisy zaujímajú postoj zväčša priaznivý, tým viac však útočia na členov deputácie a na celú udalosť samu časopisy maďarské. Jedny sú toho názoru, že ustávanie Slovákov bolo márne, iné chcú pokladať deputáciu len za vec súkromnú, iné zasa však vidia v tomto slovenskom kroku neústavný počin. Vytýka sa tu najmä, že deputácia sa obrátila na panovníka, že si žiada vydanie privilégia ap. Najmä známy nám už Sürgöny vyzýva priamo deputáciu, aby vysvetlila rozpor, že Októbrový diplom uznáva, a predsa sa obrátila na štátne ministerstvo rakúske, a nie na uhorskú dvorskú kanceláriu. Časopis síce pripúšťa, že proti skrivodlivým nariadeniam uhorskej vlády (uh. dv. kancelárie) možno sa obrátiť s ponosou na panovníka, ale nezná vraj nijaké najvyššie nariadenie, podľa ktorého by štátne ministerstvo rakúske bolo dajakou odvolacou inštanciou vo veciach uhorských.

Na rôzne tieto výpady odpovedá sám Francisci. Podľa neho panovník štátu (či už ústavného alebo neústavného) je taká autorita, ktorej sa vždy môžu žiadosti ústavne a zákonne pred-

⁵⁰ Porovn. zprávu Milka Pohronského (E. Černého) v PBV, č. 81 zo dňa 24. XII. 1861.

⁵¹ PBV č. 1 zo dňa 3. I. 1862. List z Viedne zo dňa 28. XII. 1861.

ložiť, najmä keď sa v nich žiada niečo (privilégium), čo výslovne patrí k jeho právomoci, keďže vydávať privilégia „je výhradné ústavné právo kráľa uhorského“. (Tu sa Francisci odvoláva na známe nám už články o právach uhorského kráľa, uverejnené nedávno predtým v jeho časopise.) Na otázku Sürgönya cituje Francisci (nie práve najšťastnejšie) 11. z. č. z r. 1741, ustanovujúci, že pri štátnom ministerstve majú byť upotrebovaní aj Uhri. Smysel tohoto zákona, hovorí Francisci, môže byť len ten, že štátne ministerstvo má vybavovať aj veci uhorské. Inak by vraj nebolo treba ustanovovať pri ňom Uhrov. Okrem toho je vraj všeobecne známe, že i v najnovších časoch vážne celoštátne záležitosti (napr. i otázky posledného uhorského snemu) boli riešené v poslednej inštancii v štátnom ministerstve.⁵²

Akiste pod dojmom týchto časopiseckých útokov, vytýkajúcich Slovákom, že opúšťajú ústavný základ uhorský, zásadu uhorskej historicko-politickej individuality, a pracujú v záujme nového absolutizmu, zrodil sa i článok Mallého, napísaný „Politika historického práva“, v ktorom výčitku, adresovanú Slovákom, vracia a hádže späť (pravda, ostrovtipným síce, ale zato nie práve najlogickejším pomiešaním sféry slobôd verejnoprávných so slobodami občianskymi) na hlavu Maďarov.

Historické právo uhorské, teda i právo historicko-politickej individuality, hovorí Mallý, opakujúc tu vari úmyselne obľúbené tvrdenie maďarskej politiky i publicistiky (maďarské ministerstvo z r. 1848 je vraj len jej uskutočnením), zakladá sa na Pragmatickej sankcii. Pragmatická sankcia zabezpečuje Uhorsku osobitnú individuálnosť. Krajinu tu treba však rozumieť nie územne (bo zem nehovorí, ani nepíše), ale politicky ako súhrn národov, krajinu obývajúcich. V čase, keď Pragmatická sankcia bola uzavretá, žily v Uhorsku tri hlavné národy: Slovani, Maďari a Rumuni. Tieto tri národy boli vtedy v každom ohľade (teda i národnom) rovnoprávne. Výrazy o zabezpečení všetkých práv a slobôd kráľovstva vzťahujú sa teda nielen na občiansku, ale i na národnú rovnoprávnosť. Ba predovšetkým na túto poslednejšiu. Na to ukazuje najmä zábezpeka, že krajina nesmie byť spravovaná cudzincami. Ale za vlády cudzieho úradníctva nemusí nijako klesať sloboda politická (cudzí úradníci môžu byť dokonca slobodomyselnejší ako domáci), takže zreteľne vidieť, že toto ustanovenie Pragmatickej sankcie má na mysli predovšetkým zabezpečenie rovnoprávnosti národnej.

Zásada historického práva teda vyžaduje zachovávanie národnej rovnoprávnosti, zabezpečenej Pragmatickou sankciou. Porušením tejto rovnoprávnosti je porušené i historické právo, t. j. i zásada politickej individuality krajiny. Výklad, že historické právo, dané Pragmatickou sankciou, zaručuje len rov-

⁵² Porovn. Francisciho úvodník v č. 80 PBV zo dňa 20. XII. 1861.

noprávnosť a slobodu občiansku, neobstojí. Maďari, keď na miesto národa uhorského Pragmatickej sankcie chcú postaviť národ maďarský vo smysle r. 1848, porušujú (národnostnú) časť tejto rovnoprávnosti. Nesmú mať teda Slovákom za zlé, keď nestoja o takto zúženú rovnoprávnosť a porušujú zasa jej druhú (občiansku) časť. Slováci sú i naďalej za osobitnú individualitu uhorskú, ale len v jej plnom, historickom význame, vybudovanom na zásade úplnej rovnoprávnosti, ba čo viac, viazanom na ňu. Bo keď zmizla r. 1848 rovnoprávnosť, zmizla aj Pragmatická sankcia (individualita krajiny). Navrátila by sa len vtedy, keby nemaďarské národy úplne upadly. Nebola by to však individualita Pragmatickej sankcie, ale individualita nová, maďarská, výrostok to r. 1848. Táto je však zatiaľ len na papieri. Cieľom jej uskutočnenia bolo zriadené osobitné maďarské ministerstvo, ktoré, aby znemožnilo ochranu práv ostatných národov (Pragmatickej sankcie) kráľovi, vyhlásilo sa za neodvislé. Základ tejto novej postulatívnej individuality nie je tedy historický. Na túto cestu sa Slováci nesmú dať zaviesť. „V histórii bola rovnoprávna individualita pred sankciou: my nesmieme teraz sankciu klásť pred individualitou.“ „Rovnoprávnosť teda musí predchádzať a tak bude stála Pragmatická sankcia.“⁵³

V súvislosti s týmito obhajobami dopĺňa S. Chalupka Hostinského výklad o historickom základe „hornouhorskeho Okolia“, siahajúce v podstate do storočia XVI., dokladmi staršími (z Plinia, z Ptolomaea), najmä poukazom na popis slovenských hraníc v takzvanej zakladacej listine pražského biskupstva a na stopy samostatnosti Slovenska i po jeho pripojení ku kráľovstvu uhorskému.⁵⁴

Za rovnoprávnostné riešenie otázky národnostnej na podklade kolektívnom bojuje i polemika Francisciho so známym maďarským historikom Szalaym, ktorý, stojac na stanovisku eötvöšovskom, odmieta v mene jednoty krajiny a národa kolektívne ustavenie sa nemaďarských národov v krajine.⁵⁵

Pred útokmi neostal ušetrený ani sám Moyses. V čísle Sür-gönyu zo dňa 22. XII. píše proti nemu akýsi „Horniak“ (Felvidéki) z B. Bystrice, ktorý mu vytýka, že jeho žiadosť, podaná panovníkovi vo Viedni, nie je v súhlase s jeho dobrozdaním, podaným v otázke reči vyučovacej r. 1860 kráľ. rade. Tam vraj navrhoval zavedenie maď. vyučovacej reči do všetkých tried banskobystrického gymnázia, tu sa však sťažuje na zariadenie kráľ. rady, ktoré dalo vraj slovenčine na tomto gymnáziu viac miesta, než si to želal sám pán biskup.

Proti tomuto prekrucovaniu svojho dobrozдания a proti neúprimnému preceňovaniu údajných (nám už známych) výhod

⁵³ Porovn. PBV, č. 80 a 81 zo dňa 20. a 24. XII. 1841.

⁵⁴ „Ešte dačo v záležitosti Slovenského okolia“. Úvodník v č. 82 PBV zo dňa 27. XII. 1861. Šifra S. CH.

⁵⁵ PBV, č. 3—4 zo dňa 10. a 14. I. 1862.

pre nemaďarské reči na stredných školách obracia sa v osobitnej obrane sám Moyses. Na jeho obranu povstávajú i Pešťbudínske vedomosti s poukazom na tendenciu celého pohonu proti Moysesovi: predstaviť slovenský pohyb ako dielo jednej osoby a túto osobu odstrániť v presvedčení, že sa tým podarí znemožniť i sám pohyb. Sám panovník sa vraj na audiencii vyjadril, že nové poriadky v školstve staly sa proti jeho vôli. Upozorňujú najmä na to, že okrem žiadosti, podanej Moysesom v otázkach školských, podala slovenská deputácia žiadosť oveľa dôležitejšiu, o ktorej vraj však Sürgöny mlčí.⁵⁶ Potrebu tohoto významnejšieho kroku zdôrazňuje ináče vo svojej odpovedi i sám Moyses.

Tieto útoky na Moysesovu osobu vyvolávajú v lone slovenského národa osvedčenia oddanosti a súhlasu s Moysesovým krokom a prejavy vďaky s nepopierateľným úmyslom dokázať protivnej stránke, že nejde o osobný počin Moysesov, ale o prejav vôle celého národa. Prejavy tieto zahajuje kňazstvo turčianske, „Prípís vďačnosti a dôvery“ ktorého je uverejnený v tom istom čísle Pešťbudínskych vedomostí, v ktorom i obrana redaktora a Moysesu samého. „Rozkvet cirkve, blahobyt vlasti, ustálená celistvosť ríše a nepodvratná pevnosť najvyššieho trónu jedine na základnom, už aj v zákonodarstve vyrieknutom a poistenom princípe ,r o v n o p r á v n o s t i n á r o d o v‘ a jeho šťastlivým a neustranným do života prevedením sa ustáliť a zabezpečiť dá.“ To je hlavná zásada, z ktorej vychodí „Prípís“ a na obhajobu ktorej povstal aj Moyses, za čo mu patrí vďaka celého národa. Za týmto prejavom nasledujú početné prejavy iné (zväčša obcí), takže až skoro do polroku 1862 niet takmer čísla Pešťbudínskych vedomostí, ktoré by neprineslo aspoň jeden takýto prejav.⁵⁷ Moysesu pozdravujú aj užhorodskí Rusíni.⁵⁸

Väčšina týchto ďakovných prípisov, variujúca ináče často najmä tému Moyses-Mojžiš, je osnovaná len všeobecne. Hovorí len o obhajobe práv národnostnej rovnoprávnosti ap. Nejaké podrobnejšie formulácie slovenského národného programu v nich nenájdeme. Vcelku možno povedať, že v zásade súhlasia s krokom Moysesovým a prosbopisom, podaným slovenskou deputáciou vo Viedni. Niektoré z nich však nápadne zdôrazňujú len obhajobu rečových práv v obore vzdelanostnom, z ktorej formulácie badať, že majú na mysli len osobitný prosbopis Moysesov v obore školskom, respektíve uplatnenie slovenčiny v obore úrad-

⁵⁶ PBV, č. 83 zo dňa 31. XII. 1861. Obrana Moysesova zachovala sa nám (v koncepte) i v pozostalosti Moysesovej v SNM, fasc. VIII. Uverejnená bola nielen v Sürgönyi (28. XII.), ale i (v nem. preklade) v časopise „Ost und West“.

⁵⁷ Ojedinele trúsia sa tieto prejavy až do polroku 1863. Ich výpočet vid' vo Vajanského životopise Moysesovom, str. 102 n.

⁵⁸ PBV, č. 31 zo dňa 18. IV. 1862.

nom a že takto vyhýbajú výslovnému schvaľovaniu vlastného Memoranda slovenského.⁵⁹

V útokoch proti slovenskej veci neprestáva však ani Sürgöny. A je to práve osobná obrana biskupa Moyses, ktorá pohla Lukáša Mácsayho ml., príbuzného rovnomenného redaktora obnoveného, avšak zasa zaniklého „Priateľa ľudu“, že vystúpil v Sürgönyi znova proti Moysesovi.⁶⁰ Na články Mácsayho odpovedá v „Sürgönyi“ sám Moyses, odpovedajú však na ne v serii článkov aj Pešťbudínske vedomosti.⁶¹

S východiskom Mácsayho, že v rámci koruny uhorskej môže byť len jeden politický národ, obaja zástupcovia slovenskej strany súhlasia. Podobne s jeho ďalšími vývodmi, že pred rokom 1848 nebolo v Uhorsku národnostného rozdielu; členovia vtedajšieho politického národa boli všetci rovnoprávni bez ohľadu na svoju národnosť práve tak, ako aj povinnosti poddanské boli jednaké pre poddaného maďarského i slovenského. Menej už s dôsledkami Mácsayho, že túto politickú jednotu by mali národy uhorské zachovávať i teraz, to jest naučiť sa maďarsky a obetovať národnosť slobode. Argumentáciu túto vyvracia Moyses zistením, že sloboda roku 1848 nie je nemaďarským národom nič platná, keďže je viazaná na znalosť maďarskej reči. Slováci sa síce učia radi maďarsky, ale nemajú všetci k tomu príležitosť a čas. A potom, čo je najdôležitejšie, rovnoprávnosť a sloboda nie je zachovaná bez ohľadu na národnosť, ako bola pred r. 1848. Inak sa Slováci za ňu pekne poďakujú. Ako predtým mali zemani rovnaký vplyv na verejné veci, i keď nevedeli maďarsky, tak to má ostať aj naďalej. Požiadavku Mácsayovu, obetovať národnosť slobode, prirovnáva Moyses vtipne požiadavke Turkov voči kresťanom, aby opustili svoju vieru a budú ihneď účastní všetkých práv. Slováci si chcú zachovať nielen slobodu, ale i národnosť. V prípade kolízie oboch týchto hodnôt idú za Pavlom Nagyom, ktorý hlásal, že v prípade potreby za národnosť treba obetovať aj slobodu.

Sám Mácsay priznáva, že po stáročia Slovák bol najvernejším bratom Maďarovým. Má teda — hovorí Moyses — tým väčšie právo na spravodlivé zaobchodenie. A keď za predpokladu

⁵⁹ Napr. kňazstvo trenč.-nitr. Považia v č. 7 zo dňa 24. I. 1862, ďalej ďakovný prípis obcí a učiteľstva z Turca tamtiež v č. 14. T. Sv. Martin, Kľačany, Mičiná, Hrabušice, V. Revúca, Slováci banátski však výslovne spomínajú Martinské memorandum (č. 8, 9, 11, 30, 39, 46). Na Okolie naráža ďakovný prípis seminaristov v B. Bystrici (č. 13.). Spomínajú sa ešte „sväté práva ukrivdených národov“, „národnostná rovnoprávnosť“ ap. (č. 18, 23, 24, 30).

⁶⁰ Észrevételek a nehány felvidéki tót kérvényező felterjesztésére. Seria článkov v Sürgönyi koncom januára a poč. februára 1862. Proti „prepiatostiam“ Mácsayovým je ináče miestami nútený zaujať stanovisko i sám Sürgöny (viď 22. č. časopisu).

⁶¹ Porovn. PBV, č. 11—13 zo dňa 7. až 14. II. 1862: „Poznamenania na Poznamenania“. Koncept Moysesovej odpovede sa nám zachoval v jeho pozostalosti, fasc. VIII. v SNM. V preklade bola uverejnená aj v PBV v č. 18 zo dňa 4. III. 1862.

prípustnosti jediného politického národa v Uhorsku nebolo treba popierať osobitnú národnosť maďarskú ani pred r. 1848, ani po ňom, práve tak nie je treba popierať ani národnosti nemaďarské. A keď môže maďarský národ obhajovať legálnou cestou svoje práva, môže tak robiť i národ slovenský bez toho, že by to bolo vlastizradou.

Pešťbudínske vedomosti v tejto súvislosti s vd'akou kvitujú Mácsayovo uistenie, že Slováci vždy bránili samostatnosť a slobodu krajiny, dodávajú však, že bránili Uhorsko, národnostne rovnoprávne, nie však Maďáriu, proti ktorej, ako o tom svedčia udalosti r. 1848/49, postavili sa i so zbraňou v ruke. Nie teda na zničenie uhorskej ústavy, ale jedine na vyvrátenie maďarskej nadvlády. Za jedinú podmienku trvania Uhorska pokladajú so sv. Štefanom „vernosť a bratstvo uhorských národov“. Naproti tomu panstvo jedného národa nad druhým pokladajú za najväčšie nešťastie pre krajinu.

Viedenský (dôvodia shodne obaja obrancovia) prosbopis (resp. Okolie) nie je proti integrite krajiny. Nežiada predsa ani osobitného kráľa, ani osobitný snem alebo osobitnú kanceláriu a miestodržiteľstvo, osobitný címer ap. Slovenské Okolie s municipálnymi právami nemôže byť na ujmu integrite krajiny, ako je nie na ujmu vyše pol sta municipalít stoličných a toľkože municipalít mestských. Na doterajšom stave krajiny — dodávajú Vedomosti — by sa nič nezmenilo, iba to, že by v Slovenskom okolí miesto maďarčiny nastúpila slovenčina. A o toto vlastne Maďarom ide. Všetko ostatné sú len zámienky. „Ku všetkému ostatnému by Maďari ochotne prisvedčili, len by toho jedného nebolo. A my zasa hovoríme: v mnohom, a kto zná, či nie aj vo všetkom by sme s vami sa dorozumeli, keby len toho jedného nebolo.“

Slovákov — hovorí Moyses — nakoniec nie je možno viniť ani z nelojality. Martinské shromaždenie bolo vopred oznámené v novinách, konalo sa verejne, dokonca za prítomnosti dvoch hlavných županov, svoje požiadavky predostrelo osobitnou deputáciou snemu. Lojálnejší postup sotva si možno predstaviť. Podobne ani v kroku viedenskom nie je možno vidieť nijakú nelojálnosť. Uhorské veci vždy boli a sú aj teraz pojednávané v celoríšskej ministerskej konferencii. Slováci okrem toho obrátili sa len na panovníka, teda na činiteľa ústavného, od ktorého podľa výroku istého maďarského politika nie je možno ďalej apelovať a od ktorého úspech jedine možno očakávať. Vo viedenskom kroku Slováci nevidia nič neústavného ani Pešťbudínske vedomosti, poukazujúce tiež na to, že Slováci do Viedne obrátili sa až vtedy, keď ich žiadosti ku krajinskému snemu ostaly bez výsledku a keď snem svojím l'pením na zákonodarstve r. 1848 a svojím schvaľovaním protimemorandových protestov až príliš jasne dal najavo svoje pravé smýšľanie v národnostnej otázke.

Podľa Vedomostí nie je nič závadného ani v tom, že Slováci žiadali zabezpečenie svojich národných záujmov vo forme privilégiá. Udeľovať privilégiá bolo odjakživa ústavným právom kráľovým, ako to dostatočne dokazujú rôzne privilegované útvary v krajine, a to nielen v minulosti, ale i v prítomnosti (rôzne výsadné dištrikty, mestá ap.). Privilégium nepotlačuje slobodu, robí len výnimku zpod všeobecného zákonodarstva. Túto výnimku Slováci potrebujú na svoju ochranu proti cudziemu nátlaku.

Obširne vyvracajú Pešťbudínske vedomosti najmä Mácsayho tvrdenie, že slovenské hnutie je len vecou niekoľkých čakateľov na úrady a hodnosti, že však slovenský ľud sám v sebe je a bol vždy „dobre smýšľajúci“, ako to dokázal aj svojimi protestmi proti Martinskému memorandu. Stačilo by — hovoria Vedomosti — dať slovenskému ľudu takú politickú slobodu, aká mu podľa zákonov patrí, a komédie, podobné protimemorandovým protestom, boli by raz navždy nemožné. Protesty boli proste vynútené, ako o tom už každý vie. Protesty dekretovaly stoličné výbory a boli potom vymáhané slúžnvcami a pánúrmí.⁶²

Neobstojí ani Mácsayho argumentácia, že zriadením Slovenského okolia verejná správa sa zdrazí, a keďže Slováci sú vraj chudobní, budú musieť na Okolie doplácať aj ostatné stolice. Moyses poukazuje tu na to, že čím je tá-ktorá stolica (a Slovenské okolie by nebolo nič iného než väčšia stolica) väčšia, tým je verejná správa v nej lacnejšia. Pešťbudínske vedomosti k tomu ešte dodávajú, že o doplácaní nemôže byť ani reči, keďže je známe, že správu si vydržuje každé municípium samo z vlastných prostriedkov. A jednorečová správa slovenská bude akiste lacnejšia než správa podľa návrhu národnostného výboru snemového s dvojitémi zápisnicami, s dvojitémi predostretiami návrhu atď. Najmä keď sa nákladkami nerozumejú len výdavky zo štátnej alebo stoličnej pokladnice, ale aj trovy ľudu na pisárov, tlmočníkov ap., potrebných pri úradnej reči maďarskej. Podobne nie za dvojrečovosti podľa narády výboru snemového, ale za slovenskej jednorečovosti by bola verejná správa aj rýchlejšia. Otázkou menšín (ostrovov) — v tom súhlasia oba slovenské hlasy obranné — bude možno riešiť podľa zásady reciprocity bez akejkoľvek národnostnej krivdy priznaním úradovania obciam v ich reči.

S obmedzením práv slovenskej reči na pole kultúrne a vo verejnej správe na obec nesúhlasí ani jeden z dvoch zástupcov slovenského stanoviska. Moyses sa tu priam otvorene pýta, prečo nechce Mácsay omedziť týmto rámcom i maďarizmus a prečo nemajú na všetky tie kultúrne ustanovizne na štátne útraty, ktorým

⁶² Pešťbudínske vedomosti vo svojom prvom ročníku samy uverejnili viac zprávu o skutočnom vzniku týchto protestov. Teraz ešte dodávajú prípad richtára Magdolena v Chynoranoch, ktorého stolica složila s úradu, keď protest nechcel podpísať.

sa tešia Maďari, nárok aj ostatné nemaďarské národy? Ved' sám hovorí, že tak, ako pred r. 1848, nesmie národnostný rozdiel byť v Uhorsku ani teraz. Neobstojí ani Mácsayho mienka, že písanie zápisníc v ničom neprispieva k vzdelaniu reči. A potom, nemaďarské národy nežiadajú zápisnice vo svojej reči len z dôvodov rečove-vzdelávacích, ale hlavne preto, aby vedely zistiť a posúdiť hodnovernosť zápisníc. Ak Mácsay — pokračuje ďalej so svojou železnou logikou Moyses — poukazuje na to, že príslušníci majetnejších a vzdelanejších vrstiev i tak vedia viacmenej maďarsky, dostáva sa do rozporu s „najširšími demokratickými zásadami“ ústavy r. 1848.

Kultúrny argument Mácsayho (v obore školskom i katolíci i evanjelici sami si volili maďarskú vyučovaciu reč) vyvracajú Pešťbudínske vedomosti pripomenutím, že keby i nebolo bývalo v tomto smere nijaké násilie priame (čo neobstojí vzhľadom na rôzne známe prechmaty), je tu násilie nepriame, dané zavedením úradnej reči maďarskej do všetkých úradov až po obecné. Kým bude úradnou rečou maďarčina, bolo by zbytočné zriaďovať školstvo v nemaďarských rečiach. Ostalo by zväčša prázdne, keďže málokto by sa venoval štúdiu, ktoré by mu potom nezaručovalo vyžitie. Podobne odhodlane odmieta Moyses Mácsayho, že by členovia slovenskej deputácie vo Viedni boli predstavovali slovenský ľud ako Maďarom nepriateľský a Maďarov ako utlačovateľov. Mácsay a jemu podobní Slováci to stále síce opakujú, ale je to tým menej pravda, čím všeobecnejšie je známe, že za posledných čias (od r. 1848) všetky uhorské národy boli postihnuté rovnako.

V ďalšom sa Moyses ešte bráni proti niektorým osobným nápadom Mácsayho (zištnosť kroku, ašpiruje na primastvo ap.), kde sa dozvedáme, že Moyses dlho váhal prijať biskupskú hodnosť a r. 1854 sa jej chcel dokonca vzdať. Bráni tiež Bacha ako človeka nadaného a pracovitého, ktorému najmenej ešte zazlieval, že po r. 1848/49 neponáhľal sa veľmi spät uviesť politické slobody. Bo keď ešte teraz, a to i podľa tvrdenia samého Pesti hirlapu, výnimočný stav je len dôsledkom chovania sa muničipii, kto uverí, že by Uhri boli lepšie znášali slobodu napr. r. 1850? Priznáva, že ani za Bachovej doby nemali Slováci národnostnú rovnoprávnosť. Tiež však vraj nie je možno poprieť ani to, že tie rečové a školské výdobytky, ktoré Slováci mali za absolutizmus, nekonečne presahujú všetko, čo bolo predtým a je i teraz v tomto smere urobené za maďarskej vlády. Bachova vláda síce nebola slobodomysel'ná, ale sa svojou slobodomysel'nosťou ani nevystatovala, ako to robia dnes mnohí veľmi neliberálni činitelia. Bach konečne, to môže Moyses dosvedčiť⁶³ osobne, nebol voči

⁶³ Na doklad Moyses uvádza medziiným svoj pamätný spis, podaný Bachovi dňa 24. IV. 1850 o skúsenostiach v Uhorsku, nadobudnutých v Železnej stolici z príležitosti svojej veľkonočnej návštevy u tamojšej svojej rodiny. V tomto spise odporučal predovšetkým širokú amnestiu pre Uhorsko s odôvodnením,

Uhorsku nepriateľsky zaujatý. Na odvolávanie sa Mácsayho na poslancú voľbu v Tekovskej (v hrnskom okrese), Moyses, pomýliac si pisateľa s jeho starším rovnomenným príbuzným, poukazuje na spôsoby tejto voľby (nie z osobných dôvodov, ale aby posvietil na pomer medzi Mácsaym a slovenským ľudom), kde Mácsay bol zvolený na rozkaz slúžneho a pomocou zúrivej kortešačky, ktorá kandidáta vzdelanejších vrstiev natoľko znechutila, že na voľbu vôbec neprišiel. O popularite Mácsayho medzi slovenským ľudom ináče najlepšie svedčí okolnosť, že z 10 slovenských časopisov, vzniklých m. r., len Mácsayho „Priateľ ľudu“ zanikol pre nedostatok predplatiteľov.

V závere svojej obrany dáva Moyses výraz svojmu hlbokému presvedčeniu, že z maďarizačnej prepjatosti zrodí sa pre nemaďarské národy práve taký priaznivý výsledok, aký povstal z jozefínskej germanizácie pre Maďarov. Bo kým ľudia zápasia medzi sebou, sú božskou Prozreteľnosťou vedení k cieľom, ňou vopred určeným.⁶⁴

Vedľa týchto viac-menej príležitostných výmen názorov zjavujú sa aj vážnejšie, zásadnejšie rozpravy o národnostnej otázke. Z nich najvýznamnejšia rozsahom i obsahom je Hostinského „Rovnoprávnosť národnia“, uverejňovaná v Pešťbudínskych vedomostiach v č. 59—71 (25. VII.—5. IX. 1862). Je to vlastne odpoveď na Szombatságiho (A. Vertán) spis A nemzetiségi kérdés Magyarországbán, ktorý sa snaží rozriešiť národnostnú otázku v Uhorsku, nevybavenú snemovým výborom.

Podľa Vertána národnostná otázka v Uhorsku je až plodom Októbrového diplomu. Predtým jej v Uhorsku nebolo. Je to otázka rovnoprávnosti historickej a prirodzenej, otázka zabezpečenia nielen nárokov Nemaďarov, ale aj Maďarov. Rozriešenie je možné troma cestami: maďarskou (liberalizmus r. 1848), európskou (všeobecné heslá slobody, rovnosti, bratstva) a nemeckou (zásada „Gleichberechtigung“). Touto poslednou chcú kráčať aj mnohí občania uhorskí, nenaučiac sa ničomu z Bachovej doby. Rovnoprávnosť môže mať inak len význam v smysle r. 1848. Nemaďarskí občania, nie odtrhnutí od Maďarov, ale len ako ich doplňujúce čiastky: Kráľovstvo sv. Štefana nie je možno vystaviť „na verejnú dražbu národností“.

Po tomto všeobecnom úvode zaoberá sa autor Martinským memorandom. Najčistejšie formuluje vraj národnostné zásady, ale je utópiou. Jediným slovom „národnosť“ nedajú sa vraj krajiny nadobúdať. Ideu Memoranda treba teda devalvovať na

že príčinou maďarskej revolúcie bol z veľkej časti práve nešťastný postup (balogásai) vlády v Uhorsku r. 1848. Podobné stanovisko zastával Moyses aj počas svojho pobytu vo Viedni ako chorvátsky dôverník, kde po 10 mesiacov takmer denne bol v ministerstve vnútra, a predsa ho Bach navrhol na biskupstvo.

⁶⁴ K ďalšej polemike porovn. ešte i Sürgöny, č. 61 (oprava omylu Moysesovho starším Mácsaym) a č. 22. PBV zo dňa 18. III. 1862 (odpoveď redaktora na túto opravu).

jej vlastnú cenu. Idey Memoranda sú vraj zpiatočnicke. Pohoršuje sa nad jeho názorom o federatívnych počiatkoch Uhorska a tvrdí, že nadprávo maďarské zakladá sa vo výboji, v podmanení krajiny Maďarmi. Naproti tomu každému kmeňu, ktorý dokázal v dejinách svoje národné povedomie, priznáva právo na národnostné oprávnenie. Otázka je vraj len to, či táto oprávnenosť je možná a na aký spôsob.

Ústava uhorská pozná len občanov, ich skupiny. Memorandum na ich miesto chce postaviť kmene, teda sústavu kást, ktorá by Maďara potlačila všade tam, kde je v menšine. Slovenské okolie je autorovi zbojstvom. Národy síce uznáva za jednotky v štáte, ale priznáva im len toľko práv, koľko majú aj ostatné korporácie. V Uhorsku môže byť podľa ústavy len jedno teritórium a len jeden politický národ. Preto i kmeň slovenský len v tomto smysle môže byť kmeňom osobitným. Všetko sa zvrtné teda len na tom, aký výklad sa dá slovám „kmeň“ a „národ“. Rovnoprávnosť národnostnú nepripúšťa ani (i duchovná) jednota štátu, jednota to slobodných ľudí. Práva národnostné môžu sa teda pohybovať len v tomto rámci. Keďže však národnostné túžby chcú všade len deľbu, ich uskutočnenie znamenalo by koniec Uhorska. Ďalším dôvodom autorovým proti národnostnej rovnoprávnosti je ústrojnosť štátu. Uhorsko je jednotný štát, rozdelený len na stolice. Trhať z neho osobitné celky podľa hraníc národnostných nie je prípustné. Znamenalo by to zničenie jednoty nielen štátu uhorského, ale všetkých štátov európskych. Štát, ktorý by sa takto azda aj podarilo udržať, nebol by už Magyarország. Heslo národnosti je teda heslo veľmi nebezpečné, proti ktorému sa treba postaviť s najväčšou rozhodnosťou.

Hostinský obracia sa predovšetkým proti tvrdeniu, že národnostná otázka je plod Októbrového diplomu. Zlé chápanie práva historického je vraj vôbec prekážkou, že neslovanské prejavy nevedia rozriešiť otázku národnostnú. Odvolávajú sa na právo historické i prirodzené (božie), ale každým slovom popierajú právo politickej národnosti v Uhorsku nemaďarským kmeňom. S odôvodnením, že rovnoprávnosť národnostná a jednota štátu sú neslučiteľné. Podľa Hostinského ideu národnostnú pochopiť možno len tak, že sa postavíme na dve stanoviská: povedomie ľudstva vo vývine duchovnom a vo vývine štátno-historickom. Hostinský chápe národnosť v duchu heglovskom ako jeden z vývinových prejavov ducha, predstavujúci protíllek proti stupňu predchádzajúcemu: povedomiu subjektov a jeho atomizácii ľudskej spoločnosti. Subjektívnej rytierskej romantike stredovekej zodpovedá novoveká romantika národnostná. Stredoveký štát bol budovaný na subjektoch, kastách, novoveký na subjektoch národných. Pojem národa spája jednotlivcov, rovnoprávných podľa stredovekého nazerania vo všetkom, vo vyššiu jednotu, v jednotu prirodzenú. Jednota táto na prítomnom stupni

je ešte len abstraktná a prejavuje sa len v cite, v ktorom sú všetci údovia národa sjednotení. To je význam slova „národnosť“.

Praktická (konkretizovanie) obmena (zjavujúca sa najprv u národov románskych) abstraktnej idey národnosti je obec, štát. (Podľa presvedčenia Hostinského súčasný vývin európskeho povedomia ľudstva je plodom nemeckej teórie a románскеj praxe.) Idea rovnoprávnosti subjektov (francúzska revolúcia) mení sa v zásadu rovnoprávnosti národnostnej. U Románov prakticky, u Nemcov abstraktne-štátovedecky. Podobný vývin vidí Hostinský aj v Uhorsku. R. 1848 znamená tu rovnoprávnosť subjektívnu, teraz je zápas o uskutočnenie rovnoprávnosti národnostnej.

Szombatságiho tvrdenia, že jednota štátu nepripúšťa rovnoprávnosť národnostnú, je sofizma. Jednota v mysliach maďarských skrýva vlastne predstavu maďarskej nadvlády, samovládu (pánmi jednotnej krajiny sú Maďari). V skutočnosti bola v Uhorsku zásada národnostnej rovnoprávnosti vždy v platnosti. V jej mene boli do krajiny prijatí Slovanmi, pôvodnými to obyvateľmi krajiny, i Maďari. Zásada táto trvala vždy aj potom bez akejkoľvek ujmy štátnej jednoty.

Podobne nemôže byť národnostnej rovnoprávnosti na prekážku ústrojnosť štátu. Ústrojnosť krajiny sa vždy menila podľa ducha histórie. A ústrojnosť štátu uhorského bola vždy v súhlase s národnostnou rovnoprávnosťou. V rozmanitosti národnostnej je poslanie Uhorska. Len skrze túto rozmanitosť môže Uhorsko splniť úlohu, pridelenú mu Bohom. Uhorsko, premenené v Maďarsko, vylúčilo by sa samo zo sväzku európskej histórie. Ak je idea národnosti prekonaním subjektívneho partikularizmu, národ a vlasť sú vlastne totožné, ale totožný je aj jednotlivec so svojou obcou, s krajinou. Má teda nielen každý jednotlivec, ale aj každý národ v krajine rovnaké práva.

Pri riešení otázky národnostnej je teda možné len toto jedno stanovisko (a nie tri, ako chce Szombatsági). Je to stanovisko uhorské (nie maďarské), stanovisko jednoty Uhorska (nie Maďarie), symbolom ktorej je uhorská koruna. Stanovisko maďarské je stanovisko partikulárne (atomistické) miesto všeobecného (kolektívneho). Miesto rovnoprávnosti národov hlása naďalej len rovnoprávnosť občanov z r. 1848. So stanoviska maďarského, ktoré miesto národných celkov vidí len jednotlivcov, národnostnú otázku riešiť nebude možno nikdy. Na tomto stanovisku ostali však Maďari úplne osihotení. Všetky ostatné národy uhorské zastaly si na postať národnú v smysle kolektívnom.

V druhej polovici svojej rozpravy vyvracia Hostinský Szombatságiho názory o Martinskom memorande. Szombatsági, neznajúc podvrátiť zásadu Memoranda o národnej rovnoprávnosti podľa práva božieho i ľudského, zakladá nadprávo maďarské na akomsi nejestvujúcom maďarskom podmanení

krajiny. Uznáva síce národy za jednotky ľudstva, v štáte však môžu byť len jednotkami mravnými, bo štát uhorský môže byť len jedno teritórium a na ňom len jeden politický národ. V Uhorsku však, dôvodí proti tomu Hostinský, boly národy vždy a nenarušily teritoriálnu jednotu koruny a narušiť ju nemôžu ani teraz, keďže otázka Okolia nezakladá sa na území, ale na národoch. Národnostné teritória (po vzore rodín v obciach, obcí v stolicach, stolíc a dištriktov v krajine) v smysle totožnosti jednotlivých kmeňov národnostných so svojím územím nestoja v rozpore s politickou jednotou koruny. Sú totožné s národmi, nechcú byť výdelom feudálnym, ale len podielom na uhorskom dedičstve!

Idea národnostnej rovnoprávnosti nie je však ani v rozpore s politickou povahou národa maďarského v Uhorsku. Svedčí o tom celá história uhorská, ktorá bola nielen spoločná, ale aj rovnaká (krajina ako dejisko, národy ako dejstevujúce osoby). Názor, že len jeden národ má historické právo, je partikularizmus, nečasový aristokratizmus.

Jedine na zásade historickej rovnoprávnosti možno rozriešiť otázku národnostnú v Uhorsku. Toto je stanovisko uhorské (maďarské je partikulárne, nemecké nie je historické, európske je priďaleké). Predtým boli všetci obyvatelia v Uhorsku v rámci svojho stavu rovnoprávni bez ohľadu na národnosť. Historické právo je jedno, nezná výnimky, odkiaľ sa teda berie nárok na národnostnú výsadnosť Maďarov? Historické právo hovorí za Slovanov, ktorí sú v Uhorsku a na Dunaji až tri razy starší ako Maďari. Historická jednota kraja a kmeňa, krajiny a národa (nie jednota človeka uhorského a občana, nie vyvyšovanie štátu nad národy, ako chcú Maďari) je jedinou postavou, s ktorej možno otázku národnostnú v Uhorsku rozriešiť. Preto náradu snemového výboru nemaďarské národy svorne odmietajú. Chcú uznanie práva národného, nie individuálneho.

So stanoviska historicko-národného „nádobno uznať každý kmeň jako zvláštnu osobu, a tak mať mu nádobno svoju autonomiu národnú, t. j. svoju *samosprávu* (selfgovernment). Samospráva táto zasa má svoj základ v obciach a v župách, t. j. zem tá, ktorú kmeň ten obýva, je jeho domovinou, nasledovne i správa jej náleží jemu. Toto je postulatum práva osobnosti a uznania osoby“. „Okolie slovenské nie je otázka teritoriálna, ale otázka správna (administratívna), a tak aj samospráva slovenská nie je zásada diplomatická, ale zásada historická.“ „Ugria nie je štát čisto-jedino-národný, ale je štát národov. Kedykoľvek bola pravda táto v histórii zaprená: zjavil sa zápetky trestajúci prst boží.“

Zásada národnostnej rovnoprávnosti je odôvodnená aj pomerom maďarského a nemaďarského obyvateľstva, maďarského a nemaďarského územia. Urovnoprávnenie Slovanov je odôvodnené aj ich kultúrnym významom v dejinách krajiny.

Rovnoprávnosť je však odôvodnená i politicky (zahranícne i vnútorne). Uhorsko od čias Matiašových nemá svojej vlastnej zahraničnej politiky. Po stránke politiky vnútornej len celá uhorská krajina bola politickým celkom, je teda bludom kričať, že jeden alebo druhý národ nemaďarský nie je národom politickým a že ním sú len Maďari.

Slovenské požiadavky shrnuje Hostinský ku koncu svojej rozpravy vo dva body: 1. Uznanie osoby národnej slovenskej a 2. autonomiu národnú vo všetkých momentoch štátneho života, a to jak s ohľadom na priestor, obývaný Slovákmi, tak aj na sám národ slovenský. „Dva faktory sú, ktoré tvoria osobu, a tak i osobu národnú. Jeden moment je kraj ten, na ktorom národ býva, druhý moment je život duchovný národa. Právo osobnosti je teda len vtedy skutočne uznané, keď osoba i v jednom i v druhom ohľade je uznaná, t. j. oprávnená.“⁶⁵

VI.

Súbežne s týmito novinárskymi potýčkami pokračuje aj úradné vybavovanie slovenského prosbopisu u kráľ. uhorského miestodržiteľstva. Cieľom posúrenia vecí prichodí dňa 28. decembra do Budína aj Moyses, pri ktorej príležitosti pozdravuje ho aj deputácia slovenských mešťanov a slovenskej študujúcej mládeže univerzitnej (1. I. 1862).⁶⁶ Z úradných osôb navštívil Moyses uhorského miestodržiteľa Mórica Pálffyho a jeho zástupcu, podpredsedu kráľ. miestodržiteľskej rady uhorskej Štefana Privitzera. Pri návšteve Moysesovej vec slovenského prosbopisu viedenského bola však už v úradnom pojednávaní. Pálffy totiž hneď po príchode Memoranda z Viedne už dňa 24. XII. zostavil pod predsedníctvom spomenutého už Privitzera pri kráľovskej miestodržiteľskej rade na vybavenie Slovenského memoranda osobitnú komisiu. Predseda má vypočúť príslušných odborových prednostov a začať ihneď potrebné porady a svoje dobrozdanie predložiť do štyroch týždňov. Rámec dobrozdania omedzuje sa tu (na rozdiel od doterajších vyšších nariadení) zreteľom na verejnoprávne pomery a zákony krajiny. Podobne sa zoslabuje príkaz odstrániť rečové predmety len na prípady „odôvodnené“.

V dôsledku týchto zásadných pripomienok omedzuje sa Privitzerovo dobrozdanie zo dňa 22. februára 1862 vlastne len na otázku rečovú v školách, a to s odôvodnením, že body ostatné toho času podľa svojej povahy neprislúchajú do oboru pôsobnosti správneho úradu (ale, rozumej, do oboru pôsobnosti sne-

⁶⁵ Z iných vážnych príspevkov k národn. otázke treba pripomenúť ešte rozpravu: „Úradný jazyk v Uhorskej a zmáhanie sa maďarizmu podľa Corpus iuris Hungarici“ v č. 37—41 PBV z r. 1862. Tendencia rozpravy je ukázať, že nemaď. reči sa musia ťahať skutočne len po kútikoch.

⁶⁶ Porovn. PBV, č. 1. zo dňa 3. I. 1862.

mu). Niet pochyby, že tu ide o vytáčku, umožnenú spomenutými už výhradami prípisu Pálffyho a s Privitzerom pravdepodobne vopred dohovorenú. Veď panovník žiadal len mienku, nie nejaké vecné zariadenie. A podať svoju mienku o všetkých bodoch slovenských žiadostí bolo miestodržiteľstvo nielen oprávnené, ale po výzve panovníkovej priam povinné.

V poradách s príslušnými odborovými prednostami a radcami miestodržiteľstva (najmä s biskupom Jánom Danielikom, Jurajom Friedrichom, Žigmundom Hueberom, Karolom Sztankovicsom, Jánom Baintnerom a Teodorom Mandičom) dospel Privitzer k nasledujúcej mienke.

Privitzer uznáva dôležitosť slovenských podaní. Dôležitosť váží však viac vo veci samej (snaha po zmene ústavy krajiny) ako v osobách, ktoré ich predostrely a ktoré ani od svojho národa, ani od ústavných sborov, pôsobivších ešte donedávna, nemaly k tomu nijakého poverenia ani zmocnenia. Predložiť svoje ponosy k panovníkovi, k hlavnému činiteľovi zákonodarstva, má síce každý právo a maly ho teda i spomenuté osoby. Tvrdenie, že zastupujú city a túžby celého národa, treba však uviesť na pravú mieru, keďže je známe, že jak celok, tak vzdelanejšia a významnejšia časťka „ľudu slovenského jazyka“ so snahami prositeľov nielen že nesúhlasí, ale sdiela a vyznáva snahy úplne protichodné. (Tu má Privitzer na mysli akiste predovšetkým známú úradnú protestnú akciu proti Martinskému memorandu.)

Privitzer vyčíta ďalej slovenskému prosbopisu, že ponosy nekonkretizuje, ďalej, že ich uvádza do súvisu s udalosťami, ktoré sú dôsledkami úplne iných predpokladov a ktoré vyvolávajú v dušiach všetkých lepšie smýšľajúcich obyvateľov krajiny len zármutok. (Privitzer tu má na mysli odvolávanie sa na roky 1848/49 ap.) Nápravu očakáva Privitzer od vytrezvenia z politického rojčenia a od uvedomenia si skutočných potrieb života a pomerov.

Ponosy prosbopisu možno vraj vcelku shrnúť v ten smysel, že vzdelávanie a šírenie maďarčiny, nahradivšej latinčinu v jej úradnej pôsobnosti, dialo sa na úkor ostatných nemaďarských národov, ďalej, že boly budované ustanovizne, zveľadujúce len maďarské národné hodnoty, konečne, že slovenské obyvateľstvo nemalo ani v zákonodarstve, ani v správe krajiny príslušného podielu.

Dobrozdanie priznáva, že v dvíhaní maďarčiny staly sa síce určité prepiatosti, tieto však vcelku nešly až po utláčanie iných rečí ani za stavovskej éry. Potreba pozmeniť tieto zákony v dnešnej dobe všeobecnej schopnosti na úrady je pociťovaná všeobecne a bude akiste uskutočnená najbližším snemom. Tým oprávnené ponosy nemaďarských obyvateľov budú odstránené a náležitá účasť všetkých jazykov krajinských v zákonodarstve a v správe zabezpečená, i keď potreba jednej a jednotnej reči úradnej vo vyšších úradoch neprestane ani potom.

Maďarská učená spoločnosť a maďarské divadlo boli založené z dobrovoľných sbierok alebo z takých vyrúbení, kde zemianstvo, priznávajúce sa vo svojej väčšine k maďarstvu, zdaniť samo seba. Nejaký útlak iných národností nie je teda možno vidieť ani tu. Podobne vzniklo i Národné múzeum a „Ludovica“, ktoré okrem toho slúžia potrebám celej krajiny, a nie jednej národnosti. Účasť v zákonodarstve je a bola zabezpečená cestou voľby poslancov všetkým rovnako; výsledok je závislý síce od bojov strán a od prejavu dôvery, ale tak, že pre prípadný nezdar nie je možné vždy hovoriť o porušení práva. Ale ani takto neostalo „obyvateľstvo slovenského jazyka“ bez zastúpenia. Z jeho stredu pochodiaci činitelia vždy boli v uhorskom zákonodarnom sbore, kde často zastávali dôležitý zástoj. A keď i nesdielali vo všetkom presvedčenie prosebníkov, predsa nikdy neprestali byť členmi slovenského ľudu, záujmy ktorého zastávali podľa svojich názorov.

Ponosa prosbopisu, že osoby slovenského pôvodu a jazyka sú pre svoju národnosť vylúčené zo stoličných a ústredných úradov, je priam nepochopiteľná. Pravda je, že ľudia slovenského pôvodu, poustanovovaní po všetkých častiach krajiny, presahujú vo všetkých týchto úradoch svoj celokrajinský pomer. Pravda, tu je treba, aby príslušnosť k slovenskej národnosti nebola viazaná na určité smery a snahy, ale chápaná vo svojej podstate.

Ináče význam prosbopisu nie je ani tak v týchto viac-menej všeobecných ponosách, ktoré preto podľa názorov tej-ktorej doby možno práve tak ľahko uznať ako odmietnuť, ako skôr v konkrétnych návrhoch, predložených cieľom odstránenia týchto údajných krívd. Vymedzenie osobitného Slovenského okolia a jeho zákonodarné a administratívne vybudovanie patrí do pôsobnosti zákonodarných činiteľov, to jest (i podľa Októbrového diplomu) panovníka a zákonne zvolaného snemu. Veď ešte i zmena stoličných hraníc bola vždy pojednávaná na sneme, nieto ešte tak dôležité územné a pôsobnostné zmeny, aké má na mysli podľa návrhu na privilégium prosbopis. Zákonodarné právo, žiadané pre Okolie, presahuje napr. štatutárne právo, jestvujúce v ktoromkoľvek štáte, a jeho povolenie by znamenalo koniec jednotného zákonodarstva (s výnimkou práva súkromného a trestného) v krajine. Okrem toho správa Okolia dostáva sa podľa návrhu takmer vo všetkých dôležitejších veciach do priameho styku s najvyššími štátnymi úradmi, v dôsledku čoho vplyv ústredných úradov uhorských by prestal byť vôbec, alebo by sa stal len prázdnu formalitou. Právo ľubovoľného určenia najvyššieho súdneho fóra pre Okolie, dávané návrhom štatútu panovníkovi, trhá ústrojný súvis prísluhovania spravodlivosti v krajine. Návrh na rozdelenie základín, nesúhlasiaci s ich pôvodným určením, je tiež dokladom odstredivých snáh. Úmysel po pripojení ostrovov, roztratených v inonárodných prostrediach,

k Okoliu znamená konečne zvečnenie národnostných svárov a národnostného zápolenia.

Žiadosti tieto sú protiústavné a nemôžu byť preto v smysle tohože Trojdielnika, ktorého sa dovolávajú i žiadatelia, vybavené privilégium, ale spadajú výlučne do pôsobnosti zákonodarstva. Bude úlohou tohoto zákonodarstva vyhovieť spravodlivým požiadavkám, odstrániť oprávnené ponosy, ale súčasne i urobiť koniec falošnej domnienke novšej doby, že sústreďovanie národností môže prekročovať štátne smluvy a zákony a stále ohrožovať mier sveta a hranice štátov.

Vláda za týchto okolností nemôže teda uvažovať o jadre žiadostí alebo o spôsobe ich vybavenia, ale len o tom, či tieto žiadosti má predložiť snemu alebo nie. Predloženie podobného návrhu snemu panovníkom znamenalo by však jeho určitý predbežný súhlas v tomto smere a urazilo by smýšľanie väčšiny obyvateľstva krajiny. Okrem toho panovník už i tak sa osvedčil, že jedným z najdôležitejších úloh budúceho snemu bude zabezpečenie oprávnených nárokov rozličných národností, takže opätovné vytýčenie tohoto predmetu na program snemu by len zväčšilo národnostné trenice.

Vo veci ceny soli poukazuje dobrozdanie na to, že zákony, ktoré v staršej dobe priznávaly horným krajom v tomto smere určité úľavy, už zastaraly. Rozdiely robiť tuná protivilo by sa aj zásade daňovej rovnoprávnosti. Ponosy na daňový kataster mohli byť preskúmané len na základe individuálnych ponosov. Ináče oba tieto predmety patria priamo do pôsobnosti ministerstva financií. Oprávnenej požiadavke po zlepšení železničných spojov konečne možno podľa dobrozdania v daných nepriaznivých finančných pomeroch štátnych odpomôcť len prostredníctvom súkromného podnikania.

Pokiaľ ide o žiadosť biskupa Moysesova, sjednotili sa uvedení činitelia miestodržiteľstva v tejto mienke: Žiadosť obsahuje dve hlavné ponosy: na maďarizáciu ľudového školstva slovenského a nemeckého a na údajné nedodržanie predpisov dvorského dekrétu zo dňa 5. X. 1861 o náležitom rešpektovaní oprávnených záujmov rozličných národností pri reorganizácii katolíckych gymnázií, kde podľa tvrdenia Moysesovho miestodržiteľstvo vo svojom nariadení zo dňa 21. X. postupovalo práve opačne.

Úprava rečových pomerov na školách vychádza zo základného ustanovenia Októbrového diplomu, podľa ktorého úradnou rečou v Uhorsku je maďarčina. Z toho plynie potreba dať mládeži náležitú možnosť a príležitosť osvojiť si túto reč na stredných školách a stať sa tak schopnou na úrady. Preto do gymnázií budú môcť byť v budúcnosti prijímaní len takí žiaci, ktorí vedú po maďarsky aspoň čítať a písať. Majúc toto na mysli, pojala miestodržiteľská rada do svojho základného nariadenia o ľudovom školstve, vydaného dňa 20. X. 1861, ustanovenie, aby vyučovaniu maďarčiny bola venovaná na týchto školách po-

trebná pozornosť. Výraz „potrebný“ (náležitý) sám osebe svedčí, že maďarčine treba vyučovať len v takom rozsahu, v akom je to cieľom dosiahnutia uvedených predpokladov potrebné, nie väčšími. V tejto úprave snažila sa ďalej miestodržiteľská rada zamedziť prenikanie politických vášní do škôl a medzi mládež.

Uvedenými zreteľmi sa riadila kráľovská miestodržiteľská rada aj pri úprave rečovej otázky na stredných školách (nariadenie zo dňa 21. X. 1861). Takéto zariadenie vyhovuje ináče aj záujmom obyvateľstva, ktoré by bolo ináč nútené posielat svoje deti na maďarské vidieky, cieľom potrebného osvojenia si maďarčiny, už na školy ľudové, čím by nebezpečenstvo maďarizácie pre nich len vzrástlo a zvýšili by sa i výdavky rodičov. Takto na vec nazeraly aj svetské a cirkevné vrchnosti krajiny vo svojich dobrozdaniach k tejto otázke, medzi nimi aj sám biskup Moyses. Učebný rozvrh, zostavený na základe týchto dobrozdanií, bol predložený panovníkovi na schválenie, načo panovník dekrétom zo dňa 20. XII. 1861 predpísal medze, v rámci ktorých má byť vyhovené požiadavkám nemaďarských národov v stredoškolskom vyučovaní. Potrebné prípravy v tomto smere boli už porobené nariadením kráľ. rady zo dňa 12. II. 1862.

Slovenčina ako reč vyučovacia nebola na banskobystrickom gymnáziu užívaná ináče ani predtým. Bola užívaná dávnejšie latinčina a potom nemčina, a predsa to nebolo na ujmu znalosti slovenčiny v kňazstve banskobystrickej diecézy, ktoré si túto reč osvojovalo súkromným štúdiom. Tým menej teda možno uznať za opodstatnenú zmiernenú obavu biskupovu teraz, keď slovenčine sa na tomto ústave bude vyučovať.

Pokiaľ ide o profesorov, kráľovská miestodržiteľská rada ustanovila všade za riadnych len profesorov, vykazujúcich predpísanú spôsobilosť, alebo už pôsobivších s úspechom ako profesori riadni. Ostatných ustanovila len za profesorov mimoriadnych. Špeciálne na banskobystrické gymnázium snažila sa kráľovská rada dať profesorov, pochádzajúcich z tohoto kraja, alebo aspoň slovenčiny znalých. Len vo vyšších triedach boli ustanovení profesori, ktorí okrem maďarčiny sú schopní vyučovať len nemecky, a to preto, že slovensky znajúcich profesorov nebolo dosť. Pre túto príčinu nebolo by preto ani možno zaviesť do tohoto gymnázia slovenčinu za reč vyučovaciu, ako si to, zdá sa, praje biskup Moyses, ani vtedy, keby sa to neprotivilo záujmom obyvateľstva.

Miestodržiteľ gr. Pálffy predkladá toto dobrozdanie uhorškému kancelárovi až 7. aug. 1862. S dobrozdaním vcelku súhlasí aspoň natoľko, že nepripojuje nijaké protichodné návrhy. Spokojuje sa niekoľkými bezpodstatnými doplnkami, majúcimi za cieľ zmierniť a vysvetliť javiacu sa preponderanciu maďarského živlu. Tak poznamenáva, že aj ostatné, nemaďarské národy mali možnosť súkromnou cestou vzdelávať svoju reč tými

istými spôsobmi ako Maďari. Priznáva ďalej, že so strany vlády sa pre vzdelanie slovenskej reči urobilo málo, že však potrebné nápravné kroky v smysle najvyššieho rozhodnutia sa už staly, resp. sú pripravované.

Dôležitá je tiež vsuvka, ktorá opravuje tvrdenie o pomernom zastúpení Slovákov v úradoch v ten smysel, že tu ide len o pomer k ostatným nemaďarským národom (teda nie aj k Maďarom), sľubuje však, že nateraz budú pri reorganizácii prijímaní aj schopní Nemaďari, teda i Slováci. Stotožňovanie Slovákov s uvedomelým národovectvom sa tu ešte viac zdôrazňuje dodatkom, že ide o stotožňovanie slovenského národa s jedným, len teraz začatým novým slovenským smerom. Sníženie ceny soli, požadované vraj celou krajinou, odporúča; zvýšenie odbytu nahradilo by vraj úbytok príjmov, nastalý snížením ceny, úplne. K ponosám proti daňovému katastru dodáva, že sa vyskytujú aj v ostatných krajoch krajiny a že odporúča ich dôkladné preskúmanie.

Miesto ďalších poznámok k dobrozdaniu komisie podáva Pálffy niektoré zásadné pripomienky, vzťahujúce sa nielen na Slovákov, ale aj na všetky nemaďarské národy v Uhorsku.

Prítomné ťažkosti vo veci národnostnej otázky sú podľa neho dôsledkami zvláštnej minulosti krajiny. Pokiaľ ide špeciálne o Slovákov, tu poukazuje Pálffy na to, že Slováci už pred rokom 1848 utiekali sa so svojimi ponosami k trónu, že rozpoznali nebezpečenstvo i za revolúcie, pred ktorým hľadali útočisko v zásade národnostnej rovnoprávnosti, zastávanej vládou, a že dôvody k určitým obavám mali aj za posledných rokov, kým výbor posledného snemu nedal riešeniu národnostnej otázky známy smer. Niet však najmenšej pochybnosti o tom, že predložené petície sú ovocím agitácie. I keď prizná, že táto agitácia bola vyvolaná ešte nebezpečnejšou agitáciou s opačnej strany, nemôže nepoznamenať, že petícia obsahuje veľa nedokázaných, hodne premrštených, ba dokonca veľa závadných vecí.

Tak nedokázané a zveličené je tvrdenie, že nemeckí úradníci predošlého systému pracovali len na posilňovaní maďarského živlu, alebo že reskript kráľovský o zachovaní práv nemaďarských národov v Uhorsku nebol zachovávaný ani po zavedení výnimočného stavu v Uhorsku, rozhodne závadné je však predloženie už hotového návrhu na privilégium, a to jak formálne (musely sa konať v tomto smere porady), tak vecne, keďže návrh obsahuje aj také veci, ktoré uskutočniť znamenalo by nielen zničiť integritu Uhorska, ale aj ohroziť monarchiu. Okrem toho každý rozumný človek vie, že podobné zmeny nie je možno vykonať s obídenným snemu. Tu Pálffy predpokladá, že ani v otázke Vojvodiny nebudú v najbližšej dobe bez opýtania sa snemu porobené nijaké také kroky, z ktorých by mohli Slováci a spolu s nimi aj Rumuni a Rusíni čerpať zrejme oprávnenie k podobným požiadavkám.

Ponosy petícií na zanedbávanie slovenčiny, ako aj ostatných nemaďarských rečí v drevňajších dobách uznáva Pálffy za o-
podstatnené. Boly pestované len latinčina a maďarčina ako reči
diplomatické. Vtedy však nemaďarské národy sa o toto zaned-
bávanie nestaraly, aspoň nie v takej miere ako teraz. Aristokra-
tický princíp verejného zriadenia, panujúci vtedy v Uhorsku,
nebol vhodnou pôdou pre podvody a nevraživosti, skrývajúce sa
v poslednom čase pod rúškou národnostnej rovnoprávnosti. Lu-
dia sa skôr snažili dostať do politicke privilegovanej zemianskej
triedy. Len kde-tu sa zjavili apoštoli panslavizmu v rúchu skrom-
ného literárneho bádateľa. Požiadavky nemaďarských národov
vzrástly od roku 1848, keď zničením zemianstva prestaly snahy
dostať sa do jeho stredu a keď národy, spájajúce sa s vládou,
spozorovaly, že takto by mali teraz lepšiu možnosť napomáhať
svoje národné ciele ako spojením sa s bývalou aristokraciou, vo
svojej podstate maďarskou. Proti týmto snahám hľadel maďar-
ský živel ešte viac zosilnieť. Maďarizačná a súčasne i opozičná
tendencia zpred r. 1848 bola v tomto roku ešte len posilnená. Tá
istá tendencia bola potom zasa oživená v rokoch 1860—61. Keby
tieto maďarizačné snahy neboly súčasne i opozičné, nemaďarské
národy by ani zďaleka nemaly tie práva, ktoré majú. Taktika
maďarskej opozície škodí teda Maďarom a osoží Nemaďarom.

Podľa Pálffyho nie je vraj tiež možno odtajiť, že ustano-
venia Októbrového diplomu v prospech nemaďarských rečí byly
zpočiatku vykonávané veľmi vlašne. Ale keby aj tu bola dobrá
vôľa, nebolo by bývalo možno urobiť oveľa viac v neporiadkoch,
panovavších minulého roku v municípiách.

Tento maďarizačný smer, opierajúci sa o zákony a podpo-
rovaný aj vládou, prejavil sa aj v nariadení kráľ. miestodrž-
iteľskej rady do dňa 20. X. 1861, opierajúcom sa o nariadenie bisku-
pov, municípií a učbárskych sborov, nesených týmže duchom.
Ponosám, prejavovým proti tomuto nariadeniu, bolo už odpo-
možené. Ako na dôkaz odvoláva sa tu Pálffy na úpravu vyučo-
vacej reči na banskobystričkom gymnáziu, s ktorou je vraj spo-
kojný i sám biskup Moyses.

Inak prítomné provizórium, viazané zákonmi, nemôže stačiť
nemaďarským národom. Nakoľko to však zákony dovoľujú,
Pálffy sa snaží brať zreteľ i na inorečové obyvateľstvo krajiny.
Hlavná záhada je v nedostatku schopných ľudí z radov týchto
inorečových národov. Keby však bol takýchto ľudí aj dostatok
— dodáva k tomu hneď Pálffy — nebolo by ich ani tak možno
umiestiť pre veľký počet schopných a zaslúžilých úradníkov
v disponibilite, pred ktorými nebolo by predsa možno dať pred-
nosť neschopným a menej schopným.

S odvolaním sa na nariadenia vo veci uplatnenia sa nema-
ďarských rečí v úradovaní, s ktorým sa ihneď budeme mať prí-
ležitosť oboznámiť, tvrdí Pálffy, že výhody, priznané v tomto
smere nemaďarským národom panovníkom, byly zhruba už usku-

točené, takže je nádej, že ďalšie ponosy sa už nebudú vyskytovať, najmä ak panovník odmietne žiadosti rôznych projektantov.

Na druhej strane bude potrebné postarať sa v dôsledku týchto ústupkov o to, aby správa a prisluhovanie spravodlivosti neboly sťažené a zdražené ani tam, kde v obciach bola už pôvodne zavedená iná ako maďarská úradná reč. Najlepšou odpomocou by bolo bývalo rozoznávanie medzi všeobecnou rečou jednacou a všeobecnou rečou úradnou. Rozhodnutie o tom, či sa to dá ešte vykonať, ponecháva Pálffy najvyššiemu miestu.

Uh. dvorský kancelár shrnuje vo svojom predostretí zo dňa 3. IX. 1862, miestami v prenikavejšej formulácii, hlavnejšie dôvody miestodržiteľskej komisie (zdôrazňuje najmä zhubné následky zavedenia „menej vyvinutej“ slovenčiny ako výlučnej reči úradnej, v dôsledku ktorých rečové a národnostné protivy by sa ešte len priostrily) a predkladá so súhlasom i mienku miestodržiteľa Pálffyho.

Vo svojom vlastnom postoji k celej otázke Forgách znova poukazuje na to, že tie niekoľké ústavy, ktoré boli zriadené na pestovanie maďarskej reči a kultúry, vznikly z obetavosti maďarskej šľachty a maďarského ľudu a že zanedbanosť reči slovenskej treba pripísať nie útlaku, ale nezáujmu a nedbalosti širokých vrstiev slovenského ľudu, ako aj tých činiteľov, ktorí boli z jeho radov predtým povolaní k spoluúčasti v uhorskom zákonodarstve. Forgách súhlasí s Pálffym aj v tom, že niektoré ponosy neboly prednesené preto, aby im bolo odpomožené, ale len ako zásterka d'alekosiahlych žiadostí proti územnej integrite Uhorska a jeho ústave cieľom nového rozdúchania národnostných bojov a vášní.

Uhorská dvorská kancelária — pokračuje ďalej Forgách — viazaná svojou povinnosťou vernosti voči dynastii, môže narádzať len také kroky, ktoré sa neprotivia mieru a trvaníu štátu, nielen že nemôže podporovať žiadosť slovenskej deputácie, odvolávajúcu sa na — v širokých masách slovenského ľudu neznáme — slovenské národné povedomie, ale cíti ako svoju povinnosť upozorniť panovníka na nebezpečenstvo, ktoré by falošné uplatnenie národnostného princípu malo pre štáty, najmä však pre štát rakúsky. Výhody, dané takto ktorémukoľvek „kmeňu“ bez súhlasu zákonodarstva, nijako by neuspokojily nemaďarské obyvatel'stvo, ale len vyvolaly podobné snahy kmeňov ostatných. Následok by bol uvoľnenie toho históriou posväteného sväzku, trvanie ktorého je aj hlavnou zárukou sily a moci celého štátu.

Panovník vo svojej odpovedi zo dňa 27. VII. 1862, danej na ponosy rumunskej inteligencie stolice Aradskej, vyznačil medze, v rámci ktorých sa má pohybovať — do budúcej zákonnej úpravy otázky — uplatňovanie národných záujmov a potrieb nemaďarského obyvatel'stva vo veci úradnej reči obcí a veci styku úradov so stránkami, maďarčiny neznalými. Na druhej strane príkazom z tohože dňa nariadil dvorskej kancelárii vypracovať

návrh zákona na zabezpečenie reči a národného vývinu nemaďarského obyvateľstva Uhorska (teda i obyvateľstva slovenského jazyka), ktorý má byť pojatý do kráľovských propozícií najbližšiemu snemu. Za týchto okolností kancelária pokladá za dostatočné navrhnúť, aby panovník žiadosť o osobitné Slovenské okolie pokladal zatiaľ za bezpredmetnú. Naproti čomu kancelária sa zaväzuje, že najvyššie úmysly vo veci oprávnených žiadostí nemaďarského obyvateľstva uplatní všetkými zákonnými prostriedkami, ktoré sú jej k dispozícii.

Čo sa týka ponôs biskupa Moysesu, tu kancelária „hlboko ľutuje“, že biskup sa dal falošnými údajmi ovplyvniť tak ďaleko, že dezavuje svoje vlastné žiadosti, prednesené predtým, v smysle ktorých maďarčina mala byť zavedená ako vyučovacia reč i na banskobystrické gymnázium a slovenčina ponechaná len ako učebný predmet. Miestodržiteľská rada priznala slovenčine na zmienenom gymnáziu viac práv, než pre ňu žiadal biskup, keď ju povolila aj ako reč vyučovaciu. Súčasne, pravda, dala tamojšej mládeži aj možnosť naučiť sa zákonnej a úradnej reči maďarskej, v dôsledku čoho stalo sa potrebným zasa prípravné vzdelanie v maďarčine na školách ľudových. Ani tu však nenariadila kráľ. rada nič nadbytočného, iba toľko, že pri vyučovaní má byť vzatý náležitý zreteľ aj na jazyk maďarský.

Inak kancelária prijala už dňa 18. XII. 1861, teda ešte prv, než dostala kráľovský reskript z tohože dňa, vo svojom zasadnutí usnesenie, ktoré sa snaží vyhovieť všetkým oprávneným túžbam nemaďarského obyvateľstva vo veci uplatnenia národných rečí vo vyučovaní. Opatrenie kráľovskej rady, urobené v dôsledku dvorského dekrétu zo dňa 20. XII. 1861, vydaného na základe tohoto usnesenia, odstránilo všetky ponosy v tomto smere; ďalšie jej nariadenie zo dňa 1. VII. 1862 o pripustení slovenčiny ako reči vyučovacej vo väčšine predmetov na banskobystrickom gymnáziu konečne uspokojilo i biskupa Moysesu, takže podľa mienky kancelárie netreba vydávať nijaké ďalšie nariadenia v tomto smere, nakoľko prípadné novšie ponosy budú v budúcnosti bezpečne vybavené podľa smerníc, vyznačených panovníkom.

Čo sa týka ostatných hospodárskych požiadaviek petície, je kancelária presvedčená, že tieto požiadavky boli pripojené k požiadavkám rázu národnostného len z toho dôvodu, aby žiadosť podpísaly aj také osoby, ktoré by to ináčely odmietly. Kancelária inak dala sa v týchto otázkach do styku s ministerstvom financií a bola by veľmi rada, keby sa jej podarilo vymôcť aspoň čiastočnú nápravu. Nádej na to je však malá. Minister financií v dôsledku zlého stavu štátneho hospodárstva pomýšľa naopak na zvýšenie ceny soli. Ponosy na nespravodlivosti daňové sú v celej krajine a môže im byť odpomožené len prostredníctvom zákonodarstva. Vo veci železnice košicko-bohumínskej robia sa už potrebné predpráce.

Súhrnne navrhuje kancelária, aby panovník rozšíril platnosť ustanovení, priznaných reskriptom zo dňa 27. VII. 1862 rumunským osadám stolice Aradskej, i na časti Horného Uhorska, obývaného prevažne Slovákami (v návrhu rezolúcie: na stolice Uhorska, obývané Slovákami), v ostatnom však aby schválil predostretie kancelárie.⁶⁷

Mienky najvyšších miest uhorských, ako vidíme, shodujú sa v zamietavom postoji voči slovenským požiadavkám. Vcelku taktika maďarských vládnych miest je v tom, vyvrátiť ponosy slovenské, kde to bolo možné (často len pomocou iného chápania pojmu Slováci), urobiť akú-takú nápravu tam, kde prechmaty boli najkrikľavejšie, a keď takto prejavily svoju zhovievavosť k nemaďarským národom, obrátiť sa celou silou proti základným požiadavkám slovenským. Miestodržiteľská rada a sám miestodržiteľ tu poukazujú svorne na to, že tieto zásadné požiadavky môžu byť riešené len na sneme, a inak spokojujú sa len poukazom na nebezpečenstvo takéhoto prípadného kroku. Dvorský kancelár uhorský, v obavách, že by panovník mohol sa na niečo podobného predsa len odhodlať, sľubuje prísne šetrenie národnostných práv v smysle platných predpisov a poukazuje na nariadenú už prípravu národnostného zákona, len aby odvrátil panovníka od podobného úmyslu, najmä, pravda, ešte i od myšlienky na osobitné Slovenské okolie. V tomto bode i Forgáchovi akiste už postúpenie Slovenského memoranda panovníkom snemu znamenalo by určitý jeho súhlas s myšlienkou..

V ovzduší, ktoré v uhorskej a národnostnej otázke vo Viedni panovalo, podobné nebezpečenstvo, pravda, nehrozilo. Minister-ská rada v zasadnutí zo dňa 29. I. 1863 prijíma zhruba mienku kancelárie, doplnenú štátnou radou v tom smere, aby pri zapíňaní úradov bolo dbané aj na Slovákov a aby pri vypracovaní národnostného zákona, nariadeného už dříve, boli znova vzaté v úvahu aj predložené žiadosti slovenské. V tomto smysle predostiera vec panovníkovi aj arciknieža Rainer (14. II. 1863), opakujúc po uh. dvorskej kancelárii ešte i to, že slovenské vyslanectvo viedenské nevykázalo sa nijakou plnou mocou.⁶⁸

Rezolúcia panovníkova zo dňa 17. februára 1863 dodatok o úradoch však vytiera a schvaľuje vo všetkom predostretie uh. dv. kancelárie. Platnosť rumunských výhod rozširuje podľa rez. návrhu na všetky stolice Uhorska, obývané Slovákami, a len dodáva, aby pri vypracovaní návrhu na národnostný zákon boli znova vzaté v úvahu aj predložené žiadosti slovenské.⁶⁹ Teda nie predloha snemu, ale len materiál pre výbor, pripravujúci príslušný návrh pred snem. I toto však bolo viac, než uhorské najvyššie miesta boli ochotné pripustiť.

⁶⁷ Predostretia, rozoberané v tejto hlave, zachovali sa v archíve miestodržiteľstva, resp. dvorskej uhorskej kancelárie v Štátnom archíve v Budapešti.

⁶⁸ Porovn. č. 546 a 570 z r. 1863 Kab. kanc. Tiež Nagy: u. m.

⁶⁹ V archíve uh. dv. kancelárie.

Zásady, vydané svojho času na ponosy rumunských činiteľov z Aradskej, Temešskej a Stredosolníckej, ktoré teraz sa stávajú smerodajnými i pre obce a stolice slovenské, sú v podstate tieto: Úradnou rečou obcí má byť reč jej obyvateľstva, resp. väčšiny obyvateľstva, kde sa treba riadiť jestvujúcimi štatistickými výkazmi. Kde v obci je obyvateľstvo národnostne miešané, prípadné ponosy má odstrániť a k shode dopomôcť miestny slúžny. V prípade nezdaru určí úradnú reč predstavený stolice, a to na základe hlasovania oprávnených členov obce. Nespokojní majú i v tomto prípade právo odvolať sa na vyššie miesto. Vybavenie podaní stránok má sa stať vždy v reči podania, a to úradníkom, ktorý je so stránkami v bezprostrednom styku.⁷⁰

VII.

V porovnaní s rýchlym vybavením slovenského viedenského memoranda vo Viedni prekvapuje pomalosť, s akou sa ťahá jeho vybavovanie u miestodržiteľskej rady uhorskej v Budíne. (Pre túto pomalosť vzniká od nového roku 1862 v slovenskom tábore dokonca úmysel ísť znova deputatívne do Viedne)^{70a} Príčinu udáva sám Pálffy, vo svojom známom nám už predstretí. Z dobrozdania komisie, poverenej vybavením Memoranda, sa vraj ukázalo, že niektoré sťažnosti Memoranda sú ozaj oprávnené a že cieľom nápravy bude potrebné porobiť niektoré opatrenia. Svoje predstretie nechcel predložiť prv, kým tieto opatrenia neboli vykonané. Slovom, Pálffy chcel najprv odstrániť najhlavnejšie slovenské krivdy, najmä tie, ktoré neboli v súhlase s najvyššími nariadeniami, aby potom tým smelšie mohol vystúpiť proti jadrú Memoranda samého. Podobnú taktiku zachováva od počiatku aj uh. dvorská kancelária, ktorá už dňa 18. XII. 1861, údajne ešte pred príchodom panovníkovho rozhodnutia z toho istého dňa vo veci slovenského prosbopisu hľadá urobiť určitú nápravu aspoň v otázke rečovej v školách.⁷¹

Robí tak akiste už pod vplyvom slovenskej viedenskej deputácie a predovšetkým ponosného prosbopisu Moysesovho a jeho osobných zákrokov. Starosťou o túto stránku slovenských požiadaviek vysvetlíme si aj predĺženie Moysesovho pobytu vo Viedni (i po vybavení a odposlaní Memoranda do Budína) práve do dňa (27. XII.), v ktorý bol vydaný dekrét dvorskej kancelárie, ktorý aspoň zhruba odstraňuje najväčšie krivdy nariadenia kráľ. miestodržiteľskej rady zo dňa 21. X. 1861.

V tomto dekréte uh. dv. kancelária upozorňuje predovšetkým na predpis svojho dekrétu zo dňa 5. X. 1861, že od neja-

⁷⁰ Opis nariadenia v prílohách predstretia kr. rady vo veci slov. vied. memoranda na u. m. V slov. výťahu v PBV, č. 73 zo dňa 12. IX. 1862.

^{70a} Porovn. Moysesovo predstretie Pálffymu zo dňa 10. V. 1862 v M. pozostalosti v S. N. M.

⁷¹ Príslušný dekrét však je datovaný až 20. XII.

kého zásadného riešenia rečovej otázky na školách má byť upustené. Preto za zbytočné pokladá i delenie katolíckych gymnázií na čisto maďarské a miešané a pokladá za dostatočné upraviť otázku rečovú s ústavu na ústav. V smysle tejto zásady súhlasí s vyučovacou rečou maďarskou na ústavoch, uvedených v spomenutom nariadení kr. miestodržiteľskej rady ako čistomaďarské, s výnimkou gymnázia levického a trnavského, kde vyučovacou rečou má byť i slovenčina, a gymnázia kyseckého a starhradského, kde vyučovacou rečou má byť i nemčina.

Učebná osnova (spôsob a rozsah vyučovania nemaďarskými rečami) ústavov s viac ako jednou rečou vyučovacou má byť určená osobitne pre každý ústav, a to so zreteľom na národnostné pomery príslušného kraja, na materinskú reč väčšiny žiactva, ako aj na jeho želania. Nemaďarské reči majú byť i ako predmet i ako vyučovacia reč s maďarčinou rovnoprávne (nielen akési výpomocné reči vyučovacie) a v nich má byť povolené nielen vyučovanie a vysvetľovanie, ale i examenovanie a odpovedanie. Voľba učebníc (v jednej alebo druhej reči) má byť úplne slobodne ponechaná žiakom. Najmä náboženstvu treba vždy vyučovať v tej reči, ktorú žiaci najlepšie rozumejú. V smysle týchto zásad má byť na ústavoch v Budíne, v Pešti, v Bratislave, v Šoprone, v Starhrade a v Kyseku nemčina, v Banskej Bystrici, v Prešove, Levoči, Štiavnicí a v Nitre slovenčina a nemčina, v Trnave, Leviciach, v Skalici a v Trenčíne slovenčina, v Satmári, Lugoši, Veľkej Bani rumunčina, v Arade rumunčina a nemčina, v Temešvári nemčina, rumunčina a srbština, vo V. Bečkereku srbština a nemčina, v M. Sihoti rumunčina a rusínčina, v Užhorode rusínčina rečou vyučovacou a učebným predmetom. V Belényesi ostáva i naďalej ako hlavná vyučovacia reč rumunčina, popri ktorej maďarčina bude len vyučovacou rečou vedľajšou. Konečne z dôvodov všeobecnej vzdelanosti sa predpisuje, že nemčina musí byť zavedená na všetky ústavy ako povinný predmet.⁷²

V dôsledku tohoto dekrétu vydáva (12. II. 1862) potom kráľ. miestodržiteľská rada na základe nových porád, ku ktorým bol prizvaný aj biskup Moyses⁷³ nové nariadenie na všetky stredné školy. Po oznámení obsahu dv. dekrétu zo dňa 20. XII. 1861 a cieľom jeho vykonania ustanovuje, že úpravu postavenia rečí na jednotlivých ústavoch majú všade podľa miestnych pomerov navrhnuť miestne učbárske sbory. Aby žiactvo nebolo príliš a naraz zaťažené vyučovaním viacerých rečí, pomýšľa kráľ. miestodržiteľská rada zaviesť reč materinskú ako predmet až od triedy tretej (predpoklad je, že žiaci ju v základoch poznajú už zo školy ľudovej), nemčinu však až od štvrtej triedy (v rozdelení žiakov celého ústavu na začiatovníkov, pokročí-

⁷² Dekrét dv. kancelárie vid' v a. kr. rady na u. m. Vo výtahu aj v PBV, č. 2 zo dňa 7. I. 1862.

⁷³ PBV, č. 2, zo dňa 7. I. 1862, úvodník.

lejších a pokročilých, po vzore postupu pri vyučovaní reči maďarskej). V prvých dvoch triedach by sa vyučovalo len maďarčine a latinčine. Od tretej triedy by sa začínalo aj vyučovanie druhej alebo tretej domácej (nemaďarskej) reči.

Pokiaľ ide o reč vyučovaciu, je kráľ. miestodržiteľská rada toho názoru, že maďarská reč vyučovacia by mala začínať v niektorých predmetoch už v tretej triede. Profesorské sbory majú podať návrh aj o tom, ktoré predmety majú byť vyučované maďarsky a ktoré môžu byť vyučované niektorou inou domácou dovolenou rečou, a to s ohľadom na jestvujúce učebnice. V prípade, že by profesorské sbory nestačili zastáť vyučovanie predpísaných rečí, má byť predložený návrh na povolenie nových učiteľských síl. Príslušné návrhy, resp. vyjadrenia profesorských sborov majú byť predložené do konca februára.⁷⁴

Na základe vyjadrenia profesorského sboru (26. II.) gymnázia banskobystrického bola potom učebná osnova na šk. rok 1862—63 na tomto ústave upravená nariadením kráľ. rady (1. VII.) takto: Maďarčine v 3.—8. triede, dejepisu v 3.—8. tr., filozofii v 6.—8. triede bude sa vyučovať maďarsky; nemčine (3.—8. tr.), prírodopisu (4., 5., 7. a 8. tr.), matematike (3.—8. tr.) nemecky, ostatným predmetom (pri užívaní dvoch druhých rečí ako rečí výpomocných) slovensky; 1. a v 2. triede má sa vyučovať maďarčine maďarsky a slovensky, nemčine však nemecky a slovensky; náboženstvu vo všetkých triedach materinskou rečou žiakov. Odchýlky od osnovy nie sú prípustné. V dôsledku tohoto nariadenia nastala potom i výmena profesorov. Do B. Bystrice dostali sa zväčša spoľahliví Slováci na čele s novým riaditeľom Čulenom.⁷⁵ Bolo však k tomu treba opätovných zákrokov samého biskupa Moysesov. Pre nezmenené smýšľanie kr. rady i po februárovom nariadení je príznačné, že profesor Hódoly, poslaný v tomto čase na banskobystrické gymnázium, na svoju námietku, že nevie vôbec slovensky, dostáva od prísl. referenta kr. rady odpoveď, že v B. Bystrici nie je to ani treba. Pred týmito osobnými zmenami prof. sbor tohto gymnázia bol vo svojej väčšine tak zaujatý proti slovenčine, že odmietol i žia-

⁷⁴ Nariadenie kr. rady v jej a. na u. m. V slov. preklade v PBV, č. 19, zo dňa 7. III. 1862.

⁷⁵ Porovn. a miestodržiteľskej rady u. m., ďalej Čulen: Roky slovenských nádejí, 36 n. Jurkovich: A beszterczeb. kir. kath. főgymnázium tört., str. 102 n. O neudržateľných pomeroch na tomto gymnáziu v školskom r. 1861/62 porovn. obsírnú zprávu v PBV, č. 67 zo dňa 22. VIII. 1862. List „z B. Bystrice“. Nápravu oznamujú PBV už v č. 85 zo dňa 24. X. 1862, kde spomínajú i agitáciu miestnych maďarských činiteľov proti ústavu (odvádzanie žiakov), ale aj to, že na ústav cieľom naučenia sa slovenčine (a či pre zmaďarčenie ústavu?) prišlo i so 10 dolnozemskejších Maďarov. (O tejto agitácii porovn. aj list Moysesov zo dňa 5. VII. 1862 Pálffyemu v Moysesovej pozostalosti, fasc. VIII. v SNM.) Inak agitácia proti ústavu (žiaci sa tam vraj nič nenaučia, iba česky) ostala bez výsledku, nakoľko počet žiactva vzrástol proti roku predošlému s 203 na 240, resp. 245. (Porovn. i list z B. Bystrice zo dňa 28. X. v PBV, č. 88 zo dňa 4. XI. 1862).

došť slovenských žiakov vyšších tried (34) o povolenie súkromného štúdia (kým nebude pre ňu osobitný profesor) tejto reči.⁷⁶

Určitá náprava nastala aj na niektorých iných ústavoch slovenských, nakoľko to, pravda, rôzne miestne šovinistické kruhy a nimi ovplyvňované alebo i spontánne „vlastenecké“ dobrozdania profesorských sborov pripúšťaly. Tak napr. na gymnáziu nitrianskom, kde žiaci sú zväčša Slováci z Trenčianskej a Nitrianskej, slovenské odpovedanie je síce pripustené, ale spreádzané nevšímavosťou profesora. Žiaci, hlásiaci sa o slovenčinu ako predmet, sú rôznym spôsobom odrádzaní. (Či im vraj nestačí to, čo sa musia učiť, či novým predmetom chcú ohroziť svoj úspech v predmetoch ostatných, slovensky i tak vedia, nepotrebuju sa teda tejto reči učiť ap.)⁷⁷ Slovenčine ako predmetu sa tu vyučuje od šk. r. 1862—63.⁷⁸ V Kremnici na reálke slovenčina nie je používaná vôbec ani len v náboženstve, v Trenčíne vyučuje sa slovensky len náboženstvu.⁷⁹ Sľub, daný Moysesovi vo Viedni i v Budíne, že po vzore gymnázia bansko-bystrického budú reorganizované aj ostatné stredné školy na Slovensku, ostal nesplnený.⁸⁰

Ťažkosti sú, najmä zpočiatku, i so slovenskými učebnicami.⁸¹ Preto i s odpovedaním po slovensky majú žiaci ťažkosti, nakoľko si učivo musia sami osvojiť z maďarských alebo nemeckých učebníc.⁸² Inde nedochodí na vyučovanie slovenčiny pre nedostatok profesorov. Tak napr. na kat. gymnáziu v Levoči a na tamojšom ev. lýceu. Roduverná mládež týchto ústavov pomáha si podľa starej miestnej tradície štúrovskej tým spôsobom, že si zakladá (spoločnú) súkromnú slovenskú spoločnosť na vzdelávanie sa v slovenskej reči za predsedníctva Jozefa Hodžu (synovca M. M. Hodžu), v byte ktorého sa spoločnosť dva razy týždenne aj schádza.⁸³

Nedostatky sú niekde zväčša len prechodného rázu a súvisia s pomalou preorientáciou rozhodujúcich činiteľov na jednotlivých ústavoch, resp. s ťažkosťami urobiť nápravu priebehom pokročilého už školského roku. Novým školským rokom 1862—63 počínajúc, dochodí na väčšine katolíckych stredných

⁷⁶ Porovn. cit. už list Moysesov miestodržiteľovi Pálffymu v pozostalosti Moysesovej (fasc. VIII, v SNM). Tiež Čulen: u. m., 38.

⁷⁷ PBV, č. 24 zo dňa 25. III. 1862. List z Nitry zo dňa 20. III.

⁷⁸ PBV, č. 95 zo dňa 2. XII. 1862, zpráva „V Nitre, dňa 23. nov.“

⁷⁹ PBV, č. 66 zo dňa 19. VIII. 1862 (Kremnica, 7. aug.) a č. 95 zo dňa 2. XII. 1862 (list Povážanov: Z biskupie Nitrianskej). Porovn. aj zpravu učb. sboru zo dňa 28. II. 1862 v a. m. r., len zdanlive priaznivejšiu.

⁸⁰ Porovn. list Moysesov Kozáčkovi zo dňa 13. III. 1863 v A. H., VI. 1a (v preklade uverejnený u Vajanského: Storočná pamiatka narodenia Štefana Moyses, 183—84).

⁸¹ Porovn. ponosu Povážana v PBV, č. 95 zo dňa 2. XII. 1862 (Z biskupie nitrianskej).

⁸² Porovn. zpravu z Nitry v prílohe k č. 95 PBV, zo dňa 2. XII. 1862.

⁸³ PBV, č. 56 zo dňa 15. VII. 1862. Spoločnosť má 18 členov, z toho 14 katolíkov.

škôl k dost' významnej náprave v smysle známych nám už normálií kr. miestodržiteľskej rady. Dokonca i ústavu nitrianskemu dostáva sa v tomto smere verejnej pochvaly. Najmä dvom tamojším profesorom, Mihályovi a Rehákoví, „ktorí mámiť sa nedajú predpojatými náhľadami mnohých iných, leš pojmuč pravého ducha času, želanej rovnoprávnosti v škole ráznych zastupujú uskutočnovateľov“.⁸⁴

V školstve ľudovom záleží predovšetkým na rôznych miestnych patronátnych činiteľoch. Oproti prvotnému rozmachu maďarizačných snáh, nastalých v dôsledku známeho nám už nariadenia kráľ. miestodržiteľskej rady z 20. októbra 1861, dochodí všeobecne i tu k určitému vytrezveniu, i keď prechmaty vyskytujú sa i naďalej.

V Modre napr. je ešte koncom školského roku prepustený učiteľ tamojšej hlavnej školy Š. pre neznalosť maďarčiny a pre národné smýšľanie (nielen sám číta slovenské noviny, ale ich aj odporúča tamojším vinohradníkom). V Kremnici na škole hlavnej a na škole dievčenskej neučilo sa slovensky „ani litery“. Len učiteľ náboženstva mal aký-taký ohľad i na Slovákov.⁸⁵

Núdzi o školské knihy je na katolíckych školách ľudových aspoň čiastočne odpomožené od školského r. 1863 šlabikármí, čítankou a katechizmom Palárikovým.⁸⁶

Nie oveľa lepšie, ba skôr ešte horšie sú pomery, pokiaľ ide o slovenčinu (ako reč vyučovaciu i ako predmet) v strednom školstve evanjelickom, kde ústredná nevraživosť kráľ. miestodržiteľskej rady je nahradená, ak nie prekonaná „vlasteneckým“ smýšľaním miestnych i vyšších konventov a cirkevných predstavených a kde, v dôsledku autonómie, v mene ktorej sú potierané a rozlične prenasledované i cirkvi a osobnosti (najmä M. M. Hodža) „patentálne“⁸⁷, nie je ani náprava (ponosa u pánovníka) tak snadná ako u škôl katolíckych. Pestovanie reči slovenskej deje sa tu v duchu starej tradície zväčša v osobitých krúžkoch, dochovaných z minulosti alebo znova oživených.⁸⁸ I proti týmto krúžkom vzmáha sa tu miestami nevraživosť. Viac, pravda, ešte proti slovenskému uvedomeniu žiactva, ktorá nevraživosť vrcholí vo vylúčení 3 poslucháčov teologie z bra-

⁸⁴ PBV, č. 36 zo dňa 5. mája 1863.

⁸⁵ PBV, č. 83 zo dňa 17. X. 1862 (v Modre 10. okt.) a č. 66 zo dňa 19. VIII. 1862 (z Kremnice).

⁸⁶ PBV, č. 98 zo dňa 12. XII. 1862.

⁸⁷ Prenasledovaných cirkví a osobností evanjelických zastáva sa vo svojich podaniach (10. V. a 5. VII. 1862) k Pálffyemu aj biskup Moyses. Z dôvodov národných, ale i cirkevných, z obavy, že podobný postup by sa mohol ujať aj v cirkvách katolíckych.

⁸⁸ Hojne dokladov v súdobých PBV. Ďalej v príslušných známych monografiách jednotlivých ústavov. I organizačný návrh školský, vypracovaný poč. okt. 1860 poradou ev. a v. profesorov v Pešti, pripúšťa slovenčinu len ako predmet nepovinný. Tam, kde by si to miestne pomery žiadaly, má byť patričným poskytnutá príležitosť, aby sa mohli dôkladne vzdelat v slovenčine. (PBV, č. 31—32: Z b.-bystr. Pohronia.)

tlavského lýcea a v dobrovoľnom odchode asi ďalších 20 na iné školy evanjelické, čiastočne i katolícke (B. Bystrica).⁸⁹

Pomaly pokračuje i náprava nespravodlivostí v obore uplatňovania ľudových rečí vo verejnej správe v smysle ustanovenia Októbrového diplomu. V lučenskom okrese Novohradskej napr., kde z 55 obcí je len 6 maďarských, dostávajú obce len maďarské obežníky.⁹⁰ Vo Zvolenskej sú maďarské nariadenia na slovenské obce a jednotlivcov, neznalých maďarčiny vôbec, na dennom poriadku.⁹¹ Lepšie pomery nie sú ani v Nitrianskej a v stoliciach ostatných.⁹²

Slovenská Lupča, keď stoličný súd Zvolenskej jej vytýka, že užíva v styku s ním reč slovenskú, a jej nakladá, aby v budúcnosti úradovala v smysle predpisov Októbrového diplomu maďarsky a tak sa stýkala aj so súdom, obracia sa 3. V. 1862 s ponosou na samého panovníka. Mesto tu žiada, aby v smysle Októbrového diplomu nadriadené úrady stýkali sa s ním slovensky, poukazujúc obšírne na hmotné i mravné škody (užívanie cudzej reči v úradovaní napomáha zradu vlastnej krvi, jeden z najväčších hriechov, v zákaze súdu vidí nešetrnosť voči slovenskému národu, zlé vysvetľovanie predpisu Októbrového diplomu, zasahovanie do mestskej samosprávy, úradovanie v cudzej reči vylučuje mnohých schopných zo správy mesta, stavia hradbu medzi vrchnosť a obecnosť, skraca reči tejto neznalým účasť v politických právach ap.), plynúce z užívania cudzej reči v úradovaní. Mesto podáva ponosy aj ku kráľ. tabuli a uh. dvor. kancelárii, keď ani stoličný úrad, ani stoličný súd neprestáva ho trápiť maďarčinou, a pri požiadavke vlastnej reči úradnej zotrúva aj pri vyšetrovaní prípadu, konanom z vyššieho nariadenia podžupanom stolice.⁹³

Prehľad o skutočných rečových pomeroch v obciach podáva nám úradné zostavenie obcí podľa národnosti a úradného jazyka, pochodiace z 1862-ho roku. Podľa tohoto zostavenia je napr. v Abovskej 149 obcí maďarských, 2 nemecké, 86 slovenských, 2 rusínske a 5 miešaných, úradná reč vo všetkých 244 obciach je však maďarská. Podobne v Baranianskej, kde vedľa 210 maďarských je 82 nemeckých, 26 srbských a 56 miešaných obcí (cirkevná a školská reč je však i tuná v rečiach obcí), v Zálánskej (268 maď., 3 nem., 187 slavónskych a 3 miešané obce) a Zemplínskej, kde i 145 slov. obcí úraduje maďarsky alebo miešane (maď. obcí je 172, maď. úradujúcich 266, rusínske obce 105 — úradujú všetky rusínsky). V Aradskej je len 29 maďarských obcí, ale 80 obcí s maďarskou rečou úradnou. Po-

⁸⁹ PBV, prílohy č. 17 (27. II. 1863) a č. 26 (31. III. 1863).

⁹⁰ PBV, č. 65 zo dňa 15. VIII. 1862.

⁹¹ Porovn. Moysesove predostretia (koncepty) zo dňa 10. V. a 5. VII. 1862 na miestodržiteľa Pálffyho v pozostalosti Moysesovej, fasc. VIII. v SNM.

⁹² Porovn. zprávu „z Hor. Nitránska“ PBV, č. 82 zo dňa 14. X. 1862.

⁹³ PBV, č. 54 zo dňa 8. VII. 1862.

dobné väčšie-menšie nesrovnalosti v prospech reči maďarskej nájdeme vo väčšine stolíc. Úplný súhlas je v Oravskej (všetkých 100 obcí úraduje slovensky), v Liptovskej (všetkých 133 obcí má úradnú reč slovenskú), v Nitrianskej (93 maď., 8 nem. a 405 slov. obcí s tou istou úradnou rečou), v Trenčianskej (všetkých 396 obcí úraduje slovensky), Zvolenskej (176 obcí úraduje slovensky, jedna miešane) a v Prešporskej (177 obcí maď., 12 nem., 125 slov. a jedna miešaná s tou istou rečou úradnou). Sostavenie toto má obrannú tendenciu oproti nemaďarským ponosám vo Viedni, takže skutočnosť v ohľade národnostnom bola pravdepodobne ešte nepriaznivejšia.⁹⁴

Najvyššie správne miesta uhorské vyhýbajú zásadnému riešeniu národnostnej a rečovej otázky v Uhorsku. Obávajú sa a nechcú ani na žiadosť nižších miest vydať nejaké smernice v tomto ohľade. Vytýčenie pevných smerníc a väčšia ústupčivosť v tomto smere by vraj neuspokojila národnostných horlivcov, naproti tomu by nútila umiernenějších klásť požiadavky, ktoré by inak nemali. Dávajú preto prednosť riešeniu jednotlivých otázok s prípadu na prípad, ponechávajúc toto riešenie v duchu Októbrového diplomu „taktu“ úradníkov, stýkajúcich sa bezprostredne s obecnstvom. V tomto smysle dostáva napr. úpravu i stoličný komisár Zvolenskej Andrej Havas, žiadajúci o vydanie nejakých zásadných smerníc pre úpravu rečí v úradovaní zvonajšom, od samého uh. kancelára prostredníctvom kr. r., aby slúžni tým farárom, ktorí maďarsky opravdu a úplne nevedia, posielali úradné oznamy na ich žiadosť v ich materinskej reči (1., resp. 14. IV. 1862). V tomto duchu prikazuje kráľ. miestodržiteľská rada vybaviť aj ponosy Júlia Plošica, farára v Selciach, na škody, plynúce z maďarskej úradnej reči v úradovaní a v prisluhovaní spravodlivosti (21. V. 1862).

Podobne rieši kráľ. miestodržiteľská rada aj dotaz hlavnozhupanského miestodržiteľa Biharskej o rozsahu užívania rumunskej reči v úradovaní obcí a v ich styku s vyššími miestami. Obce do priameho úradného styku so stolicou nemôžu prísť, tu je teda akákoľvek úprava zbytočná. Pokiaľ by sa dostaly s ňou (alebo i s vyšším miestom) do styku ako prosebníci, platí pre ne, ako i pre súkromné stránky, ustanovenie, že vybavenie majú dostať v reči podania. Vo vlastnom úradovaní majú obce právo určiť si svoju úradnú reč (úradné reči) samy. Vrchnosť sa do toho nemá miešať, iba tam, kde by občania nevedeli sa sjednotiť. I tuňá treba však riešiť každý prípad osobitne a vyhýbať sa všeobecným pravidlám. Voľné rozhodovanie obcí v tomto smere má byť zabezpečené i po tej stránke, že má byť zamedzený i akýkoľvek agitačný vplyv na občanov (22. VI. 1862).⁹⁵

⁹⁴ Výkaz v prílohách predostretia kr. rady o memorande na u. m.

⁹⁵ Odpisy príslušných nariadení vid' v prílohách predostretia kr. miestodržiteľskej rady o viedenskom memorande na u. m. Povolenie styku s farármi v ich materinskej reči stalo sa na priamy zákrok Moysesov (podporovaný

K určitej náprave prispelo aj panovníkovo rozhodnutie zo dňa 27. VII. 1862 o pripustení ľudových rečí v úradovaní, vydané na ponosy rumunské. Výhody tu povolené platily síce len pre rumunské obyvateľstvo, ich oznámenie municípiám, uverejnenie v Pesti Hirnökü a odtiaľ v Pešťbudínskych vedomostiach⁹⁶ ako nariadenia všeobecne platného neostalo ani v tomto smere bez vlivu.⁹⁷ V nitrianskej niektorí ústrední i okresní úradníci pripúšťajú, resp. sami užívajú slovenčinu v úradovaní.⁹⁸ V dôsledku tohoto nariadenia mení svoju úradnú reč (autonomnú) znova na slovenskú aj mesto Brezno.⁹⁹

K akejsi náprave dochodí na niektorých miestach i v stoličných magistratuálnych shromaždeniach. Dokonca i v shromaždeniach Trenčianskej začína sa ozývať slovenská reč.¹⁰⁰

Náprava v obidvoch hlavných oboroch (školskom a administratívnom) nebola však ani všeobecná, ani celková. Veľa záležalo na miestnych činiteľoch oboch stránok, stojacich v tejto otázke do istej miery proti sebe: roduvernej slovenskej a úradnej i spoločenskej maďarofilskej. Tendencia úradov bola, prirodzene, povoliť ústupky čím menšie a len tam, kde sa slovenskí činitelia o to zasadzovali. Kde takýchto uvedomelých vplyvných činiteľov nebolo, tam ostalo zhruba všetko pri starom. Najlepšie svedčí o tom ponosa 42 spišských obcí z 2. januára 1863, podaná v týchto veciach priamo panovníkovi. Podľa tejto ponosy celé úradovanie v stolici i v obciach (ešte aj pozemnoknižné výťahy) je maďarské. Obecenstvu sa tým odníma možnosť vplývať ústavne na verejné veci, školské vyučovanie prichodí nazmar, keďže maďarské písomnosti nerozumejú ani tí, čo sa naučili čítať a písať. Ak chcú rozumieť úradným písomnostiam, musia sa obrátiť na prekladateľov po mestách. Všetko toto protiví sa Októbrovému diplomu. Vzdelávanie slovenskej reči nesmeruje proti celistvosti krajiny, ale je len prejavom lásky k svojeti.

i žiadosťou časti kléru jeho diecézy a niektorými prípadmi priameho odmietnutia maďarských pripisov farármi) u miestodržiteľa Pálffyho, ktorý vo svojej odpovedi zdôrazňuje, že tu ide o mimoriadnu priazeň, keďže Októbrový diplom vraj hovorí len o prípustnosti národných rečí v úradovaní obcí, a farské úrady bolo by vraj ťažko pojať pod tento pojem. (Listy Moysesovej i odpoveď Pálffyho vid' v pozostalosti Moysesovej v SNM, fasc. VIII.)

⁹⁶ PBV, č. 73 zo dňa 12. IX. 1862. Pri tej príležitosti Vedomosti s vďakou pripomínajú, že kr. kúria vybavuje aj pravoty, predložené jej v nemaďarských rečiach.

⁹⁷ PBV, č. 82 zo dňa 14. X. majú list z Hor. Nitránska, kde túžia za uskutočnením nariadenia.

⁹⁸ Keresztes, asesor stol. súdu, na žiadosť stránok vraj ochotne zapisuje aj slovensky. Služni Bobothy v Nitre a Valášek v Hlohovci zasielajú obežníky slovenským obciam slovensky. (PBV, č. 84 zo dňa 21. októbra 1862.)

⁹⁹ Zpráva z Brezna (8. XI.) v PBV, č. 92 zo dňa 18. XI. 1862. (V nej sa spomína, že kráľ. reskript prišiel aj k mestu.)

¹⁰⁰ PBV, č. 56 zo dňa 15. VIII. 1862, zpráva „Z Trenčianskeho Považia.“ Zpravodajca však oznamuje, že tu ide viac-menej o menlivú náladu.

Zanedbávanie reči slovenskej v úradovaní je u mnohých úradníkov dôsledok nedostatočnej znalosti tejto reči v jej literárnej forme, ktorý nedostatok je zasa zavinený tým, že reč slovenská na stredných školách nebola vôbec alebo nie dostatočná prednášaná. Na gymnáziu levočskom neprednáša sa slovenčina pravidelne, hoc to dekrétom zo dňa 24. XII. 1861 bolo nariadené. Duch škôl je taký, že vedie mládež slovenskú k odrodilstvu. Maďari, spoluobčania Slovákov, by mali pamätať, že „ten, ktorý stvoril jazyk maďarský, stvoril i slovenský, a tie isté práva, ktoré dal reči maďarskej, v tej istej miere dal i reči slovenskej“. Žiadajú preto, aby slovenčina bola upotrebovaná jak v úradovaní, tak v školách, a to na gymnáziu levočskom rovnoprávne s rečou maďarskou a nemeckou tak, ako na gymnáziu banskobystrickom.¹⁰¹

Pri úradnom pojednávaní žiadosti vysvitlo, že všetci miestni úradní činitelia (hlavnožupanský administrátor, spišský biskup a sám riaditeľ ústavu) s odvolaním sa na prevážnu nemeckosť obyvateľstva stolice a údajne i vôľu rodičov, sú proti slovenskej reči vyučovacej a pokladajú za dostatočné, keď slovenčine (3. triedou počínajúc) bude sa vyučovať ako mimoriadnemu predmetu pre tých žiakov, ktorí sami alebo ich rodičia si to budú želať. Kráľ. rada, viazaná tu známym nám už nariadením dv. kancelárie, podľa ktorého na levočskom gymnáziu má byť slovenčina používaná aj ako výpomocná reč vyučovacia, nariaďuje, že sa tu má prednášať náboženstvo (pre Slovákov) a slovenská mluvnica (podľa možnosti 5. triedou počínajúc) po slovensky, prírodopis slovensky a maďarsky.

Pri vybavení ponosy spišskej kr. rada odvoláva sa preto proste na toto svoje nariadenie, ktoré, vydané 2. XI. 1862, neprejavilo sa vraj natoľko ešte v praxi, že by spišská ponosa (2. I. 1863) mohla byť pokladaná za jeho kritiku a za nespokojnosť s ním. Inak ponosa nie je vraj prejavom vôle slovenského obyvateľstva, ale sleduje len prepíaté politické ciele istých jednotlivcov. Zpomiedzi 13 profesorov gymnázia je vraj 7 Slovákov. Viac nebolo ustanovených pre nedostatok slovenských profesorov. Ponosy na zanedbávanie slovenčiny v úradoch vybavila kr. rada už predtým príkazom stoličnej správe postupovať v tomto smere podľa platných predpisov.^{101a}

Pre národnú vec slovenskú väčší (než tieto — viac-menej vynútené a preto i len viac-menej zachovávané ústupky so strany maďarskej) význam majú rôzne svojpomocné kroky slovenské, uskutočnenie ktorých za tohoto zmeneného a aspoň čiastočného priaznivejšieho ovzdušia bolo usnadnené. Sem patrí

¹⁰¹ Prosbu spišskú uverejňujú PBV v prílohe k č. 46 zo dňa 9. VI. 1863.

^{101a} K spišskej ponose porovn. K., č. 9224 16798/1862, 12357/1863 (v 2907/1863), ďalej M. R. 10864, 67351, 71768 a 74008/1862 (v 204/1863). V dôsledku predmetného nariadenia kr. m. rady stolica sa usnáša platiť za hárok prekladov úr. nariadení do slovenčiny 2 zl. 50 kr. (PBV, č. 79/1863 zo dňa 2. X.)

predovšetkým založenie Matice a založenie slovenských gymnázií, z ktorých, pravda, do nášho obdobia, o ktorom tu hovoríme, spadá len založenie gymnázia revúckeho.¹⁰²

VIII.

Výdobytky, uvedené doteraz, je tak asi všetko, čo by sme mohli pokladať za ovocie viedenskej deputácie a viedenského slovenského memoranda. Odstránenie najkrikľavejších prechmatov a tolerovanie niektorých svojpomocných počinov kultúrnych (no, a reaktivovanie niektorých úradníkov Slovákov)¹⁰³, tak by bolo možno asi stručne shrnúť plody viedenského zákroku slovenského.¹⁰⁴

Dalšie prípadné ústupky, a najmä však zásadné riešenie slovenskej otázky v Uhorsku bolo treba a možno očakávať len od zákonodarného riešenia národnostnej otázky v Uhorsku vo svojom celku, ku ktorému príkaz, daný panovníkom z príležitosti rumunských ponôb, bol, ako vieme, opakovaný i pri vybavení slovenského memoranda, ktoré, ako už tiež vieme, malo byť okrem toho vzaté v úvahu i pri príslušných prácach prípravných. Vzhľadom na tieto vecné i formálne súvislosti nebude vari bez zaujímavosti všimnúť si priebeh, a najmä výsledku týchto prípravných prác bližšie.

Odkázaním zásadného riešenia otázky národnostnej na snem je daný nový smer i politike slovenskej. Slovenskí národovci vidia v tomto príkaze „ďalšie slnko zory nárokov našich“ a upierajú k výsledkom veľké nádeje.¹⁰⁵ Súbežne s týmto vývinom otázky začínajú sa i v maďarských novinách zjavovať smierlivejšie hlasy voči Nemaďarom¹⁰⁶ a zjavujú sa ihneď aj pokusy so strany takzvanej slovenskej šľachty vplývať na slovenskú verejnosť v záujme zpäťvedenia stoličnej správy, ktorá by bola najlepším podkladom aj pre ukojenie rovnoprávnostných nárokov jednotlivých národov. Reč maďarská by mala miesto vo vyššej správe. Cesta k tomu je ústavná revízia zákonov z r. 1848 s ohľadom na záujmy celoríšske a národnostné. Maďari nech ustúpia podľa zásady „suum cuique“ a nech nezneuznávajú

¹⁰² Porovn. PBV, č. 77 zo dňa 26. IX. 1862. Gymnázium bolo otvorené 1. IX. 1862.

¹⁰³ Veľké nádeje slovenské (radcovstvá pri uh. kancelárii, nám. rade, sedmipánskej tabuli, hlavné štud. direktorstvá, hl. županstvá, administrátorstvá) na zaplnenie vyšších hodností a úradov, hlásiace sa z podania, koncept ktorého nám ostal zachovaný v pozostalosti Francisciho (asi z poč. r. 1863) sa, pravda, vymúč ojedinelé výnimky, neuskutočnily.

¹⁰⁴ I tieto výdobytky boli však Slovákom cenné. Výročie prijatia deputácie spomínajú PBV v úvodníku a pri tejto príležitosti zjavujú sa i nové adresy na počesť Moysesovu.

¹⁰⁵ Porovn. záver Hostinského serie článkov o nár. rovnoprávnosti v č. 71 PBV zo dňa 7. IX. (hlava 20).

¹⁰⁶ Porovn. PBV, č. 81 (10. X. 1862): Maď. časopisy a ich hlasy o Slovanoch.

d'alej to „odnaté síce, ale nevyhaslé právo... na svojom dedičnom území bývajúceho národa, podľa ktorého chce byť ži v ý m n á r o d o m“. Uhorsko nemôže byť bez Austrie, Maďar len vtedy bude mocný, keď bude v dobrom porozumení s ostatnými nemaďarskými národmi v Uhorsku, keď nebude trvať na požiadavke svojej supremacie a keď ponechá každému národu jeho materinskú reč a cirkevnú a vnútornú autonómiu.¹⁰⁷

Pôvodné panovníkovo rozhodnutie zo dňa 27. VII. 1862 žiada vypracovanie návrhu zákona cieľom určenia a zabezpečenia práv „obyvateľov nemaďarského jazyka v Uhorsku vo veci ich reči a národného vývinu“. Panovník si vyhradzuje právo predložený mu návrh pojať do kráľovských propozícií na najbližší snem. Vypracovanie sa ukladá samej kancelárii (má len vypočúť mienku miestodržiteľa uhorského). Kancelária však sveruje (5. VIII.) vypracovanie miestodržiteľstvu, predpisujúc mu v tomto smere zostavenie osobitnej komisie. Snahy uhorských ústredných a dvorských úradov, javiace sa i v známych nám už dobrozdaniach o slovenskom memorande, nedosiahly, aspoň v tomto bode, žiadúceho úspechu. Nechuť vedúceho dvorského úradu k veci vidno i z toho, že na predloženie elaborátu neukladá miestodržiteľskej rade nijakej lehoty, žiadajúc len predloženie „svojho času“.

Dôležitosť, ktorú predmetu pripisovala kráľ. miestodržiteľská rada, môžeme posúdiť i z toho, že vo výbore, ktorý bol zostavený týmto cieľom a kde okrem početných významných radcov kráľ. miestodržiteľskej rady zasadajú i oba jej miestopredsedovia, predsedá sám uhorský miestodržiteľ Pálffy. Vypracovaním návrhu bol poverený člen výboru radca Abonyi, ktorý je so svojím elaborátom hotový dňa 25. X. 1862. Elaborát sa skladá z návrhu na sprievodné predstretie panovníkovi a z dvoch návrhov (obširnejšieho a stručnejšieho) na národnostný zákon.

V návrhu predstretia prekvapuje hneď v úvode potisnutie celého problému na vedľajšiu koľaj. Nedbajúc slov dvorského reskriptu (pri tom všetkom, že sa naň odvoláva), hovoriaceho o presnom a jasnom určení práv uhorských obyvateľov nemaďarského jazyka vo veci ich reči a ich národného vývinu a dovolaávajúceho sa okrem toho zásady národnostnej rovnoprávnosti v duchu Októbrového diplomu, pokladá za úlohu, uloženú kráľ. miestodržiteľstvu, vypracovanie zákona na „uspokojenie oprávnených nárokov rozličných vo vlasti obývajúcich národností“. Aj inak celý návrh predstretia je nesený snahou vplývať na panovníka v záujme zachovania maďarskej preponderancie, skrývajúcej sa takticky za heslá o jednote krajiny a s tým súvisiace práva panovníkove.

¹⁰⁷ Porov. články b. Jozefa Revického: „Suum cuique“ v PBV, č. 74 (16. IX.) a 99 (16. XII. 1862).

Ako hlavnú zásadu, z ktorej celý elaborát vychodí, vytyčuje Abonyi spojitosť uhorskej ústavy a dedičského práva panovníkovho, ktoré obe sa zakladajú v historickom práve krajiny. Z tohoto základu treba vychodiť pri každej zmene ústavy. Podľa tohoto historického práva údmi sv. koruny za doby feudálnej boli všetci výsadní činitelia bez rozdielu národnosti. Po zničení výsad jej údmi sa stali všetci kresťanskí obyvatelia ríše uh. koruny. Títo tvoria teraz politickú uhorskú národnosť, tak ako ju predtým tvorili členovia výsadní a to bez akéhokoľvek národnostného rozdielu. Z podstaty jednotného politického národa plynie nielen potreba jednotného politického života a štátneho práva, ale i potreba jedného politického jazyka. Inak politický a štátny život stal by sa nemožným. Bez neho nastalo by toľko separatizmov, koľko je národností. Tento jazyk môže byť len jazyk politického národa. V ústnom výklade na porade výboru Abonyi výslovne dodáva, že to môže byť (z dôvodov najväčšej početnosti Maďarov, ich prevahy vo vlastníctve pozemkových majetkov, ďalej z dôvodu najväčšej vzdelanosti literárnej) len maďarčina.

Na druhej strane však Abonyi uznáva, že štátny život musí byť uvedený v súlad s nárokmi svojich obyvateľov, plynúcich z ich spoločenských a národnostných pomerov. V záujme tohoto súladu pokladá za potrebné:

1. Aby každá národnosť (népiség) mala možnosť vyvíjať sa vo vlastnom okrsku a riadiť svoje obecné, náboženské a výchovné záležitosti vo vlastnej reči. Tieto záležitosti vplývajú totiž na štátny život len nepriamo.

2. Príslušníci jednotlivých národností majú mať možnosť dosiahnuť ochranu a akýkoľvek zákrok štátu vo vlastnej reči.

3. Každý národnosti má byť umožnené porozumieť pôsobenie štátu (zákony a rozhodnutia úradov) i vo vlastnej reči.

4. Zabezpečenie schopnosti na všetky úrady pre všetkých obyvateľov bez rozdielu národnostného.

Týmto zásadám mieni Abonyi vyhovieť tým spôsobom, že v pripojených návrhoch národnostného zákona dáva okrem všeobecnej občianskej a právnej rovnosti každému obyvateľovi právo obrátiť sa na ktoréhoľvek municípium vo vlastnej reči, že obce môžu vybavovať svoje vnútorné, cirkevné a školské veci vo vlastnej reči a že každá národnosť má rovnaké právo zakladať (s povolením vlády a za jej dozoru) školské a literárne združenia. Na druhej strane však určenie vyučovacej reči vo vyšších školách priznáva vláde a ustanovuje, že na univerzite, ďalej vo všetkých súdoch a úradoch (municipálnych i krajinských), ako aj na sneme úradnou, manipulačnou a rokovacou rečou bude — za podmienok, určených v zákone — maďarčina.

Podľa stručnejšej osnovy návrhu zákona na úpravu národnostných práv každý obyvateľ Uhorska bez ohľadu na svoju národnosť a zákonom uznané vierovyznanie, je v občianskom ohľa-

de úplne rovnoprávny a môže byť, ak vykazuje náležité schopnosti, ustanovený na všetky hodnosti a úrady krajiny (1 §). Každý obyvateľ Uhorska bez ohľadu na svoju národnosť môže sa obrátiť ku ktorémukoľvek úradu vo svojej materinskej reči a v nej žiadať (od bezprostrednej svojej vrchnosti) i vydanie príslušných úradných vybavení (2 §). Každá obec môže vo vybavovaní svojich úradných, cirkevných a školských záležitostí, ako aj v styku s vyššími miestami a úradmi užívať svoju vlastnú reč. Jej bezprostredne nadriadená vrchnosť je povinná sa s ňou sýkať v tej istej reči. V obciach národnostne miešaných má byť priznaný slušný vplyv aj reči menšiny (3 §). Každá národnosť má rovnaké právo (s predbežným povolením a za dozoru vlády) zakladať si a udržiavať školské a literárne združenia vo vlastnej reči (4 §). Vo vyšších štátnych školách určí vyučovaciu reč s náležitým zreteľom na národnostné pomery vláda. Vyučovacou rečou na univerzite je maďarčina. Pre nemaďarské reči (reč a literatúru) budú tam však zriadené osobitné stolice (5 §). Úradnou a manipulačnou rečou u všetkých municípií, sédrií, ako aj u všetkých krajinských úradov a súdov je v záujme nevyhnutnej administratívnej jednotnosti maďarčina. Vybavenia všetkých úradov majú byť však príslušným vydávané (príslušnými výkonnými orgánmi) aj v ich vlastnej reči materinskej. V municípiách, obývaných viacerými národnosťami, môžu si ich príslušníci žiadať osnovanie zápisníc aj vo svojej vlastnej reči materinskej (6 §). Rokovacou a úradnou rečou snemu je maďarčina. Zákony sú však osnované, uhodnovernené a hodnoverne expedované všetkým krajinským úradom a príslušným municípiám a tam slávnostne vyhlásené aj v ostatných krajinských rečiach (7 §).

Z obširnejšej osnovy najzaujímavejšie sú dva úvodné paragrafy, hovoriace o rovnoprávnosti nielen jednotlivých príslušníkov rozličných národností v Uhorsku (Maďarov, Nemcov, Slovákov, Rumunov, Rusínov a Srbov), ale aj o rovnoprávnosti národností, na druhej strane však i zdôrazňujúce, že všetky tieto národy rozličného jazyka, ale rovnakého práva tvoria v politickom ohľade len jeden národ, jednotný a nedeliteľný uhorský politický národ v súhlase s historickým pojmom a právom uhorského štátu. Svoje osobitné národnostné potreby môžu uplatniť pomocou osobnej a sdužovacej slobody len v rámci tejto politickej jednoty krajiny.

Z ostatných konkrétnych ustanovení (obsahove a miestami i štylisticky) shodných zväčša s osnovou stručnejšou, zasluhuje pozornosť podrobnejšie rozvedenie práva jednotlivcov i obcí v styku s úradmi vo vlastnej reči. Toto právo je tu (logicky) omedzené len na styk s vlastnými nadriadenými úradmi. Na iné úrady možno sa obrátiť len v reči, obvyklej v ich obvode. Úradnú reč obcí určuje obecné shromaždenie. (V shromaždení môže však každý použiť svoju vlastnú reč.) Chudobné obce majú nárok na

štátnu podporu v obore školskom a cirkevnom bez ohľadu na svoju úradnú reč. Na univerzite sa tu pripúšťa i možnosť mimoriadnych hodín a prednášok v jednotlivých nemaďarských rečiach v ľubovoľných oboroch, ak poslucháči o to zavčasu požiadajú. V municipálnych sboroch môžu oprávnení použiť aj svoju reč. Vzájomný styk municípií, ako aj ich styk s úradmi nadriadenými je však maďarský. Pri ustanovovaní hl. županov má byť vzatý zreteľ aj na znalosť reči príslušného kraja, pri obsadzovaní úradov tiež na to, aby všade boli úradníci, ktorí by boli schopní vybavovať, resp. hodnoverne prekladať podania v nemaďarských rečiach, konečne v stoliciach majú byť za úradníkov ustanovené len osoby z príslušných národností, alebo aspoň znalé ich materinskej reči. Práva bratských národností, obývajúcich v krajine, určené týmto zákonom, sú základným (ústavným) zákonom krajiny a nemôžu byť nikdy a nijako obmedzované.

Abonyi predkladá tieto svoje elaboráty vo výbore dňa 1. decembra. Proti elaborátom odznievajú rôzne vecné i formálne námietky, resp. pozmeňovacie a doplňovacie návrhy. Prvý sa hlási k slovu Adolf Dobrjanskij, ktorý narádza, aby národnostná otázka bola riešená s použitím dochovaných municipálnych zriadení (v Uhorsku nebola len šľachta a poddaní, ale i municípiá), ktoré úplne uspokojovaly v minulosti nároky národnostné. Takéto osobitné právomocnosti by mal povoliť panovník i teraz jednotlivým národnostiam, a to formou privilégia, na ktorú možnosť a na ktoré svoje právo by mal byť panovník v predostretí upozornený. Až by panovník rozhodol, že toto svoje právo nepoužije, mohol by poslať predložený návrh zákona snemu, čo však za daných pomerov sotva by bolo radno.

Dobrjanskij, ako vidíme, i tu zastáva návrhy slovenského memoranda, teda zväčša prácu svojho umu a dôvtipu. Podobne Teodor Mandič upozorňuje na predlohy, doteraz neschválené, srbského kongresu z r. 1861, povoleného panovníkom, a má pochybnosti, či vypracovaný návrh má sa vzťahovať i na Srbov. V mene Rumunov hovorí Gabriel Mihályi (býv. dôverný človek maďarskej vlády z r. 1848), ktorý však žiada len toľko, aby návrhy boli rozmnožené tlačou a rozdané členom komisie, aby si ich mohli podrobnejšie preštudovať. Okrem toho pokladá za potrebné, aby podobným spôsobom boli dané členom výboru na použitie i požiadavky jednotlivých nemaďarských národov, predložené minulému snemu z r. 1861. Zo všetkých týchto návrhov bolo prijaté len toľko, že Abonyiho elaborát, ďalej rečové úpravy uh. dv. kancelárie (návrh Pálffyho), ako aj písomnosti minulého snemu, vzťahujúce sa na riešenie národnostnej otázky, vplyv ktorých badať ináče už i na elaboráte Abonyiho, budú litografované (pri tlači nebolo by možno zabezpečiť tajnosť jednania) a rozdané členom výboru. V rokovaní o veci bude sa potom pokračovať v budúcej schôdzi výboru.

Ostatné pozmeňovacie návrhy boli po zaujatí protichodného stanoviska referentom Abonyim (základ, z ktorého treba vychodiť, je dvorský dekrét, ktorý ukladá komisii vypracovanie návrhu na uspokojenie národnostných záujmov rozličných národností, teda v podstate na riešenie otázky rečovej, a v ktorom o privilégiách, ani o osobitnom postavení Srbov sa nič nehovorí) väčšinou členov komisie zamietnuté a za základ ďalších rokovaní bol prijatý návrh referentov. Dobrjanského 'umná odpoveď', že privilegovanie iných národností aj v minulosti dialo sa predovšetkým tiež z rečových dôvodov, neprerazila. Podobne márne ostal jeho ďalší poukaz, že v spomínanom dvorskom dekréte hovorí sa nielen o zabezpečení práv rečových, ale aj o zaistení národnostného vývinu. Návrh referentov, zaoberajúci sa len rečovými právami, v tomto bode teda nevyhovuje. (Tu Dobrjanskému asi ušlo, že v návrhu sa hovorí i o kultúrnych právach národov. Pravdepodobnejšie je však, že obsah návrhu v tomto bode nepokladal — správne — za dostatočný.)

Výbor pokračuje v rokovaní o referentových návrhoch v schôdzach, konaných dňa 6. a 10. februára 1863. Na týchto poradách preberajú sa najprv všeobecne (6. II.), potom podrobne (10. II.) návrhy referentove. Do zápisnice zapisuje sa však (na návrh predsedajúceho Pálffyho) len výsledok rokovania, nie však i rokovanie (prejavy jednotlivých členov) samo. Pri tejto príležitosti opakované návrhy Mandičove (o srbských veciach je nádej na osobitné rokovanie na základe predostretia srbského kongresu, kde Mandič sa mohol opierať nielen o priaznivú odpoveď panovníkovu, danú v tejto veci sriemskej deputácii vo veci oživenia srbskej Vojvodiny, ale aj o zriadenie veľkokikindského okolia; Srbi okrem toho majú aj osobitné privilégiá zo starších dôb, takže návrh nového zákona sa Srbov netýka) a Dobrjanského (vec nepatrí na snem, otázku urovnprávenia národností má vybaviť panovník privilégiami po vzore starých privilegovaných dištriktov tak, aby každá národnosť mala svoje okolie, v ktorom by si svoje veci vybavovala za dozoru krajinskej vlády, teda so zachovaním integrity krajiny, vo vlastnej reči sama) boli s odvolaním sa na znenie dv. dekrétu a na ústavu krajiny (ústavné zmeny nemožno robiť zákonným spôsobom privilégiami, ale len cestou zákonodarnou, čo uznáva v spomenutom svojom dekréte aj sám panovník) ako protiviacie sa ústave a najvyšším rozhodnutiam zamietnuté.

Podobne je zamietnutý aj návrh Mihályiho, aby bol určený najprv pojem národnostnej rovnoprávnosti. Za východisko porady navrhuje osobitnú mienku, podanú v tejto otázke minoritou národnostného výboru na minulom sneme, podľa ktorej „národy, obývajúce hromadne rôzne kraje Uhorska, ako Rumuni, Srbi, Slováci, Rusi a Nemci, sú uznané za rovnoprávne s Maďarmi, ich súhrn tvorí politický národ Uhorska“. Odôvodnenie zamietnutia je typické pre maďarskú národnostnú men-

talitu. Obyvatelia Uhorska (Mihályi hovorí o národoch) boli vraj vždy (ako členovia jednotlivých tried) a sú i teraz vo všetkom rovnoprávni bez ohľadu na svoju národnostnú príslušnosť. Skúmať návrhy po tejto stránke bude vraj preto na mieste pri podrobnom ich preberaní. Nie je prijatý ani ďalší návrh Mandičov, aby bola — s vyššieho stanoviska — najprv určená pôsobnosť a právomoc obce.

Po takomto vybavení osobitných návrhov prikróčuje výbor na výzvu predsedovu k všeobecnému rokovaní o referentových elaborátoch. Výsledok rokovania je, že návrh referentov vychodí z dvorských nariadení, vydaných v tomto smere, ako i z názorov, prejavovaných v tejto otázke na minulom sneme, takže všeobecné rokovania možno o ňom zakľúčiť a prejsť (v budúcej schôdzi) na jeho podrobné preberanie. Podrobná porada začína sa prijatím kratšej osnovy za základ rokovania. Pri tejto porade bol však i tento návrh ešte viac zovšeobecnený. Tak napr. hneď z 1 § (s odôvodnením, že rovnoprávnosť pri obsadzovaní úradov je už nielen zákonom, ale aj praxou zabezpečená) ostalo len toľkoto: „všetky národnosti, bývajúce v Uhorsku, sú úplne rovnoprávne“. § 2 bol preštylizovaný podľa príslušných §§ návrhu väčšieho v tento smysel: Každý obyvateľ Uhorska bez rozdielu národnosti môže sa obrátiť na svoju *vlastnú* obec, muni-cípium, ako i na každý vyšší úrad vo svojej vlastnej reči, v ktorej má dostať od svojej bezprostrednej vrchnosti aj vybavenie. V § 3 po dlhých poradách nastáva tá zmena, že obce sú oprávnené užívať „slobodne reči, obvyklé vo svojom lone“, že bezprostredná vrchnosť je povinná sa s nimi stýkať v reči podania. § 4 je prijatý bezo zmeny. Z § 5 ostalo len ustanovenie o zriadení stolíc nemaďarských rečí na univerzite. Úprava vyučovacích rečí bola vynechaná s odôvodnením, že patrí do zákona o úprave výučby, a nie do zákona o národnostnej rovnoprávnosti. Keďže rokovanie o týchto §§ sa neobyčajne predĺžilo, predseda schôdzu zakľúčil s tým, že prerokovanie zbývajúcich dvoch §§ odkladá sa na budúcu schôdzu. Táto schôdza však už nebola viac svolaná a návrh na národnostný zákon ostal nedokončený. Niet pochyby, že v celom postupe pri príprave tohoto návrhu a pri jeho prerokovaní je zrejماً tendencia rozhodujúcich kruhov rokovanie pretiahnuť čo najďalej.

Táto tendencia, prýštiaca zo známej nám už nechuti maďarských ústredných miest voči zásadnej, najmä, pravda, zákonodarnej úprave národnostnej otázky, je zrejماً najmä pri prerušení podrobného rokovania, pri paragrafoch, ktoré nemohly byť už nijako sporné, keďže sú len corolárium §§ 2. a 3. Postavenie maďarčiny v úradoch a v snemoch, zaistené v paragrafoch 6 a 7, vyplýva a contrario z ustanovení o prípustnosti užívania nemaďarských rečí v styku s úradmi, zabezpečené v §§ 2 a 3. Jediné, čo má § 7 na viac, je úprava vydávania zákonov v nemaďarských rečiach, ktoré vôbec nemohlo naraziť.

So svojej strany nemáme tiež najmenej pochybnosti o tom, že tento postup bol zamýšľaný a premyslený už vopred.¹⁰⁸

V tejto svojej nechuti voči zákonodarnému riešeniu národnostnej otázky bol i Pálffy a radcovia kr. námestnej rady pravdepodobne ešte len utvrdení panovníkovým rozhodnutím, aby pri vypracovaní návrhu národnostného zákona boli vzaté v úvahu i slovenské požiadavky, vyjadrené vo viedenskom prosbopise z r. 1861, i keď význam tohoto príkazu bol hodne zmenšený hneď intímujúcim dekrétom uh. dv. kancelárie, v smysle ktorého majú byť vzaté v úvahu len žiadosti o užívanie slovenskej reči.¹⁰⁹

Národnostnú otázku v ďalšom riešia uhorské vládne miesta (so súhlasom dvorských kruhov, ktoré kde-tu i vyznamenajú alebo berú v ochranu niektorého národnostného príslušníka) podľa svojho osvedčeného už receptu: s prípadu na prípad. Zakazujú napr. zadržanie nár. shromaždenia v T. Sv. Martine r. 1863 (išlo vlastne len o pokus pripamätať si výročie memorandového shromaždenia z r. 1861), ale zakladacie shromaždenie Matice povoľujú. Podobne nekladú prekážok zakladaniu slovenských stredných škôl a iným kultúrnym podujatiam slovenským tej doby. Takto pokračovať z ohľadu na Viedeň a panovníka nielen musely, ale aj mohly, keďže inak v otázke národnostnej zvíťazilo vlastne ich, Maďarom nadľžajúce stanovisko.

Tento vývin vecí prispieva k ďalšiemu slovenskému vytrezveniu „z maďarskej“ národnostnej rovnoprávnosti a k posilneniu nálady, smerujúcej k Viedni a k ríšskej rade viedenskej. Príklad sedmohradských Rumunov (usnesenie národného shromaždenia rumunského, konaného v dňoch 20.—22. apríla 1863, uznávajúce Októbrový diplom a Februárový patent za základné zákony štátne a prejavujúce žiadosť zúčastniť sa v štátnej rade ríšskej, pokiaľ ide o spoločné celoríšske záujmy¹¹⁰), spomínajú Slováci s určitou retrospektívnou ľútosťou, že sa i Slováci nedali hneď touto cestou, ale hneď i s určitou rezignáciou, že odstrániť príčiny, ktoré viedly slovenský vývin uhorsko-stredne (krátkozrakosť slovenských ľudí a nedostatok odvahy) nie je „v našej moci“.¹¹¹

Ale práve príklad rumunský povzbudzuje Slovákov i k napodobneniu. Keď čím ďalej jasnejšie sa ukazuje, že národnostná otázka bude môcť byť riešená len na sneme, začínajú si uvedomovať i Slováci, že sa im treba v tomto smere pripravovať tak, aby stanovisko slovenského národa mal kto na tomto sneme zastávať, teda pripravovať voľbu aspoň 10 slovenských zastupi-

¹⁰⁸ Zápisnice a elaboráty výboru sa nám zachovali v a. kr. m. rady na u. m.

¹⁰⁹ Správnosť našej mienky potvrdzuje ináčie i chovanie Pálffyho vo veci vyhlášky o rečovných právach (porovn. nižšie). Nie je vylúčené, že rokovanie o návrhu národnostného zákona bolo len naoko a tak dlho, kým nebolo istoty, že panovník vybaví slovenské požiadavky v smysle maďarských želaní.

¹¹⁰ PBV, č. 35 zo dňa 1. V. 1863.

¹¹¹ PBV, č. 33 zo dňa 24. IV. 1863, úvodník („Svetozor“).

teľov a starať sa aj inak o národné a politické uvedomenie ľudu. Sú presvedčení tiež, že národnostnú otázku nie je možno riešiť jednostranne, ale len so zreteľom na všetky národy, na ich národnostné túžby a programy, alebo, ako to vyslovil panovnícky manifest z r. 1859 (po Villafranke), na ich „zrelé úsudky“. „Zrelý úsudok“ národa slovenského bol vyslovený podľa mienky vtedajšieho vedúceho orgánu politického práve v Memorande.¹¹²

Zameškané prehlásenie sa za novú ústavu rak. ríše (obsažené ináče implicite v návrhu privilégia na Slovenské okolie) snaží sa do istej miery nahradiť deputácia, vyslaná prvým valným shromazdením Matice, keď jej menom ubezpečuje panovníka, že slovenský národ chce prispievať „k vnútornému i vonkajšiemu osileniu celistvej državy“, a to „menovite v smysle dňa 20. okt. 1860 najmilostivej vydaného diplomu a najvyššieho patentu od 26. febr. 1861.“ Panovník vo svojej odpovedi vyslovuje pri tejto príležitosti nádej, že „lojálny slovenský národ činným a horlivým dosvedčí sa pri ústavnom užšom pripojení môjho kráľovstva uhorského ku celistvej države“. Dvorský kancelár Forgách so svojej strany zasa uisťuje slovenskú deputáciu, že panovník je odhodlaný uskutočniť národnostnú rovnoprávnosť.¹¹³

Táto postupujúca preorientácia slovenskej politiky k Viedni, ktorú by bolo možno najvýstižnejšie charakterizovať ako krok od Októbrového diplomu k Februárovému patentu (vo Viedenskom memorande ešte nespomínanom), súvisí s energickejšou politikou Schmerlingovou, vyvinovanou od r. 1863 v záujme doplnenia ríšskej rady i zástupcami krajín uhorskej koruny. Nemaďarské národy javia sa tu Viedni znova ako vhodná pomoc. Snahy na ich získavanie zjavujú sa znova. Sú však omezené teraz už až dvojnásob. Jednak Októbrovým diplomom samotným, jednak zásadným rozhodnutím panovníkovým, že riešenie uhorskej otázky patrí na snem. Za tejto situácie, keď, aby sme tak povedali, kolektivistické riešenie národnostnej otázky v Uhorsku (v užšom smysle slova) nebolo možné, vláda sa snaží získať si jednotlivé národy rôznymi osobnými ústupkami (vymenovania, vyznamenania¹¹⁴), prísnejším uplatňovaním rečových predpisov Októbrového diplomu, predovšetkým však takým reorganizovaním najvyšších správnych miest uhorských (uh. dv. kancelárie a uh. miestodržiteľstva), aby v nich boli zastúpené všetky nemaďarské národy uhorské. Miesto federa-

¹¹² Porovn. úvodníky v PBV, č. 39–40 a 43 z dňov 15., 19. a 29. V. 1863. Memorandum martinské a viedenské sa pritom stotožňuje.

¹¹³ Porovn. PBV, č. 74 zo dňa 15. IX. 1863. Audiencia bola dňa 10. IX. o 10. doobeda.

¹¹⁴ Z vyznamenaní slovenských vari najvýznačnejšie je vymenovanie Moysesovo za skutočného tajného radcu (1863). Tu možno spomenúť aj 1000-zlatový dar panovníkov Matici (1863).

lizácie krajiny teda len akési národnostné sfederalizovanie úradov. Miestodržiteľ Pálffy túto snahu podporuje v nádeji, že sa takto podarí získať popredných vodcov nemaďarských národov a zmierniť ich protimaďarskú opozičnosť. Na druhej strane sa Pálffy zasa snaží prekaziť ovládnutie vidieckych vedúcich úradov uvedomelými príslušníkmi nemaďarských národov a zamedziť tak možnosť ich pôsobenia na širšiu verejnosť v smysle Schmerlingovho celoríšskeho programu. Uvedomelí národovci, zostávajúci takýto vedúci úrad, sú prekladaní na maďarské kraje a nahradzovaní umiernenjšími Maďarmi, prejavivšími — cieľom znemožnenia spomenutého plánu naraz ochotu vrátiť sa do úradov, alebo penzionovaní.¹¹⁶

Ostrejší politický kurz, zahájený Schmerlingom v dôsledku Almássyho sprisahania oproti maďarskej pasivite od jari 1864 (Schmerling týmto cieľom vymieňa koncom apríla 1864 i dv. kancelára Forgácha poddajnejším a centralistickejším Hermanom Zichym)¹¹⁷ s cieľom prinútiť Maďarov oboslať ríšsku radu, posmeľuje týchto národostných zástupcov v ústredných úradoch k novému (pravda, márnemu) pokusu o vyriešenie národnostnej otázky podľa národnostných predstáv nemaďarských mimo snemu, mocenským zákrokom panovníkovým.¹¹⁸ Deje sa tak v súvislosti so snahou (tiež neúspešnou) o zásadnú úpravu rečových oprávnení nemaďarských obcí a jednotlivcov, zabezpečení ináče už Októbrovým diplomom a rezolúciami, zakladajúcimi sa na ňom, ktorej snahy, práve pre túto súvislosť, chceme si tu všimnúť bližšie.

IX.

Popud k pokusu o zásadnú úpravu rečových práv nemaďarských obyvateľov a nižších samosprávnych útvarov vyšiel vlastne z neprestávajúcej nespokojnosti Rumunov a Srbov s rečovou praxou stoličných a nižších úradníkov, umožnenou práve nedostatkom zásadného riešenia a úpravy otázky nemaďarských

¹¹⁵ S touto politikou a či len taktikou súvisí na pr. vymenovanie Francisciho (6. VIII. 1863) za skutočného radcu miestodržiteľskej rady. Slovenské túžby nesú sa v tomto bode tým smerom, aby všetci úradníci a cirkevní hodnostári na Slovensku boli Slováci. Aby odpomohli nedostatku slov, právnického dorastu, domáhajú sa osobitnej pr. akademie slov. v B. Bystrici. (Porovn. PBV, č. 93 a 95 z r. 1863, č. 4 a 22 z r. 1864.)

¹¹⁶ Sem spadá na pr. preloženie gemerského podžupana Daxnera k zmenkovému súdu do Debrecína, penzionovanie Hlaváčovo a i. (Porovn. Daxnerov rozklad k arcikn. Albrechtovi poč. 1864 v Hodžovej pozostalosti v a. m. Bratislavy, č. 945/84.)

¹¹⁷ Vymenovanie Francisciho za hl. župana liptovského (23. X. 1864) a Dobrianskeho za dv. radcu uh. dv. kancelárie je článkom tejto politiky.

¹¹⁸ Elaborát kr. rady, s ktorého zákl. tendenciou oboznamuje verejnosť Wanderer zo dňa 6. XI. 1863 (súhlasí vraj s návrhom Eötvösovým minulému snemu), nemaďarské národy odmietajú. Porovn. PBV, č. 96 zo dňa 1. XII. 1863, list z B. Bystrice.)

reči v úradovaní. Ide tu predovšetkým jednak o ponosy rumunskej inteligencie (kňazov, učiteľov, predstavených obcí) stolice Aradskej proti prechmatom hl. župana Jána Bohussa a stoličného komisára Hofbauera a viacerých stoličných úradníkov a utlačaniu Rumunov a rumunskej reči. Žiadosť vyvrcholí v požiadavke, aby Bohuss a Hofbauer boli odstránení a v čelo stolice aby bola postavená osoba rumunskej národnosti.¹¹⁹

Podrobnosti týchto ponôs a spôsob ich vybavenia (vymenovanie Tivadara Szerba za hl. župana, odstránenie Hofbauera a neverného notára, preloženie niektorých iných úradníkov atď.) môžeme tu ponechať stranou tým viacej, že pojednávanie týchto žiadostí spadá už do doby, keď väčšina prechmatov bola už (čiastočne osobným zakročením Pálffyho) odstránená a keď i v otázke najdôležitejšej, v ponose rečového útlaku bolo možno poukázať na panovníkovu rezolúciu zo dňa 27. VII. 1862, ktorou všetky predmetné ponosy, spadajúce pred ňu, boli vraj už i tak napravené. Nás tu zaujímajú skôr (pre uhorské vládne miesta akiste nečakané) následky, ktoré tieto ponosy, vybavené takto zdanlive hladko podľa osvedčeného receptu, mali vo vzťahu na pokus o všeobecnú úpravu rečových pomerov v Uhorsku.

Nový hl. župan Aradskej Szerb, pravdepodobne v snahe o svoje dostatočné krytie nahor i nadol, žiada onedlho po svojom vymenovaní o presné pravidlá vo veci prípustnosti nemaďarských reči v úradovaní. Popud k tejto žiadosti mu dáva nové vysvetlenie rečových predpisov Októbrového diplomu, dané uh. dv. kanceláriou 29. III. 1863 uh. miestodržiteľskej rade na jej opätovné predstretia vo veci rôznych ponôs na rečovú prax nižších úradov a intimované ňou všetkým stoliciam. Jadro vysvetlenia treba vidieť v tom, že sa robí rozdiel (čiastočne v duchu narády Pálffyho, vyslovenej v jeho mienke o Viedenskom memorande slovenskom) medzi úradovaním obcí vo verejnosprávnom a v obecno-samosprávnom obore. V prvom sú obce povinné užívať všeobecnú úradnú reč maďarskú, v druhom majú právo na svoju reč vlastnú i na vybavenia od vyšších miest v nej úplne tak, ako ktorákoľvek osoba súkromná. Okrem toho kancelár upozorňuje na možnosť rečových úľav v smysle vybavenia slovenských zápisníc mesta Zvolena.¹²⁰

¹¹⁹ Druhá ponosa obracia sa proti notárovi obce Seprös pre neverné šafárenie s obecnými peniazmi a pre prenasledovanie istého člena obce, napomáhané aj stoličnými úradníkmi. V tretej ponose sťažuje si pravotár Mikuláš Philimon v zastúpení obce Szabadhely, že priaznivé vybavenie prosbopisu obce, podaného panovníkovi 1862 vo veci rečového útlaku, Hofbauer obci nevydal. Panovník tu nariaďuje prísne dodržiavanie predpisov rezolúcie zo dňa 27. VII. 1862. Srbské ponosy (ponosa pravotárov novosadských a bečkereckých) týkala sa útlaku rečového, nezachovávaní najv. predpisov rečových etc. (Rumunské a srbské ponosy z r. 1862/3 v R., č. 16632/1865, II. 9, ďalej K., č. 9213/1864.)

¹²⁰ Podobné úľavy boli predtým i potom priznané aj rum. municípiam. Na pr. stolici Zarádskej, Krašovskej (na ich usnesenia o rum. úr. reči) atď. Dekrét kanc. č. 4108/1863 vid' v R., č. 27677/63 (v 16632/1865-II. 9).

Rozlišovanie oboru verejnosprávneho a samosprávneho a omedzenie rečových oprávnení len na obor druhý znamenalo značné omedzenie výhod, priznaných Októbrovým diplomom a rezolúciou zo dňa 27. VII. 1862. Na tento rozpor poukazuje i Szerb vo svojom predostretí miestodržiteľskej rade zo dňa 8. V. 1863 a žiada o presné vymedzenie prípadov, spadajúcich pod jeden alebo druhý pochop, pri čom vyslovuje pochybnosť, či je možno, vzhľadom na výslovné znenie Októbrového diplomu, ktorý takýto rozdiel nerobí, obce vôbec nútiť maďarsky úradovať v obore verejnosprávnom. Rumunská národná stránka, opierajúca sa o Októbrový diplom, by sa postavila veľmi odhodlane proti takémuto usporiadaniu, ktoré by vraj inak pre úradovanie samé znamenalo veľkú úľavu. V obore súdnom bude treba potom vyriešiť otázku, či advokáti môžu svoje podania na sedriu a svoje reči konať v rumunčine a či sedria je povinná takéto podania aj rumunsky pojednávať atp. Všetky tieto pochybnosti by bolo možno odstrániť vydaním podrobnej úpravy v tejto veci. (U nás si podobné právo vindikuje brezniansky advokát Ján Čipka. Kr. rada odkazuje ho však na snem.)¹²¹

Miestodržiteľ Pálffy, ktorý na vydanie úpravy naliehal už predtým,¹²² poveruje nato osobitnú komisiu, aby vypracovala presnú úpravu, požadovanú aj s iných strán. Komisia (10. VI.) vychodí z Októbrového diplomu a snaží sa určiť hlavné zásady rečového práva, ktoré by umožnily správne vyriešenie jednotlivých konkrétnych pochybností. Začína tým, že presne určuje pojem verejnosprávnej vrchnosti (közhatóság: stolice, slob. dištrikty a sl. kr. mestá, v obore súdnom stoličné, dištriktne a mestské sudy, ďalej v smysle dočasných súdnych pravidiel usporiadané sedrie mestečiek, ako aj podžupanské a slúžnovské sudy) a predpisuje tu výlučné maďarské úradovanie (ústne zákroky sú prípustné aj v ktorejkoľvek inej domácej reči). Mestá a mestečká pri vybavovaní svojich vlastných samosprávnych vecí (hospodárskych, školských a cirk.) môžu užívať (osobitné zápisnice) svoju vlastnú reč s pripojením maďarského prekladu v prípade predostretia nahor. Nemaďarské reči, obvyklé v obvode príslušnej právomocnosti, sú prípustné len v styku so stránkami a obcami. Tu podania a ich vybavenia, ako i rozhodnutia a oznamy majú sa diať v reči podania, jak pri úradoch, tak pri súdoch. Výsluch žalovaných, svedkov a iných stránok má sa vždy diať i zapisovať v reči príslušnej stránky, ak je to reč v obvode príslušnej vrchnosti užívaná, inak prostredníctvom tlmočníka. Obce a korporácie, netvoriace verejno-

¹²¹ Szerbovo predostretie v K. č. 9569/1863. Pre Čipku R., 27677/1863.

¹²² Posledne na pr. v súvislosti s aférou Záhorského a Krčméryho, pri ktorej príležitosti vo svojom predostretí (R.-P., č. 6016) zo dňa 11. III. zdôrazňuje, že sú to najmä slovenské a rumunské obce, kde sa javí odpor proti úr. maďarčine. Navrhuje preto republikovať reskript Vayovi zo dňa 22. X. 1860 a určiť hranice prípustnosti nemaď. reči.

správnou vrchnosť, úradujú a s úradmi sa stýkajú vo svojej vlastnej reči. Vo veci prípustnosti nemadžarských podaní advokátov sa mienky nevedely sjednotiť. Väčšina sa rozhodla pre maďarskosť písomností, vzniklých po podaní žaloby.¹²³

Uh. dv. kancelár (Szerbove pochybnosti bol už predtým vyvavil osobitným dekrétom)¹²⁴ stavia sa však (6. X.) proti vydaniu týchto pravidiel, proti viaciach sa podľa neho čiastočným úpravám, vydaným medzitým v jednotlivých prípadoch (v niektorých v rozsahu, prekračujúcom základ rečových práv: domáce zákony a Októbrový diplom), ba z dôvodov nám už známych, proti vydaniu akýchkoľvek pravidiel vôbec. V národnostnej otázke, úpravu ktorej panovník odkázal na snem, treba sa vraj vyhýbať akýmkoľvek zásadným riešeniam a jednotlivé ponosy v tomto smere treba riešiť podľa dovtedajšieho spôsobu. Pochybnú otázku vo veci oprávnení advokátov obracať sa na súdy s nemadžarskými podaniami rieši kancelár v prospech advokátov.¹²⁵

Zamietavé stanovisko voči zásadnej úprave zaujíma dvorský kancelár aj vo svojom predostretí zo dňa 11. XI. 1863 o rumunských ponosách s odôvodnením, že pochybnosti Szerbove boli vybavené už osobitným dekrétom. Panovník však, pozastaviac sa nad odchýlkami medzi pôvodným Októbrovým diplomom a medzi jeho maďarskými úradnými prekladmi, ďalej nad pochybnosťami Szerbovými, prv než by rozhodol o veci s konečnou platnosťou, žiada si predložiť všetky nariadenia kancelárie a miestodržiteľskej rady, vydané v dôsledku Októbrového diplomu cieľom úpravy rečovej otázky v úradovaní (7. I. 1864).¹²⁶ Touto rezolúciou dostáva sa otázka rumunských ponos na pole zásadné, ktorému sa dv. kancelár práve tak húževnate vyhýbal.

Pri skúmaní odchýlok medzi pôvodným reskriptom, vydaným v rečovej otázke, a medzi rôznymi maďarskými vydania, zakladajúcimi sa na ňom, ukázaly sa niektoré veľmi dôležité rozdiely. Z nich najvýznamnejší je, že už v dekréte dv. kancelára Vayho boli z povinnosti, stýkať sa s obcami v ich reči, vynechané súdne orgány; rozhodnutie panovníkovo, zamedziť v otázke národnostnej a rečovej akýkoľvek útlak, sa označuje len ako úmysel (miesto správneho: rozhodnutie). Sú

¹²³ Návrh úpravy je v R., č. 38376/63 (v 16632/65).

¹²⁴ K., č. 9569 zo dňa 21. VI. 1863 Delenie na verejnosprávne a samosprávne úradovanie netýka sa vraj, podľa tohoto vysvetlenia, vidieckych obcí, ale len výsadných miest a mestečiek. Toto vysvetlenie však kr. m. rada nepublikovala. Vo vysvetlení kancelárie veľmi dôležitý je i bod, podľa ktorého vydávať maď. vybavenia stránkam sú povinní úradníci, stýkajúci sa s nimi bezprostredne, tedy slúžni a prísažní.

¹²⁵ Rozhodnutie kancelárie zo dňa 6. X. 1863 vid' v R., č. 82085/1863 (v 16632/65).

¹²⁶ Porovn. predostretie kancelárie zo dňa 11. XI. 1863 s rezolúciou v K., č. 378/1864.

aj niektoré iné vynechania menšieho významu. Vyhlásenie Benedekovo a úradné uverejnenie v Budapešti Hirlape zasa vynechávalo v oprávnení obcí užívať svoju reč vecí „obecné“ a malo len veci „cirkevné a školské“ a i. (Tohoto znenia pridržal sa na pr. Hofbauer.)

Otázka, či by nebolo radno príslušný panovníkov reskript vyhlásiť znova v presnom preklade, rozhoduje väčšina miestodržiteľskej rady záporne, kým menšina (Dobrzanskij, Jakab, Mandics, Csernyus, Francisci), ku ktorej sa pripojuje aj sám miestodržiteľ, sú aspoň pre nové vydanie presného reskriptu stoliciam.

V otázke najdôležitejšej, vo veci potrebnosti alebo nepotrebnosti všeobecnej rečovej úpravy sa námestná rada rozpadla na dve rovnaké polovice. Jedna pokladá vydané už nariadenia v tomto smere za dostatočné, pravda, za predpokladu náležitého taktu a bratskej lásky voči nemaďarským národnostiam so strany príslušných úradníkov (niektorí prejavujú názor, že vec patrí na snem) druhá (k nej sa pripojuje i Pálffy) je pre vydanie úpravy, ktorá by podávala a vysvetľovala jadro uvedených nariadení.

Táto stránka je toho názoru, že rozhodovanie rečových sporov nie je možno ponechať na takt tých úradníkov, na ktorých sú práve ponosy. Ďalej sa v tejto súvislosti spomína, že požiadavky rumunských vzdelancov sú už tak naliehavé, že ich nie je možno viac vybaviť odkladne. Prvá polovica nakoniec by sa smierila len so zistením, že nejaká všeobecná úprava je potrebná. Radca Mihályi predostiera dokonca osobitný návrh v tomto smere vzhľadom na to, že kancelár odmietol len vypracované pravidlá a nie pravidlá vôbec. Jeho návrh však, s odvolaním sa na kancelárovo želanie vyhýbať sa zásadným rozpravám v tejto otázke, je daný na stranu. Dobrzanskij používa túto príležitosť znova na to, aby rozvinul svoje názory na celú národnostnú a rečovú otázku v Uhorsku vôbec. V zásade sa pripojuje k nemu i Mandič, v celom rozsahu Francisci. Riešenie národnostnej otázky podľa názoru námestnej rady je možné len zákonom a len tak, keď do tej doby každý nárok, presahujúci medze Októbrového diplomu, bude hneď v zárodku zavrátený.¹²⁷

Mihályiho návrh podáva len niektoré doplnky a zmeny k úprave, vypracovanej už predtým námestnou radou, čiastočne už i na základe ďalších vyšších úprav. V podstate tá chce pojať i ustanovenie o prípustnosti nemaďarských zápisníc v stolických a iných sboroch, o prípustnosti nemaďarských podaní súdnych i po podaní žalobného spisu; v reči podania by mali byť vydané i rozsudky, písané exekučné, zálohové, licitačné a iné zápisnice.

¹²⁷ Porovn. predostretie miestodržiteľskej rady zo dňa 18. V. 1864 v K. č. 9213/1864.

Obce a korporácie, nezastávajúce verejnosprávne úlohy, sú oprávnené obracať sa vo všetkých veciach na všetky úrady vo svojej reči. Úradnou rečou má tu byť všade reč väčšiny obyvateľstva, v obciach národnostne miešaných reč, určená dohodou obyvateľstva, alebo vrchnosťou v smysle známeho nám už dvorského dekrétu.¹²⁸

Elaborát Dobrjanského naproti tomu snaží sa o celkové a zásadné riešenie rečovej a národnostnej otázky s použitím, pravda, v pozmenenej a čiastočne zmiernenej forme, myšlienky samosprávnych národnostných celkov, uplatnenej už v návrhu na výsadný list na slovenské Okolie. Na rozdiel od Mihályiho Dobrjanskij pokladá vydané rečové úpravy za nedostatočné (preto sa ani nepúšťa do ich rozboru) už i samy o sebe, ale najmä i z toho dôvodu, že ani zďaleka nedosahujú mieru rečových oprávnení príslušníkov tých istých národností v susedných krajinách veľkorakúskej ríše (ktorej je i Uhorsko len časťou), čo je stálym dôvodom k porovnávaniu. Ani tieto nedostatočné úpravy, zaostávajúce ešte i za Októbrovým diplomom, nie sú však úradmi dodržiavané; ľudia, pridŕžajúci sa svojej národnosti, sú v úradoch zaznávaní, takže ponosy na národnostný útlak sú oprávnené. Cestu, sledovanú doteraz, treba podľa Dobrjanského opustiť vôbec a celú národnostnú otázku vyriešiť pri najbližšej reorganizácii krajiny zásadne v smysle panovníkovej rezolúcie zo dňa 27. VII. 1862 o zákonnej úprave tejto otázky.

Vracajúc sa k svojmu známemu ináč už presvedčeniu (ktoré tu znova obširne dokazuje), že uhorskí králi mali a majú právo privilegiom vytvoriť väčšie-menšie samosprávne celky, vyňaté zpod právomoci riadnych municípií, Dobrjanskij navrhuje vyriešiť národnostnú otázku uhorskú tiež týmto spôsobom (nie cestou zákonodarnou). Takéto celky, vytvárané po celé trvanie uh. dejín, a to obyčajne pre maďarské národnostné celky, cieľom zachovania a zabezpečenia ich práv, boli súčasne i oporou kráľovskej moci, takže takýto postup je i v záujme panovníkovom. (Dobrjanskij v tejto súvislosti nadhadzuje dokonca myšlienku, že takýto spôsob riešenia národnostnej otázky uhorskej nechcú pripustiť práve príslušníci tajnej opozície maďarskej.)

Trvalá a úspešná môže byť podľa Dobrjanského len taká úprava národnostnej otázky, ktorá by jednak uspokojila aspoň miernejšie živly národnostné, jednak by však mala i ohľad na záujmy krajiny (zachovanie jej celistvosti, tradície) a na možnosť dobrej, rýchlej a lacnej správy. Uskutočnenie úplnej rovnoprávnosti pokladá za nemožné i sám Dobrjanskij (Maďari si už príliš navykli na výsadné postavenie svojej reči) práve tak, ako i uskutočnenie plnej samosprávy (za absolutistickej vlády

¹²⁸ Mihályiho návrh (28. III. 1864) vid' v R. 4847/64 (v 16632/65).

v r. 1849—1860 si ľud príliš navykol na riadnu správu a súd-nictvo). Preto navrhuje, aby pre jednotlivé nemaďarské ná-rody, obývajúce v Uhorsku súvislé kraje (Srbi, Rumuni, Ru-síni, Slováci a Nemci) byly zriadené osobitné stolice alebo di-štrikty, ktoré by byly podriadené (práve tak, ako ostatné stolice) ústredným krajinským úradom. Úradnou rečou týchto úradov, ako i jednacou rečou na spoločnom uhorskom sneme by bola maďarčina. Národnostné stolice pri vybavovaní svojich vlast-ných vecí (národnostné, cirkevné, školské, základinné a hospo-dárske) by zasa užívaly svojej vlastnej národnostnej reči. Sa-mosprávne stolice národné by sa nijako nesmely vmešovať do činnosti kráľovských úradov, zriadených pre obvod jednotlivých národnostných stolíc (na vybavovanie ostatných vecí a vôbec riadnej verejnej správy), ani do rečových oprávnení, ustále-ných pre ostatné časti ríše. Úradníctvo kráľovských úradov a hlavných súdov, zriadených v jednotlivých národnostných ob-vodoch ako 2. inštanície, ako aj okresov a okresných súdov (prí-padne aj podokresov), ktoré by maly byť zriadené (ako 1. in-štanície) podľa vzoru v dedičných zemiach, bude ustanovovať panovník alebo (na základe jeho zmocnenia) námestná rada, respektíve ústredná stoličná správa, alebo stoličný hlavný súd. (I tento návrh Dobrjanského pripúšťa možnosť osobitných okres-ných sborov.) Konfesijná rovnoprávnosť má byť zabezpečená i pri ohľade na vláduce vierovyznanie príslušnej stolice pri svätení cirkevných a politických sviatkov. Každá konfesia má dostať samosprávu (pokiaľ to jej zriadenie dovoľuje), potrebnú na zabezpečenie jej vývinu. Každému takémuto dištriktu majú byť povolené prostriedky, potrebné na napomáhanie a zveľa-dovanie hmotného i duchovného blahobytu príslušného národa. Nemaďarské národy krajiny majú byť ubezpečené, že ich ná-rodnostná, rečová a cirkevná samospráva nebude ani vládou, ani snemom nikdy a pod žiadnou zámienkou omedzovaná a že ony samy nebudú nikdy nútené prispievať na zveľaďovanie iných rečí, najmä nie maďarskej.

Dobrjanskij hneď aj pripojuje návrh na osnovu privilegia pre jednotlivé nemaďarské národy uhorské v tomto smysle (s výnimkou Srbov, ktorí vraj by mali dostať osobitné zria-denie podľa svojich karlovických žiadostí, ktoré sú vraj pojed-návané osobitne). Zriadenie národnostných dištriktov (pode-lených na väčšie okresy) podľa tejto osnovy v celku zodpovedá známemu nám už zriadeniu podľa návrhu na privilegium na Slovenské okolie¹²⁹ s tým rozdielom, že právomoc stoličných sborov (a nimi volených výborov ako aj orgánov výkonných)

¹²⁹ Dôležitejšie zmeny sú len v spôsobe slozenia stoličného zastupiteľstva. Členstvo v stoličnom zastupiteľstve sa rozširuje i na 2—2 zástupcov jednotlivých kapitúl, konzistorií, na opátov, archimandritov, prépoštov a igumenov reholí, bývajúcich v stoličích, na gen. vikárov, archidiakonov a seniorov, ako aj najväč-ších vlastníkov pôdy. Volebné číslo na jedného poslanca sa snižuje na 10.000.

a ich nezávislosť na ústredných úradoch je omedzenejšia a že vlastná (nesamosprávna) správa stolíc je na týchto sboroch (i rečove) úplne nezávislá. Vedľa dištriktných úradov štátnych sú tu tedy národnostné stolice samosprávne. Spojivom medzi nimi je osoba dištriktného náčelníka, ktorý je súčasne i predsedom samosprávneho sboru. Ide tu tedy o akúsi obdobu zemského zriadenia v západnej polovine rakúskej ríše. Dôležité je ustanovenie, že vo veci užívania úradnej (maďarskej) a príslušnej národnostnej reči pri týchto kráľovských stoličných úradoch má byť uplatnená tá istá deliaca čiara, ktorá sa už tak dobre osvedčila v ostatných dedičných provinciách ríše. Dôležitý je i dodatok o samosprávnom usporiadaní sjednotených i nesjednotených pravoslávnych cirkví národnostných (rumunskej, rusínskej a srbskej).

Dôležitosť a neprihodnosť Dobrjanského návrhu vládnucim činiteľom maďarským vidno najlepšie zo skutočnosti, že sám miestodržiteľ Pálffy pokladá za potrebné zaujať k nemu stanovisko v osobitnom podaní na panovníka a že v osobitnom prípise dv. kancelárovi Forgáchovi nadhadzuje dokonca otázku, či je cieľu primerané pripustiť návrh Dobrjanského, presahujúci vraj ďaleko rámec, vyznačený panovníkom pre úpravu národnostnej otázky a smerujúci skôr k rozdúchaniu než k upokojeniu národnostných vášní v krajine, pred panovníka.

Vo svojom rozklade poukazuje Pálffy predovšetkým na neudržateľnosť niektorých historických výkladov Dobrjanského a na čiastočnú prekonanosť ustanovizní, uvádzaných ním za príklad. Čo sa týka národnostného útlaku, uhorskí Nemci sa na pr. vraj ešte nikdy naň neponosovali. Riešenie národnostnej otázky na cestu zákonodarnú odkázal sám panovník. Zriadenie národnostných stolíc pokladá Pálffy za neuskutočniteľné. Bola by to nie reorganizácia, ale rozkúskovanie krajiny, štáty v štáte. Zaokrúhlenie stolíc podľa národností nie je možné. Výlučné panovanie príslušnej národnej reči v stoličných sboroch by bolo proti ustanoveniam Októbrového diplomu. Vyhovenie týmto žiadosťiam by viedlo k novým nepokojom, ako r. 1848, a mohlo by povzbudiť aj ostatné národy ríše prísť s podobnými požiadavkami.¹³⁰

Uh. dv. kancelária — po obsírnej rekapitulácii celej otázky — vo svojom predstretí zo dňa 21. VII. priznáva, že jej nariadenia jednak prekročili (povolením dvojjazyčných zápisníc niektorým municípiám), jednak zúžily rozsah rečových práv Nemaďarov (rozlišovaním vlastnej a prenesenej kompetencie samosprávnych útvarov, ďalej ustanovením, že pre styk s obyvateľstvom sú povolani slúžni a prísazní, v dôsledku čoho stoličné úrady a sudy začaly vydávať maďarské rozhodnutia), ur-

¹³⁰ Elaborát Dobrjanského (19. III.) v R. č. 4847/64 v 16632/1865; rozhl'ad Pálffyho (19. V.) tamtiež, P., č. 3915/1864.

čený v Októbrovom diplome. Hlavná príčina ponôš rumunských je však vraj v tom, že niet dostatok úradníkov, znalých maďarskej i rumunskej reči. Tieto ťažkosti by však nemaly byť využívané k národnostnej agitácii, ako sa to deje so strany Rumunov.

Čo sa konkrétnych návrhov a otázok týka, je uh. dv. kancelária väčšinou hlasov proti vydaniu všeobecnej úpravy o užívaní reči v úradoch a súdnictve. Mnohé otázky, ktoré by tu nebolo možno obísť, budú môcť byť vraj riešené len návrhom zákona, na ktorom sa v smysle najvyššieho nariadenia už vraj pracuje. Úprava rečovej otázky je konečne najsúrnejšia pri súdoch, takže by mohla byť najlepšie vyriešená súčasne s reorganizáciou súdov, ktorá bola už nariadená (8. VI.). Pre vydanie úpravy hlasuje len dv. radca Mihajlovič, a dv. r. Pópa svoje stanovisko odôvodňuje (21. VII.) aj v osobitnom voťe. Pópa tu v podstate preberá hlavné myšlienky známeho nám už návrhu Dobrjanského. K Pópovi sa pridáva (okrem Mihajloviča), s odvolaním sa na svoju osobitnú mienku, podanú v tejto veci námestnej rade, aj Dobrjanskij, preložený medzitým k dv. kancelárii, ktorý sa preto na poradách kr. dv. kancelárie o tejto otázke ani nezúčastnil.

Kancelária, ktorá sa k návrhu Dobrjanského chová odmietavo (predkladá i Pálffyho rozklad proti nemu), cíti však i sama (kancelárom sa stal medzitým gr. H. Zichy), že sa v rečovej otázke uhorskej predsa len niečo musí stať. Navrhuje preto, aby miestodržiteľská rada bola oprávnená vypracovať pre obce vyhlášku, kde by obce vo svojej reči boli poučené o svojich rečových právach v smysle Októbrového diplomu a rezolúcie zo dňa 27. VII. 1862.

Predpisy, platné pre správne úrady, by mali byť rozšírené i na súdy s tým vysvetlením, že styk s obcami má sa diať v každom prípade (tedy i v obore takzvanej prenesenej pôsobnosti obcí) v ich reči. Zachovávanie týchto predpisov má byť znova prísne nariadené a kontrolované stoličnými náčelníkmi. Výhoda dvojrečových zápisníc by mohla byť konečne povolená výnimočne aj iným úradom. Vypracovanie rečovej úpravy má byť odložené až do reorganizácie súdnictva.¹³¹

V štátnej rade, ktorej celá otázka bola vydaná na dobrozdanie, referent št. r. Ožegovič po rozbore uhorskej rečovej praxe a po priamom obvinení uh. miest a úradov (dvorskou kanceláriou za predošlého kancelára Forgácha počínajúc) zo sledovania snáh, protichodných panovníkovej vôli¹³², prikláňa sa k mienke menšiny a pokladal by za najlepšie riešenie národ-

¹³¹ Predostretie kanc. a sep. vótum Pópovo v K., 10543/1864.

¹³² Za najlepší dôkaz pokladá tu Ožegovič štatistickú skutočnosť, že maďarských obcí je len 4395, ale obcí s maď. rečou úradnou 5981 (z toho 638 rumunských, 366 slovenských, 172 nemeckých, 126 srbských, 34 chorvátskych a 192 miešaných).

nostnej a rečovej otázky v Uhorsku zriadenie (privilégiom) 5 národnostných municípií v smysle návrhov Dobrjanského a Pópu. Keďže však ani miestodržiteľská rada, ani uh. dv. kancelária sa týmito návrhmi nezaoberala, nemôžu byť nateraz predlohou najvyššieho rozhodnutia, ale len cenným materiálom pre ďalšie rokovanie v tejto veci. Momentálne je Ožegović len pre vydanie jasnej a presnej normy na zabezpečenie rečových a národnostných práv nemaďarských národností na základe vyslovenej zásady o národnostnej rovnoprávnosti. S touto zásadou nedá sa do súhlasu uviesť názor uh. ústredných a dvorských miest o výlučnej úradnej reči maďarskej vo všetkých úradoch, preto ani návrhy, predložené v tomto smysle uh. dv. kanceláriou, nepokladá Ožegović za vhodný podklad najvyššieho rozhodnutia. Vytýčenému cieľu zadosť urobiť môže natrvalo len osobitný zákon, vypracovaný s ohľadom nielen na žiadosti nemaďarských národov, ale aj na ustanovenie sedmohradského národnostného zákona z r. 1863, ako aj na rečové predpisy provizórneho správneho zriadenia Uhorska po r. 1849, rečové predpisy súdne z r. 1860 a iné námety, predložené v tomto smere, a uvedený v život panovníkom cestou nariad'ovacou. Do vypracovania tohto zákona treba aspoň vydať a vo všetkých rečiach uverejniť presnú úpravu o užívaní nemaďarských rečí v úradoch a postarať sa vôbec o úradný orgán pre publikáciu zákonov a vládných nariadení v jednotlivých krajinských rečiach. Tiež by bolo treba najprv vypočúť osobnú mienku nového uh. dv. kancelára gr. Zichyho v tejto veci.

Na základe týchto svojich úvah navrhuje Ožegović uložiť uh. dv. kancelárii vypracovanie nariadenia, obsahujúceho všetky výsady a ústupky, priznané doteraz v rečovom ohľade nemaďarským národnostiam, s ohľadom na predostreté ponosy a rôzne mienky, vyskytnuvšie sa za ich pojednávania. Najmä nech je v tomto nariadení zdôraznené, že obcami, ktoré v smysle Októbrového diplomu majú právo úradovať vo vlastnej reči, treba rozumieť všetky (dedinské, mestské i municipálne) obce bez rozdielu. Súdny 1. inštancie majú pripustiť užívanie nemaďarských rečí v rozsahu, nariadenom pre úrady správne (písomný i ústny styk so stránkami a vydanie rozsudku). Všetky ponosy a petície, podané v národnostných otázkach, ako aj rôzne dobrozdania, podané v tejto súvislosti, majú byť vzaté v úvahu pri urýchlennom vypracovaní národnostného zákona, nariadenom už drier. Osobitne majú byť vyznačené tie ustanovenia zákona, ktoré bude možno uskutočniť cieľom uspokojenia nemaďarských národností cestou nariad'ovacou. Osobitne nech predloží kancelária i návrh na spôsob publikovania zákonných predpisov a nariadení v Uhorsku vo všetkých nemaďarských rečiach.¹³³

¹³³ Vótum Ožegovićovo porovn. v St. R. č. 708/1864.

Väčšina štätnej rady súhlasí (29. X.) v zásade (s niektorými zmenami) s návrhom referentovým, len Andreášszky súhlasí v podstate s návrhom kancelárie. Vydanie úradnej úpravy je zbytočné. Stačí zachovávať najvyššie rozhodnutia (20. X. 1860, 27. VII. 1862 a 17. III. 1863), ktoré nech sú znova vyhlásené doslova. Ustanovenie národnostných príslušníkov v najvyšších úradoch je zárukou ochrany záujmov nemaďarských národov i na týchto miestach. Zriadenie národnostných munitípií je neuskutočniteľné. Inak pri zachovávaní zásady, že úradnou rečou bude všade reč väčšiny, zmenia sa terajšie munitípiá automaticky v národnostné. Št. r. Quesar a vo svojom písomnom vóte (v zpráve o výsledku rokovania min. rade) i sám prezident Lichtenfels sú i za vydanie podrobnej úpravy pre úrady a súdy po vzore iných korunných zemí. Vo veci republikácie platných najvyšších rečových rozhodnutí (ako prostriedku okamžitého, kým nebude vydaná podrobná úprava) súhlasí Lichtenfels v podstate s návrhom kancelárie. Precizuje bližšie len niektoré hlavné body, ktoré majú byť do vyhlášky pojaté (rozlíšenie vnútornej a vonkajšej úradnej reči, rozšírenie oprávnenia nemaďarského rokovania a zápisnic na všetky stolice a mestá s nemaďarskou väčšinou). V tomto smysle navrhuje aj novú rezolúciu, ktorá bola potom prijatá v podstate bez zmeny aj min. radou a schválená aj panovníkom (2. XII. 1864). Len rozšírenie oprávnenia, pojednávať verejné záležitosti v nemaďarskej reči, nie je všeobecné, ale len prípustné (z vážnych dôvodov) i pre iné stolice a mestá.

Panovníkova rezolúcia zo dňa 2. XII. 1864 nariaďuje doslovnú republikáciu rečových ustanovení troch svojich zmienených reskriptov, prísne dozeranie na ich výkon so strany vedúcich stolíc, respektíve potrestanie úradníkov, postupujúcich opačne. Stoliční vedúci majú byť najmä dôrazne upozornení, že úradníci správni a súdni sú povinní vydávať všetky bezprostredné nariadenia a rozkazy obciam v ich vlastnej reči, že oprávnenie nemaďarského podania a jeho úplného vybavenia v tej istej reči zahrnuje v sebe aj všetko ústne i písomné pojednávanie so stránkou a osobami, na veci zúčastnenými. Tie isté predpisy majú byť zachovávané aj pri stoličných súdoch. Z dôvodov hodných mimoriadneho uváženia, môže byť povolenie, pojednávať verejné veci v príslušnej reči národnej, dané uh. dv. kanceláriou niektorým stoliciam a kr. mestám, rozšírené aj na iné stolice a mestá. Úpravu o užívaní nemaďarských rečí pri súdoch panovník očakáva. Pri jej osnovaní, ako aj pri osnovaní návrhu národnostného zákona má byť vzatý vhodný zreteľ na všetky ponosy a žiadosti, predložené v tejto veci.¹³⁴ Podobným spôsobom byly vybavené súčasne i ponosy srbských pravo-

¹³⁴ Rokovania št. rady, vótum Lichtenfelsovo a rezolúciu zo dňa 2. XII. vid' St. R., č. 708/1864.

tárov v N. Sade a V. Bečkereku na nezachovávanie rečových predpisov tamojšími úradníkmi.¹³⁵

Nový pokus o zásadné vyriešenie národnostnej otázky podľa národnostných pomyslov (privilégiom a osobitnou nár. samosprávou) skončil sa zasa s nezdarom. Zásadné riešenie bolo zasa odkázané na cestu zákonodarnú. V tomto smere nedošlo však ani k vypracovaniu návrhu, uloženému kr. rade. Pálffy vo svojom prípise zo dňa 22. XII. 1864, v ktorom nariaďuje vypracovanie rečovej vyhlášky, spomína síce, že si želá, aby národnostná komisia pokračovala vo svojich zasadnutiach, a nariaďuje, aby Abonyi mal prichystaný hotový elaborát, ale k ďalším schôdzam už nedošlo. Rečová úprava pre sudy, keďže reorganizácia súdov bola odkázaná na snemové rokovanie, nebola tiež vydaná, hoc so strany nemaďarských národov upieraly sa k nej veľké nádeje, najmä k úmyslom štátneho ministerstva decentralizovať kráľovskú tabuľu podľa národnostných (6) krajov.¹³⁶

X.

Hlavnou príčinou tu bol až húževnatý odpor samého miestodržiteľa Pálffyho proti (podľa neho) novým rečovým ústupkom národnostným, najmä však proti ich verejnému vyhláseniu. Podľa názorov miestodržiteľstva, shrnutých na príkaz Pálffyho v osobitnom „Promemoriu“, nové rozhodnutie panovníkovo presahuje rámec Októbrového diplomu hlavne v dvoch bodoch. Tam, kde predpisuje vybavovanie všetkých podaní v reči podania (bez zreteľného omedzenia na úradníkov v bezprostrednom styku s obecnstvom), ďalej tam, kde dáva nádej na rozšírenie ústupku vo veci pojednávacej reči v stolicích a meskách (Októbrový diplom pripúšťa len prehovorit' v ktorejkoľvek domácej reči). Obe miesta smerujú proti diplomatičnosti maďarčiny a budú mať za následok rozvrat verejnej správy (úradu nebudú môcť úradovať v 3 až 4 rečiach), z ktorého rozvratu budú len dve východiská: germanizácia alebo rozkúskovanie krajiny na národnostné samosprávne celky, znamenajúce koniec štátu. Bolo by veľmi nebezpečné chcieť proti maďarskému majetkovému živlu, jedinej to spoľahlivej opore trónu, použiť, hoc čo i len momentánne pomocou národnostných ústupkov, živly nemaďarské. Národnostnou politikou — po vzore posledného prejavu snemu z r. 1861 v tejto veci — záujmy dynastie a záujmy poriadku nebudú poistené, naopak môže sa stať, že národnostné a maďarské nemajetné živly sa spoja, alebo že maďarská majetná trieda spojí sa, ako r. 1848, s maďarskou triedou nemajetnou proti dynastii.

¹³⁵ Porovn. St. R., č. 706/1864.

¹³⁶ Porovn. PBV, č. 51 a 53 z r. 1864 a 1 a 2 z r. 1865. Inak hlavnou zásadou reorganizácie malo byť poštátnenie súdov a trojinštančnosť postupu.

Tieto vývody Pálffy v poslednej chvíli síce všakovak omezuje, najmä pokiaľ išlo o rozpadnutie sa krajiny na národnostné celky, kde pravý smysel vytýkaného miesta je ináče dosť jasný z celkového súvisu, a nakoniec — zdá sa — od podania tohoto „Promemoria“ upúšťa vôbec, no jeho myšlienky i tak ostávajú cenným dokladom pre poznanie pravých pohnútok jeho opozície proti „novým“ ústupkom, najmä však proti ich vyhláseniu. Vyhlásenie rečových predpisov po obciach vyvolá podľa Pálffyho len všeobecný nepokoj a dá príležitosť k novým agitáciám so strany nemaďarských živlov (najmä keď pre nedostatok vhodných osôb nebude možno rečovým predpisom vo všetkom vyhovieť). Pálffy preto navrhuje spokojiť sa len s obvyklou formou vyhlasovania.¹³⁷

Pri tejto svojej požiadavke sotrváva Pálffy aj vo svojom predstretí k dv. uh. kancelárovi, ktorým sprevádza (20. II. 1865) osnovu vypracovanej vyhlášky, ku ktorej pripojuje ešte aj návrh inštrukcie o užívaní rečí pre úrady a súdy¹³⁸ (ktorú, náhradou za vyhlášku, chce poslať len úradom) a návrh obežníka na stoličné úrady a mestá (tiež na biskupov), ktorým by vyhlášky boli doprevedené a ktorým by sa publikovala rezolúcia zo dňa 2. XII. 1864.

Od svojho pôvodného vonkoncom odmietavého stanoviska Pálffy, zdá sa, ustupuje pravdepodobne v dôsledku ústneho dohovoru na porade v kancelárii vo Viedni (6. II. 1865), lepšie rečeno pod vplyvom jej neblahého výsledku. Pálffy choval sa vraj tak impulzívne, že Zichy, ako sám hovorí, v záujme zachovania svojej autority musel poradu predčasne skončiť.¹³⁹ Ústup, pravda, je len čiastočný. Vyhlášku síce dal vypracovať, ale v boji proti nej sotrváva i naďalej. Vyhláška podľa neho nie je potrebná (ponôš nateraz niet a prípadné ponosy úrady budú môcť vybaviť podľa úpravy) a nie je ani cieľuprimeraná, bo jej následok bude nie utíšenie, ale naopak vzbúrenie vášní.

Ešte pred odoslaním tohoto predstretia dostáva Pálffy zprávy, že chýry o rezolúcii zo dňa 2. XII. 1864 kolujú už po krajine, v dôsledku čoho žiada len toľko, aby vyhlásenie nedialo sa nariadeným (tlačené exempláry, rozosielané do každej obce v príslušnej reči), ale len obvyklým spôsobom (kurentovaním). Kancelár však ani tejto jeho žiadosti nevyhovuje (26. II.) s odvolaním sa na rezolúciu zo dňa 2. XII. 1864. Reorganizácia

¹³⁷ „Promemoria“ predložené nebolo. Aspoň v ďalšom pojednávaní tejto otázky sa o ňom nerobí nikde zmienka. (Promemoria je v R.-P., č. 1153/1865.)

¹³⁸ Návrh tejto úpravy je len prepracovaním (podľa rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864 a rezolúcií, príp. dekrétov starších) známeho nám už návrhu, vypracovaného komisiou miestodrž. rady r. 1863. Možnosť rozšírenia dvojurečovosti zápisnic i na iné stolice uvedená tu však nie je. Advokáti sú postavení na roveň súkr. osobám. Proti tejto koncesii sa Pálffy obracia vo svojom podaní. Podľa neho advokáti majú svoje podania osnovať maďarsky alebo aspoň pripojiť vždy aj maď. preklad.

¹³⁹ Porovn. Zichyho predstretie panovníkovi zo dňa 6. III. 1865 v K.-P., č. 256/1865. Porovn. aj Kónyi: Deák F. beszédei, III, 256-57.

súdob bola zarazená a odkázaná na snemové vybavenie, takže otázka rečovej úpravy pre ne stáva sa zatiaľ bezpredmetnou. Inak osnovu vyhlášky s malými (zväčša štylistickými) zmenami schvaľuje 26. II. 1865. Jediná dôležitá zmena vecná je dodatok kancelárie o povinnosti úradov vydávať úplné vybavenia a rozhodnutia na nemaďarské podania v príslušnej reči (v smysle rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864), ktorú Pálffy v súhlase so svojím známym nám už názorom v tejto veci do vyhlášky nepojal, opierajúc sa ináče formálne o predpis tej istej rezolúcie, že do vyhlášky majú byť pojaté len rečové predpisy Októbrového diplomu, ďalej rezolúcií zo dňa 27. VII. 1862 (práva rumunčiny) a 17. III. 1863 (vybavenie slov. prosbopisu).¹⁴⁰

Pre tento zdanlive nepatrný a viac formálny než vecný rozdiel (keďže ani sám Pálffy nebol na tomto stupni vývinu záležitosti už proti veci samej, ale len proti jej pojatiu do verejnej vyhlášky) došlo medzi kancelárom a miestodržiteľom k ostrej srážke. Pálffy hneď po obdržaní kancelárovho rozhodnutia obracia sa (3. III.) v osobitnom predstretí priamo na panovníka. Tu prejavuje názor, že táto časť rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864 patrí len do úpravy pre stoličných vedúcich, nie však do verejnej vyhlášky, kde má byť obsah označených rezolúcií drevňajších. V opačnom prípade by sa úradný postup dostal do istej miery pod kontrolu stránok, čo by mohlo viesť k rôznym treniciam. Najdôležitejšia (a jediná vecná) námietka Pálffyho je tá, že v osnove kancelárovej (ako už i v príslušnom dekrete) je vynechané dôležité ustanovenie, že vydávať vybavenia v príslušnej reči sú povinní len úradníci, stýkajúci sa so stránkami bezprostredne. Vynechanie tohoto omedzenia mohlo by dať podnet k výkladu, že vydávať takéto vybavenia by boli povinné aj krajinské a sprostredkujúce úrady i vtedy, keby ich vybavenia nešly na stránky, ale na úrady, čo by bolo proti základnému ustanoveniu o vnútornej úradnej reči maďarskej. Za takéhoto rozšírenia rečových oprávnení nemaďarských národností by bolo úradovanie nemožné. Ústupky nebudú mať za následok uspokojenie, ale len ďalšie znepokojenie národností. Okrem toho Pálffy opakuje i tuná svoju žiadosť, aby vyhlásenie predpisov (bez sporného dodatku kancelárovho) nedialo sa nápadnou formou a zastáva sa i nezbytnosti vydania rečovej úpravy pre úrady a potreby rozhodnutia otázky, či rečové predpisy majú sa vzťahovať i na iné ako administratívne a súdne orgány.¹⁴¹

Kancelár vo svojom predstretí, predkladajúc Pálffyho rozklad, uznáva len oprávnenosť poukazu na sťaženie úradovania v dôsledku užívania viacero rečí. Trvá však i taktó na svo-

¹⁴⁰ Porovn. R.-P., č. 7976/1865 a K.-P., č. 2886/1865.

¹⁴¹ Pálffyho predstretie na panovníka v R.-P., č. 1153/1865 (III. 22).

jom pôvodnom stanovisku s odôvodnením, že národnostiam treba priznať všetko, čo im už bolo povolené, aby vláda tým energetickejšie mohla sa postaviť proti ich požiadavkám, idúcim za priznanú hranicu. Z tohto dôvodu pojal do vyhlášky i Pálffym napádaný odsek z rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864, ktorý sa v rezolúcii zo dňa 27. VII. 1862 síce nevyskytuje, ale je dôležitou vysvetlivkou rečových oprávnení, daných národnostiam Októbrovým diplomom. Ostatné námietky Pálffyho sú vraj bezpredmetné a jeho obavy neodôvodnené, keďže vydané najvyššie rozhodnutia dávajú tu jasnú a určitú smernicu. Tak najmä rezolúcia zo dňa 20. X. 1860 určuje výslovne, že rečová úprava vzťahuje sa len na politické a súdne úrady. Z toho dôvodu je kancelár aj proti vydaniu inštrukcie, keďže len (pre úradníkov) nepotrebné vysvetľuje známe už veci a neprináša nič nového, ako nepotrebnnej od chvíle, čo reorganizácia súdnictva bola ponechaná na budúci snem. Miestodržiteľ Pálffy má byť upravený vykonať predmetné nariadenia kancelárie.¹⁴²

Toto podanie kancelárovo (17. IV.) bolo predstreté dlhšiu dobu po žiadosti kancelárovej (6. III.) o sprostrenie Pálffyho vzhľadom na to, že pri uskutočňovaní vládnych úmyslov nie je možné sa o neho opierať. V tejto súvislosti spomína kancelár predovšetkým Pálffyho impulzívne chovanie na porade o uskutočnení rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864. Čakajúc na vybavenie tohoto svojho návrhu, nepokladal Zichy pravdepodobne zatiaľ za potrebné púšťať sa s Pálffym do ďalšieho zápasu pred panovníkom a robí tak, až vidí, že splnenie jeho žiadosti sa preťahuje.¹⁴³

Stanovisko Zichyho v otázke vyhlášky bolo po stránke národnostne-politickej tým odôvodnenejšie, že po krajine boli sa už rozšírili zprávy o rezolúcii zo dňa 2. XII. 1864, a že jej uverejnenie očakávalo sa, prirodzene, s veľkým napätím. Pálffy, dozvediac sa o tom, žiada stoličných vedúcich o presné zprávy o tom, či a akou cestou sa mohla dostať spomenutá rezolúcia, respektíve zprávy o nej do verejnosti. Zo správ vysvitá, že vo Zvolenskej a Turčianskej zprávy (v dôsledku ktorých bolo vidieť na slovenských tvárach radosť už koncom roku) pochodily od biskupa Moyses, ktorý za svojho pobytu vo Viedni koncom roku 1864 mal príležitosť rezolúciu čítať, a hovorilo sa o nej (súkromne) na výborovom zasadnutí Matice zo dňa 11. I. 1864 v tom smysle, že slovenčina bola pripustená i do ústredných a dvorských úradov.¹⁴⁴ V Oravskej vedia len o vydaní rezolúcie (podľa mienky stoličného komisára z viedenských novín a od svojich viedenských známych), o jej obsahu však nie. V Liptovskej a odtiaľ i v Prešporskej kolovaly zprávy (pochodiace

¹⁴² K.-P., č. 265/1865.

¹⁴³ Porovn. K.-P., č. 256/1865.

¹⁴⁴ Naproti tomu zpráva komisára Turčianskej je negatívna. O výbore maticínom opačné zprávy podáva i oravský komisár i polic. konfident.

údajne od Kuzmányho), že rezolúcia, priaznivá slovenčine, bola vydaná, ale na zakročenie maďarských magnátov vraj zadržaná. Podobne vedia o rezolúcii v Košiciach, v Gemerskej a inde. V Užhorodskej obiehaly dokonca odpisy rezolúcie.¹⁴⁵

V Trenčianskej tieto zprávy viedly dokonca k menšiemu pohybu tamojšej slovenskej stránky, skladajúcej sa, pravda, zväčša len z duchovných a inteligentov. Národovci, shromáždení zo všetkých strán Trenčianskej na zádušnej omši za manželku A. Androvicha, známeho národovca, uzavreli, že podajú panovníkovi prosbopis vo veci uskutočnenia národnostnej rovnoprávnosti v smysle Októbrového diplomu. O predloženie prosbopisu ďalej uzavreli požiadať hl. župana (komisára) Trenčianskej Ladislava Vietórisa, a to osobitným vyslanstvom. Vietóris najprv určuje termín prijatia deputácie na 15. II., potom však, odvolaný úradne do Budína na 11. a 12. II., termín odkladá. Pripravovatelia s tým nesúhlasia a trvajú na svojom prijatí a píše v tomto smysle dokonca Vietórisovi. Súčasne (26. I.) svolávajú (tlačenými pozvánkami) národovcov, aby prišli do Trenčína (s početnými národovcami, najmä však s predstavenými obcí a s hojným pospolitým ľudom) dňa 14. II. a zúčastnili sa nasledujúceho dňa na vyslanstve. Vietóris v tejto situácii obracia sa (zatajac dané už svolenie k deputácii) 5. II. na Pálffyho o úpravu, či má vyslanstvo prijať alebo ho prekaziť, ďalej či má zakázať v nej účasť stoličným a mestským úradníkom. Telegrafická úprava Pálffyho (z Viedne, po porade s kancelárom 9. II.) zneje v ten smysel, že deputáciu, ktorá sa zdá byť demonštratívneho charakteru, treba taktne zamedziť ako zbytočnú, keďže panovník práve nedávno nariadil uskutočnenie národnostných ustanovení Októbrového diplomu. V prípade, že ide o poburovanie, vziať dotýčnych na zodpovednosť. Tiež podať zpravu, kde boly pozvánky tlačené a na čí rozkaz.

Na tento telegram prvý podžupan stolice Július Nozdroviczký (v neprítomnosti hl. župana) hneď nasledujúceho dňa upozornil pripravovateľov (bez prezradenia úpravy), že deputácia by nebola časová, načo od svojho úmyslu upustili. Z celého podujatia ostalo len vyšetrowanie príprav, z ktorého vysvitlo, že prípravné porady konaly sa na fare u tamojšieho kaplána Jána Ondrisíka a že na vidieku, najmä v púchovskej doline, hlavným činiteľom bol Alexander Androvich, pozbavený pre účasť v slovenských pohyboch roku predošlého hlavnoslužnovského miesta a ustanovený za sirotčieho prísediaceho, a Ján Štúr. Androvicha navrhuje Vietóris preložiť do inej stolice. Fr. Škarnicla, syna majiteľky tlačiarne Terézie Škarniclovej, ktorý tajne dal vytlačiť pozvánky v 300 exemplároch a tajne ich doručil Ondrisíkovi, Vietóris chce dať vojensky preskúmať (je

¹⁴⁵ Porovn. zprávy prísl. hl. županov, resp. polic. riaditeľstiev v R.-P., č. 407 a 886/1865 (v č. 169/III.).

práve 21-ročný, teda vojopovinný) a poslať do Skalice, kde je príslušný, keďže už predošlého roku dal podobným spôsobom vytlačiť istý slovenský leták. Na nariadenie miestodržiteľstva bolo potom proti majiteľke tlačiarne ešte zahájené i trestné pokračovanie v smysle tlačového poriadku z r. 1852. Preloženie Androvicha bolo schválené a Ondrisík bol napomenutý prostredníctvom nitrianskeho biskupa, aby sa v budúcnosti hľadel vyvarovať akejkoľvek účasti v podobných podujatiach. I hl. župan i biskup má jeho ďalšie chovanie pozorovať.¹⁴⁶

Pohyb, nastalý v krajine v dôsledku (zveličených) chýrov o nových právach rečových, priznaných panovníkom nemaďarským národnostiam, núti, ako sme videli, Pálffyho na jednej strane k ústupu (vyhlásenie nedá sa už zamedziť), na druhej strane mu však slúži ako opora v snahe zamedziť ďalšie národnostné ústupky. Ba vo svojom návrhu na rečovú úpravu úradom, ako sme videli, v niektorých bodoch chce vlastne vziať nazad, čo sa vo vyhláske ako oprávnenie národnostiam priznáva (rozsah rečových oprávnení samosprávnych útvarov). Preto aj tak húževnate trvá na svojom návrhu úpravy.

V spore Zichyho s Pálffym stavia sa i štátna i ministerská rada na stranu Zichyho. Referent štátnej rady Ožegovič poukazuje na to, že úprava, navrhovaná Pálffym pre úrady, v niektorých bodoch (najmä v otázke rečových oprávnení samosprávnych útvarov) priam paralyzuje predpisy najvyšších rozhodnutí, ktoré majú byť vyhlásené predloženou vyhláškou. Inak potrebu rečovej úpravy pre úrady uznáva. Najmä pokladá za potrebné, aby bola určená súdna reč v jednotlivých stolicích konkrétne, ako to urobila úprava ministra spravodlivosti r. 1860. Keďže však panovník reorganizáciu súdnictva odložil na snemové pojednávanie, navrhuje Ožegovič nariadiť uh. dv. kancelárii, aby spolu s návrhom národnostného zákona bola urýchlene predložená aj príslušná inštrukcia pre sudy.

Tieto dodatky Ožegovičove, súriace v podstate zásadnejšie vybavenie národnostnej otázky v Uhorsku, sú na porade štátnej rady (i so súhlasom samého Ožegoviča) vynechané (5. V. 1865) ako k vlastnému predmetu predostretia uh. dv. kancelára nepatriace. Štátna rada si osvojuje len Ožegovičov návrh, aby bod rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864, tvoriaci vlastný predmet sporu medzi Zichym a Pálffym, bol v záujme lepšieho zdôraznenia vo vyhláske osamostatnený a utvorený z neho osobitný odsek (III). Tiež sa prijíma ostrejšia formulácia (imperatívna miesto permisívnej) výzvy Pálffyho k poslušnosti. Predseda štátnej rady b. Lichtenfels vo svojom predostretí prikláňa sa síce v tomto

¹⁴⁶ K trenč. hýbaniu porovn. R.-P., č. 721, 885, 1090, 2197/1865 (v 721/1865). Zdá sa, že zákrok Pálffyho proti Mallému (napomenutie prostredníctvom primasovým, aby sa nevenoval slovenskej národnostnej agitácii) súvisí tiež dajako s týmto politic. hýbaním slovenským. (R.-P., č. 1431/1865.) Androvich vystúpil vo voľbách r. 1865 ako slov. kandidát v okrese púchovskom. (PBV, č. 87/1865.) Bol tiež medzi podpisovateľmi vied. memoranda.

bode k miernejšej osnove uh. dv. kancelárie, ale ministerská rada (16. V.) prijíma osnovu ešte ráznejšiu, navrhovanú v štátnej rade minoritným vôtom dvoch št. radcov. S Pálffym tu súhlasí jedine Esterházy, ktorý je tiež proti republikácii, dostáva sa mu však veľmi pádneho zavrátenia so strany uh. dv. kancelára Zichyho, poukazujúceho na to, že vydávanie rozkazov, ktoré nižšie úrady síce prijímajú, ale im nerozumejú (s potvrdením: empfangen, nicht verstanden) nemá žiadneho smyslu. Zichyho podporuje i jeho sedmohradský kolega Nádasdy, ktorý jeho poukaz, že rezolúcia zo dňa 2. XII. 1864 neobsahuje oproti reskriptu zo dňa 20. X. 1860 nič nového, dopĺňuje veľmi presvedčivým poukazom, že ani oproti elaborátu národnostného výboru posledného snemu.¹⁴⁷

U panovníka, ktorý už od konca r. 1864 hľadal cestu dohody s Maďarmi, prevládla mienka Esterházyho. Nie Pálffy, ale Zichy padá spolu s celou vládou a režimom Schmerlingovým, keď sa panovník počiatkom leta (po svojej ceste do Pešti v prvej tretine júna) rozhoduje v podstate prijať dualistické zásady Deákove pre riešenie rakúsko-uhorského pomeru a nastupuje tak cestu k vyrovnaniu z r. 1867. Po sprostení Zichyho (26. VI.) vracia (3. VII.) panovník jeho predmetné predostretie nevybavené jeho nástupcovi Majláthovi.¹⁴⁸ Myšlienky predostretia nehodily sa do ovzdušia, inaugurovaného pešťskou cestou panovníkovou. Na ich uskutočnenie nebolo možno, s ohľadom na blížiaci sa snem uhorský, svolanie ktorého bolo v zásade už rozhodnuté, viac pomýšľať. Ako obeť novej politiky padá nakoniec však i sám Pálffy (18. VII.).¹⁴⁹

Z uvedených príčin uviazla i konečná úprava rečovej otázky v školstve, ktorú Zichy onedlho po svojom nastúpení (v rámci celkovej úpravy učebného plánu) tiež privádza do pohybu. Príslušné elaboráty z r. 1861, ktoré do tej doby ležaly u dv. kancelárie, vracia ako medzitým (najmä v otázke rečovej) zastaralé miestodržiteľskej rade s príkazom, aby ich podrobila novým poradám a úvahám a na ich základe predostrela návrh na konečnú úpravu školskej otázky (10. VI. 1864).¹⁵⁰

Miestodržiteľská rada svoláva nato novú poradu hl. št. direktorov a iných školských odborníkov, ktorá pod predsedníctvom miestopredseda miestodržiteľskej rady Huebera v prvých dňoch septembrových vypracúva žiadaný nový návrh, ktorý však len dopĺňuje a najmä po stránke didaktickej prehlbuje elaboráty staršie. Pokiaľ ide o rečovú otázku, porada sa sjednocuje (podľa Organisationsentwurfu) na zásade troch rečí (maďarčiny, nemčiny a tretej reči domácej) a podáva podrobný návrh na postup pri vyučovaní jednotlivých materinských rečí

¹⁴⁷ Rokovanie št. r. v St. R., č. 265/1865; m. r. v K. K., č. 1702/1865.

¹⁴⁸ K. K., 1786/1865.

¹⁴⁹ K.-P., č. 750/1865.

¹⁵⁰ Porovn. K., č. 10331/1864.

s triedy na triedu, v ktorej súvislosti zaslúži po stránke národnostnej pozornosť, že i pri vyučovaní nemadžarských rečí materinských má sa postupovať tým istým spôsobom ako pri maďarčine tam, kde je rečou materinskou.¹⁵¹ Nemčine má sa vyučovať v prvých dvoch triedach len prakticky, v 3. a 4. triede má sa preberať tvaroslovie, v 5. skladba (vetoslovie), v 6. triede štylistické odchýlky od reči materinskej. V 7. a 8. novšia nemecká spisba (od Klopstocka), rozprávanie čítaného, rečenie a písomné práce (6. triedou počínajúc). Ten istý postup má byť zachovávaný aj pri ostatných (nematerinských) živých rečiach. V slovenských gymnáziách sa odporúča, aby v prvých troch triedach vyučovalo sa maďarčine aspoň po tri hodiny týždenne (miesto 2 pri iných rečiach), aby slovenskí žiaci mohli si maďarčinu osvojiť doma a nemuseli chodiť do ďalekých maďarských gymnázií.¹⁵²

Kráľovská rada predkladá (11. X.) elaborát so súhlasom, načo kancelária ho odstupuje študijnej rade celorišskej na dobrozdanie (29. X.). Gymnaziálny odbor tejto rady zaoberá sa návrhom (ku ktorému boli pripojené aj všetky návrhy staršie) v druhej polovici mája 1865. K rečovým návrhom má odbor len tú poznámku, že má byť určené, za akých podmienok má byť tretia domáca reč povinná, všeobecne alebo len relatívne, a to predovšetkým pre súvis tejto otázky s rečou vyučovacou a v dôsledku toho i s celým učebným rozvrhom. Riešeniu tejto otázky je venovaná značná časť posudku. Hlavná zásada, z ktorej posudok vychodí, je, že vyučovacou rečou má byť všade reč materinská. V tejto súvislosti posudok uznáva oprávnenosť maďarčiny na väčšine ústavov. Maďarčina a nemčina má byť povinná na všetkých gymnáziách uhorských, iné reči však len tam, kde sú súčasne aj rečami vyučovacími. Inde majú byť len predmetmi relatívne povinnými (len pre jej príslušníkov, pre ostatných len predmetom slobodnej voľby). Podľa týchto zásad rozpadnú sa všetky ústavy na dve základné kategórie: 1. Gymnázia s 2 domácimi rečami (maďarčina ako reč vyučovacia a nemčina ako všeobecne povinný predmet a obrátene). 2. Gymnázia s 3 domácimi rečami (slovenská alebo rumunská reč ako reč vyučovacia, maďarčina a nemčina ako predmety všeobecne povinné, respektíve kombinácia, kde na ústavoch skupiny 1. vyučuje sa ešte niektorej slovanskej reči alebo rumunčine ako predmetu relatívne povinnému.

¹⁵¹ V 1. triede opakovanie tvaroslovných vedomostí zo školy ľudovej so zvláštnym zreteľom na tie časti gramatiky, ktoré sú potrebné pri vyučovaní latinu a nemčiny. Skladba, rozprávanie čítaného, rečenie, pravopis. V 2. triede složitejšie vety s prísl. pravopisnými pravidlami, v 3. doplnky ku skladbe, v 4. štylistika, v 5. poetika, v 6. a 7. novšia literatúra, v 8. staršia. Okrem toho rozprávanie čítaného, rečenie (1.—5. tr.), písomné práce (od 2. tr.). V troch najvyšších triedach vypracovanie vlastných (menších) lit. prác (básne len nadaní). Počet hodín: 2 (1. tr. 3) týždenne.

¹⁵² Elaborát porady v K., č. 18624/1864 (vo V. K. M.-E., č. 155/1867).

Riešenie rečovej otázky v uhorskom školstve podľa tejto zásady (hoc ako ťažké) vyhovie podľa mienky rady oprávneným nárokom maďarčiny, ale aj oprávneným požiadavkam nemaďarských národov.

Po stránke didaktickej vyslovuje študijná rada veľmi zamietavú kritiku nad dočasným usporiadaním uh. gymnázií po stránke rečovej (dve až tri vyučovacie reči a rôznorečové učebnice na tom istom ústave, ponechanie voľby reči vyučovacej rôznym náladovým činiteľom bez omedzenia pevnými predpismi) a jej ďalšie návrhy cieľa práve na odstránenie zhubných dôsledkov, ktoré sa tu v tejto súvislosti dostavily.

Skúsenosti s vyučovacími rečami na stredných školách nemecko-slovanských dedičných zemí ukázaly, že viac vyučovacích rečí znamená len zvýšené pestovanie tej-ktorej reči na úkor vlastného cieľa gymnázií — nadobudnutia si vedomostí. Študijná rada sa preto opätovne vyslovila pre zásadu len jednej reči vyučovacej na každom ústave, popri ktorej, pravda, v nižších triedach sú prípustné i výsvetlivky v materinskej reči žiakov, vyučovaciu reč neovládajúcich. Vyučovacou rečou na každom ústave má však byť reč žiakom známa a bežná, tedy reč materinská. Ťažkosti pri uplatňovaní tejto zásady vznikajú tam, kde sú žiaci rozličnej reči materinskej. Cieľom ich prekonania boli zavedené do niektorých ústavov dve alebo dokonca tri reči vyučovacie, a to jednak tým spôsobom, že ten istý predmet bol v určitých triedach vyučovaný v jednej, v iných zasa v druhej reči vyučovacej, jednak však tak, že určité predmety boli po celú dobu štúdia vyučované v jednej, iné zasa v druhej reči. Pri prvom spôsobe prerušuje sa súvislosť vyučovania a viaceré odborné výrazy znamenajú nové zaťaženie žiaka, pri druhom žiaci v jednej skupine predmetov sú vždy hatení v náležitom pokroku. K takýmto didakticky vadným riešeniam niet však najmä v Uhorsku nijakého dôvodu. Národy sú tu viac-menej sústredené na jednotlivé územia. Na gymnáziách tohto územia môže byť tedy príslušná národná reč rečou vyučovacou tým spôsobom, že každý bude môcť mať ústav v príslušnej reči vyučovacej keď i nie priamo doma, tedy aspoň v bezprostrednej blízkosti.

Študijná rada tedy navrhuje, aby i na jednotlivých uhorských gymnáziách bola vždy len jedna reč vyučovacia (s prípadnou druhou rečou výpomocnou v nižších triedach). Výnimku by tu tvorilo len vyučovanie druhej alebo tretej domácej reči, ktoré by sa dialo touto rečou. Skúsenosti s týmto zariadením na rakúskych gymnáziách sú veľmi dobré. Pri náležitom metodickom postupe žiaci si počas svojich štúdií dostatočne osvoja druhú alebo i tretiu reč domácu.

Pri určovaní vyučovacej reči na jednotlivých uhorských gymnáziách riadi sa študijná rada týmito ohľadmi: Národnostné pomery 1. v príslušnom meste, 2. v príslušnom kraji a 3.

medzi žiakmi. V prípade, že všetky tieto ohľady hovoria pre jednu a tú istú reč, je určenie vyučovacej reči ľahká vec. Ak je rozdiel v reči mesta a kraja, treba dať prednosť vo väčšine prípadov reči mesta a najbližšieho okolia. Výnimka je prípustná len vtedy, keď trvalá väčšina žiakov je inej národnosti, alebo keď v príslušnom meste je už iný ústav s vyučovacou rečou mesta a najbližšieho okolia. Pri pomerne rovnakých pomerných číslach viacerých národností musí byť vyučovacia reč určená s prípadu na prípad.

Podľa týchto zásad určuje študijná rada, opierajúc sa o štatistické výkazy národnostných pomerov v uvedenej trojnásobnej relácii, dodané ústredným štatistickým úradom¹⁵³, nemeckú vyučovaciu reč na gymnáziu v Budíne, na 2. gymnáziu v Pešti, na gymnáziu v Bratislave, vo Sv. Juri, v Šoproni, v Kyseku a v Temešváre; slovenskú v Nitre, v B. Bystrici, v Trenčíne, v Skalici, v Prešove a v Bardiove¹⁵⁴; srbskú v Novom Sade, rumunskú v Belényesi. Pochybná je vyučovacia reč v Starhrade, v Trnave, v B. Štiavnicí, v Levoči a vo Veľkom Bečkereku. V týchto prípadoch ponecháva študijná rada rozhodnutie (po uvážení všetkých špeciálnych okolností) uh. dv. kancelárii. Ostatné tu nespomínané ústavy by mali vyučovaciu reč maďarskú.

Vyučovacia rada určuje ďalej ešte i relatívne povinnú tretiu reč domácu na jednotlivých gymnáziách. V Bratislave, Sv. Juri, prípadne i v Štiavnicí, Košiciach a v Levoči slovenčina; vo V. Varadíne, Arade, Satmáre, V. Bani, Temešváre a v Silad-Šomló rumunčina; v Temešváre a prípadne aj vo V. Bečkereku srbsčina; v Prešove a v Užhorode rusínčina.¹⁵⁵

Čo sa týka učebného rozvrhu, je študijná rada tej mienky, že počet hodín pre maďarskú, resp. nemeckú reč na ústavoch s maďarskou, resp. nemeckou rečou vyučovacou bolo by treba zvýšiť na 3 i v druhej triede, a to tak, že na ústavoch, kde žiactvo oboch spomínaných rečí je si počtom približne rovnaké, pre každú reč po 3—3 hodiny; kde však jedna alebo druhá reč v žiactve prevláda, tam pre reč menšiny v 1. i v 2. triede po 4—4 hodiny, pre reč väčšiny však len po 2—2 hodiny. Od tretej triedy stačily by pre každú po 2—2 hodinách podľa návrhu uhorskej porady. V najnižších triedach by celé rečové vyučovanie malo byť sústredené v jedných rukách, tedy v rukách profesora latinu. Pri obsadzovaní tejto katedry by tedy bolo treba venovať náležitú

¹⁵³ Uhorské národy nasledujú tu v tomto poradí: Nemci, Slováci, Rusini, Chorváti, Srbi, Rumuni, Bulhari, Maďari, Cigáni, Židia.

¹⁵⁴ Podľa tohoto výkazu národnostný pomer žiakov v B. Bystrici je na pr. tento: 17,1% Nemcov, 77,5% Slovákov a 5,4% Maďarov; nár. pomer v meste samom: 9,5% Nemcov, 69,4% Slovákov a 1,1% Maďarov; s okolím: 5,9% Nemcov a 94,1% Slovákov.

¹⁵⁵ V Starhrade je mesto a okolie prevažne nem., žiaci však maď.; v B. Štiavnicí prvé slovenské, druhé nem.; v Trnave zasa slov. a maď.; v Levoči nem. a slov. obyvateľstvo ako i žiactvo v približnej rovnováhe; podobne blízko stojí v oboch vztťahoch nemecký živel srbskému vo V. Bečkereku.

pozornosť rečovým znalostiam príslušných uchádzačov. Na ústavoch s treťou všeobecne povinnou rečou domácou (tedy na ústavoch s nemadžarskou alebo s nenemeckou rečou vyučovacou) by sa okrem reči materinskej (vyučovacej) malo v 1. triede začať len s vyučovaním jednej z dvoch ďalších domácich rečí, a to vždy tej, ktorá má v žiactve relatívne väčšinu, s vyučovaním druhej však v triede druhej (v 3—3 hodinách v 2. a 3., vo vyšších triedach však len v 2—2 hodinách, ostatné dve známejšie reči však len po 2—2 hodinách v každej triede). Pri vyučovaní tretej, len relatívne povinnej reči domácej odporúča sa zadeliť žiakov do 3, v prípade potreby 4 kurzov po 2—2 hodinách podľa predbežných vedomostí žiakov v tejto reči. Kde žiactvo takejto tretej reči je v značnom počte, tam by sa jednej z dvoch všeobecne povinných rečí (maďarčine a nemčine) malo začať vyučovať až od druhej triedy (vždy tej menej známej).

Takto zvyšné hodiny by mali byť vynaložené v 1. triede na lepšie zdokonalenie sa vo vyučovacej reči, v 2. triede však v druhej povinnej domácej reči. V rámci týchto všeobecných zásad učebné rozvrhy na jednotlivých ústavoch môžu byť, pravda, potom všakovak prispôbené zvláštnym miestnym pomerom.¹⁵⁶

Niet pochyby, že takéto riešenie rečovej otázky v školstve znamenalo by voči skutočnému stavu ohromný pokrok práve tak, ako konečné uskutočnenie rečových práv v úradovaní v smysle rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864. Politické zmeny, ktoré zmarily uskutočnenie týchto ústupkov, zahataly aj výkon navrhutej úpravy rečovej otázky v školstve. Elaborát študijnej rady, zaslaný jej predsedom Haimerlom uh. dv. kancelárii dňa 21. VI. 1865, leží tu nepovšimnutý až do roku 1867, kedy je preložený do ministerstva kultu a verejnej výučby, v archíve ktorého zapadol bez vlivu a bezo stopy ako nesúladný s rečovou školskou politikou nového ministra Eötvösa, rušiaca v ohľade rečovým ešte i skromné výdobytky schmerlingovského provizória.

Obrat z leta 1865 znamená počiatok koncov politiky „národnostnej rovnoprávnosti“ i v známom nám už omedzenom rozsahu. Tento smer vývinu, javiaci sa na vonok len vo výmene vyšších hodnostárov (za obeť padá tu i Francisci, sprostý 18. IX. hl. županstva liptovského) nie je síce hneď zrejмый i verejnosti a najmä nemadžarské národy sa chystajú na nový snem so značnými nádejami. Tak i Slováci, ktorí rozvíjajú značnú agitačnú činnosť v záujme vyslania čím početnejších vyslancov na snem s (viac-menej modifikovaným) programom Martinického a Viedenského memoranda alebo aspoň rečovej a národnostnej rovnoprávnosti.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Posudok št. rady vid' vo V. K. M.-E., č. 155/1867.

¹⁵⁷ Programy slov. kandidátov porovn. v PBV, č. 87 zo dňa 31. X. 1865. Martinické a Viedenské memorandum ako program slov. nár. strany výslovne označuje úvodník PBV, V, č. 72 zo dňa 8. IX. 1865. Hlavné jeho body predpisujú svojmu vyslancovi aj slovenskí voličia okresu dolnooravského. (Pozostalost

No všetko ich úsilie vyznelo na prázdno. Na sneme 1865—67 ostali bez zastúpenia. Nesplnili sa však ani nádeje nemaďarských národov ostatných, i keď sa im podarilo dostať sa do snemu s niekoľkými vyslancami. Program národnostnej rovnoprávnosti bol možný len za podmienky zachovania jednoty ríše rakúskej, ktorú v slovenských volebných programoch ako logický jej predpoklad alebo dôsledok zväčša aj nachodíme. Tento základný predpoklad bol však panovníkom opustený, ako sme videli, už za dôverných predchodiacich rokovaní s Deákom, vedenským Augustom. Podobne z vyrovnávacích rokovaní v smysle maďarských želaní, prejavovaných od počiatku¹⁵⁸, je vyňatá i otázka národnostná a ponechaná na vyriešenie uh. snemu na viacmenej presné prísluby Deákove.¹⁵⁹ Otázka národnostná bola v rukách viedenskej vlády i tak predovšetkým len prostriedkom nátlaku na Maďarov. Keď táto možnosť v dôsledku vojenského a medzinárodného vývinu prestala, prestal záujem viedenských kruhov o národnostnú rovnoprávnosť v Uhorsku. K riešeniu národnostnej otázky podľa slovenských a národnostných predstáv preto už viac nedochodí. Tým menej, že situácia panovníkova sa voči Maďarom (najmä v dôsledku vojny s Pruskom a Talianskom r. 1866) podstatne zhoršila.

Elaborát kráľovskej rady, nedokončený vlastne nikdy (v rukách maďarských vysokých hodnostárov bol, ako sme videli, len prostriedkom na odd'alovanie zásadného riešenia otázky národnostnej), v celku nie nezaujímavý, nebol pri tom použitý, hoci návrhom snemovým nemal ďaleko, ani len ako materiál. Tým menej, pravda, mohli prísť v úvahu národnostné elaboráty z doby provizória (medzi nimi i Viedenské memorandum slovenské) naplnené úplne inou mentalitou. Zapadly bez stopy spolu s rovnoprávnostnými nádejami. Nemaďarské národy boli o jedno sklamanie bohatšie.¹⁶⁰

Moysesova, fasc. VIII, v S. N. M.) Proti individualistickým zásadám Eötvösovho diela: *A nemzetiségi kérdés* (1865) v celej sérii článkov obracia sa na stĺpcoch PBV (č. 49-64/1865) sám Francisci (J. R.).

¹⁵⁸ Porovn. vyššie dobrozdanie Pálffyho o slov. žiadostiach, najmä však memorandum kr. sudcu gr. Juraja Apponyiho z poč. 1863.

¹⁵⁹ Porovn. Redlich: *Das öst. Staats- und Reichsproblem*, II, 386 n. Podľa vyjadrenia Deákovho (koncom 1864) maď. úr, reč by ostala zachovaná len v sneme a v ústredných úradoch a súdoch, V stoliciach a v obciach, podobne v cirkvi a v školách rozhodne si o úradnej, resp. vyučovacej reči väčšina obyvateľstva.

¹⁶⁰ Mienka Ivana Nagya (*A háborús felelőség*, II, 567), že viedenské memorandum bolo poslané aj uh. snemu, kde bolo podkladom rokovania prísl. snemového výboru, je omyl, zavinený tým, že Nagy stotožňuje Memorandum viedenské (módosított szövetség) s martinským. Medzi dvoma memorandumami nerobí rozdiel ani Pražák (Slov. ot. v dobe J. M. Hurbana, 382 u.) a i Šteller (Andrej Radlinský, 307) pokladá memorandum viedenské len za pozmenenú osnovu Memoranda martinského.

DOKUMENTY

1.

Vo Viedni dňa 22. októbra 1860.

B. Mikuláš Vay, uh. dv. kancelár, oznamuje kr. miestodržiteľskej rade uhorskej panovníkove rozhodnutia vo veci úradnej a vyučovacej reči.

Pôv. čístopis v R., č. 34303/1860 (v 16632/1865—II. 9). Na dolnom okraji 1. str.: 34303/328. Pr. 24. 10. 1860, Na rube (červ. c.): Statim.

3/E.

Nagyméltóságú magyar királyi Helytartótanács!

Ő cs. kir. apostoli Felsége a mai napon kelt legfelsőbb elhatározásaival a magyar nyelvet Magyarország minden közigazgatási és törvénykezési hatóságainál mint ügykezelési és hivatalos nyelvet mind a belső szolgálatban, mind a kölcsönös érintkezésben ismét visszaállítván, egyszersmind megparancsolni méltóztatott, hogy a városi és falusi községek szabad akaratától függjön azon nyelv választása, melyet községi, egyházi és iskolai ügyekben hivatalos nyelvképpen használni kívánnak; hogy továbbá mindenkinek szabad akaratától függjön a megyei, városi és falusi gyülekezetben bármely az országban divatozó nyelvet használni és annak bármelyikén beadványokat és folyamodványokat a hatóságokhoz intézhetni, amelyek iránti végzés ugyanezen nyelven kiadandó; hogy végre mindennemű közigazgatási^a tisztviselők oly rendeleteket és parancsokat, melyek közvetlenül a községekhez intézvék, azon nyelven tartozzanak szerkeszteni, mely ezen községeknek belső ügykezelési nyelve.

A pesti kir. egyetemnél használandó tannyelvre nézve Ő cs. kir. Felsége elvileg az 1848-dik év előtti állapotot rendelvén kiindulási pontul vétetni, egyszersmind, miután a magasb tudományos oktatásnak érdekei beható megfontolást és méltánylást igényelnek, megparancsolni méltóztatott, hogy a kir. Helytartótanács e részben a magyarországi bibornok-primásnak és az illető tanári testületnek nézeteit megtudva, ezen tárgynak végleges szabályozására nézve alapos javallatot tegyen, addig is pedig intézkedjék, hogy a pesti kir. egyetemnél előadások az Őfelsége által megállapított elvnek lehető alkalmazásával és minden sietséggel megnyitassanak.

^a) *Tu je odkaz + a po strane pozn. (kr. r.): ki van hagyva: s törvénykezési*

A középtanodáknáli tannyelvre nézve a kir. Helytartótanács Őfelségének legmagasb meghagyásához képest az illető egyháznagyokat és közigazgatási hatóságokat, s ezen intézetek tanítói testületeit is ama kérdés iránt: valjon és minő módosítások mutatkoznak kívánatosaknak vagy szükségeseknek a nálok eddig használt tannyelvre nézve? meg fogja halgatni s e részbeni javallatait a magyar kir. kancellaria útján felterjeszteni.

Többnyire Ő cs. kir. Felsége abbeli szilárd legmagasb szándokát méltóztatott kijelenteni, mely szerint mind ezen téren, mind mindazokon, hol a különféle nyelvek és nemzetiségek érdekei érintkeznek, mindennemű erőszakolást vagy nyomást éppen úgy, mint minden nemzetiségbeli vagy nyelvbeli ellentéteknek illetéktelen előidézését, előmozdítását és keserítését erélyesen ellenezni fogja.

Felséges Urunk Királyunknak ezen kegyelmes elhatározását a Nagyméltóságú magyar királyi Helytartótanáccsal oly végre kivantam örömteljes hálaérzettel tudatni, hogy annak minden részbeni pontos, tökéletes és gyors végrehajtása iránt haladéktalanul a szükséges intézkedéseket megtenni, nevezetesen annak köztudomásra tartozó részét nyomban közönségessé tétetni, az illető polgári s törvénykezési hatóságokat maga útján szükséges alkalmazkodás végett értesíteni s a pesti kir. egyetemi előadásoknak mielőbbi megnyitására nézve, a fentebbi legfelsőbb határozathoz képest, azonnal célszerű rendelkezéseket tenni és ezeknek mikénti foganatosításáról engem tudósítani, az egyetemi és középtanodai tannyelvek végleges megállapítására nézve pedig az illetőknek meghalgotása után alapos javallatait a magyar k. udv. kancellariának hováhamarább felterjeszteni ne terheltessék.

Kelt Bécsben, 1860-dik évi október 22-én.

B. Vay Miklós.

2.

V Budíne dňa 24. novembra 1860.

Kráľ. miestodržiteľská rada uhorská vyzýva riaditeľstvo r.-k. gymnázia v Bratislave, aby predostrelo mienku prof. sboru o tom, či na stredných školách vo veci jazyka vyučovacieho sú žiaduce alebo potrebné nejaké a aké zmeny?

Pöv. (litografovaný) čistopis v archíve I. št. gymnázia v Bratislave, č. 144/1860. Na rube: Erhalten den 2 Dec. 1860. Ob und welche Modificierungen erscheinen als wünschenswert oder notwendig an den Mittelschulen in Betreff der bisher gebrauchten Unterrichtssprache? Iný exemplár v archíve gymnázia v B. Bystrici. Prehľadsky (čiastočne) normalizovane.

Magyar Királyi Helytartóságtól

35.409

^aGymnasium igazgatóságának^b Pozsonyban.^a)

Magyar kir. udvari Kancellár, Báró Vay Miklós úr Öexcellenciája, Bécsben f. é. Mindszenthava 22-én kelt kegyes leiratában,¹ hivatkozva Ő cs. kir. apostoli Felségének a idézett napon kelt és már országszerte közzétett legfelsőbb elhatározásaira, miszerint a magyar nyelv Magyarország minden közigazgatási és törvénykezési hatóságainál mint ügykezelési és hivatalos nyelv mind belső szolgálatban, mind a kölcsönös érintkezésben ismét visszaállítván, egyszersmind a nyilvános iskolák tannyelvére nézve a illető községek és vidékek kivánalmaikhoz képest teendő intézkedések megparancsoltatnak, jelesül a középtanodák (gymnasiumok és reáltanodák) tannyelvére nevezve ezen Helytartótanácsot ama kérdés iránt, vajon, és minő módosítások mutatkoznak kívánatosaknak vagy szükségeseknek a nyilvános középtanodáknál, fel- és algynasiumoknál, fel- és önálló háromosztályos alreáltanodáknál eddig használt tannyelvre nézve? az egyháznagyoknak, a közigazgatási hatóságoknak és a nevezett intézetek tanítói testületeinek meghallgatásával megbizni méltóztatott.

Midőn ennek következtében a f. t. érseki és püspöki hatóságok, valamint az illető tanítószervezetek kormányzói az imént érintett tárgy iránt ugyanezen kelet alatt megkérdeztetnek, az ^aigazgatóságnak meghagyatik, hívja fel a tanítói testületet^a) a főlebb ^atett^a) kérdésnek, méltányos tekintetbe vételével mind a kiképzendő ifjúság jövődő alkalmaztathatóságát, mind a helybeli és a kérdéses tanodát látogató vidék népsége érdekét és óhajtását, azonnal komoly, higgadt tárgyalásra, mely tanácskozmánynak írásba foglalt eredményét a cs. kir. megyehatóság saját véleményével együtt f. é. Szentandrás-hava² 29-éig okvetlen ide fölterjesztendi, hogy ezen országos érdekű s nagyfontosságú ügy mielőbb véglegesen elintéztethessék.

Kelt Budán, 1860-ik év november 24-én.

ifj. Majláth György
Tárnok.

^a—^a) časti, pisané rukou.

^b) V zátvorke tu nasleduje: divisor szerint? (omylom opisané z konceptu, ktorý sa nezachoval?) a či időszerinti? (pre túto — pravdepodobnejšiu — eventualitu by hovoril aj nemecký preklad gymnázia v B. Bystrici: gegenwärtige).

¹) Vid' č. 1 tu.²) November.

3.

Vo Svätom Kríži dňa 10. decembra 1860.

Štefan Moyses, biskup banskobystričský, kráľ. miestodržiteľstvu uhorskému predkladá svoju mienku vo veci rečových zmien na školách. Maďarčina, slovenčina, nemčina na banskobystričskom gymnáziu a na reálke v Kremnici.

Pôv. čístopis v a. miestodržiteľskej rady, č. 24326/1863 (II. kútfő, 9. tétel). (Časť memorandových písomností je pod touto signatúrou; v ďalšom: u. m.) Adresa (na dolnom okraji 3. strany): A Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartóságnak Budán. Egyeztetett. Na I. strane dolu: 48143/3838 beigt. 31/12 1860. Na rube: (4. strany): 2 ']. ad. I. Odpis v S. N. M., pozost. Francisciho, fasc. I.

Uverejnené v slov. preklade v PBV, č. 83/1861 (bez posl. odseku).

1172

895

Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartóság!

Megfelelendő a folyó év november 24-n 35409 sz. alatt hozzám leérkezett kegyes felszólításnak¹, kettős nézőpontra utolva érzem magamat. Az elseje a középtanodák által kiképezendő ifjúság alkalmaztathatására, különös tekintettel az idevágó hazai törvényre, a másodika a megyémben fennálló élőnyelvbeli viszonyokra szorítkozik.

^aMiután a legujabb időben a magyar nyelv Magyarországon minden közigazgatási és törvénykezési hatóságainál előbbi törvényes jogába visszahelyeztetett, azt névszerint a gymnasiumoknál, melyek által az ifjúság nyilvános életre készítetetik, tanítani kell, főképp az én püspöki megyémben^a, melynek lakosai egyáltalában nem magyarajkuak.

^aHogy ezen szükséges tanításnak kívánatos sikere is legyen, korántsem elég, hogy a magyar nyelv^a a gymnasiumban ^a(csupán csak mint^a) valamennyi iskolai osztályokra kiterjesztendő ^a(t a n t á r g y tanítassék, hanem elkerülhetetlenül szükséges, hogy az, legalább az intézet főbb osztályaiiban^a), a vallásban a nem magyar születésű ifjakknál és ^a(legfőlebb^a) az egyéb tanítandó nyelvek kivételével ^a(egyszersmind t a n n y e l v ü l is használtassék^a).

^aMiután megyém száztizenegy plébániája közül tizenhét német, a többi pedig mind tisztán tótajku^a hivekből áll; miután továbbá megyém határain túl is köröskörül csupán tótajku nép lakik, és így a besztercebányai, mostanában megyémben egyedüli gymnasiumot kevés németajkún^b kívül többnyire csak tótnyelvű ifjúság látogatja: ^a(a dolognak természete, valamint az illető

^a—^a) Podčiarknuté u kr. r.

^b) Po strane: Schematismus.

¹) Vid' č. 2 tu.

ifjúság kellő kiképzésének érdeke is kívánja, hogy ezen két imént nevezett nyelvre, főkép a gymnasium alsó osztályaiban méltányos tekintet fordítassék^{a)}.

De azonkívül püspöki hivatalommal járó kötelezettségnél fogva el nem mulaszthatom a Nagyméltóságú Királyi Helytartóság irányában azon meggyőződésemet kinyilatkoztatni, miszerint megyémben lakó tótajku népnek aggasztó tudatlansága nagy részben lelki pásztorai és iskolatanítói a nép nyelvében majdnem általános járatlanságából származik.

Ezen néptanítók származásukra ugyan tótok, de nem köteleztetvén ifjúságukban a tót nyelv szabályszerű megtanulására és elvesztvén érettebb korokban a nyelvtanulásra hajlamot, hivatásuk nyelvét sokkal kisebb mértékben birják, mint tanítványaik. Hogy azután a tény illetén állatánál a tanítás valamint templomban, úgy iskolában is nagyon tökéletlen, magától értetődik. Ezen hiánynak hatása annál károsabb^c, mennél bizonyosabb az, hogy a tudatlan nép tanításához bizonyos tekintetben, s névszerint a nép nyelvébeni jártasságra nézve, nagyobb s tökéletesb készülség kívántatik, mintsem a már felvilágosodottabb tanítványok irányában.

Miután tehát a besztercebányai gymnasiumban híveim valamint lelkészei, ugy iskolatanítói is legnagyobb része képeztetik, az emberiség érdekében tiszteletteljesen kérem a Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartóságot, miszerint az ezen intézetnél eszközzendő (német és tót nyelvbeni alapos tanításra tekintettel lenni^{a)}) méltóztassék.

(Nem tartom pedig szükségesnek, hogy ezen két nyelv könyvészete is bővebben tanítassék. Ez legfőlebb fővonalokban történhetnék, az alapos literaturai előadásokat csak a magyar nyelv számára hagyván^{a)}); de grammaticalis és syntacticalis tekintetben azon két nyelv elhanyagoltatását a közmíveltségre való legsajnosabb befolyás nélkül nem képzelhetem.

Van megyémben, névszerint Körmöc városában, egy önálló háromosztályos alrealtanoda is. Miután a német elem nemcsak a nevezett városban, hanem legközelebbi falukon is tulnyomó, miután továbbá ez intézetnek tanítványai se közigazgatási, se pedig törvénykezési pályára nem képeztetnek; hogy az intézet a környékének valóban a lehető legnagyobb hasznot hajtsa, legtanácsosbnak gondolom, miszerint a használatban fenlévő német tannyelv továbbá is hagyassék meg^c, és pedig megtartásával a magyar és tót nyelvek, mint köteles tantárgyoknak, valamint eddig is történik.

Szentkereszt, december 10-én 1860.

Moyses István mp.,
besztercei püspök.

^{a)} *Po strane*: NB.

4.

V Pešti dňa 5. septembra 1861.

- a) *Porada šk. odborníkov o rečovej otázke v str. školstve.*
 b) *Mienka št. výboru kr. n. rady o elaboráте šk. odborníkov.*

a) b) *Pôv. čistopisy v K, č. 18624/1864 (v 155/67 V. K. M.-E.). Výňatky. Uverejn. (dok. a) v slov. prekl. (v úťahove) v PBV, č. 54/1861 (z Hirnöka).*

a).

A magyarországi kat. gymnasiumok tannyelvére nézve pedig az értekezlet véleménye ez:

Őfelsége m. é. octob. 20-ikai legfelsőbb kibocsátványában a magyarországi gymnasiumokban használandó tannyelvre nézve megrendelni méltóztatott, hogy magy. kir. helytartótanácsa az illető egyházi méltóságokat és politikai hatóságokat hallgassa meg azon kérdés iránt: vajon mutatkoznak-e s mily módosítások szükségeseknek és kívánatosaknak az ezeknél használatban levő oktatási nyelvre nézve; mi meglevén, azonnal köteles lesz javaslatait a magyar udvari cancellária útján Őfelsége elé terjeszteni. Az illető egyházi méltóságok, politikai hatóságok s tanári testületek kihallgattatván, nem talaltatik köztük egyetlen egy sem, mely a gymnasiumokban használandó tannyelvre nézve másképp nyilatkoznék, mint hogy a fennállott rendszer alatt e tekintetben érvényesített részint szabálytól, részint gyakorlattól — különösen a tannyelvre nézve — eltérni nemcsak kívánatos, hanem m. é. octob. 20-ika óta szükséges is.

Amióta ugyanis Őfelsége említett octob. 20-iki legfelsőbb kibocsátványában az e napon kelt elhatározásaival egybefüggőleg a magyar nyelvet magyar királysága minden politikai és bírói hatóságainál, a belszolgálatban épen úgy, mint az egymással való közlekedésben ügyviteli és hivatalos nyelvül visszaállította, azóta nincs benne kétség, hogy Őfelsége legmagasb akaratára szerint is Magyarország területén országos kormányzási, törvényhozási és törvénykezési nyelvül jövőre a magyarnak kell szolgálnia. Mely legf. kijelölés folytán ezen nyelv országos közérdekké, minden más ugyanezen területen divatozó nyelvek pedig (csupán az egy német, mint hivatalos birodalmi nyelvnek — melyről alább — kivételével) vidéki vagy táji érdekűekké váltak; már pedig elvitázhatlan gyakorlati postulatum, hogy a kormányzati, törvényhozási, törvénykezési, tehát országos közérdekké nyelv általános tannyelv legyen mindazon tanintézetekben, melyek az egyházi s állampolgári pályára készítik elő az ifjúságot: mialatt a tájérdekké csupán azon tájakon, hol azok divatoznak, kell gondot és figyelmet fordítani, miszerint az azokat beszélők anyanyelvöket s benne magukat kiképezhessék, irodalmi s tudományos műveltségre szert tehessenek, s az állam soha se szenvedjen hiányt oly egyénekben, kik ezen népségek

körében a közigazgatást, törvényt, iskolát és egyházat ezeknek nyelvén kezelni képesek legyenek.

Őfelsége fennidézett legfelsőbb határozatából levont eme következtetést, különösen a gymnasiumokra mint általános előkészítő tanintézetekre nézve hatalmasan támogatják:

- a) az alapítók el nem magyarázható intentiói,
- b) a fennálló intézetek felett örökös egyházi és világi hatóságok határozott akarattal nyújtott támogatásuk,
- c) a kérdéses intézetek tanári testületének véleménye,
- d) a tanulóifjúság statisztikai táblázatának ellenmondhatlan utasítása és megdöntetlen számai, végre
- e) az országot lakó különböző népiségek saját józanul fel-fogott érdeke is.

Az a) pontot, t. i. az alapítókat tekintve, a rom. kat. gymnasiumok alapították magyar királyok, magyar egyháznagyok, magyar világi főurak, végre magyar helyhatóságok által.

Az alapítók lajstromában találkozunk Szelepcsényi, Pázmán, Lippay, Szechenyi, Battyányi primások; Kollonich László és Zsigmond, Kisely, Bakó, Matyasovszky püspökök; Drugeth, Koháry, Eszterhazy, Marczibányi, gr. Károlyi, Kapy magyar családok neveivel; végül ezek közt vannak magyar városok közönségei is. Az alapítók ekként mind magyar egyházi s világi főurak lévén, azoknak intentiójáról kétség nem lehet, hogy a latin nyelvnek leszorítottása esetében más tannyelvre nem is gondolhattak, mint azon nemzetéire, melyből maguk is származtak s melynek javára s kiképzésére emelték a kérdésben forgó tanintézeteket. E tekintetben kivételt egyedül a belenyési gymnasium teszi, melynek alapítója Vulkán Sámuel, g. e. püspök volt, de ezen gymnasium is évenként a tanulmányi alaphoz nyer 3530 pengő fr. segélyezést.

Meg kell még itt jegyezni, miszerint a tanítás ezen gymnasiumokban az erre kötelezett s e végből ugyanazok által, kik e tanintézeteket alapították, javadalmakkal ellátott egyházi rendek által kezeltetvén, némely egyházi rendek feloszlása után a maradott vagyon egy része a tanulmányi alaphoz csatoltatott, mely^a az összes magyar kat. egyház kizárólagos tulajdonát képező alaphoz állnak fenn vagy gyámolítatnak valamint általán az iskolák, úgy különösen a gymnasiumok is. S ezen tekintetből is elhatározó nyomatékkal kell birnia az illető egyházi hatóságok e tekintetbeni nyilatkozatának, mire nézve

A b) pontot illetőleg az egyházi hatóságok véleménye beérkezett, s ezek mindannyian kivétel nélkül, elvben egyhangúlag és határozottan a magyar nyelvet sürgetik mint alkalmazandó tannyelvet. Így vélekedik a munkácsi g. egy. szentszék is kivétel nélkül minden tanintézetekre nézve, hol hivi által érdekelve van.

^{a)} melyek

A megkérdezett világi hatóságok véleménye csonkán érkezett be, de mindazok, melyek beérkeztek, szinte egyhangúlag sürgetik a magyar nyelvnek tannyelvvé emelését. E részben nem maradhat említés nélkül, miszerint épen a nem magyar ajkú vidékek hatóságai, mint Szepes megye, Besztercebánya, Buda, Lőcse, Kassa, Ungvár és Szakolca városok sürgetik leginkább a magyar tannyelvet. E részben némi kivételt csak a nagyváradi g. egy. püspökség nyilatkozata tesz, mely a román nemzet számára legalább egy tanintézetet, a belényesit, kívánja úgy rendeztetni, hogy ott román tannyelv használtassék, úgy azonban, hogy a nélkülözhetetlen magyar nyelv ne csak taníttassék mint tantárgy, hanem már az első osztálytól kezdve némely tárgyakban tannyelvül is használtassék.

Mi a c) pontot illeti, bekívántatott valamennyi gymnasiumi igazgatóság s tanári testület véleménye a tannyelv iránt. A 48 tanintézet vezetőinek részéről csak h a t, azaz Lőcse, Pozsony, Selmec, Belényes, Buda és Szakolca igazgatósága s tanári testülete adott elé nehézségeket a magyar nyelvnek mint tannyelvnek behozatala ellen, mi azonban egyáltalában feltűnni nem fog, miután a fennevezett gymnasiumok tanári testületei is jobbadán olyanokból állanak, kik a magyar nyelvet, mint nem magyarországi születésűek, nem tudják.

Mi a d) alatti pontot illeti, hazánkban van jelenleg 22 al- és 26 felgymnasium a római kat. ifjuság számára, és pedig, az 1859/60-ki tanulók statistikáját véve alapul, van a fennálló 48 gymnasialis tanintézetekből:

magyar egészen vagy túlnyomólag	35,
magyar és német	1,
magyar, német és tót egyenlően	3,
német túlnyomólag	4,
német és tót majd egyenlően	1,
tót túlnyomólag	3,
oláh túlnyomólag	1.

A tanulók nemzetiségi arányát és felosztását véve figyelembe, van a felhívott táblázat szerint:

magyar tanuló 48 tanintézetben	6082,
német 39 tanintézetben	1495,
oláh 10 „	442,
tót 23 „	798,
ruthen 9 „	230,
szerb 4 „	30.

A nemzetiségi arány pedig az összes tanulóifjuságra így áll:

magyar	66	száztóli,
német	15	„
oláh	4	„
tót	8	„
ruthen	2	„
szerb	0,3	„

Már ezen statisztikai eredmény eléggé világosan szól a tannyelvre nézve. A magyar ifjúság a tanulók összes számának két harmadát teszi, s ami igen figyelemre méltó: ezen szám valamennyi tanintézetben feloszolva van; ez azon faj, mely sehol nemcsak nem hiányzik, hanem ahol legkisebb számmal is van, a tanulóifjúság szinte felerészét teszi. Az utolsó egyharmadnak felét teszik a németek, kik közt sok magyarul tudó, német származású ifjú van, s azon elem, mely hazánkban a magyar nyelv tanulására nézve legtöbb buzgósággal viselkedik; azon faj ifjúsága ez, mely hazánkban önálló nemzetiségi törekvéseket nem táplált soha. Maradna eszerint az egész tanulóifjúságnak egy hatoda, mely, ami ismét igen nyomatékos, szinte döntő körülmény, 23 tanintézetekben keres és nyer oktatást s amely egy hatodban ismét több mint fele tótajkú, tehát azon népfaj ifjúsága található, mely a némethez hasonlólag hazánkban önálló nemzetiségi törekvéseket szintén sohasem ápol s valamint a német, úgy ez is, ha számára külön tanintézetek állítatnának is fel, mégis csak a magyar intézeteket fogná valamint eddig, úgy jövőre is — az országos nyelv iránti tekintetek miatt — felkeresni.

Végre az e) pontot illetőleg, miután Magyarország határain belül a törvényhozás, törvénykezés, közigazgatás és politikai közélet nyelve a magyar; miután minden választófalak az osztályok közt megszűntek, s a polgári közjogosultság törvényesen kimondatott: a magyar nyelv tökéletes ismerete épen a másajkú, de közjogosított lakosságnak áll érdekében.

Nem szabad figyelem nélkül hagyni azon nehézségeket sem, melyek több tannyelvnek ugyanazon egy tanintézetben alkalmazásából származnának, ha vagy ugyanazon egy tanár köteleztetnék ugyanazon egy tárgyat több nyelven előadni, s így az órákat vagy megkettőztetni, vagy megosztani, vagy pedig minden külön előadásra külön tanárt alkalmazván, azt külön fizetéssel is kellene ellátni.

Eszerint mindazon érvek, melyek e kérdésben több-kisebb nyomatékkal bírnak, kivétel nélkül Őfelsége m. é. oct. 20-dikai legfelsőbb határozataiból szükségképen folyó azon nézetet támogatják, mely szerint nevezetesen a gymnasialis tanintézetekben oktatási nyelv nem lehet más, mint a magyar, s az értekezlet nem csupán az alapítók intentiói, az egyházi és világi felügyelő hatóságok, tanári testületek és a hon lakosságának — fajkülönbség nélkül — akarata és érdekei ellen cselekednék, hanem magok az 1860 oct. 20-dikai legfelsőbb kir. kéziratok szelleme ellen is nyilatkoznék, ha ezen nézethez részéről is egész terjedelmében hozzá nem járulna.

A német nyelv tanítására nézve az értekezlet véleménye ez:

A német nyelv mind tudományos, műveltségi s kereskedelmi tekintetben, mind pedig az örökös tartományokhoz viszonyainknál fogva reánk nézve nagy fontossággal bír ugyan;

minthogy azonban az utóbbi 12 év tapasztalatai után kétségtelenül bebizonyult, hogy annak a középtanodákba volt erőszakos behozatala s fentartása ama máskép nagyfontosságú tantárgy iránt oly ellenszenvet gerjesztett, miszerint bátran elmondhatjuk, hogy 1850 előtt sokkal többen voltak, kik a német nyelv tudását a mindennapi életben felkeresték, mint napjainkban: az értekezlet legcélszerűbbnek véli a német nyelvnek tanítását nem erőszakolni, hanem annak megtanulhatására kellő alkalmat nyújtani azáltal, hogy azt minden gymnasiumnál mint relativ kötelező tantárgyat fölvétetni ohajtja.

b)

A gymnasiumok tannyelvére nézve az értekezleti jegyzőkönyv e pontja alatt fölhozott igen alapos és Ö cs. k. ap. Felsőégének octob. 20. legmagasabb elhatározásaival megegyező érvek és indokok oly ellenállhatlan súllyal bírnak, hogy a tanulmányi bizottnánynak ahhoz semmi hozzáadnivalója nem lévén, azokat egész terjedelmükben magaéinak vallja s a nagyméltóságú magy. kir. Helytartótanács figyelmébe azzal ajánlja, hogy amennyiben a jelenlegi tannyelvről a magyarrai átmenet minden gymnasiumnál rögtön nem eszközölhető, erre az új szervezethez életbeléptetése alkalmával az egyes intézetek körülményeihez képest kellő figyelem lesz fordítandó; továbbá az országot lakó nem magyar ajkú nemzetiségek érdekeinek megfelelőleg a gymnasiumok külön fekvéséhez képest ugyanazon vidék tájnyelve^b is, mint relativ kötelező tantárgy taníttassék, illetőleg a jelenleg fenálló ebbeli tanszékek tovább is fentartassanak, szükség esetében illetően tanszékek a netán előadandó méltányos kivánatok alapján újon is fölláttassanak.

5.

V Budíne dňa 12. septembra 1861.

a) *Predostretie uh. kr. námestnej rady vo veci vyučovacej reči na stredných školách uhorských.*

b) *Nariadenie uh. kr. dv. kancelárie v tej isteji veci.*

a) *Pôv. čistopis v K., č. 13583/1861 (vo V. K. M.-E. 155/1867). Rubopis: Földterjesztése a magyar királyi helytartótanácsnak a kat. gymnasiumokban a tannyelvre nézve behozandó módosítások tárgyában. Na dolnom okraji 1. str.: 13583/209 érk. 21. Sept. 1861. Na rube: 13583 sz. Oct. 3. K. 11801. I. P. 16. Cso-mag 4 font 2 lat. 7. Prehľadsky, i, i, normalizovane.*

b) *Pôv. koncept (Pápay) tamtiež.*

^{b)} tannyelvre

a)

52325 sz.

Császári és apostoli királyi Felség,
legkegyelmesebb urunk!

Károlyi László, udvari tanácsos és helyettes elnök elnöklete alatt. Jelen lévén: Liptay püspök, Danielik püspök, Havas József, Jakab, Stankovics, Demetzky, Gálffy, Korizmics, Mihályi, Abonyi, Szauer, Szabó, gróf Szapáry, Baintner előadó, magyar kir. helytartótanácsi tanácsosok.

Méltóztatott császári s apostoli királyi Felséged m. é. október 22-én kelt legfelsőbb elhatározásával¹ a magyar nyelvet Magyarország minden közigazgatási és törvénykezési hatóságainál mint ügykezelési és hivatalos nyelvet mind^a a belső szolgálatban, mind^a a kölcsönös érintkezésben ismét visszaállítani, egyszersmind pedig legkegyelmesebben megparancsolni, hogy a középtanodáknál tannyelvre nézve az illető egyháznagyok és közigazgatási hatóságok, s ezen intézet tanítótestületei ama kérdés iránt, valjon és minő módosítások mutatkoznak kívánatosaknak vagy szükségeseknek e részben? kihallgatassanak s ebbeli javallataik felterjesztessenek.

Ezen legfelsőbb meghagyás következtében a fenérintett egyházi s világi hatóságok, úgy a kérdéses intézetek tanítótestületei kihallgattatván, azoknak nyilatkozatai az ezen hűség magyar királyi helytartótanács kebeléből kiküldött tanulmányi bizottnmány által tanácskozás alá vétetvén, mindenekelőtt hazafi örömmel merítetett eme nyilatkozatokból azon tapasztalás, hogy mint az egyházi, úgy a világi hatóságok, sőt a benszülött tanártestületek^b is általában, megértve császári s apostoli Felségednek októberi legkegyelmesebb határozványait s azoknak szellemétől áthatva, ugyszinte az országban hangosan nyilvánuló s elfojthatlan kívánatot s ebből felmerülő szükségét felismerve, ritka öszhangzással oda nyilatkoztak, miszerint oktatási nyelvül általában a magyar nyelv volna a katolicus gymnasiumokban elfogadandó, ezen általánosan kimondott elvtől csak annyiban térvén el egymástól, hogy némelyek közülök oly gymnasiumokra nézve, melyekben az utolsó időben nem a magyar használtatott tannyelvül, a magyarra való átmenést fokonként eszközendőnek, emellett pedig a külön vidék nyelvét is mint tantárgyat taníttatni javallják.

És ez a tanári testületeknek is általános véleménye, melyek közül csakis és egyesegyedül oly gymnasiumok tanárai nyilatkoznak eltérőleg, kik, mint nem magyarországi származásuak, a magyar nyelvet nem bírják, nem értik, kik eszerint az általuk eddig használt tanítási nyelvet továbbra is föntartatni saját ér-

a) mint b) testület

1) *Vie č. 1. tu.*

dekükből kívánják, kiknek véleményei^c ennél fogva, eltekintve attól, hogy ez Felsőged bölcs elhatározásaival elvben összeüt-köznék, s különben is semmi nyomatékos érvekkel nem támogat-tatnak, csak egyszerű hivakozással az októberig fenállott rend-szerre adatnak elő, mint a külön vidékek szükségéit s kívánalmait jogosabban s hívebben képviselő világi s egyházi hatóságok nyilatkozataival merőben ellenkezésben állók, ezen országos fon-tosságú ügyben tekintetbe alig jöhetnek.

Valamint tehát az egyházi s közigazgatási hatóságok fen-tebbi egyértelmű véleménye alapján a tanulmányi bizottmány elutasíthatlan köteletségének látta őszinte és tiszta meggyőző-déséből határozottan oda nyilatkozni, hogy a katolikus gymná-siumoknál jövőre a magyar használtassék tanítási nyelvül, eb-beli nézetét egyszersmind azzal indokolván, hogy a magyar nyelv elfogadását a kat. gymnásiumok alapítványai természete s rendeltetése is kívánja, amennyiben a jegyzőkönyvben felho-zott adatokból világos, miszerint majdnem valamennyi kat. gymnásiumokat egyháznagyok, világi főrendi egyének s magyar családok és községek alapították, kikről feltenni semmikép sem lehet, hogy az általuk létesített gymnásiumokbani oktatást, a latin nyelvnek mint oktatási nyelvnek még a mult évtized de-rekán történt megszüntetése után más^d, mint a magyar nyelvvel^e kívánták volna eszközöltetni; hogy a kormányzati nyelv megint magyarra változtatván, a katolik. gymnásiumok csak akkor fog-nak megfelelni feladatuknak, ha a tanulóifjuság a magyar nyelv-ben akkép tétetik jártassá, miszerint mindennemű közszolgá-latra tökéletesen képessé váljék, mi csak akkor érethetik el, ha általános kiképeztetését magyar nyelven nyerheti; hogy az or-szágnak nem magyar ajku lakosságának helyesen felfogott saját érdeke is ugyanazt kívánja, hogy gyermekei oly nevelést nyer-jenek, miszerint a közhivatalok elnyerésére a magyar száрма-zású ifjakkal, egyenlő képezésre támaszkodva, sikeresen verse-nyezhessenek s a magyar mint országglási nyelvbeni kiképezte-tésük s jártasságuk fogyatkozása miatt hátramaradást ne szenvedjenek; hogy végre a gymnasiumbeli tanulóifjuság egy statistikai táblázatban kimutatott összes számának majdnem három negyedét egyenesen a magyar származású ifjuság képezi és így mint a kat. gymnásiumok eredete, alapítványai, az okto-beri legkegyelmesebb elhatározások, az ország általános érdeke, a tanulóifjuság legnagyobb részének származása, a közkívá-nalom, az általános érzett szükség, a változott közjogi viszo-nyok és az országot lakozó másajku szülék és ifjak jól felfogott érdekei és igényei azt sürgetőleg követelik, ugy tekintve az okoknak alaposságát s különösen azt, miszerint a kat. gymná-siumok alapítói szándékát sértve méltán kellene látni, ha a hon-beli ifjuságnak gymnásiumi neveltetése nem magyar, hanem

c) véleménye d) mást e) nyelvet

más nyelven eszközölnék: e hűséges magyar királyi helytartótanács a tanulmányi bizottmánynak véleményét² teljes meggyőződéséből pártolandónak találja annál inkább, mert valamint a belényesi görög kat. gymnásiumra, mely saját alapítványon a románnyelvű honbeli ifjuság számára fönáll, a magyar nyelvet tannyelvül parancsolni jogszerűleg nem lehetne, ugy viszont sem a jogosságának, sem a méltányosságának meg nem felelne, ha a magyar alapítványokon nyugvó gymnásiumok valamelyikébe tannyelvül nem a magyar, hanem más nyelv behozatni szándékoltnék, s mert el akarván minden nyomást, minden kényszerítést a nyelv dolgában kerülni, midőn minden illetékes hatóságok és tekintélyek a magyar nyelvnek behoza-tala mellet nyilatkoznak, véteknék tartaná maga részéről ezen véleményt nem egész őszinteséggel és melegséggel pártolni.

Ugyszinte magáévá teszi e hűséges magyar királyi helytartótanács a bizottmánynak azon további javaslatát, miszerint azon kérdés, valjon az egyes gymnásiumoknál azon vidékbeli mely nyelv tétessék tantárgyul s mily kiterjedésben tanítassék? a gymnásiumi tanügy szervezésénél vétessék tüzetes tárgyalás alá; mely alkalomkor egyszersmind a német nyelvre részint dus irodalma tekintetéből, részint Magyarországnak a birodalom többi tartományaihoz való viszonyánál fogva különös figyelem fog fordítatni, aminthogy ez közelebb meg is történt, mely tekintetben bátorkodik ezen hűséges kormányzék az egyideüleg f. é. szeptember 12-én 52333 sz. a. felterjesztésére³ legalázatosabban hivatkozni.

Miért is jelenleg e hűségés magyar királyi helytartótanács legalázatosabb kérelme oda megyen: méltoztassék császári s apostoli királyi Felsőged a fentebb kifejtett legalázatosabb véleményt elfogadni, s elvképen kimondván, miszerint az országbeli katolik. gymnásiumokban jövőre oktatási nyelvül a magyar nyelv használtassék, ebbeli legmagasabb határozatát a gymnásiumi tanügy szervezésének sürgős volta tekintetéből minél előbb legkegyelmesebben kiadni.

Nem szükség fejtegetni, miként ezen javaslat elfogadása általában nagy megnyugvást és hálát szürend az országban, mely bizton várja a császári s apostoli királyi Felsőged által oktoberi elhatározásaiban legkegyelmesebben kijelentett és biztosított elvnek gyakorlati alkalmazását. Midőn tehát ezen hű kormányzék Felsőged elhatározásának reményteljesen néz elébe, csak még azon megjegyzést bátorkodik hódolatteljesen tenni, hogy a vólt szerb vajdaság területén fenálló kat. gymnásiumok nyelvviszonyai iránti javaslat, miután az e részben meghallgatott illető egyházi s közigazgatási hatóságoktól és tanártestületektől bekívánt jelentések még egészen be nem érkeztek, habár itt is

²⁾ Vid' č. 4b) tu.

³⁾ Vid' č. 6 tu.

a magyar nyelv mint oktatási nyelvnek fokonkinti behozatala iránt több vélemények máris nyilvánultak, s az egyformaság elve is ezt igényli, csak a még hiányzó jelentések beérkezése után fog császári s apostoli királyi Felsőgednek késedelem nélkül legalázatosabban felterjesztetni.

Egyébiránt ezen magyar királyi helytartótanács legfelsőbb kegyelmeibe ajánlott marad.

Budán, 1861. szeptember 12-én.

Császári s apostoli királyi Felsőgednek

legalázatosabb örökös hűségű jobbágyai és káplányai császári királyi Felsőged magyar királyi helytartótanácsának elnöke s többi tanácsosai

Károlyi László mp.

Havas József mp.

Karansebesi Rácz Aladár.

b)

R e n d e l v é n y a m. k. h e l y t a r t ó t a n á c s h o z.

A multévi Mindszenthava 22-én 3. eln. sz. alatt a m. k. helytartótanácsához intézett felszólítás¹ azon kérdés iránt, „vajjon és minő módosítások mutatkoznak kívánatosoknak vagy szükségeseeknek a magyarországi középtanodáknál jövőre használandó tannyelvre nézve?“ nem azon célra tétetett, hogy az oktatási nyelv iránt valamely általános, az egész országra kiterjedő elv megállapitassék, miután ezen felszólítás máris csak némüleg kifolyása volt azon elvileges legfelsőbb elhatározásnak, mellyel a magyar nyelv az ország minden közigazgatási és törvénykezési hatóságainál mint ügykezelési és hivatalos nyelv ismét visszaállitott s ennélfogva csak a magyar nyelvnek az egyes tanintézeteknél mily módon és mérvben leendő alkalmazása és használata lehetett a kérdés tárgya.

Midőn tehát a m. k. Helytartótanács a mult hó 12-én 52325 szám alatt kelt fölterjesztésében ezen kérdést egész általánosságban vitatja s elvképen kimondatni kéri, miszerint az országbeli kat. gymnasiumokban jövőre oktatási nyelvül a magyar nyelv használtassék, megjegyeztetik, hogy ily általános elvileges kijelentés egyrészt a főnemlítették folytán szükségtelen, másrészt pedig tekintettel a mostani izgatott nemzetiségi viszonyokra jelenleg nem is volna időszerű.

Egyébiránt a középtanodák új szervezése bővebb alkalmat nyujtand e részben is az egyes tanintézetekre nézve részletes intézkedéseket megállapítani, s miután ezen szervezés a m. k. Helytartótanácsnak mult hó 12-én 52333 szám alatt kelt fölterjesztése³ szerint máris külön tárgyalásba vétetett, ennélfogva felszólitatik a m. k. Helytartótanács, hogy az erre vonatkozó

részletes javaslatait annak idejében esetenként az illető tanintézetnél használandó tannyelvre is terjessze ki, elvárattván, hogy e részben ildomos tapintattal s a mellékelt bizottmányi jegyzőkönyvben² foglalt eszmék célszerű felhasználásával oly irányban fog eljárni, mely a magyar nyelvnek az azt illő helyéből való elnyomása nélkül, az országbeli különféle nemzetiségek méltányos igényeinek kielégítésére vezetend.

A mellékletek idezárva⁹ visszaküldetnek.

Bécsben, 1861 3/10.

6.

V Budíne dňa 12. septembra 1861.

a) *Kr. uh. miestodržiteľská rada podáva návrhy na dočasnú úpravu stredoškolského vyučovania na šk. rok 1861-62. Otázka rečí.*

b) *Kr. uh. dv. kancelária (5. X.) upravuje námestnú radu, aby pre šk. r. 1861-62 vydala dočasný učebný poriadok.*

a) *Pöv. čistopis č. 52333 v K., č. 18624/1864 (v 155/1867 V. K. M.-E.). Výtahok.*

b) *Pöv. koncept (Pápay) tamtiež. Aprobácia: Elküldessék, Forgách, 5/10.*

a)

Különös figyelem fordítatott arra is, hogy a tanonc egyzerre sok nyelvek tanulásával ne halmoztassék, mi főleg az eddigi tanrendszernek nagy hibája volt. Azért is a görög nyelvnek tanítását az utolsó három osztályra kelle szorítani, és pedig annál inkább, mert az ország kórmányzati nyelvvé a magyar emeltetvén, gondoskodni kelle arról, hogy az alsóbb gymnásiumi osztályokban különösen a nem magyar ajkú ifjuságnak azáltal, hogy eme alsóbb osztályokban a görög nyelv tanulásától felmentetik, tagasb tér és idő engedtessek a hazai országos nyelvet minél hamarább tökéletesen sajátjává tenni. Ennek megkönnyítése tekintetéből, visszaemlékezve a régi tanrendszerre, mely leginkább azáltal képesíté a tanoncot latin nyelven: beszélésre, hogy a tantárgyak latin nyelven adattak elő, ennél fogva a tanoncok magokat e nyelvben idejekorán gyakorolni kéntelenek voltak, tannyelvül minden gymnásiumra nézve általában a magyar választatott; mit annál jogosabban kellett

f) *Po strane: Elküldessék, Forgách, 5/10.*

g) *Po strane: Csomag. 13583 sz. minden mellékletei 2 font 27¹/₂ lat.*

tenni, mivel ezt az alapítványok természete úgy hozza magával, miként ez az értekezleti jegyzőkönyvben¹ tökéletesen ki van merítve, s mivel ez az ország kívánalmainak is megfelel, mikép azt e hűséges magyar kir. helytartótanács f. é. 52.325 számú legalázatosabb föliratában²bővebben és tüzetesen kifejté, mely tekintetben ehelyütt csupán az jegyeztetik meg, hogy a nem magyar ajkú vidékeken a tanítás sem most rögtön minden osztályokban, sem jövőben mindjárt a gymnásiumi tanfolyam kezdetén kizárólag magyar nyelven nem céloztatik erőszakoltatni, hanem e részben a méltányossághoz képest mind az átmeneti nehézségre, mind az eddigi oktatási nyelvvel kellő figyelem fog fordítani; s később is a magyar nyelven oktatás az alsó osztályokban tájnyelven is akkép előkészítetni, miszerint a magyar nyelven tanítás egész terjedelmében csak akkor fog beállani, midőn a tanoncok abban már eléggé jártasak lesznek, miként ez az 1848-év előtt is elv gyanánt követtetett.

És éppen azért a külön tájnyelvek igényeire is különös figyelemmel volt a tanulmányi bizottmány, melynek jegyzőkönyve szerint ezek a gymnásiumok geographiai helyzetéhez képest mint relativ kötelező tantárgy volnának tanítandók oly módon, hogy eme nyelvekeni tanulás kötelező lesz azon tanoncokra nézve, kiknek szülei ezt világosan kívánandják, miért is az ily tájnyelvek tanítására jelenleg fenálló tanszékek tovább is nemcsak fentartandók, de a szükség úgy hozván magával, több ilyen tanszékek felállítása is kilátásba helyeztetik.

E részben tehát a méltányosság igényei teljesen számba vétetvén, ami különösen a német nyelv tanulását illeti, melyre nézve mind culturai tekintetbeni előhaladottságát, úgy a birodalmi kölcsönös és sokoldalú érinkezéseket tekintve, kívánatos lenne, hogy a gymnásiumi ifjúság azt mennél szorgalmasabban tanulja; a tanulmányi bizottmány s ezzel egyetértőleg ezen engedelmes kir. helytartótanács, visszatekintve azon tapasztalásokra, melyek a lejárt évtized alatt történt ebbeli lörekvéseknek éppen ellenkezőjét szülték, miután méltán lehet attól tartani, hogy ha e nyelvnek tanulása általán kötelezővé tétetnék, ez az ellenszenvet ellene csak növelné, ildomosabbnak tartotta egyedül azon határozatban megállapodni, hogy az az országnak minden katol. gymnásiumába mint relativ kötelező tantárgy a fentebbi értelemben behozassék. E módon bizton remélvén e magyar kir. helytartótanács, hogy valamint ez az országban előbbi időkbén is divatozott, úgy jövőben is a németül nem beszélő gyermekek szülei a német városokban létező gymnásiumokat fogják fölkeresni, hogy gyermekeik a német nyelvet előbb a gyakorlati könnyebb úton, azután pedig nyelvtanilag is sajátjukká tehessék.

¹) Vid' č. 4 tu.

²) Vid' č. 5 tu.

A nyelveknek a tanrendben történt sorozása szerint a latin mellett a magyar lesz az, mellyel a gymnásiumi ifjuság kezdetben kizárólag fog foglalkozni, azt mindkettőt három év alatt nyelvtanilag akkép elsajátíthatván, hogy a latint megérthesse, a magyart pedig, ha nem is volna anyanyelve, beszélhesse is. Ezután a 4. és 5-ik évben tanulhatja a német nyelvet s az illető tájnyelv nyelvtanát; végre a 6. 7. és 8-dik évben a görög nyelvet, melynek tanulmányozására részint koránál, részint már a latin nyelvben szerzett jártasságánál fogva érettebb lesz.

b)

13582/208 1861

A magyarországi kat. gymnásiumok jövőrei szervezése tárgyában mult hó 12-én 52333 szám alatt fölterjesztett munkalat az eddigi tanrendszertől oly lényegesen eltérő változásokat tartalmaz, melyeknek foganatosítása és életbeléptetése, tekintve az erre megkivántató sokoldalú tárgyalásokat és mélyen beható intézkedéseket, már a legközelebbi tanévben a legjobb szándék mellett is teljesen lehetetlennek mutatkozik, és pedig annál is inkább, miután ezen javaslatokra nézve még ő cs. és apost kir. Felsőháznak legfelsőbb helybenhagyása is kikérendő és így az e részbeni tárgyalások, tekintve az ügynek nagy fontosságát, előreláthatólag még hosszabb időt fognak igényelni.

Bármennyire is kívánatos lett volna tehát, hogy a m. k. Helytartótanácsnak e részbeni törekvése már a legközelebbi jövőben sikeresítessék, a fenemlített nehézségek nem engedik, hogy a fölterjesztett munkalatban foglalt javallatok már a jövő tanévben egész kiterjedésükben életbelépjenek.

Mint hogy azonban tagadni nem lehet, hogy a fenálló tanrendszer némely hiányainak orvoslása felette szükséges, s a m. k. Helytartótanács a jövő tanév kezdetét máris azon biztatással halasztotta el, hogy addig az országnak ebbeli óhajtásai lehetőleg kielégítve leendenek, minélfogva némely változások eszközése már jelenleg is nem mellőzhető; meghagyatik a m. k. Helytartótanácsnak, miszerint addig is, míg a főnemlített javallatok legfelsőbb helybenhagyást nyerendének, ideiglenesen a legközelebbi tanévre nézve az egyes tanintézeteknél, nevezetesen a tantárgyakat, órafelosztást, tanárokat és oktatási nyelvet illetőleg, h a l a d é k n é l k ü l oly intézkedéseket tegyen, melyek a különféle nemzetiségek érdekeinek sértése nélkül s a mostani tanrendszernek lényegében való föntartása mellett annak legkiválóbb hiányait mellőzni s a közvélemény legsürgetőbb igényeit lehetőleg kielégíteni képesek; a tett intézkedésekről annak idejébeni jelentése elvárható.

Bécsben, 1861 3/10.

7.

V Budíne dňa 20. októbra 1861.

Pripomienka kr. miestodržiteľskej rady vo veci udržovania lepšieho poriadku na učiteľských ústavoch, ľudových školách a vo veci venovania náležitej pozornosti pri zostavovaní učebného plánu na šk. r. 1861/62 na vyučovanie maďarčiny na tých istých, ako aj na reálnych školách.

Pôv. úr. odpis konceptu v archíve kr. miestodrž. rady na u. m. Na rube: 7. ad. I. Legalizácia: Másolat hitelül Szlávik mp., m. kir. helyt. kiadóhivatal vezetője. Prehĺásky i, í normalizovane (čiasťočne). — Odpis nariadenia v pozostalosti Moysesovej (korešp., fasc. 1.b) v S. N. M.

61917.

Hivatalbólí emlékeztetés a képezdék, a nép- és elemi iskolák szigorúan kezdendő felügyelete, továbbá a tankönyvek és a reáltanodák 1861/62 évi lecketerve és órafelosztása iránt.

1. Minden rom. és gör. kat. érseknek és püspöknek.
2. Minden fő és alreáltanoda igazgatóságának (kivéve a kecskeméti).

Kelt 1861 évi október 20-án.

1. Az év folyamában gyakorta feltűnt jelenségek kétségtelen tanuságot tesznek arról, hogy a naponként jobban szétharapodzó rendetlenség és fejetlenség a tanodákat sem kímélte meg, úgyannyira hogy az eddig oly üdvösnek bizonyult felügyelet a képezdékben és elemi tanodákban részint lehetetlenné vált, részint csak a legnagyobb nehézségek közt kezelhető.

Ezen sajnós és következményeiben felette káros állapot megszüntetése s az annyira jótékony rend, függőség és felügyelet helyreállítása céljából szükségesnek véli ezen kir. helytartótanács (Eminentiadat) (Nagy) Méltóságodat tiszteletteljesen felkérni, miszerint a megyei és kerületi tanfelügyelőket célszerűen utasítani sziveskedjék, hogy a tanítóképezdékben, falusi és városi, elemi és főiskolákban őket törvényesen megillető felügyeletet kellő szigorral kezelni s a nagyon elterjedt rendetlenséget kiirtani igyekezzenek; és ha tapasztalják, hogy a tanulóifjuság közt netalán állam- és társadalomellenes elvek hintegettetnének vagy vallástalan s felforgató irányu könyvek terjesztetnének, ezeknek terjesztését minden célszerű és eszélyesnek látszó módon akadályozzák; s ha, mit ezen kir. helytartótanács feltenni nem akar, maga a tanítói személyzet soraiban találkoznék olyan, ki ily elvek hintegetése és könyvek terjesztése által a haza és egyház ellen a legborzasztóbb, mert egy egész nemzedék erkölcsiségét s boldogságát feldúló és megmérgező bűntényt követne el, az olyat szigorúan megfeddeni, kellő felügyelet alá vetni, s ha visszaesés bűnében elmarasztaltatnék, elbocsátás végett kérlel-

hetetlen szigorral szabályszerű módon ide javaslatba hozni bármi tekintetek miatt el ne mulasszák.

E célból a nevezett tanfelügyelők utasítandók volnának, hogy a gondviselésőkre bízott tanodákat gyakorta meglátogassák, a tanítók és tanoncok viseletét őrszemmel kísérik, s ez alkalommal általán véve szóval és tettel hatni, a hanyagságot és rendetlenséget száműzni s a szükségesnek mutatkozó intézkedéseket a helyszínén, utólagos jóváhagyás kieszközlése mellett, megtenni buzgólkodjanak.

Ezen kir. helytartótanács kedves kötelességének ismeri^a már most eleve kinyilatkoztatni, hogy mindazon tanfelügyelőkre, kik ez irányban kötelességükben és buzgóan eljárnak, s ekként a tanügy emelésére közreműködnek, az elismerés és jutalmazás minden alkalmával kitűnő tekintettel és figyelemmel leend.

Ezen alkalmat felhasználólag nem mulasztja el ezen m. k. helytartótanács (Emin.) (Nagy) Méltóságod figyelmét még oda is irányozni, miszerint felette kívánatos volna, ha az illető iskolafelügyelők kellő okossággal és eréllyel odahathatnának, hogy az iskolaképes gyermekeket szüleik vagy gondviselőik az iskoláktól el ne vonják; minek ellenőrizhetése végett meghagyandó lesz ugyancsak a nevezett felügyelőknek, miszerint az elemi tanodáknál felvétel végett beírt mindkétnemű tanoncok lajstromát az összes tanképesek számával együtt az eddigi szokás szerint ide utólagosan felterjeszteni el ne mulasszák.

A tanfelügyelők továbbá gondoskodásukat terjesszék ki oda is, vajlon bírnak-e az összes tanodák tanoncai a szükséges tankönyvekkel, s vajlon a tanítók az oktatásnál az előszabott tankönyveket használják-e, mely irányban ezek arra kötelezendők, hogy a tanóra alatt az oktatást ne egyedül tankönyvből olvasás által teljesítsék, hanem ahhoz elegendő készséggel járuljanak s arra figyelemmel legyenek, hogy minden, vagy legalább tehetős szülőktől származó tanoncnak saját tankönyve legyen, miszerint ekként azt, mit az iskolában a tanítótól magyaráztatni hallott, otthon a könyvből ismételhessen, emlékezetébe tartósan benyomhassa s leckéi által még otthon a család körében is üdvös tanokat és ismereteket terjesszen. Különben magától értetődik, hogy segédkönyvek használata a tanítóknak az oktatás közben megengedettik.

Az elemi tanodák tantervében a közeledő tanév alatt egyelőre változás nem történendvén, az ezekben használandó tankönyvek lajstroma mihez tartás végett (Eminenz.) (Nagy) Méltóságodnak utólagosan fog átküldetni.

Ennek kapcsában végre (cim) még a célból kerestetik meg, hogy az elemi tanodák igazgatóit mielőbb utasítani sziveskedjék, hogy a jövő tanévben használandó lecketervet és órafel-

^{a)} ismerni

osztást, melyben a magyar nyelv tanítására kellő figyelem fordítandó léssen, a tanárok neveivel s azok által előadandó tantárgyakkal, úgy a múlt tanévben helybenhagyott lecketervvel együtt az egyházmegyei hatóság utján ide felterjesszék.

Kelt s a t.

2. Minthogy a reáltanodák tanterve a közeledő tanévben egyelőre az előbbeni marad, azokban a felsőbbileg jóváhagyott vagy jóváhagyandókon kívül más tankönyvek használata meg nem engedtetetik.

Ennek folytán s mivel a lecketerv és órafelosztásnak felterjesztése a legtöbb tanodák részéről eddig elmaradott, felhívatik az igazgatóság, hogy a jövő tanévben használandó lecketertvet és órafelosztást, melyben a magyar nyelv tanítására kellő figyelem fordítandó léssen, a tanárok neveivel s az általok előadandó tantárgyakkal, úgy a múlt évben jóváhagyott lecketervvel együtt minél hamarább ide felterjessze.

Kelt s a t.

8.

V Budíne dňa 21. októbra 1861.

Kráľ. miestodržiteľská rada zasiela svoj návrh učebného poriadku, predložený panovníkovi na schválenie, všetkým stredným školám ako dočasný učebný poriadok na šk. rok 1861-62. I. Učebný systém. II. Predmety a ich rozvrh. III. Vyučovací jazyk a ostatné predmetové reči. IV. Profesorské sbory. V. Všeobecné ustanovenia.

Pôv. (litografovaný) čistopis v archíve I. št. r. gymnázia v Bratislave, 1861. Na rube: 21. 1861/2. 20. Prehlásky miestami normalizovane.

Uverejnené v slov. preklade (miestami výťahove) v PBV, č. 67-68/1861.

58244 sz.

A kat. főgymnasium Igazgatóságának.

A magyarországi kat. gymnasiumoknak hazai viszonyok és a haladás szelleme által igényelt gyökeres átalakítása és ujraszervezése tárgyában ezen magyar kir. Helytartótanács Ő csász. és apostoli királyi Felsége elé egy, az eddigi tanrendszertől eltérő változtatásokat tartalmazó javaslatot terjesztvén fel: annak fogantatása és életbeléptetése azonban az erre megkivántató sokoldalú tárgyalások és intézkedések miatt már a legközelebbi tanévben nem eszközölhető. Minthogy azonban az eddigi tanrendszer félreismerhetlen hiányai egynémelyikének orvoslása mulaszthatatlannak mutatkozik s a jövő tanév kezdete is azon biztatással halasztatott el október elejéről november hó elejére, hogy addig az országnak ebbeli ohajtásai lehetőleg kielégítve leendnek: ezeknél fogva a f. é. október hó 5-én

13583¹ sz. a. kelt kegyelmes kir. udv. rendelet által felhatalmaztatott ezen magyar kir. Helytartótanács, miszerint addig is, míg a fönnebb említett javaslatok legfelsőbb helybenhagyást nyerendnek, ideiglen, a legközelebbi tanévre nézve, az egyes tanintézeteknél, nevezetesen a tantárgyakat, órafelosztást, tanárokat és az oktatási nyelvet illetőleg haladék nélkül oly intézkedéseket tegyen, melyek a különféle nemzetiségek érdekeinek sértése nélkül s a mostani tanrendszernek lényegében való fönntartása mellett annak legkiválóbb hiányait mellőzni s a közvélemény legsürgetősb igényeit lehetőleg kielégíteni képesek; egy másik, ugyancsak f. é. október hó 5-én 13.583. sz. a. kelt kegyelmes kir. udv. rendelettel² egyszersemind aziránt is meg lévén ezen igazgató kormányzék bizva, hogy a közép-tanodák ujraszervezésénél az egyes tanintézetekre nézve teendő részletes intézkedések alkalmával a tannyelvet illetőleg akkép intézkedjék, hogy a magyar nyelvnek, az azt mint országlási nyelvet megillető helyből való elnyomása nélkül, az országbeli különféle nemzetiségek méltányos igényei is lehető kielégítést nyerjenek.

Ezek alapján tehát ezen magyar kir. Helytartótanács, figyelve az eddigi tanrendszernek legkiválóbb hiányaira, ugy a közvélemény legsürgetőbb igényeire, következő változtatásokat, [*melyek*] az általános célszerűség szempontjából mellőzhetleneknek, egyszersemind pedig azonnal kivihetőknek mutatkoztak, határozta elrendelendőknék.

I. A tanrendszerre nézve: Miután úgy találta, hogy a szakrendszer szerinti tanítás a gymnasiumok legalsó osztályaiban az eddigi tanításrend legkiválóbb hiányai egyikeül birodalomszerte általánosan el van ismerve, míg ellenkezőleg ennek helyébe az osztályrendszer általánosan ajánlatik, mint amely Magyarország középtanodáiban régebben is divatozott, mely nemcsak a tanítás céljának könnyebbítésével jár, de a tanulóra nézve növelési szempontból minden más rendszernél előnyösb, üdvösb befolyásúnak mutatkozik, mennyiben az elemi tanodából a gymnasiumba belépő tanonc egy tanítóhoz könnyebben szokván, könnyebben tanul, s folytonosan azon egy tanító oktatása és felügyelete alatt állván, egy nevelési irányt nyer, mely miatt a gymnasiumi mostani tanerőknek nem kell szaporítottatniok s mely minden különös nehézség nélkül létesíthetőnek látszik: annálfogva az osztálytanítás már a jövő iskolai évben a gymnasiumok két első osztályába behozatik, ugyhogy mindegyik osztályba csak egy-egy tanító fog működni, önként értetvén, hogy amely gymnasiumok világi tanítókkal ellátva vannak, ott a vallásban az egyházi rendből kell külön tanítónak oktatnia, valamint hogy e módosítás a gymnasiumok eddigi 8-

¹) *Správne*: 13582. (*Vid' č. 6b tu.*)

²) *Vid' č. 5b tu.*

s illetőleg 4-osztályú természetén egyéb tekintetben mit sem változtat.

E rendszer módosítása tekintetéből azon gymnasiumokra nézve, melyek egyházi rendbeli tanítókkal láttatnak el, az illető rendek főnökségei ezennel felszólítatnak, hogy a tanszékek betöltésére általában, de különösen a két alsó osztálybeli tanítóságra minden tekintetben alkalmas s a magyar nyelvet alaposan bíró férfiakat rendeljenek ki.

II. A tanórák felosztása és a tanítandó tantárgyakra nézve. Különös tekintettel egyfelől az eddigi tanrendre, másfelől pedig arra, hogy a közvélemény leg-sürgetőbb igényei lehetőleg kielégíttessenek, a jövő tanévre nézve, az idemellékelt ./. táblázatban összeállított kir. főgymnasiumok számára szerkesztett tanterv bocsáttatik ki. E tanterv szerint az első két osztályban az osztálytanítás, a többi osztályokban fölfelé pedig a szakrendszer fog alkalmaztatni olymódon, hogy a tanítók száma az osztályokban csak fokonként növekedik, s hogy egynemű s ugyanazon tantárgyak az összes felsőbb osztályokon keresztül lehetőleg egy tanító által adasanak elő, s hogy az úgynevezett osztálytanársággal rendszeren a magyar nyelv tanítói bizassanak meg. Az eddigi tantárgyak majdnem kivétel nélkül megtartatván, ezeken kívül némely tantárggyal a hazai érdekek s a tanügybeni haladáshoz képest szaporíttatnak és illetőleg terjedtebben adatnak elő.

1. A vallástan hetenkint 16 órában, minden osztályon keresztül két órával taníttatik.

2. Hogy a hazánkban annyi emlékekkel egybekapcsolt latin nyelvben az ifjúság teljes jártasságra tehessen szert s alkalma legyen a szívet és lelket nemesítő latin classicusokkal bővebben megismerkedhetni, e nyelv és irodalom a gymnasium minden osztályán végig taníttatik s reá a legtöbb idő, hetenkint 45 óra, fordíttatik.

3. A görög nyelvnek a latinnál sokkal korlátozottabb szükségése s kezdőknél többrendbeli nyelv egyidőbeni tanulásának hátrányos volta tekintetéből, a görög nyelvtan és irodalom csak az 5-ik osztálytól kezdve felfelé fog taníttatni, összesen hetenkint 8 órában.

4. Az eddigelé oly mostohán kezelt magyar nyelv és irodalom alapos ösmeretének szüksége társodalmi és politikai tekintetekből elkerülhetetlenné válván e hazában, annak minden osztályon keresztül kötelező tantárgyként tanítása akként véttetik fel, hogy az úgynevezett vegyes gymnasiumoknál a táblázat szerint az első osztályban hetenkint 5, a többiekben pedig mindnyájában hetenkint 4, s így összesen hetenkint 33 órában; míg a kizárólag magyar gymnasiumokban a 6., 7., 8-ik osztályban — a táblázattól eltérőleg — hetenként csak 2-2 órában, s így összesen hetenkint 27 órában fog taníttatni. A magyar nyelvnek sikeres tanítása vegyes gymnasiumokban következő módon mu-

tanokozik célszerűn létesíthetőnek: Az első s második osztály tanoncai kezdőkre s haladókra akkint osztassanak fel, hogy az első osztály tanítója a kezdőket, a második osztály tanítója pedig a haladókat tanítsa. A harmadik, negyedik és ötödik osztály ifjúsága kezdőkre, haladók- és haladottakra osztassék akkint, hogy a harmadik osztály magyar nyelv tanítója e nyelvet a kezdőknél^a, a negyedik osztály magyar nyelv tanítója e nyelvet a haladóknál, az ötödik egész nyolcadik osztály magyar nyelv tanítója pedig a haladottaknál tanítsa. A hatodik, hetedik és nyolcadik osztály ifjúsága szintén kezdőkre, haladók- és haladottakra osztatik azon megjegyzéssel, hogy az illető magyar nyelv tanító 4 órát a kezdők, 4-et a haladók, s 4-et a haladottak tanítására fordítson. Tankönyvekül használhatók: a) Kezdőknél: „Gyakorlati nyelvtan Ollendorf módszere szerint Ney Ferencztől.“ b) Haladóknál: „Gyakorlati nyelvtan Ollendorf módszere szerint Ney Ferencztől.“ c) Haladottaknál: „Magyar nyelvtan Dr. Lutter Nándortól.“

5. A földrajztanításnál az e nemű ismeretekbeni fokozatos haladás tüzetetett ki célul. A haza területi helyzetének, részeinek, tulajdonságainak s nevezetességeinek eddigelé háttérbe szorított megismertetése e tantárgy körében a legelső szükség lévén, az első osztályban Magyarország, a másodikban az Osztrák birodalom többi része és Europa és a harmadik osztályban a többi világrészek földirátának tanítása szabatik ki.

6. A hazai történet alapos ismerete az igényeit hangosan követelő közvélemény előtt mulaszthatlan polgári kötelességnek tekintetvén, annak eddigelé elhanyagolt vagy kicsinyes és sok részben korlátolt tanítását ezentúl a tárgy fontosságához mért terjedelmű, lehetőleg részrehajlatlan hűségű s helyel-közzel a kortannal, földleirattal és államismével felvilágosított történelmi élénk előadásnak kell felváltani. Ekként szükséges kezelni a világtörténelem tanítását is. Ennélfogva a történelmi oktatások, már a 3-ik osztálytól kezdve, minden osztályon keresztül folynak akkint, hogy ezekre a 3-ik, 4-ik s 5-ik osztályban hetenkint 2 óra fordittatik minden gymnasiumnál, a 6., 7. és 8-ik osztályokban pedig csak a vegyes gymnasiumokban fordittatik hetenkint 3 óra, míg a kizárólag magyar gymnasiumokban a 6-ik osztályban ugyan hetenként szintén 3 órában, de a 7-ik és 8-ik osztályban, a mellékelt táblázattól eltérőleg, már hetenkint 4 órában tanittatik a történelem.

7. A menységtan minden időben a reáltudományok legfontosbika maradván s az ifjúság ítélőtehetségének fejlesztésére is hathatos befolyást gyakorolván, ezentúl is minden osztályon keresztül, összesen hetenkint 17 órában, fokozatosan és oly mértékben fog tanittatni, hogy ebből a technicai tanpályára készülők is elegendő előismereteket szerezhessenek.

^{a)} kezdőknél

8. A természetrajzból a 3-ik osztályban az állat-, 4-ikben a növény- s az 5-ikben az ásványország, s így e tudomány egész köre meg fog ismertetni a tanulókkal, összesen hetenkint 6 óra alatt, minden gymnasiumban. Ezenkívül még a kizárólag magyar gymnasiumokban a 6-ik osztály tanulóinak is tanítandó lesz a természetrajz, és pedig a természetrajznak rendszeres áttekintése, az állatok és növények földrajzi elterjedése s a földtan. A természetrajztannak ezen kiegészítő előadása által az orvosi pályára készülő tanuló hathatos előismeretekre tehet szert.

9. A természettanra is szükségesnek találhatik annyi gondot és időt fordítani, amennyit a közműveltség s a tudománynak e téren haladása okvetlenül megkíván s ameddig az a humánus tanok fölfrissítésére, de nem elnyomására szolgál. Ennélfogva a természettannak is fokozatosan egész köre taníttatik, de csak a 4-ik, 5-ik, 7-ik s 8-ik osztályokban, s hetenkint összesen 11 órában. Végre

10. A bölcsészettan tanítását illetőleg. Miután e tudomány eddigelé szintén az ifjúság előtt csaknem egészen ismeretlen maradt, holott tanulása a tanulót nemcsak közvetlen józan és rendszeres gondolkozásra, nemcsak higgadt és alapos itéletekre szoktatja, de ismerete közvetve az élet ezerféle rétegeibe beható világot szolgáltat, és miután a bölcsészeti előismeretek a fensőbb tanpályákoni sikeres haladásra, és pedig úgy az egyházi, mint a jog- politikai s az orvosi pályán is nélkülözhetlen kellékül szolgálnak: ez okokból már a bekövetkező tanévben a bölcsészet tanainak, és pedig a logicának, psychológiának szélesb mértékbeni tanítása, úgy a metaphysicának előadása is (a bölcsészet történelmének és az ethicának előadása ez évben még előismeretek hiányából meg nem történhetvén) kiváló fontosságúnak tartatik, mire nézve erre vegyes gymnasiumoknál a 6-ik, 7-ik és 8-ik osztályok mindegyikében hetenkint 3 óra, a kizárólag magyar gymnasiumoknál pedig a 6-ik osztályban ugyan szintén 3 óra, de a 7-ik és 8-ik osztályokban, a táblázattól eltérőleg, hetenkint külön-külön 4 óra, s így összesen hetenkint 9 s illetőleg 11 óra fog szenteltetni.

Mint az itt előadottakból^{b)} s a mellékelt táblázatból kivehető, a kötelezett tantárgyak heti óráinak összes száma főgymnasiumokban 166 óra, algymnasiumokban pedig 76-ra megy, s míg eddig egyes tanonc rendes tanóráinak heti száma 20—26-ra rugott, addig most csak 18—23-ig fog terjedni, s így mindamellett is, hogy a tantárgyak jövőre sok részben nagyobb kiterjedésben fognak taníttatni, a tanórák száma mégis nem növeltetni, sőt leeb fog szállíttatni. A rendes tanórák eme felosztását és lejobb szállítását nemcsak azon tekintet teszi ajánlatossá, hogy eszerint a külön tájnyelvek, a német nyelv s egyéb rendkívüli tantárgyak tanítására is elegendő idő fordíttathassék, de

^{b)} előadott okból

az is, hogy a növendékek gyenge ereje, mire az eddigi rendszerben elegendő figyelem nem volt, a tanórák szerfeletti sokasága által túl ne terheltecsék.

A főlebb előadott tantervet és órafelosztást a tanárok számával — mely a hittanítóval együtt főgymnasiumokban rendszeren 13-ra, s algymnasiumokban 6-ra megy, arányosítva s ehhez képest közöttök a tantárgyakat felosztva, s tekintettel a főlebb érintett növeléstani és tanítási szempontokra, a következő alkalmazásba veendő eredmény származik:

Az igazgató tanít hetenkint legfőlebb	6 órát.
A hittanító 1—8. osztályban legfőlebb	16 „
A két osztálytanító az 1. és 2. osztályban	16 „
A latin nyelv, magyar nyelv, történelem és földrajz tanítója a 3-ik osztályban	14 „
A latin nyelv, magyar nyelv és a történelem tanítója a 4-ik osztályban	12 „
Az 5-ik s 6-ik osztályban a latin nyelv és egyszersmind az 5-ik osztályban a görög nyelvtan tanítója	13 „
A magyar nyelv tanítója az 5., 6., 7. és 8-ik osztályban kizárólag magyar gymnasiumokban hetenkint 10 órát; vegyes gymnasiumokban pedig hetenkint	16 „
A 3., 4., 5., 6., 7-ik osztályban a mennyiségtan, s a 4. osztályban a természettan tanítója hetenkint	15 „
A természettan tanítója az 5., 7. és 8. osztályban hetenkint	9 „
Kizárólag magyar gymnasiumokban a 3., 4., 5. és 6. osztályban a természetrajz s egyszersmind az 5. és 8. osztályban a történelem tanítója hetenkint 14 órát; vegyes gymnasiumokban pedig a 3., 4. és 5. osztályban a természetrajz s egyszersmind az 5., 8. osztályban a történelem tanítója hetenkint	11 „
Kizárólag magyar gymnasiumokban a 6., 7. és 8. osztályban a bölcsészet s a 6. és 7. osztályban a történelem tanítója hetenkint 18 órát, vegyes gymnasiumokban pedig a 6., 7., 8. osztályban a bölcsészet s a 6., 7. osztályban a történelem tanítója hetenkint összesen	15 „

Ezek szerint az igazgató tanítási kötelezettsége jövőre is fennmaradván, hogy főleg a jelen átmeneti időszakban a kellő felügyeletre s a netaláni előadási helyettesítésre is elegendő ideje maradjon, az általa előadandó tantárgyat akkint kell választania, hogy az előadásra hetenkint legfőlebb 6 órát fordítson. Ha az igazgató előadása által valamely tanítónak rendes tanórái kevesbűlnének meg, úgy ennek valamely rendkívüli tantárgy tanításával kell órái számát kiegészíteni, valamint áta-

lában a kevesebb órával terhelt tanítók, nevezetesen a természettan tanítója, valamely rendkívüli tantárgy, különösen a német nyelvtan, s a gymnasiumok helyzete szerint külön-külön meghatározandó tájnyelv előadására kötelezendő.

Amennyiben a szépirás, az öszhangzatos éneklés vagy a testgyakorlástannak tanítására külön tanítónak szüksége fennforogna, eziránt az illető gymnasiumi igazgatóság annak megemlítése mellett, valjon s mennyiben járulhat ezen tanítók díjazásához a tanulóifjuság is, ide felterjesztést tenni tartozik.

III. A tannyelvet illetőleg: Miután Ő cs. kir. apostoli Felsége m. é. október hó 20-án kelt legfelsőbb elhatározásaival a magyar nyelvet ez ország minden közigazgatási és törvénykezési hatóságainál ügykezelési és hivatalos nyelvül visszaállítván, e nyelv általános alkalmazásának jogszerűsége és tudásának elkerülhetlen szüksége kétségtelenné vált, miután ugyancsak m. é. október 22-én kelt kegyelmes kir. udv. leirat folytán ezen magyar kir. Helytartótanács a középtanodákban eddig használt tannyelvre nézve kívánatosoknak és szükségeseknek mutatkozó módosítások iránt, Őfelsége legmagasb meghagyásához képest, az illető tanítótestületeket, egyháznagyokat és közigazgatási hatóságokat, mely két utóbbiak vannak főleg hivatva az ország lakói valódi érdekét és kívánságát képviselni, meghallgatá, ezek pedig a magyar nyelv tannyelvül behozatalának szükségét az illető gymnasiumokban — az egyetlen belényesi gymnasium kivételével — hivatalos jelentéseikben nemcsak elismerik, de annak azonnali alkalmazását majd minden gymnasiumra nézve forrón kívánják is; miután végre mellőzhetlenül szükségesnek mutatkozik, hogy az illető gymnasiumok tanítóinak az oktatásnyelvre nézve bizonyos meghatározott, a közvéleménnyel lehetőleg megegyező irányú és vezérfonal mutattassék ki: a tannyelvre nézve, az említett hivatalos jelentések alapján ugyan, de különös tekintettel a nemzetiségi méltányos igényekre s azon elvre, hogy a tannyelvnek a tanulmányokbani előmenetel fel ne áldoztassék, a következő intézkedések állapíttatnak meg:

A magyarországi összes kat. gymnasiumok tannyelv tekintetében kizárólag magyar és egyes gymnasiumokra osztatnak fel:

A) Kizárólag magyar, azaz oly gymnasiumoknak, melyekben a tisztán magyar nyelvi oktatás kérdésen kivüli, a következők állapíttattak meg: 1. bajai, 2. egri, 3. esztergomi, 4. győri, 5. kassai, 6. kecskeméti, 7. nagyszombati, 8. nagyvárad, 9. pécsi, 10. pesti kegyesrendű, 11. rozsnói, 12. szegedi, 13. székesfehérvári, 14. szombathelyi főgymnasiumok; és a 1. debreceni, 2. gyöngyösi, 3. jászberényi, 4. kalocsai, 5. kaposvári, 6. keszthelyi, 7. komáromi, 8. kőszegi, 9. lévai, 10. magyaróvári, 11. miskolci, 12. nagykanizsai, 13. nagykárolyi, 14. pápai, 15. sátoraljaújhelyi, 16. szabadkai, 17. tatai, 18. váci, 19. veszprémi algymnasiumok.

B) Vegyes, azaz oly gymnasiumoknak, melyekben a tan nyelv cél szerint és a közkivánathoz képest ugyan a magyar, de a helybeli s vidéki népség nemzetiségi viszonyainál fogva oktatások, magyarázatok, kikérdezések, lecke felmondások, feleletek a magyaron kívül más, a tanulók többsége által értett hazai nyelven is, minden kényszer nélkül azonban és szabadon, történhetnek, a következők nyilvánítatnak: 1. az aradi, különösen német, illetőleg román segédtnyelvvvel; 2. besztercebányai, tót és német segédtnyelvvvel; 3. budai, német segédtnyelvvvel; 4. eperjesi, tót és német segédtnyelvvvel; 5. lőcsei, tót és német segédtnyelvvvel; 6. nyitrai, tót és német segédtnyelvvvel; 7. pesti világi, német segédtnyelvvvel; 8. pozsonyi, német segédtnyelvvvel; 9. az ezidén is hat osztállyal megnyitandó selmeci gymnasium, német és tót segédtnyelvvvel; 10. sopronyi, német segédtnyelvvvel; 11. szatmári, román segédtnyelvvvel; 12. temesvári, német, román s illetőleg szerb segédtnyelvvel; 13. ungvári, rutén segédtnyelvvvel, nagy-gymnasiumok: valamint a következő algymnasiumok: 1. a lugosi, román segédtnyelvvvel; 2. marmarosszigeti, román segédtnyelvvvel; 3. nagybányai, román segédtnyelvvvel; 4. nagybecskereki, német és szerb segédtnyelvvvel; 5. szakolcai, tót segédtnyelvvvel és 6. a trencsini, tót segédtnyelvvvel.

C) A belényesi főgymnasiumban az illető alapító rendelkezése és a közönség kívánságához képest a főtannyelv ezentúl is a román, a segédtnyelv pedig a magyar leend.

A fenn elősorolt vegyes gymnasiumokat illetőleg egyéb bíránt még a következők jegyeztetnek meg:

a) E gymnasiumoknál azon tekintetben, milyen tankönyv legyen a tanonc által használandó, minden erőszakolásnak kizárva kell maradni, s az egyedül az illetőkre bízandó, valjon magyar tankönyvvel kívánnak-e élni.

b) A vallástán mindig azon a nyelven előadandó, melyet az illető tanonc legjobban ért.

c) Minthogy a két alsó osztályban több nyelvnek ugyanazon időbeni tanulása didacticai és pedagogiai szempontból nem helyeselhető, a német s illetőleg más hazai tájnyelv csak a III-ik osztálytól kezdve felfelé taníttassék oly módon, hogy az azon tanoncokra nézve, kiket szülőik vagy gyámjaik arra köteleznek, kötelező rendes tantárgy legyen. Ha azonban a tanoncok többségének szülői kívánnák, hogy gyermekeik, kik már az elemi iskolákban anyanyelvüket nyelvtanilag tanulák, azt folytatólag az első két gymnasialis osztályban is tanulmányozzák, ezt az illető igazgatóságának e kormányzékhez jókor feljelenteni kötelességében álland.

d) Amennyiben ezen gymnasiumok egyikénél vagy másikánál eddigelé is, a helyi és vidéki közönség kívánalmához, a nemzetiségi viszonyokhoz képest, a minden gymnasiumban kivétel nélkül a fentebbi c) pont szerint tanítandó német nyelven kívül

még más hazai nyelv s irodalom tanításának szüksége is netán fennforogna, az illető igazgatóságnak, a tanártestülettel egyetértőleg, föladataúl tüzetik ki, az illető érdekek méltánylásával és ildomos tapintattal, a beírások végezte után tartandó tanácskozmányban elhatározni: mely nyelvek mely tanítók által lesznek előadandók, minek feljelentése elváratik. Azon esetben, ha a rendelkezésre álló tanerők ily tájnyelvek kellő tanítására képteleneknek vagy elégteleneknek alaposan mutatkoznának s egy önálló rendes tájnyelvtanító alkalmazása kívánatosnak és szükségesnek tartatnék, eziránt e kormányzékhez indokolt külön felterjesztés teendő lévén.

Megjegyeztetik végre a tisztán magyar gymnasiumokra nézve, hogy amennyiben az ezen gymnasiumbeli ifjuságról feltételeztetik, hogy ez a magyar nyelvet tökéletesen tudja, és^c így más nyelvek tanulására is inkább fordíthat időt, az igazgató a főebbi c) pont alatt körülírt módon eljárván, az illető szülőket a német nyelv tanításának és tanulásának fontosságára közműveltségi tekintetből ildomosan figyelmeztetendi és célszerűen, minden kényszer kerülésével azonban, azon leendő, hogy ezen nyelvet az ifjakkal, amennyire lehet, megkedveltesse.

IV. A tanító személynélben szükségelt változtatások iránt f. é. október 17-én 58228 sz. alatt a kellő intézkedéseket megtétetvén, hátra vannak.

V. A t a n í t ó s z e m é l y z e t b e n

1. Tankönyvekül a tantervben említettekén kívül az eddig helybenhagyott könyvek lesznek jövőre is használandók. Oly tantárgyakra pedig, melyekre helybenhagyott tankönyvek még nem léteznének, azoknak választása, egy példánynak áttekintés és megerősítés végett idefelterjesztése mellett, a tanártestületekre bízatik.

2. A tanulók felvételére nézve eddig fennálló rendeletek megtartatnak.

3. A heti szünidő, ünnep és vasárnapok mellett, rendszeresen délután és csötörtökön egész nap tartandó. Ha az ifjuság, a rendes tantárgyakon kívül, iskolai napokon még egyéb tantárgyak tanulása által is túlterhelhetnék: ezeknek tanítása az említett szünnapokra is áttehető. Az évközben előforduló többi szünidőt a fennálló rendeletek határozzák meg.

4. A következő tanévben az első félév 1862. március hó 1-én végződik; a második félév március 7-én kezdődik s tart f. é. július 31-ig.

5. A szokott vizsgálatok az eddigieknél nagyobb szigorral és nyilvánosságban történjenek, mi az ifjuságnak a tanév kezdetével tudtul adandó.

6. A magántanulók vizsgálatainak mérve és ideje a nyilvános tanodákéval azonos; kellő okadatolt esetekben azonban

^{c)} is

az igazgató megengedheti, hogy azok csak az év végén jelenhessenek meg vizsgálatra.

7. Minthogy a legfelsőbb helyre felterjesztett új tanterv még ezidén teljesen életbe nem léptethetett s minthogy a tanintézetek jelen átalakításai a tanulmányi alapnak rendkívüli kiadásaival járnak; a szokásos tanpénz beszédése a jövő tanévben is fenntartatik. Fenhagyatván azon szokás, hogy egyes esetekben a tandíj fizetése alóli felmentésért ide tüzetes felterjesztések és ajánlatok tétethessenek.

8. Az itt elő nem hozott esetekre nézve az eddigi rendeletek érvényesek.

9. A következő tárgyú hivatalos iratok lesznek a jövő tanévben ezen magyar királyi Helytartótanácsához felterjesztendőek: A) Az iskolaév első felében és pedig a tanév első felében: a) az ifjúság számát, vallását, nemzetiségét kimutató összeírás; b) az ösztöndíjasok nevei a szokásos táblázat szerint; c) a tandíjtól felmentendőek jegyzéke; d) a tanártestület személyzetének rovatos kimutatása; e) a nyilvános alapból az intézet szükségének fedezésére netalán igénybe veendő segélyezések kimutatása. B) Az első tanfélév végén: a) a tanártestületnek az ifjúság előmeneteléről szóló jegyzőkönyve az igazgatóság jelentésével; b) az ösztöndíjasok rovatai: C) Egész éven át minden második hó végén: az igazgatónak rövid értesítése az ifjúság előmeneteléről, jelesen pedig az egyes osztályoknak hányszor s mikor történt látogatásáról s akkor nyert tapasztalatairól. D) A tanév végén: a) kimerítő végjelentés tanszervezet mikénti alkalmazásáról, az intézet szellemi s anyagi állapotáról, a tanártestületről, a tanoncokról, a tannyelv használatáról s a tankönyvekre vonatkozó indítványokról; b) az ösztöndíjasok táblázatos jegyzéke; c) a tanintézetről szokásos statistikai kimutatás.

Ezekben foglaltatván azon intézkedések, melyeket a gymnasiumok ideiglenes szervezetére nézve ezen magyar kir. Helytartótanács a legfelsőbb utasítások alapján elrendelendőeknek talált, bizton elvárja, hogy azok jól felfogott értelemben és helyes tapintattal a közhaza javára pontosan s lelkiismeretesen teljesítenni s az illető közegek, kikre a hazai ifjúságnak kiképzettése bizva van, az ügy fontosságától áthatva, teljes erővel s igyekezettel azon fognak közremunkálkodni, hogy e tekintetben mint Őfelsége legmagasb várakozásának, úgy a haza méltányos igényeinek eleget tenni és mennél jobban megfelelni lehessen.

Kelt Budán, a magyar királyi Helytartótanács ezernyolcszázhatvanegyedik évi október huszonnegyedikén tartott tanácsüléséből.

Károlyi László sk.
Havas József sk.
Rácz Mihály sk.

Vo Viedni dňa 5. decembra 1861.

Štefan Moyses, banskobystrický biskup, žiada panovníka o ochranu proti maďarizácii v školách a v úradoch.

Pôvodný čistopis v arch. kr. miestodržiteľskej rady na u. m. Rubopis: An Seine Kaiserliche Königliche Apostolische Majestaet Franz Josef I, Kaiser von Oesterreich, König von Ungarn u. s. w. u. s. w. alleruntertänigstes Bittgesuch des Neusöhler Diöcesanbischofs Stefan Moyses in Angelegenheiten des r.-katholischen Schulwesens. M. P. Na rube: 22214, 13166 sz. 1 Stk. B. 1863. II. kútfö, 9. tétel, 24326 alapsz. — Odpis v arch. M. S. Koncept v pozost. Moysesovej, fasc. VIII, v S. N. M.

Uverejnené: Petitionen der Serben und Slowaken vom Jahre 1861 (Wien, 1862), str. 29—31; (v slov. preklade) PBV, č. 1 zo dňa 3. I. 1862; v angl. preklade: Seton-Watson: Racial problems in Hungary, str. 425—28. (v č. preklade): Seton-Watson: Národnostní otázka v Uhrách, 410—414.

Eure Kaiserlich-Königliche Apostolische Majestaet,
Allergnädigster Herr!

Es ist eine unbezweifelte historische Tatsache, dass das Königreich Ungarn durch Stephan den Heiligen keineswegs auf irgendeiner (^abesonderen Nationalität^a), sondern vielmehr auf dem christlichen Glauben und den von christlichen Völkern entlehnten Gesetzen gegründet wurde. Bei den Inkunabeln dieses Königreich's weiss die Geschichte nichts von einer besonderen (^aBevorzugung des magyarisches^a) Volkes.

Schon die Eroberer unter Árpád waren nicht blos Magyaren, sondern sie kamen in Gesellschaft von Kumanen und Russen, die sich alle in das eroberte Land teilten. Bei der eigentlichen Begründung des Königreichs unter Stephan haben die Ausländer: Italiener, Deutsche und Slaven den überwiegenden — die heimische Geschichte nennt ihn den ausschliesslichen — Einfluss gehabt. König Stephan spricht sich ausdrücklich für die Gleichberechtigung sämtlicher im Lande üblichen Sprachen aus. Die Teile des Landes, sowol als auch die höchsten Reichswürden tragen bis auf den heutigen Tag slavische Benennungen.

Nach gänzlicher Christianisierung des Landes lebten die verschiedenen, dasselbe bewohnenden Stämme in brüderlicher Eintracht ohne eine Spur von Bevorzugung des magyrischen Elementes; ja die Deutschen und Slaven wussten sich zuzeiten solche Überlegenheit zu verschaffen, dass die Magyaren darüber bei den Landtagen Schutz zu suchen sich bemüssigt fühlten.

(a—a) Podčiarknuté alebo zdôraznené (kolmou čiarou) po strane u kr. rady.

Selbst bei solchen Gelegenheiten sprach der Landtag s t e t s die vollständigste Gleichberechtigung ohne die mindeste Bevorzugung der Magyaren aus, was nicht verhinderte, dass die Magyaren aus den Magistraten mehrerer Municipien, kraft der, diesen verliehenen königlichen Privilegien, entweder gänzlich, oder wenigstens zum Teile ausgeschlossen blieben; so namentlich auch in der Stadt Ofen.

Die über achthundert Jahre bei der Gesetzgebung, Verwaltung und Rechtspflege gebrauchte lateinische Sprache war besonders geeignet die Eifersucht der verschiedenen Nationalitäten hintanzuhalten. Dies erkannten auch die Municipien des Landes und führten es gegenüber den germanisatorischen Bestrebungen Kaiser Joseph II. glorreichen Andenkens zum Schutze der lateinischen Sprache ausdrücklich an.

Aber gerade die erwähnten Bestrebungen Kaiser Joseph's weckten in Ungarn die nationalen Bewegungen; bei den Slova ken meistens nur auf dem literarischen Felde, bei den Magyaren aber auch in staatlicher Hinsicht. Natürlich haben die nichtmagyarischen Landesinsassen wider das Streben der Magyaren, ihre Sprache auf dem eigenen Boden auszubilden, nichts einzuwenden. Ja selbst im staatlichen Leben sind dieselben bereit, die Bevorzugung der magyarischen Sprache in den höheren Verwaltungssphären, innerhalb der durch E u r e M a j e s t a e t festgesetzten Grenzen, willig anzuerkennen; wünschen jedoch für die eigenen Sprachen soviel freie Bewegung in der Kirche, Schule, Orts- und (Municipal-Verwaltung^a), wie auch in der unmittelbaren Berührung mit den Organen der öffentlichen Verwaltung, als zur Wahrung ihrer menschlichen und bürgerlichen Rechte notwendig ist. Die Magyaren wollen jedoch diese gerechten, unveräußerlichen Ansprüche nicht berücksichtigen, sondern gebrauchen alle Mittel der Gewalt, um namentlich dem slovakischen Volke jeden Weg zur Bildung abzuschneiden und so dasselbe in einem sittlich und volkstümlich bewusstlosen Zustande als Beute einer künftigen Magyarisierung schmachten zu lassen.

Es ist gar nicht zu verwundern, dass die seit dem 20. Oktober v. J. bis zur jüngsten Zeit tätig gewesenen Komitatsausschüsse und Magistrate bei ihren in jeder Richtung kundgegebenen Ausschreitungen auch das arglose slovakische Volk unachtsichtlich terrorisierten. Dasselbe gilt auch von dem im laufenden Jahre versammelt gewesenen Landtage. Doch schmerzlicher berührt es den alleruntertänigst Unterzeichneten, dass selbst die königliche Statthalterei einer ähnlichen Ungerechtigkeit sich schuldig gemacht hat. Trotz des klaren Wortlautes des Allerhöchsten unterm 20. Oktober 1860 an den Kanzler von Ungarn herabgelangten, den Schutz der verschiedenen Nationalitäten bezweckenden Handschreibens bedroht dennoch die königlich ungarische Statthalterei durch ihr unterm

20. Oktober G. Z. 61.917 erlassenes Intimat¹ sämtliche slovakischen und deutschen katholischen Volksschulen mit der Einführung der ungarischen Sprache.

Bei dem Umstande, dass die der Leitung des alleruntertänigst Unterzeichneten anvertraute Neusohler Diöcese dreizehn Pfarren mit rein deutscher, dreiundneunzig mit rein slovakischer, vier mit slovakisch-deutscher, dagegen keine einzige mit ungarischer Bevölkerung zählt, würde durch jene angedrohte Massregel der k. ungarischen Statthalterei der ohnedies zufolge misslicher, während der jüngsten eilf Monate namhaft verschlimmerten Umstände geringe Fortschritt der Volksschule innerhalb der Neusohler Diöcese gerade auf Null reduziert werden, ohne dass die beabsichtigte Magyarisierung des Volkes erzielt würde.

Obschon die königliche ungarische Hofkanzlei mittels zwei verschiedener unterm 5. Oktober l. J. Z. 13.583 erflossener Erlässe² die k. ungarische Statthalterei erntlich gemahnt hat, bei der bevorstehenden provisorischen Einrichtung der katholischen Gymnasien die billigen Ansprüche der verschiedenen inländischen nichtmagyarischen Nationalitäten (^anach Möglichkeit zu befriedigen: so geschah dennoch durch das unterm 21. Oktober an die Gymnasialdirektionen erlassene Intimat³ das gerade Gegenteil^{a)}, und zwar in Bezug auf das Neusohler Gymnasium im offenen Widerspruche mit den vorläufigen, über ämtliche Aufforderung eingesendeten Äusserungen sowol des Diöcesanordinariats, als auch der Direktion desselben Obergymnasiums.⁴ Dadurch ist dieses Gymnasium — wie zweifelsohne auch die übrigen, in ähnlichen sprachlichen Umständen befindlichen — in eine unglaubliche Verwirrung dermassen geraten, dass die Auslagen der Eltern sowol, als auch die unersetzliche Zeit der Jugend um jede Frucht gebracht werden.

^aDie leidige Parteilichkeit der provisorischen Gymnasialeinrichtung erhellt unter anderm auch aus der Tatsache, dass inwieweit tüchtige, mit guten Befähigungszeugnissen versehene, seit Jahren beim Lehrfach verwendete^{a)}, jedoch von ultramagyarischen Tendenzen freie Männer^b nicht entbehrt werden konnten, dieselben mit der geringsten Gehaltskategorie beteiligt: hingegen Leute von problematischer, nirgends bezeugter, nie betätigter Fähigkeit, insofern sie nur in Bezug auf jene Tendenzen verlässlich scheinen, mit den höchsten Salarstufen bedacht wurden. Da ferner auf die nichtmagyarische Bevölkerung von Seite der Komitatsbeamten kaum eine Rücksicht genom-

b) *Po strane (Pálffy) pozn.:* Ersuchen die betreffenden zu nennen?

1) *Vid' č. 7 tu.*

2) *Porovn. č. 5b a 6b tu.*

3) *Vid' č. 8 tu.*

4) *Vid' č. 3 tu.*

men wird, sondern im offenen Widerspruche mit dem vorbelobten unterm 20. Oktober v. J. an den k. ungarischen Hofkanzler ergangenen Allerhöchsten Handschreiben an nichtmagyarische Gemeinden bloss magyarische, dem Volke gänzlich unverständliche Verordnungen und Bescheide gerichtet werden; und da schliesslich wider solche Ausschreitungen weder bei den Komitaten, noch bei der k. ungarischen Statthalterei ein Schutz zu finden ist: so ist es offenbar, dass von Seiten sowol der von überspannten, dem harmlosen nichtmagyarischen Volke feindlichen Menschen übermässig beeinflussten Comitatsmunicipien, als auch der k. ungarischen Statthalterei die heiligsten, durch feierliche landesfürstliche Kundgebungen in Schutz genommenen Rechte der nichtmagyarischen, ihrem König stets unverbrüchlich treuen Völker — worunter bloss das slovakische weit über zwei Millionen Seelen zählt — rücksichtslos verletzt werden, und dass es leider dahin abziele, diese nichtmagyarischen Insassen des Landes durch Entziehung jedes geeigneten Bildungsmittels zur immerwährenden Unwissenheit und Vertierung zu verdammen, um so in ihnen die Menschenwürde mit Füßen zu treten, zum Hohne nicht nur der ganzen, dem gegenwärtigen Terrorismus vorangegangenen vaterländischen Geschichte, sondern auch jener grosssprecherischen Ostentation, womit sich der jüngste Pester Landtag durch hohle Gleichberechtigungsphrasen im Auslande einen unverdienten Ruf von Freisinnigkeit zu verschaffen trachtete.

Da nun der alleruntertänigst Unterzeichnete sich als den natürlichen Anwalt der geistigen Güter seiner, zufolge der göttlichen, durch den Allergnädigsten Wink Eurer Kaiserlich-Königlichen Apostolischen Majestaet kundgegebenen Berufung auf den bischöflichen Sitz ihm anvertrauten Pflegebefohlenen betrachten zu müssen glaubt: so waget er — gestützt auf die unveräusserlichen Rechte seiner Diöcesanen, auf deren um das Land, im Frieden sowol, als auch vor dem Feinde erworbenen Verdienste, sich berufend auf die den jüngsten 25 Jahren vorangegangene vaterländische Geschichte, bauend auf die Heiligkeit des Allerhöchsten Kaiserlich-Königlichen Wortes, seine Zuflucht zu den Stufen des Allerhöchsten Kaiserlich-Königlichen Thrones mit unbegrenztem Vertrauen zu nehmen, alleruntertänigst bittend:

Eure Kaiserlich-Königliche Apostolische Majestaet geruhen Entsprechendes Allergnädigst anzuordnen, damit im Sinne des Allerhöchsten, an den ungarischen Landtag gerichteten Rescriptes vom 21. Juli l. J. die Nationalitätsrechte der getreuen nichtmagyarischen Völker, sowol in Bezug auf die Entfaltung ihrer Sprache und Nationalität, als auch hinsichtlich ihrer administrativen Verhältnisse bestimmt nud klar formuliert, wie nicht minder wirksam und bleibend geschirmt werden.

Übrigens der Allerhöchsten Kaiserlich-Königlichen Gnade
und Huld inständigst empfohlen, erstirbt in tiefster Ehrfurcht

Euer Kaiserlich-Königlichen Majestaet

Wien, am 5. Dezember 1861

getreuester Untertan und untertänig-
ster Kaplan

Stephan Moyses mp.,
Bischof von Neusohl.

10.

Vo Viedni dňa 6. decembra 1861.

Slovenský prestolný prosbopis slovenský o vydanie privilegiá na ochranu slovenského národa. (Okolie, samospráva, úradná reč slovenská, rozhodovacie právo nad školami.)

Pövodný čistopis v a. kr. miestodržiteľskej rady, u. m. Rubopis: An Seine Kaiserliche Königliche Apostolische Majestät Franz Josef I-ten, Kaiser von Oesterreich, König von Ungarn, Böhmen u. s. w. u. s. w. alleruntertänigster Bittgesuch der inbenannten treuehorsamsten Untertanen slovakischer Nation. Um die allergnädigste Erteilung eines Privilegiums zum Schutze der Rechte der slovakischen Nation in Ungarn. Mit 2 St. Beilagen. M. P. Na rube: 22215, 13166 sz. A. u. Vortrag. 1. 3 Stück. A/, Slová lat. pôvodu sú pisané latinkou. Koncept (opravovaný) v pozostalosti Francisciho v S. N. M., fasc. VII. Na obale konceptu: Rukopis prestolnej prosby, ktorú vyslanstvo slovenského národa na čele s biskupom Štefanom Moysesom podalo v audiencii dňa 12 decembra 1861 o ochrane Slovákov pred magyarmi, menovite ustrojením Slovenského Okolia. Rukopis, myslím, že je Jána Gottčára, opravy samého Moysesova; ale osnova, myslím, že je Adolfa Ivanoviča Dobrianskeho. J. Francisci. Rubopis: Prestolný prosbopis 12 decembra 1861 o Slovenské okolie i jeho príloha. Pöv. znenie konceptu v poznámkach (rozdíely nepravopisné).*

Uverejnené: Petitionen der Serben und Slowaken, str. 26—29; (v slov. preklade) PBV, č. 78 zo dňa 13. XII. 1861; v maď. prekl. v Sürgönyi, č. 289 (17. XII.).

Eure Kaiserliche Königliche Apostolische Majestät,
Allerdurchlauchtigster, Allergnädigster Herr!

Sowohl die Geschichte, als auch die^a Einrichtungen Ungarns und die Bezeichnung der Würdenträger des Landes geben ein unumstössliches Zeugnis dafür, dass die Slovaken Ungarns bereits vor der Einwanderung der Magyaren nach Ungarn einen selbständigen^b Staat bildeten und auf einer erfreulichen Stufe der Kultur standen.

Obschon zu Ende des neunten Jahrhunderts durch die eingewanderten Magyaren aus den fruchtbaren Ebenen des Lan-

^a) V koncepte pretreté: Bezeichnung.

^b) V koncepte pretreté (ceruzkou): mächtigen.

* Opravy nie sú Moysesove.

des grossenteils verdrängt, wurden die Slovaken gleichwohl — zeuge des ungarischen Landesgesetzes des h. Stephan (^cD. L. I, cap. VI § 3, 4^c) — stets als gleichberechtigte Nation behandelt, bis im Jahre 1791 durch die Gesetzartikel (^d16 und 67^d) der Grund zur Hegemonie der Magyaren in Ungarn gelegt, und diese durch die späteren Landesgesetze; (^d1792:7, 1805:4, 1808:7 und 8, 1827:11 und 12, 1830:8, 1836:3, 37, 38 und 41, 1840:6, 42, 43 und 44, 1844:2^d) nach und nach systematisch ausgebildet wurde.

Die Slovaken von ihrem mächtigeren Adel aus Anlass jener Vorteile, welche die Hegemonie der Magyaren mit sich brachte, grossenteils verlassen, wagten schon im Jahre 1843^{1e} mittelst einer Deputation ihren Protest gegen die bishin unerhörten Übergriffe der Magyaren vor dem Allerhöchsten Throne niederzulegen, beziehungsweise Allerhöchsten Ortes um die Hintanhaltung der ihnen drohenden Bedrückung zu bitten.

Leider fand diese Bitte nicht die gehörige Würdigung, da die einflussreichsten Männer der ungarischen Regierung zu jener Zeit, ebenso wie heute, allen ihren Einfluss zu Zwecken einer rücksichtslosen Hebung der spezifisch magyarischen Interessen geltend machten, und da auch die übrigen nichtmagyarischen Nationen Ungarns ebenfalls (^fvon ihrem Adel grossenteils verlassen^f) und hiedurch geschwächt worden sind, hingegen die magyarische Nation in ihrer bevorzugten Stellung keine Grenzen und Mass mehr kannte, mussten die Jahre 1848 und 1849 folgen, welche mit der seitens der magyarischen Fraction landtäglich ausgesprochenen Entthronung des durchlauchtigsten Herrscherhauses und in dessen Folge mit der militärischen Eroberung des Landes endigten.

Die Slovaken, treu ihren Überlieferungen, wankten auch in jenen verhängnissvollen Zeiten keinen Augenblick. Dieselben beeilten sich vielmehr einerseits schon in der am 10. Mai 1848 in St Nicolau^g in der Liptau abgehaltenen Nationalversammlung ihre unverjähbaren Rechte als gleichberechtigtes Urvolk Ungarns zu reklamiren, andererseits^h im Interesse der Legitimität und gesetzlichen Ordnungⁱ ein eigenes militärisch organisirtes Freikorps der hohen Regierung zur Verfügung zu stellen, und solchergestalt ihre Anhänglichkeit an ihre ererbte

(c—c) *Dodané dodatočne do konceptu po strane.*

(d—d) *Dodané dodatočne na vynechané miesto v koncepte.*

e) *V koncepte vynechané (pretreté):* unter Anführung des Superintendenten Paul Josephy.

(f—f) *V koncepte pôvodne:* ihres Adels... beraubt, beraubt *dodatočne opravené (ceruzou)* na verlassen.

g) *V koncepte pôvodne:* zu Lipto Szt. Miklós. (*Po strane ceruzou*): deutsch.

h) *V koncepte pôv. nasledovalo (pretreté):* unter Anführung Miloslav Hurbans

i) *V koncepte pôv. nasledovalo (pretreté ceruzou):* überhaupt zu den Waffen zu greifen, später sogar

1) *Správne: 1842.*

Nationalität, aber auch an das durchlauchtigste Herrscherhaus tatsächlich zu beweisen.

Eure Majestät geruheten das gute Recht und die Verdienste der slovakischen Nation in Ungarn um Thron und Vaterland allergnädigst anzuerkennen, indem Allerhöchstdieselben auf die in Ollmütz im Jahre 1849 überreichte diesfällige Petition derselben slovakischen Nation die volle Gleichberechtigung mit allen andern Volksstämmen Ungarns zuzusichern und den Grundsatz der nationalen Gleichberechtigung auch in die Reichsverfassung vom 4. März 1849 aufzunehmen keinen Anstand nahmen.

Leider blieben demungeachtet die Vorlagen der slovakischen Vertrauensmänner an die hohe Regierung vom 21. April 1849, dann das Majestätsgesuch, worin dieselben unter dem 17. September 1849 um die Bildung eines eigenen slovakischen Kronlandes petitionirten, ohne Erfolg; es wurde vielmehr über Andrängen der Gegenpartei, ^(k)welche durch gewisse Zeitverhältnisse begünstigt^{k)}, selbst die Verfassung vom 4. März 1849 aufgehoben und während der Jahre 1852 bis 1860, wenngleich zumeist durch deutsche Beamte, lediglich auf die Kräftigung des magyarischen Elementes mit Unterdrückung aller übrigen hingearbeitet, so zwar, dass als im Jahre 1859 eine Verstärkung des Reichsrates stattfand, die ^(l)über zwei^{l)} Millionen Seelen zählenden Slovaken darin nicht einen einzigen Vertreter hatten, und sonach auch das Allerhöchste Handschreiben^m an den Hofkanzler Baron v. Vay vom 20. October 1860 lediglich die frühere Hegemonie der Magyaren wieder herstellte, die Rechte und die billigen Forderungen der nichtmagyarischen Nationen Ungarns aber fast gänzlich ignorirte.

Die Bevorzugung der Magyaren vor den Slovaken und den übrigen nichtmagyarischen Nationen Ungarns rächte sich auch diesmal, wie im Jahre 1848, wieder dadurch, dass die durch Eure Kaiserliche Königliche Apostolische Majestät allerhöchst beabsichtigte Vereinbarung der constitutionellen Rechte des Königreiches Ungarn mit den Interessen der Gesamtmonarchie wegen dem starren Festhalten des fastⁿ aus lauter magyarischen Elementen zusammengesetzten Pesther Landtages an den auch für die nichtmagyarischen Nationen Ungarns ungünstigen Gesetzen des Jahres 1848 scheiterte, und so die Eurer Majestät väterlichen Herzen gewiss schmerzliche Auflösung dieses Landtages ausgesprochen werden musste.

1) V koncepte pôv. malo byt' nahradené: am 30. März (s otáznikom), potom bolo ponechané pôv. znenie (ceruzou).

(k—k) V koncepte pôvodne: welche in mancherlei Umständen (potom: gewissen Zeitumständen) Unterstützung fand,

(l—l) Pôv. v konc.: nahe an drei (ceruzou opravené).

m) Pôv. v konc.: Diplom

n) V konc. pôv. podčiarknuté s otáznikom, potom podčiarknutie a otáznik ceruzkou pretreté.

Von den Versicherungen, die die Slovaken nach dem Obigen seit 1849 und in der neuesten Zeit, unter anderm in dem an den ungarischen Landtag ergangenen Allerhöchsten Rescripte vom 21 Juli 1861, in sehr bestimmten Ausdrücken zuteil wurden, gieng leider keine einzige auch nur annäherungsweise in Erfüllung, es veranlasste vielmehr der am 20. October 1860 allerhöchst ernannte Hofkanzler Baron v. Vay die Bildung einer nicht ungarischen, sondern rein magyarischen Hofkanzlei, eines magyarischen Statthaltereirates, einer magyarischen Curie und die Ernennung magyarischer Obergespäne, welche letztere wieder mit Hilfe des unter den Fittigen der magyarischen Oberbehörden gebildeten Terrorismus selbst im slovakischen Norden ganz magyarische Comitatscongregationen und mit deren Hilfe rein magyarische Beamtenkörper bildeten, so dass die Slovaken, ungeachtet ihrer grossen Zahl, ungeachtet auch des vorhandenen Überflusses an fähigen Kräften, aus dem öffentlichen Leben im buchstäblichem Sinne des Wortes fast ganz und gar verdrängt wurden. Kein Wunder, wenn bei dieser Sachlage, woden nichtmagyarischen Völkern Ungarns der ihnen gebührende Einfluss auf die bezüglichen Comitatscongregationen fast ganz entzogen wurde, die Comitate nach Auflösung des Landtages gegen die Allerhöchsten Intentionen Eurer Majestät jene starre Opposition fortsetzten und hiedurch die in neuester Zeit erfolgte Verhängung des Ausnahmzustandes herbeiführten.^o Und doch haben auch gegenwärtig die treuen Slovaken nicht weniger als bisher zu leiden, ja es finden sich die Absichten der dermaligen ungarischen Regierung auf gänzliche Unterdrückung aller nichtmagyarischen Nationen Ungarns in der neuerlichen Reorganisirung des katholischen Schulwesens und der Behörden so unverholen niedergelegt, dass gegen dieselben wohl kein Zweifel auftauchen kann.

Die treuen Slovaken tragen auch diesmal, wie seit 1848 beinahe ununterbrochen, die traurigen Folgen des Übermutes jener Partei, welche eine gänzliche Sonderstellung im Kaiserstaate und eine entschiedene Herrschaft des magyarischen Elementes über alle übrigen in Ungarn selbst anstrebt. Dieselben Slovaken werden, wie auch bisher, die mit dem Ausnahmzustande verbundenen Folgen ohne ihr Verschulden tragen müssen und selbst während des Ausnahmzustandes wird gewohntermassen die Kräftigung dieser Partei und die Abschwächung der Slovaken systematisch, und zwar, was jeden treuen Untertan am meisten betrübt, geradezu im Allerhöchsten Namen Eurer Kaiserlichen Königlichen Apostolischen Majestät fortbetrieben.

Bei so bewandten Umständen dürfte höchstwahrscheinlich wieder der Fall eintreten, dass bei definitiver Ordnung der Din-

^o) *Pôv. dodané v konc. (ceruzkou) po strane, ale potom pretreté: welche Vergevaltigung nur durch die Anstrengungen des slov. Volkes gemildert (?) werden konnte.*

ge, wie unmittelbar vor dem 20. October 1860, wieder mit einigem Grunde wird behauptet werden können, dass alle Nationen Ungarns eines Sinnes seien und alle einstimmig, wie ein Mann, die unversehrte Aufrechterhaltung der Gesetze vom Jahre 1848 wünschen.

Die Slovaken Ungarns tragen aber keine Schuld an den Ausschreitungen ihrer Bedrücker, sie bedürfen eines Ausnahmestandes nicht, da sie auch ohne denselben als loyale Untertanen ihrer Bürgerpflicht bereitwilligst nachkommen werden, sobald denselben die wiederholt zugesagte, selbst mit dem Allerhöchsten Worte Eurer geheiligten Majestät verbürgte Gleichberechtigung, also die Möglichkeit zuteil würde, in ihrem Vaterlande, das sie nicht weniger, ja vielleicht vernünftiger als Andere lieben, und insbesondere in den von ihnen bewohnten Teilen Nordungarns die einem so bedeutenden, weit über zwei^p Millionen Seelen zählenden Volksstamme gebührende Geltung zu erlangen.

In dieser Beziehung hat, wie erwähnt, bereits im Jahre 1843¹ eine Deputation ihre Bitte Allerhöchsten Ortes vorgebracht, und wurde dieselbe im Jahre 1849 an dem Allerhöchsten Hoflager zu Ollmütz gleichfalls mittelst einer alleruntertänigsten Deputation, dann aber von den slovakischen Vertrauensmännern am 21. April und am 17. September 1849 wiederholt; letzthin aber auf der am 6. und 7. Juni 1861 (in St. Martin in Thúróczer Comitate^r) abgehaltenen zahlreichen Volksversammlung in einem hier in tiefster Ehrfurcht beigeschlossenen Memorandum^s näher formulirt, beziehungsweise den Anforderungen der Zeit angepasst.

Dieses Memorandum war dazu bestimmt dem Landtage übergeben zu werden, damit auf dieser Grundlage Eurer Kaiserlichen Königlichen Apostolischen Majestät ein die Wünsche der Nation befriedigender Gesetzesvorschlag unterbreitet^t werde. Da jedoch der ungarische Landtag, statt den gerechten Anforderungen der unterdrückten Völker gerecht zu werden, gegen das fragliche Memorandum (u durch Missbrauch der Amtsgewalt der Municipien Proteste hervorgerufen^u) und sich überhaupt auf die ausschliessliche, nur den magyarischen Interessen günstige Basis der sogenannten 1848-er Gezetze (v gestellt hat^v); da ferner derselbe Landtag eben deshalb bereits aufgelöst worden ist und somit zu wirken aufgehört hat; von den ungarischen Regierungsbehörden aber nach den Vorhergesagten keinerlei

^p) Pôv. v konc.: an drei, potom: über zwei

(r—r) Pôv. v konc.: zu Thuroz Szt. Marton

^s) Po strane: 'l. (Tlačený exemplár Memoranda s osnovou a s podpismi ako v jub. č. Slováka zo dňa 1. VI. 1941, resp. v osob. vydani: 80 rokov slovenských zápasov, str. 7 a n.).

^t) Pôv. v konc.: eingebracht

(u—u) Pôv. v konc.: Proteste sammelte

(v—v) Dodané v konc. po strane ceruzkou.

Abhilfe zu gewärtigen ist: so bleibt uns nur der einzige Weg, unmittelbar an Eure Kaiserliche Königliche Apostolische Majestät uns zu wenden und auf Grund mehrfacher Zusicherungen der nationalen Gleichberechtigung, besonders aber auf Grund des Allerhöchsten Rescriptes an den ungarischen Landtag vom 21. Juli 1861 alleruntertänigst zu bitten:

I-tens. Dass die Slovaken Ungarns, wie dieses bereits frühere ungarische Landesgesetze, insbesondere (^{a3}-ae: 25 § 1 und 2, 1608:13 a. c., 1608:10, 1608:44 u. s. w.^{d)} zulassen^x, ebenso wie die Russen, Romanen und Serben, als eigene Nation Ungarns anerkannt, und jene Gegenden, welche diese Nation in compacten Massen insbesondere in den Comitaten: Pressburg, Neutra, Bars, Trenchin, Hont, Sohl, Thúrócz, Árva, Neográd^y, Liptau, Gömör, Zips, Sáros, Abaúj und Torna bewohnt, als ein eigener oberungarischer (^zslovakischer Distrikt (horno uherské slovenské Okolie) anerkannt und constituirt werde^z).

II-tens. Dass dieser District^{aa} als integrierender Teil Ungarns sowohl dem allgemeinen ungarischen Landtage, als auch den höchsten ungarischen Behörden zwar untergestellt, dass derselbe jedoch nach Art der Distrikte der Jazygier und Kumanier, der Haiducken und der Provinz der XVI Zipser Städte auch mit einer eigenen nationalen Vertretung und sowohl politisch-administrativen als Justizverwaltung in erster und zweiter Instanz bedacht werde.

III-tens. Dass die Beratungs- und Geschäftssprache sowohl in politisch-administrativen, als Justizangelegenheiten innerhalb dieses Distriktes ausschliesslich die slovakische Volkssprache sei, mit Ausnahme jedoch jener wenigen Ortschaften anderer Nationalität, deren Gemeindeangelegenheiten unbehindert in der Sprache der Majorität zu verhandeln wären.

IV-tens. Dass über die Schulen dieses Distriktes^{aa} die slovakische Nation innerhalb der allgemeinen Schulverordnungen frei verfügen könne^{bb}.

Eurer Kaiserlichen Königlichen Apostolischen Majestät geheiligtes constitutionelles Recht ist es, solche und ähnliche Bitten auf Grund der Landesgesetze 2-dae 7-us und 2-dae 9-us allergnädigst zu erhören und darüber aus Allerhöchster Machtvollkommenheit Privilegien zu erteilen; indem wir daher um ein solches Privilegium alleruntertänigst bitten, wagen wir zugleich unter *://*:^{cc)} den Entwurf einer solchen Urkunde zum Beweise, dass wir nach nichts, was der Regierung Eurer Majestät, oder dem Reiche, oder dem Lande Ungarn Verlegenheiten berei-

x) Po strane (rukou referenta) stručný obsah cit. z. článkov.

y) Dodané v konc. dodatočne po strane ceruzkou.

(z—z) Pôv. v konc.: Distrikt Ungarns unter der Benennung einer Slovakischen Vojvodenschaft Ungarns ausgeschieden werde.

aa) Pôv. v konc.: Vojvodenschaft

bb) 5. Metropole für die Vojvodenschaft? bolo v konc. pretréte.

cc) Po strane: '//. (Vid' nasl. č. tu.)

ten könnte, streben, anzuschliessen und nebstbei nur noch in tiefster Ehrfurcht das väterliche Augenmerk Eurer geheiligten Majestät darauf zu lenken, dass unser Volk teils durch die Schmälerung des in früherer Zeit üblichen, auch gesetzlich verbürgten, wohlfeileren Salzgenusses, teils wegen fehlerhafter Aufnahmen des Grundsteuerkatasters und wegen gänzlichen Mangels an Eisenbahnen bei der Steuerzahlung gegenüber den Bewohnern der fruchtbaren Ebenen sehr im Nachteile steht, daher auch in dieser Hinsicht der Allerhöchsten Gnade im hohen Grade bedürftig ist.

Geruhen Eure Majestät nur noch allergnädigst zu gestatten, dass wir uns in tiefster Ehrfurcht nennen.

Eurer Kaiserlichen Königlichen Apostolischen Majestät

Wien, den 6-ten^{da} December 1861.

treuehorsamste (^{ee}Untertanen
slovakischer Nation^{ee}).

Stephan Moyses mp.,
Bischof von Neusohl.

Thomas Cherven mp.,
Abt de Casa Nova und Neu-
sohler Domcantor.

Johann Francisci,
Statthaltereirat.

Karl Kuzmány,
Superintendent der pressbur-
ger evang. A. C. Superinten-
denz und k. k. Professor der
Theologie an der ev. theol. Fa-
cultät in Wien.

Dr. theol. Joseph M. Hurban mp.,
Consistorialrat der Pressbur-
ger Superintendenz A. C. Se-
nioratsstellvertreter, Pfarrer
A. C. zu Hluboka.

Paul Koblíšek mp.,
Advok. und Grundbesitzer zu
Skalitz.

Joh. Gottschár mp.,
Abt von Koblan u. Consistori-
alrat der Neusohler Diözese.

Stefan v. Daxner mp.,
Advocat und Gutsbesitzer.

Max. Hudec,
als bevollmächtigter Vertreter
der evang. A. B. Geistlichkeit
des Arwaer Seniorates.

Wilhelm von Paulíny-Tóth de
Töre et Tót-Megyer,
Redakteur.

Franz Blaho,
Advocat u. Bürger der k.
Freistadt Skalitz.

Paul Mudroň mp.,
Comitatsnotär und Gerichts-
beisitzer.

da) V koncepte prázdne miesto.

(^{ee}—^{ee}) *Prereté varianty v konc.*: Deputation der Slovaken Ungarns, slovakische Untertanen im Namen der Slovaken Ungarns.

Daniel Miloslav Bachát,
als Bevollmächtigter der evang.
Gemeinde zu Pribélina in d.
Liptau und Lehrer daselbst.

Adam Kardoš von Kardos-
váska,
Landesadvocat.

Ján Országh mp.,
Archidiakon und Pfarrer zu
St. Georgen in Thúróc.

Franz Filó,
Ingenieur.

Ignac Stefko mp.,
Handelsmann in Wien, Neu-
bau 271.

Ludwig Turzo von Noszicz mp.,
Advocat.

Alexander Androvich mp.,
Landesadvocat.

Romuald Zajmusz mp.,
Kaplan zu Illava.

Josef Országh mp.,
Stuhlgeworner.

Duro Kostra,
statkar mp.

Duro Ježšo
splnomocneni mesta Stara
Tura.

Andraš Galbavý,
splnomocnený mesta Stara
Tura.

Alexander Pongracz mp. de
Szent-Miklos et Ovár,
farar a dekan pov. bisticzki.

Jan Rohatsek,
consistorialní radca a mešťar.
staroturanský.

Julius Plošic mp.,
Pfarrer zu Selce.

Paul Kukmánd aus Bries,
Handelsmann.

Michaël Chrástek mp.,
Konsistorialnotär und Profes-
sor der Theologie in Neusohl.

Georg Slota mp.,
Pfarrer von Tužina (Schmieds-
haj) und Redakteur des „Slo-
venský národní učitel“.

Andreas Hodža mp.,
Pfarrer zu Szucsán im Thu-
rotzer Comitete.

Franz Strakovič,
Pfarrer zu Lednitz.

Stefan Závodník mp.,
Pfarrer und Dechant zu Pru-
zsina.

Paul Mischa mp.,
Bürger in Skalitz.

D. Lichard mp.,
em. Prof., d. z. Redacteur der
„Slovenské noviny“.

Josef Bielek,
Kaplan zu Púchó.

Samuel Šípka,
Comitatsgeworner.

Ambros Pivko,
Comitatsgerichtsbeisitzer.

Andreas Svehla mp.,
Bürger zu St. Martin.

Jan Tarek.
Stara Tura, kupecz.

Matthäus Stefko,
Bürger und Hausinhaber, Gum-
pendorf No 514 in Wien aus
Turocz.

Stefan Hyroš,
kath. Pfarrer zu Sct. Michaël.

J. Szeberinyi,
k. k. Garnisonsfeldprediger
und Consistorialrat der Press-
burger Superintendenz.

J. Hergoter mp. z Lamaci.

Dionys Štúr,
Geologe der k. k. geol. Reichs-
anstalt in Wien.

Johann Strba mp.,
Probst von Grabe, Pfarrer zu
Detva, Neusohler Dioeces.

Laurent Derer mp.,
Dechant, Geletneker Pfarrer,
Besitzer des goldenen Ver-
dienstkreuzes m. d. Krone.

Stephan Záhorský mp.,
Dechant und Pfarrer in Hájnik.

Dr. Andreas Michal Mudroň,
Landes- und Wechselgerichts-
advocat in Pressburg.

Ignaz Juračka mp.,
Pfarrer zu Láb.

Štefan Čulen mp.,
Pfarrer zu Pernek.

Johann Galbavý mp.,
Pfarrer v. Apfelsbach.

11.

Vo Viedni dňa 6. decembra 1861.

Návrh na privilégium na zriadenie a organizáciu osobitného slovenského Okolia.

Pôv. čistopis, pripojený k prestolnému prosbopisu zo dňa 6. XII. 1861 (vid' č. predošlé), zachovaný tamtiež. Na rube: 18636 Helytartonak 4. dr. ad. A. //l. 2. M. P. Koncept (opravovaný) v pozostalosti Moysesovej, fasc. VIII. v S. N. M. Pôv. osnovu konceptu (II.) pred opravami (rozdiely) podávame v poznámkach.

Über alleruntertänigste Vorstellung, wornach die Slovaken in Ungarn, die eigentlichen Urbewohner dieses Königreiches, durch einige Landesgesetze des letzten halben Jahrhunderts in ihrer nationalen Entwicklung tatsächlich so gehindert seien, dass sie^a physisch und moralisch ganz verkümmern^b müssen, wenn nicht Wir denselben auf Grundlage der einschlägigen ungarischen Landesgesetze II-ae: 7 und 9, sowie der seit jeher bestehenden, auch tatsächlich noch fortbestehenden gesetzlichen Übung aus königlicher Machtvollkommenheit durch Ertheilung eines, den Orts- und Zeitverhältnissen angepassten Privilegiums eine den auf gleicher Grundlage fortbestehenden Distrikten der Jazygier und Kumanier, der Hajduken, der Székler, der Sachsen in Sieberbürgen oder der Zips analoge, vor den Einflüssen anderer Nationalitäten unabhängige und

^a) II. +: entweder

^b) II. +: oder mit Verlassung ihrer Ursitze aus Ungarn auwandern

ihren nationalen Eigentümlichkeiten und historischen Erinnerungen entsprechende nationale Vertretung und Verwaltung allergnädigst zugestehen sollten:

Finden Wir in Anbetracht dieser glaubwürdig erörterten Umstände, sowie in Würdigung der geltend gemachten Verdienste, welche sich die slovakische Nation um Thron und Vaterland seit Jahrhunderten, dann aber insbesondere in den Jahren 1848 und 1849, sowie auch seither bis in die neueste Zeit durch unverbrüchliche Treue an Unser Herrscherhaus, sowie an die Gesamtmonarchie anerkanntermassen erworben hat und noch ferner — wie Uns versichert wird — zu erwerben strebt; sowie von dem aufrichtigen väterlichen Wunsche beseelt, durch die wiederholt, letztlich (in Unserem an den ungarischen Landtag unterm 21. Juli l. J. erlassenen Rescripte^{c)} entschiedene zugesicherte Hebung aller Nationalitäten Ungarns, somit auch der treuen ungarisch-slovakischen Nation, zugleich die zwischen denselben und der Uns gleich teuren ungarisch-magyarischen Nation obwaltenden, die beiderseitige ruhige Entwicklung störenden, jedenfalls bedauerlichen beständigen Reibungen bleibend zu beseitigen, beziehungsweise das friedlich-nachbarliche Nebeneinanderwohnen der gedachten beiden Volksstämme, auch nach den Andeutungen des, die nationale Gleichberechtigung principiell aussprechenden Beschlusses des letzten ungarischen Landtages dauernd zu begründen, nach Anhörung Unserer Räte und Würdenträger hiemit Allen, denen es zu wissen nötig ist, Unseren dahin gehenden unwandelbaren Beschluss kund zu geben, dass jener nördliche Landstrich Ungarns, welchen die Slovaken in kompakten Massen, mit nur wenig fremdartigen Elementen untermischt, beisammen wohnen, von nun an, jedoch unter ausdrücklicher Aufrechterhaltung der Integrität Unseres Königreiches Ungarn, sowie auch aller sonstigen Bestimmungen Unseres Diplomes von 20-ten October 1860^{d)}, ein eigenes autonomes, in politisch-justizieller Hinsicht nationell zu verwaltendes Verwaltungsgebiet unter der Benennung (e, „oberungarischer slovakischer Distrikt“ (hornouhorské slovenské okolie)^{e)} zu bilden habe, wie dies aus den nachfolgenden Bestimmungen näher zu ersehen ist.

A. Constitutiv, Schutzpatron und Siegel des (e) oberungarischen slovakischen Distrikts.^{e)}

§ 1. (e) Der oberungarische slovakische Distrikt (hornouhorské slovenské Okolie)^{e)} bilden die dermaligen Comitate:

(c—c) II.: bei Gelegenheit der unserem väterlichen Herzen schmerzlichen Auflösung des ungarischen Landtages 21 August (*opravené potom ceruzou na Juli*) l. J.

d) II. +: dann unseres Patentes vom 26 Februar 1861

(e—e) II.: ungarisch-slowakische Wojwodenschaft (*atp. pád podľa vāzby*).

Trenčín, Árva, Thúróc, Liptau, Sohl, dann die rein slavischen Teile der gemischten Comitats Pressburg, Neutra, Bars, Hont, Neograd, Gömör, Zips, Sáros, Torna und Abauj.

§ 2. (Der oberungarische slovakische Distrikt^e) hat zu bestehen aus nachbenannten Bezirken:

1. Tyrnau, in sich fassend den slovakischen Teil des dermaligen Pressburger Comitats.

2. Szenitz.

3. Neustadt an der Vág.^f

4. Neutra.

5. Trenchin.

6. Sillein.

7. Szt. Márton in der Thúróc.^g

8. Unter-Kubin.^h

9. Szt. Miklós in der Liptau.ⁱ

10. Neusohl.

11. Báth, in sich fassend den slovakischen Teil des Honther dermaligen Comitats.

11. Aranyos-Maróth, mit Ausscheidung der magyarischen Gemeinden aus dem Barser Comitats.

13. Gross-Röce.

14. Neograd.

15. Eperjes.

16. Kaschau.

§ 3. Bezüglich der genauen Begrenzung (des oberungarischen slovakischen Distrikts^e) und dessen^j 16 Bezirke werden die nötigen Arbeiten sogleich durch eine eigens hiezu bestellte Commission vorgenommen und Unserer Entscheidung vorgelegt werden.

§ 4. In dieser Ausdehnung besteht (dieser Distrikt^k) innerhalb der nachträglich genau zu bezeichnenden Grenzen als autonome Jurisdiktion des Landes, welche als Schutzpatrone die heiligen Brüder Cyril und Method zu verehren und im Jurisdictionssiegel zum Zeichen Unserer besonderen Gnade den kaiserlichen Doppeladler mit einem weissen Doppelkreuze auf drei blauen Bergen im roten Felde zu führen hat.

B. Vertretung (des Distrikts.^k)

Art und Wirksamkeit der Vertretung.

§ 5. (Der Distrikt^k) wird in seinen nichtkirchlichen Angelegenheiten von der Provinzialversammlung vertreten.

f) II.: Vag-Ujhely.

g) II.: Thurócz Szt. Márton.

h) II.: Alsó-Kubin.

i) II.: Liptó-Szt. Miklós.

j) II.: ihrer

(k—k) II.: die Wojwodschaft (atd. v prisl. páde).

§ 6. Die zum Wirkungskreise der Vertretung gehörigen Befugnisse werden entweder durch die Provinzialversammlung selbst, oder durch ihren Ausschuss ausgeübt.

§ 7. Die Provinzialversammlung besteht aus nachbezeichneten Mitgliedern:

1. Aus den Bischöfen zu Neutra, Neusohl, Zips und Kaschau; aus den Superintendenten der augsb. evang. Confession zu Pressburg und Eperjes; aus einem von dem Eperjeser Bischof zu benennenden Vertreter der griechisch-katholischen Geistlichkeit und aus dem Oberrabbiner (^kdes Distrikts.^k)

2. Aus dem Praesidenten des Obergerichtes (^kdes Distrikts.^k) und aus dem, bei demselben Obergerichte angestellten Oberstaatsanwalte, ferner aus den 16 Bezirksvorstehern (^kdes Distrikts.^k)

3. Aus den jeweiligen Direktoren der beiden höchsten nichttheologischen katholischen und evangelischen Lehranstalten.

4. Aus den freigewählten Abgeordneten, welche nach Massgabe der Bevölkerung, und zwar nach je 30.000 Seelen, von den Bezirken in der Art gewählt werden, dass jeder Bezirk von 30 bis 60.000 Seelen zwei, von 60 bis 90.000 Seelen drei, von 90 bis 120.000 Seelen vier und so weiter zu senden haben wird.

§ 8. Zur Leitung (^kdes Distrikts.^k) in jeder Hinsicht und speziell der Provinzialversammlung wählt dieselbe aus den von Uns vorgeschlagenen vier, zwei der katholischen und zwei der evangelischen Kirche angehörigen^l Kandidaten ihren Praesidenten^m auf Lebenszeit, und sodann aus den vom Praesidenten^m vorgeschlagenen drei Mitgliedern der Provinzialversammlung ihren Vicepraesidenten, der sowohl dem geistlichen, als weltlichen Stande angehören kann.

§ 9. Die Bestimmungen über die Wahlberechtigung und Wählbarkeit, sowie über das Verfahren bei der Wahl und über die Functionsdauer der gewählten Mitglieder sind dieselben, die jeweilig für den ungarischen Landtag bestehen; es wird daher nur noch beigefügt, dass die Wahlberechtigten bei Vornahme der Wahlen zur Provinzialversammlung unter den Gewählten jene, die sie als Vertreter beim ungarischen Landtageⁿ gelten lassen wollen, speziell zu bezeichnen und gleichzeitig auch die eventuellen Ersatzmänner zur Provinzialversammlung zu wählen haben.

Hiernach versteht es sich von selbst, dass sooft neue Wahlen für den ungarischen Landtag ausgeschrieben werden, auch

^l) II. +: weltlichen

^m) II.: Wojwoden

ⁿ) II. +: oder im Falle für den Reichstag direkte Wahlen ausgeschrieben werden sollten, auch bei diesem als Vertreter

die Wahlen für den Nationalcongress gleichzeitig vorzunehmen, beziehungsweise zu erneuern seien.

§ 10. Die Mitglieder der Provinzialversammlung dürfen keine Instruction annehmen und ihr Stimmrecht nur persönlich ausüben.

§ 11. Die Provinzialversammlung hat sich über Unsere Einberufung in der Regel jährlich einmal, und zwar insoferne von Uns nicht anders verfügt wird, in der Hauptstadt (^kdes Distrikts^k), als welche hiemit Neusohl erklärt wird, zu versammeln.

§ 12. Die Mitglieder der Provinzialversammlung haben bei ihrem Eintritte in dieselbe Uns Treue und Gehorsam, Beobachtung der Gesetze und gewissenhafte Erfüllung ihrer Pflichten in die Hände des Distriktspraesidenten^m an Eides Statt zu geloben.

§ 13. Der Distriktspraesident^m eröffnet die von Uns einberufene Provinzialversammlung, er führt den Vorsitz in derselben und leitet die Verhandlungen; er schliesst die Versammlung nach Beendigung der Geschäfte, oder über Unseren besonderen Auftrag.

§ 14. Die Provinzialversammlung ist berufen innerhalb der Grenzen des ungarischen Landesgesetzes III-ae: 2. eigene, für das ganze Verwaltungsgebiet giltige Statute zu vereinbaren; zu jedem solchen Statute ist jedoch nach dem Wortlaute desselben Landesgesetzes Unsere Zustimmung erforderlich.

§ 15. Als Angelegenheiten, für welche mit Unserer Zustimmung die Provinzialversammlung Statute zu schaffen berechtigt erscheint, werden erklärt alle Anordnungen:

a) der Landeskultur mit Einschluss der Landes- und Forstwirtschaftsschulen;

b) der öffentlichen Bauten, welche aus Provinzialmitteln bestritten werden;

c) der aus denselben Mitteln dotirten Humanitäts- und Wohltätigkeitsanstalten;

d) der Abgrenzung und Organisirung der Bezirke, insbesondere auch ihrer Vertretung, sowie des Gemeindewesens überhaupt;

e) der Kirchen- und Schulangelegenheiten, mit Ausschluss jedoch der, den betreffenden Religionsgenossenschaften angehörigen inneren Kirchenverwaltung und der gleichfalls denselben überlassenen minderen Volks- oder Pfarrschulen;

f) des Voranschlages und der Rechnungslegung der Provinz sowohl;

a) hinsichtlich der Einnahmen aus der Verwaltung des (^kdem Distrikte^k) gehörigen nichtkirchlichen Vermögens, der Besteuerung für Zwecke der Provinz und des Kredits, als

β) rücksichtlich der ordentlichen und ausserordentlichen Provinzialausgaben;

g) der Vorspannleistung und Einquartierung des Heeres; diese jedoch nur immer innerhalb der Grenzen der allgemeinen Gesetze; endlich

h) alle Anordnungen über sonstige, die Wohlfahrt oder die Bedürfnisse (^kdes Distrikts^k) betreffenden Gegenstände, welche durch besondere Verfügungen der Nationalversammlung zugewiesen werden.

§ 16. Überdies ist die Provinzialversammlung berufen:

a) zu beraten und Anträge zu stellen:

α über kundgemachte allgemeine Gesetze und Einrichtungen bezüglich ihrer besonderen Rückwirkung auf das Wohl der Bevölkerung,

β) auf Erlassung allgemeiner Gesetze und Einrichtungen, welche die Bedürfnisse und die Wohlfahrt der Bevölkerung erheischen;

b) Vorschläge abzugeben über alle Gegenstände, worüber sie von der Regierung zu Rate gezogen wird.

§ 17. Die Provinzialversammlung sorgt selbständig für die Entfaltung der Nationalliteratur nach allen Richtungen.

§ 18. Die Provinzialversammlung sorgt selbständig für die Erhaltung und Verwaltung des wie immer gearteten nichtkirchlichen, beweglichen und unbeweglichen Vermögens (^kdes Distrikts^k); dann der aus diesem oder aus früheren Comitatsbeziehungsweise Landesmitteln errichteten oder erhaltenen Fonde und Anstalten.

Beschlüsse jedoch, welche eine Veräusserung, bleibende Belastung oder eine Verpfändung des Stammesvermögens mit sich bringen, bedürfen Unserer Genehmigung.

§ 19. Die Provinzialversammlung beschliesst selbständig über die Aufbringung der zur Erfüllung ihrer Wirksamkeit für Zwecke der Provinz, für das Vermögen, die Fonde und Anstalten derselben erforderlichen Mittel, insoferne die Einkünfte des Stammvermögens nicht hinreichen. Sie ist berechtigt zu diesem Zwecke über die vom ganzen Lande zu votirende Grundentlastungsgebühr hinaus Zuschläge zu direkten landesfürstlichen Steuern bis auf fünf Prozente derselben umzulegen und einzuheben. Nur höhere Zuschläge zu einer direkten Steuer oder sonstige Provinzialumlagen bedürfen Unserer Genehmigung.

§ 20. Die mitwirkende und überwachende Einflussnahme der Provinzialversammlung in Steuersachen, namentlich in Betreff der Umlegung, Einhebung und Abfuhr der landesfürstlichen direkten Steuern, sowie der zu Grundentlastungszwecken für Unser gesamtes Königreich Ungarn jeweilig bestimmten Landeszuschläge wird durch besondere Vorschriften bestimmt, hier jedoch in vorhinein schon bemerkt, dass mit Ausnahme der eben gedachten Grundentlastungszuschläge die Bevölkerung (^kdes Distrikts^k) zu keinerlei anderweitigen, ihren Bedürfnissen fremden Landeslasten verhalten werden kann.

§ 21. Die Provinzialversammlung wählt die Mitglieder ihres ständigen Ausschusses, sowie deren Ersatzmänner und beschliesst selbständig über die Functionszulagen^o derselben, sowie über die Systemisirung des Personal- und Besoldungsstandes der dem Provinzialausschusse beizugebenden oder für einzelne Verwaltungsobjekte zu bestellenden Beamten und Diener; sie bestimmt die Art ihrer Ernennung und Disciplinarbehandlung, ihre allfälligen Ruhe- und Versorgungsgenüsse, sowie die Grundzüge der für ihre Dienstleistung zu erteilenden Instruction.

§ 22. Im allgemeinen übt die Provinzialversammlung alle Befugnisse und Rechte der ungarischen Comitats- oder Distriktsversammlungen, insoferne sie dieselben^p nicht teilweise an die Bezirksvertretungen zu übertragen findet.

§ 23. Der ständige Provinzialausschuss, als verwaltendes und ausführendes Organ der Provinzialversammlung, besteht unter dem Vorsitze des Praesidenten^m (oder Vicepraesidenten^q) aus vier aus der Mitte der Provinzialversammlung durch absolute Stimmenmehrheit gewählten Beisitzern oder deren in gleicher Anzahl gewählten Ersatzmännern. Der Praesident^m ernennt für Verhinderungsfälle einen Stellvertreter^r zur Leitung des Provinzialausschusses aus dessen Mitte.

§ 24. Die Functionsdauer der Beisitzer des Provinzialausschusses und der Ersatzmänner, während welcher dieselben in Neusohl^s zu domiciliren und dafür eine Functionszulage zu beziehen haben, ist jener der Provinzialversammlung, die sie gewählt hat, gleich; sie währt jedoch nach dem Ablaufe der Versammlungsperiode noch so lange fort, bis aus der neuen Provinzialversammlung ein anderer Ausschuss bestellt worden ist.

§ 25. Der Ausschuss besorgt die gewöhnlichen Verwaltungsgeschäfte des Provinzialvermögens, der Provinzialfonde und Anstalten; er leitet und überwacht die Dienstleistung der ihm untergebenen Beamten und Diener.

Er hat hierüber, sowie über die vollziehbaren Beschlüsse der Provinzialversammlung Rechenschaft zu geben und Anträge für die Provinzialversammlung über Auftrag derselben oder aus eigenem Antriebe vorzubereiten.

§ 26. Die bisher den Comitaten oder sonstigen Behörden zustehenden Praesentationsrechte, das Vorschlags- oder Ernennungsrecht für nichtgeistliche Stiftplätze oder Stipendien, das Recht der Aufnahme in Anstalten und Stiftungen (^kdes Distrikts^k) wird vom Ausschusse geübt.

o) II.: Vpisané dodatočne na vynechané miesto.

p) denselben

q—q) Doplnené v koncepte po strane, najprv ceruzkou, potom perom.

r) II.: Po strane ceruzou (pretreté): vicevojvod vorsize [?]

s) II. †: oder in der nächsten Umgebung

§ 27. Der Ausschus repraesentirt die Provinzialversammlung in allen Rechtsangelegenheiten.

§ 28. Die im Namen der Provinzialversammlung auszustellenden Urkunden sind vom Praesidenten^m und zwei Ausschussbeisitzern zu fertigen und mit dem (^kDistrikts^k)siegel zu versehen.

§ 29. Der Ausschuss hat die nötigen Vorbereitungen für die Abhaltung der Provinzialversammlung und die Ausmittlung, Instandhaltung und Einrichtung der für die Vertretung und die ihr unmittelbar unterstehenden Ämter und Organe bestimmten Räumlichkeiten zu besorgen.

§ 30. Der Ausschuss hat die Wahlausweise der neueintretenden Abgeordneten zu prüfen und darüber an die Provinzialversammlung zu berichten, der die Entscheidung über die Zulassung der Gewählten zusteht.

§ 31. Die näheren Weisungen über die dem Provinzialausschüsse zukommenden Geschäfte und über die Art ihrer Besorgung bleiben der, von der Nationalversammlung zu erteilenden Instruction und, in Betreff der landesfürstlichen Steuern, sowie der Grundentlastungslandeszuschläge, besonderen Verfügungen vorbehalten.

Geschäftsbehandlung bei der Vertretung.

§ 32. Die über ordnungsmässige Einberufung versammelte Provinzialvertretung hat die zu ihrer Wirksamkeit gehörigen Angelegenheiten in Sitzungen zu verhandeln und zu erledigen. Die Sitzungen werden vom Praesidenten^m angeordnet, eröffnet und beschlossen.

§ 33. Die Sitzungen sind öffentlich, nur ausnahmsweise kann eine vertrauliche Sitzung gehalten werden, wenn entweder der Vorsitzende oder wenigstens fünf Mitglieder es verlangen, und nach Entfernung der Zuhörer die Versammlung sich dafür entscheidet, oder wenn sich die Zuhörer nicht ruhig verhalten und vom Vorsitzenden nach vorangellassener Mahnung entfernt werden müssen.

§ 34. Die einzelnen Beratungsgegenstände gelangen vor die Versammlung

a) entweder als Regierungsvorlagen durch den Vorsitzenden,

b) oder als Vorlagen des Provinzialausschusses, oder eines speziellen, durch Wahl aus der Provinzialversammlung und während derselben gebildeten Ausschusses,

c) oder durch Anträge einzelner Mitglieder.

Selbständige, sich nicht auf Vorlage der Regierung oder eines Ausschusses beziehende Anträge einzelner Mitglieder müssen früher dem Praesidenten^m schriftlich angezeigt und vorläufig der Ausschussberatung unterzogen werden, falls nicht der Vorsitzende in einzelnen, minder wichtigen Fällen ausdrücklich eine Ausnahme gestattet.

Anträge über Gegenstände, welche ausserhalb des Geschäftskreises der Provinzialversammlung liegen, sind vom Praesidenten^m von der Beratung auszuschliessen.

§ 35. Der Vorsitzende bestimmt die Reihenfolge der zu verhandelnden Gegenstände.

Die an die Provinzialversammlung gelangenden Regierungsvorlagen sind vor allen anderen Beratungsgegenständen in Verhandlung zu nehmen und zu erledigen.

§ 36. Wenn die Erteilung von Aufklärungen und Auskünften seitens der Regierungsbehörden bei einzelnen Verhandlungen notwendig erachtet werden sollte, so hat diesfalls der Vorsitzende das Geeignete vorzukehren.

§ 37. Zur Beschlussfassung in der Provinzialversammlung ist die absolute Stimmenmehrheit der Anwesenden erforderlich, daher bei Stimmgleichheit der in Beratung gezogene Gegenstand als verworfen anzusehen ist.

§ 38. Die Stimmgebung ist in der Regel mündlich; nach dem Ermessen des Vorsitzenden kann sie einfach durch Aufstehen und Sitzenbleiben oder auch mittelst Stimmzettel stattfinden, welche letztere Art bei Wahlen oder Besetzungen in der Regel in Anwendung zu kommen hat.

§ 39. Die von der Nationalversammlung zu pflegenden Verhandlungen sind unter Zulegung der Sitzungsprotokolle vom Praesidenten^m im Wege Unserer ungarischen Statthalterei Uns vorzulegen.

Die Art der Veröffentlichung der gepflogenen Verhandlungen bestimmt die Provinzialversammlung.

§ 40. Die Provinzialversammlung darf mit den ausserhalb der ungarischen Kronländer abzuhaltenden Munizipalversammlungen oder Landtagen nicht in Verkehr treten. Deputationen dürfen in die Versammlung nicht zugelassen werden und Bittschriften darf die Provinzialversammlung nur dann annehmen, wenn ihr solche durch ein Mitglied überreicht werden. Die Absendung von Deputationen an Unser Hoflager darf nur über vorläufig erwirkte Genehmigung stattfinden.

§ 41. Der Provinzialausschuss hat die ihm überwiesenen Geschäfte in Collegialberatungen zu verhandeln und zu erledigen.

Zur Giltigkeit eines Ausschussbeschlusses ist die Anwesenheit von mehr als der Hälfte der ordentlichen Beisitzer erforderlich.

Der Praesident^m ist, wenn er einen Beschluss des Ausschusses als dem öffentlichen Wohle oder den bestehenden Gesetzen zuwiderlaufend ansieht, berechtigt und verpflichtet die Ausführung zu sistiren und die Angelegenheit unverzüglich im Wege der ungarischen Statthalterei Unserer Schlussfassung zu unterziehen.

§ 42. Der Ausschuss darf nur mit der Provinzialversammlung, aus der er hervorgegangen, in Verkehr treten und in den

ihm übertragenen Verwaltungsgegenständen Kundmachungen erlassen. Deputationen dürfen vom Landesausschuss nicht angenommen werden.

§ 43. Die Beratungs- und Geschäftssprache sowohl in der Provinzialversammlung, als auch im Ausschusse ist ausschliesslich die slovakische; ^tes sind jedoch auch in anderen, im Distrikte üblichen Sprachen verfasste Eingaben anzunehmen und zu verhandeln. ^t)

C. Politische Verwaltung.

§ 44. An der Spitze der Verwaltung (^kdes Distrikts^k) steht der, nach dem Obigen aus vier Regierungskandidaten durch die Provinzialvertretung frei gewählte Praesident^m, der seiner Würde nur wegen erwiesener körperlicher oder moralischer Gebrechen, oder wenn er selbst darum ansucht, enthoben werden kann.

Die Stelle desselben darf nie länger als höchstens durch drei Monate unbesetzt bleiben.

Über dessen Besoldung, Functionszulage und sonstige Genüsse steht die Entscheidung von Fall zu Fall Uns zu.

Über dessen Einreihung unter die Barone des Landes, sowie über dessen Stellung im Oberhause des ungarischen Landtages wird mit diesem von Uns seinerzeit das Erforderliche vereinbart werden. Demselben gebühren jedoch auch bis hin von allen Civil- und Militärautoritäten jene Auszeichnungen und Ehrenbezeugungen, die instruktionsmässig Unseren Repraesentanten und Provinzialchefs zukommen.

§ 45. Über Vorschlag des Praesidenten^m wird der Personal- und Besoldungsstand des seiner Leitung zu vertrauenden nationalen Ratskörpers (Provinzialrat, consilium provinciale) von Uns festgestellt, zugleich die Ernennung der Betreffenden vorgenommen, beziehungsweise hinsichtlich der geringeren Posten bis zu einer Jahresbesoldung von 900 fl. ö. w. dem Provinzialrate überlassen werden.

Der Sitz des Praesidenten^m und des Provinzialrates ist in der Hauptstadt Neusohl.

§ 46. Unmittelbar dem Praesidenten^m, beziehungsweise dem Provinzialrate unterstehen die Bezirksvorsteher, die [*auf Grund der*] vom Distriktrate^u einzubegleitenden Ternavorschläge jedes betreffenden Bezirkes von Uns auf Lebensdauer in der Weise ernannt werden, dass dieselben ihres Amtes nur wegen erwiesener moralischer oder körperlicher Gebrechen entsetzt, beziehungsweise in den Ruhestand versetzt werden können.

§ 47. Zur Verfügung des Bezirksvorstehers steht das über Antrag der (^vaus Urwahlen hervorgegangenen^v) Bezirksvertre-

(^{t-t}) II.: *Dopísané dodatočne. Po strane pozn. (ceruzkou)*: NB Einzelne in Muttersprache.

^u) II.: *Wojwodenate*

(^{v-v}) II.: *Dodatočný doplnok.*

tung dem Provinzialrate nach dem jeweiligen Bedürfnisse festzustellende^{v)} Personale der Bezirksverwaltung, welches jedes dritte Jahr in Gegenwart, oder doch unter mittelbarer Einflussnahme des Praesidenten^{m)} durch die Bezirksbevölkerung erneuert wird, sonach auf keinerlei Pension oder sonstige Versorgung Anspruch, vielmehr ganz in das Verhältnis der ungarischen Comitatsbeamten zu treten hat.

§ 48. Der Wirkungskreis der Bezirksverwaltung oder Bezirksbehörde ist derselbe, wie ihn die Comitatsjurisdictionen Ungarns (^{o)}der Landesmunicipalverfassung gemäss^{o)} üben; alle übrigen politisch-administrativen Agenden, wenn solche nicht etwa den Ortsgemeinden zugehören oder ausdrücklich Uns vorbehalten sind, gehören selbstverständlich in den Wirkungskreis des Provinzialrates.

Unserer Schlussfassung vorbehaltene Gegenstände sind Unserer ungarischen Statthalterei vom Provinzialrate berichtlich vorzulegen, wohin auch gegen erstinstanzliche oder die erstinstanzlichen abändernden Entscheidungen des Provinzialrates die Berufung jederman freisteht.

§ 49. Die Beratungs- und Geschäftssprache bei den Bezirksbehörden sowohl, als auch im Provinzialrate ist ausschliesslich die slovakische, mit Ausnahme jedoch jener Schriftstücke, welche an Behörden nichtslavischer Landesteile, insbesondere auch an Militärbehörden und vom Distriktsrate^{u)} an Centralstellen gerichtet werden, da ähnliche Schriftstücke selbstverständlich in der Sprache der Behörde, an die sich gewendet wird, oder, wenn dies Schwierigkeiten verursachen sollte, in der allgemeinen Geschäftssprache des Landes^{v)} zu verfassen, beziehungsweise in diese Sprache zu übersetzen sind, nach Belieben jedoch auch mit dem nationalen Texte versehen werden können.

§ 50. Den wenigen zum Distrikt^{k)} gehörigen Ortsgemeinden, deren Seelenzahl überwiegend einer anderen Nationalität angehört, bleibt das Recht gewahrt, ihre Angelegenheiten in der Sprache der Majorität der Bevölkerung zu verhandeln.

§ 51. Als Religion, nach deren Erfordernis die äusserliche Heiligung der Feiertage Platz zu greifen hat, öffentliche Feierlichkeiten zu begehen, die etwaige Verlegung von behördlichen Verhandlungen oder Jahr- und Viehmärkten zu veranlassen sind, wird innerhalb der Distrikts^{k)}grenze die römisch-katholische allgemein anerkannt; doch ist in sonstiger Hinsicht jede andere, vom Staate anerkannte Religionsgenossenschaft gleichberechtigt, und es versteht sich von selbst, dass in Gemeinden, wo ein anderer Ritus überwiegend ist, diesem Umstande gebührende Rechnung zu tragen sei.

v) festzustellenden
 (x—x) II.: verfassungsmässig
 u) II.: Reiches (*Po strane ceruzou NB.*)

§ 52. Für die seinerzeitige Vertretung der slovakischen Nation bei Unserer ungarischen Statthalterei und Hofkanzlei, durch je ein ganzes Departement, wird Sorge getragen werden.

D. J u s t i z v e r w a l t u n g.

§ 53. Die gewählten Gemeindevorsteher bilden das Ortsgericht für jede Gemeinde, welchen nach den von der Provinzialversammlung zu vereinbarenden Statuten die Schlichtung aller minderen Rechtsstreite, sowie die Erkennung in gewissen Übertretungsfällen mit Berücksichtigung der Ortsverhältnisse überlassen werden kann.

§ 54. In der Regel ist zur Handhabung der Justiz in erster Instanz das unter dem Vorsitze des Bezirksvorstehers oder dessen Stellvertreters zusammensetzende Bezirksgericht berufen, dessen Mitglieder gleichzeitig mit dem übrigen Bezirkspersonale von der Bezirksvertretung, und zwar zur Hälfte auf Lebensdauer, zur anderen Hälfte für die Dauer der üblichen dreijährigen Amtirungsperiode zu wählen sind.

Uns bleibt es vorbehalten, jedem solchen Bezirksgerichte auch königliche Beisitzer und Staatsanwälte mit der erforderlichen Instruction beizugeben, um das richtige Vorgehen der Gerichte im allgemeinen, besonders aber in Wechselsachen und in der Strafgerichtspflege gehörig beaufsichtigen zu können.

§ 55. In der Hauptstadt Neusohl wird ein eigenes königlicher Obergericht I. Instanz eingesetzt, bei welchem über alle berufenen erstinstanzlichen Erkenntnisse und Entscheidungen in II. Instanz zu erledigen, zugleich aber die früher den k. k. Landesgerichten vorbehalten gewesenen politischen Criminalitäten für den Umfang (^kdes Distrikts^k) in I. Instanz abzuurteilen sind.

§ 56. Die Systemisirung des Personal- und Besoldungsstandes dieses Obergerichtes, sowie dessen Errichtung überhaupt, bleibt Unserer Entscheidung vorbehalten.

§ 57. Sämtliche Gerichtsbehörden (^kdes Distrikts^k) haben nach den allgemeinen Gesetzen des Königreiches Ungarn Recht zu sprechen, auch sich darnach überhaupt zu benehmen; und Wir behalten Uns vor, von Zeit zu Zeit jenen Gerichtshof zu benennen, mittelst dessen Wir Unser Recht der Entscheidungen in höchster Instanz ausüben werden.

Jedenfalls wollen Wir dafür Sorge tragen, dass bei diesem Obersten Gerichtshof die Nation seiner Zeit (^{aa}durch eingeborne nationale Männer entsprechend^{aa}) vertreten werde.

§ 58. Auf die Verwaltung der Justiz übt der Praesident^m lediglich den Einfluss, der ihm als landesfürstlichen Repraesen-

^z) II.: ungarisch-slovakischen
(^{aa—aa}) II.: mindestens durch einen Rat (*potom*: entsprechend *a* durch eingeborne entsprechend).

tanten innerhalb (^kdes Distrikts^k) auf alle öffentliche Beamte, Ämter und Anstalten zusteht; derselbe^{bb} hat sich daher nebst spezieller Beaufsichtigung der Waisen, Depositen und Gefangenhauseangelegenheiten lediglich auf die Einflussnahme in alle Personal- und Begnadigungsangelegenheiten, dann aber auf die Beaufsichtigungen des gerichtlichen Geschäftsganges überhaupt zu beschränken.

§ 59. Die Amts- und Geschäftssprache der Gerichte ist durchwegs die slovakische.

E. Ü b e r g a n g s b e s t i m m u n g e n .

§ 60. Behufs Ermöglichung einer ordnungsmässigen Vertretung und um auch die nationale Verwaltung (^kdes Distrikts^k) sofort ins Leben treten zu lassen, werden Wir dies erste Mal sowohl den Praesidenten^m, als auch sämtliche Bezirksvorsteher, ohne die diesfälligen Wahlen abzuwarten, ernennen; denselben aber gleichzeitig anbefehlen, alles aufzubieten, damit nach Organisation der nationalen Verwaltung (^kdes Distrikts^k) sofort auch die Provinzialversammlung eröffnet werden könne, wodann künftig auch hinsichtlich der Wahlen ganz im Sinne obiger Bestimmungen vorgegangen werden wird.

§ 61. Unsere ungarische Statthalterei wird verfügen, dass von sämtlichen unter deren Aufsicht stehenden Landesfondes, einschliessig auch der Stipendien, mit Ausnahme jedoch des Musäal-, Ludovicäal- und Theaterfondes, die nach Massgabe der Bevölkerung (^kdes Distrikts^k) auf dieselbe entfallenden Anteile sowohl im barem Gelde, als auch Privat- und Staatsobligationen sofort an den Provinzialrat erfolgt werden, und dass diese Teilung, beziehungsweise Ausfolgung der Anteile auch aus allen Fondes der Comitats Zips, Sáros, Abauj, Gömör, Torna, Neograd, Bars, Hont, Pressburg und Neutra unverzüglich vor sich gehe.

§ 62. Alle Comitats-, beziehungsweise Landesfondsgebäude und Anstalten, welche sich innerhalb der Grenzen (^kdes Distrikts^k) befinden, gehen vom Tage der Aktivierung seiner^{bb} nationalen Verwaltung in dessen^{cc} Eigentum über; dagegen hat derselbe^{dd} auf jene Gebäude und Anstalten, welche insbesondere in den dermaligen gemischten Comitaten ausserhalb der Grenze (^kdes Distrikts^k) zu liegen kommen, keinerlei Entschädigungsansprüche zu erheben.

Sollte in solchen Gegenden, wo (^kder Distrikt^k) nicht in den Besitz von Comitatsgebäuden gelangt, die Unterbringung der Amtlocalitäten für den Augenblick unmöglich sein, so hindert nichts, dass einstweilen zu diesem Zwecke in der Nähe dieser Amtssitze geeignete Localitäten gemietet, beziehungsweise in Beschlag genommen werden.

^{bb}) ihrer

^{cc}) deren

^{dd}) dieselbe

§ 63. Unsere ungarische Statthalterei wird verfügen, dass vorläufig schon jene Kapitalsanteile des allgemeinen katholischen Studienfondes, beziehungsweise jener Fond, aus welchem die Pressburger Rechtsakademie, ^(ee) sowie alle sonstigen, innerhalb des slovakischen Distrikts befindlichen öffentlichen Lehranstalten erhalten werden, ferner jene Anteile des allgemeinen römisch-katholischen Religionsfondes, welche nach einem Durchschnitte der letztverflossenen zehn Jahre auf den Distrikt entfallen, sofort^{ee)} dem Distriktsrate^u überantwortet werden.

§ 64. Sollten die, inmitten des magyarischen Volkes in den Comitaten Szabolcs, Pesth, Békés, Csanád und Bács oasenartig, jedoch in grossen kompakten Massen beisammenwohnenden Slovaken mit der Zeit eine Affiliirung zum slovakischen Distrikte^t wünschen, so haben sie diesfalls abgesondert um ihre eventuelle privilegielle Behandlung einzuschreiten, und Wir erklären Uns im vorhinein bereit, ihre diesfällig gehörig zu motivirenden Wünsche nach Massgabe der Billigkeit und des vorhandenen Erfordernisses willfahren zu wollen.

§ 65. Um sowohl in der Criminal- als Urbarial- und Civilgerichtspflege überhaupt Störungen zu vermeiden, werden die geeigneten Instruktionen sowohl an die betreffenden Comitats-, dann Wechsel- und Distriktsgerichte, als auch an Unsere Curie ergehen.

F. S c h l u s s,

in der üblichen Form mit dem Beifügen, dass das vorliegende Privilegium nach der Krönung bestätigt wird.

12.

Vo Viedni dňa (asi) 6. decembra 1861.

Štefan Moyses, biskup banskobystrický, (asi) št. ministrovi Schmerlingovi: žiada o vymoženie audiencie pre seba a pre slovenskú deputáciu, pripojujúc jej a svoj prestolný prosbopis vo veci zrovnoprávnenia slovenského národa, resp. vo veci prechmatov v školstve.

Pôv. koncept (ruka ako koncept č. 10) v pozostalosti (korešpondencia fasc. I.b) Moysesovej v S. N. M.

Eure Excellenz!

Die von Seite der königl.^a ungarischen Statthaltreirates unterm 21. Okt. 1. J. an die kath. Gymnasien in Ungarn und unterm 20. Okt. 1. J. Zl. 61.917¹ an mich herabgelangten Inti-

(ee—ee) II.: Dodatočný doplnok.

^{a)} konigl.

¹⁾ Vid' č. 7 a 8 tu.

mate^b, deren ersteres die Einführung der magyarischen Sprache als Unterrichtssprache an dem fast ausschliesslich von Schülern slowakischer und deutscher Nationalität besuchten kath. Gymnasium in Neusohl, letzteres die Erteilung des Unterrichtes in der magyarischen Sprache sogar an Trivialschulen^c meiner Diözese anordnet, liessen keinen Zweifel darüber übrig, dass die benannte königl. Behörde der Magyarisirung der slowakischen (^aund der deutschen^d) Schuljugend, wie dies schon vor den Jahren 1848/9 leider geschehen, den eigentlichen Zweck der Schule, die moralische und wissenschaftliche Ausbildung derselben Schuljugend, ganz opfere.

Ich, der ich mich in meiner Stellung als Bischof der Neusohler Diözese vorzugsweise berufen fühle, für eine wahrhaft christliche Erziehung *und* die diese erheblich unterstützende wissenschaftliche Ausbildung der, meiner oberhirtlichen Leitung von der Vorsehung Gottes anvertrauten Jugend Sorge zu tragen, fühlte mich zugleich in meinem Gewissen verpflichtet, an den Stufen des allerhöchsten Thrones um die Beseitigung der gedächten Erlässe des königl. ung. Statthaltereirates, welche dieser zweckmässigen Erziehung der Jugend hindernd entgegenzutreten, zu bitten.

Im Begriffe dieser meiner Pflicht nachzukommen, bin ich von zahlreichen angesehenen und sowohl dem allerhöchsten Herrscherhause als auch ihrer eigenen slowakischen Nation treu ergebenen Männern angegangen worden, mich zugleich einer Deputation anzuschliessen, welche die Wünsche der slowakischen Nation in Ungarn bezüglich der Erwirkung einer allseitig gleichberechtigten Stellung derselben unter den Nationen Ungarns zu Füssen Sr. k. k. apostolischen Majestät niederzulegen beabsichtigt.

Indem ich daher dem billigen Ansinnen dieser Männer^e willfahren zu müssen glaube, schliesse ich die beiden genannten Majestätsgesuche² mit der ehrerbietigsten Bitte bei, geruhen Eure Excellenz bei Sr. k. k. apostolischen Majestät eine allergnädigste Audienz (^efür mich und die erwähnten slowakischen Stammgenossen^e) behufs Unterbreitung dieser gedachten Gesuche zu erwirken und mir Tag und Stunde dieser Audienz hochgeneigtest bekannt zu geben.

Genehmigen Eure Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Hochachtung, mit der ich mich zu zeichnen beehre.

Eurer Excellenz

untertänigster Diener.

^b) *Pôvodne*: Erlässe

^c) *Pôv.*: an den Haupt- und Trivialschulen

(^a—^d) *Dodané po strane ceruzou.*

^e) *Manner*

(^e—^e) *Dodané po strane ceruzou.*

²) *Vid' č. 9 a 10 tu.*

13.

Vo Viedni dňa 16. decembra 1861.

a) Predostretie min. predsedu arcikn. Rainera vo veci podaní slovenskej viedenskej deputácie.

b) Panovník svojím rozhodnutím zo dňa 18. XII. 1861 zasiela predmetné podania uh. dv. kancelárovi na dobrozdanie. Súčasne mu nakladá nápravu krívd vo veci úradnej reči.

a) Odpis kab. kancelárie v K. K., č. 4013/1861. Uverejňuje (Gutachten) I. Nagy v A háborús felelősség, II, 566—67 (s chybami).

b) Pôv. čítopis (v. r. prípis) v K., č. 18636/463 1861, (III, T. 68). V záhlavi: Erk. Dec. 19-én 1861. Forgách. Na dolnom okraji: 18636/463 erk. december 19-en 861. Cez spis rukou Forgáchovou (ceruzou): Papay velem szólni. Dec. 27. Koncept (návrh) rezolúcie (s paraťou Fr. Jozefa) v K. K., č. 4013/1861.

a)

No. 4013/1861

Präsent. 17. Dez.

Exped. 19. „

Vortrag

des

durchl. Erzherzogs Rainer
de dato 16. Dezember 1861
No 871/M. P.
über die Eingabe der slo-
vakischen Deputation und
des Neusohler Bischofs
Moyses.

Das eine Gesuch, welches von einer Deputation nordungarischer Slovaken Eurer Majestät überreicht wurde, enthält nebst einer umständlichen Schilderung der Bedrückungen und Leiden, welche dieselben von den magyarischen Machthabern zu erdulden hatten, folgende Bitten:

1. Dass die Slovaken Ungarns, wie dies bereits früher ungarische Gesetze zuliessen, sowie die Russen, Romanen und Serben, als eigene Nation Ungarns anerkannt, und jene Gegenden, welche diese Nation in kompakten Massen, insbesondere in den Komitaten Pressburg, Neutra, Bars, Trencsin, Hont, Zohl, Thurócz, Árva, Neograd, Liptau, Gömör, Zips, Sáros, Abauj und Torna, bewohnt, als ein eigener oberungarischer slovakischer Distrikt anerkannt und konstituiert werde;

2. Dass dieser Distrikt als integrierender Teil Ungarns sowohl dem allgemeinen ungarischen Landtage, als auch den höchsten ungarischen Behörden zwar unterstellt, dass derselbe jedoch, nach Art der Jazyger und Kumanier, der Hajduken und der 16 Zipser Städte, auch mit einer eigenen nationalen Vertretung, dann politisch-administrativen und Justizverwaltung in 1. und 2. Instanz bedacht werde;

3. Dass die Beratung- und Geschäftssprache, sowohl in politisch-administrativen als Justizangelegenheiten innerhalb dieses Distriktes ausschliesslich die slovakische Volkssprache sei, mit Ausnahme jedoch jener wenigen Ortschaften anderer Nationalität, deren Gemeindeangelegenheiten unbehindert in der Sprache der Majorität zu verhandeln wären;

4. Dass über die Schulen dieses Distriktes die slovakische Nation innerhalb der *allgemeinen* Schulverordnungen frei verfügen könne.

Diese Bitten wären aus a. h. Machtvollkommenheit durch ein (im Entwurfe vorgelegtes) Privilegium zu gewähren. Schliesslich werden in der Bittschrift Klagen über Schmälerung des früher üblichen und gesetzlich verbürgten wohlfeileren Salzgenusses, dann wegen fehlerhafter Aufnahme des Grundsteuerkatasters, endlich wegen gänzlichen Mangels an Eisenbahnen erhoben, und wird auch diesfalls um Abhilfe gebeten.

In der Eingabe des Bischofs Moyses werden die vorstehenden Bitten befürwortet und wird um Abhilfe gegenüber der magyarisirenden Bestrebungen in Schul- und Unterrichtsangelegenheiten gebeten.

Gutachten Seiner kais. Hoheit.

Nachdem Eure Majestät mit ah. Erlässen vom 20. Okt. 1860 die k. ung. Hofkanzlei wiederherzustellen geruhten, so kann ohne vorläufige Vernehmung derselben in dieser wichtigen Sache wohl kaum vom ah. Throne eine Entscheidung erlassen werden, welche in die *ungarischen* staatsrechtlichen Verhältnisse eingreifen würde; es wäre denn, dass die obigen Bitten unmittelbar von ah. Throne unbedingt zurückgewiesen werden wollten, wogegen jedoch wichtige Bedenken zu streiten scheinen.

Die unter 1, 2 und 3 bezeichneten Bitten der Deputation berühren unzweifelhaft das staatsrechtliche Gebiet, und es dürfte daher kaum etwas anderes erübrigen, als die vorliegenden Eingaben der k. ung. Hofkanzlei zur Äusserung ag. zuzufertigen.

Insoferne übrigens die Punkte 3 und 4 die Sprachfrage und den öffentlichen Unterricht betreffen, so muss bemerkt werden, dass dies Gegenstände sind, über welche Eure Majestät in einem der ah. Handschreiben vom 20. Oct. 1860 ausdrückliche ah. Normen zu erlassen geruhten. Es wurde zwar mit demselben die *ungarische* Sprache als Geschäfts- und Amtssprache aller politischen und Gerichtsbehörden Ungarns im inneren Dienste sowohl, als im gegenseitigen Verkehre wiederhergestellt, zugleich jedoch angeordnet, dass den städtischen wie den ländlichen Gemeinden die Wahl der Geschäftssprache ihrer Gemeinde-, Kirchen- und Schulangelegenheiten freistehen und es jedermann unbenommen bleiben solle, in den Komitats-

städtischen und Gemeindeversammlungen sich jeder der im Lande üblichen Sprachen zu bedienen und in jeder derselben Eingaben an die Behörden einzureichen, deren Erledigung in derselben Sprache zu geschehen habe; dass endlich die Justiz- und politischen Verwaltungsbeamten jeder Art Verordnungen und Befehle, welche unmittelbar an die Gemeinden ergehen, in jener Sprache zu verfassen haben, welche die Geschäftssprache ihrer Gemeindeangelegenheiten ist.

Diesen ah. Normen scheint in den slovakischen Komitaten Ungarns von Seite der Behörden nicht entsprochen zu werden, und es dürfte daher schon jetzt die genaue Einhaltung dieser ah. Vorschriften ausdrücklich ah. eingeschärft werden.

Durch diesen ah. Befehl würde auch dem 4. Punkte nach Möglichkeit willfahrt, indem das obgedachte ah. Handschreiben nicht bloß über die Geschäftssprache in Gemeinde-Kirchen- und Schulangelegenheiten die erwähnte Verfügung enthält, sondern auch in Bezug auf die Lehrsprache an den Gymnasien anordnet, es seien die bezüglichlichen kirchlichen Würdenträger und politischen Behörden, ferner die Lehrkörper dieser Unterrichtsanstalten selbst über die Frage zu hören, ob und welche Modifikationen in der bei denselben üblichen Unterrichtssprache sich als notwendig oder wünschenswert darstellen, und sodann ungesäumt die Anträge im Wege der ungarischen Hofkanzlei Eurer Majestät zu unterbreiten.

Was endlich die Beschwerden über die Salzpreise, den Grundsteuerkataster und den Mangel an Eisenbahnen anbelangt, so dürfte der ungarische Hofkanzler anzuweisen sein, diesfalls das Gutachten, im Einverständnisse mit dem Finanzminister und beziehungsweise dem Handelsminister, Eurer Majestät zu erstatten.

Das ah. genehmigte ah. Handschreiben an den ung. Hofkanzler liegt bei.

A. E.

Aus der Anlage ist zu ersehen, was Ich hierüber erlassen habe.

Wien, den 18. Dezember 1861.

Franz Joseph m. p.

b)

Lieber Graf Forgách! In der Anlage^{a)} erhalten Sie zwei Eingaben, mit deren einer eine Deputation aus den slovakischen Komitaten Ungarns die Beschwerden und Bitten der dortigen

^{a)} Po strane: ']. (Vid' č. 9 až 11 tu.)

slovakischen Bevölkerung Mir vorgetragen hat, und mit deren anderer der röm. kath. Bischof von Neusohl die Gewährung jener Bitten mit besonderer Rücksichtnahme auf die Unterrichtsverhältnisse in seiner Diözese befürwortet.

Ich beauftrage Sie, Mir über die in diesen Eingaben enthaltenen vier Gesichtspunkte, nach Vernehmung Meines ungarischen Statthalters, alsogleich Ihr wohlwogenes Gutachten zu erstatten, und weise Sie an, ungesäumt das Erforderliche zu veranlassen, damit den Beschwerden, welche sich auf die Geschäftssprache in Gemeinde-, Kirchen- und Schulangelegenheiten, dann auf die Lehrsprache an den Gimnasien beziehen, in Gemässheit Meines an Ihren Amtsvorgänger erlassenen Handschreibens vom 20. Oktober v. J., dessen genaueste Befolgung Ich Ihnen überhaupt zur besonderen Pflicht mache, ohne allen Verzug abgeholfen werde.

Abgesondert hievon ist das Gutachten über die in Absicht auf die Salzpreise, den Grundsteuerkataster und den Mangel an Eisenbahnen vorgebrachten Beschwerden nach gepflogenen Einvernehmen mit Meinem Finanzminister, und beziehungsweise mit Meinem Handelsminister Mir seinerzeit zu erstatten.

Wien, den 18. Dezember 1861.

Franz Joseph.

gesehen 18/12
Eh. Rainer mp.

14.

V Banskej Bystrici dňa 18. decembra 1861.

Neznámý korešpondent útočí na Moysesa, že sa žaloval vo Viedni na maďarskú vyučovaciu reč na banskobystrickom gymnáziu, hoci si ju predtým sám žiadal.

Pôv. článok v Sürgönyi, 1861, č. 294 zo dňa 22. XII. 1861.

Még egy okadatolt szó a néhány tót kérvényéhez.

Besztercebánya, dec. 18.

Nagy figyelemmel olvastam mindazokat, miket bécsi lapok és a „Sürgönynek“ t. bécsi levelezője azon léptekről irtak, melyeket néhány vidékünkbeli atyánkfia tett, amidőn Bécsben azon nemzetnek szószólóiként jelentek meg, mely őket rövid idő alatt kétszer: a protestáns-ügyben úgy, mint a szentmártoni gyülekezet után a leghatározottabban desavouálta.

Azt mondja a „Sürgöny“ t. bécsi levelezője, hogy a bécsi politikai közönség csodálkozva értette meg Moyses püspök ur-

nak Ófelségéhez irányzott beszédéből, miszerint az a nem-küldöttség a bécsi lapokban előidézett jajveszékülés után csakis az iskolaügyben tudott sérelmet felhozni.

Mi is csodálkozunk itten, de nem Moyses püspök urnak beszédén, hanem azon, hogy a magyar kormánylap, amidőn a magyar kormányzék Ófelsége, a birodalmi, sőt az európai közvélemény előtt azon kemény váddal illetetik, miként Ófelségének méltányos és igazságos rendelvényeit megszegve, egy testvérnemzet elnyomására tör, hogy, mondom, ily súlyos vád ellenében a kormánylap nem azon tényt mutatja föl válaszul, melyből kitünnék, miszerint a vád tökéletesen alaptalan s így annál sajnosabb, az illetők által annál kevésbé igazolható, minthogy Ófelségének színe előtt hozatott föl.

Soká törtem fejemet azon, mi lehet oka a kormánylap ezen hallgatásának? A discretió csak nem lehet helyén ott, hol a kormány és a magyar nemzet a király és Európa előtt ily hallatlanul támadtatik meg? Ily vád ellenében a discretió véték volna és a szólás önvédelmi kötelesség!

Ennélfogva el nem gondolhattam, hogy a kormánylap szántszándékkal hallgatja el a tényt, melyről szólani akarok; de igenis valószínűnek tartám, hogy azon változások közben, melyeken kormányzéseink néhány hó óta keresztülmentek, az ügyek fonalai itt-ott megszakadtak és így a kérdéses tény felelőkötelességbe esett.

En tehát az igazság érdekében kötelességemnek tartom az illetőket a szóban forgó tényre figyelmeztetni.

Ugyanis a multévi november 24-dikén kelt körlevélben¹ a nm. magyar királyi helytartótanács felszólítja az egyházi és világi hatóságokat, nyilatkozzanak afelett, mily tannyelv volna jövődjére a magyarországi középtanodákban használandó?

És ezen felszólításra Moyses püspök ur multévi december 10-én² kelt levelében akként válaszolt, miszerint egyáltalán nem tartja elegendőnek, ha a besztarcebányai gymnasiumnak valamennyi osztályaiban a magyar nyelv csak tantárgyként taníttatnék, hanem elkerülhetlenül szükségesnek tekintti, hogy a magyar nyelv tannyelvként használtassék. Egyedül a vallástant illetőleg tett ólméltsága a püspök ur a nem-magyar-ajku ifjakra nézve kivételt.

Javaslatának folytában a méltóságos püspök ur kívánja ugyan, hogy a német és tót nyelvnek alapos tanítása tekintetbe vétessék, de egyuttal nem találja szükségesnek, hogy ezen két nyelvnek könyvészeete bővebben taníttassék, és csak a magyar literatúrára nézve kéri a szükséges kiképzést.

¹⁾ Vid' č. 2 tu.

²⁾ Vid' č. 3 tu.

A méltóságos püspök urnak ezen javaslata nyilván zsinór-mértékül szolgálhatott volna a magy. kir. helytartótanácsnak. De mikép rendelkezett ezen magas kormánysszék? Akként, hogy sokkal méltányosabban járt el, mint a méltóságos püspök kérte: a besztercebányai gymnasium a vegyesek sorába vétetett fel; azaz megadatott neki a szabadság, egészen kénye-kedve szerint választani a tannyelvet és tankönyveket.

Kitetszik ebből, hogy Moyses püspök urnak, ha nem egyéb célokat hajhászna, ha valóban a besztercebányai gymnásiumnak ügye nyomta volna szivét; nem lett volna szüksége panasszal járulni Ófelségéhez, hanem idézett javaslatának dacára is egyszerűn a helytartótanácsához intézett feljelentés által kieszközölhetendé, hogy kiválmái teljesejjenek.

De van a dologban egy kis bökkenő: a tanoncok legnagyobb része a földesurak, tisztviselők és egyéb honoratorok gyermekei, kik magyarajkuak lévén, megköszönnék a tót előadásokat. Másrészt a tót pórember is óhajtja, hogy gyermeke magyarul tanuljon. „Tótul az én fiam anélkül is tud — így szoktak a tótajku szülők nyilatkozni — magyarul kell tehát tanulnia; ha pedig itt nem tanulja meg a magyar nyelvet, magyar gymnasiumba kell őt küldenem és az idegen városban a fiunak elartása sokba kerül, azért tehát jobb is, ha mindjárt itthon tanítják őt magyarul.“

Eszerint Moyses püspök ur csakugyan a közóhajnak felelt meg, amidőn a magyar nyelvet ajánlotta tannyelvül. Nem kutatjuk az okokat, melyek őt arra birták, hogy ma ezen közóhaj ellen s ellentétben saját idézett véleményével lépjen fel; de való igaz, hogy hallatlan dolog, Ófelsége előtt, másokat vádolva, panaszolni oly állapotot, melyet, ha létezik, csak maga a méltóságos püspök ur idézett elő.

Egy felvidéki.

15.

Vo Viedni dňa 20. decembra 1861.

Uh. dv. kancelár gr. Anton Forgách zasiela slovenský pamätný spis uh. miestodržiteľovi gr. Móricovi Pálffymu cieľom dobrozdania. Prechmaty v obore úradnej reči v obciach, v cirkvách a v školách nech sú odstránené.

Pôvodný čistopis v archíve miestodržiteľskej rady, na u. m. Na spodnom okraji 2. str. (posl. str. textu): Nagyméltóságú erdödi gróf Pálffy Móricz cs. kir. altábornagy valóságos belső titkos tanácsos s magyar királyi helytartó urnak Budán, Na rube: Érke, december 24-en 1861. 14164/eln. Sürgös. Palf. (Pálffy:) Aus den 2 Bittschriften die verschiedenen Gegenstände sondern und den betreffenden Referenten der Statthaltereien zur Begutachtung überweisen mit ein Termin von 7. Der Entwurf (nedokončené).

18636. sz.

Nagyméltóságú Gróf, magyar királyi Helytartó Úr!

Az idefektetett^a kétrendbeli folyamadást, melynek egyikében egy küldöttség a magyarországi tót megyékből az ottani tótajkú lakosság panaszait és kérelmeit Ő csász. s apost. kir. Felsége elébe terjeszté, másikában pedig a besztercebányai rom. kat. püspök, tekintettel a püspöki megyéjebeli közoktatási viszonyokra, ama kérelmek teljesítése mellett szól, van szerencsém Nagyméltóságoddal Ő csász. s apost. királyi Felségének folyó évi december 18-ról hozzám intézett legmagasabb kézirata¹ következtében azon felszólítással közölni, miszerint az ezen folyamodásokban felállított négy szempont iránt nékem haladék nélkül kimerítő és alaposan indokolt véleményes jelentést beküldeni, egyszersmind pedig aziránt intézkedni sziveskedjék, hogy a községi, egyházi és iskolai ügyekben ügykezelési nyelvre vonatkozó sérelmeknek, és pedig a tanügyet illetőleg figyelemmel a f. é. december 19-én 15657/323 sz. a. kelt udvari rendelvényre², haladéktalanul eleje vétessék.

Elkülönítve ettől felkérem Nagyméltóságodat véleményes jelentésének beadására jelen folyamodványok azon pontjaira nézve, melyek a só árát, a földadókatasztert és vasutak hiányát illetik.

Nagyméltóságodnak

Bécsben, 1861 karácsonhó 20-án

lekötelezett szolgálja

Gf. Forgách Antal.

16.

Vo Viedni dňa 20. decembra 1861.

Uh. dv. kancelária nariad'uje uh. miestodržiteľskej rade porobiť niektoré opravy v dočasnóm učebnom pláne, najmä v otázke rečovej.

Pôv. úr. odpis v arch. miestodržiteľskej rady na u. m. Legalizácia: Másolat hitelűl Szlávik mp., m. kir. helyt. kiadóhivatal vezetője. Na rube: 75207 27/12 1861. Prehľadsky normalizovane.

15657 sz.

Ő császári és apostoli királyi Felsége legkegyelmesebb Urunk nevében a magyar királyi helytartótanáccsal kegyesen tudatandó:

^{a)} *Po strane: ').* (Vid' č. 9, 10 a 11 tu.)

¹⁾ *Vid' č. 13b tu.*

²⁾ *Vid' č. 16 tu.*

A magyarországi katolikus középtanodának az 1861/2-ik tanévre vonatkozó ideiglenes szervezete tárgyában f. évi október 21-én 58244 sz. alatt tett felterjesztése¹ a f. év október 5-én 13582 sz. alatt kelt udvari rendelvénynek² megfelel ugyan fővonásaiban, alább megemlítendő részleteiben mindazonáltal némely észrevételekre ad alkalmat, nevezetesen: A felterjesztés II. pontja alatt bemutatott táblázatba összeállított tantervnek a tanárok számávali egybevetésénél a 8-ik osztályban 2 óra a mennyiségtanból, továbbá a 6-ik, 7-ik és 8-ik osztályban két-két óra a görög nyelvből, és a 7-ik osztályban 4, a 8-ikban pedig 3 óra a latin nyelvből hiányzik olyformán, hogy kétely támad aziránt, ki által legyenek az említett tárgyak a meghatározott órákban és osztályokban előadandók. Hiányzik továbbá meghatározása azon tantárgyaknak, melyek az igazgató által hetenkint 6 órában volnának tanítandók. Ezen valószínűleg csak elnézésből eredt hiba azonban annál könnyebben lesz helyrehozható, miután a magyar kir. helytartótanács csak 11 tanár teendőit jelölte ki, főgymnásiumoknál pedig rendszeren 13 megya tanítók száma. Külömben^a még arra is figyelmeztetik a magyar kir. helytartótanács, hogy azon a II-ik pont alatt felállított elv, miszerint egynemű s ugyanazon tantárgyak az összes felsőbb osztályokon keresztül lehetőleg egy tanár által előadassanak, hiven alkalmazva lenni nem látszik, mert az 5-ik és 6-ik osztályban a latin nyelv tanítója még 2 órát a görög nyelvből is leend kénytelen az 5-ik osztályban elvállalni, és a mennyiségtan tanítója a 3—7-ik osztályban még a 4-ik osztályban a természettant is tanítaná. Ha tehát ezen tekintetben gyakorlatilag némely fennakadások előfordulnának, a m. kir. helytartótanács tapintatától elváratik, miszerint azokat célszerűen orvosolni fogja.

Nagyobb figyelmet érdemel az, mit a magyar kir. helytartótanács a III-ik alatt a tannyelvet illetőleg ideiglenes határozat erejére emelt. A f. évi október 5-én 13583 sz. a. kelt udvari rendelvény³ értelmében, mely szerint az oktatási nyelv iránt valamely általános, az egész orszagra kiterjedő elvnek megállapítása mellőztetni kívántatott, a magyarországi összes kat. gymnásiumoknak tannyelv tekintetében kizárólag magyar és vegyes gymnasiumokrai osztályozása is^b mellőzhető, elegendő lévén a folyamatba lévő ideiglenes átalakításnál annak minden előkerdes lényegétől kivetkezett meghatározása, mely módon és mérvben legyen egy vagy más hazai nyelv, a magyarc sem kivéve, az egyes tanintézeteknél alkalmazandó és hasznalendő. Ezen szempontból kiindulva, nem találhat ugyan ellenvetésre ama kijelentés, hogy a magyar kir. helytartótanács felterjesztésének III-ik pontjában A) betű alatt elősorolt gymnasiumoknál a magyar nyelven oktatás kérdésen kivülinek tekintessék, kivéve a nagy-

a) Külömben b) és c) magyar

1) Porovn. č. 8 tu.

2) Vid' č. 6b tu.

3) Vid' č. 5b tu.

szombati, lévai, kőszegi és magyaróvári gymnasiumokat, mint-hogy a két elsónél a tót, az utóbb említetteknel pedig a német nyelv is, mint oktatási nyelv, méltán figyelembe veendő. A többi gymnasiumokat illetőleg pedig, melyek a magyar kir. helytartótanács felterjesztésében B) betű alatt elősorolvák, a leckerend és tanterv külön-külön megállapításánál a helybeli és vidéki lakosság nemzetisége, viszonyai, valamint a tanulók többségének anyanyelve s kívánata kell hogy zsinormértékül szolgáljon arra nézve, mily módon és mérvben légyen a magyaron kívül még más hazai nyelv is nemcsak mint segédtnyelv, hanem mint a magyarral egyénjogu tannyelv s egyszersmind mint kötelező rendes tantárgy is alkalmazandó, hogy a magyar kir. helytartótanács által is megállapított nézet szerint oktatások, magyarazatok, kikérdezések, lecke felmondások, feleletek a magyaron kívül más, a tanulók többsége által értett hazai nyelven és minden kényszer nélkül is szabadon történhessenek; hogy továbbá azon tekintetben, mily nyelvű tankönyv legyen a tanonc által hasznalandó, minden erőszakolás kizárva maradjon, s főképen hogy a vallástan mindég azon nyelven előadassék, melyet az illető tanonc legjobban ért. Ily értelemben tekintetbe veendő 1) a budai, pesti-világi, pozsonyi, soproni, magyaróvári és kőszegi gymnasiumoknál a német; 2) a besztercebányai, eperjesi, lőcsei, selmeci és nyitrainál a tót és német; 3) a nagyszombati, lévai, szakolcai és trencséninél a tót; 4) a szatmári, lugosi és nagybányai középtanodánál a román; 5) az aradinál a román és német; 6) a temesvarinál a német, román és szerb; 7) a nagybecskerekiniél a szerb és német; 8) a marmarosszigetinél a román és ruthen és 9) az ungvári gymnasiumnál a ruthen nyelv, a belényesi főgymnasiumnál a főtnyelv ezentúl is a román maradván, s a magyar csak a körülményekhez képest mint segédtnyelv használtatván. Végtére mind^{d)} közművelődési szempontból, mind azon szoros kapcsolatnál fogva, mely Magyarország népei és az austriai tartományok között letezik, mellőzhetlennek találhatik, hogy a német nyelv minden magyarországi gymnasiumnál kötelező rendes tantárgynak tekintessek s mint ilyen a tantervbe felvétessék.

Többire nézve a magyar kir. helytartótanács intézkedései helybenhagyólag tudomásul vétetvén, meghagyatik, hogy a fentebbi észrevételekhez képest a részletes tantervet minden középtanodára nézve külön-külön megállapítsa s egyszersmind^{e)} köteletségének ismerje afelett gondosan őrködni, hogy ezen intézkedések az illető tanintézeteknél pontosan s lelkiősméretesen teljesítetvén, eképen minden alapos panasznak lehetőleg eleje vétessék. Ami végre a tanító személyzetben netán már a folyó tanévben eszközöndő változásokat illeti, e tekintetben a IV. alatt említett f. év október 17-én 58228 sz. a. tett felter-

^{d)} mint

^{e)} egyszersmint

jesztés kielgítőnek nem vetethetik, mert az csak néhány rendelkezhető állapotba jutott, nem pedig az ujonan alkalmazott vagy alkalmazandó tanítók névsorát tartalmazza. Ez irányban tehát a magyar kir. helytartótanács további jelentése beváratik.

Kelt a birodalmi fővárosban Bécsben Austriában karácson hó 20-án ezernyolczszázhatvanegyedik évben.

Gf. Forgách Antal m. k.

Pápay István m. k.

Ő csász. és apost. kir. Felsége
legkegyelmesebb parancsára
Markovics László m. k.

17.

Vo Viedni dňa 20. decembra 1861.

Rozhodnutie kr. uh. dv. kancelárie, aby zápisnice právomocností tam, kde sú písané jazykom nemadžarským, boly predkladané, a tedy i písané, i mađarsky.

Pöv. čistopis v a. miestodrž. rady. č. 73677/1861 (v 16632/1865—VII. 9). Rubopis: 18250 sz. A magyar királyi udvari kancelláriától. Ő császári és apostoli királyi Felsége legkegyelmesb urunk nevében a magyar királyi helytartótanács elnökének és tanácsosainak átadandó Budán. Hivatalból. M. P. Na rube: 73677 28/12 1861. Szabályrendelet Palfy: Wenn der Inhalt der Beilagen der Kanzlei nicht übersetzt worden wäre, müsste es hier geschehen. — N° 62801: der Statthalter möchte es lesen. 1861. Bellig. megyei. 151 3 db. 10.

18250 sz.

Ő császári és apostoli királyi Felsége legkegyelmesb urunk nevében a magyar királyi helytartótanáccsal kegyesen tudatandó:

Zólyom város közönségének folyó év január, februar s október havi köz- és kisgyűléseiről vitt s ezen magyar királyi helytartótanács folyó év november 30-ról 62801 sz. a. kelt jelentésével felterjesztett jegyzőkönyvek^a idecsatolva azon utasítással küldetnek vissza, miszerint a nyelvek hasonjogúsági elve alapján nem céloztatik ugyan a Magyarországbán lévő különböző nemzetiségeknek azon joga korlátoztatni, hogy önnön községi ügyeikben és a beligazgatásban is a törvényhatóságok anyanyelvükkel szabadon élhessenek; amennyire azonban a törvényhatóságoknak, mint ilyeneknek, hivatalos eljárásában nem a magyar, de más az országban divatozó nyelv alkalmaztatnék, az 1830-ik 8, 1836. 3-ik és 1840-ik évi 6. törvénycikkelyek szellemében elmellőzhetlen kötelességei az illető törvényhatóságnak a kormányi felsőbb tekintés végett felterjesztendő jegyzőköny-

^{a)} *Po strane: / 3 db*

veket, ha azok más, mint magyar nyelven vezettnének, ezen^b nyelven is, tehát két eredeti példányban szerkesztetni. Midőn tehát a magyar királyi helytartótanács Zólyom szabad királyi városának eszerinti utasítására felhívatnék, egyszersmind arról is értesíttetik, hogy a fentebbi elvek jövőre nézve, még a magyar törvényhozás e részben véglegesen rendelkeznek, általános szabály gyanánt lesznek tekintendők.

Kelt a birodalmi fővárosban Bécsben, Ausztriában, karácsonhó 20-án ezernyolczszázhatvanegyedik évben.

Gróf Forgách Antal.

Pápay István.

Ő cs. és apostoli kir. Felsége
legkegyelmesebb parancsára
Markovics László m. k.

18.

Vo Viedni dňa 24. decembra 1861.

Obrana Štefana Moysesa, biskupa banskobystriického, na výčitku korešpondenta maď. časopisu Sürgöny, že sa sťažuje vo Viedni na nariadenie kr. rady o úprave rečovej otázky v školách, hoc vraj kr. rada bola voči slovenčine prajnejšia než sám Moyses vo svojom návrhu.

Pôv. (v. r.) koncept v Moysesovej pozostalosti v S. N. M.

Uverejnené s pravopisnými opravami a s red. poznámkou (korešpondentovi sa vyhradzuje právo na odpoveď, i keď ju red. pokladá za nepotrebnú, a red. sama si vyhradzuje právo odpovedať príležitostne na „medzerovitú“ úvahy Moysesove) v Sürgönyi, č. 297 zo dňa 28. XII. 1861. V slov. preklade v PBV, č. 83 zo dňa 31. XII. 1861.

Tekintetes Szerkesztőség!

Nagy meglepetéssel olvastam „Sürgöny“ folyó hó 22-kei számában egy állítólag Besztercebányán kelt ellenem irányzott cikket¹, melyet felelet nélkül nem hagyhatok, bizvást várván t. Szerkesztőség igazságszeretetétől, miszerint jelen soraimnak becses lapjában helyt engedend.

Múltévi november 24-ike alatt kelt nm. m. kir. Helytartótanács intézvénye² által felszólítatva, miszerint nyilatkozzam a kat. gymnásiumoknál netalán eszközözendő változásokra nézve, névszerint a használandó nyelvek tekintőleg^a, ugyanis múltévi

b) *Úr, odpis v R., u. m., tu dodáva: t. i. magyar*

a) *Pôvodne: tekintetéből.*

1) *Vid' č. 14 tu.*

2) *Vid' č. 2 tu.*

december 10-ike alatt felterjesztém a kívánt véleményemet, melyet itt, amennyire a besztercebányai gymnasiumra vonatkozik, már azért is egész terjedelmében közlendőnek tartom, miután azt az imént említett cikk által megemlített, becsületembe vágó kérdés kellő megoldására elkerülhetlennek itélem; nem lehetvén kételkedni, miszerint akármely szöveg értelmét az egészből kiszakított s mesterségesen összeállított egyes kifejezései által éppen fejére állíthatni fel.

A kérdéses véleményadásom pedig így hangzik: . . .³

Itéljen most a méltányos olvasó.

A „felvidéki“ levelező ur zárt betűkkel nyomtattatván, tehát szavaimat idézvén, állítja, miszerint én, nem tartván elegendőnek, ha a besztercebányai gymnasiumnak valamennyi osztályaiban a magyar nyelv csak tantárgyként taníttatnék, elkerülhetlenül szükségesnek tekintem, hogy a magyar nyelv tannyelvként használtassék.

Szavaimnak ezen elferdítése által azt el akarja hitetni a t. olvasóval levelező ur, mintha én a magyar nyelvet a besztercebányai gymnasiumnak valamennyi osztályaira tannyelvül kiterjeszteni kívántam volna. Ez pedig egyenesen ellenkezik a fentidézett valóságos szavaimmal, melyeknek nyomán én a gymnasium főbb osztályaiban ugyan a magyar, de az intézet alsó osztályaiban a nem magyar nyelveket tannyelvül használandóknak itéltem; a főbb osztályokból nem egyedül a vallástant, amint levelező úr állítja, hanem a nem magyar nyelvtant is véve ki.

A tanulóifjuság anyai nyelvét, mint már meglévő oktatási eszközt, a gymnasium alsó osztályaiban tannyelvül használni parancsolja az okszerű didactica. Így történt országonszerte, még a latin nyelv megtanulása főcélja vala gymnasiumainknak, így kell történni, valahol sikert elérni szándékoznak, mindenütt, mert ez természeti szükségesség.^b

Megvallom, hogy imént idézett tervemben a magyar nyelvnek végső határig kedveztem. Ez öntudatosan történt, valamint sokak előtt azonnal nyilatkoztam. Jól ismérvén t. i. szegény meggyémbeli népnek, melynek egyetlen egy községe sem magyar. súlyos helyzetét; jól tudván, minő szél fuj bizonyos iránytadó helyekről: végső szerénységem által kényszeríthetni véltem az illetőket annak megadására, ami az emberiség nyilvános megsértése nélkül meg nem tagadható. És mégis, fájdalom, megcsalatoztam e szerény reményemben.

El nem mulasztám említeni, miszerint „a dolog természete, valamint az illető ifjuság kellő kiképzésének érdeke is kívánja, hogy püspöki

^{b)} szükségesség

³⁾ *Tu nasleduje č. 3, vyjmúc poslednj odsek.*

megyében kizárólag divatozó német és tót nyelvre főképp a gymnasium alsó osztályai-ban — tehát nem egyedül ezekben — „méltányos tekintet fordíttassék.“

Minő tekintetet pedig szem előtt tartottam légyen, ki-világlík azon panaszomból, hogy hiveimnek jelen tanítói, ám-bár széletésükre nézve tótok, amennyire t. i. nem németek, „ifjuságukban a tót nyelv szabályszerű meg-tanulására nem köteleztettek.“

Hivatkoztam hiveim kiáltó szükségességeire. Kimondtam egyenesen: miszerint imént nevezett megyémbeli két nyelvnek grammaticalis és syntacticalis tekintetbeni elhanyagoltatását a közmivelt-ségre való legsajnosabb befolyás nélkül nem képzelhetem.

A fm. kir. udv. Kancellaria f. é. october 5-ike alatt⁴ a nm. kir. Helytartótanácsot gymnasiumaink^c „a különféle nem-zetiségek érdekeinek sértése nélküli“ ideig-lenes rendezésére bizta meg; és ugyanaz napon kelt másik le-irat szavai szerint azt kívánta a fm. kir. udv. Kancellaria, „hogy a magyar nyelvnek, az azt mint ország-lási nyelvet megillető helyből való elnyo-mása nélkül az országbeli különféle nemze-tiségek méltányos igényei is lehető kielégí-tést nyerjenek.“

Már egynéhány hónappal előbb, t. i. f. é. július 21-ike alatt Felsőges Urunk apostoli királyunk az országgyűléshez legke-gyelmesebben leiratni méltóztatott: „Szükségesnek lát-juk továbbá az egybegyült Főrendeket és Képviselőket felszólítani, miszerint akár ki-rály-előterjesztéseink, akár az országgyűlés részéről kezdemenyezés folytán oly tör-vényjavaslat tárgyalásához fogjanak, hogy a Magyarországunk nem magyar ajku lako-sainak nemzetiségi jogait, azok terjedelmét, mind nyelvük és nemzetiségi kifejlődésükre, mind pedig közigazgatási viszonyukra nézve határozottan és világosan formulázva tar-talmazzák.“

Istenem, ki hitte volna, hogy említett szerény reményem ilynemü előzmények után füstbe menjen? És mégis így történt!

Avagy mutasson a felvidéki levelező ur azon 166 óra kö-zött, mely a nm. k. Helytartótanács f. é. october 21-ikén kelt intézvénye⁵ nyomán a főgymnasiumoknál heti óskolai oktatásra

^{c)} *Tu nasledovalo (pretreté):* ideiglenes rendezésére oly világosan kifejezett föltétel mellett hívta meg

⁴⁾ *Vid' č. 5b a 6b tu.*

⁵⁾ *Vid' č. 8 tu.*

fordítandó, csak egy fertály orácskát is, mely a német vagy tót nyelv szabályszerű tanulásra szánva volna?

A magyar nyelv még a vegyes gymnasiumoknál is tan-nyelvül rendeltetett; a gymnasium első két osztályából a német és tót nyelv — pedig a besztecebányai gymnasiumnál rendszeren csak ezek az anyanyelvek — tanítása kiküszöböltetett; ezen két nyelvnek a további osztályokba való tanítása csaknem lehetetlen föltételekhez köttetett, míg a magyar nyelv hetenként 33 kötelező rendes órával ajándékozott meg.

Igaz ugyan, hogy a vegyes gymnasiumokra nézve mondatik, miszerint a helybeli s vidéki népség nemzetiségi viszonyainál fogva oktatások, magyarázatok, kikérdezések, lecke felmondások, feleletek a magyarokon kívül más hazai nyelven is történhetnek. Hát kérem: ezekben nem rejlik-e a tanítás? Ha pedig így van a dolog, minek akkor a nem magyar ifjak többségének a magyar nyelvet tan-nyelvül rendelni? Ismérünk mi szegény nemmagyarok ilyenü horgokat^d, ismérjük ezen naiv kitételnek, hogy a nem magyar nyelvek használásának minden kényszer nélkül történnie kell, horderejét is.

Igaz továbbá, hogy a szüléknek engedtetik, miszerint a nem magyar nyelv tanulására gyermekeiket kötelezhetik — perse hogy a két első osztályt kivéve — sőt az illető igazgatóknak meghagyatik, miszerint a szüléket arra bírják, hogy gyermekeiket a német nyelv tanulására kötelezzék meg. A szegény tót nyelv itt már a rostán keresztülesett.

De hat minek ezt a szülék választására hagyni? Miért nem hagyatik ezekre a magyar nyelv választása? Minek váratik, hogy a tót nyelvre nézve „a helyi és vidéki közönség kívánalma, a nemzetiségi viszonyokhoz képest nyilvánuljon? — Be practicus eszköz! — Minek záratnak ki a nem magyar nyelvek a rendes órák sorából azon nyilvános kilátással, hogy ezeknek tanítása a szünnapokra is áttehető, hogy annál bizonyosabban ijesztessék el tőlök az illető ifjuság? — Hiszen a nem magyar népei is a hazának épügy adóznak jószágukkal, vérükkel, mint a magyar testvéreik: ha tehát egyenlők a terhek, miért hiányzik a jogok egyenlősége? Hiszen legkegyelmesebb királyi nyilatkozatok nyomán a hivatalnokok és hatóságok a nem magyar beadványokat is elfogadni, valamint azokat csakugyan a beadványi nyelveken^e elintézni kötelesek. Már pedig hogyan történhetik ez, ha az illetők azon nem magyar hazai nyelveket szabályszerűen nem tanulták; miután a kifejezés szabatosságától függ

^{c)} *Nasledovalo (pretreté)*: Amint valóban itt is egyik itt is a zsákból kizondikál; miután óvás tétetik itt is, naivul hozzátéteik, hogy ez minden kényszer nélkül történjék.

^{e)} *Pöv.*: saját nyelvükön

a fogalom szabatosága, ettől pedig a jó vagy rossz/ hivatalkodás? Ebből a részrehajlatlan olvasó könnyen itelheti, vajjon a magas kormányzók a kérdéses ügyre nézve sokkal méltányosabban járte el, mint a besztercei püspök kérte?, amint a felvidéki levelező ur állítja.

Az aljas gyanusításokra csak jólelkiisméretű indignatioval felelhetek. Én semmi kárhozatos célokat nem hajhászok, hanem csak hiveim és szegény, köztudomásra elnyomott népem javát becületel utakon keresem. Hogy a magyar nemzetet s nyelvet nemcsak nem gyűlölem, sőt nagyon becsülöm, kitetszik már abból is, hogy noha magyar intézetnél nem neveltetem, noha magyar nép között nem laktam, mégis ezen sorokat csak így is írhatom. Féltucat magyar hirlapot mai napig járatok, több szorosán vett magyar intézetnek tagja, némelynek alapítója is vagyok. A kitünőbb magyar könyvek kiadói jól ismernek. Nem is tulajdonítom szegény népemnek elnyomatását annyira a valódi magyar népnek, mint inkább ugyancsak népemnek elfajult egyéneinek, kik ezen tekintetben is bizonyítják az elpártoltak általános eljárását.

A felvidéki levelező ur ugyan oly fényes szerepet juttat a tót pórembernek, hogy ítéletétől az iskolák rendezését és függővé teszi. Azonban ne aggodjék se kegyes oltalma alá vett tót póremberen, se pedig püspöki megyémben lakó magyarajku földesurak, tisztviselők és egyéb honoratiorokon. Ha a besztercebányai püspöknek terve fogamatba vétetik, megtanulhatják gyermekeik alaposan a magyar nyelvet, anélkül hogy messzeeső gymnasiumokat fölkeresni kényteleníttetnének.

Azon a felvidéki levelező ur által a csatatérre a tót pórember társaságában kiallított tisztel honoratiokról csak az az észrevételem, hogy némelyek közölök ugyan beszélnek magyarul, de nem foghatom meg, miképen nevezetesebb számukat a tót nemzetől elszakítani lehetne; nemcsak azért, hogy egész püspöki megyémben magyar község nem létezik — és bizony alföldi értelemben vett pusztá sem — de különösen azért is, mert megyémben lakó t. nemességnek legnagyobb száma kétségenkívüli tót, sőt jó részből egyenesen cseh származásu, miért is éppen folyó évben t. Zólyom megye t. főügyésze — egy nemes nemzetségnek sarjadéka — egyik hivatalos időszaki lapban teljes igazsággal oda nyilatkozhatott, miszerint a nevezet megye tisztelt nemessége mind tót.

Hogy azutan ezen magyarajku, vagy tán csak szellemü honoratior uraknak gyermekei Besztercebányán a tanoncok legnagyobb részét tennék, dacára a felvidéki levelező urnak ebéli categoricus állításának nehéz hinni annak, aki tudja, miszerint ugyanis a besztercebányai gymnasiumnak igazgató-

1) Póv.: igazságos vagy igazságtalan

sága az iménti hatévi statistikai adatokból kimutatta, hogy a gymnasiumbeli ifjúságnak majnem kétszázra menő számára hat magyar tanonc esik, a többi németekből, legnagyobbrészt pedig tótokból állván.

Nem birhatott tehát engem ezen csak a felvidéki levelező ur képzelődésében létező bökkenő, hogy most máskép beszéljek, mint tavali decemberben írtam. Én a német s tót nyelvek tanítására nézve most sem keresek bővebb tért, mint tavali kívántam. A különbség csak abban áll, hogy miután azon szomorú tapasztalattal meggazdagodtam, hogy dacára minden egyenjogusági fitogtatásnak országunk nem magyar népei máskép nem boldogulhatnak, már most kívánnom kell, hogy urunk császáruk királyunk legkegyelmesebb szavai: miszerint akár királyi előterjesztések, akár az országgyűlés részéről kezdeményezés folytán oly törvény hozassék, mely Magyarország nem magyar ajkú lakosainak nemzetiségi jogait, azok terjedelmét, mind nyelvük és nemzetiségi kifejlődésükre, mind^o pedig közgazgatási viszonyukra nézve^h határozottan és világosan formulázva tartalmazza, mielőtt testté váljanak.

Miután pedig hiveim valódi javára irányzott igen szerény ohajtásommal a magos kormányshéknél nemcsak utasítottam el, de azonfelől hivatalosan értesültem, hogy ugyanazon magas kormányshék f. é. october 20-kán 61917. sz. alatti intézvénye^e nyomán püspöki megyémnek épen nem magyar ajkú népiskolaj a magyar nyelv behozatalával fenyigittetnek, már nem maradt egyéb orvosszerem, mint hogy a magasztos királyi trón számolyához folyamodjak. Ezt szegény népem több előkelő tagja társaságában teljes joggal tettem, teendem is jövendőre. Társaimmal együtt deputatio címét nem használtam: erősen azonban hiszem, miszerint miveltségi, politikai s socialis állásunkra nézve sokkal inkább fel vagyunk jogosítva tót nemzetünk képviseltetésére, mint ezen szereppel a felvidéki levelező ur által feldiszített tót póremberek, akikkel ugyan sikerült a szentmártoni Memorandum ellen terrorismus által kierőszakolni az elhírhedt protestációkat, azonban a felvidéki levelező ur ezen a f. é. november 5-ike előtti kaptafa szerinti desavouálást, már csak közös hazánk becsülete érdekében is, a feledékenység köpenyegével beborithatta volna.

Irtam Bécsben, december 24-én 1861.

Moyses István mp.,
besztercebányai püspök.

^o) mint
^h) néve
^e) Vid' č. 7 tu.

19.

V Budíne dňa 24. decembra 1861.

Uh. král. miestodržiteľ gr. Móric Pálffy zasiela slovenský prosbopis svojmu zástupcovi a podpredsedovi miestodržiteľstva Štefanovi Privitzerovi s príkazom, aby po porade s odborovými prednostami vypracoval do 4 týždňov odôvodnené dobrozdanie a postaral sa o odstránenie odôvodnených ponôš.

Pôv. čistopis v a. miestodržiteľskej rady, na u. m. Na rube: NB 1, 5 db. Prehlásky normalizovane.

Magyarország királyi helytartójától.

14164 sz./eln.

Nagyméltóságú Privitzer István,
udvari és valóságos belső titkos Tanácsos Úrnak
Budán.

Az idefektetett kétféle helyen benyújtott folyamodást, melynek egyikében egy küldöttség a magyarországi tót megyékből az ottani tótajkú lakosság panaszait és kérelmeit Ő cs. k. apostoli Felsége elébe terjeszté, másikában pedig a beszercebányai rom. kat. püspök, az előbbi mintegy kiegészítve, tekintettel a püspöki megyéjebeli közoktatási viszonyokra, ama kérelmek teljesítése mellett emel szót^a; Ő cs. s apost. kir. Felségének folyó évi december hava 18-ikáról kancellár önmagyméltóságához intézett legmagasabb kézírata¹ és annak alapján 1863 sz. alatt folyó hó 18-án hozzám leérkezett kancelláriai leirat² következtében Nagyméltóságodnak azon felhívással kívántam átküldeni, miszerint az ezen folyamodásokban:

- a) egy felsőmagyarországi tót kerületnek felállítása,
- b) ezen kerületnek az országban fennálló szabad kerületek közigazgatási és törvénykezési szerkezet mintájára leendő alkotása,
- c) a tót nyelvnek mint kizárólagos hivatalos nyelvnek leendő alkalmazása, és végre:
- d) az iskola és nevelés ügyében önálló rendelkezhetési jog megadása

tárgyában felállított négy szempont iránt az illető ügyosztályfőnökök előleges meghalgtásával a beható tárgyalásokat azonnal megkezdeni és azok eredményét kimerítő és a közjogi viszonyok s az ország törvényei figyelembe vételével alaposan indokolt véleményes jelentése, s illetőleg javaslata

^a) *Po strane: 4 db/A/3 db, B/1 db.*

¹) *Vid' č. 13b tu.*

²) *Vid' č. 15 tu.*

kiséreteben legkésőbb négy hét lefolyása alatt hozzám beküldeni sziveskedjék.^b

Felhívom egyszersmind Nagyméltóságodat, hogy sürgősen intézkedjék alaposság esetében aziránt, hogy az ezekben a községi, egyházi és iskolai ügyekbeni ügykezelési nyelvre vonatkozólag felhozott sérelmeknek, és pedig a tanügyet illetőleg figyelemmel a folyó évi december hava 19-én 15657 sz. alatt kelt udvari rendelvényre³ haladéktalanul eleje vétessék.

E kérdésektől elkülönítve végre felhívom Nagyméltóságodat a jelen folyamodványok azon pontjaira teendő véleményes jelentéstételre, melyek a só árát, a földadókatastert és a vasútak hiányát érintik.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budán, december 24-én 1861.

Pálffy, Atn.

20.

V B. Bystrici dňa 13. januára 1862.

Major Jakob, posádkový veliteľ v B. Bystrici, podáva krajinskému veliacemu generálovi v Uhorsku zpravu o vystúpení Záhorského a Krčméryho proti maďarským úradným prípisom.

Pôv. čístopis v R.-P., č. 2769/1862. Na rube: 16/1. Präs, N. 99/gh, Morhammer, Cronberg. Vom k. k. Landes-Generalkommando für Ungarn, P r a e s: No. 99/gh. Wird sub Couvert Sr. Excellenz dem Herrn k. k. wirklichen geheimen Rate, Feldmarschalllieutenant und Statthalter für Ungarn Moriz Grafen Pálffy ab Erdöd zum Amtsgebrauche diensthöflichst abgetreten. Ofen, am 17-ten Jänner 1862. Im Namen des Kommandirenden Franck FMLt. Na rube: érck. január 17-én 1862. 1322./eln. A Htartótanácsnál hason jelentés van — annak elintézése után. — Ribáry K.

Kk. Militärstationskommando in Neusohl.
ad Reservat No. 1.

An

Seine Excellenz dem Herrn kaiserlich-königlichen
Feldzeugmeister Johann Graf von Coronini-Cronberg
Commandirender General in Ungarn etc: etc:

in Ofen.

Der Vicestuhlrichter^a Suchy hatte, wie ich höre, die Unvorsichtigkeit begangen, (^aan die Person des katholischen Pfar-

^b) *Pretrété:* megkívánván ezen alkalommal jegyezni, miszerint tekintettel az ügy fontosságára szándékom van az ebbeli tárgyalásoknál személyesen jelen lenni.

³) *Vid č. 16 tu.*

rers zu H a i n i k^{a)} und an jene des (^aevangelischen Geistlichen zu G a r a m z e g h^{a)}) eine in (^aungarischer Sprache^{a)}) verfasste Zuschrift abzusenden. Diese beiden Pfarrer jedoch fanden es für gut die in ungarischer Sprache an sie adressirte Depesche nicht anzunehmen und solche mit dem Bedeuten zurückzuweisen, dass sie der ungarischen Sprache nicht mächtig seien.

Als der königliche Kommissär H a v á s^{a)} hievon Kenntnis bekam, war derselbe darüber höchst entrüstet.^{a)} Er war sogar auf dem Punkte, diese beiden Geistlichen ohneweiters in der Nacht vom 12-ten auf den 13-ten Januar auszuheben und als Arrestanten unter Eskorte an das k. k. Militärbezirksgericht nach Comorn abzusenden. Er glaubte sich hiezu bemüssigt, um gleich zu allem Anfange durch ein energisches Auftreten eines- theils dem Stuhlrichter Suchy glänzende Satisfaktion^{b)} und seiner eigenen Person als königlicher Kommissär vollste Autorität zu verschaffen. Als besondere Motive führte H a v á s dafür an, dass die beiden Geistlichen sich durch die Zurückweisung einer amtlichen Depesche um so mehr strafbar gemacht hätten, weil die Nichtannahme auf eine gröbliche Weise erfolgte, und dieselben annoch die zu ihrem Pfarrsprengel gehörigen Leute aufgefordert haben sollen, keine in ungarischer Sprache verfasste amtliche Depesche anzunehmen.

Wäre jedoch die beabsichtigte und bereits auch angeordnet gewesene Verhaftung der vorerwähnten zwei Pfarrer erfolgt, so ist man hierorts unter dem Publikum der sichern Ansicht, dass dieser Vorfall zu ernstlichen Unordnungen geführt haben würde, doch dem sehr lobenswert ruhigen, besonnenen als (^awie taktvollen Benehmen des I. Vicegespans Herrn von T a k a c z ist es zuzuschreiben^{a)}), dass diese Angelegenheit in keine Streitsache verwandelt und (^aüberhaupt auf gütlichem Wege^{a)}) ausge- tragen wurde. Derselbe erstattete unter einem auch der königlichen Statthalterei zu Ofen den ganzen genaueren Tatbestand.

Ich erlaube mir nur ganz gehorsamst zu bemerken, dass die ganze Zeit hindurch, als die autonomen Komitatsämter all- hier bestanden hatten, (^aallen Pfarrer des Sohler Komitats, ob katholisch oder evangelisch^{a)}), von Seite des hiesigen Militär- stationskommandos das Zeugnis gegeben wurden muss, dass sie in allen militärischen Dienstesangelegenheiten, wo man mit ihnen zu verhandeln hatte, die vollste Bereitwilligkeit bezeigten, und auch (^asonst in politischer Beziehung ihnen meines Wissens auch nichts zur Last gelegt werden kann^{a)}).

Da dem Publikum nicht unbekannt ist, dass der königliche Kommissär derjenigen Deputation aus dem Volke der Slovaken, welche, mit dem Neusohler Bischofe Moyses an der Spitze, jüngst von Seiner apostolischen Majestät dem Kaiser in Wien allergnädigst aufgenommen worden war, keineswegs hold ist, und be-

^{a)} (^{a-a}) Podčiarknuté referentom.

^{b)} Satisfikation

züglich der Nationalitäten in Ungarn das magyarische Element sehr gerne zu Ehren gebracht sehen möchte, wozu namentlich seine letztgehaltene Anrede in ungarischer Sprache bei Gelegenheit der Eidesleistung der neuen Komitatsbeamten viel beigetragen haben soll, die diesfalls über ihn im Publikum herrschende Ansicht noch mehr zu bekräftigen; so hegt man eben auch seitens der Slovaken zu ihm^c kein besonderes Vertrauen, und die Stimmung überhaupt ist auf solche Art für ihn keine vorteilhafte. Je mehr Feld er der Geltungsmachung der ungarischen Sprache in dem hiesigen slovakischen Komitate einzuräumen sich bemühen sollte, desto mehr sehen sich die Slovaken gezwungen, eingedenk der jüngst erlebten magyarischen Übergriffe^d, ihren eigenen persönlichen Standpunkt möglichst zu wahren. Wenn nun aber der königliche Kommissär fortfahren sollte, seine besondere Abneigung den Slovaken auf allerlei Weise unleugbar an den Tag zu legen, so glaubt man allgemein, dass dies der sicherste Weg sei, die hier herrschenden Parteien der Slovaken und Magyaren noch mehr gegeneinander feindselig aufzureizen, als solche zu pacificiren, wodurch aber in keiner Art der Allerhöchsten Regierung ein guter Dienst geleistet würde.

Im übrigen glaubt man fast allgemein, dass die königlichen Kommissäre in Ungarn kaum länger als 6 Monate amtiren werden, und die Allerhöchste Regierung jedenfalls bemüsst sein wird, nach diesem letzten Versuche die ganze Verwaltung des Landes mit aller Vollkraft in die eigenen Hände zu nehmen, was die hiesigen Anhänger der kaiserlichen Regierung als das einzig heilsamste Mittel halten, und sogar sehnlichst herbeiwünschen, damit unter den Fittichen des kaiserlichen Adlers Ordnung, Friede, Recht und Gesetzlichkeit im Lande Ungarn wiederkehre, wo bis jetzt nur einzelne Missvergnügte so grosses Unheil über dasselbe gebracht hätten.

Neusohl, am 13. Januar 1862.

Jakob, Major.

21.

V B. Bystrici dňa 18. januára 1862.

Andrej Havas, kr. komisár Zvolenskej, žiada od miestodržiteľa Pálffyho úpravu, ako má postupovať voči dvom farárom, ktorí odmietli prijať maďarské nariadenia.

Pôv. čisťopis v R.-P. č. 2769/1862. Na rube: Ér. január 21-én 1862. 1645/eln.

^{c)} ihn

^{d)} Übergriffe

154. sz. E. Zólyom megye királyi biztosától.
Nagyméltóságú Gróf, valóságos belső titkos Tanácsos, cs. k.
Altábornagy és Magyarország királyi Helytartó Ur.

Kegyelmes Uram!

Tegnap napon Brezno és Libetbánya sz. kir. városokból, ahol az új városi tisztikarnak szervezésével foglalkoztam, visszatérvén, az idemellékelt 1-ső alispányi jelentését^a, mely Záhorszky István hajniki r. k. és Krčsméry Agoston garamszegi ágost. vall. lelkészek által a magyar nyelvben a plébániai hivatalokhoz szerkeztett hivatalos levelezések el nem fogadása iránt tanúsított ellenszegülést folytatólag tárgyazza, kezeimhez vettem.

Ámbár nemcsak a hatóságok tekintélye, de leginkább a közcsend és rend fentartása tekintetéből hivatalos körömhez tartozott volna az Ő cs. k. apostoli Felsége legkegyelmesebb Urunk által 1860. évi october hó 20-án kiadott nyiltparancs¹ érvényességét fenntartása érdekében az ez ellen ellenszegülők iránt minden törvényes szigorral eljárni, célszerűbbnek tartottam mégis valamint ezen jelentését, úgy ahoz tartozó, a fentisztelt lelkészek által az alispányhoz benyújtott kértrendbeli törvényellenes és a hatóságokat lealázó óvakodási levelét^b, az alispán által f. é. január 13-án 48/m sz. a. előterjesztett jelentésének függelékül azon legalázatosabb kéréssel *Excellencia* d. kegyes színe elejébe terjesztteni, miszerint az ily túlságos és kivételes kicsapongásokból és izgatásokból eredhető számtalan bajok és sajnos következmények mindjárt csírájában lehető gyors elnyomása iránt a közrend, csend, béke, de egyszersmind a törvény egyenlő fentartása tekintetéből, s minekelőtte ezen izgatásnak még nagyobb tért nyerni sikerülne, mentől elébb kegyesen intézkedni méltóztatnék.

En részemről, tekintetbe vévén m. é. november hó 8-án kibocsátott hirdetményt a katonai bíróságok megalakításáról, a fentnevezett lelkészek által tanúsított ellenszegülés és szándokos dacaskodás irányában bármily erélyes megdorgálást elégségesnek nem tartván, ugyanazon hirdetménynek 1-ső cs. k. c és d alatti §-sok szerint² habzás nélkül jártam volna el, ha idő és hivatalos távollétem közben efelől *Excellencia* d. h. o. z. az alispán által jelentés nem tétetett volna, miért is most kötelességemben áll, az ez ügybeni végleges eldöntését *Excellencia* d. t. o. l. elvárni.

További kegyességébe ajánlott maradtam
Besztercebányán, januar hó 18-án 1862.

Excellencia d. n. a. k.
alázatos szolgája
Havas Endre mp.

^{a)} *Po strane*: 1 db. ^{b)} *Po strane*: 3 db/.

¹⁾ *Vid' č. 1.* ²⁾ *Porovn. Sürögny, 1861, č. 257 (Pril. nariadenia, odsek I., bod 5, c, d: Snižovanie úradných úkonov, podnecovanie proti úradným orgánom a národnostné poburovanie).*

22.

V Pešti dňa (pred) 26. januára 1862.

Lukáš Mácsai ml. v poznámkach k viedenskému slovenskému memorandu uvážuje o národnostnej, najmä slovenskej otázke v Uhorsku. Žiadosti viedenského memoranda nie sú žiadostami slovenského ľudu.

Pöv. článok v Sürögöny, 1862, č. 21—23 zo dňa 26.,|28.| a 29. I. 1862.

Észrevételek a néhány felsővidéki tót kérvényező felterjesztésére.*

I.

A bécsi sajtó legközelebb nagy zajt ütött az ugynevezett tót küldöttség Bécsbeni megjelenésével; s bizonyos kárörömmel Magyarország irányában, hiven, tán tulságosan is, regisztrálta ezen semmi megbizással el nem látott, de magát mégis küldöttségnek tartott néhány felsővidéki tót kérvényező eljárását, iparkodván annak oly fontosságot tulajdonítani, mely legalább is Magyarország felbomlását idézendí elő.

A magyar sajtó a nagy Góliáth ellenében Dávid szerénységével az egész eljárást valódi értéke szerint becsülve mint napi hirt s ujdonságot vevé, anélkül hogy a dolog érdemében e sikamlós s görnyedő időkben véleményt s ítéletet mondani akart volna. S úgy hiszük, hogy ez volt a leghelyesebb válasz a bécsi sajtó kihívására.

Míg a tót kérvényezők az államministeriumnál könyörögtek bebocsáttatásért s önérdekük^a kielégítéseért: a magyar sajtó mást nem tehetett, mint hallgatott; megszoktuk mi magyarországiak napjainkban már azt, hogy a bécsi sajtó, mihelyt Magyarországból valaki önérdeke miatt Bécsbe megy, küldöttségről szól, s oly fontossággal, hogy akarva nem akarva azt kell gyanítanunk, miszerint a bécsi sajtó czizmadiát fogott.

Igy van ez a néhány felsővidéki tót kérvényezővel is. Ha Moyzes püspök ur *öméltósága* nem bocsátja közre eljárásának indokait, a magyar lapok, különösen a „Sürögöny“ utján sohasem szólalunk fel, bár egész életét Bécsben mint küldöttség tölti el; hanem mivel indokai között vannak olyanok, melyek a magyar nézponttól egészen eltérnek, nehogy hallgatásunk által azokat magunkénak látszassunk tekinteni, nem lesz egészen felesleges a néhány felsővidéki tót kérvényező eljárására némi megjegyzéseket tenni.

* Lásd a Sürögöny 15. számának lapszempléjét. Szerk. (Tu redakcia v súvislosti s článkom „Ost und West“, reagujúcim na úvahu L. Szalayho v Magyarországu o nár. otázke — samospráva v cirkevnych a školských veciach — oznamuje, že dostala o predmete tiež článok, ktorý sľubuje uverejniť najbližšie.

^{a)} önérdekük

Elttekintve a formától, melyben magukat a tót kérvényezők — helyesebben praetendensek — küldöttségnek nevezik, s azt, senki által meg nem bizva, arrogálják, vizsgáljuk meg azon négy pontot, melyben — állítólag a szegény tót nép kivánalmait s panaszait elnyomóik, a magyarok ellenében kifejezik. Azok következők:

1. Hogy a magyar-tótok az ősrégi magyar törvények szerint külön népül — nemzetül — ismertessenek, s 14 megyéből álló külön felsőmagyarországi tót kerület (Okolia) részükre constituáltassék.

2. Hogy ezen kerület külön nemzeti képviselőt, politikai és törvénykezési kormányzatban részesítettessék.

3. Hogy a hivatalos nyelv a politikai kormányzatban és törvénykezésben ezen kerület határai közt a tót nyelv legyen.

4. Hogy ezen kerület iskolaügyeinek vezetése a tót népnek a közös iskolarendezés határai közt megengedtetessék.

Ha e pontokban kifejezett kivánalmak csakugyan a tót nép kívánságai volnának, s miként a tót kérvényezők állítják, azok teljesítése Magyarországon csakugyan semmi zavart sem okozhatna: úgy semmi sem volna ohajthatóbb, mint hogy azok az ország boldogságára s a tót nép megnyugtatására mielőbb teljessésséssenek.

Ámde mivel a történet, a tapasztalás, a tót nép józan érzelme s jól felfogott érdeke ellenkezőt hirdetnek; s ott, hol azok nyilatkoztak, a fennebbi pontokban kifejezett ohajtásokat magukénak soha nem vallották: ne csodálkozzanak a tót kérvényezők, ha nemcsak eljárásuk modorát, hanem jóakarukat s szándékukat is kétségbevonni kénytelenítettünk.

A történet bizonyítja, hogy századok óta a tót nép leghívebb testvére volt a magyarnak; búban, örömben egyformán osztozott vele, tendenciája sohasem volt, nincs is a magyartól elválni; s nincs rá példa, hogy ez irányban a tót nép a magyar ellen feltámadt volna. Kik valaha a magyar alkotmány védelmére fegyvert fogtak, s a felvidéken legtöbb támogatásra találtak, fényesen igazolják, hogy a magyar ügynek nemhogy ellensége, hanem legfőbb védője volt a tót nép; s csak újabb időben fogták rá a tót népre, hogy a magyarnak ellensége, hogy a magyartól különvált érdekei vannak, hogy a magyart — ez országban — nem tekintheti másnak mint elnyomójának; szóval, hogy a magyarral együtt élni nem akar, s azzal együtt nem is élhet. És kik?... A tót kérvényezők, vagyis praetendensek. És miért?... Hogy primatiát, hogy superintendentiát, hogy főispánságot, királyi biztosságot, kormányzóságot s a t. nyerjenek.

Ráfogták a tót népre, hogy panaszkodnia kell azon elnyomás ellen, melyet a magyar reá gyakorol, s hogy azért külön népül — nemzetül — akar elismertetni. De hát eddig nem volt külön nép? A tót nép eddig is mint külön faj külön nép volt,

s most is az, mit irodalma — legyen bármily csekély is — tanusít; külön nemzetet nem alkothatott, mert Sz. István koronája alatt csak egy politikai nemzet lehet; ezt pedig közösen alkotják Magyarország népei. A tót népnek az alföld közepében vannak gyarmatai, melyek most is épen úgy, mint keletkezésök idejében, jellemökre, erkölcsökre, szokásaikra s nyelvökre^b nézve tótok; s hány község van Magyarországon, mely eredetileg magyar volt, jelenben pedig tót? holott ellenkezőre alig van példa? Szelepcsényi érsekről állítják, hogy több magyar községet megtótosított; hol hát itt az elnyomás a magyar részről? Hogy lehet tehát ráfogni a tót népre, hogy elnyomásról panaszkodik?

Nem tagadhatni, hogy az 1848-ik előtti állapot, mint az aristocratiai alkotmány kifolyása, a népnek kevés jogot nyújtott; de e tekintetben népfaj szerinti különbség nem létezett: a tót nemes épen azon jogokkal birt, mellyel a magyar, s viszont úgy robotozott a magyar paraszt, mint a tót paraszt.

A tót kérvényezők oly kivánságokat tulajdonítanak a tót népnek, melyeket az soha nem ismert, nem is ismer, t. i. külön tót kerületet, mint a jászok, kunok sat., s ezt mint szabadalmat kérik.

Az 1848-iki magyar törvények a legszélsőbb demokratikus alapokra fektetve oly jogokat biztosítanak, hogy ha a tótok ezek után is Magyarországon külön kerületet s eszerint külön képviselést s kormányzást kívánnának, az privilegium volna — bár ezt a kérvényezők nem is tagadják — a privilegium pedig vagy szabadalom csak más jogainak csorbitásával történhetné meg; de hát hogyan panaszkodhatik akkor a tót nép elnyomásról, mikor ő maga óhajtana mást elnyomni?

A tót nép józan érzelme ellenkezőt bizonyít; de ellenkezőt mond maga a tapasztalás is. Alig tartatott meg mult évben a turócszentmártoni gyűlés, máris az ellen a tót nép részéről minden oldalról tiltakozások történtek, és pedig oly számmal, hogy az érintett gyűlésnek egész egyetemisége alig állítható szembe a legkisebbel ezen tiltakozások közül. A tót kérvényezők vezetője ugyan azt mondja, hogy terrorismus által vivatott ki ezen eredmény. De uraim, ki s mivel terrorisálhatott ez ügyben? A megyék? a tisztviselők? s fegyverrel? hatalommal? Vegye szemügyre a megyék akkori hatalomtehetetlenségét bárki, s meggyőződhet arról, hogy physikai erőben s eszközökben oly szegények voltak a megyék, miszerint alig bírták magukat fenntartani. Tehát erkölcsi erővel? Ugy de ha az erkölcsi erőnek engedett a tót nép, akkor meg kellett a dolog igazságáról győződnie s belátnia, hogy ezek fejezik ki az ő kivánalmait, s nem azok, kik Turócszentmártonban szép szavakban testvéri szeretetet s egyetértést hirdettek, s tettel gyűlöletet s e-

^{b)} nyelvökre

gyenetlenséget szórtak; s ki tehet arról, hogy a tót nép józan esze s érzelme folytán nem akart tót kerületet, nem külön tót helytartóságot s költséges bürocratikus administratiót?

A barsmegyei garam-járási követválasztás alkalmá, melyben a tót kérvényezők vezetője *őméltósága* igenis érdekelve volt, legtöbb illuzióul szolgálhat arra, hogy a terrorismus melyik oldalról vétetett igénybe s mit eredményezett.

S ismerve másutt is az eljárást, épen nincs okunk tagadni a tiltakozások fontosságát, sőt azokra ismételve is hivatkozunk, mint olyanokra, melyek a törvényesség minden kellékeivel ellátvák, míg a turócszentmártoni gyűlés egy községi törvényes gyűlés színvonalára sem birt emelkedni.

De ha a fenebbi pontokban előadott kívánalmak csakugyan a tót nép kívánságai, vajjon megfelelnek-e azok, s azon az uton, melyen hajtatnak, a tót nép józanul felfogott érdekeinek? s a tót nép nyelvi tekintetben valósággal annyira elnyomatott-e a magyar által, mint azt a tót kérvényezők állítják?

Magyarország nyugotéjszaki része, hol a tót nép folytatóságos terjben lakik, általán véve a természet adományaival s azok bőségével nem igen dicsekedhetik, s lakóinak magában véve elegendő élelmet nem is képes nyújtani; s köztudomásu dolog, hogy az ott lakó népség élelmének megszerzése végett a munkaidő beálltával az alföld dús rónáira kénytelen vonulni, s élelmének megszerzésére az alsóbb vidéken kívül más helyet nem is ismer; hogy lehetne az, hogy a magyart ellenségének tartsa, ki nekie kenyeret nyújt és akivel egyenlő jogokban osztozik?

Míg a mostani társadalom az „enyém és tied“ alapelvekre fektetve fennáll, a tót nép józan eszéről fel nem tehetni, hogy a magyartóli különválásért rajongjon. Majd ha Fourier és más socialisták, communisták rendszere, vagy új népek vándorlása fogja átalakítani a társadalmat, akkor felfoghatónak tartjuk a különválást; addig bizony nem vagyunk hajlandók azt komolyan hinni.

A különvált tót kerület, amint azt a kérvényezők formulázták, külön képvisellel, törvénykezéssel, kormányzattal, még költségét is igényel. S hol van ez? fizesse a szegény tót nép? De hiszen földjén nem képes mindennapi kenyerét megszerezni! Fizesse a magyar s a többi népségek? De hisz ha Magyarország népei faj szerint különválnak, mi köze lehetne a magyarnak a tót nép administratiójához? Meggondolták-e ezt a tót kérvényezők, mikor népboldogító eszméiket fogalmazták? S ha igen, számot vetettek-e a körülményekkel s a politikával? Vagy elegendőnek hiszik-e most a zavarosban halászni s a tót népet oly eszméérti hosszú harcra izgatni, melyet vagy soha vagy csak nagy küzdelmek árán volna képes elérni, s akkor megízlelvén annak gyümölcsét, átokkal vissza fogná magától lökni?/

II.

De menjünk át a nyelvkérdésre.

Napjainkban a nyelv kérdése nagyon kényessé vált; ki politikai fontosságra kívánja magát emelni, midőn nyilvános térre lép, legislegelőször a nyelv kérdését hangoztatja ajkain; ki hivatalt keres, mindjárt nyelvszármasztását veti latba; s ha mégis aztán eredménytelenül járnak, fajgyüleletről beszélnek s elnyomatásról panaszkodnak.*

Az anyanyelvhez ragaszkodás természetes lévén, az aziránti buzgalmat és szeretetet kárhoztatni vagy kicsinyleni az igazság szempontjából lehetetlen, s pedig annyira, hogy aki ellenkezőleg cselekszik s anyai nyelvét megtagadja, erkölcsileg romlottnak tartjuk; mikép tehát becsülni tudjuk az anyanyelvhez ragaszkodást s erénynek tekintjük, úgy megvetéssel s kárhoztatással fordulunk el azoktól, kik a mai idők divatos módja szerint önző céljaik kizsákmányolására fordítják azt, s minden más erény hiányában magánérdekeik elérésére lépcsőül használni törek-szenek. Az anyanyelvnek művelődésében, de különösen annak terjesztésében és hatalomra emelésében oly időkben, melyekben a nemzetiségi kérdés annyira a dolog élére állított, a körülmé-nyek számbavétele, a politikai helyzet mindenekelőtt cselekvé-seink mérlegébe vetendők, s más érdekeinkkel összeegyezteten-dők; rokon vagy ellenszenves lépések s cselekvések óhajtott sü-kert nem eredményezhetnek.

A mult tapasztalásaiból azt merithettük, hogy Magyaror-szágban politikailag véve csak egy nemzetiség lehet, ha azt akarjuk, hogy az ország integritása, alkotmányos szabadsága fenntartassék. Ez pedig corollariumként egyforma, azaz e g y politikai igazgatást, törvénykezést, népképviséletet s törvény-hozást követel. A népfaj szerinti felosztás, mi különben is igaz-ság szerint Magyarországnak lehetetlen, s a politikai jogok népfaj szerinti osztályozása s élvezete azonfelül, hogy az ország integritását megrontja — mit mellesleg szólva, minden hű fia e hazának s alkotmányos szabadságnak fenntartani kíván — nem volna más, mint regnum in se ipsum divisum! mit a vész-nek legkisebb szele elsodorna.

Léteznek ugyan olyszerű tendenciák is Magyarországnak, melyek kifelé gravitálnak s melyek eszerint az ország feldarabolását tán óhajtják is, azonban ezek csak egyéni nézetek és

* Igaz, hogy legközelebbi alkotmányos életünkben sok mellőztetés történt: mit igénytelen nézetünk szerint jobbnak tartanók, ha meg nem történt volna: például Moyzes püspök ur öméltósága a bars megyei bizottmányból ki-maradt. De ki tehet róla, ha a közvéleményből egyetlen hang sem emeltetett mel-lette? Vajjon annak a nyelv az oka, vagy fajszármazás? hiszen a bars megyei bi-zottmányban külön faj, nyelvü s rendü bizottmányi tagok vannak? tagadhatla-nul, hogy csak azok, kiket a közbizalom megtisztelt, és bizony semmi esetre sem okozza azt a magyar nyelv, hogy öméltósága nem bizottmányi tag, hanem...
M. L.

vágyak; a nagy közönség vágyai között eddig helyet nem foglalhattak, egészen idegenek; s mindezen vágyakat, melyeket — látva az európai népek fluctuatióit — elérhetőnek nem tartunk, azon mesebeli s vizen uszó kutya — *sit venia verbo* — esetéhez hasonlítjuk, mely a szájában vitt hust egy a viz tükreben visszaadott darabért elejtván, mindkettőtől elesett.

S ha eszerint az administratió egyformaságát vesszük, célszerű-e, lehet-e annak keresztülvitelére oly többféle közegeket használni, melyek míg egyrésről az egésznek egységes harmóniáját megrontják, másrésről azt mód nélkül lassuvá s tetemesen költségessé teszik? hiszen az administratió jósága annak gyorsaságától s olcsóságától feltételeztetik?

Az administratió egyik kiváló közege a nyelv; ha ez többféle, s nem egy, annyira nehezítettik, hogy célját: a személy- és vagyonbátorságot kellőleg fenntartani nem lesz képes, mert minden ereje s ideje csak a különféle administrationalis nyelvek alkalmazásában forgácsoltatván szét, a valóságos célra kevés, vagy épen mi sem marad. S így a különféle irodákban a protocollumok különfélenyelvűsége ugyan szép sort és rendet formálhat — mely méltó lehet a megtekintésre — de a közéletre, a társadalom jólétére nemhogy előnyöket szerezhetne, hanem tetemes hiányokat s orvosolhatlan hátrányokat idéz elő; már pedig az administratióknak nem egyedüli feladata a hivatalos protocollumok registrálása, miről a 12 esztendő eléggé tanuskodik.

De azonfelül, szem előtt tartva az ország integritását, ha az administratió több nyelven vezetetik, szükségképen megkívánja, hogy ahol most egy tisztviselő működik, ahelyett több alkalmaztassék, hogy így a nyelvi igényeknek meg lehessen felelni; hanem ezzel az administratió költségei is tetemesen s annyira szaporodnak, hogy idővel az administratió nem válhatik mássá, mint a polgárok kifosztására kigondolt s alkalmazott ügyes rendszerré.

Hogy valamely nyelvnek a közügyekbeni hivatalos alkalmazása annak műveltségi fokának mérveül szolgálhatna, nem áll; mert a különféle protocollumok, bármily csinnal s renddel szerkesztessenek s irassanak, legfeljebb történeti okmányul szolgálhatnak, de a nyelv műveltségét nem alkotják; hatalom jelei lehetnek, de a nyelvet a műveltség legkisebb fokára sem emelik. Más igényei vannak a nyelv műveltségének, azaz művelődésének, t. i. tudományos intézetek, egyletek, szakemberek sat.; ezekre kell törekedni, nem pedig hatósági protocollumokkal a nyelvet művelni akarni. — És van-e Magyarországon oly törvény, mely bármely nyelvnek tudományos műveltetését tiltja vagy ellenzi?

A magyar törvényhozás kimondotta a magyar nyelvnek hivatalos alkalmazását; és mivel joga volt az administratiót meghatározni, meghatározta a nyelvet is. Ezen határozat, most

már törvény, némelyek által sérelmesnek lőn kikiáltva. Nem akarjuk felhozni, hogy milyen titkos rugók hozattak e részben működésbe, elég az, hogy számosan sérelmesnek találják e törvényt, s igaz az is, hogy ezen törvény alkalmazásában itt-ott egyesek tulbuzgóságot követvén el, a más ajkuakat megsértették. Miként azonban az egyesek hibája nem róható fel a nemzetnek, úgy a nemzet ellen emiatt tett panaszok és sértések egyesek által nem orvosolhatók; mert nem a szabad közvéleményen nyugszanak, hanem önkényen, melynek állandósága nincsen.

És vajjon azzal, hogy hivatalos nyelvül a magyar mondattott ki, oly nagy sérelem követtetett el, hogy azért az alkotmányt megdönteni siessünk s az efeletti határozatot a véletlennek, az önkénynek engedjük? Nem áll-e hatalmunkban a rajtunk ejtett bármely sérelmeket az alkotmány határai, sáncai között megszüntetni? Hiszen a magyar alkotmány népfajkülönbség nélkül ad jogokat minden egyes polgárnak! És ha az a numericus szám, melyre napjainkban a jog terén oly nagy hivatkozás történik — noha ez csak a physicali erő kifejtésnél jöhetne latba, de nem a moralis téren, hol az ököljognak helye nincs — valóban oly nagy és fontos, minek indulni hát oly utakon, melyek a numericus számnak épen semmi tennivalót sem engednek, s melyek az alkotmány aláadására vezetnek?

A magyarországi törvényhozás, midőn a holt latin nyelv helyett a magyart mondá ki hivatalos nyelvül, az administratio szükségéit s igényeit kellett hogy szem előtt tartsa; s nem pusztán jogi felsőség következményeül támadt ezen határozat, mert a törvényhozók között minden időben számosan voltak Magyarország különféle népfajaiból, kikről legalább nem akarjuk feltenni, hogy saját fajukat sérteni akarták volna. Egységet akartak, mert ez az alapja az ország alkotmányos szabadságának; de nem sérteni a többi nemzetiségeket.*

És ha igazak s őszinték akarunk lenni, kénytelenek vagyunk bevallani, hogy a Sz. István koronája alatt élő népek közt, egyedenként s aránylag — ha az annyiszor hivatkozással felmutatott numericus számot vesszük — többséggel bir a magyar; s be kell ismernünk, hogy ha a hivatalos nyelv csak egy, ezen egy nem lehet más, mint a magyar.

Azonban különösen e tekintetben mondják sokan sérelmesnek a törvényt, állítván s óhajtván, hogy a népfajok lakhelyei szerint, bizonyos területenkint az illető népfajok nyelve legyen a hivatalos nyelv. Nem osztjuk e nézetet, mert, miként feljebb megjegyzők, Magyarországon a nyelv szerinti kerületosztás igazságosan lehetetlen, minthogy a különféle népfajok

* Természet szerint itt csak a közigazgatás felsőbb köre, a törvényhatóságok egymással, s az országhatóságokkal érintkezése érthető. A községek, valamint a néppeli érintkezés nyelve s általán a be- és-kiadványok nyelvének teljes szabadsága s illetőleg viszonyossága önként értetődő szabály. Szerk.

— habár vannak helyek, hol folytatólagos terjben egy tömegben laknak — mégis egymásba annyira ékelvék, hogy a népfaj szerinti felosztás bábeli zavart idézne elő: azon terek pedig, hol tömegesen egy terjben laknak a különféle népfajok, általán véve sokkal kisebbek s szegényebbek, hogysem egy külön kerület administrationalis költségeit viselni képesek legyenek; vagyonosabb s értelmesebb osztályai pedig azon területeken is magyarok, vagy legalább a magyar nyelvnek elősegét adnak, tisztán utilitas szempontjából. És hová lenne akkor az ország integritása, melyet minden oldalról fenntartani s fenntartatni hirdetnek?

Ha pedig vegyes népfajok kerülnének az új kerületekbe, meg volna-e szüntetve a nyelv kérdésében emelt mostani panasz? Hiszen csak ott állanánk, ahol vagyunk, azon különbséggel, hogy most összeségben egy nagy független államot alkothatunk, melyben a közügyekben befolyástól senki sincs elzárva, eszerint magunkról rendelkezhetünk; akkor pedig nagy terhek viselése mellett, minden idegen befolyásnak engedni saját vesztünkre gyöngeségünk önérzetében kénytelenítettünk. S ha tehát látszólag sérelmes is a magyar törvény azon része, mely hivatalos nyelvül a magyart állítja, ezen sérelem azon az uton, melyen a tót kérvényzők indultak, meg nem szüntethető, mert alkotmányos törvények csak alkotmányos uton változtathatók s módosíthatók.

Látszólagosnak mondjuk a sérelmet, mert valóságban az nem olyan, milyennek állittatik s amilyen jogot adhatna arra, hogy alkotmányellenes lépésekre ragadtassunk, főleg ha tekintetbe vesszük azt, hogy alkotmányunk utján minden bajaink és sérelmeink orvosolhatók, s így a különféle népfajok nyelvét sértő törvény alkotmányos uton a legkönnyebben s legbiztosabban változtatható; ámbár csekély tapasztalásunk szerint nem tartózkodhatunk kimondani azt, hogy az ország administrációjában több hivatalos nyelvnek megállapítása, elméletileg bármilyen igazságosnak tűnjék is fel, gyakorlatilag nem volna más, mint experimentalás; bizony pedig nincs okunk az experimentalis politika óhajására.*

III.

Hazánkban a különféle népfajok nyelvigényeinek kielégítésére állami szempontból más tér nem kínálkozik, nincs is, mint az egyház és iskola s az administrációban a néppel közvetlenül érintkező közegek, a községek. S itt önként azon kérdés merül fel, mennyi jogtalanságot követett el a magyarországi törvényhozás a különféle népfajok nyelvét illetőleg az egyházban és iskolában?

* Hát a magyarellenes Bach-rendszer, mely a nemzetiségi egyenjogúságot irta zászlójára, adott-e az administrációban legkisebb tért is a külön nyelveknek? Sőt egészen le a községekig s a matrikuláig s az egyházi szószékig erőszakolta a németet; holott plausibilis oka csak a közigazgatás magasb körében volt. Szerk.

A növelés és tanítás ügye a róm.-katolikusoknál, csekély kivétellel, a clerus által teljesítettén, az állam ugyszólván csak felügyelői szerepet viselt, s ezt is csak a clerus útján. Az egyház az államtól független lévén, jobbára maga, vagy legalább befolyásával intéztette el az iskolaügyet; alig volt tanintézet, melyben nem az egyházi férfiak tanítottak volna. A protestansok és más egyházbeliek szinte maguk s önállóan kezelik iskolaügyeiket; már pedig ha az egyházi férfiak nyelvszármazás szerinti aránylagos számát tekintjük, nem mondhatni, hogy kizárólagosan csak a magyar faj lett volna képviselve? S ha mégis ezek jónak, célszerűnek, sőt üdvösnek látták a magyar nyelvet tanítani, sőt a legutóbbi időkben tannyelvül alkalmazni, vajjon a többi népfajok iránti gyűlöletből vagy elnyomatási szándékból történt-e az?

De ha állana az: hogy a magyar nyelv a róm.-katolikus iskolákban erőszakoltatott, mi módon lehetne azt a protestansokra nézve állítani, kik minden időben s minden külső befolyás nélkül maguk rendezték iskoláikat? Ki erőszakolta ezeket, hogy a magyar nyelvet fogadják el tannyelvül — pedig főbb iskolákban a tannyelv magyar? — nem állíthatni pedig, hogy a protestansok mindnyájan a magyar fajhoz tartoznak. A népiskolákban pedig az illető lekipásztörök lévén az igazgatók, alig van rá példa, hogy az oktatás nem anyai nyelven eszközöltetett. Hol itt tehát az elnyomás? hol az erőszakolás?

Magyarországban a tanintézetek jobbára egyesek alapítványaiából keletkeztek; s így az azokbani intézkedés, az alapítók szelleméhez képest, utódaiktól igazság szerint el nem vehető, főleg ha ezen intézkedés az alapítók céljára vonatkozik. S ha ezen tanintézetek célja valaki magánigényeinek s követeléseinek meg nem felel, jogos-e azoknak megváltoztatását per fas et nefas követelni? És ha a kir. helytartótanács — melynek tanulmányi osztálya a clerus befolyása alatt áll, s ennek bizony mérséklet- s higgadtsághiányt nem vethetni szemére s melyet az országgyűléssel azonosítani nem lehet, az alapítókat megkérdezvén, kifejezett óhajtásukhoz képest, azok szellemében intézkedett; lehet-e igazságosan elnyomási szándékkal vádolni s arról jogosan panaszkodni?

A tót kérvényezők nagyobb része a Bach-rendszer uralmának — mennyiben szolgálatában állottak — feltétlen hive; s nem mondhatni, hogy azon időkben ama rendszerre befolyásuk ne lett volna. S mit mond a tapasztalás? Azt, hogy a magyarországi népfajok nyelvigenyei sohasem respektáltattak kevésbé, mint épen ezen rendszer idejében; az iskolákban, főleg az államiakban, a német nyelven kívül másnak bemenetel sem engedtetett, hacsak nem ideiglenes. A tanintézetek nemhogy szaporítottak volna, hanem kevesbítették. Így a felvidéken a korponai, breznóbányai, rózsahegy, podolini gymnasiumok, melyek 1848 előtti időkben virágoztak, a Bach-rendszer uralma

alatt megszüntették. És most mégis ezen rendszer hivei állanak elő és a befolyásuk folytán keletkezett bajokat a magyar elnyomásnak tulajdonítják!!

De igaz, Moyzes püspök ur öméltósága nem is annyira „a valódi magyar népnek, mint inkább ugyancsak népünk elfajult egyéneinek tulajdonítja az elnyomtatást“. Ezek természetesen nem lehetnek mások, mint azok, kik a magyarral tartanak, a testvéri szeretetet, mely őket századokon keresztül egybefűzte, széttépni vonakodnak, kik Bécsben kérelmezni nem akarnak, kik az alkotmányos szabadságot felforgatni nem sietnek, egy nagy Szlázia eszméiért nem rajonganak, kik minden bajaiknak orvoslását az alkotmány védelme alatt s a tót nép közreműködésével a hazai országgyűléstől várják, kik a turóc-szentmártoni congressus(?) határozatait törvényteleneknek s nem is a tót nép érzelmei s érdekei kifolyásának, hanem egyesek tulbuzgó hivatalaspiratióinak tartják, kik nem akarják hinni azt, hogy a „szegény tót nép“ — melynek oly sok apostola keletkezett egyszerre, míg 12 év folytán, midőn leginkább elnyomatott, senki feléje sem nézett, boldog lesz akkor, ha külön kerülete lesz, és a protocollumok tót nyelven vezettetnek; szóval, kik teli torokkal nem lármázzák, hogy Magyarországon minden egyes falusi község külön státust alkosson, vagyis az ugynevezett r e n e g á t o k.

Akik pedig mindezeket megteszik, s egy nép vagy nemzet sorsát, hogy felemelkedhessenek, kockáztatni készek, azok a nép valódi apostolainak nevezik magukat!! Korunk nemzetiségi betegsége!

A róm.-katolika egyház hivei századok óta az egyházi ritusban használni szokott hivatalos latin nyelvet nem értik, s rájok nézve az egészen idegen, sohasem érezték magukat boldogtalanoknak, hogy azokban, különösen a sz. misénél, nem anyai nyelvök használtatott; s a katolika egyház kebeléből ezért kitérni s lelki üdvét s megnyugvását másutt keresni alig jutott eszébe valakinek; most a „szegény tót nép“-nek boldogtalan-ságát egyik főpapja abban találja, hogy a megyéknél a protocollumok nem tót nyelven vezettetnek, hogy az iskolában a tót nyelven kívül a magyar nyelv taníttatni rendeltetik! Sőt még tovább mennek, azt mondván, hogy a „tótajku népnek aggasztó tudatlansága s evvel kapcsolatban levő erkölcstelensége nagy részben lekipásztorai és iskolatanítóinak a nép nyelvébeni majdnem általános járatlanságából származik.“

No, szegény lekipásztorok, kik bizonyosan valahol a debreceni s kecskeméti pusztákon születtetek s tótul nem tudtok, minek mentek a felvidékre egyházi hivatalt vállalni, hiszen képtelenek vagytok a népet az erkölcsiség útján vezetni s megtartani? Ti az egyházi tudományokat latin nyelven tanultátok, amint azt előljáróitok — kik most vádolnak — parancsolták? Rosz munkát tettetek; miért nem tanultátok a teológiát tótul?

hiszen a nép nem tud latinul? A latin nyelv csupa erkölcsstelenség! Ti pedig, szerencsétlen tanítók, tótok vagytok ugyan, de magyar intézetben tanultatok, magyarul pedig csak erkölcsstelenséget lehet terjeszteni. S ne menjen ezentul senki a külföld hirhedett s tudományos intézeteinek látogatására, mert mi haszna volna belőle; itthon nem volna képes azt terjeszteni, s más nyelven meritett tudományok minket csak elerkölcstelenítenének. Ezt s ehhez hasonló következtetéseket a fennebbi állításból a végtelenségig lehetne vezetni, s bizony olyan állítás olvasására difficile este satyram non scribere.

Ismeretes dolog, hogy a felvidéken nincs pap, nincs tanító, ki a reábizott hivek nyelvét ne értené, mert hiszen kivétel nélkül azon föld gyermekei; s ha mégis találkoznék közöttük, ki e hibában szenvedne, Moyzes püspök ur *óméltósága* az oka, hisz egyházi megyéjében s alsóbb iskoláiban függetlenül rendelkezik? És ki avatkozik a papi növeldébe? Miért nem történik hát a növelés a hivek szükségének megfelelőleg? Van-e ebbe beszélása valakinek püspök ur *óméltóságán* kívül?

A szegény tót nép tudatlanságának és erkölcsstelenségének — mely utóbbi, amint a statistikai adatok tanusítják, hála Istennek, még nem oly kétségbeejtő — nem az az oka, hogy a lelkipásztorok és tanítók magyar intézetekben növeltettek s tanítottak, és tán magyarul — ami kétségbe hozható, miután a magyar nyelven tanítás csak a mult két évtizednek első felére esik, a másik felében pedig, mint az akkori Bach-rendszer uralma parancsolta, a magyar tanítás az iskolákból szélében kiküszöböltetett — hanem az, hogy a felvidék hiányában van a jó növelési s tanintézeteknek s népiskoláknak. Ezenkívül még más okok is vannak, melyeket azonban a jelen körülmények elhallgatni parancsolnak, mert „rara temporum ac dierum illa felicitas etc“, de amelyeket *óméltósága* épen úgy ismer, mint mindenki, ki e hazában lakik.

Hogy a tót, valamint a többi, e hazában lakó népfajok nyelvének tanítására az iskolákban figyelem fordítottassék, az állam-eszély parancsolja; e tekintetben, miként eddig, úgy jövőre is — midőn már az országgyűlés nyilatkozott — elnyomatási szándékot csak a roszakarat találhat; s meg vagyunk győződve arról, hogy az országgyűlés, amint nekie tér s alkalom nyújtatik, a tót nép törvényesen kifejezett óhajtásait s szükségait ki fogja elégíteni; de miként ezt erősen hisszük, úgy világosan áll előttünk az: hogy a tót nép, ha kívánalmairól, szükségeiről és vágyairól törvényesen nyilatkozni fog, egészen más pontokat fog feltenni, mint azok, miket a turócszentmártoni gyűlés felterjesztett. Csak ne ingereljük egymás ellen a népfajokat, csak ne akarjuk saját érdekeinket a nép érdekeinek fölébe emelni s önmagunkat a nép martirjaiul feltolni, s bizonyosan nem leend okunk a haza alkotmányos szabadságának, melyre elegendő ok ugysem lehet soha, megrontására munkálkodni.

Mi elismerjük, hogy a tót népnek — de Magyarország összes népeinek is — sok és számtalan szükségei vannak; de nem ismerhetjük el azt, hogy azért célszerű s üdvös volna ezen közös érdekeinket elkülöníteni s egymást a támasztól megfosztani. Egy közös hazánk van s ebben külön hazai érdekek lenni nem szabad, mert nyolcszázévestendő kapocs füzte egybe azokat, s amit oly hosszú idő megszentestett, azt könnyörtelenül s kegyetlenül illetni polgári bűn.

Ezen észrevételeink a tót kérvényezők eljárására nem megbízásból eredtek, mert hiszen gyülekezni tiltva lévén, ilyesmi napjainkban, miként a tót kérvényezők, úgy számunkra nézve is lehetetlen; ámde a tót kérvényezők vezetője, Moyzes püspök ur öméltósága közelében, ugyszólva szomszédságában a tót néppel folytonos érintkezésben élvén, igyekeztünk meggyőződést szerezni arról, vajjon a tót kérvényezők által feltett pontok a tót nép valamelyik osztályának valóságos kifolyása vagy vágyainak s szükségeinek hü tolmácsa-e? Azt tapasztaltuk, hogy azok a Bach-rendszer hivatalnokain kívül feltétlen híveket épen nem birnak. A tót népnek kenyérkereseti források, jól rendezett alsó és felső iskolák — nem Szlávia — kellenek: hic Rhodus, hic salta, hic labor, hoc opus.

Ifj. M á c s a i Lukács.

23.

V Hájnikách dňa 31. januára 1862.

Štefan Záhorský, dekan a farár v Hájnikách, sťažuje si miestodržiteľovi Pálffymu na nesprávny postup úradníkov Zvolenskej stolice vo veci úradnej reči.

Pöv. čistopis v R.-P., č. 2701/1862 (v 2769/eln. 1862). Rubopis: Seiner Excellenz Herrn Moritz Grafen Pálffy ab Erdöd, kk. Feldmarchallieutenant, Statthalter von Ungarn, Ritter mehrerer ausländischen und innländischen Orden etc. etc., zu Ofen, Stefan Záhorský, r. kathol. Pfarrer und Vicearchidiakon zu Hájniky, zeigt untertänigst einige Unzukömmlichkeiten seitens der Sohler Komitatsbeamten an, 1 St. Beil. in Abschr. M. P. Na rube: 5487. 3 dh. Helytartó Óexc. Ér. febr. 4-én 1862. 2701/eln.

Euere Excelenz.

Der in tiefster Ehrfurcht Gefertigte hat das süsse Bewusstsein die unverbrüchliche Untertanstreue zu Seiner k. k. geheiligten Majestät, unserem allergnädigsten König, nicht nur im Herzen bewahrt, sondern stets — selbst unter den schwierigsten Verhältnissen — auch mit Taten, durch unverdrossene, dienstfertige Unterstützung der Regierungsorgane an den Tag gelegt zu haben und somit der allerersten Bürgerpflicht gehörig nach-

gekommen zu sein. Die Verfolgungen, welche mich hiefür im Jahre 1848/49 trafen und aus meinem Vaterlande zu fliehen und nach Wien zu flüchten nötigten, liefern hinlängliche Beweise für meine obige Angabe.

Gegenwärtig jedoch wird mir, leider gerade von den Komitatsbeamten, die Gelegenheit benommen, den Behörden willig und nach Wien zu flüchten nötigten, liefern hinlängliche Beweise entsprechen zu können: weil an mich, ohne Rücksicht auf den Umstand, (^adass ich der magyarischen Sprache unkundig bin, magyarische Verordnungen^a) ergehend gemacht werden, wie dies aus dem Nachstehenden ersichtlich sein wird.

Gehorsamst Gefertigter erhielt am 3-ten Jänner 1. Jahres eine ämtliche Zuschrift von dem Herrn Dobronivaer Vicestuhlrichter Georg Suchý in magyarischer Sprache. Der Gefertigte sendete die Zuschrift an den genannten Herrn mit der ausdrücklichen Erklärung zurück: dass er den behördlichen Anforderungen wohl mit der möglichsten Bereitwilligkeit Genüge leisten will, um jedoch dies tun zu können, müssen ihm die ämtlichen Zuschriften verständlich sein. Da nun der Gefertigte des magyarischen Idioms unkundig ist, so stelle er das Ersuchen: die behördlichen Erlässe mögen an ihn in der slovakischen Sprache gerichtet werden. (^aIn dieser deshalb^a), weil sie des Gefertigten, sowie auch seiner Pfarrkinder und der ganzen Komitatsbevölkerung (^anationale^a) Sprache ist.

Am 5-ten Jänner hierauf erhielt ich das retournierte ämtliche Schreiben in Begleitung eines andern, ebenfalls in magyarischer Sprache geschriebenen vom Herrn Suchý zurück. In dem zweiten Schreiben — wie ich es von der magyarischen Sprache Kundigen erfuhr — hat Herr Suchý, alle Courtoisie und Convenienzregel bei Seite lassend, sich Ausdrücke bedient, die höchst ehrenkränkend, ja verläumderisch sind, indem er mich der Auflehnung — ellenszegülés — zieh.

Gefertigte versäumte nicht sich diesbezüglich bei Sr. Hochgeboren Herrn Andreas von Havas, königl. Commissär für Sohl, zu beschweren, indem er demselben beide die Stuhlrichterszuschriften samt treuer Darlegung des Sachverhaltes vorlegte und um Abhilfe und authentische Verdolmetschung der oberwähnten Zuschriften bat.

In Erledigung dieser meiner Beschwerde wurde mir die hier sub ./.^b in Abschrift mitfolgende Zuschrift Sr. Hochwohlgeboren Herrn ersten Vicegespans Johann von Takács — ebenfalls, wie ersichtlich ist, in magyarischer Sprache — zugestellt. Da mir hierorts jene Herren, die magyarisch zu wissen angaben, den Inhalt der Zuschrift gründlich anzugeben nicht im Stande waren, blieb mir nichts übrig, (^aals Zeitaufwand und

(a—*a*) Podčiarknuté Pálffym.

^b) Po strane: 'l. (V originále pripojený k zpráve Havasovej (č. 21 tu). Úr. výzvy žiadajú o vyhotovenie soznamu narodených za rok 1841.)

Kosten nicht scheuen und nach Neusohl zu reisen^{a)}, um mich dort vom Herrn Vicegespan selbst über den Inhalt seines Schreibens mittelst einer mir verständlichen Sprache persönlich belehren zu lassen.

Dieses Gebahren der genannten Herren Beamten kann mit dem, im ah. Reskripte¹ an den Freiherrn von Vay unterm 20-ten Oktober 1860 und seit dieser Zeit anderweitig zu wiederholten Malen zu Gunsten und zum Schutze der nichtmagyarischen Nationen Ungarns kundgegebenen Willen Sr. kk. apost. Majestät durchaus nicht in Einklang gebracht werden. Mit dem obigen ah. Handschreiben ist nämlich die magyarische als Geschäfts- und Amtssprache nur auf den inneren Dienst und gegenseitigen Verkehr der politischen und Gerichtsbehörden wiederhergestellt worden, wobei den Gemeinden freigelassen worden ist, sich ihrer Nationalsprache in Gemeinde- Kirchen- und Schulangelegenheiten als Geschäftssprache zu bedienen, und es ist allen Justiz- und politischen Verwaltungsbeamten zur Pflicht gemacht worden, ^amit den Gemeinden in der eigenen Sprache der Gemeinden zu verkehren. Ja selbst Einzelnen steht es frei, Eingaben in ihrer landesüblichen Nationalsprache an die Behörden einzureichen, und die letztern sind verpflichtet, die Erledigung in derselben Sprache ergehen zu lassen. Die Würde und das Amt, welches ich bekleide, ist weder ein Justiz- noch ein politisches, sondern ein kirchliches Amt; daher ist meine — als katholischen Priesters gegenüber der Kirche — Amtssprache die Sprache der heil. Liturgie, d. i. die lateinische, gegenüber dem Staate aber die Sprache der Ortsgemeinde Hájniky, also — wie es den genannten Herren Vicestuhlrichter und Vicegespan sehr gut bekannt sein muss — die slovakische. Da sich nun die beiden Herren Dignitäre mir gegenüber der magyarischen Sprache bedienen und selbst auf mein in slovakischer Sprache gestelltes Ansuchen um Verdolmetschung ihrer Zuschriften einen magyarischen Bescheid erteilten, so ist es klar erwiesen, dass die genannten Herren dem obzitierten Befehle Seiner k. k. apost. Majestät entgegen gehandelt haben.

Hier in den reinslovakischen Comitaten gibt es unter der Geistlichkeit nur wenige, welche der magyarischen Sprache — die uns Slováken nur aus dem einzigen Grunde unliebsam ist, weil dieselbe seit mehreren Decennien auf unsere Nationalität einen immer grösseren und unerträglicheren Druck übte — in Wort und Schrift vollkommen mächtig wären. Wie muss es nun einem Geistlichen derogiren, wenn er gezwungen ist, oft ausserhalb seiner Gemeinde, meilenweit, mit einer ämtlichen magyarischen Zuschrift herumzugeben, bis sich Jemand findet, der ihm den Inhalt derselben verdolmetschen kann und will! Und in diesem Falle wie kann er wissen, dass er absichtlich oder

¹⁾ Vid' č. 1 tu.

wegen Mangels an gründlicher Kenntnis der Sprache seitens des Betreffenden nicht irregeleitet wird? Kurz, welche Bürgerschaft kann er für die richtige Verdolmetschung haben? Und ist es möglich, einer nicht, oder schlecht verstandenen, oder verkehrt aufgefassten obrichkeitlichen Aufforderung im Interesse des ah. Dienstes nachzukommen? Nicht nur aber dass es auf den ah. Dienst nachteilig einwirken muss, sondern es verletzt auch ein derartiges, wider den ausdrücklichen Willen Sr. k. k. ap. Majestät gerichtetes Gebahren der subalternen Beamten die heiligsten Nationalitätsrechte eines jeden nichtmagyarischen Ungarns auf das schmerzempfindlichste und kann dem teurerem Vaterlande unmöglich gesegnete Früchte bringen.

Indem ich nun diese Beschwerde Euerer Excellenz in tiefster Erfurcht vorbringe, stelle ich die ganz ergebenste Bitte: Geruhen Euere Excellenz die obbenannten Herren Beamten für ihr hinsichtlich meiner widerrechtliches Verfahren zur Verantwortlichkeit ziehen und gnädigst veranlassen zu wollen: dass der ah. Wille Sr. k. k. apost. Majestät, unseres allergnädigsten Königs, seitens der Herren Beamten besser befolgt, und in Hin- kunft derartigen, die Bevölkerung und einzelne Staatsbürger quälenden und nur aus villkürlicher Caprice entspringenden Se- caturen Einhaltung gemacht werde.

Euerer Excellenz

Hájniky (nächst Altsohl), den 31. Jäner 1862.

untertänigster Diener

Stephan Záhorsky mp.,
Dechant und Hájniker
Pfarrer.

24.

V Hronci dňa 1. februára 1862.

Aug. Krčméry, hronský ev. a. v. farár, žiada Pálffyho, aby stoliční a slúžnovskí úradníci posielali mu slovenské úradné prípisy.

Pôv. čístopis (v. r.) v R.-P., č. 2769/1862. Na rube: Ěrk. febr. 4-én 1862. 2769/eln.

22.

Eure Excelenz!

In tiefster Ehrfurcht wage ich Endesgefertigter mein er- gebenstes Bittgesuch Ew. Excellenz unterzubreiten, zu welchem Schritte mich nachstehendes Ereignis nötigt:

Das löbl. Stuhlrichteramt von Dobrona Sohler Comitats (Georg Suchý) hat mich mittelst einer ämtlichen in magyarischer Sprache verfassten Zuschrift *de dato* 2. Jänner l. J. aufgefordert: ich möchte — wie ich dies später erfahren habe — die zu der bevorstehenden Rekrutirung erforderlichen Matrikularauszüge der vom 1-sten Jänner bis zum 31-ten Dezember 1841 geborenen Jünglinge auszufolgen und übermitteln.

Nach Empfang jener Zuschrift habe ich dem oberwähnten Stuhlrichteramte diensthöflichst erwiedert: „da mir die magyarische Sprache unverständlich sei, könne ich seinem Verlangen keine Folge leisten, sondern fühle mich genötigt seine Zuschrift unerledigt zurückzuleiten und zu ersuchen, mir seine Forderung in der slowakischen, mir verständlichen Volkssprache behufs Erfüllung zuzumitteln, um so mehr, da ja auch das allerh. kön. Reskript *de dato* 20. Okt. 1860 an den Hofkanzler Bar. Nik. Vay¹ ausdrücklich anordne: „dass die Justiz und politischen Verwaltungsbeamten jeder Art Verordnungen und Befehle, welche unmittelbar an die Gemeinden^a ergehen, in jener Sprache zu verfassen haben, welche die Geschäftssprache der Gemeindeangelegenheiten ist; ich daher als Pfarrer einer reinslovakischen Gemeinde eine slowakische Zuschrift beanpruche; dann auch, weil die Gleichberechtigung aller Nationalitäten durch die allerh. Gnade des Monarchen ausgesprochen und gesichert sei. Um daher den etwaigen Mängeln und Wirren vorzubeugen, wolle sich das Stuhlrichteramt in mir verständlicher Sprache an mich wenden, sonst mache ich selbes für die Folgen verantwortlich.“^b

Darauf erhielt ich abermals von demselben Stuhlrichteramte eine magyarische Zuschrift *de dato* 5-ten Jänner, welche ich ebenso, wie die erste, (^bungelesen, weil mir unverständlich^b), dem Stuhlrichteramte mit dem Bedeuten zurückstellte: „indem ich offenerzig gestanden habe, dass es mir ob der Unverständlichkeit der magyarischen Sprache unmöglich sei, den Inhalt in dieser Sprache verfassten Zuschriften vollzuführen, so bitte ich nochmals das löbl. Stuhlrichteramt sich der hiesigen mir verständlichen slowakischen Sprache zu bedienen, sonst müsste ich die mir zukommenden magyarischen Zuschriften entweder unberücksichtigt lassen, oder unentsiegelt rückzustellen.“

Demnach bekam ich vom 1-sten Vicegespan Johann von Takács, vermutlich infolge einer Anklage seitens des Dobronaer Stuhlrichters Georg Suchý, *de dato* 11. Jänner und am selben Tage in derselben Angelegenheit eine ämtliche — aber leider! auch magyarisch verfasste Zuschrift, welcher ich ebenfalls keine Folge hätte leisten können, hätte mich das löbl. Neusohler

a) Podčiarknuté Pálffy.

b) Po strane otáznik Pálffyho.

(b—b) Pálffy podčiarknuté.

1) Vid' č. 1 tu.

Stuhlrichteramt um die Ausfolgung der oberwähnten Matrikularauszüge in slovakischer Sprache nicht angesucht. ^(c)Diesem Umstande nun habe ich es zu verdanken, dass mir möglich gewesen, die Sache doch endlich beizulegen.^(c)

Als ich die Auszüge dem ersten Vicegespan übermittelte, schloss ich auch die vom 1-sten Vicegespan an mich erlassene Zuschrift bei und stellte selbe mit der Erklärung zurück: „ich sei nicht gesonnen und war es auch nie, mich gegen die politischen Verwaltungsbeamten und ihre Anforderungen aufzulehnen, im Gegenteil, es müsse mir jede Behörde das Zeugnis geben, dass ich stets der willfährigste in den Erledigungen der an mich gestellten behördlichen Anforderungen gewesen bin, wenn mir selbe in einer mir verständlichen Sprache zukamen; da ich aber dem Dobronaer Stuhlrichteramte meine Unverständlichkeit der magyarischen Sprache offenherzig und zu wiederholtem Male gestanden habe, nehme es mich Wunder, dass auch das löbl. 1-ste^d Vicegespansamt dennoch derselben Sprache sich bediene, als wollte es mich zwingen das Unverständliche zu verstehen, wo es doch bekannt sei, dass ad impossibilia nemo obligetur. Ferner, dass ich nur dem löbl. Neusohler Stuhlrichteramte dankbar sein müsse, seiner Anforderung Folge leisten zu können, weil sich dasselbe in slovakischer Sprache an mich wendete. Wenn nun ein Amt, ohne Verletzung der höhern Verordnungen, dann Ämter und Personen, an welche es sich schriftlich wendet, die in der Umgebung und Comitате übliche Sprache, respective slowakische gebrauchen darf, warum könnten es auch die übrigen Ämter nicht tun? Ja wenn die soeben abgetretenen, vor dem gegenwärtigen Provisorium bediensteten ^(b)Verwaltungsbeamten in slovakischer Sprache mit den Pfarrämtern zu verkehren keinen Anstand nahmen^(b), um desto mehr erwarten wir, und mit Recht, von den jetzigen Beamten, dass sie dies tun werden, da es der allerh. Wille Sr. kön. apost. Majestät ist, jedem, wie immer gearteten Zwange oder Drucke, als auch jedem unbefugten Hervorrufen, Fördern und Verbittern nationaler oder sprachlicher Gegensätze auf das entschiedenste entgegenzutreten. (Rescript an Bar. Nik. Vay vom 20. Oct. 1860.)¹ Darum ersuche diensthöflichst, mir in der Folge Zuschriften in der slovakischen, mir verständlichen Sprache zuzumitteln und den subalternen Beamten dasselbe zu tun anzuordnen, wenn ich dieselben ausser Acht zu lassen nicht genötigt sein soll, — und dass ich die Verantwortlichkeit für die Folgen der Nichtbeachtung derlei mir unverständlichen Zuschriften von mir abwälze.“

Ew. Excellenz! Dies die Tatsache. Auf deren Grundlage wage ich nun Ew. Excellenz in tiefster Ehrfurcht bittgesuchlich anzugehen, mögen gnädigst den betreffenden Justiz- und poli-

^(c—c) Zďoraznené Pálffym (kolmou čiarou) po strane.

d) 1-sten

tischen Verwaltungsbeamten jeder Art [*anzubefehlen,*] an mein Amt zu erlassenden Verordnungen, Befehle, Weisungen und Anforderungen in der mir verständlichen, und dem ganzen rein slovakischen Sohler Comitate üblichen slovakischen Volkssprache zu verfassen, damit ich im Falle der Nichtbefolgung etwa irgend-einer Unannehmlichkeit, ja Ahndung nicht anheimfalle.

Ich wage um diese gnädigste Entscheidung aus nachstehenden Gründen ehrfurchtsvoll zu bitten:

1. Dass ich der magyarischen Sprache nicht dermassen mächtig sei, dass ich die magyarischen Zuschriften verstehen und daher auch effectuiren im Stande wäre, weil ich einerseits keinen Umgang mit weitwohnenden Brüdern magyarischer Zunge haben kann, andererseits seit meinem über zwölf-jährigen Amtiren wenig Gelegenheit hatte, ja auch wenig Zeit, mich in der magyarischen Sprache fortzubilden.

2. Meine Mutter- Amts- und Umgangssprache ist die slovakische, daher auch vor allen andern die verständlichste, das Volk, unter welchem ich wirke, rein slovakisches; welches Natur- und göttliches Gesetz umzustürzen nicht in meiner Macht steht.

3. Bei der, durch Se. kön. apost. Majestät feierlich ausgesprochenen Gleichberechtigung der Nazionalitäten und deren Sicherstellung würde es eine Ausserachtlassung der, (^ader slovakischen Nazion zukommenden Rechte, ja ein (^bMordanschlag an die^b) geistige Nazionalentwicklung sein,^c) welchen zu begehen mir mein Gewissen nicht erlaubt. Denn, wie dem Magyaren die magyarische, so mir, als einem Slawen, die slovakische Nazionalität und Sprache die liebste, ja das teuerste Eigentum und Erbe von meinen Vorfahren ist, und darum auch die ihr gebührenden Rechte zu verteidigen ich als meine heiligste Pflicht anerkenne.

4. Weil das offerwähnte allerh. kön. Reskript an Bar. Nik. Vay de dato 20. Okt. 1860¹ die Nichtunterdrückung anderer Nazionalitäten, somit auch der slovakischen, ausdrücklich anbefiehlt, ja anordnet, dass der etwaigen Unterdrückung derselben auf das entschiedenste entgetreten werde.

5. Dass, wenn einige Verwaltungsbeamten sich an die betreffenden Pfarrämter der in ihrer Umgebung üblichen Volkssprache bedienen können und dürfen, warum könnten und dürften es auch die übrigen ohne irgendeinen Verstoss nicht tun? Ja ich sehe hierin nur die loyale Erfüllung des unabänderlichen allerh. Willens Sr. kön. apost. Majestät.

6. Dass ich mich keineswegs gegen die Anforderungen und Weisungen der polit. Verwaltungsbeamten aufzulehnen im Sinne habe und auch nie im Sinne hatte, auch weigerte ich mich nie, denselben Folge zu leisten — wie ich es auch in der besagten Angelegenheit dem Neusohler Stuhlrichteramte bewiesen habe — allein um das tun zu können, muss mir die Anforderung ver-

ständig zugemittelt werden, sonst sehe ich keine Möglichkeit derselben nachzukommen.

7. Endlich dass mein Amt ein Pfarr- und kein Staats- oder Landes-Amt is, welches, mit der bezüglichlichen Kirchengemeinde in Eins verwachsen, zur Geschäfts- und Amtssprache die Volkssprache hat, und da die Verordnungen und Befehle — im Sinne des oftbesagten allerrh. Reskriptes — in jener Sprache zu verfassen sind, welche die Geschäftssprache der Gemeindeangelegenheiten ist, hierbezüglich also die slovakische; so halte ich mich für berechtigt, dies von den Comitatsbehörden zu beanspruchen, und zwar um so mehr, indem auch an die Gemeindevorsteher, welche die Landes-, beziehungsweise Comitatsangelegenheiten, Anordnungen und Weisungen zu effectuiren haben und welche sonach allenfalls — wenn auch untergeordneter Natur — doch immerhin als Landes- beziehungsweise Comitatsämter, oder wenigstens ämtlichen Organe im vollen Sinne des Wortes aufzufassen sind, die Zuschriften und Weisungen selbst in diesem Comitate in der slovakischen Sprache erlassen werden: ich aber in staatspolitischer Beziehung nur ein Mitglied der Gemeinde sei.

Hieraus ist esichtlich, dass mir durch Zusendung magyarischer Zuschriften ein Zwang und Druck angetan wird, ich aber auch befürchten muss — falls mir, wegen der Unverständlichkeit des Inhaltes jener Zuschriften, den Anforderungen der politischen Behörden Folge zu leisten unmöglich sein wird — dass meiner unverdiente und vielleicht empfindliche Unannehmlichkeiten harren; oder wenigstens mein Amt einer Prostitution und Demütigung dadurch preisgegeben wird, dass ich mich nach einem Dolmetscher behufs Verdolmetschung der mir zukommenden unverständlichen Zuschriften mit Erröten umzusehen gezwungen sein würde.

Garanzzegh, den 1-sten Februar 1862.

Das Garanzzeger ev. A. B.
Pfarramt
August Krčméry mp.

25.

Vo Svätom Kríži dňa 9. februára 1862.

Štefan Moyses, banskobystrický biskup, obraňuje seba i viedenskú slovenskú deputáciu proti Mácsaiovým útokom v Sürgönyi (č. 22 tu).

Pôv. (v. r.) koncept v Moysesovej pozostalosti v S. N. M.

Uverejnené v Sürgönyi, č. 42 zo dňa 20. II. 1862, V slov. preklade v PBV, č. 18 zo dňa 4. III. 1862.

A Sürgöny tisztelt Szerkesztőségének

P e s t e n .

Tekintetes Szerkesztő Ur!

A Sürgönyben imént megjelent „Észrevételek a néhány felsővidéki tót kérvényező felterjesztésére“ cím alatti cikksorozat újra késztet engem ugyane lap tisztelt Szerkesztőségéhez azon bizodalmas kérelemmel fordulni, miszerint ezen soraimat közzétenni sziveskedjék.

Általában bizvást hiszem, miszerint Mácsai Lukács ur említett cikksorozatban kifejtett nézeteivel elkésett. Nemcsak hogy hazánk nem magyar lakossága, nevezetesen a tótok, mennyire népükhez ragaszkodnak, soha magukénak nem vallották azon álláspontot, melyet a kérdéses „Észrevételek“ elfoglaltak, de a magyar testvérek is mai napon, hála az Istennek, túl vannak rajta. Szóltak már az érdekelt nemzetiségek organumai, szólt névszerint újabb számaiban a Sürgöny, szólt az Országgyűlés, szólt a Fejedelem is. Egy akkora érdektséggel bír, hazánkra roppant horderejű közjogi kérdést aligha lehet Mácsai ur a tót népnek szánt naiv leckézésével elintézni, amiért is a tisztelt Szerkesztőség becses lapja 22-ik számába iktatott jegyzék által az „Észrevételek“ írójának tulbuzgó hevét méltán mérskelendőnek tartá.

Tökéletesen megegyezek Mácsai urral, „hogy Sz. István koronája alatt csak egy politikai nemzet lehet; hogy 1848 előtt népfaj szerinti különbség nem létezett; hogy a tót nemes épen azon joggal birt, mellyel a magyar, s viszont úgy robotozott a magyar paraszt, mint a tót paraszt.“ De hát ebből nem az következik-e, hogy most is, ha csak 1848 előtti, ősi alkotmányunkat lényegéből kivetköztetni nem akarjuk, szükségés, mi-kép azon politikai egy nemzetet országunk népei kö-zösen alkossák?

Mácsai ur oly szerencsés, hogy ezen elutasíthatlan postu-latum valóságát máris mint meglevőt látja; de bizony a nem-magyarok milliói nem olyan élesszeműek.

Mit használ ezeknek az 1848 törvények liberalis szelleme, ha az a szabadság élvezetét kizárólag a magyar nyelv haszná-latára szorítja, a nemmagyarokat pedig, mint olyanokat, abból kizárja? — „De hát ezek tanuljanak magyarul!“ Hiszen teszik is, örömet is teszik; de előszer nem minden embernek van alkalm, ideje hozzá; azután, az ősi alkotmányunkra támaszkodva, azt követelik a nemmagyarok: hogy vala-mint 1848 előtt népfaj szerinti különbség nem létezett hazánkban, úgy maradjon 1848 után is. Különbben megköszönjük a 1848-ki szabadságot. Ezen év előtt ugyanis, amit maga Mácsai ur is vallja „a tót nemes épen azon joggal birt, mellyel a magyar“. Amint valóban sok ezerre menő, magyarul épen nem tudó tót, román, szerb, orosz ne-

mesnek századok óta senki sem vonhatta kétségbe nemesi, országunkban a legfölségesebb szabadalmat jelentett jogát csak azért, mivel magyarul nem tudtak. Már pedig a nemesi joggal lényegesen össze volt kapcsolva a közügyekben befolyhatás. Ugyanezt igénylik most is a nemmagyarok, mint olyanok; s azért ősi alkotmányunk irányában éppen nem hűtlenek.

„Hát nem szánalomra méltók-e hazánk nem magyar népei, hogy szegény nemzetiségüket az 1848-ki páratlan szabadságnak feláldozni nem akarják?“ Ők azt tartják, hogy éppen nem. Törökországban is avval biztatják a keresztényeket, hogy azonnal szabadak lehetnek, ha, megtagadva a keresztet, Muhammedot Istennek nagy profétájának vallani fogják. Egyébként gyaurok, ebek sorsára kerülnek. De a szegény rája mégsem tagadja meg a keresztet, és százados szenvedéseitől sem irtózik annyira, mint hite megtagadásától. Így ragaszkodik hazánk nem magyar népeinek véghetetlen többsége őseitől öröklött nemzetiségéhez, csak azon különbséggel, hogy nem várja a magyar néptől, hogy ez, mint keresztény, a törökök példájára a nyers anyagi erőre tamaszkodni akarna, még ha tehetné is, azok ellenébe, kik vele nyolc századig egyenjogúak voltak, miután „1848 előtt hazánkban népfajkülönbség nem létezett“. Nagy Pál¹ epochát képező mondatát: miszerint szükség esetére a nemzetiségnek a szabadságot is feláldozni kell, hazánkban nemcsak a magyar faj magáénak vallja.

Mácsai ur ugyan mondja, miszerint „hazánkban a különféle népfajok nyelvigényeinek kielégítésére állami szempontból más tér nem kínálkozik, nincs is, mint az egyház és iskola s az administratióban a néppel közvetlenül érintkező közegek, a községek“. Mondja tovább, miszerint „a különféle protocollumok a nyelv műveltségét nem alkotják; hatalom jelei lehetnek, de a nyelvet a műveltség legkisebb fokára sem emelik. Más igényei vannak, ugymond, a nyelv művelődésének, t. i. tudományos intézetek, egyletek, szakemberek“. S utóljára felkiáltja magát: „Van-e Magyarországon oly törvény, mely bármely nyelvnek tudományos műveltetését tiltja vagy ellenzi?“

De hát miért nem éri be Mácsai ur a magyar nyelvre nézve is kizárólag az egyház és iskola s a néppel közvetlenül érintkező közegek terével? Vagy talán azt hiszi-e Mácsai ur, hogy p. o. azon törvény is, mely a magyar színház javára nemcsak hazánk nemmagyar fajait, de még a horvátokat is megadóztatta, ugyancsak ezen téren szülemlett meg? — Nem azért kérdem azt, mintha magyar testvéreinknek színházukat irigyeném, mert hiszen több tiszta magyar intézetet tehetségem szerint örömet segíték: se nem azért, mintha a magyar nyelvet azon imént kijölelt térére szoríttatni kívánnám; sőt inkább nemcsak magyaroknál minden tekintetben való használtatását jogosnak,

¹) *Poslanec Šopronskej. Výrok odznel na sneme z r. 1807.*

de országos elsőbbségeli felruházatását is méltányosnak tekintem. De kérdem: miután a magyar faj is csakugyan hazánknak egyik faja, s miután ezen faj máris annyi szép, országosan létrehozott vagy legalább ápoltságának örvend; hol vannak hasonló intézetek egyéb fajok, s névszerint a tót faj számára? Avagy ellenkezőleg nem igaz-e, hogy valahányszor csak egy szerény tót olvasótársulatról előkerül a szó, máris hangzik a panslavizmus elleni vád, máris működni kezd ellene az agitatio, mégpedig hivatalos állás lehető felhasználásával is? De ha így van a dolog, amint tagadni nem lehet, mikép szólhat még valaki hazánk különféle népfajok egyenjogúságáról? Pedig ha Mácsai ur állítása szerint is „1848 előtt hazánkban népfaj szerinti különbség nem létezett“, annak most sem szabadna létezni, hacsak másképp nem akarjuk kockáztatni alkotmányunk legszilárdabb horgonyát: a jogcontinuitást.

Az sem áll, „hogy a hatósági protocollumok a nyelvet a műveltség legkisebb fokára sem emelik“. Mert valamint minden egyéb ügyes használat, úgy a protocollumok szerkesztése is nyelvük műveltségét előmozdítja. De azután nem is épen nyelv-művelődési tekintetből követelik a nemmagyarok a nyelvükön szerkesztendő protocollumokat, hanem főképp azon természetes jognál fogva, mellyel minden a közdolgokba befolyható egyén bír a protocollum hitelesítésénél annak megítélhetésere, ha vajjon a protocollum azt tartalmazza-e, ami vagy egyesek részéről mondva, vagy pedig többségileg meghatározva vala? Már pedig ezen természetes jogot mikép gyakorolhatná magyar nyelven szerkesztett protocollumra nézve egy p. o. tisztán tót hatóság?² Ha pedig Macsai ur állítja, miszerint olyanok nem is léteznek, miután „vagyonosabb s értelmesebb osztályai azon — nem magyar — területeknek is magyarok, vagy legalább a magyar nyelvnek elsőséget adnak“, akkor az a felelettem, hogy a) egy-két tucat egyén nem az egész vármegye; b) valamely nyelvet félig-meddig törni tudni még nem jelenti annak akkora bírását, hogy a közügyek kezelésénél sikerrel használtathassék; c) ha Macsai ur „a vagyonosabb és értelmesebb osztályok“ irányában annyi tekintettel vagyon, hogy a közjogok kezelésénél a népnek^a természetes jogosultságától is elnézhetni véli, akkor elvbarátjaival együtt ne kérkedjék annyira azon „legszélsőbb democraticus alapokkal“, melyekre a 1848-iki törvények fektetvék.

Ha „a történet bizonyítja, hogy századok óta a tót nép leghívebb testvére volt a magyarnak“, onnan csak azt következtethetni, hogy annál nagyobb joga van a tótnak a magyar nép nevében működőktől méltányos bánást követelni. Ennek

a) Póv.: köznépek.

²) *Red. tu poznamenáva*: Ily jogosulatlan izgatás ellen bizonyval a magyar sajtóban is védőkre találand az országbeli nemzetiségek bármely szellemi s társadalmi törekvése. Tulzók azonban mindenütt vannak, s így hivatalos állásokban is, Bach idejében, mint alkotmányos korszakban.

pedik nem nevezhet olyatén eljárást, mely a tót nép nemzeti egyéniségétől megfosztására irányozva vagy. Mert valamint a magyar nemzettől, mindamellet hogy „Sz. István koronája alatt csak egy political nemzet lehet, ezt pedig közösen alkotják Magyarország népei“, se 1848 előtt, se utána jogosan nem lehet megtagadni saját, s hazánk népeitől különböző magyar nemzetiségét, sőt azt a magyarok teljes joggal megtartának akkor is, ha, mint vala velök, egyéb nemzetekkel is történt, bizonyos területen meg nem állapodván, a félvilágot járnák be: szintigy áll ez a tótokról is; mert „e tekintetben népfaj szerinti különbség nem létezett“. A tót népnek ebéli jogát épügy nem gyöngítheti azon körülmény, hogy közös hazánk m a g y a r u l M a g y a r o r s z á g n a k neveztetik, valamint a magyar népet nem gyöngíthette azon tény, hogy hazánk nyolc századig europai diplomacia, valamint öntörvényhozásunk nyelvén épen nem M a g y a r o r s z á g n a k, hanem a királyság első idejében ugyan P a n n o n i á n a k, későbbben pedig H u n g a r i a n a k, tehát szláv származásu névvel neveztetett.³

Hogyha azután a tót nép ezen elidegeníthetlen jogát loyális utakon védi; ha saját hazában, melynek legrégibb polgára, nem akarja magát tekintetni mint valami kegyelemre szorult jövevényt: azért épügy nem bélyegezhetni a tót népet hazaárulással, valamint a magyar nép sem érdemli ezen bélyeget azért, hogy saját jogait loyális utakon védi.

Hogy pedig „ujabb időben a tót kérvényezők ráfogták volna a tót népre, hogy a magyarnak ellensége, hogy a magyart ez országban nem tekintheti másnak, mint elnyomójának; szóval, hogy a magyarral együtt élni nem akar s azzal együtt nem is élhet“: ezeket ugyan szóról-szóra irta Macsai ur, s mondhatják talán még más, hozzá hasonló tótok is; de a tót kérvényezők annál kevésbé állíthatják, mennél élénkebben érzik, hogy azon szerencsétlen, az ujabb időben divatba jött, ősi alkotmányunk valamint betűjét, ugy szellemét is megtagadó experimentatiók, melyeknek culminatioja 1848-ban hazánkat végső veszedelembé sodorta, épügy, sőt még nagyobb mérvben, a szegény magyar nép rovására történtek, mint a nem magyar fajokéra. Avagy nem vérzett-e el, nem vesztette családtagjait, vagyónát sok becsületes magyar ember is? ahol ellenkezőleg vajmi nehéz volna ujjal mutatni a valódi nyertesekre!

De hát loyális utakon járnak-e a tótok? Jó lelkiismerettel mondhatom, hogy igenis. Valamint széles e hazában nincsen vallásosabb nép a tótnál, ugy loyálisabb sincs, egymást föltételezván ezen két tulajdonság.

Mult év lefolyta alatt két izben léptek fel a tótok: Turócszentmártonban és Bécsben. A szentmártoni gyülekezet loyálisáról nem kételkedhetik senki, aki meggondolja, hogy az

³) *Tu red. (odv. sa na tvary: Germania, Gallia) pozn., že to nie je argument.*

hirlapok által eleve ki lett hirdetve, hogy bene mindenrendű ezrei résztvettek, pedig két főispán ur nemcsak jelenlétében, de lelkes tót rokonszenve mellett is, hogy nemes nyíltsággal fogalmazott kérvényét egy formaszertinti küldöttség által az országgyűlésnek kézbesítette, természetesen azért, hogy az ezen értelemben alkotandó törvényjavaslat — si diis placuisset — a fejedelemnek szentesítés végett terjesztessék alá! Ezen eljárásnál loyálisabbat alig képzelni is lehet.

De aki tudja, hogy 1848 előtt is épen nem volt ujság, miszerint a magyar korona alattvalói a birodalmi ministerium által a legfelsőbb audientiát keressék; aki meggondolja továbbá, hogy hazánk törvénye épen nem ellenzi országunk ügyeinek a közbirodalmi legfőbb tanácsbani tárgyaltatását, de csak azt kívánja, hogy ezen tanácsban magyarországi férfiak ne hiányozzanak — mely postulatum mai nap is ki van elégítve — amiért is még a honunk országgyűlésére leküldendő királyi leiratok is az összbiradalmi ministerialis conferentiákban tárgyaltnak; aki utoljára szemügyre veszi, miszerint a bécsi kérvényezők is Becsben csak királyunkat keresték, ki őket, jól tudván a közbenjárási közegeket, legkegyelmesebben fogadni méltóztatott: az a bécsi kérvényezők eljárásában^{b)} sem talál valami illoyalitást, sőt inkább meg kell vallania, miszerint ezen kérvényezők esedezéseiket azon helyen nyilvánították „honnán — egy érdemdús hazánkfia mondata szerint — a feljebbküldés nem lehető, és a siker egyedül várható.“

A bécsi kérvény épen nem volt irányozva az ország integritása ellen, mert se külön királyt, se országgyűlést, se cancellariát, se helytartótanácsot a tót nemzet részére nem keresnek a kérvényezők: a tót kerület municipalis állása pedig épugy, sőt még inkább összegyeztethető az ország integritásával, mint^{c)} a felszázadnyi vármegye és ugyanannyi királyi város municipalitása.

Ha szegény is nagy részben a tót nép, de mégsem fizeti más valaki helyette a közigazgatási költségeket. A tót kerület költségeit pedig annál könnyebben gyózná, mennél világosabb, hogy ezen tót kerület nem volna egyéb egy nagyobb szerű vármegyénél, kétséget nem szenvedvén, miszerint valamelyik vármegyének igazgatása, caeteris paribus, annál olcsóbb, mennél maga a megye terjedelmesebb, népesebb. A csaknem egész országban szétszórt egyes tót községeket nem kellene épen a tót kerületbe bekebelezni. A tót nép, valamint a többi hazánkban találtató számosabb faj nemzeti jogának egy külön terület általi biztosítása után a szétszórt egyes gyarmatokra nézve könnyű expedienst nyujtana az igazságos viszonsosság elve, csak meg legyen minden oldalról a jóakarát. De vajmi nehéz ezen fölettéb üdvös tulajdonról meggyőződni a tót népnek, mig ellene oly

b) eljárásban c) mind

eszközök hasznaltatni fognak, mint p. o. a szentmártoni Memorandum elleni protestatiók, melyeknek természetéről fölesleges volna a további beszéd.

Mácsai ur állítására, miszerint „a bécsi kérvényezők magukat küldöttségnek nevezik, s ezen elnevezést maguknak plane arrogálják“, miután maga M. u. multévi decemberben a Sür-gönyben megjelent cikkemre⁴ hivatkozik, nincsen mondani valóm.

Amennyire továbbá Macsai ur a becsi kérvényezőket ön érdek kereséséről vádolja, jóakarutakat szándékukat kétségbe vonja, hivatalok hajhászását szemükre hánja, valamint azt is, hogy anyai nyelvükhezi — színlelt — ragaszkodásukat önző céljaik kizsámonyolására fordítja, s azt, minden más erény hiányában magánérdekeik elérésére lépcsőül használni törekszenek; ezen nyilvánulása Mácsai ur urbanitásának csak azt tanúsítja, hogy a navita de ventis-nek minő értelme lehet magára Mácsai urra nézve.

Hogy ezen a bécsi kérvényezőkre szórt kategóriákból Mácsai ur nekem, mint vezetőnek, jókora portiót szánt legyen: magától értetődik. De azonkívül még kettőt különösen lobbant szememre.

Először ugyanis, hogy ns. bars megyei bizottmányból kimaradtam, olyannyira pedig, hogy „a közvéleményből egyetlen hang sem emeltetett mellettem.“ Erre azt mondom, hogy Mácsai ur ebéli állítása tökéletesen nem igaz, minthogy „ns. Bars megye 1860-ik december 21-kén Aranyosmaróton tartott közgyűlésében megválasztott megyei képviselő bizottmány“ tagjainak névsorában meg van tisztem is, nevem is, amint akárki előtt jegyzői kézzel kiadott példányokkal bebizonyíthatom. De itt már kérdehetem: mekkora súlyt tulajdoníthatni elméleti deductioinak egy embernek, aki egy olyannyira concret esetre nézve igazat mondani vagy nem tud, vagy nem akar?

Másodszor avval vádol, hogy „a primatiát keresem“. Bocsánatot kérek a tisztelt olvasóközönségtől, ha ezen, magát szemtelenségnek jellemző eljárást egyenesen annak nevezem is; mert nem is nevezhetni másképp azon vak elbizakodást, mely olyan tényekről a közönség előtt, mások becsületét gázolva, vakmerő állítást kitar, melyekről legkisebb tudomása sincsen.

Mácsai ur, ki más embernek minden lépésében önző célokat föltételez, nem vonakodnék talán a nádori méltóságot is elfogadni, ha megkinálnák vele. De midőn én ezelőtt tizenkét évvel a belügyi miniszternek, báró Bach Sándor urnak, ki országszerte tisztelt primásunkat, valamint honunk püspöki karának nevezetes részét is mostani székeikre előterjesztette^b, abéli szándékaról értesültem, miszerint engem is, aki akkor Bécsben ugynevezett bizalmi ember minőségében mulattam, Ófelsé-

^b) előterjesztte

⁴) Vid' č. 18 tu.

gének mostani püspöki székemre előterjeszteni készül, vonakodtam, pedig hónapokig, a nekem szánt püspökséget elfogadni, s utoljára csak a fejedelem iránt hű engedelmességből elfogadtam ugyan, de 1854 egy cs. kir. kormánynál benyújtott beadvány által püspöki hivatalomtól megmenekedni iparkodtam. Vonakodásomnak pedig egyedüli okát éreztem is, nyilvánítottam is: a püspöki hivatallal járó felelettehertőli félelmet. Allításom bizonyosságául hivatkozhatom nemcsak a nevezett államférfira, de mostani állami s belügyi minister urakra is.⁵ És most, tizenkét évvel közelebb állva siromhoz, nagy kanyarodással keressek egy nem is üres egyházi főszéket! Bizony különös pszichikai állapot kívántatik hasonló föltételezés felállítására!

Hazánkban divattá lön ugyan az — ujjabb időben — ólcsó hősiségnek azon neme, mely báró Bach Sándor utáni sárdobálásból áll. Én nem osztózom, nem is fogok osztózni soha ilyenmü buzgóságban. Én azon államferfi roppant elmetehetségét, mely megengedte neki, hogy két külön ministerium ugyanazonidőbeni — pedig a birodalom ujjáalakítása időszakában — vezetése mellett, még a magyar nyelv tanulására is időt találhatott, mindenkor őszintén tiszteltem. Nem feküdtem ugyan rózsákon kormányja alatt, de egyszersmind távol valék azon elhittségtől, mintha én a körülményekkel nálánál jobban megalkudni tudnék, mert vannak állapotok, melyek minden emberi bölcsességgel dacolnak. Legkevésbé pedig rosztam b. Bach kormányrendszerén azt, hogy azok után, mik 1848 és 1849-ben történtek, a political szabadságot nem iparkodott tüstént visszahozni. Mert ha egy nevezetes magyar lap is állíthatni véli: miszerint a november 5-ike óta létező állapot „a municipiumok magatartásából s z ü k s é g k é p következett be“ — a Pesti Hirlap m. é. 269. sz. — ki hihetné, hogy p. o. 1850-ben a szabadságot elbirhattuk volna?

Azt sem vitatom, hogy b. Bach és ministeri társai alatt a tótok a nemzeti egyenlőség teljes élvezetében lettek volna. De annál sajnosabb azon elvitázhatlan igazság, hogy azon kedvezmények, melyekben a tótok az osztrák kormány alatt az iskolai ügyet tekintve részesítettek, végtelenül felmulják mindazt, mi a magyar kormány alatt a tótok javára történt s mai napig történik. Azért is hiába fitogtatja Mácsai ur az egyházi hatóságok az iskolai ügyre való eldöntő befolyását, mert a közép és felsőbb intézetekre nézve állítása nem való: különben fen nem állhatna a besztercebányai gymnasium jelen, a természettel ellenkező szervezése. A falusi iskolákban pedig ki nem képezethetnek a jövődöbéli néptanítók.

Ha b. Bach a fenálló körülmények között nem volt is szabadelvü, de nem is fitogtatta szabadelműségét, mint sok igenis illiberalis eljárásu ember teszi. De hogy honunk irányában el-

⁵⁾ *Schmerling a Lasser.*

lenszenvvel nem viseltetett, csekély személyemben is tapasztaltam.

Fölhasználva t. i. 1850-ben a husvéti szünnapokat, lerándultam Bécsből vasmegyei rokonim meglátogatására. Visszajövetelem után meghagyta a belügyi minister ur, hogy magyarországbani tapasztalatimat írásban nyujtsam át neki. Ezen okmányt april 24-én kézbesitettem *őexcellentiájának*, amelyben is, támaszkodva valamint iménti, ugy egyéb tapasztalatimra is, azon meggyőződésemet fejeztem ki, miszerint a lehetőleg széles alapra fektetendő amnestiát Magyarországra nézve leginkább indicálva tartom, indokolván ezen meggyőződésemet különösen azon ténnyel, hogy az osztrák kormánynak 1848-ki balfогásai nagy részben idézték elő a magyar forradalmat. Ilymódon nem mulasztottam el egyéb több alkalommal is, miután tíz hónapig csaknem naponta a belügyi ministeriumba jártam, nézeteim függetlenségét, néha ellentétben a minister uréval is, bebizonyítani, és mégsem téríthettem el azon szándékától, hogy egy magyarországi püspökségre őfelségének előterjesszen. Más alkalommal, még mielőtt püspöki megyembe jöttem volna, kértem ugyanazon minister urat, hogy két megyémbeli a forradalom által compromittált egyénnek fogságbóli kiszabadulását eszközteni sziveskedjék. A minister ur azt válaszolta: „én magam leszek ügyvédök“; s valóban mielőtt püspöki székembe igtattattam volna, már mindketten szabadok voltak. Az egyike azóta öregségben^{c)} meghalálozott; a másika pedig — aki halálos büntetés elengedése után 18 évi fogságra ítélve vala — még Bach kormánya alatt plébánossá lett.

A személyességek terére Mácsai urat követni ugyan nem akarom: azonban igenis a dolog érdeméhez tartozandónak tartom azon viszonynak földerítését, melyben Mácsai ur, egy tót ujság volt szerkesztőjének nézetei a tót nép többségéhez állnak. Ő nagyon kérkedik a bars megyei garamjárásai követválasztással, melynek következménye volt az ő országgyűlésrei küldetése, s melyre nézve azt hánya szememre, „hogy benne nagyon is érdekelve voltam“. — Igenis, voltam benne érdekelve; de korántsem azon értelemben, mintha a választásban tolakodni akartam volna, hanem egyedül csak azért, mert szomoruan tapasztalva, miszerint hazánk akkor is, midőn a korteskedés csak az egynéhányszázezer nemesi rendű egyénre szorítva vala, máris végső veszedelembe sodortatott, a kortesek millióitól okszerűleg még veszesebb következményeket várnom kell. Mert vajmi soknak kellene még hazánkban törtennie, hogy akkora mozgalmakat veszedelem nélkül elbirhassunk!

A kérdéses választásnak csak a volt az eredménye, hogy miután a *tekintetes* alszolgabíró ur Mácsai ur megválasztását a pórnépre ráparancsolta volna, ugyanis Mácsai ur annál köny-

c) öregsében

nyebben választathatott meg, mivel a műveltebb választók derék jelöltje a választási helyre — talán az imént említettem nézetet fontolóra véve — meg sem jelent.

De van egy más csálthatatlan, kézzelfogható mérték Mácsai ur tót népszerűségének meghatározására. Mult nyaron t. i. tíz tót időszaki lap jelent meg hazánkban. Az egyik vala Mácsai ur „Priateľ ľudu-ja“. Miután pedig a nemzetiségi nezeteket illetőleg maga Mácsai ur lapja a többi kilencnek ellenében állott, világos, miszerint, ha Macsai ur nézeteivel csak egyik fele az olvasó tót közönségnek megegyez, akkor lapja financialis mérője kilencszerte magasabban állott volna mint akármelyikének a többi kilenc lap közöl. Pedig dehogy vala így! A kilenc lap közöl is történt azóta némelyikével változás, de csak azért, mivel szerkesztők olyan helyekre átköltöztek, hol nyomda hiánya miatt, időszaki lapot kiadni teljességgel lehetetlen. Ezek közöl egyik, más is más kezekre átmenve folytatatik: a többi szinte félbeszakított lap után általános a fohászkodás az olvasóközönség részéről. Szóval, tíz időszaki tót lap közöl újabb időben egyedül csak a „Priateľ ľudu“ bukott meg előfizetők hiánya miatt; pedig ne gondolja senki, hogy azok is, kik a „Priateľ ľudu“-t járatták, mind elvbarátai lettek volna. Ez Mácsai ur nézetei tót népszerűségének valóságos mérője!⁶

Azonban még mi itt, a földi ködben, egymás ellen küzdünk, addig az isteni gondviselés kimérhetlen bölcsessége szerint vezet az emberi nem kisebb-nagyobb családjait a kitűzött célhoz. Quia acceptus eras Deo, necesse fuit, ut tentatio probaret te. Ilyen tentatio megjelent a magyar fajra nézve II. József császár németesítési szándéka alakjában, s kitűnő eredménye szemünk előtt fekszik. Hasonló tentatio működik hazánk nem magyar nevezeteseb fajaira nézve a magyarosítási irány alakjában, s hasonló üdvös, szilárdul hiszem, foganattal eredményezni fog közös hasznunkra. Mert kielégítetvén az igazságos igények, s lecsillapodván a kedélyek hullámjai, egy ezelőtt nem ismert, vagy legalább akkora élénkséggel nem érzett testvéri szeretet össze fogja fűzni honunk valamennyi faját, drága közös hazánk maradandó boldogítására.

Irtam Szentkeresztben, február 9-kén 1862.

⁶) V 61. č. (14. III.) je oprava L. Mácsayho st., ktorý protestuje proti svojmu stotožňovaniu s Mácsaym ml., pisateľom útokov na Moysesu, a dokazuje, že jeho poslanecká voľba bola čistá a že jeho „Priateľ ľudu“ zanikol vraj pre podozrenie čitateľov, že redaktor (uverejňoval aj protimienky) drží tiež so slovenskou stranou. V 22. č. PBV (18. III. 1862) red. polemizuje s touto opravou Lukácsa st. bez toho, že by spomenul Moysesov omyl. Vo veci volieb red. dáva vieru Moysesovi. V ďalšom vysvetľuje príčiny zániku „Priateľa ľudu“. Spočiatku mal až 1200 predplatiteľov predovšetkým v dôsledku toho, že v programe časopisu bol ako hl. spolupracovník uvedený aj Palárik. Okrem toho časopis vnucovali obciam úradne atp. Mácsayov časopis bol tiež v tej dobe jediným politickým časopisom slovenským. Keď sa ukázal jeho smer a keď prestala i jeho výlučnosť, predplatitelia sa stratili.

V Budíne dňa 12. februára 1862.

Uh. miestodržiteľská rada vydáva niektoré opravy a doplnky k svojmu nariadeniu zo dňa 21. X. 1861 vo veci dočasného učebného poriadku, najmä však vo veci reči ako jazykov vyučovacích a ako učebných predmetov: a) Vótum referenta. b) Oprava rozvrhu hodín. c) Úprava rečových otázok. d) Predostretie k panovníkovi.

Pôv. odpisy pôv. úr. konceptov resp. (pri a)) záznamu v archíve miestodržiteľskej rady na u. m. Po strane b) Kiadassék: Priviczer mk. 12/2 (pôv.: 22/2). Vizsgálda: Hueber mk. 20/2. Po strane d): Vizsg.: Hueber mk. 10/2. Kiad.: Priviczer mk. 12/II. Na konci: Fogalmazta Sztojacsckovics m. p. Láttá Dr. Baintner 7/2. Legalizácia: Másolat hitelül Szlavik mp., m. kir. helyt. kiadóhivatal vezetője. Na rube: 3', ad I. Prehlásky, i, i normalizovane. — Odpis nariadenia gymnáziu banskobystrickému v pozostalosti Moysesovej (korešp. fasc. I. b) v S. N. M.

Dok. c) uverejnený v slov preklade v PBV, č. 19/1862.

75207 szám.

Tárgy:

Kegy. udvari rendelet a magyarországi katol. középtanodának az 1861/62-ik tanévre vonatkozó ideiglenes szervezete tárgyában, mely iránt következők megjegyztetnek.

a)

(Obsah nariadenia uh. dv. kanc. pod č. 16 tu.)

Az 1-ső pontra nézve megjegyztetik, miszerint az azokban érintett hiányok tollhibából eredtek. Ezen hibának helyreigazítására a m. é. 58444-ik sz. alatti rendelet¹ kapcsán az illető helyekre intézet bocsátandó, egyszersmind pedig a nm. udv. cancelláriához felvilágosító felterjesztés teendő.

A 2-ik pontra nézve a felterjesztésnek 10. pont alatti 4-ik szakaszban tartalmazottakra vonatkozólag a felvilágosítás abban adandó, hogy az igazgató által előadandó tárgyak részint az ő jártasságától bennök, részint a többi tanítóknak valamely tájnyelv vagy a német nyelv előadására való képességétől függően, legcélszerűbbnek tartatott, hogy az igazgató által tanítandó tárgyak a gymnasiumok külön viszonyaihoz képest választatása óréa bízassék.

A 3-ik pont alatti megjegyzésre ugyanazon felterjesztésben azon felvilágosítás adandó, hogy a fenálló rendszer szerint a classikai ónyelveket tanító tanárnak mind a latin, mind a görög nyelvben kellőleg jártasnak kell lenni, mindkettő a philologiai tancsoporzatba tartozván; valamint a matematikai és természettudományok szinte egy külön tancsoporatot képez-

¹⁾ Vid' č. 8 tu. Správne č. je 58424.

nek, miért is a mennyiségtan tanárára a 4-ik nyelvészeti osztályban bízást volt a népszerű természettan előadása bízható.

A 4. pont alatti meghagyásra vonatkozólag, ennek tartalma szerint világos, hogy

a) minden gymnásiumra nézve, melyben a kérdéses kir. udv. rendelet szerint a magyar nem kizárólag a tanítási nyelv, a leckerend és tanterv külön-külön megállapítandó;

b) hogy ezen gymnásiumokban a magyaron kívül más hazai nyelv is mint egyenjogú tannyelv s egyszersmind kötelezett rendes tantárgy alkalmazandó, s pedig minden külön gymnásiumnál azon hazai nyelv, mely a kir. udv. rendeletben minden ilyenmű gymnasiumra nézve külön van megszabva;

c) hogy az, mily módon és mérvben legyenek az említett hazai nyelvek, mint tannyelv s rendes tantárgy alkalmazandók, a helybeli és vidéki lakosság nemzetisége viszonyai, a tanulók többségének anyanyelve s kívánsága szerint elhatározandó.

Mivel pedig ez utóbbi adatok minden egyes, ezen cathogoriába eső gymnásiumra nézve e helyen tudva nincsenek: legcélszerűbbnek mutatkozik, ezen gymnásiumok igazgatóságaival a szóban forgó kir. udv. rendelet e részbeni tartalmát azon meghagyással tudatni, hogy a fentebbi c) pont alatti kérdést egy haladék nélkül összehívandó tanári értekezletben tanácskozás alá vétessék, mely minden szenvedélytől és álhazafiságtól menten annak lehetőleg minden oldalról megalégedést eredményező szerencsés megoldását lelkiismeretesen és gondosan megfontolva, javaslatát egy jegyzőkönyvbe vegye, mely azután felvételhatározás végett a nm. helyt. tanácsnak lenne bemutatandó.

Nehogy azonban a nyelvek tanulásának a gymnásiumi képzés érdeke s eredménye feláldoztassék, a fennebb indítványozott helyt. intézvényben következő figyelmeztetések volnának foglalandók:

A nevelési és oktatási elvek az ellen szólván, hogy a gyengékorú tanulók több nyelvek nyelvtanát egyszerre tanulni kényszerítettessenek: az 1-ő és 2-dik osztálybeli tanulók egyedül a latin és magyar nyelvtanok tanulására volnának kötelezendők, minthogy méltán feltehető, hogy azok anyanyelvüknek nyelvtani elemeivel már az elemi iskolákban megismerkedtek, miért is elegendőnek látszik, ha anyanyelvük nyelvtanát a 3-ik osztályban, midőn már a latin nyelv szabatos grammatikáját ismerik, tüzetesen tanulmányozni megkezdik, s úgy tovább a felsőbb osztályokban folytatják. Ez volna követendő oly gymnasiumoknál is, hol az idézett kir. udv. rendelet szerint két vagy három hazai nyelv a tantárgyak sorába felveendő.

Mi illeti azon kérdést, mely tantárgyak legyenek a magyar s melyek a minden egyes gymnásiumra nézve fentebbiek szerint megállapított más hazai nyelveken előadandók? arra nézve szükségesnek látszik, hogy már a 3-ik osztályban némely tárgyak magyar nyelven taníthatni megkezdessenek, fenhagyatván

a tanári testületeknek, hogy azon tantárgyakat, melyek az alsóbb és felsőbb osztályokban magyar nyelven tanítandók, úgy azokat is, melyek az egyes gymnásiumok szerint más, a tanoncok anyanyelvét képező hazai nyelveken tanulhatók és előadandók, tekintettel a meglevő tankönyvekre, az említett értekezésben indítványba hozzák.

Az 5-ik pontot illetőleg a fentebb érintett nevelési és oktatási elvhez képest a német nyelvnek, mint kötelezett rendes tantárgynak tanítása és tanulása a 4-ik osztályban volna megkezdendő. E tekintetben azonban, úgymint a m. é. 58244-ik szám alatti rendeletben¹ van a magyar nyelvre nézve meghatározva, több osztályok ifjúsága a német nyelvbeni jártassága szerint kezdőkre, haladókra és haladottakra volna csoportozható.

Végre a 6-ik pont alatti megjegyzésre nézve a kinevezett tanároknak név és minőségi kimutatása lenne a nm. udv. cancelláriához annak megérintésével felterjesztendő, hogy rendes tanároknak csak kevesen s csak olyanok nevezettek, kik az eddig divatozott tanári vizsgát jó sikerrel kiállották, vagy már eddig is valamely nyilvános intézetnél mint rendes tanárok voltak alkalmazva, a többiek mind helyetteseknek neveztetvén.

Dro Baintner, m. p.

Előadatott 1862-ik január 21. tartott tanulmánybizottmányi ülésben. A vélemény jóváhagyatván.

Sztojácskovics mp.

b)

VIII. A katol. főgymnasium igazgatóságának ... Besztercebányán, ... Eperjesen, ... Lőcsén, Nagyszombaton, ... Nyitrán, ... Posonyban, Selmecezen; ...²

X. A kat. algymnasium igazgatójának ... Léván, ... Szakolcán, ... Trencsinben ...²

A magyarországi katolikus középtanodáknak az 1861/62-ik tanévre vonatkozó ideiglenes szervezése tárgyában m. é. október 21-én 58244 sz. a. kibocsátott itteni rendelvényből¹, jelszen pedig a tanórák felosztásáról és a tanítandó tantárgyakról szóló II. rom. számmal jegyzett 10. pont utáni részéből a 8. osztályban a mennyiségtan, továbbá a 6., 7. és 8. osztályban a görög nyelv, végre a 7. és 8. osztályban a latin nyelv tanítója által átveendő tanórák kimutatása tollhibából kimaradván, habár az a rendelvényhez mellékelte táblázatban összeállított tantervből egyébként világosan kivehető is s azért e részben eddigelé seholy fordultak elő fennakadások, ezen kir. Helytartótanács mé-

²) *Neslovenské ústav y vynechávame.*

gis minden aziránt netalán jövőre felmerülhető kétely elhárítása tekintetéből a mondott, csak tollhibából eredt hiányt a fennhivatkozott rendelvény II. pontjához vonatkozó, 10. és 11. lapszámon olvasható szövegében következőleg találja helyreigazítandónak:

Az igazgató tanít hetenkint legfőlebb	6 órát.
A hittanító 1.—8. osztályban	16 „
A két osztálytanító az 1. és 2. osztályban	16 „
A latin nyelv, magyar nyelv, történelem és földrajz tanítója a 3. osztályban	14 „
A latiny nyelv, magyar nyelv és történelem tanítója a 4. osztályban	12 „
Az 5. és 6. osztályban a latin nyelv és egyszersmint az 5. osztályban a görög nyelvtan tanítója	13 „
A 7. és 8. osztályban a latin nyelv, a 6. és 7., 8. osztályban a görög nyelv tanítója	13 „
A magyar nyelv tanítója az 5., 6., 7. és 8. osztályban kizárólag magyar gymnásiumokban hetenkint	10 „
vegyes gymnásiumokban pedig hetenkint	16 „
A 3., 4., 5., 6., 7. és 8-ik osztályban a mennyiségtan s a 4. osztályban a természettan tanítója hetenkint	15 „
A természettan tanítója s a t. A rendelvény szövegéből kimaradt tételek könyebb áttekinthetés végett itt aláhuzataván. Budán, 1862 évi februárhó 12-én.	

c)

XXII. nyitrai ... kat. főgymnásium, úgy a lévai ... trencsényi algymnásiumok igazgatóságainak.²

XXV. besztercebányai, ... eperjesi, lőcsei, ... pozsonyi, selmeci, ... kat. főgymnásiumok, úgy a szakolcai ... kat. algymnásiumi igazgatóságnak.²

XXVI. nagyszombati kat. főgymnásiumi igazgatóságnak.

A m. é. december 27-én 15.657 sz. a. k. k. udv. rendeletben³ a magyarországi katólikus középtanodáknak az 1861/2 tanévről vonatkozó, ezen kir. helytartótanácsnak m. é. october 21-én 58,244 számú intézvényvel¹ életbeléptetett szervezése tárgyában az jegyeztetik meg, hogy azon tekintetnél fogva, melyből az oktatási nyelv iránt valamely általános, az egész országra kiterjedő elvnek megállapítása mellőztetni kívántatott, a magyarországi összes katólikus gymnásiumoknak tannyelv tekintetében kizárólag magyar és vegyes gymnásiumokra osztályozása is

³) Vid' c, 16 tu.

mellőzhető, elegendő lévén a folyamatba levő ideiglenes átalakításnál annak meghatározása, mely módon és mérvben legyen egy vagy más hazai nyelv, a magyart^a sem kivéve, az egyes tanintézeteknél alkalmazandó és használandó. E szempontból kiindulva nem találhat ugyan ellenvetésre e kir. helytartótanácsnak fennidézett rendelvényében tett ama kijelentés, hogy az annak III. pontjában A) betű alatt elősorolt gymnásiumoknál a magyar nyelveni oktatás kérdésen kívülnek tekintessék, kivéve a nagyszombati, lévai, kőszegi és nagyváradi⁴ gymnásiumokat, minthogy a két elsőnél a tót, az utóbb említetteknel pedig a német nyelv is, mint oktatási nyelv, méltán figyelembe veendő. A többi gymnásiumokat illetőleg pedig, melyek a fennidézett itteni intézvényben B) betű alatt elősorolják, a leckerend és tanterv külön-külön megállapításánál a helybeli és vidéki lakosság nemzetiségi viszonyai, valamint a tanulók többségének anyanyelve s kívánata kell hogy zsinormértékül szolgáljon arra nézve, mely módon és mérvben legyen a magyaron kívül még más hazai nyelv is nemcsak mint segédtnyelv, hanem mint a magyarral egyjogú tannyelv és egyszersmind mint kötelezett rendes tantárgy is^{aa} akként alkalmazandó, hogy a többször említett itteni rendelvényben is kifejtett nézet szerint oktatások, magyarázatok, kikérdezések, leckefelmondások, feleletek a magyaron kívül más a tanulók többsége által értett hazai nyelven is minden kényszer nélkül és szabadon történhessenek; hogy továbbá azon tekintetben. mily nyelvű tankönyv legyen a tanonc által használandó, minden erőszakolás kizárva maradjon, s főképen hogy a vallástan mindég azon nyelven előadassék, melyet az illető tanonc legjobban ért. Ily értelemben tekintetbe veendő 1) a budai, pesti-világi, pozsonyi, sopronyi, magyaróvári és kőszegi gymnásiumoknál a német; 2) a besztercebányai, eperjesi, lőcsei és nyitrainál a tót és német; 3) a nagyszombati, lévai, szakolcai és trencsényinél a tót; 4) a szatmári, lugosi és nagybányai középtanodáknál a román; 5) az aradinál a román és német; 6) a temesvárinál a német, román és szerb; 7) a nagybecskerekénél a szerb és német; 8) a máramarosszigetnél a román és ruthen és 9) az ungvári gymnásiumnál a ruthen nyelv; a belényesi főgymnásiumnál a főtannyelv ezentúl is a román maradván, s a magyar csak a körülményekhez képest mint segédtnyelv használtatván. Végtére mind^b közmívelődési szempontból, mind^b azon szoros kapcsolatnál fogva, mely Magyarország népei és az austriai tartományok között létezik, mellőzhetlennék találtatik, hogy a német nyelv minden magyarországi gymnásiumnál kötelezett rendes tantárgynak tekintessék s mint ilyen a tantervben felvétessék.^c

a) magyar aa) és

b) mint c) *Tu začina nový rukopis.*

4) *Správne*: magyaróvári.

Ezen kegyes kir. udvari rendelet tartalma szerint tehát a tannyelvet illetőleg világos, hogy

a) minden oly gymnasiumnak, melyben a kérdéses kegyes kir. udv. rendelet szerint a magyar nem kizárólag a tanítási nyelv, leckerende és tanterve külön-külön megállapítandó;

b) hogy ezen gymnasiumokban a magyaron kívül más hazai nyelv is mint egyenjogú tannyelv s egyszersmind kötelezett rendes tantárgy alkalmazandó, s pedig minden külön gymnasiumnál azon hazai nyelv, mely a kir. udvari rendeletben minden ilyenmű gymnasiumra nézve külön van megszabva;

c) hogy az, mily módon és mérvben legyenek az említett hazai nyelvek mint tannyelv s rendes tantárgy alkalmazandók, a helybeli és vidéki lakosság nemzetiségi viszonyai, a tanulók többségének anyanyelve s kívánsága szerint elhatározandó.

Miután azonban ez utóbbi adatok minden egyes, ezen osztályzatba eső gymnasiumra nézve e helyen tudva nincsenek: felszólítatik az igazgatóság, hogy a fentebbi c) pont alatti kérdést egy haladék nélkül összehívandó tanári értekezletben tanácskozás alá vesse, mely minden szenvedélytől és álhazafiságtól menten, annak lehetőleg minden oldalrólj megelégedést eredményező szerencsés megoldását lelkiismeretesen és gondosan megfontolva, kellően indokolt javaslatát egy jegyzőkönyvbe vegye s ezt ezen kir. Helytartótanácsnak végelhatározás végett mielőbb bemutassa.

Nehogy azonban a nyelvek tanulásának a gymnasiumi képzés érdeke s eredménye felaldoztassék, szükségesnek találatik az igazgatóságot ez irányban következőkre figyelmeztetni: A neveléstani és oktatási elvek az ellen szólván, hogy a gyengékorú tanulók több nyelvek nyelvтанát egyszerre tanulni kényeszerítessenek, az 1-ső és 2-ik osztálybeli tanulók egyedül a latin és magyar nyelvtanok tanulására volnának kötelezendők, mint-hogy méltán feltehető, hogy azok anyanyelvüknek nyelvтани elemeivel már az elemi iskolákban megösmérkedtek, miért is elegendőnek látszik, hogy anyanyelvük nyelvтанát a 3-ik gymnasiumi osztályban, midőn már a latin nyelv szabatos nyelvтанát ösmérik, tüzetesen tanulmányozni megkezdik, s úgy tovább a felsőbb osztályokban folytatják. Ez volna követendő oly gymnasiumoknál is, hol az idézett királyi udvarj rendelet szerint két vagy három hazai nyelv a kötelezett rendes tantárgyak sorába felveendő.

Mi illeti azon kérdést, mely tantárgyak legyenek a magyar, s melyek a minden egyes gymnasiumra nézve fentebbiek szerint megállapított más hazai nyelven előadandók? arra nézve szükségesnek látszik, hogy már a 3-ik osztályban némely tárgyak magyar nyelven tanítatni megkezdessenek, fenhagyatván a tanári testületnek, hogy azon tantárgyakat, melyek az alsóbb és felsőbb osztályokban magyar nyelven tanítandók, úgy azokat is, melyek az egyes gymnasiumok szerint más, a tanoncok anya-

nyelvét képező hazai nyelveken tanulhatók és eloadandók, tekintettel a meglévő tankönyvekre, az említett értekezésben indítványba hozzák.

Végére a német nyelvre nézve a fennhivatkozott k. udvari rendelettel kiadott utasítás alapján ezennel meghatározandónak találják, hogy a mondott nyelv már a folyó tanév második felétől kezdve mint kötelezett rendes tantárgy elhalaszthatlanul alkalmaztassék, de annak tanítása és tanulása a fentebb megemlített nevelési és oktatási elvhez képest csak a 4-ik osztályban megkezdendő; e tekintetben azonban a főgymnasiumoknál, ugyanint a többször hivatkozott 58244 számú itteni rendelvénnyel¹ van a magyar nyelvre nézve meghatározva, több osztályok ifjúsága a német nyelvbeni jártassága szerint kezdőkre, haladóokra és haladottakra csoportozható.

Az idézett kir. udvari rendeletben foglalt határozatok foganatosítása tekintetéből, különösen pedig a német nyelvnek, mint kötelezett rendes tantárgynak a tantervbe leendő felvétele által a m. é. october 21-én 58244 számú itteni rendelvénnyel¹ mellékelt ideiglenes tanterv némű módosításokat igényelvén, az igazgatóságnak meghagyatik, hogy az ez utóbbiak eszközlése iránt az említett tanári értekezésben megtartandó tanácskozás eredményéhez képest, egy az irányban tökéletesen megfelelő új tantervet az eddiginek mintazata szerint, melyből azonban világosan legyen kivehető az is, mely tanárok által lennének az összes kötelezett rendes tantárgyak a meghatározott órákban és osztályokban előadandók, haladék nélkül készítsen és azt ^{(c) azon esetben}, ha ^{(d) dacára a tantervben eszközlendő módosításoknak} a fenlévő tanerők a tantárgyaknak a meghatározandó tájnyelvekbeni előadására elegendőknek^d találhatnának, s illetőleg a német nyelv, mint általában kötelezett ^{(e) rendes} tantárgynak tanítására külön tanárnak^e szüksége fen ^{(f) nem} forogna^e, az említett tanárértekezleti jegyzőkönyv késéretében ezen kir. Helytartótanácsnak végelhatározás végett ^{(g) közvetlenül, különben pedig} ^{(h) a kegyesrend magyarországi főnöksége} útján a fenforgó szükség tüzetes kimutatása mellett^g legfeljebb f. é. február hó utolsó napjáig terjessze föl, megjegyeztetvén, hogy miután a m. é. 58244-ik sz. a. rendelet¹ V. szakaszának 4-ik pontja szerint az idei második félév már f. é. marcius 7-én kezdődik, a tanerők netalán szükségesnek mutatkozandó szaporításáig is a német nyelv tanítása jelenleg működő tanítók által helyettesítéskép latassék el.

Kelt Budán s. a. t.

^(c—e) XXV. nemá. ^(e) XXV.: tanítónak

^{d)} XXV. +: nem.

^{e)} XXV. +: ezen körülménynek tüzetes kimutatása mellett

^(f—h) XXVI: az esztergomi érsekség

d)

XLI. Ő Cs. kir. és apost. F ő l s é g é n e k.

A m. é. december 24-én 15657 sz. a. kelt kegy. k. udvari rendelvéný³ következtében, melyben az ujonnan alkalmazott gymnasiumi tanárok névsorának felterjesztése parancsoltatik, bátorkodik ezen hűséges magyar kir. helytartótanács cs. kir. és apost. Főlségednek az említett tanároknak ide ./. alatt^g mély hódolattal mellékelt név és minőségi kimutatását azon legalázatosabb megjegyzéssel bemutatni, hogy, amint az a kimutatásból is kiderül, rendes tanároknak csak kevesen s csak olyanok nevezettek, kik az eddig divatozott tanári vizsgát jó sikerrel kiállottak, vagy már eddig is valamely nyilvános intézetnél mint rendes tanárok voltak alkalmazva, a többiek mind^b helyetteseknek neveztetvén.

Ezen alkalommal bátorkodik e hűséges magyar kir. helytartótanács egyszersmind a fentebb idézett kegyes kir. udvari rendelvénýben tartalmazott észrevételeket illetőleg hódolatteljesen megjegyezni, hogy ama hiány, mely szerint a m. é. október 21-én 58244¹ számú legalázatosabb felterjesztés szövegében a 8. osztályban a mennyiségtan, továbbá a 6.—7. és 8. osztályban görög nyelv, végre a 7. és 8. osztályban a latin nyelv tanítója által átveendő tanórák felosztása nem fogláltatik, csak tolhibából eredt, melynek helyreigazítása, habár a szóban tanórafelosztás egyébként az idézett szám alatt egyidejűleg kiadott rendelet II. pontjához mellékelt tantervből világosan kivehető vala és azért e részben gyakorlatilag eddigelé semmi fenakadások sem fordultak elő, mégis minden aziránt netalán jövőre felmerülhető kétely elhárítása tekintetéből egy az illető tanintézetekhez kibocsátott s ide ://: alatt mély alázattal hiteles másolatban csatolt intézvény^h által immár eszközöltetett.

Továbbá a kegyes udv. rendeletben kiemelt azon körülmény, mely szerint e hűséges magyar kir. helytartótanács felterjesztésében az igazgató által tanítandó tantárgyak meghatározása hiányzik, felvilágosítását abban leli, hogy az igazgató által előadandó tárgyak szerint az ő jártasságától, részint a többi tanítóknak valamely tájnyelv vagy a német nyelv előadására való képességétől függvén, legcélszerűbbnek tartatott, hogy az igazgató által tanítandó tárgyak választása a gymnasiumok külön viszonyaikhoz képest öreá bízassék.

Végtére azon észrevételre vonatkozólag, hogy az életbe léptetett ideiglenes tanterv szerint dacára a felterjesztésnek

g) *Po strane*: csatoltassék az 1861 évi 58228 számú rendelvéný mellett található kimutatások nyomán elkészített név és minőségi táblázata az ujonnan kinevezett tanároknak tisztázatban, mi iránt azonban előlegesen az osztálybeli titkár úrtól kérendő utasítás.

h) *Po strane*: az I. szám alatti ://: kiadvány másolata. (*Vid' dok. b) tu.*)

II. pontja alatt felállított elvnek, mely szerint egynemű s ugyanazon tantárgyak az összes felsőbb osztályokon keresztül lehetőleg egy tanár által előadassanak, a latin nyelv tanítója a görög nyelvből is, úgy a mennyiségtan tanítója a természettant is tanítani köteleztetik, bátorkodik ezen magyar kir. helytartótanács azon felvilágosítással hódolatteljesen szolgálni, hogy a fennálló rendszer szerint a classicai ónyelveket tanító tanárnak mind a latin, mind a görög nyelvben kellőleg jártasnak kell lenni, mindkettő a philologiai tancsoporzatba tartozván, valamint a matematikai és természettudományok szinte egy külön tancsoporzatot képeznek, miért is a mennyiségtan tanárára a 4-ik nyelvészeti osztályban bízvást volt a népszerű természettan előadása bízható.

Kelt Budán s. a. t.

12/2. 1862.

27.

V Levoči dňa 21. februára 1862.

a) *Zápisnica prof. sboru levočského gymnázia vo veci určenia vyučovacej reči a vyučovania domácich reči ako predmetov.*

b) *Námestná rada určuje učebný rozvrh pre levočské gymnázium. (1. VII.)*

a) *Pôv. čistopis v R., pri č. 10864/1862 (v 204/1863—VII. 30). Na rube: 21 számhoz. 10864. Prehĺasky, i, i čiastočne normalizovane.*

b) *Pôv. koncept tamtiež. Na spise: Láttá Kotasevicz 30/6. Vizsgálta Hueber, 1./7. Kiadassék Privitzner 1. VII.*

a)

21. számhoz.

A lőcsei kir. kat. gimnázium tanári testülete által 1862-ki február 21-én tartott értekezlet jegyzőkönyve.

Az igazgató a nagym. magyar kir. helytartótanács 1862-ki február 12-éről 75207 sz. alatt kelt kegyes intézvényét¹ felolvastván, az értekezlet tárgyául a következő kérdést tűzé ki:

Mi módon s mérvben legyenek a lőcsei kir. kat. gimnáziumnál a hazai nyelvek mint a) tannyelv, s b) rendes tantárgyak alkalmazandók? — egyedül szem előtt tartva a tanulóifjuság javát, a helybeli s vidéki lakosság nemzetiségi viszonyait és a tanulók többségének anyanyelvét s kívánságát.

¹) *Vid' č. 26 tu.*

Ad a)

Miután

1-ör a gimnázium tanoncai legtöbbjei anyanyelve a német; a tótajkuak is — dacára annak, hogy a 12 utolsó évben hetenkint kétszer kényszerítve nyertek a cseh nyelvben^a oktatást — csak a német nyelvben jártasak, ugyannyira hogy jelenleg más nyelveni előadás — mert nem értenék — célttévesztő lenne; az első osztálybeliek csakis a német nyelv elemeivel ismerkedtek meg nyelvtanilag.

2-szor. A gimnáziumi 298 tanonc szülei közül megkérdezve

22-en a tót

293 a német s

298 a magyar nyelv tanítását óhajtották: de egy sem a tót nyelveni oktatást.

Ez okoknál fogva a tanári testület oda nyilatkozik, hogy a lócsei kir. kat. gimnázium segédtanítási nyelve jelenleg a német lehet; egyes tanulók oktatásánál, ha szükséges, mint mostanig, úgy jövőben is, használandják a tót nyelvet az illető tanárok.

Ad b)

Tekintve a német nyelv általános s e vidéken különös szükségét, a beírott tanoncok szüleinek ebbeli kivánságát s a tanulók e nyelvbeni ismereteinek az egyes osztályokban különböző fokát; e nyelvnek tanítását osztályonként hetenkinti 2 órával a 3-ik osztálytól kezdve a tanári testület legcélszerűbbnek véli.

A tót nyelv helyett eddig a cseh^a volt kényszerített tantárgy s pedig csak a tót helységekben születtek számára. Hogy e hazai nyelvet azok is megtanulhassák, kiknek erre éltök pályáján talán szükségök leend, legcélszerűbbnek véli a tanári testület e nyelv tanítását hetenkinti két órával három, ^bkezdők, haladók s haladottak szerint csoportozandó szakaszra osztani, egyedül azok számára, kik erre vagy saját, vagy szülei kivánságánál fogva jelentkeznek^b).

^bKurz, Grossschmidt s Jeiteles tanárok szakmáit, mivel állomásaikat el nem foglalták, magok közt felosztották a jelenleg működő tanárok; ezáltal részint a hetenkint adott órák nagyobb száma, részint szakmáiktól távolabb eső tantárgyak tanításának elvállalása által annyira tulterhelvék, hogy az intézet s saját egészségök érdekénél fogva mély alázattal kérik a nagym. magyar kir. Helytartótanácsot: kegyeskedjék e három hiányzó tanár állomását még e tanév első felében oly három egyénnel betölteni, kik rendes szakaikon kívül a német s tót nyelv tanítását is, melyre a jelenleg működő tanárok nem vállalkozhatnak, képesek lehessenek megkezdeni. Csak e hiányzó három tanár meg-

^a) Podčiar knuté referentom.

(^b—^b) Zdôraznené svislou čiarou po strane.

érkezte után tervezheti a tanári testület, a tót s német nyelv tanítását is tekintetbe véve s haladéktalanul, kegyes jóváhagyás végett felküldendő s a második felévre szóló módosított tantervet.

Lőcse, 1862 február 21-én.

Wiedermann Károly, igazgató.
 Salamin Leó mp.
 Landiger Antal mp.
 Borsody Miklós mp.
 Balugyanszki József.
 Topler Sándor sk.
 Linkesz Miksa mp.
 Lesnizky György.
 Mezey István mp.
 Hodobay Szilárd mk.

b)

71768

Lőcsei kat. főgymnasium igazgatóságának.

Folyó évi február 12-ki 75207/861 szám alatti intézvényvel közlött 1861-ki december 20-án 15657 sz. al. kelt kegyes udvari rendelmény² értelmében, mely szerint a lőcsei kat. gymnásiumnál magyaron kívül a német és tót nyelv mint egyenjogu oktatási nyelv használandó és az igazgatóságnak f. évi február 21-én 21 sz. al. kelt fölterjesztése folytán ezen gymnásiumnál az 1862/63 tanévtől kezdve következő tanfelosztás és tanterv alkalmazandónak határozottatott.

1. A hittan anyanyelven tanítandó.
2. Az I. és II-dik osztályban a tantárgyak körülményekhez képest magyarul, németül vagy tótul tárgyalandók.
3. III-dik osztálytól kezdve a latin nyelv, magyar nyelv és történelem magyarul, a földrajz a III-dik osztályban magyarul, németül tanítandó.
4. A görög nyelv és bölcsészettan az illető osztályokban szinte magyarul tanítandó.
5. A tót nyelv az V-ik osztálytól kezdve lehetőleg totul, a természetrajz pedig a III, IV és V-ik osztályban magyarul, tótul adandó elő.
6. A német nyelv és menyiségtan a III-ik osztálytól kezdve, a természettan pedig a VII-ik osztálytól kezdve németül tanítandó.

²⁾ Vid' č. 16 tu.

7. A természettan III-ik és IV-ik osztályban németül és magyarul tanítandó.

8. Az oktatási nyelv ily módon alkalmazásánál a segédnyelvek kellő használata mellett minden erőszakoskodás kizárva marad.

9. A kedden délután tartott szünidő ezentul tanelőadásokra fordítandó.

10. Az ide ./. zárt tantervtől^o további intézkedésig eltérni meg nem engedtetik.

Kelt Budán, július 1-én 1862.

28.

V B. Bystrici dňa 22. februára 1862.

a) *Zápisnica prof. sboru banskobystrického gymnázia vo veci reči vyučovacej a vyučovania jednotlivých rečí.*

b) *Ján Štepán, profesor a dočasný správca gymnázia banskobystrického, predostiera svoju mienku v tej istej veci.*

c) *Kráľ. miestodržiteľská rada vydáva riaditeľstvu r. k. gymnázia v B. Bystrici definitívny rozvrh predmetov podľa jednotlivých vyučovacích rečí. (1. VII.).*

a) *Pôv. čístopis v R., 1862, č. 12938 (v 204/1863—VII. 30). Prehlásky, i, i. (čiastočne) normalizovane.*

b) *Pôv. čístopis tamtiež. Na rube: 12938, 4/3 1862, 655/VI, 6/3 1862, S. 75207—861 11133—862 számnál fent, VI. felsőbb tanodai, VI. ad 10616, 4 drb. csat. VII. 30.*

c) *Pôv. koncept v arch. miestodržiteľskej rady v 204/1863 (VII. 30). Odpis tamtiež, č. 24326/1863 (II. 9). Na rube: IV. ./..*

a)

53. sz.

A besztecebányai k. gymnasium tanárkara által a nagyméltóságú Helytartóság 75207 számú leiratára vonatkozó f. é. február 22-én tartott értekezlet eredményének felterjesztése.

Ezen értekezletben résztvett Stepán tanár elnöklete alatt az egész tanárkar.

I. Stepán tanár a nagyméltóságú Helytartóság 75207 számú leiratát¹⁾ a tanárkarral közölvén, első tanácskozási pontul a

c) *Po strane: ./. a tanterv készítessék s ezen intézményhez csatoltassák.*

1) *Vid' č. 26 tu.*

tót és német nyelvtannak mint rendes tantárgyakként mely mérvbeni és mely osztályokbai behozatalát jelöli ki.

Klamarik tanár erre nézve odanyilatkozik, hogy mindenekelőtt az említett magas leiratnak azon pontja hozandó tisztába, mely az előadási nyelvnek hely- és vidéki körülmények szerinti elintézését érinti.

Az indítvány helyeslésre találván, félévi tapasztalás nyomán, valamint minden helyi- és nemzetiségi érdekek kellő méltánylásával — Cserny, Cebecauer és Stepán tanárok kivételével — elvül kimondatott, miszerint a fő előadási nyelv az algymnásiumban a tót, a felgymnásiumban pedig a magyar legyen, mindkét helyen a német, mint^a segédnyelvnek alkalmazásával.

E pontra nézve Cserny, Cebecauer és Stepán tanárok többévi tapasztalatra, valamint több a tót nép nevében történt előkelő személyek általi felszólalásokra épített azon nézetüket kívánják külön feljegyeztetni, mely szerint az alsó osztályokban csak legfeljebb egy, a felsőkben két, legfeljebb három tantárgy volna előadandó magyar nyelven.

Ugyancsak e ponthoz Lubrich és Sztoczek tanárok záradékul kívánják felvételni, hogy ismervén a helyhatóságoknak a helybeli gymnásium magyar tannyelve ügyében múlt évben tett nyilatkozatát; az előadási nyelvnek fentebb említett módoni megállapítását, e nyilatkozatoknak tekintetbe nem vételével, csakis annak feltevése mellett tartják megengedhetőnek, ha a tót nép nevében történt, a tót nyelvnek a magyarrali egyenjogúságát érdeklő felszólalások illetékesek.

Ez utobbi záradékot magukévá teszik: Dekány, Galambos, Klamarik és Simonits tanárok is.

II. Vitatkozás alá vétetett azon kérdés, hogy mely osztályban kezdessék meg a tót nyelvtannak előadása.

Erre nézve a vélemények megoszolván, következő két vélemény határozottat felterjesztetni:

a) Cserny, Cebecauer, Klamarik, Stepán, Sváby és Szakmáry tanárok szerint a tót nyelvtan mint rendes tantárgy hetenkénti két órával mind a nyolc osztályban felveendő. Ennek már az első osztályba felvételét azzal indokolják, hogy az az elemi osztályokban nem kezeltek kellő szabadsággal; azonkívül hogy anomalia lenne azon nyelvnek nyelvtanát nem tanítani, melyen az előadás tartatik.

b) Dékány, Galambos, Lubrich, Simonits és Sztoczek tanárok elégségesnek tartják a tót nyelvtan előadását csak a harmadik osztályban megkezdeni. Né-

^{a)} mind

zetüket azzal indokolják, hogy először igen terhelőleg hat három nyelvnek tanulása az első két osztálybeli gyermeknek észtehetségére; azonkívül könnyen kivihetőnek tartják azt, hogy egy felsőbb meghagyás következtében a tót nyelvnek formaszertinti tanítása az elemi osztályokban kellő szabatosssággal kezeltessék.

III. A II. pontban említett a) véleménynek mint többségi véleménynek elfogadása esetében a tanóráknak két órával módolni szaporítását illetőleg:

Következő nézetek határozottak felterjesztetni:

a) Dékány, Galambos, Klamarik, Simonits és Sztocek tanárok szerint az első osztályban vétessék el egy óra a magyar, egy a latin nyelvtől; a második osztályban vétessék el egy óra a latintól és egy órával szaporítsák az órák összes száma; a harmadik osztálytól kezdve 2 órával szaporítsák az órák száma.

b) Cserny, Cebecauer, Štepán, Sváby és Szakmáry tanárok szerint a latin órák száma maradjon csonkítatlanul, hanem mind a négy alsó osztályban vétessék el egy óra a magyartól és eggyel szaporítsák az órák száma. Nézetük szerint a latin nyelv alaktana el nem végezhető az első két osztályban, hacsak legalább is nyolc óra nincs rá hetenként; későbbi osztályokban pedig nem vehető újra elő, mert az ott elvégzendő anyagra anélkül is kevés óra van kitzúve.

c) Lubrich tanár szerint maradjon csonkítatlan mind a latin, mind a magyar nyelvi órák száma; hanem szaporítsák meg minden osztályban az órák száma kettővel. A latin órák számát b) alatt felhozott okoknál fogva kívánja csonkítatlanul hagyni; a magyarokét pedig azon okból, mert ezeknek megcsonkítása esetében az ifjak nem tehetnék a nyelvet annyira magukévá, hogy azon később tanulhassanak.

IV. A német nyelvtannak mi mérvbeni előadása vétetvén tárgyalás alá.

A többség (Cserny, Cebecauer és Štepán tanárok azt a harmadik osztálytól kezdve kívánják előadni) azon véleményben állapodott meg, miszerint a német nyelv, mint rendes tantárgy, hetenkénti két órával a negyedik osztálytól fogva adassék elé.

V. Az I. pontra vonatkozólag, mely tárgyak mily nyelven adassanak elő:

Cserny, Cebecauer és Štepán tanárok (kik a III-ik és IV-ik osztályban a magyar nyelven kívül csupán a menyiségtant kívánják magyarul, a többi tantárgya-

kat pedig tótul eléadatni) nézete ellenében a többi tanárok véleménye abban összpontosult, hogy az algymnásiumban, nevezetesen a III-ik és IV-ik osztályban a magyar nyelv, mennyiségtan és történelem taníttassék magyarul, a többi tantárgy tótul.

A felső osztályokra vonatkozólag a nézetek a magyar nyelvnek mint előadási nyelvnek mely mérvben és mely tantárgyakrai alkalmazását illetőleg igen eltérők lévén, következő véleményezések határozottak felterjesztetni:

a) Dékány, Galambos, Klamárik, Lubrich, Simonits és Sztoczek tanárok véleménye szerint mind a méltanyosságnak, mind az I. pontban kimondott egyenjóság elvének bőven elég van téve azáltal, hogy a felső osztályokban három tantárgy adassék elő tótul, kettő németül a többi magyarul; és pedig Klamárik tanáron kívül a többiek tót nyelven vélik előadatni: a hit-, tót nyelv- és természettant. Klamárik tanár a természettan helyett a történelmet véli előadatni tótul a hetedik osztályig bezárolag és a nyolcadikban a pragmatikát magyarul. Indokul megemlíti, hogy így a természettan nem adatnék elé más nyelven, mint az ennek sokban alapúl szolgáló mennyiségtan.

b) Sváby és Szakmáry tanárok a hit- és tót nyelv-tanon kívül a latin és görög nyelvet vélik előadatni tótul. Indokul felhozzák, miszerént ezen nyelvek fontosságuknál fogva csakis oly nyelven adhatók elé sikeresen, melyet az ifiu legjobban ért.

c) Cserny, Cebecauer és Stepán tanárok szerént magyarul csupán a magyar nyelv, mennyiségtan és történelem lenne előadandó, a többi tantárgy — kivéve a bölcsészettét és német nyelvet — tótul.

A bölcsészettét és német nyelv általános vélemény szerént németül lenne előadandó.

VI. A szükséges tanerőket illetőleg egyhangulag elhatározott:

A nagyméltóságú Helytartósághoz alázatosan felterjesztetni, mikép két tanárra — névleg a tót nyelvre, történelemre és bölcsészetre — elkerülhetlenül szükség van mindjárt a jövő félév első napjaiban, minthogy ellenkező esetben egyes órák betöltetlenül maradnának, miután a hiányzó tanárokat eddig helyettesítők határozottan kijelenték, miszerént nem hajlandók a további helyettesítésre, az eddig nem helyettesítőkre kívánván azt ruházni a második félévben, okúl adván, hogy a különböző előadási nyelv miatt amugy is igen terhelve vannak; az eddig nem helyettesítők pedig szinte ezen oknál fogva nem érzik magukat rá indíttatva.

VII. Stepán tanár megemlíti, hogy az egyetemes történelemre eddig igen kevés idő vala kijelölve, s ezért célszerűnek látja a történelemre nézve következő módosítást indítványozni: adassék elé a világtörténelem az V-ik, VI-ik és VII-ik, a magyarok története a III-ik, IV-ik és VIII-ik osztályokban.

Ezen módosítási indítványt az egész tanárkar egyhangúlag magáévá teszi.

VIII. Kérdésbe hozatván: mikép lennének az egyes tantárgyak a jelenleg működő tanárok közt elosztandók, erre nézve felterjesztetni határozottat:

hogy ezen kérdés eldöntése egyelőre lehetetlen részint azért, minthogy egyes tantárgyak mily nyelveni előadására nézve a vélemények igen elágazók; részint mivel a két új tanár nyelv- és szakképessége még nem tudatik. Így ezen ügy attól tétetik függővé, hogy a nagyméltóságú Helytartóság az alázattal felterjesztett vélemények közül melyikét találandja elfogadhatónak.

Az V. pontban a), b), c) alatt megemlített a tan-nyelvre vonatkozó véleményezések szerinti tervek a), b), c) alatt² vannak alázattal mellékelve.

Kelt Besztercebányán, február 22-én 1862.

Stepán János mp.	Sztoczek György mp., tanár.
	Dr. Dékány Ráfael, tanár.
	Simonits József mk., tanár.
	Szokmáry József mp.
	Klamarik János, tanár.
	Cebecauer Antal, hittanár.
	Lubrich Ágost mp., I. oszt. tanára.
	Sváby Pál.
	Galambos Lajos mp.
	Cserny Károly.

b)

53. sz.

A besztercebányai kir. gymnasium igazgatójától.

Nagyméltóságú magyar királyi Helytartótanács!

A mély alázattal alólirt terjeszti elő a besztercebányai k. gymnasium tanárkara által a nagyméltóságú magyar kir. Helytartótanács 75207 számú leiratára vonatkozó f. e. február 22-én és a következő napjain tartott értekezlet eredményét azon megjegyzéssel, hogy a besztercebányai gymnasium számára vélemé-

²⁾ V spise.

nyezett és ide (A, B, C). alatt csatolt tanterv, t. i. a besztercebányai gymnasiumban jövőre alkalmazandó tót, magyar és német előadási nyelvek s a megfelelő tanórák különös tekintetbe vétele iránt a tanárok nézetei megoszolván, következő két fővélemény keletkezett.

Az első párt félévi tapasztalás nyomán elvül kimondta, miszerint a fő előadási nyelv az algymnasiumban a tót, a felgymnasiumban pedig a magyar legyen. Ezen párt véleményének támogatásául adja elő, hogy minden helyi és nemzetiségi érdekekkel és viszonyokkal már eléggé megismerkedett volna; de ez egészen helytelen és hibás állítás, mert 4 hónapi itteni tartózkodása alatt lehetetlen a helybeli és vidéki összes lakosság sokoldalú kívánságait és szükségait megismerni. Azonfelül ezen párt egyénei az itten és egész környékben uralkodó nyelvet vagy nem értik vagy pedig csak török és azért nem is léphetnek a néppel valami szorosabb érintkezésbe, hogy így képesek lehetnének annak valódi szükségének megítélésére, legfeljebb némely egyesek kivételével, akik egyébiránt megént túlfeszült, zavaros és elégedetlenséget okozó nézeteikkel nem törekszenek a békét helyreállítani a hazai összes nemzetiségek közt, hanem szörnyű képletek után esztelenül hajhászkoznak, melyek minden valósággal ellenkezően, mindig eredmény nélküliek maradnak. Azon körülmény is észreveendő, hogy az itteni tanárok nagyobb része szerint az itt uralkodó tájnyelvekbeni járatlansága miatt, részint pedig ellenszenvtől ösztönözten, a tótok és németek viszonyait valódi felfogni nem képes, miért is ezen párt rész feljogosított és meghivatottnak megnyugvással nem tekinthető az oly tanterv kidolgozására, mely az itteni pártokat minden tekintetben kielégíthetné.

A második párt megint több évi tapasztalására, valamint (^a a tót nép nevében több és a nép bizodalmaival^b) biró felszólalásokra épített azon nézetét kívánja külön feljegyeztetni, mely szerint az alsó osztályokban csak legfeljebb egy, a felsőkben pedig két, legfeljebb három tantárgy magyar nyelven előadandó lenne. Az egyenjogúság azonnal megszűnne, ha az első párt véleménye szerint a felső osztályokban csak két tantárgy előadhatnák tótul, a többi pedig magyarul. Valóban csak akkor, (^aha a kisebbség indítványa kellő tekintetbe vétetnék, a közmegelegedésnek visszaállítása bizton reményelhető;^b) akkor az elnyomott pártnak is minden alkalma elvétetnék abbéli panaszai ismételésére, (^chogy tanintézet más célokra használtatik, mint melyekre tulajdonképen szánva van. Ezután mindenki örömet tanulna meg magyarul is^c), mivelhogy ezen nyelvnek használatát és fontosságát, mint azt is belátandá, hogy ez anyanyelvének korlátozása nélkül eszközölhető.

(^a—^b) Podčiar knuté referentom.

(^c—^c) Zdóraznené po strane.

Mely osztályban kezdessék meg a tót nyelvtannak előadása? e részben nagy a szükség, hogy a tót nyelv tanítása az első osztálytól kezdve egészen nyolcadikig bezárólag hetenként 2 és így összesen 16 órában eszközöltessék. A felsőbb rendelet hangzik: „A neveléstani és oktatási elvek az ellen szólván, hogy a gyengékorú tanulók több nyelvek nyelvtanát egyszerre tanulni kényszeritessenek; az 1 és 2-ik osztálybeli tanulók egyedül a latin és magyar nyelvtanok tanulására volnának kötelezendők, mint-hogy méltan feltehető, hogy azok anyanyelvüknek nyelvtani elemeivel már az elemi iskolákban megismerkedtek...” stb. Az anomalia lenne azon nyelvnek nyelvtanát nem tanítani, melyen az előadás történik. Ezen szakasz, hogy a tanulók már az elemi iskolákban az anyai nyelvekkel megismerkedtek, nem állja ki a próbát; ezen cél eléréseül szükséges volna előbb az (b)elemi iskolákat kellőleg szervezni,^{b)} mert ha valaki most azon követelményekkel lépne fel az elemi iskolák iránt, melyeket a külföldön lehet elérni, akkor a Magyarországon a fenálló gymnasiumok legalább felét bezáratni kellene.

Azon pontra vonatkozólag, mely tárgyak és mely nyelven adassanak elő? a tanárok véleménye igen eltérő. Az alólírt alig képzelheti magának, mikép a klasszikus nyelvek tanítása és a klasszikus íróknak idegen nyelvre való fordítása (c) még azon esetben is, ha a tanuló az idegen nyelvet eléggé már bírja, neki oly hasznot hozhatna, melyet elérhette volna, ha a római és görög írók műveit saját anyanyelven tanulná és fordítana^{c)}, minthogy csak így ezen remekírók régi szellemébe behatni s olyat magának sajátjává tenni lehetséges. A tanulóknak kell a tanulást könnyebítni, nem pedig nehezíteni, mely utóbbi azonban akkor történne meg, ha a remekírók idegen nyelvre fordítatnának, minthogy ezen klasszikus nyelvek fontosságuknál fogva csakis oly nyelven előadhatók sikeresen, melyet az ifju legjobban ért. Ha a felső gymnasiumban a történelem, mennyiségtan s a magyar irodalom, tehát három tantárgy magyar nyelven adatnék elő, az elegendő lenne az illető tanulónak a magyar nyelvbeni oly kiképzetésére, hogy a gymnasium bevégezte után az egyetemen a magyar előadásokat minden akadály nélkül hallgathassa.

Sőt az első párt tantervezete szerint az itten működő tanterők a tantárgyaknak a meghatározandó tájnyelvekeni előadására elegendőknek nem találtnak, mert ha a fő előadási nyelv az algymnasiumban a tót, akkor elkerülhetlenül szükséges, hogy az I, II és IV osztály főnökei (L u b r i c h, G a l a m b o s, S i m o n i t s), kik most mindnyájan a tót nyelvben járatlanak és kik közül kettő még a német nyelvben sem kellően kiképezve vagy on, más tanítók által felváltandók lennének. Az alólírt már egyszer jelentette, hogy kellő tekintet nélkül az illető tanárok szaktudományaira, azoknak állomások kijelöltetvék, melyeken hivatásuknak megfelelően tehetségökben nem áll s melyekre nem is képezték ki magokat. A mostani előadási órák száma a

természeti és matematikai tantárgyakra nézve az előbbeni ausztriai gymnasialis rendszer erányában leszállított, mégis ugyanezen tantárgyak előadásával 4 tanár (Klamarik, Szakmáry, Dékány, Stoczek) bízott meg, holott azelőtt kettő elégséges volt és most is van ezen celnak megfelelni, mely szerint szükséges volna Klamarik, Dékány és Stoczek, mint a tót nyelvben egészen járatlanokat, innen eltávolítani és helyettök két a philologiai tanulmányokban és a egy a matematikában kiképzett tanárt ide kinevezni.

Ennek következtében tehát az egész tanári testület következő módon összeállítandó lenne, hogy a tanári kar 13 személyből álljon, és pedig:

Az igazgatón kívül 5 klasszikus philológiában kiképzett tanárból, 1 magyar nyelv tanárából, 1 tót *nyelv tanárából*, 1 német nyelv tanárából, 2 földrajz- és történelemben kiképzett tanárból, kik közül egyik a bölcsészetet is tanítja, 2 mennyiség- és természettanban kiképzett tanárból, kik közül egyik a természetrajzt is tanítja; összesen 13 személy.

Mindenesetre elkerülhetetlen szükséges, hogy a tanárok alkalmazhatók, magyar, tót és német nyelvekben jártasak s emellett még saját szakkiképzettségükön kívül egyes tanulmányok legalább oly ismeretségének birtokában legyenek, hogy valamely tanár megbetegedése vagy hiányzása esetében olyat supplealhassák.

A fenecetelt valódi körülmények szerint tehát Lubrich, Galambos, Simonits, Dékány, Stoczek és Klamarik tanárokat eltávolítani és helyettök más 3 klasszikus philológiában, továbbá 1 német, 1 tót és 1 mennyiség- és természettanban kiképzett tanárt ide kinevezni kellene.

Mivel azonban ezen indítvány tüstént valószínű lehetetlen, az alólírt alázatosan terjeszti föl, mikép két tanár, nevezetesen a tót nyelv, történelem és bölcsészet tanítására és más két klasszikus philológiában kiképzett tanár Lubrich és Simonits helyett okvetlenül szükséges, és pedig a közeledő másod félév beállításával, mivelhogy igen sajnós, hogy az ide kinevezett tanárok közül egy sem képes oly fontos tudományt, mint történelem, a felsőbb osztályokban tanítani és ha az alsó osztályokban működő osztályfőnökök a tanulók anyanyelvüket nem értik, mert oly esetben a tanítás nagyobb részben eredmény nélkülivé válik.

Besztercén, február 26-án^d 1862.

Stepán János mp.,
az igazgatói ügyek ideiglenes vezetője.

d) Pötv. 28-án

c)

Besztercebányai kat. gymnasium igazgatóságának.

A folyó évi februar 12-én 75207 szám alatt kelt itteni intézvénnnyel¹ közlött 1861 december 20-ki 15657 számú kegyes udvari rendelvénnyel³ értelmében, mely szerint az ottani gymnasiumnál magyaron kívül a német és tót nyelv mint egyenjogú oktatási nyelv használandó és folyó évi februar hó 26-án 53. szám alatt kelt felterjesztése folytán ezen gymnasiumnál a 1862/3 tanévtől kezdve következő tanfelosztás s tanterv alkalmazandónak határoztatik:

I-ör. A magyar nyelv a III.—VIII. osztályig, a történelem a III.—VIII. osztályig, bölcsészet VI.—VIII. osztályig magyar nyelvben tanítandó.

II-or. A német nyelv a III.—VIII. osztályig, a természettan IV.—V. VII. és VIII. osztályban, a menyiségtan a III.—VIII. osztályig németül adandók elő.

III-szor. A többi tantárgyak totul tanítandók, a más két nyelv segédképeni használata mellett.

IV-szer. Az első és II-ik osztályban a magyar nyelv magyarul, tótul, a német nyelv pedig németül, tótul tanítandó.

V-szor. A hittan a tanoncok anyanyelvén előadandó.

Az idezárt tantervtől eltérni szabad nem lévén, annak pontos végrehajtása elváratik.

29.

V Budíne dňa 22. februára 1862.

Dobrozdanie Štefana Priviczera, podpredsedu uh. miestodrž. rady, o slovenskom pamätnom spise a o Moysesovej ponose.

Pöv. čistopis v a. miestodržiteľskej rady, na u. m. Rubopis: Erdödi Gróf Pálffy Mór, Ó cs. kir. apost. Felsége valóságos belső titkos tanácsosa és kamarása, altábornagya és Magyarországban helytartójának Ónagyméltóságának. I. Na rube: 2907 14 dr. Helytartó. Tu sú ďalej poznámky (zväčša už nečítateľné). shrnujúce hlavné body Pálffyho pripomienok k veci: Die Slovaken gleichberechtigt. Eigenes Kronland. atď. Prehlásky, i, i normalizovane.

Nagyméltóságú Gróf és királyi Helytartó Úr!

Multévi december 24-én 14164/eln. sz. alatt kelt nagyrabesült felszólítása¹ következtében, mely által kétrendbeli legfelsőbb helyen benyújtott s mellékletben visszakapcsolt folyomódás, melynek egyikében egy küldöttség a magyarországi felvidéki megyékből az ottani tótajkú lakosság panaszait és kérelmeit

³⁾ Vid' č. 16 tu.

¹⁾ Vid' č. 19 tu.

Ő cs. kir. felsége elejébe terjeszté^a, másikában pedig a besztarcebányai rom. kath. püspök, az előbbi mintegy kiegészítve, tekintettel a megyéjebeli közoktatási viszonyokra, ama kérelmek teljesítése mellett emel szót, vélem avégett közöltetett, hogy értekezve a magyar kir. helytartótanács illetékes tagjaival, a beható tárgyalásokat azonnal megkezdessem és azok eredményét, figyelve az ország közjogi viszonyaira és törvényeire, adandó véleményemmel együtt N a g y m é l t ó s á g o d n a k terjesszem elő; van szerencsém N a g y m é l t ó s á g o d n a k következőket tiszteletteljesen jelenteni.

Azon tárgyalások, melyek a kérelmekkel összefüggve, különösen az iskolaügy rendezését és a tannyelvnek a középoskolákbani meghatározását illetik, az e tekintetben leérkezett m. é. december hó 19-én 15657 sz. a. kelt kegyelmes udvari rendelet² következtében bevégeztetvén, a többi folyamodási pontok pedig ezidőszerint és természetüknél fogva kormányszéki ellátás alá nem tartozván, a magyar királyi helytartótanács több tanácsaival, névszerint Danielik János püspök, Friedrich György, Hueber Zsigmond, Sztankovics Károly, Baintner János és Mandics Tóddal értekeztem és e tárgyat kellőképp megvitattam, mely alkalommal következő véleményben állapodtunk meg.

Nagyfontosságú kétségkívül azon folyamodvány, melyben több, a tót nemzetiséghez számított egyének, kik állásban és míveltségben kitűnnek, panaszait és kívánataikat az egész tótajku népség nevében a legmagasabb trón előtt kifejtik, de ezen fontosság magának a tárgy lényegében, és nem a folyamodók személyiségében rejleni tapasztaltatott, kik oly ügyben, mely nemcsak az egész tótajku népség érdekeit, hanem azokon túl az egész ország alkotmányos szervezetének gyökeres átváltoztatását veszi célul, minden, vagy az érdeklött nép, vagy az ország nemrég teljes működésben volt alkotmányos testületektől nyert megbízás vagy kiküldetés nélkül, védnöki tisztet magokra^b önként válaltak.

A folyamodók fellépésének jogosultságát nem tagadhatni, mert Ő cs. kir. apostoli felségéhez, mint az államhatalom központjához és a törvényhozás főtényezőjéhez sérelmeivel és panaszaival mindenki szabadon járulhat; hanem a hangulatot, mely a kérdéses folyamodványban az egész tótajku népség érzelmeinek és vágyainak tolmácsaként lép fel, valódi mértékére visszavezetni szükségesnek tartatott, midőn tudva van általjában azon döntő körülmény, hogy a tótajku népség (összege és annak míveltebb és kitünőbb állásu része a folyamodók törekvéseit nemcsak nem osztja, hanem azokkal egészen ellenkező meggyőződéseket táplál és nyilvánít.^{c)}

^{a)} *Po strane*: NB 4 darabbal/5db. (Vid' č. 9, 10 a 11 tu.)

^{b)} *Podčiaroknuté, po strane B.*

(c—c) *Zdôraznené po strane čiarou.*

²⁾ *Vid' č. 16 tu.*

Maga a folyamodvány lényegére áttérve feltűnő, hogy a tótajkú népség sérelmei csak egész általánosságban adatnak elő és azok (oly eseményekkel hozatnak kapcsolatban, melyek egészen más előzményekből folytak és nemcsak e népség, hanem általában az ország minden jobb érzelmű és törekvésű lakosok sziveit, nemzetiség különbsége nélkül, fájdalommal és aggodalommal töltik el.^{c)}

A politikai rajongások kijózanodásában, az élet és körülmények valódi szükségleteinek igaz felfogásában rejlik e korjelentek orvoslása, melyek, sajnosan be kell vallani, a multban, mikép a jelenben, nemcsak bizonyos nemzetiségeket leptek el, hanem itt is, ott is pártolókra, de ellenekre is találtak.

Mindamellet elemelve a folyamodványba részint kifejtett, részint csak a sérelmeseknek állított törvények idézésével érintett panaszokat, azok abban látszatnak összpontosulni, hogy a magyar nyelv a latin helyébe törvényhozási és közkormányzati közeg polcára emeltetvén, annak kiképezéséről és terjedéséről az ország törvényhozása a többi nemzetiségek sérelmével gondoskodott; hogy több csupán a magyar nemzet érdekét emelő intézetek alapítottak, és végtére a tót népség sem a törvényhozásban, sem a közkormányzatban őt illető befolyásra nem emelkedhetett.

Tagadni nem lehet, hogy az 1792-ik évi 7-ik, 1830-ik évi 8-ik, 1836-ik évi 3-ik, 1840-ik évi 6-ik, 1844-ik évi 2-ik törvény-cikkelyek azon időben, midőn a közmíveltség szüksége érezhetőbbé vált, s átláttatott, hogy a jelenlegi élet kívánalmaihoz kötött haladás a holt latin nyelv által egyedül nem eszközölhető; azon időben, midőn a politikai jogok gyakorlata és a hivatal-képesség még főleg csak a nemesség, melynek legnagyobb része a magyar nemzetiséghez ragaszkodik, tulajdona volt, a magyar nyelvet emelték a törvényhozás és közigazgatás egyedüli közegévé, de habár e tekintetben némi túlzás a nemzet törekvéseitől távol nem tartatott, az általában mégsem terjedett a többi népek nyelvének elnyomatására; s most, midőn a viszonyok változtak, a polgári jogok gyakorlata és a hivatal-képesség az ország lakosaira minden különbség nélkül kiterjesztetett, ama törvények módosításának szükségessége nemcsak Ő cs. k. apost. felsége által kimondatott, hanem az ország lakosai minden rétegében közérzelmévé vált, melyet a (b)legközelebbi törvényhozás^{b)} a kormány bölcs vezetése alatt valószínű is fog.

Ezáltal reménylhetőleg minden igaz panaszok meg fognak szüntetetni és nemcsak a magyar, hanem az ország minden nyelvűinek a közigazgatásban és törvényhozásban illő állása biztosítani, bár akkor is a kormányzat egysége és azért lehetősége tekintetéből mindig fennmaradand azon szükség, felsőbb fokozatban bizonyos egységes nyelvbeli közegben megállapodni.

A magyar tudóstársaság, melyről az 1827-ik évi 11-ik, 1827-ik évi 12-ik, 1840-ik évi 42-ik törvénycikkely; a magyar

nemzeti színház, melyről az 1836-ik évi 41. és az 1840. évi 44-ik t. c. szólnak, vagy kizárólagosan önkéntes adakozásokból keletkeztek, vagy, mint a nemzeti színház, oly kivetés útján alapítottak meg, melynek terhét kizárólag a nemesség viselte s így abban, hogy az adakozók és a nemesség saját nemzetiségének és nyelvének emelésére törekedett, a többi nemzetiségek elnyomását keresni nem lehet.

A „Ludovicea“ katonai intézet alapítványa, melyről az 1805-ik 4-ik, 1808-ik 7-ik, 1840-ik 43-ik t. c., nemkülömben a nemzeti muzeum, melyről az 1808-ik 8-ik, 1836-ik 37-ik és 38-ik t. c. rendelkeznek, hasonlóképp önkéntes adakozások által hoztattak létre, nem egyes nemzetiség kizárólagos javára, hanem az ország mindenrendű és nemzetiségű ifjak kiképeztetésére és a közhasznú tudományos és művészeti kincsek összegyűjtésére, minélfogva elfogulatlan szellem és érzés ezekben nem fedezheti fel a külön nem magyar ajkú nemzetiségek elmellőzését.^a

A törvényhozásban közvetlen részvét mindég követválasztás által lón az ország törvényei szerint eldöntve, és legutóbbi alkalommal Ő cs. k. apostoli felsége által kiadott ideiglenes rendelmény következtében népképviselőlet alapján teljesítve, hol a tótajku népségnek aránylagos befolyása lévén, annak miképeni érvényesítése a pártusák ily tényektől elválaszthatlan működésétől és a bizalom nyilvánításától függ anélkül, hogy az eredmény nem kedvező alakulásából mindég jogsérelmet következtetni lehetne.

De ezen eredmény nem is végződött a tótajku népség kizárásával, mert számosan vettek részt minden időben annak köréből a magyar törvényhozó testületben s abba minden párt-színészet mellett jelentékenységre is emelkedtek, kik ha nem követték is mindenben a folyamodók nézetét, azért mégsem szüntek meg a tót nép tagjai lenni s annak javát felfogásuk és meggyőződésük szerint keblükben hordani és tetteik által előmozdítani.

Szintoly kevéssé lehet érteni azon panaszt, mely szerint tót származású és ajkú egyének a megyékben és kormánysszékeknél nemzetiségök miatt hivatalviselésből kizárva lettek volna, mert a megyékben a tisztviselőség majdnem kirekesztőleg a vidékbéli lakosság számából vétetik, a kormánysszékeknél pedig bizalom és képesség az elhatározó tényezők, s ezeknek alapján számos tótajku egyéniség, a multban úgy, mint a jelenben, nyert alkalmazást, sőt bátran el lehet mondani, hogy a többi nemze-

^a) *Značkou + sa tu doplňuje z osobitných poznámok, opatrených po strane Pálffyho parafoj (Megjegyzések a beküldött bizottmányi nézetekhez a tót küldöttség s Moyses besztercebányai püspöknek legmagasb helyett beadott panaszaink irányában): kiknek szinte szabad lett volna magányvállalkozás útján saját nyelvük érdekében szintazt tenni, mit a magyarok tettek. Hogy a kormány részéről a tót nyelv kiképzéséhez előbb kevés történt, az igaz, de azon segíteni a legfelsőbb leirat értelmében és a méltányosság szellemében a szükséges intézkedések már megtörténtek és tervezésben vannak.*

tiségekhez^e aránylag az ország egyházi és világi méltóságaiiban, és az ország majdnem minden vidékére átszármaztatva, alsóbb fokozatú hivatalokban a tót eredetű egyéniségek legnagyobb számmal részesítettek alkalmazásban és kitüntetésben.^f

Csak az kívántatik e tényleges állapot valóságának elismerésére, hogy azon jellemző tény, melyhez a tót nemzetiséghez való számítás természetesen kötve van, a maga tisztaságában felfogva, bizonyos^g irány és törekvéssel ne ugyan azonosíttassék.

A többször érintett folyamodvány fontossága egyébiránt nem annyira az általánosságban előadott, tisztán körül nem vonalozott s tényleg nem igazolt sérelmek és panaszokban, miknek alaposságát felismerni vagy tagadni a változó idők, nézetek és egyéniségek szerint mindég lehetséges leend, hanem inkább azon kívánatokban fekszik, melyek az állítólagos bajok orvossága gyanánt előterjesztetnek, és ugylátszik e célon túl messze terjeszkednek.

Ezen kívánatok alapja egy tót kerület kiszakítása és törvényhozási és közigazgatási újboli alakítása.

Az oktatás elrendezése körüli kívánalmak a másodrendű folyamodvány következtében tüzetesen előkerülvén s itt érintetlenül hagyatván, nem lehet azon tekintetben meg nem jegyezni, miszerint az ország törvényhatóságainak területi rendezése, a közkormányzat és törvényhozás miképeni alakítása és a törvényhatóságok statutarius jog gyakorlatának körülvonaloazása az ország alkotmánya szerint mindég az összes törvényhozás, tudniillik a törvényesen összegyűlt országgyűlés és Ő cs. k. apostoli felsége közmegegyezésétől függött és jelenleg is függ, miután Ő cs. k. apostoli felsége mind az 1860-ik évi október 20-án kelt diplomában, mind az utolsó országgyűléshez kibocsátott leirataiban azon legmagasabb elhatározását ünnepelesen kijelenteni méltoztatott, hogy a törvényhozó hatalom jövődre csupán az ország alkotmánya értelmében általa és utódai által gyakoroltatni fog.

Mellözve azon számos törvényeket, melyeket a magyar alkotmány sorából e joggyakorlat mellett felhozni lehetne, elégséges legyen az 1836-ik évi 30-ik *törvény*cikket annak bizonyítására idézni, hogy még egyes határok a megyék közötti be- vagy kikebelezés esete a törvényhozás teendőihez számított, annyival inkább pedig odatartozónak ki kell jelenteni azon nagyszerű területi változásokat és alakításokat, melyek az e folyamodványhoz kapcsolt kiváltságlevél javallatában terveztetnek.

e) *Megjegyzések* +: a magyart kivéve

f) *Megjegyzések* +: és jelenleg is, amennyiben csak lehet és alkalmas egyének találatnak, minden nemzetiségek, és ugy a tót is, a szervezésnél tekintetbe vétettek s vétetni fognak.

g) *Megjegyzések* +: a jelenleg kezdett új tót

Az idézett kiváltságos levél javallata, melynek részleteit taglalni szükségesnek nem tartatik, teljes mértékben kitünteti azon horderőt, mire a folyamodók kívánatai terjednek; mert midőn az 1-ő és 2-ik §-ban a tót kerület szervezése tekintetéből törvényesen fennálló megyék összesítése és szétszakítása tervezetik, a B alatti fejezetben e kerület részére a 15-ik § oly messze-ható, a statutarius jogon minden rendezett államban kívül fekvő törvényhozási önálló hatalom követeltetik, mely az ország törvényhozási hatalmának egységét, a polgári magány és büntető törvényeken kívül, majdnem minden tárgyokban megsemmisí-tené; a 19-ik és következő §§, nemkülömben a C alatti fejezetben a kerület belkormányzatának akkénti alakítása hozatik javal-latba, mely e kerületet majdnem minden ügyekben közvetlenül a legfelsőbb államhatalommal összeköttetésbe hozva, a tör-vényes kormányshékek befolyását vagy egészen megsemmisíti, vagy pusztá formaságokra szorítja; az 57. § pedig Ő cs. k. apostoli felségét a legfőbb ítélőtörvényszék idő és tetszés sze-rint változható kijelelésére felkérvén, még a törvénykezési és igazságszolgáltatási organicus kapcsolatot az ország többi ré-szeivel megszakítja; és végtére az ország alapítványai részre-hailó, sem azok keletkezésével, sem azok céljával meg nem egyező a 62 és 63. §§ tervezett felosztásában az ország közállo-mányátoli elkülönzés nyíltan kijelentett vágyak közé sorozatik.

De még itt sem állapodik meg a kívánatok terjedelme, hanem tetézésül a 64. § új kapcsolási területek kijelelésével a nemzeti surlodások és versengések időszakának végtelenségét előre megalapítja.

Világos innen, hogy az út, melyen ilyféle kívánatok ér-vényre juthatnak, nem lehet az, mely a folyamodók által, hivat-kozással a II. rész 7-ik és 9-ik címekre kijellettetik, tudniillik egy Ő cs. k. apostoli felségétől eredő kiváltságlevél kiadása, mely a II. rész 11-ik címe szerint az ország közjoga és alkot-mánya ellenére érvénytelen volna; hanem csupán és egyedül csak a törvényhozás összes tényezőinek közmegegyezése, kiknek feladata leendő kielégíteni a jogos kívánatokat, megszüntetni az igazságos panaszokat, de egyszersmind végkép szakadni az újabb kor azon téveszméjével, mely szerint a nemzetiségek cso-portulása államszerződéseken és törvényeken túl emelkedhetik és a világ békéjét, az államok alapjait és az országok alakját folytonos bizonytalanságban tarthatja.

Ily körülmények között a kormány megfontolása jelenleg nem e folyamodvány lényege, nem is az út, melyen az elinté-zendő volna, hanem csak akörül foroghat, mennyiben tanácsos és kívánatos, hogy a törvényhozás másodtényezője előtt indít-ványozási jogát érvényesítse.

Akár a beadvány magányfolyamodványon túl nem emel-kedő alakja, akár pedig annak tartalma tekintetbe vétetik, annyival kevésbé tartatik tanácsosnak, hogy Ő cs. k. apostoli

felsége e javallatnak királyi előterjesztvényeiben helyt engedjen, miután különben a kormány e javallat irányában mintegy helyeslő pártállást elfoglalván, az ország nagyobb számú lakószociális érzelmeit sértené, Ő cs. k. apostoli felsége pedig már ugyis kijelentette, s a legközelebbi múlt országgyűlés is az irányban nyilatkozott, miszerint a jövő törvényhozás legfontosabb teendőihez tartozandó a különajku nemzetiségek jogosult igényei kielégítése, és e tárgy, ez igények kielégítésével végleges elintézését amugy is nyerendi, anélkül hogy annak tüzetes kijelelésével a nemzetiségi surlódások még inkább megmérgeződjenek.

Hátra van még a folyamodvány záradékában kijelentett azon kívánság, hogy a só ára leszállítsassék, a földadó alapjául szolgáló becslés kijavítsassék és a felvidék vasutak építésével ugyanazon előnyökben részesítsessék, mint az ország alsóbb vidéke.

Vannak ugyan törvények, különösen az 1548-ik évi 29-ik, 1550-ik évi 68-ik és 1715-ik évi 13-ik, melyek az ország felsőbb részeinek a só használatában az akkori idők viszonyaihoz képest némi előnyeket biztosítottak; de az ország későbbi törvényeiben ezen kedvezések, mik a só árára közvetlenül nem terjedtek, többé elő nem fordultak, és az adózás egyformasága és általánossága ily követelmények helyeslését ugyis ki fogná zárni.^h

A földadó alapjául szolgáló becslés ('helyes vagyⁱ) helytelen volta általánosságban előadva annyival kevesbé vétethetik tárgyalás alá, miután azt csak a községek és egyes birtokosok felszólamlása alapján lehetett és keletett bíráló alá venni; mi ott, ahol az elmulasztatott, most ily általános, az adófizetők minden osztályzatában és minden vidéken előforduló panaszokra szabályszerűen meg nem történhetik.^j

Egyébiránt e két kívánat közvetlenül a cs. k. pénzügyi miniszterium elintézéséhez tartozik, mely e tekintetben saját közegeinek meghallgatása után a fennálló törvények alapján határozni vagy a szükséges törvényhozási rendelkezést kieszközölni^k fogja.ⁱ

Végtére a vasuti közlekedés a felvidékre való kiterjesztés azon kívánatok közé tartozik, melyeknek jogosultságát tagadni nem lehet, de e tekintetben a forgalom valószínű élénksége és közvédelmi szükségletek azon egyedüli tényezők, mik addig, míg az állam megerősült pénztehetsége magasabb nemzetgaz-

^h) *Megjegyzések* +: Külömben a só árának leszállítása az egész országban kívántatik, s pedig azon reménynél fogva, hogy ezáltal a fogyasztás növekedni s az ebbéli jövedelem szinte nem fog csökkenni.

ⁱ) (*t—i*) *V spojeni s Megjegyzések vypadne.*

^j) *Megjegyzések* +: ahol pedig ezen felszólamlások az adóhivatalok által helyeseknek nem találtattak, az illető panaszok, a cs. k. pénzügyi miniszt. elintézéséhez tartozván, melynek tisztje lévén e tekintetben etc.

^k) *Megjegyzések* +: innen e tekintetben orvoslás nem tétethetik. Külömben kötelességemnek tartom e tekintetben megjegyezni, hogy az ebbeli panaszok nemcsak a tót vidékekre kiterjesztvén, egy alapos vizsgálatnak megrendelése nemcsak kívánatos, de szükségesnek is mutatkozik.

dászati célokra nevezetes áldozatokat hozni képes nem leend, döntő érvénnyel bírni fognak; miután főleg magánytőkék biztos és jövedelmező elhelyezése által s az állam terhelhetésének lehető kímélése mellett mutatkozik reménység e kívánság valószínűsítésére. E tekintetben tehát a magányvállalkozás ébresztése azon egyedüli út, melyre a felvidék lakosságának hatni kell, hogy vágyainak teljesülését mihamarább elérje.

Befejezvéen eszerint az első folyamodás tárgyalását, ami a második beadványt illeti, saját és a velem értekezett tanácsosok véleménye következőkben központosúl:

M o y s e s István, besztercebányai püspöknek m. évi december 5-én kelt Őfelségéhez benyújtott sérelmi panasza két főpontból áll; az egyik vonatkozik az országnak tót és német vidékein létező katolikus elemi iskoláknak követelt magyarosítására, a másik pedig arra, hogy bár a m. é. október 5-én 13583-ik sz. alatt kelt kegyes királyi udvari rendelvéný³ által meg lón hagyva, miszerint a katolikus gymnásiumoknak ideiglenes szervezeténél a honbéli külön nemzetiségek méltányos igényei lehetőleg kielégítenessenek, ugyanazon hó 21-én kibocsátott helytartótanácsi intézvény⁴ által épen ellenkező történt volna, különösen pedig a besztercebányai gymnásiumra nézve ellenkezője azon véleménynek, melyet előbbi előleges felszólításra mind a folyamodó megyéspüspöki minőségében, mind az említett középtanoda igazgatósága felterjesztett.

Mi az első pontot illeti, a magyar kir. helytartótanács tapasztalván, hogy a politikai szenvedélyek még az elemi iskolák terére is kezdetek kiterjedni s ezáltal a hazai ifjúság már zsenge korában oly irányba vezetetik, mely a tekintélyek iránti tisztelenséget eredményezheti, nem késett ezen, az ifjúság erényes indulatát megingadozható bajnak elhárítására m. é. október 20-án 61.917 sz. a. kellő intézkedéseket tenni, mely intézvény másolata idecsatoltatik.¹

Ezen intézvényben a lecketervet és órafelosztást kimutató táblás jelentés is bekívántatván, az illetők figyelmeztetve lőnek, hogy a lecketerv- és órafelosztásnál a magyar nyelv tanítására is kellő figyelem fordítandó leend.

Mennyire távol volt a m. k. helytartótanáctól ezen intézvény kibocsátásánál, nevezetesen az említett figyelmeztetésnél a gondolat, hogy a nem magyar ajkú elemi iskolákat magyarosítással, a magyar nyelvnek beléerőszakolással fenyegetse: mutatja már maga azon intézvénynek körrendeleti alakja, mely mint ilyen az ország valamennyi kat. érsekei és püspökeihez, fő- és alreáltanodai igazgatóságaihoz menesztetvén, a lecketerv és órafelosztás megemlítésénél nem mulaszthatta el ezen figyelmeztetést már csak azon oknál fogva sem, mert jövőre az ország

¹⁾ *Po strane: 'I.*, ad I. (*Vid' č. 7 tu.*)

³⁾ *Porovn. č. 5b tu.*

⁴⁾ *Vid' č. 8 tu.*

gymnásialis iskolaiban senki oly tanonc nem vétethetvén fel, ki kellőleg ki nem mutatja, hogy magyarul legalább olvasni és írni megtanult, ennek elmulasztása leginkább a nem magyar eredetű és ajkú tanoncokat és ezek szülőit fogta volna sújtani, mint akik gyermekeiket gymnásiumba küldendők, többnyire a több (azelőtt 6, most 8) évi tanfolyamot úgy szokták elosztani, hogy egy része alatt gyermekök valamely magyar városban, más része alatt pedig német városban tanuljon, miszerint a gyermek mindakét nyelvet elsajátíthassa; következőleg ha a nem magyar eredetű ifjunak otthon a községi elemi tanodákban mód nem nyujtatik a magyar nyelvből legalább annyit megtanulni, hogy olvasni és írni tudjon, a szülék kénytelenek lesznek őt már mint kis gyermeket más, magyar község elemi iskolaiba küldeni, miáltal nemcsak hogy még inkább magyarosodnék el, mert ugyszolván élte első zsengejében szakadna ki nyelvrokonainak köréből és kerülne a magyar nép körébe, hanem a szülék is inkább terheltetnének, mert őt több éven át kényteleníttetnének idegen helyeken ápolási s nevelési költséggel ellátni.

A követelmény, hogy a gymnásiumba felvétetni óhajtó ifjak magyarul legalább is olvasni és írni tudjanak, az 1860. október 20-ki legfelsőbb kibocsájtványok azon határozatainak alapulván, melyek által Magyarországon a közigazgatás és törvénykezésben a magyar nyelv hivatalos közlönként visszaállítatik, következőleg a magyar nyelv ismerete és tudása Magyarországon általános társadalmi közszükséggé és érdekévé vált. Mindaddig, valámig az említett 1860. október 20-ki legfelsőbb kibocsájtványok erejökben fennállanak, fennálland a gymnásialis iskolákra nézve ama követelmény is; a m. k. helytartótanács az idézett intézkedésbe foglalt azon figyelmeztetésével, hogy tudniillik az órafelosztásnál és lecketeravnél a magyar nyelvre „k e l l ő” gond fordítandó léssen, semmi mást, hanem egyes-egyedül ama követelményt tartotta szem előtt, mint a „k e l l ő” melléknévnek használata eziránt minden kétséget eloszlatólag tanuskodik; a „kellő” figyelem csak olyan figyelem lehetvén, mely épen nélkülözhetlen és szükséges, azontul pedig, vagy ott, hol épen semmi szükség reá, nem kötelez.

Tekintve az 1860-iki október 20-iki diplomában kimondott fentebbi legfelsőbb szándokot, az a középintézeti oktatásban csak úgy vala létesíthető, ha a nem magyar vidékbeli ifjuságnak is már a gymnásiumokban mód és alkalom nyujtatik e nyelvet tökéletesen sajátjává tehetni, hogy akkép az ország mindenrendű hivatalaira képsévé váljék. Így fogták fel ezt az országnak mind világi, mind egyházi hatóságai, melyeknek jelentései alapján s hozzácsatolása mellett tétetett m. é. július 31-én 52325-ik sz. a. legfelsőbb helyre felterjesztés; így maga a panaszló püspök úr, kinek e részbeni nyilatkozata eredetben újra idemellékeltetik.^m

^m) *Po strane: 2 'l. ad. I. (Vid' č. 3 tu.)*

Mily tanterv készült ehhez képest a magyar, s milyen a nem magyar vidékű kat. gimnáziumok számára, azt a királyi helytartótanács m. é. 58244 sz. a.⁵ Ő cs. k. apostoli felségének részletesen legalázatosabban feljelenteni el nem mulasztá, melyre ugyanazon évi december 20-án 15.657 sz. a. kelt a legfelsőbb elhatározás.⁶

Nem lehet ez alkalommal meg nem jegyezni, hogy a szláv nyelv a besztercebányai gimnáziumba ezelőtt sem használtatott tannyelvül, hanem előbb a latin, utóbb a német, s mégis azon időkben a besztercebányai megye papsága szónoklati és néptanítási képességben nem maradt hátra, mindamellett, hogy a szláv nyelv tanulmányozása akkor egészen a papnevendék magányszorgalmára bízva volt. Annyival kevésbé lehet alaposnak elismerni a folyamodó püspök azon aggodalmát, hogy most, midőn e gimnáziumban a szláv nyelv mindenestre tüzetesen és alaposan tanítatni fog, e tekintetben hátrány kifejlődjék, habár ezen több nemzetiségű országban több nyelvek tanulása el nem mellőztethetik.

Az említett kegyes udvari rendelet megszabván azon határokat, melyek közt legyenek az ország nem magyar nemzetiségeinek igényei a középoktatásban kielégítendőek, a helytartótanács szoros kötelességének ismerendi azok között pontosan eljárni, mi végből a kellő előkészületek immár m. é. 75207-ik sz. a. minden katolikus gimnáziumhoz bocsátott intézvényvel, mely szinte másolatban 3/. alattⁿ iderekesztetik, elrendeltettek.

Ugyanez utóbbi szám alatt legfelsőbb helyre tett felterjesztéssel bemutatott az ujonan nevezett tanároknak minősítvényi táblája, melyből kitetszik, miszerint a királyi helytartótanács rendes tanároknak csak olyan egyéneket nevezett ki, kik a fenállott cs. kir. oktatásügyi ministerium által megszabott s eddig Bécsre szorítva volt tanári vizsgát jó sikerrel kiállották, vagy valamely köztanintézetnél már eddig is mint rendes tanárok alkalmazva voltak, a többiek helyettes tanároknak neveztetvén.

Mi pedig különösen a besztercebányai gimnázium új tanárszemélyzetét illeti, a királyi helytartótanács azon volt, hogy oda oly tanárokat adjon, kik azon vidékről valók, vagy legalább a tót nyelvet tudják; csak a felsőbb osztályokban kelle némely oly tanárokat alkalmazni, kik a magyaron kívül egyedül a német nyelvbeni előadásra képesek^o, mert tótajku tanárjelölt mindekkorig igen kevés van, mi másrészt arra is szolgál bizonyítékul, hogy a besztercebányai gimnáziumnak tiszta szláv tannyelvvel való szervezése, mint a panaszló püspök úr által jelen

ⁿ) *Po strane: 3/. ad. I. (Vid' č. 25 tu.)*

^o) *Po strane (ceruzou): Aufforderung an die Lehrer*

^b) *Vid' č. 8 tu.*

^e) *Vid' č. 16 tu.*

beadványával óhajtani látszik, ezidőszerint, még ha azon vidékbeli nép érdekével nem ellenkeznek is, kivihetetlen volna.

Ezekből állván azon felvilágosítások és nézetek, melyek az érintett kétrendbeli folyamodás további elintézését lehetővé teszik. N a g y m é l t ó s á g o d meggyőződést meríthet egyszersmind, hogy a királyi kormánysszék eljárásában és rendeleteiben semmi a nem magyar ajkú nemzetiségek elnyomatására célzó törekvések nem léteznek és hatályba nem léptek.

Buda, 1862-ik évi február hó 22-ik napján.

Priviczter István.

30.

V Trenčine dňa 28. februára 1862.

Profesorský sbor gymnázia trenčianskeho predostiera zprávu o vyučovacej reči a o domácich rečiach ako predmetoch na svojom gymnáziu.

Pôv. čístopis v R., č. 10868/1862 (v 204/1863—VII. 30). Na rube: 10868. 2 db. Helytartótanács. 2 d. 12933/862.

8. sz.

Nagyméltóságú magyar királyi Helytartótanács!

A folyó évi február 12-én 75207 szám alatt kelt magas rendelet következtében¹ van szerencsém az alólirt tanári testület által február 23-án megtartott rendkívüli értekezletnek eredményét, amint következik, alázatos készséggel ezennel felterjeszteni:

1-ör. Az előadandó tudományok első magyarázata az itteni gymnasiumban tót nyelven történik. Az ekkép érthetővé tett tárgyak azután magyarul is, rövid kérdésekben és feleletekben foglalva, adatnak elő. A feleleteknél mind a két nyelv használtatik.

2-or. A két felsőbb osztálynak tanoncai, minthogy azok már valamint a magyar, úgy a német nyelvben is meglehetősen jártasságot tanúsítanak, szoktatnak e két nyelv előadásakor saját eszméik ugyanezen nyelvekben könnyű mondatok általi kifejezéséhez, mi leginkább az olvasott daraboknál óhajtott sikerre vezet.

3-or. Az írásbeli dolgozatoknál, kiváltképen pedig a fordításoknál a tót anyanyelvre gyakorlatilag kellő gond fordítottatott. Eszerint az itteni gymnasiumban, valamint az előadásoknál, úgy az írásbeli dolgozatoknál is a tót, magyar és német nyelvnek egyaránti kiművelése céloztatik.

¹⁾ Vid' č. 26 tu.

4-er. Azon körülménynek, hogy a gymnasiumbeli tanoncoknak a tót nyelven kívül még a németet, kiváltképen pedig a magyart is, mi ezen egész ^a(környéknek legforróbb ohajtásainak^a) egyike, megtanulni alkalom nyújtatik, tulajdonítható, hogy a folyó iskolai évben az ifjúságnak száma jelentékenyen növekedett.

5-ör. Hogy az itt használt tót előadási nyelv a lefolyt iskolai év első felében is lelkiösmeretesen kezeltetett, az eddig felhozottakból világos. A második félévben e nyelv a 4-ik és 3-ik osztályban együttesen hetenkint 4 óráig tárgyalatni szándékoltatik. Mivel pedig a 4-ik és 3-ik osztálybeli tanoncok a magyar nyelvben egyformán beavatvák, e tárgy is ugyanazon osztályokban együttesen 4 óráig tárgyalható, ekkép azután a tót nyelv a magyarral egyenlő jogszerűségben részesülend. E körülménynél az illető tanárnak, ki mind a két nyelvet előadandja, fő gondja akörül forog, hogy ^a(minél hamarább alkalmas tót^a) (nem pedig cseh nyelven, mely ellen az itteni lakosságnak ellen-szenve mértéknélküli) szerkesztett olvasókönyvvvel és nyelvtannal láttassék el.

6-or. Az első félévben a német nyelv a f. é. január 12-én 3. sz. alatt kelt alázatos jelentés szerint az 1-ső osztályban külön, a 2-ik, 3. és 4-ben pedig együttesen a tanoncok legcsekélyebb terhe nélkül, jobbára gyakorlatilag, ohajtott sikerrel tárgyalatott. Ugyanazt második félévben is folytatni az illető tanár szándéka.

7-er. Az iskolai könyveink következő nyelven szerkeztvék. A hittan tót nyelven, a latin és német nyelv német nyelven; a természetrajz, természettan, történelem, földrajz és a számvetés magyar nyelven. A tárgyak az ifjúság általi könnyebb fel-fogása és megtanulása tekintetéből csupán csak az volna kívánatos, ha minálunk, kivált az alsóbb osztályok számára ^a(magyar és a hazánkban divatozó tót nyelven együttesen szerkesztett könyvek létezhetnének.^a) ^b

Kelt Trenchinben, februar 28-án 1862.

Nedolyi mp. János, igazgató.

Czápay Imre s. k., tanár.

Bezák Ambrus s. k., tanár.

Vágner Jós. mp., tanár.

Skvór Glycer sk., tanár.

Na návrh náместnej rady dv. kancelária (13730/1862 zo dňa 28. IX.) schvaľuje tento pôvodný učebný plán i naďalej.

^a—^a) Podčiarknuté referentom.

^b) Pod tým referentova pozn.: fogjanak hozzá.

31.

V B. Bystrici dňa 7. marca 1862.

A. Havas, kr. komisár Zvolenskej, znova žiada od miestodržiteľa Pálffyho úpravu vo veci Aug. Kréméryho, ev. farára v Hronci, odmietajúceho mad. úr. prípisu.

Pôv. čistopis v R.-P., č. 2769/1862. Na rube: Érck. márc. 12-én 1862. 6016/el. Prehlásky, i, i normalizovane.

295. E. sz.

Zólyom megye királyi Biztosától.

Nagyméltóságú Méltóságos Gróf, valóságos belső titkos Tanácsos, cs. kir. Altábornagy és Magyarország királyi Helytartó Úr.

Kegyelmes Uram!

Az ide alázatosan mellékelt okmányolt 1-ső alispáni jelentéséből^a méltóztassék E x c e l l e n c i á d kegyesen meggyőződni azon szánszándékos ellenszegülésről, mellyel a garamszegi agost. hitvallású lelkészi hivatal s különösen ennek egyházi lelkésze Krcsméry Ágoston a magyar kivatalos levelezések elfogadása iránt — a közhatalóság közegei nyilvános lealacsonyításával — s a közügyek hátráltatásával folytatni merészel.

Ezen nyilvános botrány elhárítására eddig se mód sem eszköz irányomúl nem szolgálhat, miután f. é. január 13-án és 18-án 48/m és 154/el. sz. a. ez ügyben előterjesztett legalázatosabb jelentéseimre¹ az annyira megkívánt felsőbb határozat mostanáig le nem érkezett, s máris kételkedni kezdek afelől, valjon a m. é. november hó 8-án kibocsátott legfelsőbb hirdetmény a katonai bíróságok megalakításáról alkalmazható-e, vagy sem az olyan túlságos ellenszegülési esetekre?

Ha ezen legfelsőbb határozatnak érvényessége az olyan esetekre is nem volna alkalmazható, a vizsályok elhárítására más módot találni nem tudok, mert akkor az egyes lelkészek hatalmába álland saját kényelmük szerint a levelezési módot választani s ezt a hivatalokra lekötelezőleg szorítani, mi azonban az Ő cs. kir. apostoli Felsége legkegyelmesebb urunk 1860. év október hó 20-án kibocsátott legkegyelmesebb nyiltparancs² megsértése nélkül nem történhet; más mód pedig az ilyen ellenszegülés meggátolására csak úgy képzelhető, ha olyan kivételes, a tót nemzetiség eránt túlbuzgó lelkészekhez a hivatalos megkeresések az illető községek bírái által intéztetnének, rávitelesen a lelkészi hivatalt illető kimutatások kiadatása a községi bírák

^a) Po strane: 'l.

¹) Vid' č. 21 tu.

²) Vid' č. 1 tu.

által eszközöltetnék, mely eljárását azonban a hivatalos tekintéllyel össze nem férőnek találom.

A körülmények ily állásánál fogva szükséges, hogy ezen ferde állapotnak mielőbb vége vetessék, minélfogva *Excellenciádat* alázatosan megkeresni bátorkodok, miszerint figyelembe vévén a már barátságos uton meg nem törhető ellentállást és ellenszegülést, nekem e tekintetben a már többször megkért utasítást kegyesen kiadni méltóztassék.

További kegyességébe ajánlott maradtam

Besztercebányán, 1862-ik évi marzius hó 7-én

Excellenciádnak

alázatos szolgája
Havas Endre sk.,
kir. biztos.

32.

V Budíne dňa 14. apríla 1862.

Kr. uh. miestodržiteľstvo Ondrejovi Havasovi, kráľ. komisárovi Zvolenskej, dáva úpravu, aby slúžni knázom, nevediacim maďarsky, oznamovali úradné oznámenia v ich materčine. Zásadné riešenie nár. otázky by nebolo radné.

Pôv. úr. odpis v a. miestodrž. rady na u. m. Na rube: ad ']. II. Prehlásky i, i normalizovane. Iný odpis v pozost. Moysesovej, fasc. VIII, v S. N. M.

8732 sz./eln.

Magyarország királyi helytartójától.

Nagyságos *Havas Endre urnak*,
Zólyom megye kir. biztosának,

Besztercebányán.

A folyó évi január hava 18-án és marzius 7-én 154 és 295 elnöki sz. a. kelt jelentésekre¹ válaszólag a közlemények visszazárása mellett Kancellár Őnagyméltóságának 1862 april 7-én 5487 sz. a. kelt leirata folytán értesíteni kívánom Nagyságodat, hogy habár igen kívánatos volna is a jelen időszakban oly különös fontosságra vergődött s kiváló figyelmet igénylő nemzeti-ségi kérdésben az egymás ellenébe emelkedő s érvényre törekedő igények surlódását szilárdul megállapított elvek szerint elintézhetni; miután azonban a kedélyeket folytonos izgatottságban tartó nemzetiségi küzdelmek szülte szenvedélyek közepette jelenleg ezen ut az óhajtott eredményre aligha vezetne, midőn különösen egyrészt a tulbuzgókat a nagyobb engedékenység sem volna képes kielégíteni, másrészt elvileges intézkedések

¹⁾ *Vid' č. 21 a 31 tu.*

által oly tér nyílna meg, mely a szerényebbek által talán nem is kívántatott, de megnyilván, jövendő e részbeni eljárásukra mintegy kényszerít foglalna magában, célszerűbbnek látszik egyelőre a nemzetiségi kérdésben, amennyire lehet egyáltalában, de különösen a Nagyságod felszólalására alkalmat szolgáltatott fennforgó esetben az elvi vitatkozásokat kerülni, a létező nehézségek megoldását pedig előadandó alkalommal az illető tisztviselők tapintatára olyképen bízni, hogy Felsőcséreg Urunknak 1860 october 20-án e részben nyilvánított legmagasb szándékai elérthessenek. Ezen magas iránytadó utasításokból kiindulva, intézkedni fog tehát Nagyságod aziránt, miszerint a szolgabírák azon lelkészekhez, kik magyarul épen nem tudnak, a hivatalos közleményeket, kívánságukra, azon lelkészek anyanyelvén intezték.

Kelt Budán, april 14-én 1862.

Helytartó Ónagyméltósága nevében

Priviczner mk.

33.

Vo Svätom Kríži dňa 10. mája 1862.

Štefan Moyses, biskup banskobystričský, uh. miestodržiteľovi Pálffyemu: Sľúbená náprava nebola uskutočnená nikde. Žiada najmä o urýchlenie povolenia Matice a nápravu rečových pomerov v školstve.

Pôv. (v. r.) koncept v S. N. M., v pozostalosti Moysesovej. Odpis v A. H., VI., č. 21.

E. E.

Nach der am 1-ten und 3-ten Jänner l. J. an mich gehorsamst Unterzeichneten wiederholt gerichteten gnädigen Aufforderung Eurerer Excellenz: meine künftigen Wahrnehmungen in Bezug auf die durch mich sowohl an den Stufen des k. k. Thrones, als auch vor Eurerer Excellenz vertretene Angelegenheit zur hohen Kenntniss Eurerer Excellenz zu bringen, kann ich ferner nicht schweigen, ohne die Unterstellung zu begründen, dass entweder die Ursachen der gerechten Klagen meines slowakischen Volkes bereits beseitigt seien, oder aber ich die fernere Vertretung einer, so wenig Erfreuliches bietenden Angelegenheit, sei es aus welchem immer subjectiven Beweggrund, aufgegeben habe.

So wie nun das Letztere mir mein Gewissen, und namentlich mein bischöfliches Amt nicht erlaubt und nie erlauben wird; ebensowenig vermag ich, leider, auch das Erstere zu bejahen.

Der Druck auf das slowakische Volk als solches wird im grössten Teile des Bereiches meiner Erfahrung durch alle möglichen Mitteln ausgeübt. Und wenn dies auch zur Stunde, wie natürlich, nicht mit jenem Getöse, wie vor dem 5-ten November v. J. stattfindet; so ist darüber der Schmerz der Benachteiligten um so tiefer, als sie gegenwärtig sich nicht etwa über durch animirte Parteien gewählte, sondern im Namen jenes erhabenen Landesfürsten, der die Gleichberechtigung seiner sämtlichen Untertanen zu wiederholten Malen feierlich verkündet hat, ernannte Beamte zu beklagen haben.

Nicht nur sind magyarische Erlässe der Komitatsbeamten an slowakische, der magyarischen Sprache gänzlich unkundige Gemeinden und Individuen an der Tagesordnung, sondern es wurde nur durch die Umsicht des Neusohler Platzcommandos verhindert, dass die, übrigens nicht überraschende Taktlosigkeit der politischen Leitung des Sohler Komitats nicht durch gewaltsame, unmotivirte Abführung nach Komorn zweier Geistlichen, deren einer zur römisch-katholischen, der andere aber zur evangelischen Kirche gehört, und denen blos die Liebe zu ihrem rein slavischen Volke zum Verbrechen zugerechnet wurde, ein empörendes Ärgernis hervorgerufen hat. Dass übrigens auch das, was gegenwärtig wider die slowakischen Kirchengemeinden Augsburger Bekenntnisses in Pest, in der Liptau und an anderen Orten gewaltsam unternommen wird, auf Vertilgung^a des slowakischen Volkes abzielt, liegt auf der flachen Hand.

Obwohl mich nun, als einen Stammgenossen des slowakischen Volkes, die obangeführten Übergriffe, insbesondere aber die Verfolgung der slowakischen Lutheraner auch deshalb höchst schmerzlich berührt, weil vernünftigerweise nicht gezweifelt werden kann, dass derselbe Geist der Finsternis, der gegenwärtig den religiösen Glauben und damit die einzige sichere Unterlage der Sittlichkeit des slowakischen Volkes Augsburger Confession einer utopischen Honi-Kirche zum Opfer zu bringen trachtet, im Falle einigen Gelingens seines diesfälligen Strebens sich sicher auch an der katholischen Bevölkerung Ungarns versuchen würde; so beabsichtige ich dennoch gegenwärtig die hohe Aufmerksamkeit Eurer Excellenz blos auf zwei zu meinem bischöflichen Amte in nahem Bewandtnis stehende Gegenstände ehrerbietigst zu leiten: die seit dem vorigen Jahre petitionirte literarische Gesellschaft *M a t i c a* nämlich und das Neusohler Gymnasium.

Obschon seit dem 20-ten October 1860 die politische Leitung des Sohler Komitats selbst den bescheidensten Wünschen des slowakischen Volkes nichts weniger als günstig war, so hat dennoch die Repräsentanz der Stadt Bries die Aufnahme der

^a) *Pötv.*: Ausrottung.

literarischen Gesellschaft *Matica*, deren behördliche Concessionirung stündlich angehofft wird, zu wiederholten Malen beschlossen. In der neuesten Zeit jedoch wurde dieser wiederholte gesetzmässige Beschluss unter persönlichem Einflusse des königlichen Commissärs für das Sohler Comitatz zurückgenommen.

Mein Gott, welch allgemeine Entrüstung würde sich bei dem magyarischen Volke äussern, wenn eine rein magyarische Stadt sich beifallen liesse, eine durch loyale Mittel angestrebte magyarische Bildungsanstalt, noch ehe sie ins Leben trat, von sich zu weisen! Eine solche Handlung ist in solchem Grad widernatürlich, barbarisch, demnach empörend, dass sie nur durch die niedrigsten Umtriebe, durch Heraufbeschwören der unedelsten Beweggründe in Vorschein zu treten vermag; weshalb auch das im gegebenen Falle mit Grund entrüstete magyarische Volk gewiss die gesamte gebildete Welt auf seiner Seite haben würde.

Euere Excellenz! die ewigen Gesetze der Gerechtigkeit sind für alle Völker gleich, und was die Magyaren in dem unterstellten Falle empfinden würden, dasselbe empfinden die Slowaken in Bezug auf die obenangeführte Brieser Begebenheit, und zwar mit einer um so mehr erhöhten Bitterkeit, als sie bei ihrer gänzlichen Armut an Bildungsmittel der fraglichen Anstalt bedürftiger sind. Über die Natur der Motive der neuesten diesfälligen Äusserung der Brieser Repräsentanz mag, unter anderem, auch der Umstand ein Zeugnis abgeben, dass selbst Handlungen, die vor dreizehn Jahren durch slowakische Männer im Interesse des legitimen königlichen Thrones mit eigener Lebensgefahr und mit nachträglicher Guttheissung Seiner k. k. apostolischen Majestät unternommen worden sind, nun unter den Auspizien eines königlichen Commissärs zur Verdächtigung^b sowohl derselben Männer, als auch der fraglichen, durch sie angestrebten literarischen Anstalt ausgebeutet wurden.

Nachdem die Unhaltbarkeit der im Monate Oktober v. J. durch den hochlöblichen k. u. k. Statthaltereirat in Bezug auf katholische Gymnasien erlassenen provisorischen Anordnung¹ bei der hohen k. ung. Hofkanzlei anerkannt und unterm 27-ten Dezember v. J. jene provisorische Anordnung mittels eines Erlasses² der belobten Hofstelle reformirt wurde, hat der hochlöbl. k. u. Statthaltereirat unterm 12-ten Februar l. J. durch ein an die Direktionen der bezeichneten Gymnasien gerichtetes Intimat³ die von der h. Hofstelle erhaltene Weisung entwickelt und Entsprechendes angeordnet.

b) *Pôv.*: Depopularisierung.

1) *Vid' č. 8 tu.*

2) *Vid' č. 16 tu.*

3) *Vid' č. 26 tu.*

Diese Kundgebungen der höchsten politischen Landesbehörden haben nicht nur das slowakische Volk im allgemeinen einstweilen beschwichtigt, sondern namentlich auch mich mit der frohen Hoffnung erfüllt, dass von nun an das Neusohler Gymnasium jene Einrichtung erhalten werde, welche es schlechterdings nicht entbehren darf, soll es — worin offenbar seine unmittelbare Bestimmung besteht — eine genügende Pflanzschule für geistliche und weltliche Volkslehrer meiner Diözese werden.

Nach dem klaren Wortlaut jener reformirten höheren Anordnung sollte an demselben Gymnasium die slowakische Sprache als mit der magyarischen gleichberechtigte Unterrichtssprache — *a magyarral egyenjogu tannyelv* — nicht minder als ordentlicher Pflichtlehrgegenstand — *kötelezett rendes tantárgy* — gelten, es sollten schliesslich einige Lehrgegenstände in derselben Sprache vorgetragen werden.

Da nun dasselbe Dikasterialintimat zur Einsendung der von den Gymnasialdirektionen geforderten Berichte das Ende desselben Monats Februar anberaumt hat, so sollte man glauben, dass bisher wenigstens ein bemerkbarer Anfang zum Umschwunge ins Bessere um so mehr stattgefunden habe, als von diesem Umschwunge die Beruhigung der Gemüter der Landesinsassen zum grossen Teile abhängt.

Und doch geschah bis zur Stunde nicht nur gar nichts, sondern die einzige, seit dem Datum jenes Intimates für das Neusohler Gymnasium stattgefundene Ernennung beurkundet eine den berechtigten Ansprüchen der Slowaken fortwährend missgünstige Strömung. Es wird, ausser der Religionslehre, nicht ein einziger Gegenstand in der slowakischen Sprache vorgetragen, ebensowenig wird diese Sprache als Unterrichtssprache angewendet, und zu ihrer regelrechten Erlernung wird nicht eine Minute gewidmet; daher auch die Unterstellung naheliegt, dass es bei den übrigen in slowakischen Gegenden bestehenden Gymnasien um nichts gerechter zugehe.

Eine solche Gebahrung zielt offenbar auf die Verdummung, Entsittlichung und Vertierung des slowakischen Stammes, und ist deshalb nicht minder ungerecht, als unbillig.

Ungerecht sowohl nach dem Naturrechte als auch nach den achthundertjährigen positiven Gesetzen unseres Vaterlandes. Denn so wie jedem einzelnen menschlichen Individuum schon durch die blosser Existenz das unveräusserliche Recht auf die Ausbildung seiner geistigen Kräfte, die er von Gott erhalten, und die seine Ähnlichkeit mit dem Schöpfer bedingen, innewohnt: ebenso, ja in einem viel höhern Grade besitzt ein ganzes Volk ein solches unveräusserliches Recht. Dies Recht kann mit ähnlichem Rechte anderer nie in Collision geraten, da geistige Güter, durch den Raum keineswegs beschränkt, erworben werden können, ohne dass sie jemandem

entzogen werden. Es wird aber dieses Recht durch Unterdrückung der natürlichen vorhandenen, ebenso wie durch Aufdringen ungeeigneter Mittel offenbar angefochten.

Dass die Unterdrückung, ja selbst Unterordnung der nichtmagyarischen Nationalitäten der achthundertjährigen Geschichte unseres Vaterlandes fremd sei, erhellt nicht nur aus den allbekannten Worten des hochweisen und heiligen Gründers des ungarischen Königreichs — S. Steph. Decr. I — sondern auch aus dem klaren Wortlaute vieler nachfolgender Gesetze.

Namentlich in Bezug auf den slowakischen Stamm ist es über jeden Zweifel erhaben, dass die vaterländischen Gesetze denselben nicht nur nicht ignoriren — wie man heutzutage gerne glauben machen möchte — sondern ihn ausdrücklich als einen besondern, den übrigen Volksstämmen Ungarns gleichberechtigten Stamm anführen: Part. III. tit. 25 — 1608 art. 13 — 1609. art. 44., 1655. art. 34. Unter dem Adel hat es stets viele Tausende der magyarischen Sprache gänzlich unkundige Slowaken gegeben, wie im Gegenteile der grösste Teil des magyarischen Stammes, so wie bei den übrigen Stämmen, in die Classe der politisch unberechtigten Untertanen gehörte. Ja, erlauchte Könige von Ungarn, sowohl vor der Periode der Habsburger, als auch während derselben, haben es nicht unter ihrer Würde gehalten an slowakische Individuen, sowohl als auch Munizipien eigenhändig unterzeichnete slowakische Erlässe zu richten; wie denn wirklich solche Beweise königlicher Beachtung des stets loyalen slowakischen Volkes noch heutzutage in zahlreichen Exemplaren anzutreffen sind. Wird dem Vorangegangenen noch die Erwägung zugesellt, dass die Slowaken ebenso, wie die übrigen Volksstämme Ungarns, obschon unter bei weitem schwierigeren Umständen, die öffentlichen Lasten tragen, mit Gut und Blut zum Wohle des Landes beisteuern; so kann ihre Gleichberechtigung mit Grund gar nicht beanständet werden. Woraus dann offenbar folgt, dass sie durch die nachhaltige Hemmung ihrer geistigen Ausbildung ein himmelschreiendes Unrecht erleiden.

Aber die fragliche Gebarung ist auch höchst unbillig. Die Slowaken sind nicht nur die ältesten Insassen des Landes, sondern waren auch zur Zeit, als die Magyaren in Gesellschaft von Russen und Cumanen einwanderten, der gebildetste Teil seiner Bevölkerung. Sie hatten bereits ihre Städte und Burgen, die noch heutzutage ihre slawischen Namen tragen; sie hatten eine politische Verfassung, deren Wesen sowohl, als Benennung sich durch acht Jahrhunderte in Ungarn erhalten hat. Ein Stammgenosse der Slowaken hat den Gründer des Königreichs Ungarn getauft, ein anderer die heilige Königskrone aus Rom gebracht, womit die Aufnahme des neugegründeten Königreichs in die europäische Völkerfamilie besiegelt wurde. Die Geschichte sowohl, als auch die magyarische Sprache selbst

bezeugen klar, dass die Slowaken die Hauptlehrer der Magyaren sowohl in der christlichen Religion, als auch in der Agrikultur und den Gewerben waren. Wenn es demnach für die Magyaren rühmlich und ihnen erspriesslich war, dass sie, als tapferes Hirtenvolk auf die Künste des Friedens sich verlegend, dem traurigen Lose der viel mächtigern Hunnen und Awaren zu entgehen wussten: so kann den Slowaken ein grosser Grad von Verdienstlichkeit nicht abgesprochen werden, dass sie ihren Landsleuten bei Erreichung des erhabenen Zweckes so willig und wirksam an die Hand gingen. Ein Verfahren demnach, welches die Slowaken fortan, inmitten der sonst täglich überall sich verbreitenden geistigen Cultur, einer, die menschliche Würde erniedrigenden Unwissenheit zu überliefern trachtet, kann nur höchst unbillig genannt werden.

Denn keinen klarer sehenden Slowaken vermag der Gedanke zu trösten, dass sein Volk mittels der über das ganze Land auszubreitenden Kenntniss der magyarischen Sprache der Unwissenheit und ihren traurigen Folgen entrissen werden könne. Die Geschichte unseres eigenen Vaterlandes, jene des kleinen Herzogtums Krain, des noch kleineren Herzogtums — eingentlich nur einer Herrschaft — Gotschee und hundert anderer Länder beweiset klar, dass jener Gedanke utopisch ist. Die gebildeten Classen können sich eine fremde Sprache aneignen: aber die Masse des Volkes behält seine angeborne Sprache, und hat, im Interesse der gesamten Gesellschaft, keine Musse fremde Sprachlehren zu studieren. Deshalb werden die Slowaken nach tausend Jahren ebenso Slowaken sein, wie sie es vor einem Jahrtausend waren. Der Abfall Einzelner bedingt hierin keinen wesentlichen Unterschied.

In einigen Provinzen der europäischen Türkei sind zahlreiche Individuen, ja ganze Classen, und zwar die mächtigsten, von der Nationalität und Religion ihrer Väter abgefallen. Und jetzt, nach vierhundertjährigem unsäglichen Elende, besteht das teilweise verlassene Volkstum und die christliche Religion schärfer als je von ihren Drängern abgesondert, und die hieraus für die gesamte Gesellschaft fliessenden Verlegenheiten mehren sich täglich.

Auch unser teures Vaterland hat ein ähnliches Los zu erwarten, wofern nicht Gerechtigkeit geübt wird. Denn Tatsache ist es, dass jedem der heimischen Volksstämmen seine Volkstümlichkeit teurer ist, als die Freiheit, bei welchem Umstande es nicht schwer zu ahnen ist, welche Wege die nun ausbleibende Nemesis bei uns verfolgen würde.

Auch sind andererseits die Ansprüche der Slowaken nichts weniger als unbillig oder sogar dem Vaterlande gefährlich, denn einmal hat die Gleichberechtigung der das Land bewohnenden Volksstämmen die Gewähr von achthundertjähriger Erfahrung nicht minder, als die neuesten, durch ihre Störung

hervorgerufenen Reibungen für sich. Die Slowaken verlangen ferner nicht die mindeste Begünstigung auf Kosten anderer Nationalitäten. Schliesslich beanspruchen die Slowaken für sich nur das, was selbst die gewiegtsten Männer Ungarns nicht umhin konnten als höchst notwendig anzuerkennen. Mit einem Worte: die Slowaken verlangen kein Jota darüber, was bereits die geheiligte Majestät unseres gerechten Monarchen in feierlicher Weise als unerlässlich erklärt hat, dass nämlich „die Nationalitätsrechte der nichtmagyarischen Völker Ungarns, sowohl in Bezug auf die Entfaltung ihrer Sprache und Nationalität, als auch hinsichtlich ihrer administrativen Verhältnisse bestimmt und klar formulirt, wie nicht minder wirksam und bleibend gesichert werden.“⁴

Diesen loyalen Wünschen der Slowaken steht blos die erst seit einem Menschenalter in Vorschein getretene, vielseitigem Widerspruch begegnende Beanspruchung eines Privilegiums für eine Sprache entgegen. Und dies geschieht in einer Zeit, wo sich die mit der ungarischen Monarchie gleichzeitigen, ins Mark des staatlichen Lebens gewachsenen und um das Land unstreitig hochverdienten Privilegien der Religion, der Geburt und des Standes nicht halten konnten.

Wollen übrigens Euere Excellenz in Gnaden weder meinen gegenwärtigen, noch meine früheren in dieser Angelegenheit gemachten Schritte einer überspannten Eiferung für die slowakische Nationalität zuschreiben. So wie meine Überzeugung, ebenso entspricht auch meine Handlungsweise meinem Alter und meinem Amte. Jene ist unerschütterlich: diese beschwichtigend.

Nachdem über dem langen Verschleppen einer endgiltigen und befriedigenden Lösung der Nationalitätenfrage auch den Bescheidensten meiner Stammgenossen die Geduld auszugehen anfängt, und da viele derselben befürchten, dass das mehrmonatliche Ausbleiben jeder Manifestation von Seiten der Slowaken Allerhöchsten Ortes zu ihrem Nachtheile geltend gemacht und gedeutet werden könnte: erhalte ich nicht nur seit Anbeginn des laufenden Jahres fast mit jedem Posttage Vertrauensadressen von slowakischen Corporationen mit zahlreichen Unterschriften von Personen aller Stände und katholischer nicht minder als lutherisch-evangelischer Religion, sondern ich werde auch seit längerer Zeit und vielseitig aufgefordert: mich an die Spitze einer viel zahlreicheren, als jene im Monat Dezember war, Deputation zu stellen, um abermals an den Stufen des königlichen Thrones um den Schutz der slowakischen Nationalität zu bitten.

Dieser Aufforderung widerstehe ich standhaft, und zwar mit steter Hinweisung nicht nur auf die gegenwärtige politische

⁴) *V reskripte k snemu zo dňa 21. VII. 1861.*

Stellung und allgemein bekannte Gerechtigkeitsliebe Euerer Excellenz, sondern auch auf die mir gemachte ausdrückliche Zusicherung eines mächtigen Schutzes der übrigen sowohl, als auch namentlich der slowakischen Nationalität, wie nicht minder einer gnädigen Aufforderung, die Beschwerden meines Volksstammes zur hohen Kenntnis Euerer Excellenz zu bringen. Ich erkenne es und unterlasse es nicht meinen Stammgenossen gegenüber zu erklären: dass alle diese Rücksichten ein Umgehen der hohen Kompetenz Euerer Excellenz in meinen eigenen Augen als illoyal stempeln würden.

Mit unbegrenztem Vertrauen wende ich mich deshalb an Euere Excellenz, inständigst bittend: wollen Hochdieselben in Gnaden meinem armen, loyalen slowakischen Volke Hochdero mächtigen Schutz im allgemeinen angedeihen lassen, zunächst aber einerseits die behördliche Concessionierung der literarischen Gesellschaft „Matica“ vermitteln; andererseits aber die möglichst baldige gerechte und zweckmässige Einrichtung der in slowakischen Gegenden bestehenden katholischen Gymnasien hochgeneigt veranlassen.

Genehmigen übrigens Euere Excellenz die Äusserung meiner tiefsten Ehrerbietung, womit ich die Ehre habe zu verharren:

Euerer Excellenz

H. Kreuz, am 10-ten Mai 1862.

untertänigster Diener.

34.

V Budíne dňa 1. júna 1862.

Móric Pálffy, poľný podmaršal a uh. miestodržiteľ, odpovedá na Moysesov ponosný list zo dňa 10. V. 1862 (č. 33 tu).

Pôv. čistopis v Moysesovej pozostalosti, fasc. VIII., v S. N. M. Adresa na dolnom okraji 1. str.: An seine des hochwürdigsten Herrn Diözesanbischofs Stefann Moyses, Doctor der Philosophie etc. Hochwürden in Neusohl. Na rube (Moyses): Praes. 7-ten Junii 1862. Odpis v A. H., fasc. VI., č. 22.

Vom Statthalter des Königreichs Ungarn.
11678.

Hochwürdigster Herr Bischof!

Von der im Lande jüngst unternommenen Inspicirungsreise rückgelangt, beeile ich mich Euer Hochwürden sehr geschätztes Schreiben vom 10. d. Mts¹ zu beantworten.

¹⁾ Vid' č. 33 tu.

Mit Ausnahme der später vorkommenden speziellen Punkte, sind Sie — hochwürdigster Herr Bischof — im allgemeinen bemüht, in diesem Schreiben mit väterlicher Fürsorge die berechtigten Ansprüche der Slovaken im Zwecke der ungetrübten Erhaltung ihrer Nationalität zu wahren; zugleich schildern Sie jene Unbilden, welche den Slovaken im Verlaufe mehrerer Jahrhunderte zugefügt wurden.

Weder Sie, noch ich können in diesem Momente mit der Vergangenheit rechten. Wir haben die Aufgabe auf den uns zugewiesenen Posten die väterlichen Absichten unseres Allernädigsten Herrn nach Kräften zu fördern, und so wie Euer Hochwürden von dem^a aufrichtigsten Eifer wahrhaft durchdrungen sind, beseelt mich ebenfalls der unerschütterliche Wille, meine Pflichten gewissenhaft zu erfüllen.

Doch selbst bei dem allseitigen besten Willen gestatten es die Verhältnisse nicht immer, Tatsachen, die als wünschenswert, ja notwendig anerkannt werden, in ihrer ganzen Ausdehnung auch mit der ersehnten Beschleunigung zu realisiren.

Die Hauptrichtung Ihres vorerwähnten verehrten Schreibens ist mir aus dem im Monate Dezember v. J. unterbreiteten Majestätsgesuche der slovakischen Deputation bereits bekannt.

Ich war auch schon in der Lage Euer Hochwürden zu eröffnen, dass hierüber auf Allerhöchsten Befehl Seiner Majestät eindringliche Verhandlungen veranlasst und auf Grundlage derselben die auf Abhilfe abzielenden Anträge ah. Ortes unterbreitet werden; ich kann also den neuen Anlass nur dazu benutzen, um Euer Hochwürden nochmals zu versichern, dass die in dieser Hinsicht zu gewärtigenden ah. Beschlüsse jedenfalls ungeschmälert zur Durchführung gelangen, und ich darauf dringen werde, dass solche von allen Seiten gehörige Beachtung finden. Indessen sind mittlerweile nicht nur rücksichtlich der Sprachenfrage im Sinne der ah. Entschliessung vom 20-ten October 1860 Einleitungen geschehen, sondern auch provisorische Verfügungen bezüglich der gemischten Gymnasien ergangen, welche es anhoffen lassen, dass die grösseren Anstände auf diesen Gebieten vorläufig beseitigt sein dürften.^{aa}

Sollten jedoch demungeachtet Hemmnisse vorkommen, so werden mich Euer Hochwürden durch gefällige spezielle Mitteilung derselben immer zu besonderem Danke verpflichten, weil mir dadurch die erwünschte Gelegenheit wird, eventuell erforderliche weitere Massnahmen zu treffen.

Wenn dagegen, wie Euer Hochwürden in dem Schreiben vom 10. d. berühren, "über dem langen Verschleppen einer endgültigen und befriedigenden Lösung der Nationalitätenfrage auch dem bescheidensten Ihrer Stammgenossen die Geduld auszu-

^a) den

^{aa}) dürfte.

gehen anfängt, und man besorgt, dass das mehrmonatliche Ausbleiben jeder Manifestation von Seite der Slovaken ah. Orts zu ihrem Nachteile geltend gemacht werden könnte, daher die Absicht vorliegt, in einer viel zahlreicheren Deputation, als im Monate Dezember v. Js., abermals an den Stufen des ah. Thrones um Schutz für die slovakische Nationalität zu bitten“, so bin ich fest überzeugt, dass Euer Hochwürden Ihren mächtigen Einfluss zur vollen Geltung bringen, nicht nur um den bestehenden irrigen Anschauungen entgegenzutreten, sondern um auch unter den gegenwärtigen Verhältnissen jedem Anlasse vorzubeugen, der geeignet wäre, erneuerte Zweitracht unter die verschiedenen Nationalitäten des Landes zu bringen.

Wie Euer Hochwürden bekannt, ist eine endgültige Lösung der Nationalitätenfrage für die Zukunft nur im Wege der Gesetzgebung anzustreben; im Momente dagegen gewiss keine solche schreiende Veranlassung vorhanden, die einen eigenen Schutz für die Slovaken erheischen dürfte, indem ich die Mittel und den Willen habe, jeder allenfalls vorkommenden^b Unterdrückung derselben oder irgendeiner andern Nationalität allsogleich Schranken zu setzen.

Übergehend auf die speziellen Punkte Ihres geschätzten Schreibens, so erwähnen Sie:

1. „Dass nur durch die Umsicht des Neusohler Platz-Kommandos die Abführung 2 Geistlichen nach Komorn verhindert ward, denen bloss die Liebe zu ihrem slovakischen Volke zum Verbrechen angerechnet wurde.“

Euer Hochwürden dürften in diesem Punkte nicht ganz richtig unterrichtet worden sein und wollen Sich überzeugt halten, dass ich eine Abführung von Geistlichen vor das Militärgericht ohne zureichenden Grund, wenn solche wirklich beabsichtigt gewesen wäre, schon aus Achtung vor dem geistlichen Stande, die mir von Jugend an für denselben innewohnt, wohl nie geduldet haben würde.

2. „Dass das, was gegenwärtig wider die slovakischen Kirchengemeinden in Pesth, in der Liptau und an anderen Orten gewaltsam unternommen wird, auf Vertilgung des slovakischen Volkes abziele“.

Liebe zur Wahrheit und Gerechtigkeit zwingt mich dieser Anschauung entgegenzutreten, denn ich kann Sie versichern, dass an keinem dieser Punkte oder sonstwo irgend etwas gewaltsam unternommen wird, sondern dass in Pesth an dem bisherigen Zerwürfnisse in der slavisch-evangelischen Gemeinde zumeist der Seelsorger Podhráczky Schuld trug², dass ferner in

^{b)} vorkommende.

²⁾ *Išlo v podstate o maďarskú cirkevne-autonomnú a unionistickú agítáciu proti patentálnemu Podhradskému.*

der Liptau und an anderen Orten sowohl von Seiten der autonomen, als der Patental-Kirchengemeinden, sowohl von Geistlichen, als Weltlichen offenbare Agitationen eingerissen haben, daher von mir angeordnet wurde, gegen die Betreffenden die militärgerichtliche Untersuchung einzuleiten, wenn sie sich gegen die ah. Entschliessung v. 5. November v. J. vergangen hätten. Die Resultate sind mir bis zum Augenblicke noch nicht bekannt.

Ferner erwähnen Euer Hochwürden:

3. „Dass die Repräsentanz der Stadt Bries die Aufnahme der literarischen Gesellschaft *M a t i c a* zu wiederholtenmalen beschlossen habe, dies aber in der neuesten Zeit unter dem persönlichen Einflusse des kön. Kommissärs im Zohler Komitate zurückgenommen worden sei.“

Wie wenig der Verdacht gegen den kön. Kommissär begründet ist, erweist dessen bezügliche dienstliche Anzeige vom 13ten April d. Js. No. 306^c, von welcher eine Abschrift hier mitfolgt. Seither wurde übrigens über Antrag des von mir persönlich vernommenen Statthaltereirates Francisci die Verlegung der Gesellschaft nach Th. Sz. Márton an 28. v. Mts. ah. Ortes vorgeschlagen und wird die Entscheidung hierüber stündlich gewärtiget.

4. „Dass die letzte am Neusohler Gymnasium stattgefundene Ernennung eine den berechtigten Ansprüchen der Slovaken fortwährend ungünstige Strömung beurkundet, und rücksichtlich der Unterrichtssprache bei den in slovakischen Gegenden bestehenden Gymnasien es um nichts gerechter als früher zugeht“.

Euer Hochwürden ist bekannt, dass im Monate Feber durch ein an die Direktion des bezeichneten Gymnasiums gerichtetes Statthaltereiiintimat die Einleitung zu mancherlei Abhilfen in den Schulen getroffen worden ist. Zur weitem Durchführung notwendiger Massnahmen wurden von sämtlichen Gymnasialdirectoren, den Ordensvorständen und Patronatsbischöfen im Lande eingehende Vorschläge abverlangt, und wengleich solche von dem Director des Neusohl-Gymnasiums bereits vor^d einiger Zeit erstattet wurden, so haften im Momente dieselben noch von 3 Patronatsbischöfen aus, was indessen nicht gehindert hat, dass in der Zwischenzeit das schon vorhandene reichhaltige Materiale, bestehend aus nahezu 70 umfangreichen Operaten aus dem Lande, übersichtlich geordnet wurde, so dass nunmehr die Beratungen über diesen wichtigen Gegenstand in den nächsten Sitzungen des Statthaltereirates beginnen werden; dass demungeachtet bis zur endgültigen

^c) *Po strane: ./. Havas tu predkladá výsledok hlasovania (9. IV.) Brezna o Matici (38 proti 9 pre neprijatie) na konečné rozhodnutie Pálffymu. (Odpis v A. H., VI. 34.)*

^d) von.

Austragung noch eine ziemliche Zeit erforderlich wird, bedarf wohl keiner Erörterung.

Euer Hochwürden werden mich durch nähere Angaben sehr verbinden, w e s h a l b die für das Neusohler Gymnasium stattgefundene Ernennung eine den berechtigten Ausprüchen der Slovaken missgünstige Stimmung beurkunde?

Bezüglich der Lehrer für Gymnasien in slovakischen Gegenden überhaupt, erhielt ich von der Schulkommission des Statthaltereirates die Auskunft, dass es lediglich an geeigneten Competenten dafür fehle, daher ich Ihnen dankbar sein würde, wenn Sie angemessene Personen nennen könnten, für deren baldige Bedachtnahme, sei es durch Ernennung oder Veretzung, ich dann Sorge tragen würde.

Unerwähnt kann ich nicht lassen, dass im Sinne der Vorschriften nur geprüfte Lehrer angestellt werden können, denn an der ungenügenden Entsprechung der Gymnasien trägt nicht wenig der Umstand bei, dass so häufig, bei dem Mangel an geprüften, zu Nebenlehrern die Zuflucht genommen werden muss.

Indem ich Euer Hochwürden die volle Beruhigung geben kann, dass derzeit vom Statthaltereirate jeder Anlass wahrgenommen wird, um den berechtigten Ansprüchen der Nationalitäten im Lande gewissenhaft gerecht zu werden, füge ich nur noch bei, dass ich nach Massgabe meiner anderweitigen Dienstgeschäfte die Absicht hege, so bald als möglich, die slovakischen Komitate zu bereisen, wo mir dann die ersehnte Gelegenheit gegeben ist, nach ausführlicher Besprechung mit Ihnen, die vorhandenen Schwierigkeiten an Ort und Stelle tunlichst zu beseitigen, wie mir dies rücksichtlich der Romanen, wo ähnliche Anstände obwalten, bisher noch überall, namentlich im Arader und Temescher Comitete, gelungen ist.

Euer Hochwürden meiner vollkommenen Hochachtung versichernd, empfehle ich mich und meine Familie Ihrem frommen Gebete.

Ofen, am 1-ten Juni 1862.

Pálffy,
Fmlt.

35.

V Radvani dňa 11. VI. 1862.

Dekan a notár archidiakonátu zvolenského Martin Szimmer i v mene všetkých ostatných farárov žiada biskupa Moyseša o zakročenie u miestodržiteľa Pálffyho, aby politické i súdne úrady stýkali sa s úradmi farskými v reči príslušných farníkov.

Odpis v A. H., XXII, č. 7. Na rube 1, 4.

Illustrissime etc.

Cum literas officiosas lingua Hungarico-magyarica sibi per officia politica scribi solitas multi parochorum aut prorsus non aut male intelligant, et iam semel ARD. Ord. VADiaconus noster, quod tenorem talium literarum non intelligendo secum eundem alia sibi nota lingua communicari oraverit, tamquam magnae noxae reus, in periculum amittendae libertatis, imo publicae prostitutionis per deportationem Comaromium brachio militari sibi destinatum inciderit: in congregatione nostra 3-a m. c. in aedibus parochiae Radvanensis habita propositum est: „ut ad antevetenda omnia incommoda, e commercio non intellectarum literarum officiosarum manantia, Excellentissimum *Domínium* Locumtenentem Regium, Comitem Mauritium Pállfy exoremus, quatenus ille, pro sua auctoritate et potestate, officiiis tam politicis, quam iuridicis iniungere dignaretur, ut literas officiosas officiiis parochialibus non alia, quam lingua nativa populi respectivarum paroeciarum scribant.“

Ad propositionem hanc omnes districtuales uno ore accessimus, et cum nobis tam amplitudo *Excellentissimi Domini* Locumtenentis Regii, quam etiam gravitas negotii sic poscere videretur, Illustritatem Vestram filiali cum fiducia mediatorum ac interpretem hac in causa humillime invocare statuimus; quod dum his facimus, una recentiora potestatis legislatoriae momenta, quae humillimae et iustae petitioni nostrae suffragantur, strictim attingimus; sunt autem sequentia:

1. Sua Caes. Reg. Apostolica Maiestas diplomate dd-o 20-ae Octobr. 1860, quo Regnum Hungariae in avita iura constitutionalia restituit, sphaeram, intra quam usus linguae Hungarico-magyaricae obtineat, precise delineavit; est autem sphaera haec penes officia publica politica et iuridica internorum negotiorum pertractatio et horum officiorum inter se commercium. Commercium literarum inter haec officia et officia parochialia non est igitur sphaera, intra quam lingua Hungarico-magyarica ius usus sibi vindicet.

2. Eadem Caes. Reg. Apostolica Maiestas Altissimo Rescripto dd-o 21-ae Aug. 1861, quo comitia regni Hungariae solvit, manifestatit: quod ut rex Hungariae nationes: Slavicam, Romanam ac Germanicam, Hungariam incolentes et cordi suo aequae ac Magyaricae caras, in iure, quod in agnitionem et tutelam suae nationalitatis non minus ac natio Magyarica habent, tueri et teneatur et velit, atque ideo articulos legum anni 1848, quibus haec iura laeduntur, confirmare non possit.

3. Congregati in comitiis anni praeteriti patres patriae, antequam discessissent, primo puncto rogationis unanimiter acceptatae declararunt: quod inter principalia et maxime momentosa proximorum comitiorum negotia referant: lege ferenda omnibus postulatis diversarum regni nationalitatum, quae territoriali et politicae integritati regni non repugnant, satisfacere.

E recentioribus his potestatis legislatoriae momentis liquet, quod uterque legislatorius factor, praesenti regenerationis iurium constitutionalium regni nostri tempore, omnes leges, quae laesionem iurium nationalium non magyricarum nationum involvunt, ignoret et proximo opportuno tempore, lege eatenus ferenda, cassas facere velit.

Fundamento horum ab utroque factore legislatorio coram toto mundo prolatorum principiorum vim legum in linguas a Magyarica diversas iniquarum, usque dum principia in leges conrescant, si non tolli, saltem in suspenso manere debere haud insulse arbitramur; principium namque simul ac concipitur aut plane palam profertur, continuo est norma agendi et propositum severe urget.

Dum igitur principiis his ab utroque factore legislatorio manifestatis innixi Extellentissimum Dominum Locumtenentem Regium, Comitem Mauritium Pálffy, gratioso mediatore ac interprete Illustritate Vestra, exoramus: ut Is pro sua, quam habet, auctoritate et potestate, officiis parochialibus per officia politica et iuridica non alia quam lingua nativa populi respectivarum paroeciarum scribi curare dignetur, solum minimam particulam iurium nostrorum nationalium, quae antefata principia necessario involvunt, in effectum deduci poscimus, firmiterque speramus, quod Illustritas vestra, pro Sua iusti et aequi studiosissima indole ac paterna in nos propensione humillimas has preces nostras Suae Excellentiae substernere, interpretari ac propria auctoritate fulcire dignatura sit.

Dum tenorem humillimarum harum, celerioris transpositionis causa, nomine omnium per solum AR dominum decanum et notarium discriptualem subscriptum in paterno sinu Illustritatis Vestrae deponimus etc.

In Districtu Neosolensi 11-a Junii 1862.

Omnes Districtus Neosoliensis 3-a m. c. in Radvan congregati parochi.

Nomine omnium subscribo: Martinus Szimmer m. p.

36.

V Budíne dňa 22. júna 1862.

Kráľ. miestodržiteľská rada (predsedníctvo) hlavnožupanskému miestodržiteľovi stolice Biharskej dáva úpravu vo veci prípustného užívania nemadžarských rečí v obecnom úradovaní a v styku so stránkami.

Výťah (odpis) z pôv. nariadenia kr. rady, č. 12536/1862/P v arch. miestodrž. rady u. m. Nadpis: Kivonat egy a magyar kir. helytartótanács elnök-ségének 1862-ik év június 22-én 12.536 sz. a. Bihar megye főispáni helytartójának kiadott intézvényéből. Na rube: :|||: ad. II. Prehlásky normalizovane.

A községek a megyével avagy a megye kormányzójával közvetlen levelezési érintkezésbe nem jöhetvén és csupán az anyavagy más a megyében divatozó nyelven szerkesztett folyamodványokat nyújthatván be, Méltóságodnak e részbeni kérdésének bővebb megfejtése szükségesnek nem mutatkozik, amugy is már megállapítva lévén, hogy a községek, valamint a magánfelek, beadványaikra a közvetlen felsőbbségöket képező kormány vagy helyhatósági közeg által beadványuk eredményéről azon nyelven értesíttessenek, amelyen amaz szerkeztve volt.

A községek felhatalmazvák saját ügyeinek tárgyalására nézve, a helybeli viszonyoknak megfelelőleg, az országban divatozó nyelveknek egyikét vagy, a körülményekhez képest, egy-nél több nyelveknek is vegyes használatát szabadon elválasztani, és a kormány részéről beavatkozásnak csak azon esetben lehet helye, amidőn viszályok felmerülnének, szoritkozván ekkor is a támasztott panaszok méltányos és, mellőzvé minden elvi általánosságot, akképeni elintézésére, hogy a kérdéses községekben az ingerült kedélyek megnyugtassanak és a kölcsönös testvéries egyetértés tapintatosan helyreállíttassék.

Miután a községekben az ügykezelési nyelv elválasztásának szabadon törtennie kell, önkényt értetődik, hogy ezen nyelv-választásra nézve semmi és bárhonnan eredő izgatásoknak tért engedni nem lehet, hanem szükséges odahatni, miszerint a községek, amennyiben a községi ügykezelési nyelv körül a jelen tényleges állapottal megelégedve nem volnának, ezen saját házi ügyökben minden külbefolyástól menten közhatározatilag azon modorban rendelkezessenek, melyen egyéb házi és községvagyonbeli ügyekben községileg határozni szoktak.

37.

Vo Svätom Kríži dňa 5. júla 1862.

Štefan Moyses, biskup banskobystrický, poľnému podmaršalovi a uh. miestodržiteľovi gr. M. Pálffymu oznamuje niektoré podrobné doklady národnostnej nesnášlivosti a žiada o urýchlenú úpravu rečovej otázky na banskobystrickom gymnáziu a o urýchlené povolenie Matice.

Pôv. (v. r.) koncept v S. N. M., v pozostalosti Moysesovej, fasc. VIII. Odpis v A. H., fasc. VI., č. 5.

Excellentissimo Domino C. R. Campi Mareschalli Locumtenenti, nec non actuali in Regno Hungariae Locumtenenti regio, comiti Mauritio Pálffy ab Erdöd.

B u d a e.

Euere Excellenz!

Die in^a tiefverehrter unterm 1-ten Juni l. J. an mich gehorsamst Unterzeichneten herabgelangter Zuschrift¹ mir in Aussicht gestellte frohe Hoffnung, dass es mir bald erlaubt sein dürfte, Euere Excellenz innerhalb der Grenzen meiner Diözese persönlich zu verehren, hat mich bisher abgehalten Euerer Excellenz mit einer abermaligen schriftlichen Eingabe lästig zu fallen. Da jedoch die Umstände der Erfüllung dieser meiner Hoffnung bisher nicht günstig waren, darf ich mein Schweigen um so weniger verlängern, als einerseits Euere Excellenz zu ferneren Äusserungen mich ausdrücklich aufzufordern geruhen, andererseits aber der in der Metropole meiner Diözese noch immer anhaltende bedenkliche Zustand einen Umschwung ins Bessere unmittelbar^{aa} nur von Euerer Excellenz anhoffen lässt.

Bevor ich nun, der in obbelobter Zuschrift erhaltenen hohen Weisung gemäss, auf Spezielles übergehe, bin ich so frei zu bemerken, dass ich mir nicht bewusst bin, in meiner ehrerbietigen Eingabe² von 10-ten Mai l. J. „jene Unbilden, welche den Slowaken im Verlaufe mehrerer Jahrhunderte zugefügt wurden, geschildert zu haben“: vielmehr habe ich die vergangenen Jahrhunderte in der vorliegenden Angelegenheit gelobt, indem ich aus dem Gesetzbuche sowohl, als auch aus wiederholten Handlungen gekrönter Landesfürsten dargetan habe, wie gerecht, human und wahrhaft liberal das Gesetz, nicht minder als auch die Praxis der vergangenen Jahrhunderte in Bezug auf die berechtigten Ansprüche sämtlicher in Lande befindlichen Nationalitäten waren, dagegen habe ich mich nur beklagt, dass im Widerspruche mit der ganzen Geschichte unseres Vaterlandes erst seit einem Menschenalter ein Privilegium für eine Sprache in solchem Masse angestrebt wird, dass dadurch unveräusserliche menschliche Rechte der übrigen Nationalitäten, und folglich auch die höchsten Güter sämtlicher Landesinsassen gefährdet werden.

Euere Excellenz ruhen zu unterstellen, dass ich in Bezug auf die Absicht des königl. Commissärs für Sohler Komitat, zwei Pfarrer aus unerheblicher Ursache nach Komorn abführen zu lassen, nicht ganz richtig unterrichtet worden sei. Ich befinde mich jedoch in der leidigen Notwendigkeit auf meine diesfällige ganz richtige Kenntnis bestehen zu müssen. Sonst würde ich nicht gewagt haben einen königlichen Commissär der Taktlosigkeit zu beschuldigen. Wäre im fraglichen Falle dem Drängen des königl. Commissärs durch das Neusohler Platzcommando Folge geleistet worden, so würden die zwei

a) im, aa) unmittelbar

1) Vid' č. 34 tu.

2) Vid' č. 33 tu.

Pfarrer gegen Mitternacht aus den Betten gerissen und unverweilt nach Komorn geführt worden, ohne dass die landeskundige Gerechtigkeitsliebe Euerer Excellenz und die Gewogenheit, womit Hochdieselben den geistlichen Stand zu beglücken geruhen, dem Ärgernis zu steuern vermocht hätte; da dies aus Mangel der nötigen Zeit unmöglich gewesen wäre. Zur Erhärtung dieser meiner Behauptung bin ich im Stande Euerer Excellenz den möglichst besten Bürgen anzugeben, nämlich das bezeichnete Platzcommando selbst.³

Das meine über den gegen die slowakischen Gemeinden Augsburger Confession geübten, auch die katholische Kirche mittelbar gefährdenden Terrorismus geführten Klagen ebenfalls begründet waren, beweisen schon die am 9-ten und 11-ten des eben abgelaufenen Monats Juni im Arwaer Komitat vorgefallenen traurigen Szenen, wo eine zahlreiche Deputation des Pribóczer Distriktualconventes, an der sich viele gebildete Edelleute, unter ihnen auch der gewesene Obergespan Moriz Zmeskal, beteiligten, die lutherischen Gemeinden von dem Patental-Superintendenten abwendig zu machen und für den sogenannten autonomen Superintendenten zu gewinnen trachtete. Da aber das gläubige Volk sich diesem Ansinnen nicht fügen wollte, wurde es durch die Deputation der Aufwieglung beschuldigt, ja es wurde ihm sogar mit dem Galgen gedroht. Wenn ich auch als katholischer Bischof von den diesen Gemeinden nach ihrer Kirchenverfassung zustehenden Befugnissen absehe, so sträubt^b sich mir das Haar, wenn ich bedenke, dass ausgezeichnete Stellung in der Gesellschaft einnehmende Männer einem arglosen, glaubenstreuen Volke mit dem Galgen drohen wegen einer Handlungsweise, zu der es nach dem klaren Inhalte der allerhöchsten k. k. Willensäußerung vom 15-ten Mai 1860⁴ vollständig berechtigt war!

Ich werde zwar samt allen ihrem Volke treuen Slowaken vollkommen beruhigt werden, wenn die, leider seit einem Jahre petitionirte literarische Gesellschaft Matica in Thurócz Sz. Márton, statt zu Bries, ihren Sitz haben wird. Dadurch jedoch, dass der königliche Commissär für Sohl die durch die Brieser Stadtrepräsentanz früher wiederholt beschlossene Aufnahme nach dem Antritte seines gegenwärtigen Amtes ignorirte und dieselbe erst nachdem er die Stadtrepräsentanz sich zurechtmachte, einer abermaligen Frage unterzog, hat derselbe königl. Commissär einen^{bb} der vielen Beweise seiner gegen die Slowaken gerichteten Parteilichkeit geliefert.

Wie übrigens der königl. Commissär für Sohl die Gemüter durch das masslose Aufdringen der magyarischen Sprache in

^b) sträub ^{bb}) einer

³) *Porovn.*, č. 20 *tu*.

⁴) *Porovn. Berzeviczy: Az absolutizmus kora Magyarországon, III, 73 n.*

diesem reinslowakischen Komitate aufregt, geruhen Euere Excellenz auch aus der unter ./ beiliegenden⁵ Abschrift eines Gesuches der Geistlichkeit des Neusohler Dekanats hochgeneigt zu ersehen, welches Gesuch ich der gnädigen Beachtung und dem mächtigen Schutze Euerer Excellenz inständigst zu empfehlen für meine unabweisliche Pflicht halte, indem ich nur noch zu bemerken mir erlaube, dass das Neusohler Dekanat nicht das einzige im Sohler Komitate ist, welches mich in dieser Angelegenheit bittlich angegangen hat.

Durch jene neueren Beschlüsse des hochlöbl. k. ung. Statthaltereirates, die mir H. Bischof und k. u. Statthaltereirat Danielik am 18-ten Juni mündlich mitzuteilen die Güte hatte, ist zwar die Frage der katholischen Gymnasien in eine Phase getreten, welche die diesfälligen Wünsche der Slowaken zu befriedigen geeignet ist. Da jedoch Euere Excellenz mir es zu Pflicht zu machen geruhen, näher anzugeben, weshalb ich mich geäußert habe, dass eine neuere, für das Neusohler Gymnasium stattgefundene Ernennung eine den berechtigten Ansprüchen der Slowaken missgünstige Strömung beurkunde? so nehme ich mir die Freiheit Euerer Excellenz ehrerbietigst zu melden, dass der, bereits nach dem Statthaltereintimate vom 12-ten Februar⁶ an das benannte Gymnasium in Qualität eines Professors gesendete Hódoly in einer Lehrerconferenz öffentlich erzählte, wie er in Ofen dem betreffenden Statthaltereireferenten seine Besorgnis darüber äusserte, dass er der slowakischen Sprache unkundig ist; darauf aber zur Antwort die Versicherung erhielt: dies sei bei einem Neusohler Gymnasiallehrer gar nicht nötig.

Es wäre mir auch unschwer, dem hohen, die Bezeichnung geneigter Lehrkräfte für das Neusohler Gymnasium betreffenden Auftrage Euerer Excellenz zu entsprechen. Da jedoch Herr Bischof Danielik mich versicherte, dass das Direktorat des Neusohler Gymnasiums bald dem Priester der Graner Diözese und nunmehrigen Gymnasialdirektor in Szathmár Csulen anvertraut und dieser dann unverweilt aufgefordert werden sollte, die fraglichen Lehrkräfte höheren Orts vorzuschlagen: so enthalte ich mich Euere Excellenz damit zu belästigen.

Während jedoch einerseits die hohen Landesbehörden Entsprechendes einleiten, damit die in slowakischen Gegenden bestehenden katholischen Gymnasien, im Sinne des ausdrücklich kundgegebenen allerhöchsten k. k. Willens, naturgemäss eingerichtet werden, machen andererseits böse Geister die äusserste Anstrengung, um sowohl diesen Allerhöchsten Willen, als auch die diesfälligen landesbehördlichen Anordnungen zu vereiteln.

⁵) Vid' č. 35 tu.

⁶) Vid' č. 26 tu.

Hierher gehört vor allem die Mehrzahl der im Namen Sr. k. k. Majestät durch die Landesbehörde ernannten Neusohler Gymnasiallehrer. Denn ausser Stiepan, Cserný und Cebecauer sind die übrigen neune durchaus Feinde der Slowaken; obschon sich unter ihnen der obenbenannte Hódoly — der sich in einer Lehrerconferenz mit seinem Slowakenhasse ungescheut prahlte — dann Augustin Lubrich und Georg Sztoczek durch einen besondern Ingrimms auszeichnen.

Die Mehrzahl nun der Gymnasiallehrer vereitelt einerseits am Gymnasium alles, was zur Hebung der Bildung der slowakischen Sprache selbst in der unschuldigsten und berechtigtesten Weise beizutragen geeignet wäre. Nachdem durch das betreffende unterm 12 Februar l. J. erlassene Intimat⁶ des hochlöbl. k. u. Statthaltereirates die slowakische Sprache am Neusohler Gymnasium zur gleichberechtigten mit der deutschen und ungarischen erklärt worden ist, wurde in einer Lehrerconferenz die Frage aufgeworfen: woran man sich nun zu halten hätte, wenn einstweilen irgendein Gymnasist zu seinem besonderen Zwecke wünschen würde auch aus der slowakischen Sprache die Maturitätsprüfung abzulegen? Die Mehrzahl der Lehrer hat sich nun erklärt: dies nicht zugeben, ja auch kein Schulzeugnis unterfertigen zu wollen, auf dem ein Calcul aus der slowakischen Sprache sichtbar wäre. Dann haben 34 Schüler der höheren Gymnasialclassen sich mit dem Bittgesuch an den Lehrkörper gewendet, dass ihnen erlaubt werde einstweilen, bis nämlich im Sinne des obbelobten Intimats ein Lehrer der slowakischen Sprache am Gymnasium erscheint, wöchentlich eine Stunde, ohne Abbruch der bereits bestehenden Schulstunden und unter steter Aufsicht eines Gymnasialprofessors, sich in der slowakischen Sprachlehre zu üben. Auch diese gerechte, höchst bescheidene, auf einer landesbehördlichen Verordnung fussende Bitte wurde durch die Mehrzahl der Gymnasiallehrer rund abgeschlagen. Andererseits hat sich eben diese Mehrzahl der Gymnasiallehrer mit allen überspannten Geistern Neusohls eng verbunden und trachtet auch die Schuljugend in denselben Geist einzuweihen.

Am 5-ten Juni l. J. haben diese Männer die Schuljugend ins Freie geführt. An dieser Unterhaltung haben auch mehrere Parteigenossen aus dem adeligen und bürgerlichen Stande teilgenommen, darunter, als die durch Geburt und Besitz hervorragenden, zwei Lutheraner, denen es in früheren Jahren nie eingefallen war, sich an ähnlichen Unterhaltungen des katholischen Gymnasiums zu beteiligen, da ja in Neusohl ohnedies auch ein ewangelisches Gymnasium besteht. Zur Charakterisierung der diese Geselligkeit bedingenden Sympathien erlaube ich mir nur anzuführen, dass als es sich nach dem 20-ten October 1860 in einem Comité um die Besetzung der Komitatsämter handelte, einer der oben erwähnten Matadore sich geüssert

hat: er wolle zwar für diesmal kein Amt annehmen; wenn jedoch die in Italien weilenden Patrioten — Kossuth, Klapka, Türr etc. — ins Land zurückkämen, dann sei er bereit auch die Gassen zu kehren. Es ist demnach nichts weniger als verwundern, dass als die, solchen Geist atmende Gesellschaft am angegebenen Tage abends von dem Ausfluge ins Freie zurückkehrte, dieselbe auf der öffentlichen Poststrasse den Kossuth tumultuarisch hochleben liess.

Ganz besonders aber trachtet die bezeichnete Mehrzahl der Gymnasiallehrer samt ihren Parteigenossen aus dem adeligen und bürgerlichen Stande die Wirkung des angezogenen landesfürstlichen Intimats vom 12-ten Februar l. J.⁶ in Bezug auf die slowakische Sprache zu vereiteln. Zu dem Ende sind auf dem Neusohler Stadthause wiederholte Sitzungen gehalten worden, damit durch die auf die Bürgerschaft in verschiedener Richtung geübte Pression eine Monstre-Petition zu Gunsten der ausschliesslichen Beibehaltung der magyarischen Sprache an dem katholischen Gymnasium zu Stande gebracht und dem hochlöbl. k. u. Statthaltereirat mit möglichster Ostentation unterbreitet werde. Und gerade seitdem H. Bischof Danielik am 20-ten Juni von dieser Agitation den Betreffenden mündlich abriet, wird sie nur mit desto grösserem Eifer betrieben. Unter der Oberleitung der bezeichneten zwei lutherischen Matadoren wird die Sache nicht nur im Stadthause betrieben, sondern es gehen auch Emissäre in der Stadt herum, die die Bürger unter verschiedenen Vorspiegelungen zur Fertigung der erwähnten Petition zu bewegen trachten. Die eifrigsten Parteigänger bei dieser Angelegenheit sind nächts der zwei erwähnten Hauptleitern und nebst der Mehrzahl der Gymnasiallehrer, schlichte Bürger, Schenkwirte, Schneider, Schlosser, die ich mit Namen anzuführen vermöchte, freilich ohne literarischer Bildung, grossenteils der ungarischen Sprache unkundig und — was an sich unglaublich scheinen könnte, jedoch aus den vorhandenen Umständen leicht erklärlich ist — zum grossen Teile Akatholiken.

Wenn nun im Namen des Landesfürsten durch die oberste Landesbehörde eingesetzte Gymnasiallehrer an dem Trachten, landesfürstliche und landesbehördliche Anordnungen zu vereiteln, sich rührig beteiligen, wenn in einer Stadt, deren Bewohner in weit überwiegender Mehrheit Slowaken sind, die die Hauptstadt ist von einem rein slowakischen Komitate und von einer fast rein slowakischer Diözese, deren Umgebung weit und breit auch über die Grenzen des Komitats rein slowakisch ist, dennoch gleichsam ein Kreuzzug wider die Slowaken, das harmloseste Volk in ganz Europa, das ja der magyarischen Sprache nicht abgeneigt ist, ja diese um so erfolgreicher lernen wird, je gerechtere Behandlung es erfährt, gepredigt und leidenschaftlich betrieben wird; wenn in die Einrichtung eines

Obergymnasiums idiote Menschen, eines katholischen Gymnasiums grossenteils Akatholiken sich einmengen: so gibt es zur Erklärung dieser Ungeheuerlichkeiten nur einen einzigen sicheren, in tausend Fällen sich als untrüglich erweisenden Schlüssel: die zwar höchst irrige, aber leider nur zu viel verbreitete Ansicht, dass der echte Patriotismus in masslosem Opponiren gegen die landesfürstlichen Intentionen und Anordnungen bestehe. Unter diesem Gesichtspunkte müssen dann freilich die Slowaken, da sie nun einmal so sind, wie Seine k. k. apostolische Majestät am 12-ten Dezember 1861 sie in feierlicher Weise zu schildern geruhte: „ihrem Monarchen in allen schwierigen Zeitverhältnissen treu und loyal“, als Aussätzige erscheinen.

Unwillkürlich drängt sich bei der Betrachtung solcher Zustände die Frage auf: weshalb denn die in Neusohl ihren Sitz habende, mit namhaften Vollmachten ausgestattete, von beliebig ernannten Beamten umgebene Komitatsleitung diesen, die Stadt aufwühlenden und in den weitesten Umkreisen des Landes bedenkliche Leidenschaften aufpeitschenden Umtriebe steuern zu wollen in keiner Weise Miene mache? Eine solche Frage drängte sich auch dem Neusohler Platzcommando auf, und ich weiss es bestimmt, dass dasselbe in der jüngsten Zeit in dieser Angelegenheit eine energische schriftliche Mahnung an die Komitatsbehörde gerichtet hat.

Durch diese Erscheinung wird es abermals klar, dass zur wirksamen Durchführung erspriesslicher Anordnungen ausser guter Absichten der Landesfürsten und ihrer Behörden auch geeignete Organe der Staatsgewalt, namentlich Vorstände der Municipien, nötig sind. Denn diese, das Wohl und Weh vieler in ihrer Hand haltend, vermögen stets für eigene Velleitäten viele Proselyten zu machen, oder können durch blosses Ignoriren ihren persönlichen Sympathien namhaften Vorschub leisten. Auch aus einem andern Komitate könnte ich Euerer Excellenz einen traurigen Fall erzählen, wo der Komitatsvorstand die Gelegenheit vom Zaune brach, um meine Gesitlichkeit wider mich zu hetzen: doch er verrechnete sich gewaltig.

Ähnliche Übergriffe werden dem grössten Teile nach aufhören, sobald durch entschiedene Massregeln jeder Zweifel behoben wird, dass die hohen Landesbehörden, den väterlichen Absichten Seiner k. k. apostolischen Majestät gemäss, den berechtigten Ansprüchen jedweder Nationalität Rechnung zu tragen entschlossen sind. Mit unbegrenztem Vertrauen wage ich demnach Euere Excellenz abermals zu bitten: geruhen Hochdieselben in Gnaden die möglichst schleunige Durchführung der bereits eingeleiteten zweckmässigen Einrichtung der katholischen Gymnasien veranlassen, sowie auch die endliche Concessionirung der literarischen Gesellschaft Matica hochgeneigt vermitteln.

Genehmigen übrigens Euere Excellenz die Äusserung meiner tiefsten Ehrerbietung, womit ich die Ehre habe zu verharren

Euerer Excellenz

H. Kreuz, am 5-ten Juli 1862.

untertänigster Diener.

38.

V Budíne dňa 27. júla 1862.

Gr. Móric Pálffy, pol'ný podmaršal a uh. miestodržiteľ, Stefanovi Moysesovi, biskupovi banskobystrickému, oznamuje niektoré opatrenia, urobené v dôsledku jeho ponôš zo dňa 5. VII. 1862 (č. 37 tu) a odpovedá na niektoré jeho ponosy ďalšie.

Pôv. čistopis v S. N. M. v Moysesovej korešpondencii. Na rube: Praes. 30-ten Julii 1862.

Hochwürdigster Herr Bischof!

Vor allem erachte ich Euer Bischöflichen Hochwürden für Ihre schätzbaren Mitteilungen vom 5. l. Mts. rücksichtlich der Sprachenfrage im Sohler Comitate, welche ich zugleich als ein Unterpfang Ihres mir gegenüber gehegten Vertrauens betrachte, meinen verbindlichsten Dank auszusprechen, zumal ich seit meiner Amtswirksamkeit den verschiedenen Sprachen und Nationalitätsbestrebungen in Ungarn überhaupt, und jenen in den oberen Komitaten des Landes insbesondere stets eine gespannte Aufmerksamkeit widme, um den diesfalls aufgetauchten bedauernden Unzukömmlichkeiten und Reibungen auf Grund sicherer und verlässlicher Daten im Sinne der von Allerhöchst Seiner Majestät in den allerhöchsten Entschliessungen vom 20. October 1860 ausgesprochenen Willensmeinung und im wahren Interesse unseres geliebten Vaterlandes nach Tunlichkeit zu steuern, ja womöglich dieselben gänzlich zu beseitigen.

Welche Schritte für diesen Zweck bisher bereits gemacht wurden, sind Euer Bischöflichen Hochwürden teils aus meinen früheren an Hochdieselben gerichteten Briefen, teils aus den ämtlichen Verfügungen des königlich ungarischen Statthaltereirates grösstenteils bekannt, wornach ich mich nunmehr füglich auf die in Ihrer bezogenen Zuschrift zur Sprache gebrachten speziellen Punkte beschränken zu sollen glaube.

Was insbesondere den Wunsch Euer Bischöflichen Hochwürden wegen baldiger Genehmigung der literarischen Gesellschaft „*Matica Slovenska*“ betrifft, so bin ich in der Lage Euer Bischöflichen Hochwürden eröffnen zu können,

dass laut einer Zuschrift des Herrn königl. ungarischen Hofkanzlers die frägliche Angelegenheit Seiner k. k. apostolischen Majestät unterbreitet wurde, die allerhöchste Entschliessung aber bisher noch nicht herabgelangt sei.

Bezüglich der dienstlichen Korrespondenzen der Komitatsorgane mit den Pfarrämtern im Sohler Komitate wurde — wie aus der beiliegenden Abschrift^a zu ersehen — die Verfügung getroffen, dass die Stuhlrichter in dienstlichen Angelegenheiten an solche Seelsorger, die der ungarischen Sprache nicht mächtig sind, über ihr Verlangen sich der Muttersprache der Pfarrer, beziehungsweise der slowakischen zu bedienen haben; wornach ich gerne der Überzeugung Raum gebe, dass den diessfälligen Reibungen hiedurch, sowie durch das Mitwirken die Spitze abgebrochen ist, wobei ich übrigens nicht unbemerkt lassen kann, dass diese Verfügung wohl nur aus Opportunitätsrücksichten notwendig war, indem das allerhöchste Handschreiben vom 20. Oktober 1860 gerade diesen Punkt insoferne unberührt, beziehungsweise ungelöst liess, als daselbst den Gemeinden die Wahl der Amtssprache in Kirche und Schule zugestanden und den Verwaltungsorganen zur Pflicht gemacht wurde, ihre Erlässe und Aufträge an die Gemeinden in deren Amtssprache zu verfassen, darunter aber die Pfarrämter kaum subsumirt werden können.

Auch bezüglich der Lehrsprache am Neusohler k. Gymnasium ist in jüngster Zeit, wie Euer Bischöflichen Hochwürden aus der beiliegenden Abschrift^b entnehmen wollen, eine, wie ich hoffen darf, zufriedenstellende Verfügung des k. ung. Statthaltereirates erflossen, wodurch der bisher geäusserten Wünschen aller in Neusohl befindlichen Nationalitäten gehörige Rechnung getragen wurde, daher ich voraussetze, dass dies nach dem, was Euer Bischöflichen Hochwürden in Ihrem offerwähnten geschätzten Schreiben vorbrachten, auch Hochdero Anschauungen entsprochen haben wird.

Was die von Euer Bischöflichen Hochwürden vorgebrachten Beschwerden gegen die an diesem Gymnasium angestellten Professoren, ferner deren Benehmen anlässlich einer Konferenz über die Maturitätsprüfung und einer slowakischen Lehrkanzlel anbelangt, so theile ich Euer Bischöflichen Hochwürden mit, dass der neuernannte Oberdirektor des Pressburger Schuldistriktes bereits durch den königl. ung. Statthaltereirat angewiesen wurde, die am Neusohler Gymnasium bestehenden misslichen Verhältnisse des Lehrkörpers bei seinen ämtlichen Beisetzungen einer eindringlichen Untersuchung zu unterziehen, und auf Grund des Ergebnisses derselben seine gutächtlichen Anträge zu erstatten. Derselbe erhält gleichzeitig von mir einen

^a) *Po strane: '|.* (Vid' č. 32 tu.)

^b) *Po strane: ':|:* (Vid' č. 28c) tu.)

Auftrag, in den Kreis dieser Erhebungen auch die von Euer Bischöflichen Hochwürden vorgebrachten Punkte und insbesondere die vom Sohler königlichen Kommissär mir vorgelegte Petition mehrerer Neusohler Bürger in der Lehrsprachenfrage einzubeziehen, wornach ich keinen Zweifel habe, dass die diesfälligen Anstände baldigst im ordnungsmässigen Wege nach dem geäusserten Wunsche Euerer Bischöflichen Hochwürden gänzlich werden behoben werden.

Betreffend die Bemerkung Euerer Bischöflichen Hochwürden bezüglich des Verhaltens des Herrn königl. Kommissärs Havas in diesem Nationalitätsstreit, sowie das Benehmen der übrigen Komitatsorgane, muss ich Euer Bischöflichen Hochwürden aufrichtig gestehen, dass ich, soweit dies die vor mir liegenden diesbezüglichen Verhandlungsakten entnehmen lassen, das Benehmen dieses königl. Kommissärs in dieser sehr wichtigen, dann heiklichen Angelegenheit ganz taktvoll und am wenigsten parteiisch finde, was wohl auch Euer Bischöflichen Hochwürden, abgesehen von der sonstigen Amtstätigkeit desselben, worauf ich bei diesem Anlasse gar nicht reflectiren will, zuzugeben geneigt sein werden, wenn Hochdieselben die Mannigfaltigkeit der Interessen und die Verschiedenartigkeit der Wünsche der Neusohler Bevölkerung und des Komitats überhaupt nicht nur in sprachlicher, aber auch in sonstiger Beziehung, deren sorgsame Berücksichtigung und allseitige Schlichtung dem Komitatsleiter obkommt, einer näheren, unbefangenen Betrachtung unterziehen wollen.

Zweifelsohne sind es keine geringfügigen Aufgaben, die ein Komitatsleiter, zumal in einem Komitate, wo sich verschiedene, sich entgegnetretende Wünsche und Ansichten so auffallend und nicht ohne alle Leidenschaftlichkeit geltend machen, wie z. B. im Sohler, zu lösen hat; aber in einem um so grösseren Grade muss er wohl auch rechnen auf eine aufrichtige Unterstützung von Seite des einflussreicheren und intelligenten, loyalgesinnten Teiles der Bevölkerung.

Ob nun die dem dortigen königl. Kommissär untergebenen Komitatsorgane einen gleichen Schritt in der Sprachenangelegenheit mit ihrem Vorstande gehalten haben, oder ob sie nicht etwa jene Schranken, die ihnen schon ihre Stellung als Organe der Regierung vorschreibt, überschritten? konnte ich wohl aus den Akten nicht speziell entnehmen; davon bin ich indes überzeugt, dass ihre etwaigen Ausschreitungen mit Rücksicht auf meine wiederholt hinausgegebenen Weisungen vom königlichen Kommissär durchaus nicht gebilligt, dieselben im Gegenteile entsprechend zurechtgewiesen worden sind.

Um nur einen Fall des unparteiischen Vorgehens des königlichen Kommissärs von Havas in der Sprachenfrage Euerer Bischöflichen Hochwürden zu erwähnen, bemerke ich, dass derselbe in einem ämtlichen Berichte der jüngsten Zeit mit der

alleinigen Ausnahme der Stadt Neusohl, allwo er die deutsche und ungarische Sprache als Amtssprachen gelten liess, nicht eine Gemeinde mit einer anderen, als der slovakischen Geschäftssprache anführte, gleichzeitig aber die Verfügung traf, dass die Komitatsbeamten mit den Gemeinden nur in ihrer Geschäftssprache zu korrespondiren haben.

Indem ich meinen Brief schliesse, beehre ich mich noch Euer Bischöflichen Hochwürden mit Hinblick auf Ihre im eingangsbezogenen geschätzten Schreiben vorkommende Bemerkung, dass nemlich Euer Bischöflichen Hochwürden „auch aus einem andern Komitate einen traurigen Fall erzählen könnten, wo der Komitatsvorstand die Gelegenheit vom Zaune brach, um Ihre Geistlichkeit wider Sie zu hetzen“, im Vertrauen zu ersuchen, mich über diesen Fall gefälligst näher informiren zu wollen, um auch diesfalls das Nötige verfügen zu können.

Empfangen Euer Bischöflichen Hochwürden den Ausdruck meiner ausgezeichneten Hochachtung

Ofen, am 27-sten Juli 1862.

Pálffy,
Fmlt.

39.

V Luxenburggu dňa 27. júla 1862.

a) *František Jozef ukladá uh. dv. kancelárovi gr. Forgáchovi vypracovanie návrhu zákona o zabezpečení národnostných práv nemaďarských národov v Uhorsku.*

b) *Kráľ. uh. kancelária nariaďuje kráľ. miestodržiteľskej rade vypracovať návrh zákona, určujúceho presne práva nemaďarských národov vo veci ich reči a národnostného vývinu. Panovník si vyhradzuje pojať tento návrh do svojich predostretí na budúci snem.*

c) *Gr. M. Pálffy vymenúva komisiu na vypracovanie návrhu na národnostný zákon.*

a) *Pöv. čistopis (bilet) v U. K. č. 12615/1117/1862. V záhlavi: Érck, julius 30-an 1862 Forgách. Na dolnom okraji: 12615/1117 érk, aug. 1, 862. Na rube: 12615 n.*

Uverejnené: Sürgöny, 1862, č. 181. — V slov. preklade v PBV, 1862, č. 64.

b) *Pöv. čistopis v arch. miestodrž. rady, u. m. Rubopis: 12,615/1117 sz. A magyar királyi udvari kancelláriától Ó Császári és Apostoli Királyi Felsége legkegyelmesb Urunk nevében a magyar királyi helytartótanács elnökének és tanácsosainak átadandó Budán. M. P. Hivatalból. Na rube [P. R.:] Ofen 7/8. 52709/2566 8/8 1862. Pálffy. Az elnökség számára leirandó. VIII. megyei. II. I.k.*

c) *Pöv. čistopis v R.-P., č. 16823/1863, v č. 24326/1863 (II. 9.). Na d. okr. I. str. Nagyméltóságú Privitzer István val, belső titkos s udvari tanácsos úrnak, a m. kir. helytartótanács elnökhelyettesének Budán. Na rube: 185 kig. szám. Érck. 30/9 1862.*

a)

Lieber Graf Forgách! Von der ernsten Absicht geleitet, den Grundsatz der Gleichberechtigung aller Meiner Völker auch in Bezug auf die in Meinem Königreiche Ungarn wohnenden Nationalitäten zu verwirklichen, beauftrage Ich Meine ungarische Hofkanzlei, nach vorläufiger Vernehmung des Statthalters von Ungarn, einen Gesetzentwurf auszuarbeiten und Mir vorzulegen, wodurch die Rechte der Bewohner nichtungarischer Zunge Meines Königreiches U n g a r n hinsichtlich ihrer Sprache und nationalen Entwicklung bestimmt und deutlich festgesetzt werden.

Ich behalte Mir vor diesen Gesetzentwurf in die Reihe der dem nächsten Landtage mitzuteilenden königlichen Propositionen aufzunehmen.

Laxenburg, den 27. Juli 1862.

Franz Joseph

vidi 30/7
Rechberg.

b)

12615/1117 sz.

Ő Császári és Apostoli Királyi Felsége legkegyelmesb Urunk nevében a magyar királyi helytartótanáccsal kegyesen tudatandó:

Ő csász. s apostoli királyi Felsége a nemzeti egyenjogúság elvének megvalósítását komolyan szándékozván, folyó évi Szentjakab hó 27-ikén kelt legmagasb kéziratával oly törvényjavaslatnak kidolgozását s legmagasb elhatározása alá bocsátását legkegyelmesebben meghagyni méltóztatott, mely által Magyarország nem magyar ajku lakóinak nyelvük és nemzeti kifejlődésükre irányzott jogaik szabatosan és világosan megállapíttassanak; legkegyelmesebben fentartani méltóztatván egyszerűsmind, miszerint a kidolgozandó javaslat a legközelebbi magyar országgyűléshez intézendő királyi előterjesztésekbe foglaltassék.

Miről a magyar királyi helytartótanács oly hozzáadással értesíttetik, miszerint kebeléből egy evégre alakítandó bizottmány által az Ő csász. s apost. királyi Felsége által bekívánt törvényjavaslatokat kidolgozván, azokat annak idejében terjessze föl.

Kelt a birodalmi fővárosban Bécsben, Ausztriában, Küssasszonyhó ötödik napján, ezernyolcszázhatvankettedik évben.

Károlyi László

Rohonczy Ignác

Ő csász. és apost. kir. Felsége
legkegyelmesebb parancsára
Hegedüs Lajos.

c)

Magyarország kir. Helytartójától.

16823 sz. eln.

Ő császári és apostoli kir. Felsége mint Nagyméltóságod előtt a f. hó 5-én 12615/1117 sz. a. a nagyméltóságú m. kir. helytartótanácsához érkezett kegyes udv. rendeletből tudva van, a nemzeti egyenjogúság elvének megvalósítását szándékozván, f. é. Szent Jakab hó 27-én kelet legmagasabb kéziratával egy törvényjavaslatnak kidolgozását s legmagasb elhatározása alá terjesztését méltóztatott legkegyelmesebben meghagyni, mely által Magyarország nem magyar ajkú lakoinak nyelvük és nemzetiségi kifejlődésükre irányzott jogaik szabatosan és világosan megállapitassanak, legkegyelmesebben fentartván egyszersemind Őfelsége, miszerint a kidolgozandó javaslat a legközelebbi magyar országgyűléshez intézendő királyi előterjesztésekbe foglaltassék.

Ezen törvényjavaslat a fentidézett kegyes udv. rendelet értelmében egy a magyar kir. Helytartótanács kebeléből alakítandó bizottmány által dolgozandó ki.

Amidőn tehát ezen k. rendelet foganatosításául ezen bizottmány tagjaiul Péchy Ferenc, másodelnöki helyettes, Hueber Zsigmond, udv. tanácsos és irodaigazgató, továbbá Danielik János, c. püspök, Dobrzánszky Adolf, Mandics Tivadar, Mihályi Gábor, m. kir. helytartótanácsi tanácsos urakat, végre Palló Sándor, Korizmicz László, Abonyi István, ugyancsak m. kir. helytartótanácsi tanácsos urakat ezennel kinevezném, fölkérem egyszersemind Nagyméltóságodat, hogy a bizottmány elnökletét átvenni, erről a tagokat rövid uton értesíteni, egyuttal pedig intézkedni, illetőleg odahatni méltóztatassék, hogy a bizottmány működését a lehető legrövidebb idő alatt megkezdvén, munkálatával legföllebb f. évi october hó közepéig készen legyen, hogy ekként az illető törvényjavaslat legfelsőbb helyre idejekorán fölterjesztethessék.

A tárgy fontossága mind politikai, mind hazánk belkormányzati szervezetének alakulása s továbbfejlesztése tekintetében mindjáunk előtt sokkal inkább tudva lévén, hogysem annak részletezésébe bocsájtkoznom kellene, bizton elvárom a bizottmánytól, hogy ezen nem csekély feladatának époly öntudatosan, mint Őfelsége atyai szándokainak pontos szem előtt tartása mellett megfelelend; s amidőn e részben Nagyméltóságod hatályos közreműködését iránytadólag^a úgy, mint útbaigazítólag különösen kikérvém, ez alkalommal még csak azt kívántam megjegyezni, hogy amennyiben egyes kérdések fölmerültéből a bizottmányi ülések egyik vagy másikában személyes részvétem

^a) iránytagadólag.

célszerűnek vagy kívánatosnak találtatnék, erről engem esetről-
esetre értesíteni méltóztassék. Mindenesetre jelen kívánok lenni
az utolsó bizottmányi értekezleten, akkor névszerint, midőn a ta-
nácskozmányok már befejezve, azok eredménye sommázva s a
kérdéses javaslat szabatosan formulázva előadatni fog.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvá-
nítását.

Budán, augustus 28-án 1862.

Gróf Pálffy Móric, Atn.

40.

V Budíne dňa 7. augusta 1862.

*Gróf Móric Pálffy, poľný podmaršal a uh. miestodržiteľ,
podáva uh. dv. kancelárovi dobrozdanie o slovenskom pamät-
nom spise.*

*Pöv. čistopis v U. K., č. 13166/1168, v 127 ad/12615. Na dolnom okraji 1.
listu: An Seine Excellenz den Herrn königl. ungar. Hofkanzler Grafen Forgách
etc. etc. etc. zu Wien. Tamtiež kanc. pozn.: 13166/1168 ér. aug. 10. 862. Na
rube: 13166 n. 11 Stk aug. 21. III. T 62—2.*

No 15736
präs.

Vom Statthalter des Königreiches Ungarn.

Euer Excellenz!

Mittelst hohem Erlasse vom 20. December 1861 No 18636^a
wurde mir sowohl die von den Slova ken Nordungarns
Seiner Majestät überreichte Petition, als auch die Bitt-
schrift des Bischofs M o y s e s, welche gleichfalls an Seine Ma-
jestät gerichtet war, zur Begutachtung, und insofern es in mei-
nem Wirkungskreise liegt, zur Abhilfe übersendet. Infolge die-
ses Erlasses habe ich eine aus Statthaltereiräten bestehende
Commission unter dem Vorsitze Seiner Excellenz des Herrn Hof-
rates von P r i v i t z e r zusammengesetzt und selbe beauftragt,
diese beiden Aktenstücke einer eindringlichen Prüfung zu un-
terziehen und sowohl über deren Ergebnis, als auch über das
in der Zwischenzeit von der Statthalterei Veranlasste an mich
Bericht zu erstatten. Die Commission ist obigem Auftrage Ende
Februar nachgekommen.

Infolge dieses Berichtes wurden mehrere Erhebungen und
Anordnungen nötig, welche zu veranlassen von mir sogleich
anbefohlen wurden.

Die Durchführung dieser Anordnungen, verbunden mit
den sonstigen, beinahe unerschwinglichen Geschäften, hat die

^{a)} *Po strane pozn. kanc.: 18636 (Vid' č. 15 tu.)*

Verzögerung der Erstattung dieses meines Berichtes veranlasst, welche Euer Excellenz hiedurch entschuldigen wollen.

Indem ich nun das Gutachten der fraglichen Commission hiemit vorlege¹, schliesse ich mich demselben insoferne an, als ich hier keine entgegengesetzte Ansichten zur Geltung bringe. Ausserdem füge ich hier noch einige, auf Tatsachen und Billigkeit gegründete Bemerkungen bei, welche sich nicht nur auf die Slovaken, sondern auch auf alle nichtungarischen Elemente im Lande beziehen.

Die in der Gegenwart vorhandenen Schwierigkeiten rücksichtlich der Nationalitäten im Lande überhaupt sind eine unvermeidliche Folge aus der in dieser Hinsicht eigentümlichen Vergangenheit.

Die Slovaken betreffend, so haben dieselben allerdings bereits vor dem Jahre 1848 zu wiederholten Malen an den Stufen des Allerhöchsten Thrones gegen Übergriffe Schutz gesucht; ebenso haben dieselben in den Jahren 1848/9 es ausgesprochen, dass sie die Gefahren erkennen, welche ihre Nationalität unter den damaligen Verhältnissen bedrohten. Sie glaubten sich hierauf in dem von der Regierung zur Geltung gebrachten Gleichberechtigungsprincipe geborgen, und die Ereignisse der jüngsten Jahre dürften ihnen immerhin zu neuen Besorgnissen Veranlassung geboten haben, bis endlich noch die gegen Ende des vergangenen Landtages zusammengesetzte Commission über die Befriedigung der verschiedenen Nationalitäten dieser Frage die bekannte Richtung gab. Jedoch lässt sich kaum bezweifeln, dass die vorliegende Petition (^bnur durch Agitation zustande gebracht worden ist^b); und wiewol diese Agitation als die Folge einer entgegengesetzten, (^cin ihrem Entstehen sowol, als in ihren Folgen noch gefährlicheren Agitation zutage kam, so muss ich doch bemerken, dass dieses Schriftstück viele nicht erwiesene und viele übertriebene, ja sogar viele anstössige Dinge enthält.^c)

Dass die deutschen Beamten des früheren Systems lediglich auf die Kräftigung des magyarischen Elementes, (^cmit Unterdrückung aller übrigen Nationalitäten, hingewirkt haben; dass das Allerhöchste Handschreiben Sr. Majestät betreffs^c) der Wahrung der Rechte und betreffs der billigen Forderungen der im Lande befindlichen Bevölkerung nichtmagyarischer Zunge auch nach der Einführung des Ausnahmzustandes beinahe gänzlich ignoriert worden sei, sind theils unwahre, theils übertriebene Behauptungen, wie bezüglich der letzteren aus den beiliegenden ^d Dokumenten erhellet, während bezüglich der ersteren

(b—b) Podčiarknuté ceruzou (v kanc.) a i po strane zdôraznené (kolmou čiarou alebo pozn. NB. atp.).

(c—c) Zdôraznené ceruzou (v kanc.) po strane.

d) Po strane: csom. 28 lat. (Vid' č. 7, 16, 17, 26, 32, 36 tu.)

1) Vid' č. 29 tu.

Behauptung füglich sich darauf beschränkt werden kann, auf die gleichen ^eKlagen der Magyaren hinzuweisen.^{e)} Anstössig aber ist die Vorlage einer bereits formulirten Allerhöchsten Entschliessung sowol in Bezug auf die ^cdamit verbundene^f Vorberatung^{c)}, als auch auf deren Inhalt. Denn abgesehen davon, dass die Durchführung einer solchen wichtigen Massregel mit ^eUmgehung des Landtages kaum von vernünftigen Menschen angeraten werden kann^{e)}, so enthält der Entwurf selbst auch solche Dinge, ^cwelche einen derartigen Umsturz der Integrität Ungarns herbeizuführen vermögend wären, welcher in seinen schliesslichen Consequenzen auch eine Gefährdung des Fortbestandes der Monarchie zur Folge haben könnte^{c)}, ^ewobei ich voraussetze, dass bezüglich der früheren Wojwodina in der nächsten Zeit und ohne Vernehmung des Landtages überhaupt keine solchen Massnahmen getroffen werden, welche die Slovaken und analog die Walachen und Ruthenen zu ähnlichen Anforderungen offenbar berechtigen könnten.^{e)}

Was die, sowol in diesem Aktenstücke, als auch in der Bittschrift des Bischofs Moyses enthaltene Klage über die Vernachlässigung der slovakischen Sprache in früheren Zeiten betrifft, so ist es allerdings wahr, dass auf ihre Ausbildung niemals besondere Sorgfalt verwendet wurde. Das Gleiche gilt auch von den übrigen im Lande gangbaren Sprachen, mit Ausnahme der lateinischen und ungarischen, denen im K ö n i g r e i c h e U n g a r n, als d i p l o m a t i s c h e n^{g)} Sprachen, in Legislation und Verwaltung aus begreiflichen Gründen stets eine vorzugsweise Pflege zuteil geworden ist. Zu jener Zeit haben die erwähnten Volksstämme diese Vernachlässigung weder empfunden, noch viel sich darum bekümmert, wenigstens gewiss nicht in dem Grade, als es gegenwärtig geschieht. Die auf dem Adelsprinzip fussende, altershergebrachte Landesverfassung hat dem Schwindel und den Eifersüchteleien der unter dem Aushängschilde einer idealen Gleichberechtigung aller Nationalitäten, welche in neuerer Zeit so gerne betrieben wird, keinen günstigen Boden einer praktischen Ausnützung dargeboten, und man war im allgemeinen vielmehr beflissen, in dem Gewande des ungarischen Edelmannes in die Reihen der politisch bevorzugten Klasse Eintritt zu erlangen, und nur selten begegnete man einzelnen Aposteln des Slavismus und Rumanismus, die anscheinend auf dem neutralen Felde unschädlicher literarischer Forschungen, in dem Mantel der Bescheidenheit sich bemerkbar machten. Seitdem aber die im Jahre 1848 stattgefundenen Gesetzabänderungen und Ereignisse die Praerogativen des Adels untergraben und damit den Impuls der andern Nationalitäten, in dessen Reihen aufgenommen zu werden, verringert haben;

^{e—e)} Podčiarknuté (ceruzou v kanc.).

^{f)} verbundenen.

^{g)} diplomatische

vielmehr die oppositionelle Richtung des magyarischen Elementes, verbunden mit Verbreitung demokratischer Anschauungen und Rechten, den, gleichviel aus welchen Gründen in regierungsfreundlicher Richtung sich bewegenden anderen Nationalitäten Aussicht auf Vorteil und die Sicherheit geboten haben, auch ihre sprachlichen Interessen auf dem^{h)} durch sie eingeschlagenen Weg mehr fördern zu können, als durch Anschluss an die frühere Adels- nunmehr specifisch magyarische Partei; seitdem sage ich sind die Anforderungen der anderen Nationalitäten auch grösser geworden.

Diesen Anforderungen gegenüber war das gesetzlich magyarische Element bemüht sich noch mehr zu kräftigen, und wenn schon vor dem Jahre 1848 die in gesetzlich berechtigt magyarischer Richtung organisirten Behörden, Municipien und Lehrkörper keinen anderen, als eben nur einen magyarisirenden Einfluss ausüben konnten, so hat im Jahre 1848 die Revolution diesen, mit oppositionellen Treiben verbundenen Einfluss noch potenzirt, und im Jahre 1860—1861 wurde diese Richtung nun wieder aufgefrischt. Wäre diese Richtung nicht zugleich mit einer ^boppositionellen verbunden worden, so hätten die andern Nationalitäten noch lange nicht jene Berechtigungen erhalten, welche sie dermal haben, woraus ersichtlich ist, dass die Taktik der ungarischen Opposition am meisten dem ungarischen Elemente selbst geschadet^{b)}, dem^{h)} nichtmagyarischen aber genützt hat.

Andererseits kann nicht geläugnet werden, dass die Ausführung des Allerhöchsten Diploms vom 20. Oktober 1860, bezüglich der auf das Mass der Berechtigung der in Ungarn vorkommenden verschiedenen Volkssprachen erlassenen Allerhöchsten Verordnungen anfänglich mit grosser Laugkeit betrieben wurde, es ist jedoch erklärlich, dass wenn hierin auch seitens der Regierungsorgane kein vorwiegender Eifer und aufrichtiger Wille obgewaltet haben mag, doch selbst bei dem Vorhandensein desselben das Meiste an den Schwierigkeiten gescheitert sein würde, die sich der Verwirklichung von derlei Massnahmen inmitten der Ausschreitungen entgegenstellten, zu welchen die autonomen Municipien im verflossenen Jahre fast durchgehends sich hinreissen liessen.

Diese gesetzliche ^emagyarische Richtung^{e)}, welche von der obersten Regierung gefördert wurde, muss auch als Grund der Verfügung des königlich ungarischen Statthaltereirates vom (20. Oktober^{f)} 1861² angesehen werden, welcher selbst in dieser Richtung organisirt war und dessen Entscheidungen sich auf die Anträge der in dem erwähnten Geiste ernannten Bischöfe, in derselben Richtung gebildeten Municipien und ernannten

^{h)} den

²⁾ Vid' č. 8 tu. (Správne dátum je: 21. X.)

Lehrkörper stützten, und es ist in der Natur der Sache, dass diese durch so viele Jahre verfolgte, durch Gesetze und Gebräuche sanctionirte Richtung sich auch jetzt bei Unangestellten und Angestellten bemerkbar macht. Übrigens wurde der infolge dieses Erlasses entstandenen Klage abgeholfen, und als Beweis lege ich auch noch eine Abschrift der in jüngster Zeit das Neusohler Gymnasium betreffend ergangenen Statthaltereiverfügungⁱ bei, mit welcher, soviel ich erfahren, der Herr Bischof Moyses vollkommen einverstanden sich erklärte.

Das Provisorium, ausserdem durch eine überstürzte Organisation beirrt, kann den übertriebenen Anforderungen der anderen Nationalitäten nicht genügen, da es durch Gesetze gebunden ist, die zu beobachten es für seine Pflicht hält. Insofern es aber diese Gesetze zulassen, bin ich bestrebt, die Interessen der im Lande befindlichen Völkerstämme anderer Zunge entsprechend zu berücksichtigen, jedoch fehlen sowohl für die Centralbehörden, als auch für die Municipien und die Schulen geeignete Individuen der verschiedenen Elemente; und selbst wenn selbe nicht fehlen würden, so gibt es so viele verdienstvolle und fähige disponible Beamte, welche man wegen minder verdienstvollen und minder fähigen^j anderer Nationalitäten nicht zurücksetzen kann.

Dessenungeachtet kann ich, auf beiliegenden Ausweis gestützt^k, mit Beruhigung anführen, dass die Zugeständnisse, welche von Sr. k. k. apostolischen Majestät den verschiedenen Volksstämmen im Lande bezüglich der Anwendung ihrer Muttersprache im Gemeindeleben, in der Kirche und Schule, sowie im Verkehr mit behördlichen Organen aus väterlicher Fürsorge allergnädigst gewährt worden sind, schon grösstenteils genau und gewissenhaft befolgt und beobachtet werden, und ich glaube mich der Hoffnung hingeben zu können, dass, wenn auch hie und da noch Unebenheiten vorkommen mögen, auf Grund der erlassenen Anordnungen in kürzester Frist kein Anlass zu begründeten Beschwerden diesfalls mehr sich ergeben wird, besonders wenn mein untertänigster Vortrag No 9156 eln. vom 27. April d. J. erlediget^l, und die unberechtigten Wünsche (evon Planmacher und Wühlern^e) höheren Orts entsprechend zurückgewiesen werden.

Wiewohl, wie aus Obigem^m ersichtlich ist, in mehreren Komitaten in Bezug auf die Geschäftssprache der Gemeinden, der Einwohner anderer Zunge noch mehr Rechnung getragen werden wird, so wird es andererseits in jenen Gemeinden, wo eine

ⁱ) Po strane: :/: (Vid' č. 28c) tu.)

^j) fähige

^k) Po strane: :|||: (Ide o výkaz obcí podľa národností s udaním užívanej úradnej reči.)

^l) Po strane (Forgách ceruzou): schon geschehen. V u. podaní Pálffy obhajuje svoju rečovú politiku.

^m) Obigen

andere Geschäftssprache bereits eingeführt ist, nötig sein, Bestimmungen zu treffen, dass die Administration und die Rechtspflege nicht erschwert und verteuert, sowie dass der Keim zur Gefährdung der Integrität des Landes nicht gelegt werde.¹⁾ Diese Bestimmung wäre bei Erlass der ersten Anordnungen durch die Unterscheidung in „Communal-Geschäfts-“ und „Communal-Amtsprache“ leicht durchführbar gewesen. Ob selbe auch jetzt überall zeitgemäss wäre, muss dem hohen Ermessen überlassen werden, wobei jedoch bemerkt wird, dass diese Unterabteilung in vielen Gemeinden tatsächlich existirt und die Gemeinden, sowohl als die ungarische Intelligenz anscheinend befriediget.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner ausgezeichneten Hochachtung.

Ofen, am 7. August 1862.

Moriz Graf Pálffy FMLt.

41.

Vo Viedni dňa 20. augusta 1862.

Kráľ, uh. dv. kancelária vydáva úpravu vo veci prípustnosti rumunskej reči v obecnom úradovaní a v styku so stránkami.

Pöv. čistopis v arch. miestodržiteľskej rady, č. 56981/1862 (v 16632/1865 –II, 9). Odpis tamtiež na u, m.

12632 sz.

Ő császári és apostoli királyi Felsége legkegyelmesb Urunk nevében a magyar királyi helytartótanáccsal kegyesen tudatandó.

Ő cs. s apost. kir. Felsége atyáskodó gondoskodását Magyarország románajkú lakosainak nemzetisége érdekeire is egyaránt kiterjeszteni legkegyelmesebben szándokolván, az ez érdemben legmagasb tronjához érkezett többrendű panaszoknak orvoslása s lehetőleg megszüntetése tekintetéből *foljó évi* Szentjakabhó 27-ik napján kelt legmagasb határozványával legkegyelmesebben elrendelni méltóztatott, miszerint a nem magyar ajkú községek községi nyelvél elvileg azon nyelv leszen tekintendő, mellyel az illető község lakosainak általában nagy többsége él, mely körülménynek meghatározásánál a meglevő statistikai táblázatoknak használata lőn legkegyelmesebben elrendelve. Vegyesajkú lakossággal bíró községekben ez érdemben esetleg előforduló panaszok alkalmával az illető járási szolgabírónak tétetik

ⁿ⁾ tatsächlich

mindenekelőtt kötelességévé az érdekelt feleket megnyugtató egyességet eszközölni; amennyiben pedig ez nem sikerülne, vagy amennyiben a községi lakosok ez ügybeni óhajtása iránt alapos kétely forogna fen, az ügyet elintézés végett az illető megyei kormányzó elé terjeszteni, ennek teendőihez tartozandván meghatározni, vajjon azon nem várt esetben, ha neki sem sikerülne a használandó községi nyelv tekintetében az érdekelteket megnyugtató egyezményt létrehozni, a használandó községi nyelv iránt a községnek szavazati joggal bíró lakosait, de mindenkor hatósági felügyelet alatt, szavazatra bocsátani. A jegyzőkönyvbe foglalandó szavazat eredménye alapján a megyei kormányzót illetvén a szavazatilag nyilvánult megállapításhoz képest határozni, a határozattal elégedetleneknek feljebbfolyamodási joguk fenmarad.

Midőn tehát a m. k. helytartótanács ezen legkegyelmesebb határozatnak az ország minden hatóságaivali közlésére, különösen pedig annak Arad, Temes és Közép-Szolnok megyékben, melyekből a fenérintett panaszok legfelsőbb helyre feljutottak, nyilvánítására utasítatnék, egyuttal kötelességévé tétetik, hogy annak lelkiismeretesebb megtartására az illető tisztviselőket személyes felelőség terhe alatt szigorúan kötelezze, egyszersmind pedig a megyék kormányzóit különösen és újra figyelmeztesse Ő cs. és apost. kir. Felségének a hivatalos nyelv dolgában 1860-ik évi Mindszent-hó 20-án legk. kibocsátott azon legmagasb kéziratára, melynek jól felfogott értelme szerint Magyarországon a hazai törvényekkel megegyezőleg a hivatalos nyelv ugyan a magyar, s a törvényhatóságok által hivatalos eljárásaikban, nemkülönbén egymás közötti kölcsönös érintkezéseikben a magyar nyelv használandó, nem magyar ajkú lakosokkal érintkezéseikben azonban Ő cs. s apost. kir. Felségének jog és méltányosságon alapuló azon legmagasb atyai szándoka lelkiismeretes pontossággal teljesítendő, mely szerint egyes nem magyar ajkú ügyfeleknek az országban divatozó más nyelven szerkesztett beadványai nemcsak elfogadandók, de az azokra keletkező végzések és válaszok is a felekkel közvetlen érintkezésben álló tisztviselők által azon nyelven, melyen a beadvány szerkesztve volt, kiadandók.

Kelt a birodalmi fővárosban Bécsben, Austriában, Kiszasszonyhó 20-án ezernyolczszáz hatvankettedik évben.

Károlyi László s. k.

Beke Kálmán s. k.

Ő cs. s apost. kir. Felsége
legkegyelmesebb parancsára

Hegedüs Lajos s. k.

Kr. m. rada dáva tento dekrét na vedomie všetkým právo-mocnostiam dňa 15. IX. 1862.

42.

Vo Viedni dňa 3. septembra 1862.

a) *Predostretie uh. dv. kancelára gr. Forgácha vo veci slovenského pamätného spisu z r. 1861.*

b) *Usnesenie min. rady (29. I. 1863) v tej istej veci.*

c) *Predostretie min. predsedu akn. Rainera (14. II. 1863) v tej istej veci.*

d) *Rozhodnutie panovníka (17. II. 1863) v tej istej veci.*

a) *Pôv. čistopis v K., 1863, fasc. 30, č. 2907/241. Rubopis: An Seine kaiserlich-königliche Apostolische Majestät. Alleruntertänigster Vortrag der treu gehorsamsten ungarischen Hofkanzlei über das Gesuch einer slovakischen Deputation wegen Abhilfe mehrerer Beschwerden der slovakischen Bewohner Oberungarns, wie auch über das Gesuch des Neusohler Diözesanbischofs um Rücksichtnahme auf die slovakische als Unterrichtssprache in den Schulen seines bischöflichen Sprengels. No 13166 1862. Referent Hofrat v. Rohonczy. Na poslednej str. predostretia: Gesehen 14/2 63. Eh. Rainer mp. Na rube: 2, 4063. Pozn. na 1. str. predostretia (po vrátení kancelárii s rezolúciou): Érck. Feb. 19-én 1863 Forgách. 2907/241. Érck. feb. 20. 863. 12615, 13166—1862. 17494—1862.*

b) *Pôv. čistopis v K. K., č. 570/1863.*

c) *Referentov výťah tamtiež, č. 546/1863.*

d) *Pôv. čistopis na posl. stranách predostretia pod a), Koncept (s v. r. paraľou Fr. Jozefa) pri kuse c) tu.*

a)

E u e r M a j e s t ä t !

Gegenwärtige: Hofkanzler Graf Forgách, Hofvicekanzler von Károlyi; Hofräte: Bischof von Korizmicz, von Rohonczy, Ref., von Privitzer, abw., von Beke, abw., von Stojakovics, von Gömöry, von Pápay.

Mit dem Allerhöchsten Handschreiben vom 18-ten Dezember v. J. geruhten E u e r M a j e s t ä t das unter ¹/.^a ehrfurchtswollst angeschlossene Gesuch einer slovakischen Deputation um allergnädigste Abhilfe verschiedener Beschwerden der slovakischen Bewohner Oberungarns, wie auch das unter ²/.^b alleruntertänigst rückgeschlossene Gesuch des Diözesanbischofs Stefan Mojzes um Berücksichtigung der slovakischen als Unterrichtssprache in den Schulen des seiner geistlichen Oberleitung anvertrauten Sprengels bei Gelegenheit der Reorganisierung des Schulwesens in Ungarn, dieser treugehorsamsten Hofkanzlei behufs Erstattung eines alleruntertänigsten Vortrages allergnädigst zuzufertigen.

^a) *Po strane: 1/. (Vid' č. 10 tu.)*

^b) *Po strane: 2/. (Vid' č. 9 tu.)*

In dem erstbezogenen Gesuche bitten sechshundfünfzig Individuen slovakischer Abkunft im Namen der slovakischen Bowohner Oberungarns, ohne jedoch irgendeine Vollmacht diesfalls beizubringen, unter Anführung der von den Slovaken im Laufe der Zeiten durch die ungarische Gesetzgebung und Verwaltung angeblich erfahrenen Vernachlässigungen und Unbilden behufs Wahrung und Förderung ihres nationalen und materiellen Lebens:

I. dass die Slovaken als eigene Nation Ungarns anerkannt, und jene Gegenden, welche dieser Volksstamm in kompakten Massen, insbesondere in den Komitaten von Pressburg, Neutra, Bars, Trentsin, Hont, Sohl, Thurócz, Árva, Neograd, Liptau, Gömör, Zips, Sáros, Abauj und Torna bewohnt, als ein eigener Oberungarischer slovakischer Distrikt (horno uherské slovenské Okolie) anerkannt und konstituiert werde;

II. dass dieser Distrikt, als integrierender Teil Ungarns, sowohl dem allgemeinen ungarischen Landtage, als auch den höchsten ungarischen Behörden zwar untergestellt, dass derselbe jedoch nach Art der Distrikte der Jaziger und Kumanier, der Hajduken und der XVI Zipser Städte mit einer eigenen nationalen Vertretung und mit einer abgesonderten politischen und Justiz-Verwaltung in erster und zweiter Instanz bedacht werde.

III. Dass die Beratungs- und Geschäftssprache sowohl in politisch-administrativen, als auch in Justizangelegenheiten innerhalb dieses Distriktes ausschliesslich die slovakische Volkssprache sei, mit Ausnahme jedoch jener Ortschaften anderer Nationalität, deren Gemeindeangelegenheiten unbehindert in der Sprache der Majorität zu behandeln wären.

IV. Dass über die Schulen dieses Distriktes die slovakische Nation, innerhalb der allgemeinen Schulverordnungen, frei verfügen könne.

Ausser diesen Hauptpunkten beschwerten sich die Gesuchsteller wegen Schmälerung des in früherer Zeit üblichen, auch gesetzlich verbürgten wohlfeilern Salzgenusses, wegen des fehlerhaft aufgenommenen Grundsteuerkatasters; endlich beschwerten sich dieselben über den gänzlichen Mangel an Eisenbahnen in den oberungarischen Gegenden, wodurch deren Bewohnern bei der Steuerzahlung gegenüber den Bewohnern der fruchtbareren Ebenen Niederungarns im Nachteile stehen.

Zugleich legten die Gesuchsteller den Entwurf einer auszufertigenden Privilegiumsurkunde vor, in welcher sie ihre Wünsche näher formuliren und, ungeachtet der vorgeblich gewünschten Aufrechterhaltung der Integrität des Königreichs Ungarn, um die Verleihung eines besonderen Distriktswappens und Genehmigung von besonderen Schutzheiligen in den Personen der Slavenapostel Cirill und Methodius petitioniren.

Bei der Wichtigkeit und nicht zu verkennenden Tragweite der gestellten Begehren wurde dieses, wie auch das Gesuch des Neusohler Diözesanbischofs Stefan Mojzes, worin derselbe sich über die Einführung der ungarischen Sprache als Lehrgegenstandes in den slovakischen Volksschulen beschwert, dem königlichen Statthalter mit dem Beifügen übermittelt, hierüber sein umfassendes Gutachten zu erstatten; übrigens aber den rücksichtlich der Beeinträchtigung der slovakischen als Geschäfts- und Unterrichtssprache in den Gemeinden vorgekommenen Beschwerden auf den Grund zu sehen, und falls sich dieselben begründet erweisen sollten, zu deren Abstellung im Sinne der mit dem allerhöchsten Handschreiben vom 20-ten Oktober 1860 eröffneten Allerhöchsten Absichten Eurer Majestät das Geeignete sofort zu veranlassen.

Wie aus der unter 3/° ehrfurchtsvollst angeschlossenen Vorlage des Statthalters von Ungarn erhellt, hat sich derselbe bestimmt gefunden, zur Beratung über diesen Gegenstand unter dem Vorsitz des Hof- und geheimen Rates Stefan von Privitzer eine Commission aus der Mitte^d des königlich ungarischen Statthaltereirates zusammenzusetzen, deren Operat¹ dem Bericht des königlichen Statthalters beigeschlossen erscheint.

Die besagte Commission hat sich in dem bezogenen, an den königlichen Statthalter gerichteten Berichte vom 22-ten Februar l. J. nach eingehender Prüfung der obwaltenden Verhältnisse gegen die Willfahung der auf Bildung eines abgesonderten slovakischen Distriktes gerichteten Bitte ausgesprochen.

Denn abgesehen davon, dass das vorliegende Gesuch von Privatpersonen, ohne durch die Gemeinden und Jurisdiktionen, von deren Umgestaltung es sich handelt, hiezu autorisirt worden zu sein, eingebracht wurde; abgesehen davon, dass das besagte, ganz allgemein gehaltene Gesuch in einem Tone verfasst ist und solchen Wünschen Ausdruck verleiht, welche weder der Meinung und Auffassung der Masse der Bevölkerung Oberungarns, noch den Wünschen des begüterten und gebildeteren^e Teiles derselben entsprechen, erscheint die Willfahung dieser Bitte ohne Einwilligung des Landtages nach Ansicht der besagten Kommission sowohl vom Standpunkte des in Ungarn geltenden öffentlichen Rechtes, wie auch aus politischen Rücksichten weder rätlich noch zulässig.

Im Sinne und Geiste des durch das Allerhöchste Diplom vom 20-ten Oktober 1860 wiederhergestellten ungarischen Verfassungsrechtes, insbesondere nach dem 12. G. A. 1790/1 ist das Recht, Gesetze zu geben, abzuändern oder aufzuheben der Mit-

c) *Po strane: 3/.* (*Vid' č. 40 tu.*)

d) dem Mittel

e) gebildeterem

1) *Vid' č. 29 tu.*

wirkung und Zustimmung des gesetzlich versammelten Landtages unter Genehmigung des Allerhöchsten Landesfürsten vorbehalten. Da nun im Sinne des 26. Ges. Art. vom Jahre 1836 die Veränderung der Grenzen der Komitate, die Ausscheidung und Inkorporirung einzelner Gemeinden von einem Komitate in das andere nur durch ein landtäglich zu erlassendes Gesetz unter Mitwirkung der Landesvertretung erfolgen kann, würde ein Privilegium, wie es die Bittsteller anstreben, nach Ansicht der besagten Kommission im Sinne des 11 Tit. des II. T. des Tripartitums als den Landesgesetzen entgegen ungiltig sein.

Doch auch vom Standpunkte einer umsichtigen und rationalen Politik dürften nach Ansicht der besagten Kommission der Bildung eines besondern Verwaltungsgebietes aus den von slovakischer Bevölkerung bewohnten Komitaten Nordungarns auf ethnographischer Grundlage und in der von den Gesuchstellern formulirten Weise schwerwiegende und nicht leicht zu beseitigende Bedenken entgegenstehen.

Durch die Bildung eines solchen Distriktes als eines besondern Verwaltungsgebietes würde die seit neun Jahrhunderten gesetzlich bestehende Komitateinteilung, zum grössten Nachteil einer gleichmässig geordneten Verwaltung, aufgelöst; es würde durch die Bildung einer besonderen, mit Befugnissen, die weit über das Statutarrecht hinausgreifen, ausgestatteten nationalen Vertretung die Einheit der Legislative des Landes aufgehoben, durch die unmittelbare Unterordnung des Distrikts unter die oberste Landesstelle die so notwendige Einheit in der Landesverwaltung zerstört, durch die angestrebte Errichtung eines eigenen Obergerichtes und Delegation eines beliebigen Gerichtes als Obersten Gerichtshofes selbst in Justizsachen der durch ein Jahrtausend bestandene^{f)}, durch die national-ökonomischen und politischen Verhältnisse des Landes unbedingt gebotene organische Zusammenhang der einzelnen Landesteile zu dessen grössten Nachteil, wie auch zum offenbaren Schaden der einzelnen rechtsuchenden Parteien vernichtet, endlich durch Einführung der minder entwickelten slovakischen als ausschliesslichen Amts- und Geschäftssprache die sprachlichen und nationellen Gegensätze nicht nur nicht ausgeglichen, vielmehr nur noch schärfer ausgeprägt und zum grössten Schaden für das einträchtliche Zusammenleben der Stämme noch verbitterter werden.

Da bei den allgemein bekannten landesväterlichen Absichten E u e r e r M a j e s t ä t, wie auch nach den in der Sprachenfrage von dem letzten ungarischen Landtage ausgesprochenen Ansichten die möglichste Befriedigung der nationalen Interessen der Bewohner Ungarns nichtungarischer Zunge in gesetzlich vorgeschriebener Weise mit Grund zu erwarten steht,

^{f)} bestandenen

dürfte es nach der Ansicht der Kommission zugleich notwendig sein, mit jenen falschen Ideen der Jetztzeit für immer zu brechen, durch welche die Gruppierung der einzelnen, sprachlich gesonderten Volksstämme über Jahrhunderte lang bestehende Gesetze und Staatsverträge angestrebt, hiedurch der Bestand der einzelnen Länder und Staaten in Frage gestellt, die Grundlagen eines geordneten Staatslebens unablässig erschüttert und der zur fortschreitenden Entwicklung der Menschheit so notwendige Weltfrieden fortwährend gestört würde.

Dieser Auffassung ist auch der königliche Statthalter in Ungarn in seiner obbezogenen Äusserung vom 7-ten August l. J. Zahl 15736 vollkommen beigetreten.

Wie *Eure Majestät* aus diesen Vorlagen allergnädigst zu entnehmen geruhen, verdanken auch jene wenigen Institute, deren sich die ungarische Nation zur Hebung der vaterländischen Kultur und Entwicklung der ungarischen Sprache erfreut, der glänzenden Opferwilligkeit des ungarischen Adels und Volkes ihr Entstehen, wie auch die Ursache der minderen Entwicklung der slovakischen Sprache keineswegs in einer angeblichen Unterdrückung, vielmehr in jener Teilnahmslosigkeit zu suchen ist, mit welcher sich sowohl die grosse Masse des slovakischen Volkes, wie auch die früher zur Mitwirkung am Verfassungsleben Ungarns gesetzlich berufenen Faktoren und deren freigewählte Richtung zur Entwicklung der slovakischen Sprache verhielten.

Sehr richtig wird von dem königlich ungarischen Statthalter hervorgehoben, dass die ganz allgemein gehaltenen, teils übertriebenen, teils ganz unerwiesenen Klagen und Beschwerden der Bittsteller (wie zum Beispiel die Verbreitung der ungarischen Sprache durch deutsche Beamte während des jüngstverflossenen Dezenniums) kaum zu dem Zwecke vorgebracht wurden, um deren Beseitigung zu bewirken; vielmehr dienen dieselben den Gesuchsstellern, die nach der Ansicht des Statthalters die vorliegende Petition nur durch Agitation zustandegebracht haben, nur als geeigneter Vorwand zur Formulierung von Wünschen, durch deren Verwirklichung die durch Gesetze und Staatsverträge garantierte territoriale Integrität des Königreichs Ungarn, wie auch die zu Recht bestehenden Grundgesetze des Landes verletzt, den nationalen Reibungen der geeignetste Spielraum geboten und die Unzufriedenheit und Zwietracht, deren allmähliges Schwinden seit einiger Zeit von jedem der Allerhöchsten Dynastie treu ergebenden Untertan mit grösster Genugtuung wahrgenommen wird, auf eine kaum zu verantwortbare Weise neuerdings angefacht werden würde.

Indem daher diese treuehorsaamste königlich ungarische Hofkanzlei in Hinblick auf ihre der Allerhöchsten Dynastie schuldige unverbrüchliche Treue und Anhänglichkeit und

bei ihrem fortwährenden Bestreben E u e r M a j e s t ä t nur solche Massregeln ehrerbietigst einzuraten, welche mit dem friedlichen Bestande und dem wohlverstandenen Interesse des Staates vereinbarlich sind, sich durchaus nicht bestimmt finden kann, das anscheinend aus dem — in der Masse der slovakischen Bevölkerung nicht einmal vorhandenen — Nationalbewusstsein hergeleitete, in seinen Konsequenzen aber auf die Zerstückelung des Königreichs Ungarn gerichtete vorliegende Gesuch der besagten slovakischen Deputation zu unterstützen, fühlt sich dieselbe vielmehr verpflichtet, in Ansehung der durch die falsche Anwendung des Nationalitätsprinzipes den Staaten im allgemeinen und insbesondere dem österreichischen Kaiserstaate drohende Gefahren, im Einverständniss mit dem königlichen Statthalter in Ungarn, die Allerhöchste Aufmerksamkeit E u r e r M a j e s t ä t alleruntertänigst auf den Umstand lenken zu sollen, wienach eine derartige Begünstigung, welchem Volksstamme sie auch ohne der hiezu gesetzlich erforderlichen Zustimmung des gesetzlich versammelten Landtages gewährt würde, nicht nur eine Befriedigung der Landesbewohner nicht-ungarischer Zunge nicht erzielen, vielmehr, wie in dieser Hinsicht der Statthalter in Ungarn in seinem Berichte sich noch näher und ganz entschieden ausspricht, bei den übrigen Volksstämmen gleichartige, nicht leicht zu vermeidende Ansprüche erwecken und hiedurch gerade die Lockerung jener geschichtlich geheiligten Bande herbeiführen müsste, auf deren Bestande die Kraft und Machtentfaltung des Gesamtreiches naturgemäss beruht.

Nachdem daher E u e r M a j e s t ä t bereits aus Anlass der Beschwerde der rumänischen Intelligenz des Arader Komitates mit Allerhöchstem Handschreiben² vom 27-ten Juli l. J. diejenigen Bestimmungen allergnädigst zu erlassen geruhten, welche bis zu der, im legislativen Wege zu erfolgenden Regelung der nationalen Interessen und Bedürfnissen der Bewohner Ungarns nichtungarischer Zunge rücksichtlich der Geschäftssprache der Gemeinden und der¹ im unmittelbaren Verkehre der Behörden mit den der ungarischen Geschäftssprache nicht kundigen Parteien in Hinkunft zu befolgen sein werden und über deren genaue und unparteiische Einhaltung zu wachen diese treuehorsaamste königlich ungarische Hofkanzlei nicht ermangeln wird; nachdem ferner E u r e M a j e s t ä t zur Sicherung der Rechte aller Bewohner nichtungarischer Zunge des Königreichs Ungarn, somit auch der slovakischen Bevölkerung Nordungarns, hinsichtlich ihrer Sprache und nationalen Entwicklung dieser treuehorsaamsten königlich ungarischen Hofkanzlei mit dem Allerhöchsten Handschreiben vom 27-ten Juli³ l. J. die Ausar-

¹) das

²) Vid' č. 41 tu.

³) Vid' č. 39 tu.

beitung eines in die, dem nächsten ungarischen Landtage zu stellenden königlichen Propositionen aufzunehmenden Gesetzentwurfes allergnädigst aufzutragen geruhen, erlaubt sich diese treuehorsamste königlich ungarische Hofkanzlei in aller Untertänigkeit die alleruntertänigste Bitte zu stellen, E u e r e M a j e s t ä t geruhen die Bitte der obbesagten Deputation, soweit selbe sich auf die Bildung eines besonderen Verwaltungsgebietes zur angeblichen Sicherung des nationalen Lebens der slovakischen Bevölkerung der nördlichen Komitate Ungarns bezieht, vorderhand allergnädigst für erledigt anzusehen und zugleich die Versicherung dieser treuehorsamsten königlich ungarischen Hofkanzlei allergnädigst entgegennehmen zu wollen, dass diese treuehorsamste Hofstelle es stets für ihre unabweisliche Pflicht erkennen wird, den landesväterlichen Absichten E u e r M a j e s t ä t bezüglich der berechtigten Wünsche der Landesbewohner nichtungarischer Zunge mit allen ihr zu Gebote stehenden zweckdienlichen und gesetzlich zulässigen Mitteln Geltung zu verschaffen.

Was nun die bezüglich des Gebrauches der slovakischen als Unterrichtsprache an den in den nördlichen Komitaten Ungarns bestehenden öffentlichen Schulen gestellten Bitten, rücksichtlich die vom Diözesanbischof zu Neusohl vorgebrachte Beschwerde wegen ungerechtfertigter Einführung der ungarischen Sprache in die Elementarschulen und die den höheren Verordnungen widersprechende Regelung des Unterrichtswesens an den Gymnasien seines bischöflichen Sprengels anbelangt, so kann diese treuehorsamste königlich ungarische Hofkanzlei es nur tief beklagen, dass sich der gedachte Diözesanbischof durch unrichtige Angaben so weit verleiten liess, um selbst seine eigenen in derselben Angelegenheit geäußerten früheren Wünsche zu verläugnen. Wie nämlich aus dem ehrfurchtswoll angeschlossenen, vom Statthalter in Ungarn vorgelegten Berichte⁴ desselben Bischofs vom 10-ten Dezember 1860 ersichtlich ist, hat derselbe auf die an ihm gerichtete Frage, ob und welche Änderungen rücksichtlich der Unterrichtsprache an den Gymnasien notwendig oder wünschenswert seien, selbst den ausdrücklichen Wunsch geäußert, dass am Neusohler Gymnasium die ungarische als Unterrichtsprache eingeführt, die slovakische dagegen bloß als Lehrgegenstand vorgetragen werde. Hätte die ungarische Statthalterei diesen Antrag des Neusohler Bischofs unbedingt genehmigt, so wäre der slovakischen Bevölkerung allerdings Anlass zu gegründeten Beschwerden geboten gewesen. Die Statthalterei glaubte jedoch den billigen Ansprüchen der slovakischen Bevölkerung mehr Rechnung tragen zu sollen und hat daher auch der slovakischen Sprache bei dem

⁴) Vid' č. 3 tu.

Unterrichte am Neusohler Gymnasium ein weiteres Feld eingeräumt, als der gedachte Diözesanbischof damals beantragte, indem dieselbe die slovakische Sprache nicht nur als Lehrgegenstand, sondern auch als Unterrichtssprache gestattete, gleichwie die Statthalterei andererseits nur den gegenwärtig verläugneten Wünschen desselben Bischofs entsprach, als sie, um den Eltern der dortigen Schuljugend unnötige Kosten zu ersparen, letzteren die Möglichkeit bot, sich die Kenntnis der ungarischen, als gesetzlichen Landes- und Geschäftssprache, am Gymnasium zu Neusohl zu erwerben. Sobald jedoch dieser Zweck den geäußerten Wünschen des Bischofs gemäss angestrebt werden sollte, lag es in der Natur der Sache, der Schuljugend die Möglichkeit einer vorbereitenden Bildung an den Elementarschulen zu gewähren. Aber auch von diesem Standpunkte abgesehen, hat die königlich ungarische Statthalterei nichts Überflüssiges angeordnet, indem sie ausser der Anwendung der deutschen und slovakischen Sprache bestimmt hatte, dass bei dem Unterrichte auch auf die ungarische Sprache entsprechende Rücksicht genommen werde.

Noch mehr war jedoch diese treuehorsaamste königlich ungarische Hofkanzlei von dem Wunsche beseelt und geleitet, allen unter den verschiedenen Volksstämmen Ungarns auch auf dem Gebiete des öffentlichen Unterrichts zufolge künstlicher Agitationen vorgekommenen Beschwerden, soweit selbe begründet erscheinen, zu begegnen und selbst jeden hiezu Anstoss bietenden Vorwand nach Tunlichkeit zu vermeiden, daher dieselbe auch bereits in ihrer den 18-ten Dezember v. J. abgehaltenen Ratssitzung, noch bevor dieselbe das Allerhöchste Handschreiben Euer Majestät vom selbigen Tage erhielt, die Erlassung eines Hofdekretes⁵ beschloss, in welchem allen berechtigten Ansprüchen der Landesbewohner nichtungarischer Zunge rücksichtlich des Gebrauches ihrer Muttersprachen im Unterrichtswesen in der möglichst weitesten Ausdehnung Rechnung getragen wurde; nachdem ferner durch die von der königlich ungarischen Statthalterei zufolge des Hofkanzleidekretes vom 20-ten Dezember v. J. Zahl 15657 in der Unterrichtsfrage getroffenen Anordnungen⁶ alle weiteren Beschwerden in dieser Richtung aufgehört haben, und nachdem endlich durch das unterm 1-ten Juli l. J. Zahl 12938 erlassene, dem eingangsbezogenen Berichte beigeschlossene Statthaltereidekret⁷ an dem Gymnasium zu Neusohl die slovakische als Unterrichtssprache für den grösseren Teil der Lehrgegenstände eingeführt, und hiedurch auch der beschwerdeführende dortige Diözesanbischof zufrieden gestellt wurde: dürfte nach Ansicht dieser treuehorsaamsten Hofkanzlei die Notwendigkeit einer weiteren Verfügung in dieser

⁵) *Vid' č. 16 tu.*

⁶) *Vid' č. 26 tu.*

⁷) *Vid' č. 28c) tu.*

Richtung um so mehr entfallen, als späterhin etwa auftauchende ähnliche Beschwerden im Sinne der hierüber allergnädigst eröffneten Allerhöchsten Absichten Eurer Majestät ihre Erledigung zuverlässig finden werden.

Was nun die in dem unter /. bezogenen Gesuche enthaltene Bitte der Beschwerdeführer um die allergnädigste Wiederbewilligung des eines früher üblichen wohlfeileren Salzpreises für gewisse, durch ältere Landesgesetze eigens bezeichnete Komitate Nordungarns, ferner die Bitte um eine Verbesserung des zum Nachteil der Steuerpflichtigen fehlerhaft aufgenommenen Grundsteuerkatasters, endlich deren rücksichtlich des notorischen Mangels von Eisenbahnen in den nördlichen Karpathengegenden Ungarns vorgebrachte Beschwerde anbelangt, worüber Eure Majestät die Erstattung eines Gutachtens im Einvernehmen mit dem Finanzminister dieser treuehorsaamsten königlich ungarischen Hofkanzlei allergnädigst aufzutragen geruhten, so kann sich zwar diese treuehorsaamste Hofkanzlei der Überzeugung nicht erwehren, dass diese Bitten nur aus dem Grunde mit den bezüglich der Nationalitätsansprüche erhobenen Beschwerden vereint vorgebracht wurden, um durch diese von jedermann ohne Unterschied der Abstammung getheilten Wünsche die Unterschriften von Personen zu erlangen, die ohne Rücksicht auf die angestrebten materiellen Vorteile die Unterzeichnung des^{h)} ansonst ungerechtfertigten Gesuches verweigert haben dürften, so hat diese treuehorsaamste königl. ungarische Hofkanzlei dennoch nicht ermangelt, sich hierüber mit dem Finanzministerium nunmehr ins Einvernehmen zu setzen, und es würde derselben zur innigsten Befriedigung gereichen, falls es ihr gelänge, der minder wohlhabenden Bevölkerung Nordungarns durch eine, wenigstens teilweise Erfüllung ihrer diesbezüglichen Wünsche eine entsprechende materielle Erleichterung zu erwirken; obwohl es nicht zu verkennen ist, dass vorderhand zur Abhilfe der letztbezeichneten Beschwerden sich nur eine geringe Aussicht bieten dürfte.

Was nämlich vor allem die von den Gesuchsstellern erbetene Ermässigung des Salzpreises für einige Komitate Nordungarns anbelangt, dürfte dies unter den derzeitigen Verhältnissen des Staatsschatzes, welche den Finanzminister zur Einbringung eines Antrags auf Erhöhung der Salzpreise bewogen, so sehr dies auch vom volkswirtschaftlichen Standpunkt aus wünschenswert erscheint, vorderhand kaum durchführbar sein.

Die rücksichtlich der Mängel des Grundsteuerkatasters vorgebrachten Beschwerden sind so allgemein gehalten, dass dieselben nicht geeignet erscheinen zur Grundlage eingehender Verhandlungen zu dienen. Übrigens werden diese

^{h)} der

bei der ursprünglichen Einführung des Grundsteuerkatasters eingeschlichenen Mängel im ganzen Umfange des Königreiches Ungarn gefühlt, und dürfte deren Behebung nur dann erwartet werden, wenn der Gegenstand im Wege der Gesetzgebung verhandelt wird, und die Beteiligten hiedurch zur Mitwirkung bei den Rectificationen bestimmt werden.

Was nun schliesslich den Mangel von Eisenbahnen in den nördlichen Komitaten Ungarns anbelangt, so lassen sich zwar die hieraus entspringenden Nachteile für die materielle Entwicklung der besagten Gegenden nicht verkennen, diesem Bedürfnisse Oberungarns die gehörige Rechnung zu tragen und die Belebung des Verkehrs auch durch Schienenwege zu erzielen, betrachtet die treuehorsamste Hofkanzlei für eine ihrer Pflichten. Um jedoch diesen nachzukommen, ist es vor allem notwendig, dass sich geeignete Unternehmer finden, denen die hiezu erforderlichen Kapitalien zu Gebote stehen, in welcher Hinsicht, einverständlich mit dem Ministerium des Handels, wohl einiges schon auch geschah, indem zur Vornahme der Vorarbeiten zu einer Eisenbahn von Kaschau aus gegen Oderberg bereits zwei Gesellschaften die Bewilligung erteilt wurde. Die Regierung Eurer Majestät dürfte demnach bald in die Lage kommen zur Concessionirung einer solchen Eisenbahnunternehmung zu schreiten, beziehungsweise die Allerhöchste Sanction Eurer Majestät hiezu zu erbitten, deren die zum grösseren Teile minder wohlhabende Bevölkerung jener Komitate im vollen Masse würdig wäre.

Indem nun diese treuehorsamste königlich ungarische Hofkanzlei nicht ermangeln wird, die zuletzt bezogenen drei Wünsche dem Allerhöchsten Auftrage gemäss mit dem Finanz- und dem Handelsministerium zu verhandeln, erlaubt sich diese treuehorsamste Hofstelle den alleruntertänigsten Antrag zu stellen, Eure Majestät geruhen die Anwendung jener Allerhöchsten Bestimmungen, welche Eure Majestät rücksichtlich der rumänischen Gemeinden des Arader Komitats mit dem Allerhöchsten Handschreiben vom 27-ten Juli² allergnädigst vorzuschreiben Allerhöchst Sich bestimmt fühlten, auch auf die von einer überwiegend slovakischen Bevölkerung bewohnten Teile Nordungarns anzubefehlen, den übrigen Inhalt dieses alleruntertänigsten Vortrages aber zur Allerhöchsten Kenntniss zu nehmen.

Der im entsprechenden Sinne verfasste Resolutionsentwurf liegt unter 4/.^{ch} alleruntertänigst bei.

Anton Gf. Forgách

Wien, den 3. September 1862.

Ignaz von Rohonczy

ch) Po strane: 4 / Vid' d) tu.

b)

K. Z. 570.1863

Protocoll des zu Wien am 29. Jänner 1863 abgehaltenen Ministerates unter dem Vorsitze Seiner k. k. Hoheit des Durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Rainer. Gegenwärtige: Der Minister des Äussern Graf Rechberg. *Der Minister* der Polizei Baron Mecséry. *Der Minister* Graf Nádasdy. *Der* Kriegsminister Graf Degenfeld. *Der* Staatsminister Ritter von Schmerling. *Der* Minister Ritter von Lasser. *Der Minister* der Finanzen Edler von Plener. *Der Minister* des Handels Graf Wickenburg. *Der* Präsident des Staatsrats Baron Lichtenfels. *Der* ungarische Hofkanzler Graf Forgách. *Der* Minister Graf Esterházy. *Der* Marineminister Baron Burger. *Der* Minister Dr. Hein. *Der* kroatslav. Hofkanzler J. Mažuranić. Ransonnet, Protokollführer...¹⁾

II. Der Staatsratspräsident referirte über den Vortrag der ungarischen Hofkanzlei betreffend die Gesuche:

1. Einer slovakischen Deputation aus Oberungarn wegen Abstellung mehrer Beschwerden der dortigen slovakischen Bewohner und ¹⁾Bildung eines eigenen slovakischen Distrikts und²⁾

2. des Bischofs Moyses von Neusohl um Berücksichtigung der slovakischen Sprache als Unterrichtssprache in den Schulen seines Sprengels.

Der Staatsrat hat sich im wesentlichen mit der Meinung der ungarischen Hofkanzlei geeinigt, dass beide Gesuche sich zur Bewilligung nicht eignen. Doch scheint der von der ungarischen Hofkanzlei vorgeschlagene Entwurf der ah. Resolution noch einer Ergänzung zu bedürfen, weil

a) der Punkt des 1. Gesuches, welcher sich auf die Rechte der Slowaken hinsichtlich der Sprache betrifft, jizt noch nicht als erledigt angesehen werden kann, sondern seine Erledigung erst durch das, infolge ah. Handschreibens vom 27. Julius 1862³ auszuarbeitendes Gesetz erhalten.

b) In dem letzten Absatze wäre das Wort genehmigend vor „zur Kenntnis“ wegzulassen, weil die betreffenden Anordnungen der Hofkanzlei keinen abgesonderten Gegenstand einer ah. Erledigung gebildet haben, daher auch nicht als ah. genehmigt betrachtet werden können.

c) Endlich dürfte, nach dem Wunsch der Bittsteller, die Berücksichtigung der slovakischen Nationalität bei der Besetzung von politischen und Justizämtern in den slovakischen Komitaten ah. Ortes angeordnet werden.

¹⁾ I. bod programu vynechávame.
(1—2) Dodané dodatočne.

Freiherr von Lichtenfels las hierauf den vom Staatsrate beantragten *Resolutionsentwurf*, gegen dessen Fassung der ungarische Hofkanzler keine Erinnerung erhob und bemerkte, dass in der, zum Vollzug des ah. Handschreibens vom 27. Julius zusammengesetzten Kommission, (*an welche das Gesuch geleitet werden wird^{k)}*), der slovakische Staathalttereirat Francisci Beisitzer sei.

Der Ministerrat fand gleichfalls gegen die staatsrätlichen Anträge nichts zu erinnern...^l

c)

No. 546.863

Präsent. 17. Febr.

Exped. 19. II.

Vortrag

des D. Eh. Rainer.

De dato 14. Febr. 1863.

No 240/MP

über den Vortrag der ungarischen Hofkanzlei de dato 3 September 1862 Zahl 13.166 bezüglich des mit ah. Handschreiben vom 18. Dezember 1861 zur Begutachtung hinabgegebenen, von einer slovakischen Deputation überreichten Gesuches^m um Abhilfe verschiedener Beschwerden der slovakischen Bewohner Oberungarns, sowie auch der Bitte des Bischofes Moyses um Berücksichtigung der slovakischen als Unterrichtssprache bei Reorganisirung des Schulwesens in Ungarn.

56 Slovaken bitten im Namen der slovakischen Bevölkerung Oberungarns, ohne Beibringung einer Vollmacht, unter Hinweisung auf die bestandene Gesetzgebung und die erlittene Vernachlässigung ihres nationalen und materiellen Lebens:

1. Die Slovaken als eine eigene Nation Ungarns anzuerkennen und für diesen Volksstamm einen eigenen Oberungarischen slovakischen Distrikt zu bilden;

2. diesen Distrikt, wie den der Jazyger und Kumanier, Hajduken und Zipser Städte, mit einer eigenen nationalen Verwaltung und gesonderten politischen, wie auch Justizverwaltung zu versehen;

3. in diesem Distrikte die slovakische als Amtssprache einzuführen und

4. der slovakischen Nation über die dortigen Schulen die freie Verfügung zu gewähren.

Sie beschweren sich überdies über Schmälerung des Genusses billigeren Salzes, über fehlerhafte Aufnahme des Steuerkatasters und über Mangel an Eisenbahnen, auch verlangen

(k—k) Dodané po strane.

^{l)} Ďalšie body programu vynechávame.

^{m)} Po strane: Prius 2245, 1862; Bill. 114. c 1861. 4013; Vortrag. 4063, 1862.

sie ein eigenes Wappen und Genehmigung der Slawenapostel Cirill und Methud als Schutzheilige.

Die Eingabe des Neusohler Bischofs Moyses enthält eine Beschwerde gegen Einführung der ungarischen Sprache in den Elementarschulen, sowie der Regelung des Unterrichtes in den Gymnasien.

Die unter Vorsitz des Hofrates Privitzer zur Untersuchung dieser Beschwerden eingesetzte Commission stimmt entschieden gegen die zu 1. angestrebte Bildung eines abgesonderten slovakischen Distriktes, indem sie die dagegen streitenden gesetzlichen und politischen Bedenken erläutert. Eine Ansicht, welche der Statthalter und auch die Hofkanzlei teilt, weil eine solche Massregel nicht befriedigen, zu Exemplifikationen führen, die bestehenden Bande lockern und die Machtstellung des Gesamtreiches gefährden würde. Unter Hinweisung auf die diesfalls mit ah. Handschreiben vom 27. Juli 1862 bereits erlassenen Bestimmungen bittet die Hofkanzlei die Frage wegen Bildung eines slovakischen Distriktes als erledigt ansehen und bezüglich der Geschäftssprache die Bestimmungen des Handschreibens bezüglich der Rumänen auch auf die Slovaken anwenden zu dürfen.

Bezüglich der Beschwerde des Neusohler Bischofs bemerkt die Hofkanzlei, dass, da inzwischen an dem dortigen Gymnasium die slovakische als Unterrichtssprache eingeführt worden ist, eine weitere Verfügung in dieser Richtung entfallt. Was die erbetene Abhülfe bezüglich der Salzpreise, der Eisenbahnen, des Katasters anbelangt, so erscheine sie nur deshalb mit obigen Nazionalitätsgesuch vermengt, um für Letzteres, da diese Abhilfe allseitig gewünscht wird, die Unterschriften jener zu erlangen, die die Unterzeichnung des im übrigen ungerechtfertigten Gesuches verweigert haben würden.

Indem die Hofkanzlei bezüglich dieser 3 Bitten mit dem Finanz- und dem Handelsminister in Verhandlung treten wird, bittet sie diese Auskunft, die getroffene Verfügung bezüglich der slovakischen Unterrichtssprache ah. genehmigend zur ah. Kenntnis zu nehmen.

Auf Grund der von dem Staatsrate entwickelten, in dem Sitzungsprotokole vom 20. Oct. 862 Z. 793/St. 1862ⁿ enthaltenen und auch im Ministerrate zeuge Sitzungsprotokol vom 29. Jänner 1863° gebilligten Ansichten bitten S. kais. Hoheit um nachstehende a. h. Schlussfassung.

A. E.

Aus der Anlage ist Meine Entschliessung zu ersehen.

Wien, 17. Februar 1863.

Franz Joseph m. p.

ⁿ) *Nezachoval sa.*

^o) *Vid' kus b) tu.*

Der a. h. genehmigte Entwurf der a. Entschliessung *de dato* eodem, auch der Vortrag der ung. Hofkanzlei liegt diesem Extrakte bei.^{p)}

d)

Indem Ich die Anwendung der, rücksichtlich der Geschäftssprache der rumänischen Gemeinden mit Meinem Handschreiben vom 27. Juli 1862² erlassenen Bestimmungen auf die von Bewohnern slovakischer Zunge bevölkerten Comitate Meines Königreiches Ungarn genehmige, nehme Ich den übrigen Inhalt dieses Vortrages, wie auch die rücksichtlich der slovakischen als Unterrichtssprache getroffenen^r Verfügungen zur Kenntnis^s, doch hat meine ungarische Hofkanzlei bei der Ausarbeitung des mir in Gemässheit Meines Handschreibens vom 27. Juli 1862³ in Bezug auf die Bestimmung der Rechte der Bewohner nichtungarischer Zunge in Ungarn vorzulegenden Gesetzentwurfes die in dem zurückfolgenden Gesuche ausgesprochenen Wünsche der Slowaken neuerdings in Erwägung und geeignete Berücksichtigung zu ziehen.^t

Wien, 17. Februar 1863.

Franz Joseph

ges. 19/2
Eh. Rainer

43.

V Budíne dňa 25. októbra 1862.

Návrhy referenta národnostnej komisie kr. uh. miestodržiteľskej rady Štefana Abonyiho na národnostný zákon. I. Návrh obšírnejší. II. Návrh stručnejší.

Pôv. koncept v a. kr. miestodr. rady, u. m. Z II, zachoval sa i litografovaný odpis. Na koncepte II. opravy a zmeny §§ 2 a 3, porobené na porade 10. II. 1863. Rubopis I.: I. Törvényjavaslat a magyarországi nemzetiségek jogviszonyai iránt. 'I. (Ezen javaslat a nemzetiségi s nyelvi viszonyok rendezését részletekben tárgyalja). Rubopis II.: II. Törvényjavaslat a magyarországi nemzetiségek jogviszonyai iránt. 'I. (Ezen javaslat a nemzetiségi igényekre nézve nagyobb általánoságban van tartva.) Prehlásky, i, i normalizovane.

p) Nečitateľný podpis.

r) Z pôv. návrhu uh. kancelárie je tu vynechané slovo: genehmigend.

s) Návrh rezolúcie uh. kancelárie tu končí.

t) V návrhu rezolúcie, vypracovanej št. radou nasledoval ešte (panovníkom pri aprobácii pretrfýj odsek: Inzwischen aber ist bei der Besetzung der politischen und Justizämter in den slovakischen Komitaten, sowie der Dienstposten bei den Zentralstellen Meines Königreiches Ungarn, beziehungsweise in den bezüglichen Besetzungsvorschlägen, die slovakische Nationalität gehörig zu berücksichtigen.

I.

Törvényjavaslat

a Magyarországon lakó nemzetiségek jogviszonyai iránt.

1. §.

Magyarország határai közt lakó minden külön nyelvel bíró népiségek^a, jelesen magyarok, németek, szlávok, románok, ruthe- nek^b és szerbek, polgári s vallási tekintetben egyenjogu nemzetiségek^c, s minden egyes tagja az országnak teljesen egyenjogu polgárai, kik bármely közhivatalra és országos méltóságra teljesen egyenlő igényekkel s jogosultsággal bírnak.

2. §.

De épen ezen teljes egyenjoguság által mindezen különajku, de egyjogu népek politicalai tekintetben csak egy nemzetet, a Magyar állam historiai fogalmának s jogainak megfelelő egységes és oszthatatlan magyar politicalai nemzetet képezik, azonban külön népiségi igényeiket az ország politicalai egységének korlátain belől, az egyéni és egyesülési szabadság alapján, minden további megszorítás nélkül szabadon érvényesíthetik. Minélfogva

3. §.

Minden honpolgárnak jogában áll saját községéhez vagy törvényhatóságához, sőt az államhatóságokhoz is kérvényeit vagy bármely beadványait saját anyanyelvén szerkeszteni.

4. §.

De más községek s törvényhatóságok, melyekhez a folyamodó közvetlenül nem tartozik, tőle csak oly nyelven szerkesztett beadványokat kötelesek elfogadni, mely^d annak területén divatozik.

5. §.

Községi gyűlésekben mindenki saját anyanyelvén szolhat s kihalgatást jogosan követelhet.

6. §.

A községek ügykezelési nyelvét a községi gyűlés határozza meg, de tekintélyes kisebbség jogosan kívánhatja, hogy nyelve is alkalmaztassék az ügykezelés körül.

7. §.

A községi elöljárók a községi lakosokkali hivatalos érintkezésükben azok nyelvét használni kötelesek.

8. §.^e

A községek egyházi ügyeiknek igazgatásánál, anyakönyveik vezetésénél, elemi oskoláikban való tanításnál követendő nyelv iránt szabadon rendelkezhetnek.

^{a)} Pôvodne: népfajokból kiálló nemzetiségek (oprava inou rukou).

^{b)} Nad čiarou opravené: oroszok (ruthenek však nie je pretreté).

^{c)} Pôv.: nemzetiségeknek

^{d)} Pôvodne: melyek

^{e)} 8. (resp. 13.) je dodatočne (inou rukou) podčiarknutá s pozn.: nb. Hely-
tarto.

9. §.

Ha valamely község, légyen az bármely ajku nemzetiséghez tartozó, oly szegény és tehetetlen állapotban lenne, hogy hiteles nyomozásokhoz képest is saját egyházi s nevelési terheit elviselni nem képes, az állam segélyezésére egyaránt tarthat számot.

10. §.

Minden vallásfelekezetnek és bármely ajku nemzetiségnek ez országban jogában áll bárhol közép s felső tanintézeteket felállítani s alapítani, az abban követendő oskolai nyelvet szabadon meghatározni, sőt az állami oskolai és tanítási rendnek^f korlátain belől a tanítási rendszer iránt a kormány felügyeleti jogának fentartása mellett intézkedni, ^gmihez képest minden vallásfelekezet teljes autonómiája s ezt biztosító országos alap-törvények, u. m. az 1790 26. és 27-ik t. cikkek magok teljes épségökben fentartatnak.^g)

11. §.

Bármely ajku nemzetiség saját nyelvének művelése céljából irodalmi egyesületeket állíthat, melyeknek működéséből azomban a tudományi s irodalmi tárgyakon kívül minden egyéb bármely tárgyalások kizárvák.

12. §.

Minden állami tanintézetekben az oktatási nyelveket^h a kormány, kellő figyelemmel a tudományos kiképzés lehetőségére, a vidéki viszonyokra, a halgatóság nemzetiségi s nyelvi viszonyaira határozandja meg.

13. §.^e

Az országos egyetemnél az oktatási nyelv az országos politicalai nemzetiség nyelve, a magyar, de minden ajku nemzetiség nyelvének s irodalmának művelése céljából ezekre nézve külön tanszékek állíttatnak. Külömben szabadon hagyatik, hogy a kormány engedelmé s felügyelete mellett az egyetemen bármely ajku nemzetiség nyelvén tetszésszerinti tárgyakra nézve rendkívüli tanórák és előadások szerveztethessenek azok számára, kik azokat halgatni ohajtanák s magokat e végre eleve jelentenék.

14. §.

A megyei, szabadkerületi és sz. k. városi törvényhatóságok, nemkülömben a rendezett tanácsal bíró községek gyűléseiben mindazok, kik törvény szerint szólásjoggal bírnak, anyanyelvüket használhatják.

15. §.

De az ily törvényhatósági gyűlések vezetésénél, a végzések kimondásánál s jegyzőkönyvek vitelénél a mellőzhetlen kormányzati egység fentartása végett az országos politicalai nemzetiség nyelve, a magyar, léssen használandó, az ugyanazon tör-

^f) rendhez

^{g—g}) *Dodane po strane.*

^h) *Přívodně: nyelvet (Oprava inou rukou.)*

vényhatóságban létező minden nemzetiségek joga fenmaradván, a jegyzőkönyvnek saját nyelvén is leendő vezetését kívánni.

16. §.

A törvényhatósági tisztviselők a magánosokkal s illetőleg az alájok rendelt községekkel minden administratív, magánjogi s bűnvádi tárgyalásoknál azoknak nyelvét használni s a törvényhatóság minden rendeleteit is ugyanazon kiadni s közölni kötelesek.

17. §.

Valamint a törvényhatóságok ügykezelési nyelve a kormányzati egység mellőzhetlen fentartása végett, úgy hasonlóul minden törvényhatósági, polgári s fenyítő törvényszékek, árvai és számoltató székek ügykezelési nyelve az országos bírósági egységnek hasonlóképp mellőzhetetlen fentartása végett is a magyar, (bármiféle kihallgatások, vizsgálatok s önvallomások az illetők anyanyelvén kiveendők és felteendők s előttök ugyanazon felolvasandók, valamint^{o)} minden bírói végzéseket is köteles az illető közigazgatási tisztviselő az illető félnek az eredeti szövegen kívül saját anyanyelvén is kiadni.

18. §.

A törvényhatóságok egymással, valamint minden államhatóságokkal az országos politikai nemzetiség nyelvén, magyarul, közlekednek.

19. §.

Az országos hatóságok ügykezelési nyelve a magyar.

20. §.

Minden honpolgárnak, bármely ajku nemzetiséghez vagy vallásfelekezethez tartozzék, teljesen egyenlő joga lévén az országos hivatalokra s méltóságokra lépni, a kormány köteles arra állandóul s komolyan ügyelni, hogy minden országos hatóságoknál minden a hazában élő különajku nemzetiségek kebeléből (az erre nézve szükséges képzettséggel bíró egyének sorából^{o)} elegendő számmal alkalmaztassanak, hogy^t magános felek által saját anyanyelvükön beadandó kérvények s beadványok tárgyalását illetőleg hiteles fordítását eszközölhessék. A főispáni méltóságok betöltésénél a kormány a nemzetiségi viszonyt illetőleg a vidéki nyelv kellő esméretét különösön figyelemben tartandja. A megyékben (pedig a néppel közvetlenül érintkező járásbeli hivatalokra csak az ottan lakó nemzetiségek kebeléből való, vagy azoknak nyelvét kellőleg értő egyének léznek alkalmazhatók, mennyiben különben ily hivatalokra a szükséges képzettséggel és esméretekkel bírnak.^{o)}

21. §.

Az országgyűléseknek tanácskozási s ügykezelési nyelve a magyar.

^{o)} Pôvodne: s illetőleg

22. §.

A törvények e nyelven szerkeztendők, de együttesen minden ezen törvény 1-ő §-ban előszámlált nemzetiség nyelvén is kiadandók, kihirdetendők s a törvényhatóságokhoz az ottani népiségi viszonyokhoz képest is hiteles kiadásokban pecsét alatt megküldendők.

23. §.

Az ország területén létező minden testvérnemzetiségeknek eként megállapított jogai az ország sarkalatos törvényének nyilváníttatván, soha semmiféle megszorítást nem szenvedhetnek.

Buda, oct. 25. 1862.

Abonyi. 25/X.

II.

Törvényjavaslat a nemzetiségi jogviszonyok tárgyában.

§ 1.

Magyarország minden lakosa különbség nélkül, bármelyikhez a benne élő nemzetiségekhez és törvényesen bevett vallásokhoz tartozik, minden polgári jogokra nézve teljesen egyenjogú és az ország minden méltóságaira s hivatalaira, ha különben azokra kellő képzettséggel bír, minden különbség nélkül alkalmaztathatik.

2.

Magyarország minden lakosa nemzetiségi különbség nélkül saját anyai nyelvén bármely hatósághoz érvényesen folyamodhatik s kívánhatja, hogy a folyamodására keletkező végzések közvetlen felsősége által saját anyanyelvén adassanak ki.

3.

Minden község saját belügyei, úgy egyházi és iskolai dolgai kezelésénél vagy felsőbb helyekhez és hivatalokhoz beadandó folyamodásaiban s jelentéseiben saját nyelvét szabadon használhatja, s közvetlen felsősége véle ugyanazon nyelven érintkezni köteles. Vegyesajkú községeknél a kisebbség anyanyelvének is illő befolyás engedendő.

4.

Minden nemzetiségnek egyenlő joga van iskolákat és nyelv-mívelő irodalmi egyesületeket a kormány előleges engedelmével s felügyelete mellett alapítani, fentartani s azoknál saját nyelvét használni.

5.

A felsőbb állami tanodákban a tannyelveket, a nemzetiségi viszonyokra való kellő tekintettel, a kormány határozza meg. Az országos egyetemben azonban a tannyelv a magyar, de minden nemzetiségek nyelveire nézve külön nyelv s irodalmi tan-szék állítatik fel.

6.

Minden törvényhatóságoknál, törvényszékeknél, úgy nemkülömben a közigazgatási s törvénykezési országos

hatóságoknál a mellőzhetetlen kormányzati egység fenntartása végett az ügyviteli és kezelési nyelv a magyar. Ezen vezettetnek a tanácskozások és mondatnak ki a végzések minden törvényhatósági tanácskozásokban, de mindennemű fő- és alhatóságok végzései az illető végrehajtó közlegek által az illetőknek saját anyanyelvükön is kiadandók; amely törvényhatóságban pedig több nemzetiségbeliek laknak, ugyanazok a jegyzőkönyveknek saját anyanyelvükön való szerkesztését is kívánhatják.

7.

A z o r s z á g g y ű l é s tanácskozásai és ügyviteli nyelve a magyar, ezen hozatnak a törvények; de ugyanazok minden a hazában lakó testvérnemzetiségek nyelvén is szerkesztendők, meghitelesítendők s az ország nagypecsétje alatt minden országos hatóságoknak és törvényhatóságoknak, mennyiben a bennök lakó nemzetiségek általa érdekelvők, megküldendők s ugyanazon szövegben is ünnepélyesen kihirdetendők.

Kelt Budán, octob. 25-én 1862.

Abonyi s. k.,
mint előadó.

44.

V Budíne dňa 25. oktobra 1862.

Návrh referenta národnostnej komisie kr. uh. miestodr. rady Štefana Abonyiho na sprievodné predostretie panovníkovi k návrhu na národnostný zákon.

Pôv. koncept (i v litogr. odpise) v arch. miestodr. rady u. m. Na rube konceptu: Felirási javaslat a nemzetiségi törvényjavaslat tárgyában, fog. Abonyi 25. X. Mellékelve két törvényjavaslat, /, egyik részletes tárgyalással, //, másik általánosabban tartva, Prehľadky, i, i normalizovane.

Felirási javaslat
a nemzetiségi igények iránti törvényjavallat alapjaira és indokaira nézve.

Ő cs. és ap. kir. Felségének.

A f. é. aug. 5. 12615/1117 sz. a. kelt k. k. udvari rendelvénnyel oda lévén utasítva ezen hű kir. helytartótanács, hogy a hazában lakó különféle nemzetiségek méltányos igényeinek kiegyenlítését eszközölő törvényjavaslatot terjesszen cs. k. ap. Felséged elébe, bár mélyen érezte e nagyhorderejű feladatnak valamint fontosságát, úgy nehézségét is, de lelkesítve egyrészt Felséged nagylelkű szándokai iránt való hódolata s törhetetlen hűsége, másrészt pedig a haza szeretete s az abban lakó minden nemzetiségek iránt táplált méltányosságának érzete által, komolyan gondolóra vette az ország függő nagy kérdéseinek ezen legfontosbikát s annak eredménye gyanánt hódolateljes biza-

lommal bátorkodik a mellékelt törvényjavaslatot^a, következő indokaival, Felsőged legmagasb atyai megbíráása alá terjeszteni.

Ezen hű k. helytartótanács legbensőbb meggyőződése szerint e hazának közjogi létele s Felsőged dicső uralkodó házának örökös trónjoga egymástól elválaszthatlan kapcsolatban, az ország történelmi jogán alapulnak. Oly alap ez, melyet ez országnak sokszázados élete, törvényei s államjogi intézményei ellenmondhatlanul igazoltak és szentesítettek. Ennélfogva bármily közjogi változásokat követeljenek az előrehaladó időkből önkényt kifejlő szükségek, azoknak elhatározásánál ezen alap mellőzhetetlen. Mert nélküle nem biztos semmi változtatás. Új alapok keresésének s betételének kísérletét pedig sem a tapasztalás, sem a jelenkor ingadozó közviszonyainak komoly megfontolása kívánatosnak épen nem mutatja.

Ezen meggyőződéstől áthatva Felsőged hű magy. k. helytartótanácsa, a szőnyegen forgó fontos közjogi kérdést is a történelmi jog alapján vélte legbiztosabban megoldandónak. A történelmi jog szerint szent István király koronájának birodalma képezé Magyarországot, melynek a fenállott hűbéri intézmények szerint kiváltságolt lakosai minden nemzetiségi különbség nélkül egvaránt a magyar szent korona tagjai valának. És midőn e kiváltságos osztály (b) legfelsőbb királyi jóvahagyás hozzájárultával^b) saját akaratából jogait és kiváltságait az ország minden osztályu lakosaival nemzetiségi különbség nélkül egyaránt megosztotta, ugyanaz által az ország valamennyi lakosai ugyanazon szent korona tagjaivá lőnek felavatva. Így azon magyar political nemzetiség, mely az előbb fenállot közjogi intézmények szerint a minden nemzetiségi különbség neküli kiváltságosokat foglalá magában, most, midőn a kiváltság különbséztetése megszűnt, midőn minden lakosát ez országnak a jog egvenlősége fűzi össze, ellenmondhatlanul következik, hogy a magyar political nemzetiséget most már az országnak özsves keresztény lakosai minden nemzetiségi különbség nélkül képezik.

Egy political nemzetiségnek pedig, valamint political élete s államjoga egy, political nyelve is csak egy lehet; másként a political együtlet, a political államélet lehetlenné válnék. Enkül anvi véstteljes szakadás állana elő, ahány az országban a nemzetiség; a szakadásnak pedig gondolata is egy political képzelenség, melyet Felsőged dicső uralkodó házát örök joggal illető szent korona egysége utasít vissza. Tehát a political államélet nyelve csak a political nemzetiség nyelve lehetvén, menyiben amarra nézve a különbféle együtlető népiségek társadalmi viszonyai oly lényegesen hatnak ki, hogy az államélet csak a

^a) *Po strane*: mellekelve 'l. alatt egy törvényjavaslat (2 darabokban). (Vid č. 43 tu.)

(b—b) *Dodané po strane*.

külömbféle népiségek társadalmi viszonyaiból eredő igényekkel gyakorlatilag helyes és igazságos összeegyeztetése által tartható fent, nemcsak szükséges, de az államélet iránt mellőzhetlen kötelesség is ezen összeegyeztetést úgy eszközölni, hogy az államélet minden népiségek társadalmi viszonyaiból eredő igények kielégítése által tartassék fent.

A kielégítés ezen kötelessége követeli, hogy:

Minden népiség a maga saját körében fejlődhessék, községi, vallási, köznevelési ügyeit rendezhesse saját nyelvén, mert ezen ügyek nem egyenesen, de csak közvetve hatnak az államéletre ki.

Minden népiség egyes tagja saját magánügyeiben saját nyelvén kérhesse az állam ótalmát s intézkedését.

Minden népiség maga saját nyelvén is megérthesse az államélet minden működését, úgymint az ország törvényeit, a hatóságok határozványait.

Minden népiség egyenlő polgari jogosultsággal bírván, belőle az állam szolgálatának úgy legmagasb pólcai, mint minden hivatalai külömség nélkül lévén betöltendők, e tekintetben is minden nemzetiségek jog és igényegyenlősége biztosítandó.

Ezen elvekben (és azok alapján szerkeztett '1. alatt legalázatosabban idemellékelte törvényjavaslatban^{b)}) az igazság, jogegyenlőség s testvéri méltányosság minden helyes követelményei F e l s é g e d magyar sz. koronájának s ez ország és kormányzatá egységének s feloszthatatlanságának életfeltételével híven össze lévén egyeztetve, midőn bennök minden méltányos és a túlcsapongást kerülő érdek az ország political legfőbb érdekének számbavétele mellett (b) megnyugtatótatását s kielégítését találhatja, ezen hű kir. helytartótanács Felséged 1860 évi october 20-ki legmagasb elhatározványainak s azok alapján azóta kibocsáított legfelsőbb rendeletek, úgy az ezek folytán tényleg fenálló közállapot szellemét hódolatteljes készséggel tartván szemei előtt, valamint egyrészt a Felséged october 20-ki diplomájában az országos ügyviteli nyelvet illetőleg változhatlanul letett alapelvek megőrzését s egy szerves törvénybe leendő igtatásának javallatát mellőzhetlen hű alattvalói kötelemének, valamint igaz pólgári feladatának tekintve^{b)}, attól minden a hazában élő egyenjogu testvérnépségek benyugvását s testvéri megelégedésüket bizalommal várja, egyszersmind pedig cs. s ap. kir. Felségednek minden nemzetiségi igényeken felülemelkedett s koronája egységében az ország political egységét s feloszthatatlanságát védő atyai nagylelkű s bölcs gondoskodásába a legmagasb kegyelméből^o összehívandó országgyűlésen leendő érvényesítés eszközése végett hódolattal ajánlani bátorkodik.

Oktober 25. 1862.

Abonyi s. k.

^{o)} *Pretrété*: mielőbb

¹⁾ *Vid' č.* 43 tu.

V Budíne dňa 1. decembra 1862.

Zápisnica o porade komisie kráľ. miestodrž. rady vo veci národnostného zákona.

Pôv. čítaný v archíve miest. rady, u. m. Prehlásky a (čiastočne) i, i normalizovane.

Nagyméltóságú Erdődy Gróf Pálffy Mór, cs. k. altábornagy s magyarországi királyi helytartó urnak elnöklete alatt nagyméltóságú Priviczter István, magyar királyi helytartótanácsi 1-o alelnök, méltóságos Péchy Ferenc, helytartótanácsi 2-od alelnök, méltóságos Hueber Zsigmond, udvari tanácsos, nagyságos Dobránszky Adolf, Abonyi István, Palló Sándor, Mihályi Gábor, Korizmics Laszló, Jakab István és Mandics Tódor, helytartótanácsi tanácsos urak jelenlétében f. évi augusztus 5-én 17615/1117 sz. alatt kelt kegyelmes udvari rendelet¹ értelmében a nemzetiségek méltányos igényeinek kiegyenlítését eszközöző törvényjavaslat tárgyában folyó 1862 évi december hó 1-ő napján tartott bizottmányi tanácskozmánynak

J e g y z ő k ö n y v e :

Abonyi István, mint előadó tanácsos, felolvastván az e tárgyban kibocsajtott kegyelmes udvari rendelvényt, mielőtt az általa kidolgozott törvényjavaslatot előterjesztené, szükségesnek találta azon felirási tervezetet² felolvasni, melynél fogva a magyar királyi helytartótanács azon alapelvekből kiindulva, miszerint Magyarország közjogi létele Ő cs. k. apostoli felsége dicső uralkodó házának örökös tronjoga egymástól elválaszthatlan kapcsolatban az ország történelmi jogán alapulnak; miszerint a történelmi jog alapján Szent István király koronájának birodalma képezi Magyarországot és hogy a magyar politicalai nemzetiséget, miután a fennallott kiváltságos osztály jogai és kiváltságai az ország minden osztályu lakosaival nemzetiségi különbség nélkül egyaránt megosztattak s azáltal azon szentkorona tagjaivá lőnek, most már az országnak összes keresztény lakosai minden nemzetiség nélkül képezik: a nemzetiségi igények iránt készített törvényjavaslatot Ő cs. k. apostoli felségének minden nemzetiségi igényeken felülemelkedett s koronája egységében az ország politicalai egységét s feloszthatlanságát védő atyai gondoskodásába a legmagasabb kegyelméből mielőbb összehívandó országgyűlésen leendő érvényesítés eszközzése végett ajánlani bátorodik.

1) Vid' č. 39 b) tu.

2) Vid' č. 44 tu.

Ezen felirási javallatnak felolvasása után előterjeszté előadó az általa kidolgozott törvényjavaslatot³, mely szerint az ország minden lakosa a nemzetiségre való tekintet nélkül minden polgári jogokra alkalmaztathatván, saját anyai nyelvén bármely törvényhatóságához érvényesen folyamodhatik; mely szerint minden község saját belügyei, úgy egyházi és iskolai dolgai vezetésénél saját nyelvét használhatja; minden nemzetiségnek egyenlő joga lévén iskolákat és nyelvmivelő irodalmi egyesületeket a kormány engedelmé s felügyelete mellett alapítani, s mely szerint végre a felsőbb állami tanodákban a nyelv meghatározása a kormányra bízatik s az országos egyetemben, úgy minden törvényhatóságoknál, törvényszekéknél, nemkülönbén a közigazgatási s törvénykezési országos hatóságoknál, valamint az országgyűlésen és az ügyviteli és kezelési s illetőleg tanácskozási tekintetben az abban körülírt feltételek mellett a magyar nyelv hozatik indítványba.

D o b r a n s z k y A d o l f tanácsos ur ezen előterjesztésre, noha a felirási javaslatban kifejtett elveket szenteknek valja, mindamelllett az ország multja híven előadandó lévén, nem mellőzheti azon észrevételt, miszerint a nemességen és jobbágyokon kívül voltak még az országban más tényezők is, jelesül a kiváltságolt, hol nemes, hol nem nemes törvényhatóságok, s hogy éppen ezek engedményezettettek előforduló alkalommal a nem magyar ajku nemzetek számára, hogy ezáltal e nemzetiség fejlődése lehetségessé váljon; szóló úgy vélekedik, hogy miután e kiváltságolt törvényhatóságok tökéletesen kielégítették a különféle nemzetiségek érdekeit, ily törvényhatóságok lennének jelenleg is a külön nemzetiségek számára engedélyezendők, és pedig, ragaszkodva ősi szokásainkhoz és a II-ae 7-us és 9-us alaptörvényeinkhez, királyi kiváltságlevelek, azaz privilegiumok útján; ezt pedig annyival is inkább célhez vezetőnek tartja, miután Ófelsége az egyes nemzetbeli osztályokat legjobban és legigazságosabban kielégíthetné, s minthogy fejedelmi jogainál fogva külön privilegiumokat mindég osztogathat, amint az országban lévő jászok-kunok, oroszok, hajduk, szászoknak osztogattak is; szóló tehát azon nézetben van, miszerint az indítványozott felterjesztésben Ófelsége, ezen fejedelmi jogokra legalázatosabban figyelmeztetvén, megkérendő volna, hogy a különféle nemzetiségek igényeinek kielegítése végett saját legbölcsebb béléltása szerint határozni, s csak akkor, ha ezen fejedelmi jogait a nemzettel megosztani kívánná, mi a jelen körülmények között tanácsos alig volna, a felterjesztendő törvényjavaslatot további értekezés végett az országgyűléshez elküldeni méltóztatnék.

A b o n y i I s t v á n tanácsos ur megjegyzendőnek találja, hogy az előtte szóló tanácsos úrnak a privilegiumok tekintetében felhozott észrevételei tökéletesen állanak, miután a privilegiu-

³) Vid' č. 43 tu.

mok osztogatása csakugyan a koronának kétségtelen jogaihoz tartozik; hanem jelen esetben nem a privilegiumok osztogatásáról, hanem a különféle nemzetiségek érdekeinek kielégítése iránt készítendő törvényjavaslatról lehetvén szó, miután ezen tisztán nyelvi kérdésre nézve teendő intézkedésekre a fentisztelt kegyelmes k. udvari rendelet által jelen bizottmány felhatalmaztatott, ezen tanácskozmánynak tárgya csupán is a nyelvnek minő mérvbeni alkalmaztatása lehet.

Mihályi Gábor tanácsos ur annak előrebocsájtásával, hogy ő oláh nemzetiségű s hogy nemzetének minden ekörül teendő lépéseiről felelőséggel tartozik, azon véleményben van, hogy eme nagyérdékű s a haza minden lakosai jövőendő boldogságára oly nagy horderejű kérdésben igen kényesen és ovatosan kellene eljárni, s azért a megtörtént egyszerű felolvasásra sem a felírási tervezet, sem pedig a készített törvényjavaslat tekintetében véleményét kinyilatkoztatni nem meri; hogy ezt megtehesse, szükségesnek tartja mind a felírás, mind a törvényjavaslatnak kinyomatását avégből eszközöltetni, hogy azokkal a bizottmányi tagok részesítetvén, ezáltal azon helyzetbe juttassanak, miszerint azok legkisebb rétegeibe behathatván, ezen érdekes tárgyhoz alaposzággal hozzászólhassanak; azonkívül még azt is szükségesnek tartja, hogy a különféle nemzetiségek részéről a mult országgyűléshez felterjesztett kérvények az országos levéltárból kikerestetvén, hasonlóan a bizottmányi tagokkal közöltessenek, hogy azoknak egybehasonlítása által a nyelvi érdekek kielégítésére nézve annál könnyebben módot találni lehessen.

Dobranszky Adolf tanácsos ur éppen azért találja szükségét annak, hogy a felterjesztésben az érintett fejedelmi jogokra hivatkozás törtenjék, minthogy jelen esetben a különféle nemzetiségek nyelvi érdekeiről van szó; a kunok s más nemzetek is külön privilegiumokat leginkább azért kaptak, mert más nemzetiséget képviseltek, s hogy ennek kifejlődése annál könnyebben eszközölthessék; valamint tehát Őfelsége ezen fejedelmi jogokat eddig gyakorolta, arra volna legalázatosabban felkérendő, hogy ezután is azok körül ugy intézkedni méltóztatnék, mint legjobbnak gondolja.

Elnökönagyméltósága a felírás és törvényjavaslatnak kinyomatását annyival kevésbé találja célszerűnek, miután a kinyomatás által az e tárgyban olyannyira szükséges titok meg nem őriztethetnék; nem ellenzi azonban, hogy azok a kebelbeli könyomdában lythografiroztatván a bizottmányi tagokkal közöltessenek.

Priviczer István alelnök őexcellenciája a felírás és törvényjavaslatnak kinyomatását szintén nem találja célhez vezetőnek, mert felette kívánatos azt elérni, hogy az ügy mibenléte idő előtt nyilvánosságra ne jusson, mi a kinyomatás által alig eszközölthetnék; a lythografirozást is csak megszorított számú példányokban ohajtja teljesítendőnek.

Palló Sándor tanácsos úr nemcsak a különféle nemzetiségek részéről benyújtott kérvényeknek, de a fennallott előbbi kormány által a törvényhatóságokhoz nyelv használhatása tekintetében menesztett mindennemű szabályoknak és a főmeltóságu udvari canzellaria által ez ügyben kibocsájtott rendeleteknek betekintését is szükségesnek találja, mi végre azoknak megszerzését s a bizottmányi tagokkal leendő közlését indítványozza.

Abonyi István tanácsos ur az érintett nemzetiségi kérvények betekintését annyival kevésbé találja szükségesnek, miután azokban nemcsak nemzetiségi, hanem más tárgyak is foglaltatván, azoknak tárgyalása egészen más és a valódi céltől eltérő terrenumra vezetne; idejárul még az is, hogy a bizottmány működésének alapját a tisztelt kegyelmes udvari rendelet képezi, mely ezen kérvényekről semmi említést nem tesz.

Dobránszky Adolf tanácsos ur a különféle nemzetiségek kérvényeit, melyek a mult országgyűlésre beadattak, s így igen könnyen megszerezhetők, annyival is inkább szükségesnek találja, miután azokban a nemzetiségek igényei egyenként elősorolva foglaltatnak, s minthogy csak azok alapján lehetne Ofelségének egy tökéletes munkát előterjeszteni.

Elnök ö n a g y m e l t ó s á g a: Ami a különféle nemzetiségi kérvények megszerzését illeti, miután azok legfelsőbb helyen adattak be, legcélszerűbb volna azon esetben, ha okvetlenül szükségeltetnének, azok miatt felírni; egyébként a jelen bizottmánytanácskozásának alapul szolgál a kegyelmes udvari rendelet, melyben efféle nemzetiségi kérvényekről említés nincsen.

Mihályi Gábor tanácsos ur a különféle nemzetiségi kérvényekre nézve kénytelen azon megjegyzést tenni, hogy az említett kérvények alatt egyedül azokat érti, melyek az utolsó országgyűlésre adattak be, ki is nyomattak, tárgyalattak is és az országos levéltárból könnyen megszerezhetők.

Hueber Zsigmond udvari tanácsos ur: Ezen nevezetes kérdésben leginkább szükséges aziránt tisztába jönni, hogy honnan eredt a különféle nemzetiségek közötti gyűlölség, hogyan lehetne azt végképen kiirtani s a boldogságot, mely a nyelv körül történt intézkedések által annyira megingattatott, ismét visszaállítani; legbiztosabb alapot nyújt erre az e tekintetben kibocsájtott kegyelmes udvari rendelet, s miután abban a nemzetiségi különféle kérvényekről szó nincsen, azoknak összeszedését s tárgyalását, minthogy ez nagyon messze vezetne, szükségesnek nem találja, valamint azon szabályok betekintését sem, melyek nyelv tekintetében az előbbi kormány részéről kiadattak; egyedül a nemzetiségre és nyelv használatára nézve legujabban kibocsájtott udvari rendeletek szolgálhatnának utmutatásul, mi végre azok a helytartótanács irattárából kikeresendők és a lythografirozandó javaslatokkal együtt a bizottmányi tagokkal közlendők volnának.

Priviczér István alelnök ur: Az 1860-ik évi october 20-án kibocsájtott legmagasabb elhatározványban a különféle nemzetiségekre nézve az egyenlőség elve már amugy is kimondva lévén, az még csak törvény által szentesítendő volna; ez lehetvén célja az e tekintetben kibocsájtott kegyelmes udvari rendeletnek, minden territorialis vagy egyéb szabadalmi kérdések vitatása jelen bizottmányi tanácskozmánynak tárgya nem lehet, mint-hogy ez az idézett udvari rendeletnek szándéka nem volt; ez okokból a különféle nemzetiségek kérvényeinek összeszedése és tárgyalása sem szükséges, mert ez is sokkal messzebbre terjedne, mint azt az udvari rendeletnek valódi célja megkívánja.

Korizmic László tanácsos urat azon álláspont, melyet előadó tanácsos ur a tervezett felírás és törvényjavaslattal elfoglalt s mely az e tekintetben kibocsájtott kegyelmes udvari rendeletnek szigoruan megfelel, tökéletesen kielégíti; az előterjesztett javaslatok lythografirozásába s a bizottmánnyal leendő közlésébe szinte beleegyez, miután ezáltal a bizottmányi tagok annál kepesebbekké tétetnének ezen fontos kérdésnek tüzetesebb és alaposabb megbírálására.

Jakab István tanácsos ur: Előadó tanácsos urnak e tárgy körül kifejtett nézeteit tökéletesen osztja, mivel ugy van meggyőződve, hogy az általa készített törvényjavaslat az e tekintetben leérkezett kegyelmes udvari rendelvénynek teljesen megfelel; és éppen ezért semminemű petitiok vagy egyéb territorialis kérdések vitatásába bocsájtkozni nem kíván. Dobránszky tanácsos urnak a privilegiumok iránti indítványára megjegyzendőnek találja, hogy Ófelségének ezen fejedelmi jogai senki által nem tagadtattak, s miután azok senki által kétségbe nem is vonathatnak, a felírásban eziránt említést tenni szükségesnek nem tartja.

Dobránszky Adolf tanácsos ur felette kívánatosnak és szükségesnek látja, hogy az ország nemzetiségeinek igényei a lehetőségig kielégítessenek, s a gyűlölet, mely leginkább az annyira erőltetett centralizatióknak szüleménye, eltávolitassék; ugyanazért hogy a törvényhatóságoknál használandó bizonyos nyelvről lesz szó, miután a községekben 1848 előtt is a nyelv használata tökéletesen szabad volt, a külön nemzetiségek ki nem fejlődhetvén, a kitűzött cél el nem érthetik, s így Ófelségének azon legmagasabb kívánsága, miszerint ezen haza minden fiainak illető joga biztositassék, teljesedésbe menni nem fog.

Priviczér István alelnök ur: Nemzetiség tekintetében az országban lakó különféle népekre nézve az előadó tanácsos ur javaslataiban mégis több jogok foglaltatnak, mint 1848 év előtt megallapitva voltak; mert azokban ki van mondva az elv mind az országgyűlésen, mind pedig a helyhatóságok és községek körében használandó nyelvre nézve; s miután a jelen tanácskozmánynak feladata csakis a nemzetiségek méltányos igényeinek kiegyenlítését eszközöző törvényjavaslatnak keszi-

tése volna, más ide nem tartozó kérdéseknek fejtegetésébe bocsájtkozni, mint már fentebb is érintve volt, tanácsosnak nem tartja.

Elnök őnagyméltósága: A nemzetiség tekintetében kibocsájtott k. udvari rendelvénynek nem lehetvén más célja, mint hogy az, mit Ő cs. s apostoli királyi felsége mar 1860-ik évi october 20-án kelt legmagasabb elhatározásában a nemzetiségek egyenlőségére nézve kimondani kegyeskedett, az országgyűlésen hozandó törvények által is biztosítsák.

Mandics Tódor tanácsos ur: Mielőtt a tárgy érdemére nézve nyilatkoznék, azon kérdést találja szükségesnek a bizottmányhoz intézni, vajjon a szerb nemzetiség és nyelv körüli intézkedés jelen tanácskozmány tárgyát képezi-e? Szólo szerint efeletti vitatkozás annyival kevésbé tarthatik ezen bizottmány hivatásához, miután Őfelsége egy szerb kongressusnak megtartását legkegyelmesebben megengedvén, ott a szerb nemzetnek minden, s így nemzetisége és nyelve iránti kívánságai is egy külön kérvényben formulázva Ő cs. k. felsége elébe terjesztettek, melyekre azonban mindeddig legfelsőbb elhatározások nem érkeztek; szólo tehát kéntelen volna a specialis kérdések vitatásánál csak a többi nemzetiségekre nézve észrevételeit megtenni.

Abonyi tanácsos ur: Jelen bizottmányi tanácskozmánynak alapját az e tekintetben leérkezett kegyelmes udvari rendelvény határozván meg, miután abban a szerb nemzetiség kivéve nincsen, ugy van meggyőződve, hogy valamint a többi nemzeteknek, ugy a szerb nemzetnek nemzetiségi és nyelvi kérdése jelen bizottmány tanácskozásainak tárgyát képezi; az ország kormányzati egységének szükséges fentartása tekintetében indítványba hozott fő és hivatalos nyelvre nézve kéntelen megjegyezni, hogy nem is azért indítványoztatott erre nézve a magyar nyelv, hogy netalán ez a többi nyelveken felsőbbiséget gyakoroljon, hanem azt hiszi, hogy Magyarországnak, melynek legtöbb lakosai mégis magyarok, ezek bírják nagyobbbrészt az ingatlan birtokokat, a literatura is ezen nyelven van leginkább kimivelve, méltányos de igazságos is, hogy a hivatalos és országgyűlési nyelv a magyar legyen.

Péchy Ferenc, 2-ik alelnök ur, a nemzetiség körül támasztott minden méltányos követelményeket a lehetőségig legnagyobb mérvben kielégíteni kívánja; azonban valamint soha nem járulna oly intézkedésekhez, melyek az összes birodalomnak, ugy azokhoz sem, melyek a magyar koronaországok egységének fentartását veszélyeztetnék. Ezen egység alapját az előadó tanácsos ur által előterjesztett javaslatokban tökéletesen feltalálja; egyéberánt azt hiszi, miszerint azon esetben, ha egyik vagy másik bizottmányi tagnak nézete ezen fontos tárgy körül a többség nézetével nem találkoznék, hogy elnök őnagyméltósága kegyesen meg fogja engedni, miszerint az külön szavazatát bead-

hassa. Mandics tanácsos urnak a szerb nemzetiségre nézve felhozott észrevételeire azt kénytelen megjegyezni, hogy az e tárgyban leérkezett kegyelmes udvari rendelet nagyon világos, abban a szerb nemzetiség kivéve nincs, s így a kidolgozandó törvényjavaslatnak minden az országban lévő nemzetiségek, tehát a szerb nemzetnek igényeire is ki kell terjeszkednie. Az előadó tanácsos ur javaslatainak lythografirozását s azokkal a bizottmányi tagok részesítését hasonlóan pártolja.

Elnökönagyméltósága: A bizottmány az előadó tanácsos ur javaslatait lythografiroztatni kívánván, azok tehát lythografiroztatni s a magyar udvari canzellaria által a nyelv használata iránt kibocsajtott rendeletekkel, valamint a mult országgyűlésnek a nemzetiségi kérdésre vonatkozó irományaival jelen bizottmány tagjai részeltetni s annak megtörténte után ezen tárgy folytatására ujabbi bizottmányi ülés tartatni fog.

46.

V Budíne dňa 6. februára 1863.

Zápisnica o rokovaní národnostnej komisie kr. uh. miestodržiteľskej rady. Rokovanie všeobecné.

Pöv. čistopis v arch. miestodrž. rady, u. m. Prehľadsky čiastočne normalizovane.

J e g y z ő k ö n y v e

az 1863-ik évi február 6-án nagyméltóságú erdödi gróf Pálffy Mór, val. bel. titk. tanácsos, cs. kir. altábornagy s Magyarország királyi helytartójának elnöklete alatt

a n e m z e t i s é g e k e g y e n j o g o s i t á s a

iránt legkegy. elhatározás következtében készítendő törvényjavaslat tárgyában tartott bizottmányi tanácskozmánynak.

J e l e n v o l t a k :

Nagymélt. Priviczter István, v. b. t. tanácsos úr a nmgu m. kir. helytartótanács alelnöke.

Mélt. Péchy Ferenc úr, a m. kir. helyt. másodalelnöke.

Mélt. Hueber Zsigmond, udvari s val. helytt. tanácsos.

Ngos. Dobrzánszky Adolf, helytt. tanácsos.

Ngos. Palló Sándor, helytt. tanácsos.

Ngos. Abonyi István, helytt. tanácsos és előadó.

Ngos. Mihályi Gábor,

Ngos. Korizmiés László,

Ngos. Jakab István,

Ngos. Mándics Tivadar,

} magy. kir. helytartótanácsi tanácsos urak, mint ezen bizottmány kinevezett tagjai.

1. Elnök kir. helytartó úr ónagyméltósága előterjesztvén, hogy miutánhogya a szőnyegen forgó fontos tárgy iránt legkegy. megrendelt törvényjavaslatnak s azt kísérő legaláz. felirásnak tervezetei a legutób bizottmányi tanácskozmány határozatához képest az idevonatkozó k. k. udvari rendeletekkel együtt kőbenyomatva a bizottmányi tagok közt már régebben kiosztattak, s ennél fogva azoknak tartalma tüzetes esméretükre jutott, teljes reménye van, hogy e nagyfontosságú tárgy higgadt s alapos fejtegetései által egy minden tekinteteknek megfelelő törvényjavaslat fog létrejönni, a tanácskozmány folyamának s rendének kimutatása végett pedig szükségesnek találta arról egy részletes jegyzőkönyv vezetését.

A bizottmány ónagyméltóságának ezen előterjesztését teljesen osztván, miután azon indítvány, hogy a bizottmányi tagok egyes kijelentései jegyzőkönyvbe külön-külön vezetessenek be, több okoknál fogva mellőzhetőnek tekintett, az lón elhatározva, hogy mindenekelőtt a törvényjavaslati tervezet s annak a felírásba foglalt indokai átállános tárgyalás alá vétessenek, s ennek folyamában teendő indítványok s fejtegetések eredményei jegyeztessenek fel; az ezekhez képest létrejövendő megállapodás után pedig vétessék a törvényjavaslati tervezet szakaszonként fejtegetés és megvitatás alá, s az ezek nyomán való megállapodások szerint határozassék meg a törvényjavaslat s felírás szerkezete.

Ezek után a közelebbi országgyűlésen a nemzetiségek egyenjogóságának rendezése iránti véleményadásra kiküldött bizottmány javaslata, valamint két országgy. képviselőnek erre nézve beadott külön véleménye¹ felolvasatván, elnök őnmga a tárgy feletti átállános vitatást megnyitni méltóztatott. Minek következtében:

2. Mandics Tivadar, helytartótanácsi tanácsos s bizottmányi tag, ismételve kijelentvén, hogy a szerb nemzetiség közjogi viszonyai iránt az e végre kérelmezett szerb nemzeti congressuson külön tárgyalások lévén kilátásba, azon nézetben van, hogy a nemzetiségek egyenjogosítása iránti törvényjavaslat készítését meghagyó k. k. udv. rendelet hatálya annál inkább nem terjed ki a szerb nemzetiség (a közjogi viszonyaira, mert azok elhatározásánál a szerb nemzetiség^a) által különbféle időkbek nyert királyi szabadalmak is tekintetbe veendőik.

A bizottmány nézete szerint, miután a k. k. udvari rendelvén az országban lakó nemzetiségek egyenjogosításának rendezésére vonatkozó törvényjavaslat iránt átállánosan intézkedik s a szerb nemzetiségre nézve kivételt nem teszen, de ezen kivétel s megkülönböztetés épen semmi

(a—a) Dodané po strane.

¹) A. Vlad a Z. Popovič. Uvrevj. naposledy Bokes: Pokusy o slov. mađ. vyrovnanie v r. 1861—68, str. 186 n.

közjogi [*jelentőséggel*] sem bír, a közeleb tartott bizottmányi tanácskozmánynak ezen indítványra kimondott határozatához képest az indítvány el nem fogadtatott.

3. Dobrzánszky Adolf, m. kir. helytartótanácsi tanácsos és bizottmányi tag, azon nézetet fejtegeté, hogy ezen tárgy nem országgyűlési rendezés alá tartozik, hanem a felségi jogoknál fogva minden az országban lakó nemzetiségek egyenjogusági viszonyai külön-külön kiadandó királyi szabadalomlevelek által lennének meghatározandók, mint a Jászkún, Hajdu, XVI szeptességi városok kerületeire nézve történt, hogy eszerint minden nemzetiség saját kerülettel bírván, abban maga saját ügyeit, az ország kormánysszékeinek felügyelete alatt s ezáltal az ország integritásának fenntartása mellett saját nyelvén s érdekeihez képest intézhesse s fejlesztését eszközölhesse.

A bizottmány egyhangú véleménye szerint az ország általános közjogi szervezetére vonatkozó intézkedések törvényszerűleg a kir. szabadalomlevelek általi rendezés körébe nem tartozván, a legmagasb királyi elhatározás félremagyarázhatlan értelme pedig legvilágosabban kimutatván azt, hogy Ő cs. s apost. kir. Felsője is ezen fontos tárgyat egyedül országgyűlési elintézés alá tartozónak lenni legkegyelmesebben elesmérni méltóztatott^b, a fentebbi indítványnak, mint az ország törvényeibe s legfelsőbb királyi elhatározásába ütközőnek, hely közakarattal nem adatott.

4. Mihály Gábor, m. kir. helytartótanácsi tanácsos s bizottm. tag, kívánta, hogy a tárgyban kiindulás pontjául mindenekelőtt a nemzetiségi egyenjoguság fogalma^c határozottassék meg s a tanácskozás alapjául ez vetessék, mit ő a mult országgy. képviselői különvélemény¹ azon pontjában szabatosan formulázva talál, melyben mondatik: „Magyarországban különböző területeken tömegesen lakó népek, u. m. románok, szerbek, oroszok és németek, a magyarral egyjogú nemzeteknek esmértetnek el s ezeknek összege képezi Magyarország politicai nemzetét.“

A bizottmány annak megjegyzése mellett, hogy az országban lakó nemzetiségek minden, úgymint főnemesi, nemesi, polgári s nemtelen osztályai nemzetiségi különbség nélkül, ugyanazonegy polgári köz és magányjogok élvezetében voltak az ősidők óta mostanig^d, s vannak jelenleg is, annál fogva a magyar nemzetiséggel hasonló egyenjoguságra emeltetniök azért nem kell, mert mindig ugyanabban voltak s vannak tényleg is; ezen indítvány tüzetesebb megvitátását a törvényjavaslat szakaszonkint való részletes tárgyalásához tartozónak s e helyen mellőzendőnek találta.

^b) *Po strane dod. poznámka*: Őfelsége tekintélyének megóvása (kimaradt).

^c) fogalmú

^d) *Dodatočná poznámka po strane*: Mandics indítványa ki van hagyva, hogy előbb a magasabb szempontból vett község hatásköre lenne megszabandó. Be nem fogadtatott.

5. Elnöklő királyi helytartó úr őnagyméltósága, a tett külön indítványok feletti tárgyalások meghaladása után a bizottmány tagjait a szönyegen forgó tárgy feletti átallános nézeteik előterjesztésére felhíván.

A bizottmány minden tagja indokolt véleményét e tárgyban kifejezte, melyekhez képest a nemzetiségek egyenjoguságára vonatkozólag az e tárgyban kibocsájtott k. k. udv. rendeletekben, úgy nemkülönben a mult országgyűlési irományokban foglalt irányokat, valamint az e részben egyébkint nyilvánult véleményeket a törvényjavaslati tervezetben alapok gyanánt felhasználtaknak találván, az átallános tárgyalást ezek után befejezhetőnek s az említett tervezetet szakaszonkinti részletes megvitatás alá vehetőnek határozta, e végre a tanácskozás folytatása f. évi február 8-ra tűzvetvén ki.^e

47.

V Budíne dňa 10. februára 1863.

Zápisnica o rokovaní národnostnej komisie kr. uh. miestodržiteľskej rady. Rokovanie podrobné: §§ 1—5 menšieho návrhu.

Pöv. čistopis v a. miestodrž. rady, u. m. Prehlásky čiastočne normalizovane.

J e g y z ő k ö n y v e

a nemzetiségek egyenjogosítása tárgyában 1863. február 10. kir. helytartó úr őnagyméltósága elnöklete alatt az öszves bizottmányi tagok jelenlétében tartott tanácskozmánynak.

1. Elnöklő kir. helytartó úr őnagyméltósága, miután a törvényjavaslati tervezet feletti általános tárgyalás a február 8-ki bizottmányi ülésben¹ befejeztetett, a mai tanácskozmány tárgyául a szakaszonkinti részletes megvitatást kitüzvén, mennyiben az előadó által két törvényjavaslati tervezet terjesztetett elő, mely lényegére nézve bár egyenlő, de egyik hosszabb s részletesebb, másik rövidebb s átallánosabb szerkezetbe van öntve, felhívá a tanácskozmányt, melyiket találná célszerűbbnek a tanácskozmány alapjául felvenni?

A bizottmány úgy találván, hogy a dolog lényege mindkét szerkezetben egyaránt be van foglalva s a nagyobb részletezés e tárgyban szükséges nem lenne, a rövidebb szerkezetű javaslatnak szakaszonkinti megvitatása mellett nyilatkozott.

^e) *Nasleduje: Jegyzette:*

¹) *Vid' č. 46 tu.*

2. Felolvastatván az 1-ső szakasz.

Miután összhangzó nézet szerint az országban lévő minden nemzetiségekbelieknek bármely méltóságra s hivatalra való jogosultságuk nemcsak törvényben már kimondva, de valósággal s tetteleg is gyakorlatban lenne, ezen szakasz szerkezete akép állapotított meg:

„Magyarországban lakó minden nemzetiség teljesen egyenjogu.“

3. A 2-ik szakasz szerkezete kerülvén vitatás alá.

Hosszasb fejtegetések után ugyanannak következő szerkeszte fogadtatott el:

„Magyarország minden lakosa nemzetiségi különbség nélkül saját anyanyelvén a maga községéhez, helyhatóságához, valamint minden felsőbb hatóságokhoz érvényesen folyamodhatik, a folyamodására keletkező végzések közvetlen felsősége által saját anyanyelvén kiadandók.“^a

4. A 3-ik §. kerülvén tanácskozás alá:

Ennek szerkezetére nézve különféle módosítási javaslatok tétetvén, melyeknek hozsáb megvitatása után következő szöveg állapotított meg:

„Minden község saját belügyei úgy egyházi és iskolai dolgai kezelésénél, úgy nemkülönben felsőbb helyekhez és hivatalokhoz beadandó folyamodásaiban és jelentéseiben a kebelében divatozó nyelveket szabadon használhatja, s ezek folytán közvetlen felsősége a beadványban használt nyelven köteles véle érintkezni.“

5. Felolvastatván a 4-ik §.

Ennek szerkezete egyhangulag minden észrevétel nélkül elfogadtatott.

6. Vitatás alá kerülvén az 5-ik §.

Hábár ugyan a bizottmány több tagja a tanodákban használandó nyelvek iránti rendelkezést e törvényben igtatni és különösen az országos egyetem tannyelvéül a magyart kimondatni kívánta, de ennek ellenébe tett azon észrevétel, hogy a tanítási nyelv iránti intézkedés, eltekintve attól, hogy az egyetemben a hittani és orvosszaki tanulmányoknál a magyar nyelv használatára nézve tüzetes tárgyalások mellözhetlenül fognak szükségeltetni, sajátképen nem a nemzeti egyenjoguságot rendező, de a tanodai ügyet tüzetesen szabályozó törvénynek leend feladata, a többség által méltányoltatván, ezen 5 szerkezete ekép lön megálapítva:

„Az országos egyetemben minden nemzetiség nyelvére nézve külön-külön nyelv s irodalmi tanszék állittatík fel.“

^{a)} *Poznámka po strane: 4 szakasz kimaradt a kisebb javallatnak s hozsáb javaslat 4-k §-a hozzáteendő.*

7. Elnök ónagyméltósága az ezen vitatások alatt hosszúra terjedt tanácskozást a mai napon berekesztendőnek találván, a hátralévő 6. és 7. §§-ok megvitatását egy közelebbi ülésre elnapolni méltóztatott.

Mihez képest eznap tanácskozmány befejeztetett.

Kelt, mint feljebb.

48.

Vo Viedni dňa 19. marca 1863.

Král'. uh. kancelária oznamuje král'. uh. miestodržiteľovi spôsob vybavenia slovenského pamätného spisu panovníkom.

Pôv. čistopis v a. miestodrž. rady na u. m. Adresa (na dolnom okraji 1. strany): Nagyméltóságú gróf Pálffy Móríc cs. k. altábornagy belső titkos tanácsos s magyar királyi helytartó urnak. Na rube: 24326 22/3 1863 495. VIII. VIII. megyei. 9 h.

2907

241

Nagyméltóságú Gróf,
magyar királyi Helytartó Ur!

A felsőmagyarországi tótajku lakosság által nemzetiségű igényeik tekintetében előadott különféle panaszok orvoslása, úgy a besztercebányai püspök által a tót nyelvnek az iskolákban alkalmazása végett beadott folyamódásukat illetőleg Ő cs. s apost. királyi Felsége folyó évi februar hó 17-kén kelt legmagasabb határozványa¹ szerint legkegyelmesebben beleegyezni méltóztatott azon intézkedésbe, hogy a tót nemzetségbeliek irányában is mindazon szabályok alkalmaztassanak, melyek Ő cs. s apost. királyi Felségének mult évi julius hó 27-ikéről kelt és innét szinte mult évi julius 31-én 12615 szám alatt közlött legkegyelmesebb határozata² által a románok panaszai folytán a községi és iskolai ügyek kezelése, úgy a köztisztviselőkkeli közvetlen érintkezés tekintetében megállapítottak.

Midőn egyébiránt Ő cs. s apostoli királyi Felsége legmagasabb atyai gondoskodása különben is oda van irányozva, hogy a felvidéki mostohább körülmények közt létező lakosságnak anyagi érdekei is lehető kedvezésben részesíttessenek, úgy a sónak a felsőbb vidék részére olcsóbb áron leendő kiszolgáltatása iránti tárgyalásoknak eredményre vezetését, valamint a felső vidék jólétének emelésére szolgálendő vasuti vállalatoknak

¹⁾ Vid' č. 42 d) tu.

²⁾ Vid' č. 41 tu.

minden készségeli előmozdítását legmagasb figyelmére méltatva, s azon intézkedéseket, melyek a tanítás terén a tót nemzetiségrei tekintettel máris történtek, legkegyelmesebben tudomásul véve, egyszersmind elrendelni méltóztatott, hogy a tót küldöttség által a tót nyelv használata tekintetében előadott egyéb kívánatok azon alkalommal vétessenek figyelembe, midőn a mult évi július 27-éről kelt, és mult évi július 31-én 12.615 szám alatt^a közlött legfelsőbb határozvány következtetésében a magyarországi különböző ajku nemzetiségek jogai megalapítását célzó törvényjavaslatok ki fognak dolgoztatni.^b

Amidőn tehát *N a g y m é l t ó s á g o d a t* ezen legfelsőbb határozványrul az ez érdemben multévi augusztus hó 7-én 15.736 szám alatt kelt becses levelére^c vonatkozólag ezennel — maga hozzátarthatása végett — értesíteni szerencséltem, egyuttal fölkérem *N a g y m é l t ó s á g o d a t*, hogy az idezárt e tárgybeli folyamodásokat^c a fenemlített udvari rendelet által elrendelt bizottmány elébe terjeszteni és majdan azon bizottmány jelentésével ismét ide felküldeni szíveskedjék.

Nagyméltóságodnak

Bécsben, 1863-iki böjtutó 19-én

lekötelezett szolgálja
Károlyi László.

49.

Vo Viedni dňa 29. marca 1863.

Dekrét uh. dv. kancelárie uh. námestnej rade. Výklad rečových predpisov októbrového diplomu so vzťahom na obce.

Pôv. čisťopis v R., č. 27677/1863 (v 16632/1865-II. 9). Rubopis: 4108, ďalej ako pri č. 17. Na rube: 27677 2/4 863. 538/VIII. 3/4 Szabályrendelet. 9/14296. VIII. megyei. Másolat visszatart. Fant. 9.

4108. sz.

Ő császári és apostoli királyi Felsége legkegyelmesb Urunk nevében a magyar királyi helytartótanáccsal kegyesen tudatandó:

A magyar hivatalos nyelv használata tekintetében f. é. mart. 4-én 80,755 sz. a. kelt fölterjesztésére¹ az iratoknak viszsacsatolása mellett^a ezen m. k. helytartótanács értesítettik

^a) *Po strane (pozn. u miestodržiteľstva): 52709.*

^b) *Po strane (pozn. u miestodržiteľstva): Abonyi őnagyságának.*

^c) *Po strane: 14 db.*

³) *Vid' č. 40 tu.*

^a) *Po strane: 7 db.*

¹) *Predostretie m. rady vo veci srbskej úr. reči mesta Zombora.*

aziránt, hogy addig is, míg a különböző nemzetiségi igények a m. k. helytartótanácsnál folyamatban levő tüzetes tárgyalás alapján a jövődő törvényhozás útján végleges megoldást nyernek, a hivatalos nyelvnek használata iránt azon legf. kézirat tekintendő elhatározó sinórmértékül, mely Ő cs. s apost. kir. Felsége által 1860. évi okt. 20-án kiadatván, világosan kijelöli mind az e részben követendő elveket, mind pedig Őfelségének a különféle ajkú népek megnyugtatóására célzó legkegyelmeseb szándokát, amely múlt év Kisasszonyhó 20-án 12,632 és 12,893 sz. a. kibocsátott udv. rendeletek² által bővebben is értelmeztetett.^b

Azon legelsőbben említett legf. kéziratban a ^cközhatóságok iránt mind a közigazgatás, mind a törvénykezés terén a hivatalos magyar nyelvnek használata levén mind a belső kezelésre és ^dtárgyalásra^d), mind eme közhatóságoknak egymásközötti érintkezésére nézve megrendelve^c), igen természetes, hogy ezen világos és határozott elvi szabály alá esnek ^eazon községek is,^e) melyek közhatósági teendőkkel vannak megbízva, midőn ezek a közhatóság körebe vágó köteleességeiket teljesítik. Más tekintet alá jönnek azonban az ily községek, valamint általában minden községek és így a sz. k. városok is, midőn szorosan községi vagy vallási és iskolai ügyeiket kezelik, mely esetekben a község többsége anyanyelvének akar szóbeli, akar írásbeli használatában époly kevéssé gátolható, ^cmint az egyesek, kik teljesen jogosítva vannak a közhatóságokkai érintkezés esetében, tehát mind beadványaikban, mind pedig akár ^dközigazgatási, akár bírói tárgyalásoknál anyanyelvüket akar írásban, akár szóval használni; kiknek ennél fogva a végzések és ítéletek is erre hivatott s a felekkel közvetlen érintkezésben levő közegek által szintazon a nyelven adandók ki, melyen a beadvány történt.^{d)c})

Ami már most a fölterjesztett panaszoknak elintézését illeti, a m. k. helytartótanács a fentebbiekből folyó oly rendelkezésre utasítatik, melynél, fogva ^da magyar hivatalos nyelvnek használata csak a közhatóságok vagy az ezeket pótló közegek irányában és azoknak azon teendőire nézve kötelező^d), mely teendők ezen közhatósági állásnak egyenes kifolyásai; eme kötelezés azonban ki nem terjeszthető a magánfelekre, és így községekre sem, midőn azok mint magánfelek lépnek föl, kik iránt a fenebbi szabályok szorosan megtartandók. Egyébiránt ez alkalommal is utasítatik ezen orsz. kormányzék az 1861. év karácsonhó 25-én 18,250 sz. a. kelt udvari rendeletnek^f folyvásti

^b) *Po strane:* 56981, 56891/62, 73677/61 számok 40069/62 számnál.

^{c-c}) *Zdôraznené čiarou po strane.*

^{d-d}) *Podčiaroknuté.*

^{e-e}) *Podčiaroknuté a po strane:* NB.

^f) *Po strane:* 73677/61. (*Vid' č. 17 tu.*)

²) *Vid' č. 41 a pozn. 2 pri č. 50 tu.*

figyelembe tartására, mely a legkegyelmesebben nyilvánított megnyugtató szándok gyakorlati kifolyásának tekinthető oly intézkedés, mely a magyar törvényeknek célját nem tévesztve, felhasználható avégre, hogy a szenvedelmes surlodások megszüntessenek.

Kelt a birodalmi fővárosban Bécsben Austriában bőjtmáshó 29-én ezernyolcszázhatvanharmadik évben.

Károlyi László.

Gömöry Viktor mp.

Ő csász. s apost. kir. Felsége
legkegyelmesb parancsára.

Fischer Károly.

50.

V Arade dňa 8. mája 1863.

Hl. župan Aradskej Tivadar Szerb si žiada od námestnej rady podrobnejšiu úpravu vo veci rečových oprávnení obcí vzhľadom na rozporý medzi nariadením kr. rady a medzi Októbrovým diplomom.

Pöv. úr, odpis v K., 9569/1863 (42 cs., č. 4108). Legalizácia: Másolat hitelül Stefanovits Áron mp., főispáni titkár. Na rube: 2 1/2.

931. sz.

eln.

A nagyméltóságu magyar királyi Helytartótanácsnak.

Miután a mult hó 21-én kelt és folyó hó 2-án vett 27,677. sz. a. kelt kegyes intézmény¹ határozmányainak gyakorlati keresztülvitele körül mind az eddig a nem magyar nyelveknek a hivataloskodás közbeni használatára vonatkozólag eddig megjelent felsőbb rendeletek, mind azon gyakorlat ellenében, mely ezen rendeletek folytán eddig e megyekormányzat által követett, mind végre és legkivált azon intézkedésekkel szemben, melyeket a multévi september hó 15-én 56.981. sz. a. kegyesen kibocsátott kőrrendelet² értelmében épen e napokban a kedélyek minden oldalról megnyugtatója és további surlodások kikérülhetése reményében életbeleptetendő voltam, nem csekély és igen lényeges nézetkülömbiségek és kételyek merültek föl, annálfogva mielőtt ezen főnndicsért kegyes intézményt tetteleg érvényesíte-

¹) *Intimát, oznamujúci stoliciam rozhodnutie dv. kancelárie zo dňa 29. III., č. 4108/1863, (Vid' č. 49 tu.)*

²) *Intimát kr. rady, oznamujúci stoliciam atď. obsah dekrétu dv. kanc. pod č. 41 tu.*

ném, bátor vagyok a nagyméltóságu magyar királyi Helytartótanácsához alázatos tisztelettel következő előleges jelentést tenni s illetőleg kérelmet intézni.

Az e megyei román értelmiség, mely a román nemzetiség ohajainak kielégíttetését s különösen a román nyelvnek hivatalbani használhatóságát itt és legfelsőbb helyen is ernyedetlen kitartással sürgeti, ebbeli igényeit az oktoberi irományokra alapítja s különösen hivatkozik Őfelségének akkori kancellár Búró Vay Miklóshoz 1860. évi october 20-án a magyarországi hivatalos nyelv tárgyában intézett legfelsőbb kézírata azon tételére: „a törvénykezési és politicali közigazgatási tisztviselők mindennemű rendelet és meghagyásokat, melyek közvetlenül a községhez utasítvák, azon nyelven szerkesszenek, amely azon község ügyeinek hivatalos nyelve leend.“ Minthogy pedig a főndicsért kegyes intézmény azon szavai: „Az említett legfelsőbb kéziratban a közhatóságok iránt mind a közigazgatás, mind a törvénykezés terén a hivatalos magyar nyelvnek használata lévén úgy a belső kezelésre és tárgyalásra, mint ezen közhatóságoknak egymásközötti érintkezésére nézve megrendelve, igen természetes, hogy ezen világos és határozott elvi szabály alá esnek azon községek is, melyek közhatósági teendőkkel vannak megbizva, midőn ezek a közhatóság körébe vágó kötelelességeiket teljesítik“ a legfelsőbb kéziratnak legmélyebb alázattal idézett szószerinti szövegével ellenkezni látszanak, hogy egyrészt a főméltóságu magyar királyi udvari kancelláriának e részbeni commentatiojához biztos megnyugvással alkalmazkodhassam, anélkül hogy másrésztől Őfelsége legkegyelmesebb urunknak a nem magyar nyelvek használatára vonatkozó engedményei, netáni téves értelmezésem miatt, érvényre juthatásukban általam meghiusittassanak vagy célzott hatásukban korlátoztassanak: bátor vagyok a nagyméltóságu magyar királyi Helytartótanácsához őszinte alázattal esedezni, miszerint e részben engem kegyes és határozott utasítással ellátni, nevezetesen azt világosan méltoztassék kimondani: mely esetek legyenek azok, hol a községek közhatósági teendőkkel megbizva, a közhatóság körébe vágó kötelelességeiket teljesítik, és lehet-é őket ily esetben a legfelsőbb kézirat főnebb idézett tétele ellenére a magyar nyelv használatára szorítani, mi épen e megyében annál bizonyosabban ingerültséget és renitentiát fogna szülni, minthogy a községeknek általában megengedtetvén saját anyai nyelvüket minden ügyeikben használni, már minden román községben a községi jegyzőkönyvek románul vezettetnek, s az előljárók a megyei közegekhez szoló mindennemű jelentései román nyelven szerkesztetnek.

Ha az anyanyelv szabad használhatása csak a községi bel-az egyház és iskolai ügyekre, úgy azon tárgyalásokra szorítandó, hol a község mint magánfél szerepel, mi a többször tisztelettel említett kegyes intézmény szelleméből körülbelől

kivehető, azon esetben erre nézve csak határozott felsőbb megállapodás kell, és ezen rendszabály a közigazgatás nagy könyebbségével és igen gyakorlatian keresztülvihető, csakogy ezáltal a román párt, nyelvük s nemzetiségük ügyében nagyobb részt fanatisált románajku nép, a legmagasb diplomához kötött reményeit meghiusítva vélvén, korántsem lesz megnyugtattva, sőt ellenkezőleg előreláthatólag újabb okokat fog keresni arra, hogy jogosoknak hitt igényei és követelései érvényesítése tekintetéből panaszaival, melyek — mint a tapasztalat tanúsítja — leginkább a kormányközegek személyei ellen szoktak intézteni — felsőbb és legfelsőbb helyekre járuljon. Ha pedig az oktoberi legfelsőbb kézirat azon értelemben foganatosítandó, hogy a községek mind közigazgatási, mind törvénykezési tárgyokban saját anyanyelvüket megszorítás nélkül használhatják, és a tisztviselő velük beadványaik nyelvén tartozik érintkezni, akkor a megye tisztiszemélyzetének mostani szervezésében jelentékeny változtatásoknak szüksége és különösen a törvénykezésre nézve azon kérdés eldöntése áll be, szabad lesz-e például a román ügyvédnek román keresetet, perbeszédet, füllebbezést beadni, ezek a törvényszék által román nyelven lesznek-e tárgyalandók, vagy csak az ítélet s illetőleg kiadmányozásnak kell-e románul szerkesztetnie; továbbá kötelezhető-e a peres ellenfél más ajku ügyvéde, hogy a pert szintén román nyelven vigye és vizsont; és végre ha a végzések és ítéletek nem magyar beadványokra magyar nyelven lennének vezetendők, kell-e azokat a közvetlen hatósági közegnek és így a törvényszékeknek is a felekkel közölhetés végett a fél nyelvén szerkesztetni és kiadni.

Ezen utóbbi esetre alázattal jelentem, miszerint a megyei mindkét törvényszék ülnökei között csak egy román egyén van, ki ezen nyelven hivatalkodni képes, mely okból a munka tömértékéhez aránylag különben is fölülte csekély törvényszéki tanácsosok száma 2-3 tökéletesen románul tudó egyénnel volna szaporítandó, a külső tisztviselők között pedig olyatén áthelyezések és kinevezések eszközzendők, hogy ott, hol a szolgabíró magyar, esküdtje román, és fordítva, hol az esküdt magyar, oda román szolgabíró tétessék, megjegyezvén egész alázattal, hogy ezen utóbb érintett módosítások a közszolgálat igényeinek még korán sem felelnének meg tökéletesen, mert két egyén, kikből jelenleg a szolgabírói elsőfolyamodási hatáskörrel felruházott hatóság áll, a mostani folyó munka ellátására sem elégséges, hátha még minden közvetlenül általuk kiadandó felsőbb intézkedéseket nekik kellend a nép nyelvére átfordítani.

Midőn azért mindezen viszonyoknak földerítése mellett bátor volnék a nagyméltóságú országos kormányzékot a főnebb esdett utasítás mielőbbi kegyes kibocsátása iránt ismételve és sürgetőleg kérni, van szerencsém alázatos tisztelettel, de teljes határozottan kijelenteni, hogy én e részbeni magas intézkedéseit mindenesetre keresztülviendem, s valamint minden más, ugy

a nyelvkérdésre vonatkozó kegyes rendeleteinek is kellő fogantat haborozás nélkül szerzendek.

Ki is hódoló mély tisztelettel vagyok

Aradon, május 8-án 1863.

a nagyméltóságú magyar királyi
Helytartótanácsnak

alázatos szolgálója

Szerb Tivadar s. k.

Arad megye főispánja.

51.

V Arade dňa 9. júna 1863.

Hl. župan Aradskej Tivadar Szerb predostiera uh. dv. kancelárovi odpis svojej žiadosti o podrobnejšiu úpravu vo veci rečových oprávnení obcí v úradovaní, podanej námestnej rade.

Pôv. čistopis v K., č. 9569/1863, (42. cs. 4108.) Rubopis: Adresa a rubrum. Na rube: 2 darab mell, Na dolnom okraji 1. str.: 9569/716 érk. jun. 11, 863.

1473. sz.

eln.

Nagyméltóságú Gróf és magyar királyi udvari Főkancellár Ur,
Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságod folyó hó 7-ről 657/eln. szám alatt hozzám intézett kegyelmes rendelvényének hódoló készséggeli teljesítéséül van szerencsém /.^a alatt tiszteletteljesen felterjeszteni a nagyméltóságú magyar királyi helytartótanácsnak folyó évi ápril hó 21-ről 27,677. szám alatt, a nyelvkérdésben legutóbb ideérkezett intézményének egy másolatát¹, mely ugy saját, mint az összes megyei tisztikar nézete szerint mind a legfelsőbb akarat, mind annak eddig hivatalos rendeletekben megjelent interpretációjával némileg ellenmondásban látszik állani, de különösen az itteni román intelligentiának a legfelsőbb oktoberi diploma iránti reményeivel s annak azok részéről történt és minden alkalommal oly élesen védelmezett felfogásával merőben ellenkezik.

Nagyméltóságod előtt bölcsen tudva van, hogy a nyelvkérdés az ország testén egy tátongó seb, melynek ha már gyökeres orvoslása egyhamar nem várható, legalább enyhítése sehöl annyira nem kívánatos, mint épen Arad megyében; és azért, nehogy a főnnebb tisztelt helytartósági intézménynek részemről netán tévesen értelmezett alkalmazása által a nemzetiségek kő-

^{a)} Po strane: 2 db melleklet.

¹⁾ Vid' pozn. 1 pri č. 50 tu.

zötti surlodásnak újabb tápanyagot és arra is okot szolgáltatassak, hogy a megyebeli románok Ő cs. és apostoli királyi Felseje előtt újabb meg újabb panaszokkal alkalmatlankodjanak, kötelességemnek tartottam az ekörül felmerült kételyek és véleménykülömbiségek elosztatása tekintetéből is a 2.^b alatt alázattal idezárt fölterjesztésben határozott utasításért esedezni, legmélyebb tisztelettel, de egyszersmind tisztviselői bizalommal kijelentvén, mit Nagyméltóságod előtt is ismételni bátorkodom, hogy én a felsőbb kegyes rendeletek teljesítésében, semmi melléktekinteteket nem ismervé, egyenesen és eréllyel eljárni vagyok elhatározva és nem is fogok habozni a nyelvkérdésre vonatkozó ezen magas intézményt a nyerendő utasítás értelmében minden részletei szerint foganatosítani.

Ki is magas kegyelmébe ajánlott hodóló mély tisztelettel vagyok

Aradon, június 9-én 1863.

Nagyméltóságodnak
alázatos szolgája
Szerb Tivadar,
Arad megye főispánja.

Uh. dv. kancelária vydáva nato dňa 21. VI. (č. 9569) výklad, že zmienené rozlišovanie kompetencie vlastnej a prenesenej vzťahuje sa (v súhlase s konkrétnym prípadom, ktorý dal k nemu podnet: rečová otázka v meste Zombore) len na sl. a kr. mestá. Administratívne i súdne pokračovanie pri úradoch a pri súdoch je maďarské. Stránky však sú oprávnené podávať úradom i súdom svoje podania vo svojej reči materinskej a v nej majú dostať aj vybavenia od úradníkov, s ktorými sa bezprostredne stýkajú, teda od slúžnych a prísažných. (Odpis v litogr. sbierke kr. rady.)

52.

V Budíne dňa 10. júna 1863.

Pravidlá o užívaní úradnej maďarskej a nemaďarských reči v úradovaní, vypracované komisiou námestnej rady.

Pôv. úr. (litogr.) odpis (v súbore všetkých rečových nariadení) v R. č. 4847/1864 (v 16632/1865-II. 9.). Exemplár súboru aj vo Francisciho pozostalosti, fasc. XI., v S. N. M.; Prehľásky normalizované.

Ad N. 3837/863

A magyar hivatalos nyelv használata tárgyában kiküldött bizottmány 1863. június 10-én tartott értekezletének jegyzőkönyve.

b) Po strane: 2/. (Vid' č. 50 tu.)

Jelen voltak: Hueber Zsigmond, udv. tan. úr elnöklete alatt: Palló Sándor, Mihályi Gábor, Jakab István, Mandics Tivadar, helyt. tanácsosok.

A magyar hivatalos nyelv használata iránt kibocsátott legfelsőbb rendeletek miképeni alkalmazása körül több oldalról nyilvánult kételyeknél fogva az tüzetvén ki ezen bizottmányi tárgyalás föladataul, hogy határozatnának meg az elvek, melyek az e részben fölmerülhető bármely kérdések jövőbeni eldöntésére nézve vezérfonalul szolgáljanak, a bizottmány e célra az 1860 október 20-ai legmagasb kéziratot tartá kiindulási pontul veendőnek, mint melyre a többi idevágó legfelsőbb rendeletek is alapítvák.

Az említett legmagasb kézirat következőkép szól: „Kedves báró Vay! A mai nap kelt elhatározásaim folytán a magyar nyelvet minden közigazgatási hatóságoknál és törvényszékeknel Magyarországon mint hivatalos és ügykezelési nyelvet mind a belső szolgálatban, mind a kölcsönös érintkezésben ismét helyreállítván, rendelem egyszersmind, hogy a városi és falusi községek községi, egyházi és tanodai ügyeikben a hivatalos nyelv használatát szabadon választhassák, hogy továbbá mindenkinek szabadságában álljon a megyei, városi és községi gyülekezetekben az országban divatozó bármely nyelvet használhatni és bármelyiken beadványokat és folyamodványokat a hatóságokhoz intézhetni, melyekre a végzés ugyanazon nyelven kiadandó; hogy végre a törvénykezési és politikai közigazgatási tisztviselők mindennemű rendeleteket és meghagyásokat, melyek közvetlenül a községekhez utasítvák, azon nyelven szerkesszenek, mely azon községnek hivatalos nyelve leend“ s. a t.

Itt azon kérdés állván előtérben: melyek azon közigazgatási hatóságok és törvényszékek, melyekre a legmagasb kézirat rendelete vonatkozhatik? a bizottmány nézete szerint

1 §.

Ily közhatóságok csupán a megyék, szabad kerületek és sz. k. városok; a legmagasb kézirat rendelete alá eső törvényszékek pedig a megyei, kerületi, sz. k. városi és az ideiglenes törvénykezési szabályok értelmében rendezett mezővárosi törvényszékek, továbbá az alispáni és szolgabírói bíróságok.

2. §.

Ezek és tisztviselőik kötelesek a magyar nyelvet hivatalos nyelvül a belső szolgálatban, t. i. minden közigazgatási és törvénykezési ügyek tárgyalására vonatkozó irományok-, jegyzőkönyvek- és jelentésekben, a beigtatástól kezdve azon kiadmányozásig kirekesztőleg alkalmazni, melyet saját tisztviselőikhez

bocsátanak. Fölszólamlások azomban más, a törvényhatóság körében divatozó nyelveken is történhetik.

3 §.

A sz. k. városoknak s azon kerületeknek, melyek egyszersmind több községek közös vagyonát kezelik, szabadságukban áll gazdasági s oly egyházi és iskolai ügyeket, melyekben nem közhatósági, hanem községi minőségükben járnak el, saját községi nyelvükön elintézni s ezen ügykezelést a közhatósági teendőkről elkülönített jegyzőkönyvekbe foglalni, melyek azon esetben, midőn a felügyeleti jog gyakorlása végett felsőbb helyre terjesztetnek, az 1861 dec. 20-án 18250 sz. a. kelt k. udv. rendelet (1861-ki 73677 számú körintézkedés)¹ meghagyásához képest magyar fordítással ellátandók lesznek.

4 §.

Külsőleg érintkeznek az 1 §-ban megnevezett hatóságok és törvényszékek fölterjesztések útján felsőbb hatóságok és bíróságokkal, levelezések útján egymás között s egyéb hivatalok- és hatóságokkal, végre felekkel, midőn azoktól beadványokat átvesznek, feleket kihallgatnak, vagy végzéseket, határozatokat és ítéleteket kiadnak vagy kiadatnak.

5 §.

A fölterjesztések és azon levelezések, melyeket az 1 §-ban megnevezett hatóságok egymás között folytatnak, magyar nyelven szerkesztendők.

6 §.

A birodalmi szomszéd tartományokbeli hatóságok- és törvényszékekkel levelezések a f. é. april 3-án 3378 sz. a. kelt udv. rendelvény (f. é. 29522 számú körintézkedés) szerint a törvényhozás további intézkedéseig elnökileg német nyelven folytatandók.

7 §.

Bármely a törvényhatóság területén divatozó nyelven fogalmazott beadvány, ugy a föndicsért legmagasb kézirat, mint a f. é. marcius hó 29-én 4108 sz. a. kelt k. udv. rendelet (f. é. 27677 számú körintézkedés)² meghagyása szerint, a felektől akár közigazgatási, akár törvénykezési ügyekben elfogadandó és rendszeresen tárgyalandó.

8 §.

Kivételnek azonban ezen szabály alól rendes perekben azon periratok, melyek a keresetlevél után keletkeznek és a per folyamához tartoznak.

¹) Vid' č. 17 tu.

²) Vid' č. 49 tu.

9 §.

A felek, tanuk, vádlottak kihallgatása, úgy az efölött szerkesztendő jegyzőkönyvek mindig a hatóság területén divatozó azon nyelven vezetendők, mely az illető fél saját nyelve. Mennyiben azonban a felek a törvényhatóság területén divatozó nyelvek egyikét sem tudnák, hivatalos tolmács alkalmazandó, és a jegyzőkönyvek magyar nyelven szerkesztendők.

10 §.

Minden végzés, határozat és ítélet, mely az 1 §-ban megnevezett hatóságok által közvetlenül a felekhez intéztetik, a beadvány nyelvén adandó ki (legmagasb kézirat s f. é. marcius 29-én 4108 sz. a. kelt k. udv. rendelet)², s ennél fogva a hátirat vagy rendelvénnyel a kiadás nyelvén külön fogalmazandó.

11 §.

A nevezett hatóságok és törvényszékek tisztviselői, midőn vagy saját, vagy felsőbbségök határozatait és végzéseit a felekkel vagy községekkel közölni hivatva vannak, azokat szinte a felek saját, vagy a községek ügykezelési nyelvén kiadni fogják. (Legmagasb kézirat.)

12 §.

Minden az 1 § értelmé alá nem eső községek és testületek ügyeiket és bármi tárgyban a hatóságokhoz vagy hatósági tisztviselőkhöz intézett beadványaikat és jelentéseiket saját nyelvükön előterjeszthetik. (F. é. 4108 számú k. udv. rendelet.)²

Miképp legyen a községi ügykezelés nyelve megállapítandó, a m. é. augusztus 20-án 12632 sz. a. kelt k. udv. rendelvénnyel (m. é. 56981 számú körintézkedés)³ határozza meg.

J e g y z e t.

1. Elnöklő udv. tanácsos úr a 8 §-ra nézve azon véleményben van, hogy rendes perekben az első beadvány és későbbi periratok közt különbséget tenni nem lehet, mert ezek sem készülnek a törvényszékek belső ügyvitele körében, hanem a felek által adatnak be, s így különböző szabály alá annyival kevésbé vehetők, mivel ha kívánatos, hogy a rendes perek egy nyelven vitessenek zavarok, sőt gyakorlati kivihetlenségek elkerülése végett, úgy ezen érv kettőztetett mértékben áll a keresetlevélre nézve, mely az egész perlekedés és bírói eljárás alapját képezi.

Miután azonban elismerte, miszerint rendes írásbeli pereket többféle, sem a bíróságok, sem a perben álló felek előtt nem mindig ismeretes nyelveken vinni az igazságszolgáltatás rendes menetével össze nem fér, kívánta: hogy minden oly ügyekben, hol a felek a törvény értelmében csak ügyvéd által

³⁾ Vid' č. 41 tu.

érintkezhetnek a törvényszékekkel, ezen ügyvédek, mint ügyis a törvénykezés segédszemélyzetéhez tartozók és a hivatalos nyelvet tudni kötelesek, kirekesztőleg a hivatalos nyelv alkalmazására köteleztessenek; és ez különösen a rendes írásbeli periratokra nézve szabálykint fölállítassék.

Ellenben Mihályi tanácsos úr azon nézetét nyilvánítja, hogy miután a f. é. 4108 sz. a. kelt, már többször idézett k. udv. rendelet² egyes feleknek a közhatóságokkali érintkezés eseteiben, tehát mind beadványaikban, mind pedig akár közigazgatási, akár bírói tárgyalásoknál anyanyelvüket akár írásban, akár szóval használni határozottan megengedi, ehez képest írásbeli perekben is nemcsak a beadvány, hanem minden egyéb perirat is, a fél anyanyelvén szerkeszthető volna.

2. Palló tanácsos úr a 3 §-ra nézve azon különvéleményét kívánta följegyeztetni: hogy mivel a sz. k. városi tanács mindig csak mint indítványozó vagy végrehajtó lép föl és csak közigazgatási hatóságként intézkedik, azért annak minden jegyzőkönyvei, legyenek azok bár egyházi, tanodai, vagy gazdasági ügyeket tartalmazók, kivétel nélkül magyar nyelven szerkesztendők.

Mely észrevételek után a jegyzőkönyv berekesztetett.

Kelt mint fönebb.

Hueber Zsigmond s. k. Mihályi Gábor s. k. Dr. Palló Sándor s. k. Dr. Mandics Tódor s. k. Dr. Jakab István s. k. előadó.

53.

Vo Viedni dňa 6. oktobra 1863.

Gr. Anton Forgách, uh. dv. kancelár, uh. miestodržiteľovi gr. M. Pálffyemu vysvetľuje dôvody svojho zamietavého postoja voči zásadnému riešeniu rečovej a národnostnej otázky v Uhorsku, a tedy i voči pravidlám (č. 52 tu), vypracovaným nám. radou.

Pöv. úr. odpis v R., č. 82085/1863 (v 16632/1865). Legalizácia: Másolat hitelül Hoffmann Miklós, helyt. t. hiv. tiszt. Na rube: ad Num 82085 863.

14395. sz.

Nagyméltóságú Gróf, magy. kir. Helytartó Ur.

Azon szabályok, melyeket Nagyméltóságod a ^amagyar hivatalos nyelvnek használata iránt avégett kiadni szándékozik, hogy az elválasztó határ, melyen túl a más nemzetségbelieknek anyai nyelvükkel^a) való élhetési joga kezdődik, világosan ki le-

(a—^a) *Zdôraznené po strane čiarou.*

gyen jeelve, oly legfontosabb kérdések körül forognak, melyek elintézésénél szükséges az itteni eddigi eljárásnak nemcsak szellemét, de egyszersmind az egyes esetekben tett rendelkezéseket is tüzetes vizsgálat és tárgyalás alá venni.

Mindazon udv. rendeletek és elnöki levelek, melyek e tárgyban innét a m. k. helytartótanácsához, és illetőleg az elnökséghez leküldettek, különösen pedig a magy. kir. helytartótanácsnak 1862 évi augusztus 6-ról 37059 és 1863 évi martius 4-ről 80755 sz. a. tett felterjesztéseire innét 1862 évi szeptember 9-ről 13823. és 1863. évi martius 29-ről 4108. sz. a. leküldött udv. rendeletek¹ bővebben tanúsítják azt, hogy itt a nemzetiségi kérdéseknek elintézése iránt alapul és kiinduló pont gyanánt a hazai törvények és Ő cs. s apost. kir. Felségének 1860. évi október 20-ról kelt lk. kézírata tekintettek, hogy tehát az ezen alapelveken túl terjesztett, habár nevezetes engedélyek, melyek gyakorlatilag és egyes esetekben bekövetkeztek, a körülmények hatalmának és azon tiszta szándéknak tulajdoníthatók, hogy az eszközlendő megnyugtató által a nemzetnek közjára előmozdítassék.

Már előbb, hogysen én a magy. kir. udv. kancellária vezényletével lk. megbizattam, jelesen a magy. kir. helytartótanácsnak 1861 évi május 1-ő napjáról 23,870. sz. a. felterjesztésére szükségesnek látta a magy. kir. udv. kancellária 1861. évi május 17-ről 5921. sz. a. Zaránd megyének, az 1860 évi október 20-ról kiadott lk. kéziratnak értelmezéseképen megengedni azt, hogy a megyebizottmány, törvényszékek és egyéb hivatalok jegyzőkönyvei magyar és román nyelven vezetettvén, hitelességgel mind a kettő birjon, a két szerkezet között támadható kétséges értelem eseteiben azonban a magyar legyen az elhatározó. Így tehát az én vezényletem alatt is csak a fentebbi tági-tott értelmezés követtetett, midőn a magy. kir. helytartótanácsnak 1861. évi november 30-ról 62801 sz. a. Zólyom városa iránt és december 25-ről 67934 sz. a. Krassó vármegye iránt, továbbá 1862 évi május 28. 31437. sz. a. Kővárvidéke iránt, ugy junius 6-ról 37059 sz. a. Zaránd megye iránt tett felterjesztéseire az 1861. évi december 12-ik napján 18250. sz. a.², továbbá 1862. évi februar 12-én, junius 12-én és september 1-ső napján 141, 9114 és 13,823. sz. a. hasonló értelmű udvari rendeletek adattak ki.

A nemmagyar nemzetiségbeli egyes lakósoknak és hasonló községeknek jogai és igényei a beadott egyes panaszok és felterjesztések alapján szinte bővebb értelmezést nyertek azon lf. határozatokkal, melyek a m. k. helytartótanácsnak 1862 évi augusztus 18- és 20-ik napjain 12632 és 12893. sz. a. kelt udv. rendeletekkel³ adattak tudomására és melyeknek következése volt az, hogy midőn a bíróságoknak eljárásában minden oly teendő

¹) Vid' č. 17 (obdobne) a 49 tu.

²) Vid' č. 17. tu.

³) Vid' č. 41 a poz. 2 pri č. 50 tu.

iránt, melyeket maga az illető bíró vagy a bíróság végez el, a magyar hivatalos nyelvnek használata a többször tisztelettel említett 1860 évi lk. kézirat szerint fentartatott, a feleknek és képviselőiknek, ^(b)tehát az ügyészeknek sem lehetett megtagadni azon szabadságot, hogy folyamodásaikat és védelmeiket a bíróságokhoz anyanyelvükön is be ne adhassák^{b)}, amint hogy innét egyes felmerült esetekben az illető bíróságokhoz ^(b)ily értelemben utasítások kiadattak.^{b)}

De végre a m. k. helytartótanácsnak f. e. január 29-ről 83,853. sz. a. felterjesztésére nyertek az illető bíróságoknak főnökei f. é. április 3-ról 3378. sz. a. kiadott udv. rendelettel azon utasítást, hogy a magyar korona alá nem tartozó országok bíróságaival közvetlen hivatalos érintkezés eseteiben a német nyelvet használják.

Mindezen előadott tényekből meg fog győződni Nagyméltóságod, hogy a tervezett szabályokat úgy, amint azok szerkesztve vannak, az időközben kiadott ellenkező^{c)} rendeletek miatt alkalmazni nem lehet, de én ezenfelül és általában bármely ily szabályoknak ily kényes kérdésben és a jelen, épen ezen ügyre nézve felette terhes körülmények közötti kiadását nem helyeselném, mert ha már a m. é. martius 12-ről 6016. sz. a. hozám érkezett javallatra szerencsém volt Nagyméltóságodnak azon évi április 4-ről 5487. sz. a. kelt válaszómban⁴⁾ bővebben kifejteni az okokat, melyek miatt a nemzetiségi kérdéseknek ^(b)elvi vitatását elmellőzendőnek és az egyes előforduló panaszos esetekben az elintézést az illető tisztviselő tapintatára bízandónak véltem, úgy jelenleg ezen nézetemet sokkal inkább indokolják a körülmények^{b)}, hogysem azoknak előadásával fárasztani kívánám Nagyméltóságod figyelmét.

Midőn tehát ezek szerint a nemzetiségi kérdésben, mely különben is Ő cs. s apost. kir. Felségének m. é. innét a m. k. helytartótanácsához 12615. sz. a. leküldött lk. határozata⁵⁾ által az országgyűlésen leendő megoldásra utasított, minden elvi vitatásokat mellőztetni óhajtók, teljes bizalmamat helyhezem Nagyméltóságod bölcsességében és hazafiságában, hogy azon tapintattal, melyet a románok izgatásai iránt m. é. október 2-ről 15935. sz. a. Nagyméltóságodhoz intézett elnöki levelemben legszivesebb köszönet mellett ismertem el, jövőre is az előadandó egyes panaszokat esetről-esetre akképen fogja elintézni, hogy egyrészt legkegyelmesebb Urunk kijelentett szándékához képest a nemzetiségi méltányos igények óltalmaztassanak, másrészt pedig az e részbeni izgatások és ezekből eredő kellemetlen surlódások lehetőleg gátoltassanak.

(b—b) Podčiar knuté.

c) Podčiar knuté.

4) Vid' č. 32 tu.

5) Vid' č. 39 tu.

Ezen szellemben kérem tehát a legközelebb Arad vármegye főispánja részéről a városi közhatósági és az egyszerű községi teendők között a nyelv használatára fenforgó különbséget, melyet f. é. június 20-ról 9569. sz. a. kelt elnöki levelemben⁶ bővebben elemezni volt szerencsém, megoldani.

Nagyméltóságodnak

lekötelezett szolgálja

Gf. Forgách Antal s. k.

Bécsben, 1863. október hó 6-ról.

54.

V Budíne dňa 19. marca 1864.

Separátne vótum A. I. Dobrjanského vo veci riešenia rečovej a národnostnej otázky v Uhorsku. Doterajšie predpisy nie sú dostatočné a ani tieto nie sú zachovávané. Navrhuje zriadiť pre jednotlivé národy osobitné samosprávne stolice. Návrh na organizačný štatút. Úprava cirkevných pomerov nemadžarských nekatoľických národov.

Pôv. čístopis v R., č. 4847/1864 (v 16632/1865-II, 9.). Na rube: J 18/. Odpis v pozostalosti Francisciho, fasc. X., v S. N. M., s Francisciho pozn.: Mienka kr. uhor. námestného radcu Adolfa Ivanoviča Dobrjanského na žiadosť kr. uh. námestnej rady od 1. marca 1864 o užívaní magyarskej úradnej reči. Túto mienku podpísal som aj ja, aj, myslím, Ján Gottčár, J. Francisci, Na tomto svojom exempláre porobil si Francisci svoje pripomienky k veci (rozdiely medzi okt. reskriptom a maď. jeho prekladmi): Községi ügyekben, Törvénykezési és (pre-treté: politi) közigazg. tisztviselők, mindennemű közigazgatási tisztviselők, Die Justiz- und polit. Verwaltungsbeamte jeder Art Verordnungen und Befehle, welche die Geschäftssprache der Gemeinde ist, Szándék — Entschluss, Erélyesen — auf das Entschiedenste, Mindenütt — auf diesem Gebiet, — Prehlásky čiastočne normalizovane.

Panovník vracia predostretie uh. dv. kancelárie zo dňa 11. XI. 1863 vo veci rumunských ponôs (ponosy boli už vybavené) s nariadením, aby kancelária predostrela všetky rečové úpravy, vydané ňou i kr. miestodržiteľskou radou vzhľadom na zistené neshody medzi nimi a októbrovým reskriptom. (K., č. 378/1864.) Vec prejednáva m. rada v plenárnom zasadnutí. Cieľom informácie členov zástupca miestodržiteľa Privitzer dáva litografovať všetky nariadenia a rozosiela ich prípisom zo dňa 1. III. (č. 4847/1864). Pri tejto príležitosti dochodí k podaniu osob. mienok Dobrjanského i Mihályiho (č. 55 tu). Dobrjanského osobitnú mienku podpisuje aj Francisci a (v zásade a s určitými výhradami) i Mandi.

⁶⁾ Vid' č. 51 tu, záver.

Különvélemény a nyelv és nemzetiség ügyében.

I.

A panasz, miszerint a nem magyar nyelvek használhatása s általában a nemzetiségi egyenjogúság körül eddigelé kiadott utasítások ki nem elégitők s miszerint mindamellett még e ki nem elégitő utasítások is a hatóságok részéről meg nem tartatnak, általános és alapos.

Általános a panasz, és pedig nemcsak az itteni irattár tanúsága szerint, hanem magánytudomásom szerint is elannyira, hogy nem létezik a hazában nem magyar ajkú lakosok által lakott község, melyben e panaszt oly egyénnek, kihez bizalommal van a lakosság, úntig hallani ne kellene; s ha mégis sűrűbben jönnek némely vidékekből a panaszok, e körülmény egyedül arra mutat, hogy még oly vidékekben le nem mondott a lakosság minden reményről, míg a többi vidékekben már a remény is teljesen megfogyott^a, vagy helyesebben mondva csak nagyszerű változtatásokra fektettedik; s ebben rejlik tulajdonképen a veszély, mely felfogásom szerint az országot fenyegeti, s mely a systematicus folytonos nyomás alatt napról-napra szemlátomást annyira nő, hogy ma-hónap határt is alig fog ismerni, ha jókor és alaposan nem orvosoltatik a baj.

A l a p o s a p a n a s z, m e r t

1.) a nemzetiségi ügyben kiadott utasítások kielégítőknék nem mondhatók, ha tekintetbe vétetik

a) az ország régi állása, melyben — el is tekintve attól, hogy az általános hivatalos nyelv a deák, tehát, tehát egy a román és szláv nyelvhez igen közelálló, mindenestre holt nyelv volt — (a királyi kiváltságok által vala biztosítva^a) az ország nem magyar ajkú lakosai, jelesen az oroszok, románok, tótok, szerbek és németek nemzetiségi s vallási önkormányzata minden más nemzetiség káros befolyása ellen, mint ezt (a szerencsém lesz alantabb tüzetesebben kiemelni.^a)

b) Az ország újabb időkbeni állása, melyben, miután a magyar nemzetiségnek 1836-ik évtől 1848-ikig az ország többi nemzetiségei, tehát a (a lakosság többsége felett tartott példátlan teljuralma,^a) természetelleniességénél fogva az országnak ezredéves alkotmánya felforgatását s a birodalomtöli elszakadását szükségképen eléidézte: e haza nem magyar ajkú nemzetiségeinek, (illetőleg azok küldöttségeiknek^a) Ő császári és apostoli királyi Felsége által tett, ünnepélyes alkalmakkor sokszor ismételt s formaszertint nemcsak többrendű legfelsőbb nyilatkozványokban (manifestumokban) és az 1849-ik évi március 4-éről birodalmi alkotmány 5, 33, 71 és 72 §§-aiban, hanem az 1849-ik évi october 24-én kiadott s legfelsőbbleg szentesített magyar-

^a) megfagyott, (*Opravené podľa Francisciho odpisu.*)

(^{a-a}) *Zdôraznené (svislou čiarou) po strane.*

országi igazgatási szervezet IV, V, XI pontjaiban s az ehhez kiadott utasítás 4, 12 és 15 §§-aiban is, továbbá az 1848-ik évi december hó 15-én Rajacsics szerb patriarchához intézett kétrendű legfelsőbb kéziratokban és az 1849-ik évi november 18-án kelt legfelsőbb nyiltparancsban tüzetesen körülvonalozott, sőt részben tetteg életbe is léptetett ígéretet biztosíták a nem magyar ajkú népek kellő nyelvhasználatát s nemzetiségi akadálytalan fejlődését.

c) Az ország legújabb, vagyis 1860 évtől számított időszaki állása, melyben az 1860-ik évi october 20-án kelt kegyelmes diploma és az annak keresztülvitelét tárgyazó 1861-ik évi február 26-án kelt legfelsőbb nyiltparancs, továbbá a birodalmi tanácsnak 1861-ik évbeni megnyitása, valamint a magyarországi gyűlés 1861-ik évi augusztus 21-én történt szétoszlata alkalmából Ő császári és apostoli királyi Felsége által ünnepelesen nyilvánított s a Magyarország gyűléséhez 1861-ik évi július 21-én intézett kegyelmes királyi leirat, valamint az 1862-ik évi július hó 27-én¹ kelt legfelsőbb kézirat szerint tüzetesen körülvonalozott komoly legfelsőbb szándok egyrészt, másrészt pedig az 1861-ik évi országgyűlésének utolsó ülésében egyhangulag hozott ez ügybeni határozata sejteni sem engedék, miként a nemzetiségi kérdés végleges méltányos megoldása, mely iránt a törvényhozás mindkét tényezője egyetért, mely egyébiránt, mint azt alantabb bővebben kiderítendem, az ország alaptörvényei nyomán nem is a törvényhozást, hanem egyedül s kizárólag Őfelségét illeti, annyira halaszthatni fog oly időben, midőn kétségen kívül a törvényhozásnak fentartott kérdések is, mint például az úrbéri remanentialis földek váltsága után fizetendő kamatok idejére, a magyar földhitelintézetre s az ország összes lakosságának kizárólag a ("magyar nemzetiség érdekében,^{a)} jelesül a magyar színház, museum és akademia felsegállése céljából megadóztatására vonatkozó kérdések meg lettek oldva dacára annak, hogy az utóbb említett, pedig nem kisszerű megadóztatások szorgosan kerültek nemcsak az 1848-ik év előtti törvényhozás által, hanem az 1848-ik évi független magyar ministerium és az 1861-ik évi magyar kormány alatt is, s dacára annak, hogy mindezen intézkedések korántsem voltak nézetem szerint oly sürgösek, mint a nemzetiségi ügy megoldása.

Továbbá nem mondhatók kielégítőknék a nemzetiség ügyében kiadott utasítások, mert

d) tagadhatlan tény az, miszerint az ismert világ minden részében épen ezidőszert elótérbe nyomult nemzetiségi ügy körül 1861-ik évben, tehát a legborzasztóbb magyar terrorizmus közepette fejlődött gyakorlat, s evvel összhangzásban az 1860-ik évi october 20-ki kegyelmes diploma, illetőleg az ahoz kiadott legfelsőbb kéziratokat magyarázó 1861-ik évi kegyelmes

¹⁾ Vid' č. 39 tu,

udvari rendelvények sokkal nagyobb tért engedtek a nemzeti-ségi fejlődésnek, mint a későbbi hatósági rendeletek és intézkedések.

Jelesül a báró Vay kancellársága alatt 1861-ik évi pünkösdhő 18-án 5921 sz. a. Zaránd vármegye közönségéhez intézett, valamint az ezen alapuló 1861-ik évi december hó 20-án 18250 sz. a. kelt s a nagyméltóságú királyi helytartótanács által az ország minden törvényhatóságaival közöltt kegyelmes udvari rendelvények² nyiltan kimondják, sőt a jövő törvényhozás rendelkezéseig megmásolhatlanul fentartandó elvül tűzik ki azt, „miserint a nyelvek hasonjóságai elve alapján nem céloztatik ugyan a Magyarországon levő különböző nemzetiségeknek azon jogak korlátoztatni, hogy önnön községi ügyekben és a beligazgatásban is a törvényhatóságok anyanyelvükkel szabadon élhessenek; amennyire azonban a törvényhatóságoknak mint ilyeneknek hivatalos eljárásában nem a magyar, de más az országban divatozó nyelv alkalmaztatnák, az 1830: 8, 1836: 3 és 1840: 6 tc. szellemében mellőzhetlen kötelessége az illető törvényhatóságnak, a kormányi felsőbb betekintés végett felterjesztendő jegyzőkönyveket, ha azok más, mint magyar nyelven vezetettének, ezen, t. i. magyar nyelven is, tehát két eredeti példányban szerkeszteni.“

Meg van ezen igen tüzetes kegyelmes királyi udvari rendelvényekben a magyarázata nemcsak az 1860 évi october 20-ikán kelt legfelsőbb kéziratoknak, amennyiben ezek szorosb értelemben vett Magyarországra vonatkoznak, hanem az 1848-ik év előtti idevonatkozó magyarországi törvényeknek is; és ezen magyarázathoz ragaszkodtak az 1862-ik évi februar hó 11-én 141 és ugyanazon évi Szentiván hó 10-én 9114 sz. a. a Krassó megyének, illetőleg Kővár vidékének törvényhatóságainál divatozott román, mint hivatalos³ nyelv használata körül kiadott kegyelmes udvari rendelvények is, habár a magyar királyi udvari kancellár úr önmagyméltósága időközben, vagyis 1862-ik évi april hó 7-én 5487 sz. a. kelt elnöki levele⁴ szerint a magyar nemzetiség érdekében, mellőzve az eddigi magyarázatokra hivatkozást, célszerűbbnek vélte „a nemzetiségi kérdésben, amennyire lehet, az elvi vitatásokat kerülni, a létező nehézségek megoldását pedig előadandó alkalomkor az illető tisztviselők tapintatára olyképen bízni, hogy Felsőleges Urúknak 1860-ik évi october hó 20-án e részben nyilvánított legmagasb szándéka elérethessék“.

Csakhamar ezek után, vagyis 1862-ik évi augusztus hó 5-én 12615 sz. a. kelt kegyelmes udvari rendelvényvel értesítettett

²) Vid' č. 17 tu.

³) Zápisnice mōžu byt' mađ.-rumunské.

⁴) Vid' č. 32 tu.

a nagyméltóságú helytartótanács Ő császári és apostoli királyi Felségének 1862-ik évi július hó 27-én kelt legfelsőbb kézírata¹ tartalmáról, mely szerint Őfelsége „a nemzeti egyenjogúság elvének megvalósítását komolyan szándékozván, oly törvényjavaslat kidolgozását s legmagasb elhatározása alá bocsátását legkegyelmesebben meghagyni méltóztatott, mely által Magyarország nem magyar ajkú lakóinak nyelvük- és nemzeti kifejlődésükre irányzott jogaik szabatosan és világosan megállapittassanak.“

Sajátságos tünemény, miszerint épen e legfelsőbb kézirat, valamint az ugyanazon nap a községi hivatalos nyelv ügyében,⁵ illetőleg Szabadhely községének ugyane tárgyban panaszra íránt keletkezett szintén kedvező kétrendű legfelsőbb elhatározások óta, midőn, mint ez átaljában reményltetett is, természetserűleg nagyban javúlni kellett vólna a nem magyar nemzetiségek sorsának, a nemzetiségi ügy egyszerre oly kedvezőtlen fordulatot vett, hogy az elébb érintett legfelsőbb elhatározást tudató s 1862-ik évi augusztus hó 20-án 12632 sz. a. kelt kegyelmes udvari rendelvnyben, eltérőleg az addigi tágasb tért nyitó szabályoktól, figyelmeztetni határozattak a törvényhatóságok kormányzói, miként „Magyarországban a hazai törvényekkel megegyezőleg a hivatalos nyelv ugyan a magyar, s a törvényhatóságok által hivatalos eljárásaikban, nemkülönben egymásközötti kölcsönös érintkezéseikben a magyar nyelv használandó, nem magyar ajkú lakosokkal érintkezéseikben azonban Ő császári és apostoli királyi Felségének jog s méltanyosságon alapuló azon legmagasb atyai szándéka lelkiismeretes pontossággal teljesítendő, miszerint egyes nem magyar ajkú ügyfeleknek az országban divatozó más nyelven szerkesztett beadványai nemcsak elfogadandók, de az azokra keletkező végzések és válaszok is a felekkel közvetlen érintkezésben álló tisztviselők által azon nyelven, melyen a beadvány szerkesztve vólt, kiadandók.“

Még kedvezőtlenebb színezetben tűnik fel a fenemlített másik legfelsőbb elhatározást tudató s 1862. évi augusztus hó 20-án 12893 sz. a. kelt kegyelmes udvari rendelvny tartalma, mely szerint Arad megye törvényszékének figyelme odairányoztatik, „hogy a románajkú megyei lakosoknak nemzetiségi érdekei ujjában meg ne sértessenek, s ismételt alkalom ne szolgáltság oly nemzetiségi surlódásokra, melyek a magyar hivatalos nyelvnek nem előmozdítására, sőt a vizsgálkodás erősbitése által nyilván törvé-

⁵⁾ Vid' č. 41 tu.

nyes állásának hátrányára s kárára válhatnának“, már azért is, mert e meghagyás átáljában odamagyaráztatott, mintha nem Ő császári és apostoli királyi Felségének minden népeire egyaránt kiterjesztett atyai gondoskodása iránti kegyelethől s tartozó engedelmességből, hanem egyedül azért kívántatik kerültetni a nemzetiségi érzület megsértése, hogy az ez alapon fejlődő viszálykodások folytán a magyar nemzetiség uralma minden lehető károsodástól megóvassék.

Eként a nemzetiségi ügyre vonatkozó (autasítások kezelése elnöki utasítás folytán az 1861-ki magyar párthoz tartozó, vagy legalább félelemből, illetőleg önfentartási érdekből a nem magyar nemzetiségek irányában ellenszenvet szinlő, törvényhatósági kormányzók által tetszés szerint kinevezett s tetszés szerint el is bocsátható alárendelt hivatalnokokra bízván^{a)}, s ezek e részbeni tájékozásául, ellentétben a törvényhozás végleges rendelkezéseig fentartatni rendelt elébbi szabályokkal, kegyelmes udvari rendelvénnyel által a magyar nyelvnek hatóságoknál kizárólagos használata elrendeltetvén, illetőleg az ország nem magyar nyelveinek lehető használata a magányfelekkeli és legjelentéktelenebb községekkeli közvetlen érintkezésre, és pedig ez utóbbira is csak (kiválólólag a magyar nemzetiség érdekében szorítottván:^{a)}) nem is vólt egyéb hátra, mint példás megfenyittetése, s amenyiben ennek helye nem találtathatnék, legalább az ilyenmő eljárás kilátásba tétele oly hivatalnokok irányában, kik netán mindamellet az egyszer szabályúl felállított s két évig folytonosan érvényben állott kegyelmes magyarázatokhoz, illetőleg Ő császári és apostoli királyi Felsége legmagasb szándéka gyakorlati megvalósításához ragaszkodni merésznének.

Erre is csakhamar alkalmat szolgáltattak Zaránd megyének 1861-ik évi marcius 28-án és julius 2-án, tehát még az úgynevezett alkotmányos időszak kezdetében hozott határozatai, miután ezekre nézve 1862-ik évi september hó 1-én 13823 sz. a. kelt kegyelmes udvari rendelvénnyel meghagyatott a nagyméltóságú magyar királyi helytartótanácsnak, miként tudtára adja nevezett megyének, „hogy a magyar hivatalos nyelvnek kirekesztésére célzó és hazai törvényekkel s felsőbb rendeletekkel ellenkező azon megyei végzések megsemmisítettnek; hogy egyébiránt, miután Ő császári és apostoli királyi Felsége az 1861-ik évi november 5-én kiadott legfelsőbb határozata által a vármegyék bizottmányait megszüntetni méltóztatott, s ezen kivételes viszonyok közt a tisztai ülések a politikai vitatkozások kizárásával vólnának csak megengedve, ezeknek feladata tehát nem lehetne a felsőbb rendeletek feletti vitatkozás, annál kevésbé pedig azok elleni szegülés: a továbbá el nem tőrhető engedetlenséggel felhagyva, magukat a nyert felsőbb utasításokhoz annál is inkább szorosan alkalmazzák, mert a törvény tisztelete és megtartása minden egyes polgár-

nak, annál inkább törvényhatóságnak (a köteletségében állván, ezen köteletség alól sem a megyei kormányzót, sem a többi megyei tisztviselőket felmenteni nem lehet^{a)}), sőt azok hivataltöltői felfüggesztés és illetőleg megfosztás fényitéke alatt is ennek teljesítésére komolyan kötelezendők, ezen országos kormányzéknek lévén feladata a kormány tekintélyének és hatalmának fentartására a szükséghez képest rendelkezni“.

Habár e kegyelmes rendelvényben történik hivatkozás az 1861-ik évi 5921 és 18250 számok alatt kelt s az ország nem magyar nyelveinek a törvényhatóságok által minden hivatalos eljárásokbani használatát nyíltan megengedő kegyelmes királyi udvari rendelvényekre,² mégis megértette belőle Zaránd megye tisztikara, (ahogy ezen utóbbi rendeleteket alkalmazni, ha továbbra is szolgálni kíván, nem szabad^{a)}); megértette ezt pedig annál is inkább, mert az arra következett, s 1863-ik évi március hó 29-éről 4108 sz. a. kelt, egyébiránt szabályszerűleg minden törvényhatóságok kormányzóival közölt kegyelmes udvari rendelvény,⁶ egyedül az 1860-ik évi október 20-án kelt legfelsőbb kéziratokra, valamint az 1862-ik évi augusztus 20-án 12632⁵ és 12893⁷ számok alatt kelt kétrendű kegyelmes rendelvényekre hivatkozván, (a mellőzésével az elébb keletkezett tüzetes magyarázatoknak,^{a)} nyíltan kimondja, miként a közhatóságoknál „mind a közigazgatás, mind a törvénykezés terén a hivatalos magyar nyelvnek használata lévén úgy a belkezelésre és tárgyalásra, mint ezen közhatóságoknak egymásközötti érintkezésre nézve megrendelve, igen természetes, hogy ezen világos és határozott elvi szabály alá esnek azon községek is, melyek közhatósági teendőikkel vannak megbizva, midőn ezek a közhatóság körébe vágó köteleseiket végezik.“

Ugyanezen elv tartatott szem előtt a magyar királyi udvari kancellár úr ónagyméltóságának 1863. évi Szentiván hó 21-én 9569 sz. a. kelt elnöki levelében,⁸ melyben szórúl-szóra olvasható, miként „a közhatóság és bíróság hivatalos eljárásai, tehát az utóbbinál a tárgyalás birói vezetése és az ítéletek hozatala Ő császári és apostoli királyi Felségének 1860 évi október 20-án kiadott legkegyelmesebb oklevele szerint csak a hivatalos magyar nyelven történhetik“, midőn azonban ezen utasítás fonalán a nagyméltóságú helytartótanács elnöksége a nem magyar nyelvek használhatása tekintetéből tüzetesb utasítást kért s evégből tervezetet is felterjesztett: akkor a kancellár úr ónagyméltósága 1863-ik évi október hó 6-ról 14395 sz. a. kelt ebéli válaszában⁹ kiemelvén, miként már Vay kancellársága alatt s ennek következtében később is a körülmények

a) Vid' č. 49 tu.

7) Ponosa obce Szabadhely sa rieši v smysle predošlého dekrétu.

8) Porovn. č. 51 tu, záver.

9) Vid' č. 53 tu.

hatalmánál fogva adattak ki a nem magyar nyelvek használhatóságának sokkal tágasb tért nyitó kegyelmes udvari rendelvények, melyek tartalmát a nemzetiségi ügy körül kiadandó kimerítő utasításnál figyelmen kívül hagyni nem lehetne, ismételve nyilvánította abbéli szándékát, miszerint az ily ügyek elintézése az illetékes hivatalnokok tapintatára bizassék annál is inkább, minthogy a román izgatók ellen ez alapon a királyi helytartó úr önagyméltósága által foganatba vett eljárás eredménye kielégítőnek máris elismertetett.

Ez utóbbi elnöki utasításban azonban világosan ki lévén mondva, miként a nyelv s nemzetiség ügyében felterjesztett tervezet egyáltalában el nem fogadható a kormány tekintélyének csorbitása nélkül: szükségesnek nem látom annak egyes §§-ai megvitatásába bocsátkozni, de igenis mellőzhetlennek vélem a Nagyméltóságú Helytartótanács kegyes figyelmét arra irányozni, miként a fenemlitett utasítások egyikében sem vétetett figyelembe Ő császári és apostoli királyi Felségének a Szerb Vajdaság s Temesi Bánát bekebelezése alkalmakor nyilvánított azon legkegyelmesebb szándéka, miszerint az ottani lakosság nemzetiségi ^(b)és nyelvi igényeire nézve különös kedvezményekben fog részesíttetni;^{b)} és miként ellenkezőleg ezen legfelsőbb elhatározással a fennebbi utasításokon kívül adattak ki még más, jelesül Zombor és Újvidék szabad királyi városokhoz, valamint a szerb püspökökhöz, illetőleg egyházmegyei hatóságokhoz, a szerb nyelv használatát tiltó rendeletek is, melyek sok vitatások után foganatosítottatnak ugyan a városok, de nem az egyházi hatóságok által.

Vége ki nem elégitők a nyelv és nemzetiség ügyében eddigelé kiadott utasítások

e) azért is, mert Magyarország nem képezvén önálló államot, ^(a)hanem ellenkezőleg az ausztriai nagy állam egyik alkotó részét; igen nehezen esik az itteni nem magyar ajkú nemzeteknek, hogy míg nyelvrokonaik a birodalom többi örökös tartományaiban lehetőleg kielégíttetek méltányos nemzetiségi igényeikkel, addig Magyarországon még csak ez ügybeni tüzetes szabályrendelet sem adatott ki, kizárólag a hivatalnokok tapintatára bízván az ország lakosai többségének korszerű fejlődhetése.^{a)}

Ki figyelemre méltatja azon sajátos körülményeket, ^(a)melyek szerint éppen legközelebb és közvetlen érintkezésben élnek az elhagyatott Sopron, Vas, Moson, Póson-megyei németek^{a)} hatalmasan fejlődő alsóausztriai nyelvrokonaikkal; az elnyomott temes-torontáli és bácsi szerbek a horvátországi lakosokkal, kiknek a szerbvel azonos nyelvük Horvát-tórországon egyedüli közegét képezi a közéletnek; a Temes, Krassó, Arad, Bihar, Za-

(b—b) *Po strane zdôraznené znakom NB (nota bene).*

ránd, Kraszna, Szólnok, Szatmár, Mármaros-megyei és kővárvidéki ^aszomoruan tengődő románok hatalmas szerepet vivő s nagy haladásnak indult erdélyi és bukovinai nyelvrokonaikkal; a ^cszerecsétlen^c Mármaros, Ugocsa, Beregh, Ungh, Zemplén, Sáros és Szepes-megyei oroszok a ^chatalmasan fejlődő^c bukovinai és galiciai oroszokkal^a, mely utóbbiak nyelve nemcsak a sok orosz középtanodákban, hanem a lemergi egyetemenél is kiterjedt használatot nyert, s mely azonkívül országgyűlési nyelv is elanyira, hogy nemcsak a viták folynak azon, hanem abban szerkesztvék az országgyűléshez intézett kegyelmes propositiók is; végre az Abauj, Sáros, Szepes, Gömör, Nógrád, Liptó, Zólyom, Turóc, Trencsén, Hont, Bars, Nyitra és Poson megyékben lakó egészen ^celszegényedett^c s tekintet nélkül nagy számukra minden jelentőséget vesztett éjszaki szlávok (tótok) szellemileg s anyagilag kifejtett és a birodalomban szereplő morva- és csehországi nyelvrokonaikkal: az bizonyára csodálkozni nem fog a magyarországi ^cnem magyar lakosság általános elégületlenségén^c, kivált ha fontolóra veszi, miként e népek a birodalmi tanácsbani részvétől, valamint a jó igazgatástól s igazságszolgáltatástól nem önnön vétségük, hanem a magyar 1861-ik, illetőleg 1848-ik évi párt által követett ferde irányú politika, tehát másnak hibája folytán estek el, holott közvetlen szomszédságukban élő nyelvrokonaik régen élvezik már a birodalom minden tekintetben kielégítő intézményeinek minden jótékonyosságát.

Alaposa panasz, mert a nemzetiségi ügyben kiadott utasítások, el is tekintve attól, hogy a fennebiek szerint egyáltalában ki nem elégítők, még nem is foganatosítottak a hatóságok által, és pedig azon részükben sem, mely dacára a ^clegujabb időben történt lényeges megszorításoknak^c még mindig teljes érvényben fenállónak tekinthető, jelesül a községek és magányfelek irányában.

Keresendő pedig ezen a legfelsőbb szándék irányában általánosan tapasztalható hatósági ellenszegülésnek oka nemcsak a későbbi megszorító rendeletekben, melyek ^ca kormány irányáról^c ^atanúskodván, természetszerűleg ösztönzik az alattas hatóságokat^a s azok közegeit lehető még nagyobb megszorítások életbeléptetésére, kivált midőn az ő tapintatukra van bízva a nemzetiségi ügyben minden; hanem rejlik azon tapasztalásban is, miszerint a hatóságoknak nyelv dolgában alattas közegeikre, községekre vagy egyes magányfelekre gyakorlott ^aszabályellenes nyomás fel nem rovatott eddigelé bárkinek is bűnül, holott az ellenkező iránybani működés,^a vagyis az országbeli lakosság többségének szerény kívánalmait kielégíteni törekvő, habár szabályszerű, sőt legfelsőbbleg meghagyott eljárás ^asúlyos következményeit sokan érzik.^d Fátyol vettetik nálunk emberiség

(c—c) Podčiaroknuté.

(d—d) Podčiaroknuté a zdóraznené (svislou čiarou) i po strane.

szempontjából, de a helyes politika követelménye szerint is mindennemű, még a legsúlyosb politikai büntetetre is, ^acsak valamely nem magyar nemzetiséghez nyílt ragaszkodás képezi az egy még a minősítvényi táblázatokba is bevezettetni szokott megbocsáthatlan bünt, melynek elkövetője nem esik ugyan e címen büntető eljárás alá, mert ezt tenni nem lehet, de érzi annak sajnos következményeit élte fogytáig.^{a)} És egyedül innét magyarázható meg azon sajátságos jelenet, miszerint a ^anem magyar ajkú nemzetiségekhez ragaszkodók közül 1860-ik év óta, tehát oly, közel négyévi időszakban, midőn bődög-bődög, alkalmas-alkalmatlan előlépett, midőn sokszor semmiből vergődtek emberek nagy pólcokra, alig részesült egy is valódi előléptetésben, sőt ellenkezőleg^{a)} többnyire kisebb hivatalokat látnak el még jelenleg is, mint minőkben már a cs. kir. kormány idejében működtek a legsikeresebben; miszerint ^atovábbá nem segít a bajon még a kivételes esetekben itt-ott található nem magyar nemzetbeli törvényhatósági kormányzó sem, e között és a magyar nemzetiségű kormányzó között csak az lévén a lényeges különbség, hogy az utóbbi terrorismus,^{a)} az elébbi pedig kérések és kapacitációk által hat a mindkét esetben egyaránt sérelmes eljárások elleni panaszok elfojtására.

Mily nagy a hatóságok által az ország nem magyar népeire folytonosan gyakorlott ^cszellemi nyomás, mutatja azon az itteni ügyiratok szerint megállapított tény, miszerint a tiszta román ajkú Krassó megyének kormányzója maga beismeri, miként a szolgabírák azért ^anem válaszolnak s átáljában nem írnak a községeknek román nyelven, mert ^cazt nem bírják^{a)}; miszerint továbbá a szintén majdcsak tisztán román ajkú Arad megye kormányzója, habár maga is román, kénytelen elismerni, miként a nép nyelve iránti figyelem egyedül oda terjed, hogy a magyar szövegű rendeletekre rávezettetik az egy-két szóból álló hátirat, vagyis — „közöltetik N. N. községével“ — román nyelven; miszerint végre még Torontál megye volt ^aszerb nemzetiségű főispáni helytartója is gátolta a szerb nyelv használatát lehetőleg épúgy, mint azt gátolja Bács megye ^cmagyar főispáni helytartója is, vagy mint gátoltatik a tót, orosz s román nyelvek használata a tisztán szláv, illetőleg orosz és román Nyitra, Trencsén, Turóc, Zólyom, Árva, Liptó, Ugocsa, Máramaros és Szepes megyékben, mely utóbbiban még orosz nyelven irt szerződés betáblázása is végzésileg megtagadtattott.^{a)}

Hogy azután oly megyékben, melyek compact, habár aránylag csekély számú magyar lakossággal bírnak, mint például Bereg, Ung, Zemplén, Hont, Bars, Nógrád, Bihar és Szatmár megyékben, alig meri már használni a ^anem magyar lakosság anyai nyelvét mindamellet, hogy az ungi főispáni helytartó orosz nemzetiségű; sőt hogy a kiválólag oroszok által lakott Zemplén megyében az orosz beadványok elfogadása egészen el van tiltva:^{a)} csodálni éppen nem lehet, kivált ha tekintetbe vétetik,

hogy a Zemplén, Bereg, Ugocsa és Máramaros-megyei nagyszámú ^aoroszág között még a községi jegyzőnek is nem oroszúl, hanem magyarul kell tudni^a), hogy hivatásának megfelelhessen, vagyis a szolgabiráktól vett magyar rendeletekre magyar nyelven válaszolhasson, ki lévén még az utolsó falusi községből is tökéletesen küszöbölve az összefüggő nagy tömeg anyanyelvének használhatása; pedig figyelmen kívül hagyni épen nem lehet, miként a falusi jegyzők szabadon választottak 1848-ik év előtt is, és jelenleg is díjaztatnak ugyanazon községek által, ^amelyeknek, nem mint hajdan, szolgálivá, hanem valódi uraivá neveztetnek jelenleg a más nemzetiségű s más vallású jegyzők a hatóságok által.^a)

Hogy az ily és az ügynevezett izgatók, vagyis nemzetiségük legfelsőbb helyen elismert jogaihoz ragaszkodók elleni rendellenes eljárások csak legnagyobb ^aelkeseredettséget idézhetnek elé,^a) az bizonyos; de époly bizonyos az is, hogy Ő császári és apostoli királyi Felségének tüzetesen tudatott ez ügybeni legfelsőbb szándékának a birodalom közkinctárából díjazott közhatóságok által gyakorlott ilymódoni háttérbe szorítása legbiztosb tanúságot tesz az ország szomorú helyzetéről; pedig a felhozott tények valódiságáról kétség nem lehet, és ha mégis lenne, képes e kétséget feloszlatni magok a legutóbb érintett törvényhatóság négy kormányzóinak önvallomása, melyhez okvetlenül nyulniok kellene, mihelyt a Nagyméltóságú Helytartótanács a nyelv ügyében keletkezett legfelsőbb elhatározások foganatosítását ^akomolyan elrendelni és az ezek ellen vétő kormányzók azonnali eltávolítását kilátásba helyezni méltóztatnék.^a)

Igaz ugyan, s ezt tagadni époly kevéssé lehet, mint a fennebb tartozó hivatali őszinteséggel felhozott tényeket, hogy a nyelv és nemzetiség ügyében jelenleg még érvényeseknek tartott utasításokat, ^bkivált országos kormánylap nélkül fogantatosítani majdcsak lehetetlen^b) vagy legalább felelte terhes, és hogy a jelen ideigleneg természete kizárja mintegy az igazgatási és törvénykezési jó rendet, ajtót nyitván a legszigorúbb felügyelet mellett is minden önkénynek s zsarolásnak, mint ezt az itteni tárgyiratok rég kiderítették: de e körülmények, ha szinte képesek lennének is az illető közegeknek a ^afelsőbb meghagyások irányában tanusított tiszteletlenség, illetőleg szenvedőleges ellentállás beszámítását^a) némileg enyhíteni, a meglevő bajon, vagyis a nemzetiségi kérdés eddigi szerencsétlen fejlődéséből eredt, s a ^alegszegényebb sorsú nem magyar hegyi népeknek, az alföld insége tekintetéből lett ezidei megadóztatása^a), valamint más már fenérintett többrendű megadóztatások folytán növelt általános izgatottságot már azért sem csillapíthatják le, mert az országos kormánylap s a jó rend meg volt 1861-ik évig s az ország ^cnem magyar lakosai^c), nem lévén okai a bekövetkezett zavaróknak, méltán igényelhetik, hogy az ország mielőbbi korszerű szervezése által ^amentessenek meg a

magyar párt,^{a)} vagyis helyesebben az 1861-ik évi országgyűlés ferde politikájának sajnos következményei alól.

II.

Igazolva lévén az előrebocsátottak alapján, mint hiszem, azon állításom, miszerint a nemzetiségi ügyben eddigelé kiadott utasítások nem kielégítőek s miszerint mindamellet még e (aki nem elégitő utasítások is a hatóságok részéről meg nem tartatnak:^{a)} alig szükséges bővebben indokolni azon igénytelen nézetemet, miszerint az eddig követett ösvény jövőre egészen mellőzendő, s az ország (elkerülhetlen mielőbbi tökéletes szervezése alkalmával^{a)} egyszersmind tüzetesen lenne körülvonalozandó:

1. mely nemzetiségeknek,
2. mily alakban,

3. mi engedélyezendő? hogy egyrészt az Ő császári és apostoli királyi Felségének 1862-ik évi július hó 27-én kelt, amúgy is eddig nem foganatosított legfelsőbb kézirat¹ útmutatásához képest a kitűzött cél elérthessék; másrészt pedig akár az ország annyira féltett integritása csorbát ne szenvedjen, akár a közigazgatás és igazságszolgáltatás lényegesen ne nehezítettessék s ne drágítottassék.

ad 1. Mely nemzetiségek részesítendők a kormány különös figyelmében, úgy hiszem a dolog természetéből önkényt folyik annyiban, amennyiben csak a nagyobb tömegben egymásmellett (compact) találtató népességek tarthatnak nemzetiségi fejlődésre igényt; s e körülmény vétetett már a csász. kir. kormány idejében is, jelesül az országos kormánylapok iránti határozatoknál kiváló tekintetbe, úgyhogy aziránt kétség is alig foroghat fen, miszerint Magyarországon belől a németek, szerbek, románok, oroszok és éjszaki szlávok (tótok) részére szükségesek a nemzetiségi ügybeni különös intézkedések.

et 4) tetteleg fenállott a nemzetiségi egyenjogúság a 17-ik, sőt kormányának szerkezetére, jelesül az azt teremtő s bámulatos többnyire figyelmen kívül hagyott tényt, miszerint Magyarországon, ennek fenállása óta, Szent István királynak azon utasítása szellemében, „nam unius linguae, uniusque moris (regnum^{a)} imbecille et fragile est“ és „Propterea iubeo Te, fili mi, ut bona voluntate illos nutrias et honeste teneas, ut tecum libentius degant, quam alibi habitent“ (S. Steph. D. I., cap 6 §§ 3 sőt mellőzhetlen szükségesnek vélem előrebocsátani azon eddig némi tekintetben a 18-ik század végéig; s hogy a magyar nemzet és nyelv felsőbbbsége, habár az 1791-ik évi (törvényekbe elvileg mintegy megállapítva,^{a)} mégis tulajdonképen csak 1836-ik évtől kezdve jutott érvényhez; hogy tehát az alaki kérdés megoldásánál csak vissza kell pillantani az ország ezredéves ősi al-

ad 2. Mi már ezen intézkedések alakját illeti, célszerűnek, tapintattal gyakorlott országfejedelmi jogokra, hogy megeljük az alkotmányos utat is, melyen a kérdés megoldása, ha a szilárd

akarát meg van, s nem kívántatnak mellékes célok eléretni, igen könnyűnek, igen egyszerűnek mutatkozik.

Megengedi a Nagyméltóságú Helytartótanács, hogy ez okból a magyar királyoknak az ország szervezete s átaljában a bel-igazgatás körüli jogait a következőkben bővebben kideríthessem már azért is, hogy tér nyiljon az 1825-ik év óta sokszor kimondott, de soha alaposan nem támogatott netán ellenkező nézetek indokolására.

Nemcsak a történeten, hanem minden erre vonatkozó törvény hiánya is bizonyítják, miként Magyarországot annak első királya megyékre osztá, azok igazgatását az általa kinevezett s a szükséghez képest el is mozdítható ^c(1222:14, 1536:36, 1542:1, 1548:66, 1638:27)^c főispánokra (comites parochiani, comites comitatus) bizá, s az ekként szervezett megyéket a kellő hatósággal felruházá, mily felruházás (activizálás) újabb időben is a megyei pecsétnek királyi rendelet utján egyszerű engedélyezése folytán lép életbe. (1600: 25)

^dHogy a zsinatok vagy később úgynevezett országgyűlések be nem folytak ez ügybe,^d nem épen feltűnő, mert el is tekintve e testületeknek eredetileg csekély, inkább csak informativ hatáskörűktől, az akkori főispán, mint a megye hadvezére, önkényt érthetőleg egészen a királytól, mint legfőbb hadvezértől függött, s az azon időben, midőn állandó hadsereg nem létezett, a közigazgatástól el nem különíthető hadi szolgálaton kívül a vármegye határain belől főkép bíróul tekintetett (S. Lad. D. III., c. 16 és 1222:5), a bírói hatalom pedig tulajdonképen csak a királyt (prol. lit. 16 § 3, 1-ae: 125, S. Steph. D. II., c. 12 § 2, 1458:11, 1546:25, 1574:26, ^c1715:7 et 48^c), illetőleg az általa udvaránál felállított s azért kizárólagosan az ország rendes bíráinak elismert zászlósokat illette (1486:68).

Az eredetileg tanácsadó testület határozataihoz vagy beleegyezéséhez nem kötött főispán tehát a közigazgatási és katonai kormányzatot, valamint a törvénykezést is csak anyiban vezeté, amenyiben arra az uralkodó által felhatalmaztatott; s eszerint a dolog természetében fekvék, hogy az időszerinti király, hatalmánál fogva, a megyék hatáskörét kiszabta, azt a szükséghez képest módosította, s az általa kinevezett főispánok hatáskörét is hol tágitotta, hol megszorította, mint ezt az ország java s az idő viszonyai épen megkívánták.

A főispáni hatáskör egyik megszorítása már II. András 1222-ik évi aranybullájában találhatik, melynek V-ik cikke a főispánokat a nemesi javak fölötti bíráskodástól kizárja, s egyzersmind a királyi várnagyoknak (comites curiae parochiani) a vártartozandóságok felett önálló törvényhatóságot enged; míg az egyidejű további határozat, miszerint a királyi fenyítő bírák (bylochi regales) a büntetéseket a főispánok lábainál, tehát befolyásukkal ítélik, a főispáni hatáskör tágitását foglalja magában.

A főispáni hatáskör elébb és utóbb azáltal is szenvedett megszorítást, hogy némely uradalmaiknak külön kiváltsági oklevelek útján a fenyítő biráskodás gyakorlata (*jus gladii*) megengedettett (3-ae:32, 1609:73 § 24), és hogy némely személyek, különösen a főrendek sorába tartozók, a főispánok, vagyis megyék hatósága alól egészen elvonattak (1526:33); hogy továbbá a királyi fenyítő birák megszüntetése és a fenyítő bíróságnak a vármegyékre történt általános átruháztatása után (1723:73) a főispánok által gyakorlott, jelesül a varasdi örökös főispánok által a legujabb időkig fentartott azon joguk, miszerint alispánokat, szolgabirákat és minden megyei tisztviselőket általjában tetszés szerint nevezhessenek (1486:60, 1723:57), a hármas kijelölési jognak engedni kénytelen volt, habár a táblabirák kinevezése, több vármegyében egyéb, többnyire a jegyzői és más nyomatékos állomások betöltése is 1848-ik évig még mindig a főispánokat illette.

E tekintetben a vármegyékben 1848-ig egyáltaljában nem létezett egyformaság, mely körülmény szintén bizonyosága annak, miszerint a főispánok és megyék hatásköre, egyes eseteket kivéve, nem organicus törvények által, minők nem is léteznek, hanem az időszerinti szükséghez képest királyi rendeletek, néha alkalmilag egyes törvénycikkek, ritka esetekben a törvényhatóságok által fejedelmi jóváhagyás mellett alkotott statutumok útján határozottatott meg, illetőleg bővítettett vagy megszorítottatott, miután az itt-ott a főispánok elhanyagolása folytán keletkezett ferde szokások tekintetbe nem vétethetnek.

Itt megjegyzendő, hogy voltak vármegyék, melyek királyi kiváltságlevelek útján örökös főispánoknak adományoztattak (1222:16, 1498:57, 1504:3, 1609:23); voltak ismét más vármegyék, melyek évszázadokon keresztül főispánt nélkülözvén, a kebelükben vagy közeliükben állomásozó had- vagy várparancsnokoknak (*capitanei* vel *castellani*) voltak alárendelve, mint ez nemcsak Moson, Sopron, Bereg (1588:38), Ung és Zemplénről (1545:48), hanem az ország közepén fekvő Pest, Pilis és Sólt vármegyékről is tudva van, melyek törvényeink, jelesül az 1492:100, 1495:20 és 24, 1498:44 és 57, 1659:76 tanúsága szerint egész 1659-ig törvényesen a budai várparancsnoknak (*supremus castellanus Budensis*) valának alárendelve, s ehhez képest az 1655:56 c. 6 § szerint a vádlottak, tekintettel lakhelyükre, miután Buda a törökök kezében volt, részint a füleki, részint a széchenyi várban ítéltettek, s csak azután nyertek a nevezett megyék a nádor személyében örökös főispánt.

A vármegyék területeit illetőleg, határait szintén változtatá a király önhatalmánál fogva az időszerinti szükséghez képest (1500:28); azonkívül voltak Magyarország fenállása óta a legujabb időkig községek és egész vidékek vagy területek (*sedes, districtus, partes ducatus, terra, castra cum appertinentiis, loca cameraria* vel *montana, civitates, oppida et alia loca privile-*

giata), melyek a vármegyétől vagy csak részben függvén, vagy épen, mi a közönségesebb volt, egészen függetlenek lévén, a nekik adományozott kiváltságok értelmében közvetlen királyi felügyelet alatt mint önálló törvényhatóságok a kormányzati joggal bírtak elannyira, hogy azokra többnyire az ország legfőbb kormánysszékei sem gyakoroltak befolyást.

Ugyanis köztudomásra van, miként a magyar királyok azon alkotmányos jogukat, miszerint kiváltsági levelek útján minden községet, kisebb vagy nagyobb területet önhatalmuknál fogva az illető vármegye hatósága alól elvonhatni s külön önálló törvényhatóságnak átalakíthatni szabadságukban áll, ezideig mindenkor akadálytalanul gyakorolták és jelenleg is gyakorolják; minthogy a királyi kiváltságlevelek hazai törvényeink, jelesül 2-ae:7 et 9 szavai szerint magán külön törvényekül, illetőleg kivételes jogokul vagy kitüntetésekül és fejedelmi teljhatalomból gyakran az általános törvények ellenében osztott kegyelmi adományokul tekintendők.

Igy adományoztatott II. András 1211-ik évi kiváltságlevele útján a német lovagoknak az Erdélyhez tartozó egész Borza vidéke (terra Borza) aként, hogy bírójukat magok választhassák és minden törvényhatósági teendőkben, a jogi perlekedéseket is ideértve, közvetlenül csak a király felügyelete alatt álljanak.

A II. Geyza alatt bevándorlott alsómagyarországi szövetkezett hét bányavárosi szászok több hazai törvényeinkben, jelesül az 1518:11 is említett királyi privilegiumok alapján voltak és vannak a vármegyék hatósága alól kivéve, magokban külön önálló törvényhatóságot képezvén.

A hasonlóképen II. Geyza alatt bevándorlott szepesi szászok minden általuk alapított községekre nézve függetlenekké tétettek a vármegye hatóságától aként, hogy az egész kerületre tulajdon bírót vagy gróft választhattak, s csak tulajdon külföldi törvényeik szerint, és pedig egyedül kerületükön belől ítélthettek, mint ezt V. Istvánnak 1271-ben, Robert Károlynak 1312-ben, továbbá Maria Terezia királynénak 1778 évben kelt s lényegesen bővített privilegiuma, de maga a jelenleg még fenálló állapot is kétségen kívül helyezik.

Igy keletkezett közönsége, provinciája vagy földje (universitas, provincia vel fundus Saxonum) a szinte II. Geyza alatt bevándorlott erdélyi szászoknak, kik eredetileg minden kiterjedt gyarmataikra nézve még az erdélyi vajdák befolyásától is mentek lévén, minden törvényhatósági dolgokban közvetlenül csak a királyi felügyelete alatt állottak, mint ezt II. Andrásnak 1224-ben, Robert Károlynak pedig 1317-ik évben kelt privilegiumai, de a jelenleg is még mindig fenálló tényleges állapot kétségtelenül igazolják.

Egyébiránt minden felhozott esetekben a kiváltságlevelek, mint ez a dolog természetében fekszik, egyszersmind az egyházi viszonyok rendezésére is kiterjesztettek.

IV. Béla által 1243-ik évben megerősített ősrégi szabadalmi levelek alapján keletkeztek a szepesi kozák vagyis dzsidás székek (decem sedes lanceatorum), melyek Szepes vármegyétől, habár ennek közepén fekszenek, mégis függetlenek voltak, külön önálló törvényhatóságot képezvén, míg az saját kérelmükre az 1802:10 t. c. tanúsága szerint meg nem szüntetett.

A Zágráb megyétől sok tekintetben független 24, hajdan — mint állittatik — ^{(emagyar községek}ből álló^{e)} turopolyai kerület külön gróf vagy ispán (comes) alatti keletkezését szinte IV. Béla király 1225-ik évi kiváltsági levelének köszöni, mely ugyanazon király által ugyanazon évben, azután V. István által 1271-ben, IV. László által 1278-ban, Zsigmond által 1436-ban, Corvin Mátyás által 1483-ban, II. Ulászló által 1514-ben, Rudolf császár által 1582-ben, II. Ferdinand által 1620-ban, III. Ferdinand által 1649-ben, I. Leopold által 1703-ban s végre VI. Károly császár által 1737-ben erősített meg, ez utóbbi megerősítéssel a kerületnek egyszersmind rendes törvényhatóságok módjára külön pecsét engedményezetvén.

A XV-ik században Zabolch és Bihar megyék területén Brankovics György, szerb despota alatt telepített szerbek (hajdúk) szintén királyi hatalomból vétettek ki az illetékes vármegyék hatósága alól s rendeltettek alá despotájuknak, de későbbben is a Bocskay-féle megerősítések nyomán önválasztotta tanácsok és kapitányok által kormányoztattak s hajdukerület nevezete alatt mint önálló külön hatóság kormányoztatnak jelenleg is, mint erről nemcsak a tetteleges állapot, hanem hazai törvényeink is, jelesül 1609:9, 1622:2 § 22, 1638:1 § 17, összevetve Leopold császárnak 1638-ik évi június hó 7-én és 1688 évi szeptember hó 2-án kelt diplomaival nyilván tanúságot tesznek.

Az I. Leopold császár 1690-ik évi ápril 6-án kelt felhívására Csernovics Arszen patriarcha alatt bevándorlott szerbek az 1690-ik évi augusztus 21-én, 1691-ik évi augusztus 20-án és 1695-ik évi marcius 4-én kelt kiváltsági levelek nyomán szintén kivétettek minden országos törvényhatóság alól, és megadatott nekik minden tekintetben a külön kormányzat önválasztotta metropolitájuk és tanácsaik által királyi felügyelet mellett, mi végből föl lett állitva még egy külön szerb udvari cancellaria is (cancellaria illyrica), míg ugyanaz s véle a szerb nemzet önkormányzata is az 1791:27 és 1792:10 t. c. értelmében megszüntetett, oly feltétel alatt azonban, miszerint a nemzet püspökei által az országgyűlésen, világi elemei által pedig a m. kir. cancellariánál és helytartótanácsnál képviseltessék, s miszerint Ófelségének a szabadalmi levelek kiadása körüli jogai ezen ország kérelme iránt tanusított engedékenység nyomán ne csorbitassanak (viribus privilegiorum ipsorum, quae fundamentali regni constitutioni non advensantur, prout Majestas

(e—e) Podčiar knuté, po strane otáznik.

Sacratissima a gloriosae memoriae maioribus suis accepit, ita eidem altefatae regiae Majestati porro quoque in salvo relictis).

Hasonló privilegialis alapon keletkeztek a vármegye hatóságától hajdan független veszprémi nemesek (nobiles de Szent Gál), kikről hazai törvényeink is, jelesül az 1618:24, 1622:52, 1647:3 és 128 emlékeznek; így keletkezett a némi részben még mindig külön hatósággal bíró kikindai és tiszai szerb kerület; így keletkezett az 1848-ig a vármegye hatóságától független bánáti német-román bányakerület, így a liptai tót vajdaság (ducatu), mely után Corvin János a XV. század második felében a Sclavoniae, Oppaviae et Liptoviae dux címét viselő, (lásd a leszi premontrei levéltár 1781-ik évi 8-ik és 24-ik sz.), így keletkezett a még tetteleg fennálló, minden vármegyei hatóságtól független, 1848. évig külön fő és legfőbb törvényszékkal is birt Jász-Kún kerület, melynek az egyházi viszonyok rendezésére is kiterjesztett privilegiumai (Fejér Cod. dipl. VII, pag. 507-519 és Zsigmond császárnak a vámmentességre és bírói hatóságra vonatkozó kiváltságlevele 1407 évről), Albert, Corvin Mátyás, II. Lajos és utóljára Maria Teresia királyné által 1745. évben megerősítették, sőt ez utóbbi alkalommal lényegesen bővítették is, egyébíránt hazai törvényeinkben is, jelesül az 1498:47, 1655:44 § 1, 1659:61 § 1, 1751:25, 1791:25, etc. idéztetnek.

Hasonló módon keletkeztek a még most is külön törvényhatóság gyanánt fenálló s a vármegyéktől, egykoron még az erdélyi vajdáktól is független székely székek (Fejér: Codex dipl., V. 8¹⁰, pag. 452, V. István privilegiuma s ennek megerősítése IV. Lászlótól 1289-ben és 3-ae:4); sőt a mostani katonai határőrvidék is egyedül a királyi önhatalomnak köszöni létét, minthogy az ennek alakítására vonatkozó 1741:18 t. c. értelmében a rendek némely határszéli kerületnek az országhoz csatlása, illetőleg némely vármegyék visszaállítása iránt keletkezett kérelmük a királyi jog fentartásával határozottan akként intéztetett el, miként Őfelsége a temesi és szerémi kerületekből és Alsó-Tótországból mindenekelőtt a katonai határőrvidékhez szükségelt területet választandván el, a fenmaradandó területtől vármegyéket alakítand, s azokat főispánokkal látandja el, mi az országgyűlés további beavatkozása nélkül valóban fogantatosított is akként, hogy némely vármegyék, jelesül Valkó és Zeür, lenni megszűntek.

A kevésbé számos bolgár nemzetnek is engedményezettett vingai, bodrogi és sellyősi gyarmataira nézve az 1727-ik évi kir. privilegium által tulajdon törvényhatóságok választása közvetlen alárendeléssel az akkoron fenállott temesvári országos kormányzék alá, még pedig minden bünyfenyítő ügyekben is, s általában nemzeti közigazgatási és törvénykezési önkormány-

¹⁰⁾ *Správne: V. 3.*

zat, mely az 1740-ki privilegium által is megerősített, sőt némi tekintetben bővített is. — Ugyanily kedvezményekben, habár más alakban részesítettek az erdélyi bolgárok már az 1700-ban kelt királyi privilegium által, s mindkét esetben, mint ez a magyar apostoli királyok által kiadott ilyenmü okmányokban szokásos vala, a bolgárok egyházi viszonyai is kimerítőleg rendezettek.

Az örmény gyarmatok Erdélyben, jelesül Szamosújvárt és Erzsébetvarosokban szintén nyertek önálló nemzeti törvényhatóságot az 1726-, illetőleg 1733-ki évben kelt s Maria Terezia által 1746- és 1758-ban, II. József császár által pedig 1786-ik évben megerősített királyi privilegiumok nyomán, és pedig közvetlen alárendeléssel az országos főkormányzók alá, sőt IV. Károly császárnak 1737-ki privilegiuma által még tulajdon, általuk választandott püspököt is nyertek az erdélyi örmények; a magyarországi örmény gyarmatoknak is, amennyiben létesülnének, független nemzeti kerületi önkormányzat közvetlen alárendeléssel a fejedelem alá biztosítatván Mária Terezia királyné 1776. évi legfelsőbb elhatározásával.

A zsidóknak is megadatott IV-ik Béla királynak 1239-ki évben kelt s Zsigmond császár által 1431- és 1436-ban, Albert császár által 1438-ban, Posthumus László és Corvin Mátyás által 1464-ben megerősített privilegiuma által az önkormányzat egy neme, jelesül a nemzeti bíráskodás gyakorlata is; sőt Zsigmond királynak 1428-ki privilegiuma alapján még a cigányok is, mint külön nemzet függetlenül kormányoztattak egyedül a nádornak alárendelt nemzeti vajdáik által anélkül, hogy ezen és más, valóban sokféle kiváltságok ellen az ország által törvényszerű kifogás tétethetett volna.

Az időszerinti szükséghez képest az (ország törvényhatósági területeit korlátlanul változtató királyi teljhatalomnak^{a)} köszönik keletkezésüket a vármegyék befolyásától hajdan ment koronai, illetőleg kamarai jószágok és katonai helyek (loca cameralia et militaria), melyekről hazai törvényeink, jelesül az 1638:48, 1681:56, 1723:20, 1729:7 emlékeznek; különösen pedig az ország minden királyi városai, melyeknek, mint többnyire nem magyar ajkú népeknek privilegiumaira számos honi törvényeink, jelesül az 1536:55, 1550:78, 1554:23, 1569:57, 1574:35, 1596:19, 1606:15, 1609:34, 1613:31, 1618:27, 1622:2 § 15 és 25, 1625:43, 1630:21, 1635:53, 1638:1 § 10 és 35, 1647:78 § 21, 1649:15, 1655:110, 1659:1 § 10, 1659:129, 1681:41, 1715:36 és 63 § 7 s. t. hivatkoznak, melyekre egyéb-iránt mint más kiváltságolt törvényhatóságokra is csak privilegiumaik határain kívül valának alkalmazhatók az ország általános törvényei (3-ae:20 § 2); sőt nem ritkán fordulnak elé esetek, hogy Magyarország királyai mezővárosokat (oppida), sőt egyszerű falukat is (villas), ha ezek sajátos viszonyai úgy kívánták, a vármegyék hatósága alól privilegiumok útján kivet-

tek, mint ezt a többi közt IV. László 1278-ki privilegiuma, mely szerint a Szepes megyébe kebelezett, különben comes Eliasnak adományozott Görgő (Gorgou) nevű falu valamint a főispáni úgy a curialis gróf hatósága alól elvonatott, és Felsőbánya mezővárosnak Szatmár megyétől még most is fenálló, egyébiránt Nagy Lajos 1376-ki privilegiumán alapuló teljes függetlensége eléggé bizonyítja.

Egyes vagy több községeknek áthelyezése egyik megyéből a másikba, mint ez az 1500:28 tc. is bizonyítja, szintén a király által rendeltethetett el, sőt mindennemű subsidiumok és bányabérek fizetésétől felmentésekre nézve is adattak jogérvényes királyi kiváltságlevelek (lásd 2-ae:9 § 3, 1566:8, 1574:19 s a felsőbányai templom számára Hunyady János kormányzó által 1445-ben kiállított privilegiumot); mi azonban nem is feltűnő, ha fontolóra vétetik, miként minden nemesnek terjedelmes jogai szintén királyi privilegiumon alapultak, s miként sok nem is nemes személyek és községek, sőt az esztergomi érsek minden jobbágjai is, hazai törvényeink, jelesül az 1557:16 és 1563:99 tanúsága szerint szintén királyi privilegiumok alapján voltak a nem egyenes adók, nevezetesen a vám és harmincad fizetésétől felmentve.

Azonkívül voltak még a Magyarország koronájához tartozó területen egyes vidékek, melyek vagy vármegyékre nem is voltak felosztva, vagy, bár vármegyékre is osztva, mégis külön általános honi törvényeinktől eltérő módon igazgattattak királyi kiváltságlevelek alapján.

El is tekintve t. i. a Tót- és Horvátországok privilegiumaitól, melyek megtartására a király törvényeink, jelesül az 1492:1, 1649:33 és 1687:22 s a t. által is köteleztetett, eltekintve továbbá Erdély privilegiumaitól is, melyek Erdélynek ismétli bekebeleztetése esetére az 1595:2 t. c. 4 § értelmében a király által valának újra megerősítendőek: létezett Magyarországon belől egy, néha többfelé osztott orosz vajdaság (ducatu), mely már Szent István király Imre fiának adományoztatván, regius, gyakran de Munkács et Makovica neveztetett s az erdélyi fejedelmek címébi is, midőn ezek az ország felett uralkodtak, felvételtek.

Ezen a vármegyék hatóságától legrégebb idők óta független (a vajdaság lakói részben még 1746-ik évig a királyok közvetlen felügyelete, és csak némely esetekben a nádor birósága alatt állván, saját választott^a) vajdáik, püspökeik és gyűléseik által tulajdon nemzeti szokásaik szerint igazgattattak és ítéltek, s a köztartozásokra nézve is kiváltságos, a jászkúnokéhoz egészen hasonló állással birtak, miért is az 1498:47 t. c. az oroszokról és kúnokról egyetemlegesen szólván, és korántsem a vármegyéktől ős függetlenségük, hanem egyedül azon kihágások ellen emelvén szót, melyeket e népek a szomszéd vármegyék ellenében elkövettek, az oroszokat előforduló hasonló ese-

tekben épen úgy, mint a kunokat, a nádor biráskodása alá helyezi.

A leleszi premontrei prépostság, mint hiteles hely, iratai között, jelesül eredetben az 1781-iki 18-ik és 24-ik csomagokban, másolatban pedig ugyanazon évi jegyzőkönyv 19-ik lapján találtató megújított privilegiumok, nevezetesen Erzsébet királynétől 1378-ik évről, másik Erzsébet anyakirálynőtől 1466 évről, Corvin János hercegtől 1493 évről, melyek ugyancsak a nevezett prépostság irományainak tanúsága szerint Anna királynő által 1523-ban Budán, Zápolya János királytól 1562-ik évben Gyalun, azután a Gróf Schönborn munkácsi levéltár irományai szerint I. Ferdinand, később Miksa császár által 1573-ik évben, és pedig, világos hivatkozással a Magyarország szent királyaitól nyert hasonló szabadalmakra, örök időkre megerősítettek; továbbá a leleszi irományok között az 1746-iki jegyzőkönyv 7-ik lapja szerint őrzött rendelet Rákóczy György, erdélyi fejedelem, egyszersmind munkácsi és makovicai vajdától 1648 évről; Ferdinand császár legfelsőbb leirata a magyarországi oroszok közgyűléséhez (universitas populorum ruthenorum) 1552 évről, Bereg megye irományai a munkácsi monostor tartozandóságainak megadóztatása iránt 1747 évről; a munkácsi püspökök számára kiadott fejedelmi megerősítő levelek 1627 és 1634 évről; a nyugati egyházzal kötött egyesség (unio) iránti okmány 1649 évről és számtalan más oklevelek, végre a fenidézett 1498:47 tc., valamint más honi törvényeink is, jelesül az 1500:29, 1572:6, 1574:4, 1613:36, 1618:48, 1649:30, 1659:67, 1681:52, 1687:24 s tb. az orosz vajdaságnak Magyarország kezdetétől fenállása és önállása iránt feloszlatnak minden netalán lehető kétséget.

A magyar korona alatt léteztek továbbá a csupán fellebbviteli úton Zágráb és Körös megyék egyesült törvényszékének alárendelt, egyébként külön igazgatással birt tengerparti részek (partes maritimae), melyekről 1647:57 tc. emlékezik, s a bucari és fiumei kerületek, melyek 1848-ig külön törvényhatósággal, sőt részben külön kormányssal is bírtak.

Azonkívül léteztek a románok számára az erdélyi vajda mellett (összehasonlítandó 3-ae:3 § 13, 3-ae:4 § 6, II. András által 1206-ban a karakoi, chrapendorfi és ramsi szászok részére kiadott s III. András által 1289-ben megerősített privilegiumával, s ugyancsak II. András által 1223-ban a kerici apátság részére, és 1224-ben minden erdélyi németek részére kiállított kiváltsági okmányokkal) még más román vajdák is, kik közül kettő (alkalmasint alvajda) névszerint Liritoy és Szeneslay, a borzai német lovagok számára 1247-ben kiállított királyi privilegiumban, Laurentius pedig mint szeverini oláh bán 1249-ben Magyarország történetében említetik (Pray: Dissert, VIII, § 3, nota L, pag. 138).

Magyarország későbbi történelmében a fogarasi és omlási fejedelem (Knjaz), valamint ennek utódai Bessaraba Mihály és

Vlajko, mint Magyarországhoz tartozott Oláhország alapító; a marmarosi román vajdák Bogdán és Dragos pedig, mint a szintén Magyarországhoz tartozott Moldau alapító, említettnek 1360-ban. Azután 1383 óta Mirxe vagy Mirchia román vajda fordul elő a történelemben mint vajvada transalpinus, dux de Fogaras et dux de Zevrin (Kis Oláhország) és még később is nyólc járásokra felosztott önálló nemzeti kerületet nyertek a románok a fogarasi káptalannál őrzött királyi privilegiumok nyomán, melyek többször alkalmat szolgáltattak hongyüleaseinknek is a beavatkozásra, mint ezt az 1635:40, 1659:90 és 1681:64 t. c. tanusitják.

Ha mindezek dacára némely privilegiált községek és vidékek önállóságuktól később keletkezett honi törvényeink által vagy egészen (1492:102, 1498:39, 1622:17 § 3, 1638:67, 1649:45, s t.) vagy részben (1635:21 § 4, 1635:22 s t.) meg is fosztattak, s ha privilegiumaik ellenére némely nagyobb nemzetek is, jelesen a szerbek, oroszok és románok, vagy egyenesen arra célzó törvények folytán, minők 1635:40, 1659:90, 1681:64, és 1792:10 t. cikkek, vagy csak analog, jelesül az 1723:20 és 1729:7 törvénycikkek nyomán szabadalmaikat el is veszték, ha vármegyék egyesítésére vagy a megyei területek módosítására nézve különösen újabb időkben rendszerinti törvények hozattak, s ha elvitázhatlan elébb már hongyülésileg is méltányolt privilegiumok, mint a hajdú kerületé az 1618:73, 1647:79, 1715:95, a jászkúnoké pedig 1514:23, 1622:34 § 2, 1625:28 § 3, 1638:67 t. cikkek szerint határozottan megszüntetteknek nyilvánítottak; e tények szemközt a fenelömondottakkal s hazánk alaptörvényeivel csakis azt bizonyítják, miszerint hongyüleaseinkben néha a rendeknek oda sem tartozó, s épen a nem képviselt kerületek ellen felhozott panaszai is tárgyalatván, az elintézés a rendeknek másféle, szintén szentesített előterjesztéseivel együtt a törvénycikkek közé foglaltatott.¹⁾

Ily kérelmek legtöbb esetben igen alkalmoszerűeknek tün-
tek fel a fejedelem előtt, mert a privilegiumok, különösen a megyei törvényhatóságok alóli felszabadítások idők folytával annyira szaporodtak, hogy például Szepes megye területén a főispán (comes parochianus) hatóságán kívül a tíz dzidásszék (sedes decem lanceatorum), a szász provincia (provincia Saxonum vel districtus oppidorum Scepusiensium), a szepesvári parancsnok (comes curiae) a lublói várnagy (castellanus), Lőcse és Késmárk szab. királyi városok, és a fenebbiek szerint még Görög falú önálló törvényhatóságai is léteztek, mi a rendes igazgatást annál is inkább nehezíté, minthogy mindenhol vagy egymástól eltérő ős szokások vagy a fejedelmi szentesítéssel ellátott statutumok alapján ^akülönböző igazgatási és törvénykezési

¹⁾ *Tu začína iný rukopis.*

rendszer divatozott,^{a)} a fejedelmek tehát készeknek mutatkoztak az eféle szabadalmaknak a rendek által szorgalmazott megsemmisítésére, örülvén, hogy a gyakran valóban fenn sem tartható eféle szabadalmakat nem önállólag, hanem a hongyűlések felszólamlásai folytán kelle megszüntetniök.

Az eféle privilegiumok módosítására, megszőritására vagy megszüntetésére vonatkozó törvények azonban, hamint néha megtörtént, csak a viszonyok hiányos ismereténél fogva nyertek királyi szentesítést, életbe nem léptettek, miután a király, ki a törvénytörvényesleg megszüntetett privilegiumokat is, amennyiben mások magányjogait súlyosan nem sérték, fejedelmi hatalmánál fogva bármikor megújíthatá, természetesen jogosultnak érze magát a megszüntetés foganatosításának felfüggesztésére is.

Ezen eljárás világos példáját nyujtják épen a hajdúk és kunok, kik habár a fenebbiek szerint külön, és pedig ismételt honi törvényeink értelmében önálló törvényhatóságaiktól megfosztattaknak nyilvánítottak, azokat mégis tetteleg mostanáig akadálytalanul gyakorolják. Midőn ugyanis az ország rendei a hajdúkerület szabadalmait megszüntető törvénycikk végrehajtását sürgeték, az 1729:8 t. c. tanúsága szerint a fejedelem (kinyilatkoztatandónak találá,^{a)} miként a helytartótanács meghallgatása után magának e tekintetben az elhatározást fenntartja, s így lön, hogy a hajdúkerület függetlenségében nemcsak meghagyatott, hanem mint törvényhatóság az 1791:29. t. c. tanúsága szerint országgyűlésileg be is igtattatott, s a hajdúknak az 1840:22 § 1. értelmében a csődügyekbeni fölebbvitel a kerület törvényszékétől kivételesen közvetlen a hétszemélyes táblára megengedett.

A jászok és kunok privilegiumai is, miután a király az azok megszüntetésére rendelő ismételt törvénycikkeket végre nem hajtata, sőt azok dacára (ismét megerősíté^{a)}); az 1751:25. és 1791:29. t. cikkek tanúsága szerint országgyűlésileg is beigtattattak, később pedig a jászok kerületnek az általános törvényes gyakorlattól eltérő csődügyekbeni saját gyakorlata is az 1840:22. § 1. értelmében meghagyatott.

Jelenleg is fenállanak királyi privilegiumok alapján a jászok és a hajdúkerület, a szepesi és az erdélyi szászok provinciái, a székely székek és szabad királyi városok, sőt szabad mezővárosok is, mint ugyanannyi önálló törvényhatóságok, s fenállának ugyanily királyi privilegiumok alapján, ha a nivellirozási eszme meg nem szálja az ujabbkori országgyűléseket, s más kedvezőtlen viszonyok nem tűnnek fel, más nemzetek önálló törvényhatóságai is, mint a törvényes hatalom és a közhaza ugyanannyi támaszai anélkül, hogy valaha zavarra vagy a kormányzás nehezítésére szolgáltatottak vagy szolgáltathattak volna alkalmat; holott a (gyengébb nemzetek systematicus, habár törvényes uton keresztülvitt^{a)}), de azért méltatlan elnyomatása temérdek bajokat idézvéen elé, egyszersmind a (közös hon iránti

szereket megingatta^{a)}, és az e hazában lakó nemzetek egymás közötti szeretetét és becsülését elenyésztette.

Ezen nemcsak a történelemből és számos kiváltsági okmányokból, hanem legnagyobb részben honi törvényeinkből is illusztrált tények felsorolása után visszatérve a magyar királyoknak privilegialis ügyekbeni alkotmányos hatáskörére, mindenekelőtt azt bátorkodom felhozni, miszerint honi törvényeink, melyek, mint már említettett, a királyi privilegiumokat bizonyos (személyek^{c)} vagy (testületek^{c)} részére alkotott magántörvényekül, illetőleg kivételes jogokul vagy kitüntetésekül, tehát gyakran az általános törvény ellenére fejedelmi teljhatalomból keletkezett kegyelmi tényekül tekintik (2-ae 7 et 9) s melyek épen azért következetesen a kiváltságoltak ügyeire nézve csak a privilegiumok határain kívül tartják alkalmazhatóknak az ország általános törvényeit (3-ae 20 § 2), meg nem feleltek a törvényeknek elébb kiállított királyi privilegiumokkal lehető összeütközéséről sem, a 2-ae 8. azt határozván, miként elébb adományozott királyi privilegiumok országos törvények által megszüntethetők ugyan, de csak azon esetben, ha ezen megszüntetés a törvényben világosan kimondatik.

E határozat azonban korántsem szorítja meg a királyok privilegialis ügyekbeni teljhatalmát, minthogy a fejedelem jogában áll, mint ez fentemlítettett, a (már törvény útján megszüntetett privilegiumokat is megújítani^{a)}, minthogy továbbá az országgyűlési határozatok királyi szentesítés hiányában magukban semmisek lévén (2-ae 3. § 5), minden törvény beleegyezését föltételezi a fejedelemnek, ki azonban alapos okokból országgyűlésen kívül is visszavonhatja privilegiumait (2-ae 12, § 11), minden kiváltság amúgyis elenyészethetvén, ha nem gyakoroltatik vagy véle visszaélés követtetik, vagy általa mások magánjogai vagy mértékben sértetnek, vagy felségsértés és felségárulás miatt is (2-ae 12. § 1. 2. 3. 4.).

A privilegium-adományozási jog idézett honi törvényeink alapján Magyarország királyai által alkotmányszerűleg, s mint fenn bizonyítottatik, mindenkor akadálytalanul és minden megszorítás nélkül gyakoroltatott. A királyok, kik az igazgatás terén meglévő teljhatalmuknál fogva az (országot megyékre oszták^{c)}, a főispánok kineveztetését, illetőleg (eltávolítását^{c)}, valamint külön királyi törvényszékek és királyi birák felállítását maguknak fentarták, jónak látták némely vidékeket nem is megyékre osztani, hanem közvetlen befolyásuknak fentartani, vagy a már megalakított megyék területeiből némi részeket más megyékhez osztani, illetőleg azokból (külön kiváltságolt törvényhatóságokat^{a)} teremteni, mely utóbbi esetben a fejedelem belátásától függött, ily törvényhatóságok területén, tekintettel a kiváltságolt nemzetiség sajátos viszonyaira és igényeire, nemcsak az összes igazgatás rendezése, hanem az egyházi viszonyok, a magánjog, hatósági illetékesség s tb. megállapítása is, még pedig olyképen,

hogy a kiváltságoltak közönségesen az ország kormányzóitól függetlenül, saját szokásaik, gyakran külföldi (magdeburgi, strassburgi vagy tescheni) törvények szerint, s önválasztotta bírák által gyakorolt igazságszolgáltatással ruháztattak fel, sőt a fellebbezések tekintetéből is, melyek közönségesen közvetlenül a fejedelemhez vagy nádorhoz voltak intézendők, külön jogokkal bírtak elannyira, hogy voltak esetek, midőn a föllebbvitel a szorosán vett külföldi hatóságokhoz is megengedett, illetőleg kiváltsági szabályul felállított, mint ezt kétségtelenné teszi a többiek között Mária királynő 1384-ki privilegiuma, mely szerint Zsolna városa a szileziai, tehát akkori időben szorosán vett külföldi, tescheni fellebbviteli bíróság alól feloldatott, illetőleg föllebbezései, mint ez Privigye városánál már akkor szokásban vala, Korpona város tanácsához utasított.

A 18-ik században kezdődő minden nivellirozás dacára létezett még 1848-ig az általános magyarországi magánjogtól eltérő magánjog nemcsak Horvát- és Tótországokban, hanem más kiváltságolt kerületekben és községekben is, miért is a föllebbvitel eznél rendszerint nem a közönséges föllebbviteli törvény-székre, hanem a községektől közönségesen a tárnokhoz vagy királyi személynökhöz (3-ae:11, § 11. & 1405. I:4. § 12), a horvátoknál és slavon-tótoknál a báni táblához, a jászkún kerülettől a nádorhoz intéztetett, s még, mint fenemlített, az 1840-i csódtörvény is engedett a jászkún és hajdú kerületek számára külön föllebbviteli utat.

A kiváltságolt törvényhatóságoknak eme az ország rendes törvényhatóságaitól eltérő szerkezetében talál a korona hatalmának egyik (a főtámaszát, melynek segítségével képes volt a király féktelen alattvalóit^a) a köteles hódolat korlátai között megtartani, s a netalán kitört nyugtalanságokat elfojtani, mint-hogy a kérdéses szerkezeti (különbség épen az illetett néptörzsöknek kedvezett^a), s ezek meggyőződve vóltak arról, miszerint e nemzeti szerkezetüket s eszerint szabadságukat biztosító privilegiumok, mint az ország vagy bizonyára a szomszéd megyék akarata ellenére királyi teljhatalomból adományozott kegyelmek, ezen teljhatalom gyengültével holt betűvé válnak.

Fájdalom, hogy az újabb időkorban a kiváltságolt törvényhatóságok eme természetes rendeltetésének felhasználása helyett a királyi kormányzóknak népszerűség hajhászatában gyökerező conniventiaja és a (magyar nyelv terjesztésének mindent leromboló vágya^a) épen ellenkező irányban indítá meg magának a kormánynak működését is elannyira, hogy a kiváltságolt törvényhatóságok, épúgy mint a káptalanok, csak országgyűlési becikkelyezésük után bocsátattak honi gyűléseinkre, akkor is csak egyetemlegesen bírván egy szavazattal, habár ezen eljárás törvényes alappal épen nem bírt; hogy továbbá a kiváltságolt testületekbe betolattak mintegy erőszakosan a megyei elemek, hogy végre az újabb törvények általi szüntelen nivelli-

rozás nyomán nagyrészt megszüntettek, sőt neveltség tárgyává tették a királyi ősi kiváltságlevelek; s így lőn, hogy a korona elveszté századokon át kiprobált egyik legerősebb támaszát az általa kiváltságolt törvényhatóságokban, s hogy ezek a kormány általi elhagyottságuk folytán (elkedvetlenedve, sőt megbántva, a megyei elemekkel, mint szabadalmaik hajdani hatalmas elemeikkel, szövethoztak a trón megingatására^{a)}).

Nem akarom vitatni, mennyiben számítottak vagy nem számítottak a kormány ellenei a kiváltságolt törvényhatóságok érzületei s gondolkozásai modjának ily alaponi megváltoztatására; annyi azonban igaz, hogy célt értek, midőn a kiváltságolt törvényhatóságok, melyekben mint királyi peculiomokban az oppositio még 1836-ig, sőt 1840-ig semmikép nem bizott és nem bizhatott, egyszerre hátat fordítva a kormánynak, nemcsak az oppositio, de a nyilvános forradalom előkelő hősei lettek; és úgy rémlik előttem, mintha a jelen korszakban is leginkább a nyilvános és alattomos (oppositio emberei gátolnák vagy gátolni kívánnák Őfelségét az annyiszor ünnepélyesen megígért nemzeti egyenjoguságnak privilegiumok általi szokásos megadásában^{a)}), mert épen e privilegiumok semmitnék meg igénytelen véleményem szerint egy csapással az oppositio erejét, e privilegiumok tüntetnék fel valahára ismét a királyi törvényszerű hatalom fényoldalát, mely országgyűlésén kívül is, és pedig alkotmányos úton tud segíteni hű jobbágyai bajain.

De elhagyva ezeket, mindenesetre tény az, hogy a törvényhatóságok felállítására s általános szervezése kizárólag a fejedelmek jogához tartozik, az országgyűlést egyedül a privilegiált törvényhatóságok becikkelyezése (a kihirdetés egykori surrogatum) illetvén meg; de ezen inarticulatio is, miután jelenleg már nem a törvényhatóságok, hanem a nép képviseltetik honi gyűléseinkben, jelentőségét nagyobbára elveszté, s így jelenleg csak azon kérdésre nézve szükséges még némelyeket megemlíteni, valljon és mennyiben állíthat ki nem koronázott király is privilegiumokat?

E tekintetben mindenkor azon szokás állott fenn, hogy nem koronázott királyok is, gyakran már kormányra léptük előtt, vagy kormányzók (regni gubernator), sőt közben csupa (trónkövetelők, hogy megválasztatásuk érdekében pártot szerezzenek^{a)}), vagy királyi felhatalmazás, illetőleg elnézés nyomán olykor épen királynék, királyi hercegek, fejedelmek, vajdák, nádorok, bánok vagy despoták állítottak ki privilegiumokat, s ugyanazokat, mihelyt megvolt az ahoz szükséges hatalom, azonnal életbe is léptették, a privilegiumok természetüknél fogva, de honi törvényeink értelmében is, egyedül a végrehajtó hatalom kifolyásai gyanánt tekintethetvén.

Ha ezen évszázadokon át divatozott ősi szokás ellenében az 1741:4 § 5 és 1791:3 hozatnak fel, melyeknek elseje I. Ferenc császár kormányzó társnak a királyi

hatalombóli kizáratása céljából minden privilegiumok kiállítását, s általában a felségjogok gyakorlatát kizárólag a törvényesen megkoronázott Maria Theresia királynénak, mint a *pragmatica sanctio* értelmében egyedüli törvényes trónörökösnek fentartani; az utóbbi pedig a privilegiumok kiállítását szintén csak törvényesen koronázott királynak kívánta megengedni: úgy erre elegendőnek vélem megjegyezni azt, miszerint el is tekintve attól, hogy az utóbbi törvény a francia nagyszerű forradalom befolyása alatt, egyébiránt igen nehéz körülmények között történt trónváltással szemben, az előbbi pedig különös eset alkalmából, és pedig kiváló figyelemmel a *pragmatica sanctio* értelmébeni törvényes trónörökös jogaira hozatott, mindkét esetben csak teljes jogérvényű, azaz oly privilegiumokról lehetett szó, melyeket a privilegiumot adományozónak utódai is megtartani kötelesek.

Hogy országos törvényben csak ilyféle teljes jogerejű privilegiumokról lehetett szó, magában világos, egyébiránt fonalán az 1791:32. törvénycikknek, mely később hozatván előbbi netalán kétesértelmű törvénycikkek magyarázatára, mindenkefelett alkalmasnak tűnik fel, teljes biztossággal be is bizonyítható; miután e törvénycikk világos értelmében II. József nem koronázott király privilegiumai, az ujon megkoronázott király általi megerősítésük esetére csakugyan érvényben hagyatni rendeltetnek, holott a törvény ebeli rendelkezése, ha a József-féle privilegiumok nemcsak utódait meg nem kötiknek, hanem ('egészen törvényteleneknek ismertettek volna^{a)}'), nem is képzelhető, amennyiben a privilegiumok utóbbi esetben, mint arra fel nem jogosított személy által adományozottak, tehát alakilag hiányosak, honi törvényeink, jelesül 2-ae 12. § 2. 3 et 4. értelmében nem megerősíthetők, hanem mint semmisek csak új alakban lettek volna ismét kiállíthatók.

(^{a)}Eszerint kétségbe alig vonható^{a)}, hogy Magyarország tényleges uralkodója, egyszersmind törvényes örökös királya, koronázása előtt is állíthat ki privilegiumokat, mint végrehajtó hatalmának nélkülözhetlen attributumait, s azonnal életbe is léptetheti azokat; hogy azonban ily privilegiumok, ha teljes jogérvényre emeltetni, illetőleg a jövő uralkodók alatt is fenállásukra nézve biztosítani kívántatnak, a koronázás után megerősítendőek s ennél fogva eredeti szövegükben is a nem koronázott királyok vagy pusztá trónkövetelők által használni szokott záradékkal, miként a megerősítés koronázás után megtörténendő, ellátandók.

Ezen, Magyarország történelmében, valamint évszázados folytonos törvényes gyakorlatban gyökerező felfogás mellett szól a fenhivatolt 1791:32. törvénycikkén kívül a törvényhatóságok magatartása nemcsak régibb, de a jelen időben is, midőn dicsőségesen uralkodó császárunk és apostoli királyunk Öfelisége hatalmából a vármegyék hatósága alól kivett Nagyvárad

mezővárosát önálló törvényhatóságában még az 1861-ik évi legellenzékibb, sőt mondhatni anarchicus korszakban sem háborgatta a hatalmas és ellenzéki magatartásáról, sőt minden kormányintézkedések lerombolásáról ismeretes Bihar vármegye, midőn továbbá egy másik, Zenta nevű mezőváros számára maga a megyei törvényhatóság kért királyi privilegiumot. Szól e felfogás mellett az ellenzéki szellemét kitüntető 1861-iki országgyűlés magatartása is, mely ki nem zárta tanácskozásából a felső ház üléseiben megjelent megyés, sőt azon választott püspököket sem, kik minden egyházi hatalom befolyása nélkül egyedül a királyi adománynak, tehát a szó legszorosabb értelmében királyi privilegiumnak köszönik méltóságukat; de szól ugyane felfogás mellett eljárása a nagyméltóságú magy. kir. udvari kancelláriának is, mely a vármegyék és az országgyűlés fenebbi eljárásai ellen nehézséget sohasem emelt, mely egyébként az iparkiváltságok adományozásába maga részéről is befolyik, Kecskemét városát, habár ez (‘‘nem koronázott király által emeltetett a városok sorába’’) mégis épúgy, mint Váradot, önálló törvényhatóságnak tekinti és tekintetni kívánja, Versetz városának privilegiuma és a kikindai kerület kiváltságai iránt is rendelkezett, folytonosan közreműködik a (‘‘püspöki kinevezésekben, sőt nemességi adományozásokban is;’’) s így kiállításában oly adományozási privilegiumoknak, melyek kiadatásában nem koronázott királyok az 1741:4 és 1791:3. fennhivatolt törvény-cikkek által kiválólag rendeltetnek megszoríttatni.

Az eddig előadottakhoz képest nemcsak a történelem és a közel egy évezreden át minden félbeszakasztás nélkül divatozott szokás, hanem a számtalan, nagyrészt jelenleg is érvényben álló szabadalmi okmányokkal, mint ugyanannyi gyakorlati tényekkel illusztrált hazai törvényeink is minden kétségen kívül helyezik azt, miként egyedül Ofelségét, mint Magyarország apostoli királyát, illeti azon tagadhatlan, eddig soha meg sem támadt jog, miszerint önálló, az ország többi (‘‘törvényhatóságaitól független kerületeket’’) különböző nevezetek alatt teremthessen és azoknak a körülményekhez képest különös közigazgatási, törvénykezési és egyházi szerkezetet engedményezhessen.

De kitűnik az eddig előadottakból világosan az is, miként az eféle kiváltságlevelek épen az ország nem magyar ajkú lakosainak, jelesen a németeknek, oroszoknak, románoknak, szerbeknek, jászoknak, kunoknak, tótoknak, bolgároknak, örményeknek, zsidóknak és cigányoknak szoktak engedményeztetni, s miként ezen igazságos, s a közönséges törvényhatóságok túlcsepontosságait vagy az egyes elemek uralgási vágyát korlátozó bölcsek eljárásban keresendő a többször megingatott királyi hatalomnak egyik legfőbb támasza, minthogy a törvényes hatalom sérthetetlen fenntartásától volt feltételezve az ország nem magyar ajkú népeinek tulajdon szabadalmaik, tehát nemzeti és vallási szabadságuk fenntartása is.

Már pedig a nagyméltóságú magyar királyi helytartótanácsnak törvényszerinti hivatása lévén nemcsak más törvények megtartása és megtartatása, de a fejedelmi jogok s tekintély sérthetlen fenntartása is; nem vélem feleslegesnek, sőt mellőzhetlennék tekintem mindenekelőtt azon észrevételt, miszerint nem látszik tanácsosnak, hogy Őfelsége az ország nem magyar ajkú lakosainak megadandó szabadalmak tekintetéből ('előlegesen az országgyűléssel érintkezzék, illetőleg oly ügyben, melynek elintézése^{a)}'), alkotmányunk szelleménél fogva, egyenesen csak a fejedelmi hatalomnak van fentartva, az országgyűlésnek előterjesztéseket tegyen, de igenis kívánatos, hogy Ő császári és apostoli királyi Felsége törvényes s ezredévi gyakorlat folytán szentesített jogával élvén, a nem magyar ajkú nemzetek egyenjogúságát, mely különben elvileg Őfelsége által máris ünnepélyesen biztos kilátásba helyeztetett, sőt az 1861-ik évi országgyűlés végülésében is életbeléptetendőnek határozatott, különös szabaddalmi levelek vagy rendeletek útján mielőbb biztosítsa s életbe is léptesse; fennmaradván a már életbeléptetett szabaddalmi okmányoknak a koronázás után leendő megerősítése s országgyűléseni beigtatása.

Ad 3.) Áttérve azon utolsó kérdésre, mi lenne a nem magyar ajkú nemzetek számára kiváltsági okmányok vagy rendeletek útján biztosítandó? oda terjed igénytelen nézetem, hogy:

a) minden oly megoldása a nemzetiségi kérdésnek, mely az érdekelt nemzeteknek egyedül a kívánt jogok kivívására lehetőséget nyújt, mint ezt az országgyűlési bizottmány ösmert munkálata célozni látszik, a közállamra nézve annyiban veszedelmes, amennyiben az eféle kivívások szüntelen izgatásokat feltételezvéen s azokat mintegy megörökítvén, egyenesen forradalomhoz, vagy legalább a forradalmi szellem kifejlésztéséhez vezetnek;

b) hogy ugyane kérdésnek akénti megoldása, mely ('az érdeketek kívánalmainak és reményeinek távolról sem felel meg, az államra nézve szintén nem kis veszedelemmel jár^{a)}'), amennyiben az, ha el is lehetne tekinteni a fejedelmi biztos ígért fogantatosításától, a ('lakosság egy jelentékeny részét oly országtól, melyet hazájának csak kéntelenségéből ösmerhet el, s közvetítve a birodalomtól is, elidegenítvén^{a)}'), adandó alkalommal ismét forradalomhoz, sőt bizonyos körülmények között külhatalmaságok beavatkozásához is vezethetne.

c) hogy ezeknél fogva e nagy horderejű kérdés megoldásának tökéletesnek és olyanak kell lennie, ('mely legalább a nem magyar ajkú nemzetek higgadtabb gondolkozású részének^{a)}'), kívánalmait lehetőleg megközelítvén, egyszersmind az ország és az érdekelt nemzetek sajátos viszonyait és hagyományait kiemlje; vagyis az ország épségének fentartása s az egyes népcsaládok anyagi és szellemi érdekeiknek figyelembe vétele, nemkülönben a jó, könnyű és olcsó igazgatás létesítése mellett,

kivíteli módorára nézve is az ország régi szokásaitól lehetőleg el ne térjen.

Ez utolsó tekintetben különös figyelmet érdemel szerintem két körülmény, jelesül:

a) hogy a nem magyar ajkú nemzeteknek külön érdekeik biztosítása céljából a fenelődottak szerint osztogatott szabadalmak vagy egyes községek, illetőleg nagyobb vagy kisebb kerületekre vonatkoznak, ha állandó lakással bíró nemzetekről volt szó; vagy pedig a népcsalád minden tagjára voltak minden letelepedési helyiség kijelölése nélkül kiterjesztve, ha vándoréletű vagy még le nem telepedett népek érdekei forogtak kérdésben. Ez utóbbi szellemben kiállított okmányok a zsidók és cigányok számára adattak ki, bizonyos községek, illetőleg kerületek pedig a már letelepedett kunoknak, az oroszoknak, hajdúknak, románoknak, bolgároknak, németeknek, örményeknek és a más nemzetek közepette élő székely és turopolyai ('magyaroknak') engedményeztettek, a később letelepedett szerbeknek pedig biztos kilátásba helyeztettek; mindkétrendű szabadalmi okmányok megegyezvén szerkezetükre nézve egymásközött annyiban, amennyiben az érdekelt népcsaládoknak a lehető legnagyobb nemzetiségi és vallási, sőt igazgatási és törvénykezési önállóságot is, tehát minden oldalról önkormányzatot biztosítottak;

β) hogy habár ezek szerint, és Ő császári és apostoli királyi Felségének többször ismételt e részbeni legfelsőbb ígéretei, de maga a multévi országgyűlés utolsó ülésében hozott egyhangú határozat nyomán is, ('a nem magyar ajkú nemzeteknek a tökéletes jogegyenlőség és önkormányzat') utáni törekvéseiket kárhoztatni csakugyan nem lehet, sőt azokat méltányosoknak és jogosultaknak el kell ismerni; mégis tekintve azon tagadhatlan tényt, miszerint 1836-iki évtől kezdve 1848-ig, tehát 12 évekig tartott a magyar nyelvnek a többi országos nyelvek fölötti, bár ('méltatlan') de törvényes uralma, mely azonban 1849-től kezdve 1860-ig, tehát ismét tizenkétévi szakaszon át a német nyelv uralmának engedett; a számításból kihagyni lehetetlen, hogy valamint 1836-tól 1848-ig a magyar nyelv uralmát megszokván az ország leghatalmasb nemzete, azt csak nagyobb rázkódtatások folytán lehetne a teljes egyenjogúsággali megbarátkozásra birni, úgy az 1849-től 1860-ig terjedő másik tizenkétévi korszak alatt a rendes igazgatáshoz és törvénykezéshez szokván a föld népe, azt már most majdcsak lehetetlen, a tökéletes önkormányzattól elválhatlan tökéletlenebb hatósági szervezetre szoktatni.

Ezeket előrebocsátva, azt bátorodom indítványozni, hogy az országban tömegesen rendes lakással bíró nem magyar ajkú fenemlített nemzetek, jelesül a szerbek, románok, oroszok, tótok és németek számára szerveztessenek külön megyék vagy kerületek, de rendeltessenek alá ezen megyék, nem mint ez a régi kiváltságok alapján itt-ott kívántatik, közvetlenül csak a feje-

delemnek, vagy a nádornak, ^ahanem más megyék módjára az ország főkörmányzószékeinek, melyeknél épúgy, mint az országgyűléseken a tárgyalási nyelv az 1836-tól 1848-ig divatozott törvényes szokásnál fogva^a) kizárólag csak a magyar lehessen; mondassék ki, hogy e megyék az őket a dolog természeténél fogva megillető nemzetiségi, vallási, iskolai, alapítványi és gazdálkodási ügyek megvitatását ^dgyűlésekben, és pedig kizárólag nemzeti nyelvük használata mellett, gyakorolhatják^d), hogy azonban a megyei gyűlések az ugyancsak azon megyék számára megadandó királyi hatóságok bármilyen teendőikbe, s így a birodalom más részeiben már megállapított nyelv használatába sem avatkozhatnak, s hogy evégre a jó rend kívánalmaihoz képest nemcsak a megyei központi kormánytestület-, illetőleg a megyei főtörvényszékhez, hanem a többi örökös tartományok mintájára szervezendő járási hivatalok és bíróságokhoz is megkivántató tiszti személyzet Őfelsége, illetőleg Őfelsége legkegyelmesebb engedelmé mellett a nagyméltóságú helytartótanács és a megyei központi kormány, illetőleg a megyei főtörvényszék által fognak kijelöltetni.

Mondassék ki a nép megnyugtatóására, hogy a megyéken belől az egyházi ünnepek külső megülvése s a politicalai ünnepek megtartása a kerület felekezete- vagy szertartásához idomítottassék, hogy azonban más vallási vagy szertartási felsőbbiséget gyakorolni vagy vegyes felekezeti vagy szertartási községekben a netalán egyháziilag megkötött e részbeni szerződéseket megmásítani nem szabad; adassék meg minden vallásfelekezetenek vagy szertartásnak a fejlődéséhez szükséges önkormányzati jog, amennyiben ezt az illető felekezet vagy szertartás egyházi szerkezete megkívánja, de határozottassék meg egyúttal a mindenesetre szoroson fenntartandó királyi felügyeleti jog, ^ahogy az önkormányzat szabadosságá ne fajulhasson; engedményeztessenek minden ily kerületek számára^a) az érdekelt nemzet anyagi és szellemi jólétét előmozdító eszközök és biztosítottassanak végre az ország nem magyar ajkú amúgyis nagyobbára elszegényedett nemzetei arról, miszerint ők nemzetiség, nyelv és vallás dolgában önkormányzati joggal ruháztatandván fel, e tekintetben sem a kormány, sem az országgyűlések által akármi szín alatt megszorítottatni vagy más, nevezetesen a ^amagyar nyelv művelődésére irányított eszközök előteremtésére vagy segélyezésére szorítottatni soha sem fognak^a).

Ezen elvekhez képest az ország nem magyar ajkú nemzetek megnyugtatóására kiadandó szabadalmi levelek, kivételével azonban a szerb nemzetnek^{ff}), melynek igényei a legutóbbi ^akarlovici nemzeti gyűlésben¹¹ igen helyesen s tüzetesen formuláltattak^a)

ff) nemzetet. (*Opravené podľa Francisciho odpisu.*)

¹¹) R. 1861.

s külön tárgyaltnak, e következő szerkezettel lennének ellátandók:

I. F e j e z e t.

A z o r s z á g n e m m a g y a r a j k ú n e m z e t e k n e k külön megyék engedményeztetnek.

§ 1. Amennyiben a magyarországi románok, oroszok, éjszaki szlávok (tótok) és németek nagyobb számmal és nagyobb összefüggő tömegekben lakják e közös hazát: ezek számára szellemi és anyagi fejlődésük előmozdítása tekintetéből külön megyék engedményeztetnek.

§ 2. E megyék, kiterjedésükre nézve a megnevezett egyes nemzetek által lakott területet foglalják magokban úgy, hogy a más nemzetiségek között elszórt s így az egész nagy tömeggel össze nem függő községek figyelmen kívül hagyandók, kivételével azonban a szepesi szászoknak, minthogy ezek már most is nagyobbrészt elkülönítve a többi nemzetiségektől külön törvényhatóságot képeznek.

§ 3. A szepesi szász^{g)} provincia kivételével, melynek mostani szerkezete fentartatik, illetőleg a többi szepességi német községekre is kiterjesztetik, a többi nem magyar ajkú megyék nagyobbszerű járásokra, ezek pedig, amennyiben ezt a szükség megkívánná, a más megyékben divatozó alszolgabirói járáshoz hasonló szakaszokra osztandók.

§ 4. Minden ily megye külön (örszentet választ^{c)} és Ófelségőtől külön pecséttel fog elláttatni.

II. F e j e z e t.

A n e m m a g y a r a j k ú m e g y é k k é p v i s e l e t é r ől.

1. A k é p v i s e l e t s z e r v e z e t é r ől é s h a t á s k ö r é r ől.

§ 5. A megye^{h)} a megyei közgyűlés által képviseltetik.

§ 6. A képviselőhatásköréhez tartozó ügyek részint a közgyűlés, részint annak állandó választmánya által gyakoroltatnak.

§ 7. A közgyűlés áll:

a) a megye területén állandó székhellyel bíró érsekekből, püspökökből, superintendensekből és coadiutorokból, a megyén belől székelő káptalanok vagy consistoriumok két-két képviselőiből, minden szerzetes rendeknek állandóan a megyében lakó valóságos apátjaiból, archimandritaiból, prépostjaiból és igumenjeiből, a megyében állandó székhellyel ellátott püspöki helyettesekből (vicarii generales vel foranei), főesperesekből (archidiaconi vel protopresbyteriⁱ⁾), alesperesekből vagy seniorokból és a zsidók megyei főrabbijából.

^{g)} száz

^{h)} Prefreté: minden ügyekben

ⁱ⁾ protobresbyteri

b.) a megye területére kinevezett királyi iskolai főigazgatóból.

c.) A megyei főtörvényszékhez kinevezett állami főügyészből és a járások minden főnökeiből.

d.) Minden nagyobb földbirtokosból, ki legalább 2000 osztrák értékű forintnyi országfejedelmi földadót fizet, és egy képviselőjéből minden, legalább 4000-ftnyi adót fizető szabad, vagyis oly községnek, mely minden földesuri jogot maga gyakorol, (há-
bár 10.000 léleknyi lakossága nincsen¹⁾).

e.) A járásonként hatévi időszakra körülbelül minden 10.000 lélek után, és pedig az 1861-ik évi országgyűlési követválasztások ügyében keletkezett legfelsőbb szabályok szerint szabadon választandó képviselőkből; megjegyeztetvén, hogy minden képviselő mellé egyszersmind egy pótképviselő választandó, mely az előbbinek akadályoztatása esetére annak helyét azonnal elfoglalhassa.

§ 8. A közgyűlés vezénylete a megye kormányzóját és ennek akadályoztatása esetére annak helyettesét illeti.

§ 9. A közgyűlés tagjai utasítást el nem fogadhatnak és szavazati jogukat csak személyesen gyakorolhatják.

§ 10. A közgyűlés rendszerint minden évben egyszer fog megtartatni a megye székhelyén, melyet minden nemzet számára Őfelsége fog kijelölni.

§ 11. A közgyűlés tagjai beléptük alkalmával leteszik a megyei kormányzó kezébe azon eskü helyét potló fogadást, miszerint Őfelségéhez hűk és engedelmesek maradandnak, a törvényeket megtartandják és kötelességeiket minden tekintetben pontosan teljesítendik.

§ 12. A megyei kormányzó összehívja a közgyűlést, elnököl s vezeti a tárgyalásokat abban. Ő van hivatva a közgyűlés felosztatására is, ha vagy a teendők bevégezvék vagy rendetlenségek támadnak, vagy eziránt Őfelségének meghagyása beérkezett.

§ 13. A közgyűlés hivatva van a törvény értelmében (3-ae:2) a megye egész területére nézve (a)statutumokat alkotni, az ily statutumok életbeléptetése azonban (c)Őfelsége^{c)} szentesítésétől van feltételezve.^{a)}

§ 14. A megyei statutumok kiterjeszthetők:

a.) a földmivelés minden ágaira, ideértve a mezei gazdasági és erdészeti iskolákat is;

b.) a nyilvános építkezésekre, amennyiben ezek megyei eszközökkel létesíttetnek vagy fentartatnak;

c.) a megye által dotált vagy fentartott jótékony és más humanisticus intézetekre;

(^ad.) a járások netán szükségesnek mutatkozó képviseletére és szerkezetére, valamint a községi ügyekre általjában;^{a)}

(1—1) Dodané inou (Dobrjanskij) rukou. (Francisciho odpis nemá.)

e.) az egyházi és iskolai ügyekre, kivételével azonban a vallásfelekezetek vagy szertartások egyházi belkormányzatának;

f.) a megyei költségelésekre és kiadásokra, ideértve természetesen:

a.) a megye vagyonának kezeléséből vagy a megye megadóztatásából és hiteléből eredő bevételeket;

β.) a megye minden rendes és rendkívüli kiadásait;

γ.) az előfogatásra és a hadsereg beszállásolására, amennyiben azt az ország törvényei megengedik;

h.) minden egyéb, a megye jólétét vagy szükségeit érdeklő intézkedésekre, (amennyiben azok külön királyi rendeletekkel a közgyűléshez utasíthatnak^a).

§ 15. Azonkívül hivatva van a közgyűlés:

(^aa.) tanácskozni a fenálló törvények és intézményeknek a népeességre vonatkozó hatásáról^a);

(^ab.) a népeességnek jóléte és szükségei tekintetéből indítványozni célirányos törvényeket^a);

c.) javallatokat kidolgozni minden ügyekben, melyek iránt a kormány által felhívatik.

(^a§ 16. A közgyűlés önállólag (^crendelkezik^c) a nemzeti litteratura minden ágainak emelése tekintetéből.^a)

§ 17. A közgyűlés önállólag rendelkezik a megye mindenemű vagyonáról és az abból keletkezett vagy fentartott alapokról és intézetekről; oly határozatok foganatosításánál azonban, melyek valami vagyon elidegenítését vagy elzálogosítását céloznak, megkivántatik Ófelségének előleges beleegyezése.

§ 18. A közgyűlés önállólag rendelkezik azon eszközök tekintetéből, melyeket a megyei vagyon utáni jövedelmek netaláni csekélysege miatt (^afelhasználandóknak vél arra, miszerint a megye célját tökéletesen elérhesse^a).

E tekintetben jogában áll a közgyűlésnek az egész ország által országgyűlésileg kivetendő országos földtehermentesítési és országgyűlési adópótlékon felöl az országfejedelmi adó után számítandó 5 száztolit megyei pótagó gyanánt kivetni, ha pedig nagyobb pótagóhoz vagy másnemű megyei adóztatásokhoz nyúlmi kívánna, Ófelsége beleegyezését szorgalmazni.

§ 19. Külön királyi rendeletek fogják időről-időre meghatározni a közgyűlésnek a közadó és az országos földtehermentesítési (^jvagy országgyűlési^j) pótlék körüli közremüködő és ellenörködő, jelesül a kivetésre, beszedetésre és beszállításra vonatkozó teendőit, itt azonban már előlegesen is megjegyeyztetvén, hogy egyedüli kivételével az egész országot terhelő földtehermentesítési és országgyűlési pótagónak, más akárminemű pótagókkal e megyék, (^aközgyűlésileg adandó beleegyezésük esetén kívül, terhelhetni, jelesül más nyelvek és nemzetiségek művelése céljából fenálló vagy jövőre felállítandó bármi néven nevezendő intézetek^a) segélyezésére szoríttatni sohasem fognak.

§ 20. A közgyűlés választja állandó választmányának tagjait és azok helytteseit, önállólag rendelkezvén ezek netaláni (^ahivatali átalányairól^a); a közgyűlés önállólag rendelkezik az állandó választmány mellé adandó tiszti és szolgálai személyzetről, ennek kineveztetése, netaláni fenyítettése, fizetvénye és nyugdíjazása körül megtartandó eljárásról és a hivatali utasítás alapelveiről.

§ 21. Átaljában hivatva van a közgyűlés gyakorolni mindazon jogokat, melyekkel más megyei vagy kerületi közgyűlések bírnak, amennyiben e jogok gyakorlatára vagy állandó választmányát, vagy a (^ajárási kisgyűléseket^a) felhatalmazandóknak nem találná; a kormányhatalomnak fenntartott szorosán vett végrehajtási, illetőleg közigazgatási és törvénykezési ügyekben azonban a közgyűlés bárminemű közvetlen befolyást vagy csak beavatkozást is nem gyakorolhat.

§ 22. Az állandó választmány, mint a közgyűlés igazgatási és kiviteli közege, egyszersmind a közgyűlésnek minden jogi ügyekbeni képviselője, áll a megyei kormányzó vagy helyettesének elnökte alatt legalább négy és legfőlebb nyolc, a közgyűlési tagokból szavazattöbbséggel megválasztott ülnökökből, vagy azoknak ugyanoly számmal megválasztott helyetteseikből.

§ 23. Az állandó választmány és annak póttagjainak működésük ideje, mely alatt a megye fővárosában vagy annak közelében tartózkodni kötelesek, lejár ugyan az őket megválasztó közgyűlés idejével, tart azonban a gyűlés lejárt szakán túl még addig, míg az új közgyűlés más választmányt választott.

§ 24. A választmány teendői, valamint az azok körüli ügykezelés közgyűlésileg fognak elhatározatni, a közadó és országos pótlékok körüli teendői pedig a kormány által fognak időről-időre megszabtatni.

2. A képviselőlet ügykezelése.

§ 25. A közgyűlés a hatásköréhez tartozó tárgyakat rendes ülésekben tárgyalandja. Az ülések megrendelése, megnyitása és elosztatása a megyei kormányzó hatásköréhez tartozik.

§ 26. Az ülések nyilvánosak, de tartathatnak kivételkép bezárt ajtóknál is, ha vagy az elnök, vagy legalább öt gyűlési tag kívánatára a hallgatóság eltávozta után a közgyűlés azt határozza.

§ 27. A tanácskozmány tárgyai közgyűlés elé kerülhetnek:

a.) vagy mint kormány eléterjesztései az elnök által;

b.) vagy állandó, vagy más külön célra közgyűlésileg kirendelt választmány által eléterjesztendő munkálatok alakjában;

c.) vagy a közgyűlés egyes tagjai indítványa folytán.

Ezen utóbbi, c) alatt érintett önálló, tehát nem az a) és b) alatt említett előterjesztésekre vonatkozó indítványok előlegesen írásban az elnöknek átadandók és választmányi tanácskozás alá veendő, hacsak az elnök kisebbszerű tárgyaknál kivételképen a közvetlen tanácskozást meg nem engedi.

Indítványok, melyek a közgyűlés hatáskörén túl mennek, elnökileg kizárandók minden tanácskozásból.

§ 28. Az elnök szabja meg a tanácskozás alá bocsátandó tárgyak sorozatát, néki azonban kötelessége mindenekelőtt a kormány eléterjesztéseit, illetőleg rendeleteit tanácskozás alá vétetni.

§ 29. Ha a közgyűlés a kormánytól kíván felvilágosításokat, azok megadását az elnök eszközli.

§ 30. Minden közgyűlési határozathoz a jelenlevők abszolút többsége megkivántatván, az indítvány megbukottnak tekintendő, mihielyt a szavazatok mindkét részen egyenlők.

§ 31. A szavazás rendszerint szóbeli, az elnök belátására bizatván ehelyett vagy az egyszerű felkelés és ülve maradást, vagy kivételképen a titkos szavazást is megrendelni.

§ 32. Az ülési ^(^ajegyzőkönyvnek közgyűlésileg elhatározandott alakban közzeendők^a), az elnök által pedig a magy. kir. Helytartótanács utján Ófelségéhez felterjesztendők.

§ 33. A közgyűlés csak a magyar koronához tartozó megyék vagy kerületek ^(^aközgyűléseivel léphet közvetlen írásbeli érintkezésbe^a), küldöttségeket el nem fogadhat, de folyamodványokat sem máskép, mint rendes tagjai kezeiből.

A közgyűlés Ófelségéhez küldöttségeket csak előleges legfelsőbb engedelem mellett indíthat útnak.

§ 34. Az állandó választmány a reá bizottakat csak rendes ülésekben tárgyalhatja.

Minden határozat érvényességéhez a rendes vagy póttagok legalább két harmadának jelenléte okvetlen megkivántatik, de az érvényes határozatot is, ha ez vagy a közjót nyilvánosan veszélyeztetné, vagy a fenálló törvényekbe ütköznék, köteles az elnöklő megyei kormányzó megállítani mindaddig, mig az e tekintetben rögtön kikérendő legfelsőbb utasítás le nem érkezik.

§ 35. Érintkezni szabad az állandó választmányoknak egyedül azon közgyűléssel, melynek kifolyása, hirdetésekét eszközölhet pedig egyedül a reábízott ügyekben.

Küldöttségeket az állandó választmány el nem fogadhat, de folyamodványokat tárgyalhat.

§ 36. A közgyűlések és az állandó választmányok tanácskozási és kezelési nyelve ^(^ckizárólag^c) az illető nemzetiség nyelve.

III. F e j e z e t.

A nem magyar ajkú megyékben felállítandó királyi hatóságokról.

§ 37. A törvényhatóság élén áll az Ófelsége által kinevezett ugyanazon kormányzó, ki a fenebbiek szerint a közgyűlések vezényletével van megbízva s kinek fizetését s más járulékait Ófelsége fogja esetről-esetre meghatározni.

§ 38. A kormányzó felterjesztése folytán fog Ófelsége által megállapíttatni és kineveztetni az oldala mellé rendelendő köz-

ponti kormány és a megyei (főtörvényszék^c) személyzete, megjegyeztetvén, miként úgy a megyei kormánynál, mint az attól független megyei főtörvényszéknél állandosítandó ülnökök, illetőleg előadók egyike mindég a megyében divatozó vallás vagy szertartás papságából fog kinevezetni.

A törvényhatóság székhelye ugyanaz, mely a megyei közgyűléseké.

§ 39. Közvetlen a megyei kormányzó, illetőleg a központi megyei kormány alatt állanak a királyi járásfőnökök, illetőleg járáshivatalok, a megyei főtörvényszék alatt pedig állanak a királyi járási társas- s egyesbíróóságok.

E hivataloknál rendszeresítendő állomások is úgy töltenek be kinevezés útján, mint ez a központi kormány, illetőleg főtörvényszék személyzete iránt fenebb említettett.

§ 40. Nagykiterjedésű, vagyis oly járások, melyek számára külön társasbíróóság szervezése szükségesnek mutatkoznék, szakaszokra osztandók, és ez utóbbiakban szakaszhivatalok felállítandók.

§ 41. Ehez képest rendszerint minden, akár közigazgatási, akár bírósági ügyek elsőfolyamodásilag a járáshivataloknál, illetőleg járás- vagy társasbíróóságoknál, föllebbezés útján pedig a megyei központi kormánynál, illetőleg a megyei főtörvényszéknél intézendők el és innét, amennyiben két összehangzó határozat vagy ítélet a fenálló törvények vagy (szabályok^c) értelmében ellent nem áll, az ország főkormánysszékeihez föllebbezhetők.

§ 42. Oly ügyek, melyek szabályszerűleg Ófelsége legfelsőbb határozata alá esnek vagy elsőfolyamodásilag már a királyi curia intézkedéseinek vannak fenntartva, ezen utóbbihoz, illetőleg a m. k. Helytartótanács útján Ófelsége elébe terjesztendőek.

§ 43. Mindezen hatóságok számára Ófelsége által ki fognak adatni a hivatali utasítások, megjegyeztetvén, miként ezekben a hivatalos és népnyelv használata körül (ugyanazon határvonal fog megtartatni, mely a birodalom többi örökös tartományaiiban tetteleg máris fenáll s gyakorlatilag kielégítőnek mutatkozik^a).

IV. F e j e z e t.

Toldalék a vallásfelekezetek, illetőleg a különböző szertartások tárgyában.

§ 44. A római katolika vallás szerkezete a fennebbiek által mi módosítást sem szenvedvén, annak minden tekintetbeni viszonyai, úgy mint jelenleg fenállanak, maguk épségében maradnak ezentúl is.

§ 45. A görög katolikus románok számára meglévén már állapítva, (ásót életbe is léptetve a mitropolia^d): annak hatáskö-

réhez tartozand az egyház netaláni szükségeit a kormány tudomására hozni, illetőleg a szükséges intézkedéseket a kormánynál kieszközölni; megjegyeztetvén, miként ^agondja lesz a kormánynak, hogy a visszakapcsolt részek, valamint a Szatmár-, Marmaros- és Ugocsa-megyei egyesült románok számára Nagybányán vagy Somkúton egy új püspökség felállíttassék.^{a)}

§ 46. A görög katolikus oroszok ohajtása ^amiszerint számukra is Magyarországon belől, jelesül Ungvárt mitropolia alakíttassék, s a régen megvolt marmarosi püspökség Huszton és a munkácsi archimandria felélesztessék, valamint a ^cpüspököknek a papság és nép általi választása^{c)} ismét életbe léptetessék, külön úton, és pedig egyetértőleg a romai szentszékkal lévén tárgyalandó^{a)}: e tárgyalás eredménye maga idején az illető megyei közgyűléssel tudatni fog.

Időközben a megyei közgyűlés ^ckeleti szertartású tagjai^{c)} és a megye határán kívül eső minden alesperestség egy egyházi és egy világi képviselője fognak az idősb püspök elnöklete alatt ^aaz egyházi méltóságok betöltése és más, az egyházi igazgatást érdeklő ügyek iránt kihallgattatni.^{a)}

A kormánynak különben gondja lesz arra, miszerint a pestbudai gör. kath. plébánia ügyében mielőbb kedvező s valamint az oroszokat, ugy a románokat is kielégítő határozat hozassék.

§ 47. A görög nem egyesült hitfelekezet egyházi rendezése az amúgy is szokásos nemzeti gyűlésben, mely mielőbb fog összehivatni, lévén kezdeményezendő: itt egyelőre is már megjegyeztetik, miként a kormány részéről egy görög nem egyesült külön ^aromán mitropolia megállapítása ellen nehézség fenn nem forog^{a)} s miként a kormány kész ugyanazon módon, mint ez jelenleg a protestáns egyház irányában gyakoroltatik, a görög nem egyesült egyháznak is évenként bizonyos pénzsegélyt nyújtani.

§ 48. A nem magyar ajkú, jelesül a román és orosz megyéken belől az egyházi ünnepek külső megülése, valamint a politicalai ünnepek megtartása ^aa keleti szertartás kívánalmaihoz idomítandó ugyan^{a)}, a netalán tisztán más felekezethez vagy szertartáshoz tartozó községekben azonban a jelen divatozó szokás megtartandó, a vegyes felekezetű vagy szertartású községekben is, a netalán egyháziilag megkötött e részbeni szerződések továbbra is érvényben hagyatván.

Budán, 1864-ik évi marcius ho 19-én.

Dobrzanszky Adolf mp.

Ezen külön véleményhez csatlakozik

Francisci János,
m. k. h. t. t.

A többség határozata a nyelvek használata iránti részletes utasítás kidolgozása ellen szolván, e l v b e n ezen külön szavazathoz csatlakozom, fentartván mégis magamnak a jogot az efelett netalán következő részletes tanácskozmány alkalmával

ugyanazon szavazat némely pontjaira nézve saját javallataimat előterjeszteni.

Dr. Mandits Tódor,
m. k. helyt. tan. tanácsos.

55.

V Budíne dňa 28. marca 1864.

Separátne vótum G. Mihályiho k návrhu úpravy kr. miestodrž. rady vo veci užívania nemad'arských rečí v úradoch.

Pôv. čistopis (v. r.) v R., č. 4847/1864 (v 16632/1865-II. 9.). Na rube: X. 171. Prehlásky, i, i normalizovane.

V é l e m e n y

a magyar hivatalos nyelvnek a különböző nyelvi hasonjoguság elve alapján miképi használata iránt az 1860-ik évi október hó 20-án kibocsajtott diploma¹, aznapon azonidejű udvari cancelarhoz küldött legmagasabb kir. irat, valamint a jelen ideig kibocsajtott részint királyi leiratok, részint udvari rendeletek tartalmak szerint, még a magyarországi törvényhozás e részben véglegesen intézkednék, e következő rendszabályok szoros megtartás és azokhoz való alkalmazás véget lenének az országba kibocsajthatandok.

A nagyméltosagu magyar királyi helytartótanács 1863-ik évi 38,376. szám alatt a nyelvi kérdések elintezésekre kiküldött kebelbeli bizotmányoknak véleménye, amely a multévi fentebbi szám alot a legfelsőbb helyre is felterjesztetett², minden tett nehézségeknek elosztatása és ferde magyarazatoknak elmelőzések tekintetéből ekkép lenne modositando, illetőleg bővítendő:

Az 1-ső szakasz maradna a maga epségebe.

A 2-ik, 3-ik, 4-ik és 5-ik szakaszok helyébe annak idejébe, amikor a köztanacskozás szabalyoztatni fognak, lépnenek életbe a magyar nyelv használata iránt a mult 1861-ik évi majus hó 18-an az 5911-ik³, ezévi december hó 20-rol a 18250-ik⁴, valamint az 1862-ik évi junius hó 10-rol a 9114⁵ számok alatt leküldött királyi kegyelmes rendeletek egész terjedelmükben.

A 6-ik szakasz maradna.

A 7-ik szakasz ekként bővitetnek:

7-ik szakasz.

Bármely törvényhatóság területén divatozo nyelven fogalmazot beadvány, ugy a legmagosabb kézirat, mint az 1863-ik

¹⁾ Vid' č. 1 tu.

²⁾ Vid' č. 52 tu.

³⁾ Správine: 5921. Povolenie rum.-mad'. zápisnic stolici Zarándskej.

⁴⁾ Vid' č. 17 tu.

⁵⁾ Povolenie r.-m. záp. vidieku Kővár.

evi martius 29-en a 4108-ik szám alatt kiadott udvari rendelet⁶ értelmébe (^aa felektől vagy képviselőitől akar közigazgatási, akár törvénykezési ügyekben elfogadando es rendesen tárgyalando; nem tevén kivételt ezen szabaly alol az inditandó perek, bár rendes, bár szobeli és irasbeliek légyenek, sem a keresetlevél után beadando periratokra, melyek a per folyamotyához tartoznak.^{a)}

A 8-ik szakasz kimaradna és lenne helyébe a 9-ik.

8-ik szakasz:

A volt 9-ik szakasz lenne egész terjedelmébe.

A 10-ik szakasz lenne ekként

9-ik szakasz:

Minden végzés, határozat és ítélet, mely az első szakaszban megnevezet hatóságok által (^bközvetve vagy közvetlenül a felekhez^{b)}) intéztetnék, a beadvány nyelvén szerkezendő és kiadando; a legmagosabb kézirat és az 1863-ik evi martius 29-ről a 4108-ik számú rendelet⁶ értelmébe.

A 11-ik szakasz lenne ekként:

10-ik szakasz.

A nevezet hatóságok és törvényszékek tisztviselői, amidőn vagy saját, vagy felsősegek határozatait, végzéseit és íteleteit a felel vagy községekel közölni hivatva vagynak, azokat szinte a felek saját vagy a községek ügykezelési nyelvén fogják kiadni. (Legmagosabb kézirat).

11-ik új szakasz:

A bevégzet perekben, a foglalási, zálogolási, becslési és vegrehajtási jegyzőkönyvek, (^anemkülömben az árverési hirdetések a keresőlevél nyelvén szerkezendők.^{a)}

A 12-ik szakasz ekként lenne:

12-ik szakasz:

Minden az első szakasz értelme alá nem eső községek és testületek ügyeiket és bármi tárgyban a hatósághoz es hatósági tisztviselőkhez intézet beadványaikat és (^bjelentéseiket^{b)}) saját nyelvükön előterjeszthetik — az 1863-ik evi 4108-ik számú udvari rendelet⁶ szerint.

13-ik új szakasz:

Mihez képest a nem magyar ajku városi és falusi községekben községi nyelvül (^aazon nyelv tekintendő, melyel az illető városi vagy falusi lakosagnak többsége él; vegyesajku városi vagy falusi községekben^{a)}) pedig, ha a felek a község nyelvét meghatározni nem tudnák, a mult 1862-ik evi aug. 20-a a 12632-ik szám alatt kelt kegyelmes udvari rendelet⁷ szerint szótöbbség utjan mindenkor a hatóság felügyelete alatt fog meghatározatni.

(a—a) Zdôraznené (svislou čiarou) po strane.

(b—b) Podčiarknuté.

⁶⁾ Vid' č. 49 tu.

⁷⁾ Vid' č. 41 tu.

14-ik új szakasz:

Oly városi vagy falusi községekben, hol a közsegi hivatalos nyelv nem a magyar lenne, minden ^aközségi, egyházi és iskolai ügyekről vezető jegyzőkönyvek a község nyelvén szerkezendők; valamint minden községi szamodások, úgy a közsegi hatósághoz tartozando mindennemű ügyletek^a) a község nyelvén intézendők; a tisztviselőség által ezekhez küldendő rendeletek és meghagyások is a község nyelvén szerkeztessenek.

Kelt Budan, martius ho 28-an 1863-ik esztendőben.

Mihályi Gábor,
magyar királyi helytartótanacsi tanácsos.

56.

V Budíne dňa 19. mája 1864.

Gr. M. Pálffy, uh. miestodržiteľ, predostiera svoje nesúhlasné pripomienky k Dobržanského separátnemu vótu (č. 54 tu).

Pöv. koncept (s opravami a doplnkami Schaeferovými) v R.-P., č. 3915/1864 III. Na 1. strane: Revízia: Láta: Hueber 18/5; aprob.: Pálffy 19/5. Na vrchnom okraji 1. str. a na rube: Ad Num 4847/1864.

K. k. ^aapost.^a) Majestät!
^aAllergnädigster Herr.^a)

Indem ich den alleruntertänigsten Vortrag des k. u. Statthaltereirates, die Klagen der romanischen Bewohner des Arader Komitates belangend, treugehorsamst vorlege, ^aund betreff der darin angeregten Zusammenfassung der einschlägigen ah. Verordnungen nur in dem nicht gehofften Fall einraten könnte, wenn ein Landtag sich für längere Zeit als untunlich erweisen sollte, indem vor Beendigung des Landtages keine Bestimmung als geeignet befunden werden wird^a), glaube ich die ah. Aufmerksamkeit E. M. besonders auf das beiliegende Separatvotum des Hofrates Dobržansky lenken zu müssen und erlaube mir rücksichtlich der Hauptmomente dieses weitläufigen Operates Einiges pflichtschuldigst anzuführen, ^adamit aus dem Hinaufgelangen dieses Schriftstückes ohne meinen Gegenbemerkungen nicht eine Billigung von Vielen darin Enthaltene, was weit über die Bestimmungen der ah. Handbillette vom 20. Oktober 1860. hinausgreift und ungerechtfertigte Verdächtigungen enthält, — gefolgert werden könne.
Dobržansky stellt den Satz auf:

(a—a) Dodatky a opravy Schaeferove.

I.

Dass die Klage wegen Unzulänglichkeit der in Hinsicht auf den Sprachgebrauch und die Gleichberechtigung der Nationalitäten bisher erlassenen Vorschriften allgemein und begründet sei, und sagt, dass der Umstand, wornach von manchen Gegenden noch immer Klagen einlaufen, nur so viel beweiset, dass die dortige Bevölkerung noch nicht alle Hoffnung aufgegeben, während in anderen Gegenden bereits selbst die Hoffnung völlig erloschen ist, oder richtiger gesagt, nur auf grossartige Veränderungen gelegt wird, und hierin liegt eigentlich, wie er meint, die dem Lande drohende Gefahr, welche bei dem bestehenden systematischen Drucke Tag zu Tag zusehends und derart wächst, dass, wofern nicht eine schleunige und gründliche Hilfe kömmt, dieselbe in kurzem alle Grenzen überschreiten wird.

Die Gründlichkeit der Klage leitet er von dem Umstande ab:

1. Dass die Autonomie der verschiedenen Nationalitäten vor Zeiten durch königliche Privilegien gegen jeden fremden Einfluss sichergestellt war, und weil mehrere weit geringfügigere und der Gesetzgebung vorbehaltene Fragen, wie die der Ablösung der Gründe^{b)}, des Nationalmuseums und Theaters, der ungarischen Academie u. s. w. ausschliesslich im Interesse der magyarischen Nationalität bereits ihre Lösung gefunden, obschon sie bei weitem nicht so dringend, als die Nationalitätsfrage waren. Da aber die Ablösung der Remanentialgründe nicht im Interesse der ungarischen Nationalität, sondern zur Aufrechthaltung der Eigentumsrechte, respektive im Interesse des Landes und zur Verhinderung des Communismus angeordnet wurde, so muss obige Behauptung des Hofrates *Dobržansky* gleichsam als eine verwegene Rüge der allerhöchsten Verfügungen bezeichnet werden.

Hierauf die, den Sprachgebrauch betreffenden Verordnungen einer scharfen Kritik unterziehend, behauptet D-y, dass die späteren Präsidial- und Regierungserlässe viel beschränkter seien, als das ah. Handschreiben vom 20. *October* 1860, welches, so wie die darauf erflossenen Hofdekrete vom Jahr 1861 einen weit grösseren Spielraum zur Entwicklung der Nationalität gewährt hätten, und führt unter andern als Beispiel das Hofdekret vom 1. *September* 1862 Z. 13823 an, womit die, auf Ausschliessung der ungarischen Sprache abzielenden Beschlüsse des Zaränder Komitats cassirt wurden. Ferner behauptet er, dass bei diesen späteren Weisungen die bei Gelegenheit der Einverleibung der serbischen Wojwodschaft geäusserte ah. Absicht E. M. nicht beachtet worden wäre, wornach die dortige Bevölkerung hinsichtlich ihrer Nationalitäts- und Sprachansprüche besonderer Begünstigungen teilhaftig werden sollte, im Gegen-

^{b)} *Pretrété*: Remanential (gründe)

teil sei den Städten Zombor, Neusatz u. s. w. und den serbischen Bischöfen der Gebrauch ihrer Nationalsprache untersagt worden; endlich seien die bezogenen Erlässe auch deshalb nicht befriedigend, weil Ungarn kein selbständiger Staat, sondern nur ein Teil der österreichischen Monarchie ist, daher es die hier wohnenden Nationalitäten schmerze, dass während die Ansprüche ihrer in den kaiserlichen Erbländern wohnenden Sprachverwandten möglichst befriedigt sind, hier nicht einmal eine praecise Sprachgebrauchsvorschrift erfolgt, vielmehr die zeitgemässe Entwicklung der Landesbewohner blos dem Takte der Beamten anheimgestellt worden sei.

2. Zum weiteren Beweis der Gründlichkeit der Klage gibt er an, dass die betreffs der Nationalität erlassenen Verordnungen — obschon an und für sich ungenügend — von Seite der Behörden nicht befolgt, Angehörige anderer Nationalitäten nicht befördert, durch die Komitatsleiter dem Sprachgebrauche allenthalben Hindernisse gelegt, und solche dennoch nicht bestraft werden. Für diese Beschuldigungen jedoch führt Votant weder spezielle Tatsachen noch sonstige Beweise an.

Aus diesen Prämissen folgert Dobržansky:

II.

dass die bisher befolgte Richtung in Hinkunft beseitiget, das Land aber völlig neuorganisirt und bei dieser Gelegenheit festgestellt werden müsse:

1. wechen Nationalitäten,
2. in welcher Form, und
3. was zu verleihen sei?

Ad 1). glaubt er, seien in der Nationalitätsfrage für die Deutschen, Serben, Romanen, Ruthenen und Slaven ganz besondere Institutionen erforderlich.

Hierbei wird treuehorsamst bemerkt, dass die Deutschen hierzulande nie noch eine Klage wegen Unterdrückung ihrer Sprache oder Nationalität geführt, noch jemals gerechte Ursache dazu gehabt haben.

Ad 2). Betreffs Form der beabsichtigten Institutionen gibt Votant Folgendes an:

Die Gleichberechtigung der Nationalitäten bestand bis zum Ende des 17-ten, ja in mancher Beziehung bis zum Ende des 18-ten Jahrhunderts; die Suprematie der ungarischen Nation und Sprache aber habe sich nur im Jahre 1836 zur Giltigkeit erhoben. Der Wirkungskreis der Obergespäne und Komitate sei von den Königen, und zwar nicht durch organische Gesetze, sondern mittelst Verordnungen den Zeitverhältnissen gemäss bald erweitert, bald beschränkt; manche Komitate mit königlichen Privilegien an Erbbergespäne geschenkt, andere jahrhundertlang unter Heerführern oder Festungscommandanten belassen; manche Gemeinden, Gegenden, Feste, Städte u. s. w.

mittelst Privilegien von der Komitatsgerichtsbarkeit losgezählt und mit Selbstverwaltungsrecht beschenkt worden, wobei Votant eine lange Reihe der, solche Privilegien erteilenden Könige mit dem Zusatze anführt, dass gegen derartige Privilegien nie eine gesetzliche Einsprache von Seite des Landes erhoben worden sei.

Insbesondere nennt er die Ruthenen, als welche seit uralten Zeiten unabhängig von den Komitaten durch selbstgewählte Wojwoden, Bischöfe und Versammlungen, unter Botmässigkeit des Palatins nach ihren nationalen Sitten und Gebräuchen verwaltet gewesen wären; und zum Beweise, als sei die ruthenische Wojwodschaft seit Anbeginn des Landes selbständig gewesen, citirt er pag. 35. eine Menge von Gesetzen, hinsichtlich welcher jedoch zu bemerken kommt: dass in allen diesen Gesetzen nicht eine Silbe von der angeblichen Unabhängigkeit der Ruthenen enthalten ist, ja die Art. 6:1572, 30:1649, 67:1659, 52:1681, 24:1687 nicht einmal Erwähnung der Ruthenen machen, noch einen Bezug auf dieselben haben. So z. B. bezieht sich der Art. 52:1681 auf die Helene Zrínyi, Gattin des Emerich Tökölí, als Besitzerin der Festung Munkács, welche wohl keine Ruthenin war; der 24:1687 spricht vom Bereger Komitate, aber nicht von den Ruthenen etc. Dagegen ist es eine historische Tatsache, dass die Ruthenen nach III:tit. 25, und 1514:14. wegen Teilnahme an dem allgemeinen Bauernaufstande gegen die Herrschaften nicht nur das freie Übersiedlungsrecht verloren haben, sondern gleich allen andern Bauern im Lande, zu ewiger Knechtschaft verurteilt wurden.

Auch scheint die Angabe, als wenn die Ruthenen ihre Bischöfe selbständig gewählt hätten, nicht unwiderlegbar zu stehen, indem ruthenische Schriftsteller, namentlich Karl Mészáros („A magyarországi oroszok története“ — Pest 1850), sich auf Bazilovits (Tom. I, pag. 32) berufend, erklärt, dass schon der erste ruthenische Bischof Joannes, sowie dessen Nachfolger Ladislaus vom Ferdinand I, ferner Hilarius von der Königin Isabella, verwitwete Zápolya, späterhin Hodermarszky von Josef I, endlich aber Bacsinszky von Maria Theresia zu Bischöfen ernannt worden sind, was auch nach I. tit. 11. wohl nicht anders sein kann, indem das Recht, Bischöfe und Prälaten zu ernennen, zu den Majestätsrechten des apostolischen Königs von Ungarn gehört; weshalb ich dem Ansinnen des Votanten, dass die freie Wahl der Bischöfe durch das Volk wieder ins Leben gerufen werde, durchaus nicht beistimmen kann.

Wäre übrigens die prätendirte Unabhängigkeit der Ruthenen, wie eben D-y wissen will, bis zum Jahre 1746 wirklich bestanden, müsste man wohl unbegreiflich finden, wie dieses Volk trotz seiner angeblich Jahrhunderte hindurch behaupteten Freiheit und Selbständigkeit gar keinen nationalen Geist und Character entwickelt hat, ja nicht einmal einen Bürgerstand auszu-

bilden je imstande war, sondern bis zum heutigen Tage in seiner ursprünglichen Einfachheit verblieben ist.

Was nun die angeführten vielseitigen, durch *königliche* Privilegien verliehenen Befreiungen und sonderlichen Einrichtungen anbelangt, kann zwar deren vorzeitige Existenz nicht in Abrede gestellt werden; aber so, wie deren Ursprung zunächst den Wirren längst verschollener Zeiten und der Schwäche der Regenten zugeschrieben werden muss, so ist andererseits nicht zu leugnen, dass solche ausnahmsweise Institutionen die öffentliche Administration unendlich erschwert, ja beinahe unmöglich gemacht haben, und daher kam, dass die Legislation — wie selbst D-y pag. 36 einbekennt — die meisten derselben gesetzlich abrogirt, namentlich auch die Vermehrung der *königlichen* Freistädte durch den Art. 17:1687 ausdrücklich eingestellt hat.

Was über die von den vaterländischen Gesetzen abweichenden Institutionen Kroatiens und Slavoniens gesagt wird, kann hier aus dem Grunde nichts beweisen, weil diese Königreiche nie dem Mutterlande einverleibt, sondern von jeher nur *Partes adnexae* waren.

Votant findet die Aufhebung solcher Fremdnationalinstitutionen sehr bedauerlich, weil, wie er sagt, der König in derselben immer die sicherste Stütze gegen zügellose Untertanen gefunden hat, während in neuester Zeit auch die ehemals privilegierten Völker zur Opposition übergegangen und zu ersten Helden der Revolution geworden sind. Übrigens sei es gewiss — sagt er — dass die Errichtung und Organisirung von Jurisdictionen immer zu den Rechten des Landesfürsten gehört hat, hingegen dem Landtage nur die Inarticulation der privilegierten Gerichtsbarkeit zukam; daher nur die Frage noch zu entscheiden sei, inwieferne der nicht gekrönte König Privilegien zu erteilen berechtigt sei? Und hiefür beruft er sich, ausser den älteren Fällen, auf die jüngsten Beispiele von Grosswardein, Kecskemét etc., gegen deren faktische Elibertirung weder die Hofkanzlei, noch der letzte Landtag Einsprache erhoben hat.

Aus diesem Grunde, und weil nach seiner Ansicht gerade solche Privilegien die Kraft der Opposition brechen würden, hält er es nicht für ratsam, dass E. M. in Absicht auf die, den Landesbewohnern nichtmagyarischer Zunge zu verleihenden Freiheiten sich vorläufig noch mit dem Landtage ins Einvernehmen setzen und an selben in derartiger, der landesfürstlichen Macht vorbehaltenen Angelegenheit Propositionen vorlegen, sondern hält es wohl für unerlässlich notwendig: „dass E. M. die Gleichberechtigung der Nationalitäten mittelst besonderer Privilegien ehestens sicherzustellen und solche bei Vorbehalt der Bestätigung und Inartikulirung nach der Krönung ohne Verzug in Wirksamkeit zu setzen geruhen mögen“.

D-y scheint hierbei zu vergessen oder ignoriren zu wollen, dass E. M. die gesetzmässige Entscheidung der Nationalitäts-

frage bereits an den Landtag vom Jahre 1861 allergnädigst zu überweisen, dann mit ah. Entschliessung vom 27. Juli 1862¹ selbst die Verfassung der hiefälligen Gesetzenwürfe dem k. u. Statthaltereirate mit dem Zusatze aufzutragen geruht haben, dass dieser Entwurf in die, an den nächsten Landtag zu stellenden königlichen Propositionen einbezogen werde. Wie ungeräumt, ja inconstitutionell demnach sein obiges Projekt erscheine, wird die ah. Weisheit E. M. allergnädigst ermesen.

Ad 3). Mit Hindeutung, dass eine den Wünschen und Hoffnungen der Interessenten nicht vollkommen entsprechende Lösung der schwebenden Frage selbst für die Monarchie gefährlich werden dürfte, insofern ein derartiger Fürgang einen bedeutenden Teil der Bevölkerung dem Lande, welches sie, wie D-y sagt, nur notgedrungen für ihre Heimat anerkennt, zugleich aber auch dem Staate entfremden, sohin bei vorkommender Gelegenheit abermal zur Revolution, ja unter gewissen Umständen zu Eingriffen fremder Mächte führen würde, schlägt D-y vor:

„Dass für die nichtmagyarischen Nationalitäten besondere Komitate errichtet werden, und solche ihre National-, Religions-, Schul-, Stiftungs- und Wirtschaftsangelegenheiten in Versammlungen, ausschliesslich in eigener Sprache, ohne irgendwelchen Einfluss der Komitatscongregationen oder sonstigen königlichen Behörden unabhängig verhandeln sollen; dass ferner das zum Centralverwaltungskörper, beziehungsweise zum Obergericht erforderliche Personale durch den k. u. Statthaltereirat, beziehungsweise durch die Centralverwaltung und das Obergericht in Vorschlag gebracht, die äusserliche Abhaltung der kirchlichen wie der politischen Feierlichkeiten der Distriktsconfession angepasst werde; dann soll bei Aufrechthaltung der königlichen Superinspection jeder Confesion volle Autonomie verliehen und die, das moralische und materielle Wohl der betreffenden Nationalitäten befördernden Mitteln gewährt und selbe garantirt werden, dass nachdem sie in Bezug auf Nationalität, Sprache und Religion das Selbstverwaltungsrecht erhalten, dieselben hierin weder durch die Regierung, noch den Landtag unter was immer für einen Vorwand beschränkt oder zur Beischaffung von Bildungsmitteln anderer, namentlich der ungarischen Sprache je verhalten werden sollen.“

Im Sinne dieser Anforderungen formulirt D-y auch den Inhalt der, nach seiner Ansicht zur Beruhigung der nichtmagyarischen Nationen zu erteilenden Privilegien und fasst denselben in 48. §§-en ab.

Da ich aber das ganze Projekt nicht nur als praktisch unausführbar und unter den jetzigen Verhältnissen gefährlich, sondern schon im Princip für gesetzwidrig erachte, daher die, auf Einteilung oder besser gesagt Zerstückung des Landes nach

¹⁾ Vid' č. 39 tu.

Nationalitäten abzielende Grundidee desselben entschieden verdammen muss; glaube ich die detaillirte Beleuchtung derselben um so mehr unterlassen zu können, als deren Tendenz im allgemeinen ein Status in Statu ist, und beschränke mich nur auf die alleruntertänigste Bemerkung: dass bei dem Umstande, als die vollkommene Abrundung der beabsichtigten Komitate ohne Beimischung anderweitiger Nationalitäten rein unmöglich erscheint, der, diesen Vorschlag durchwehende Geist einer feindseligen Intoleranz, wornach in den gedachten Versammlungen jede fremde Sprache gegen den im ah. Handschreiben vom 20ten October 1860 klar ausgesprochenen allerhöchsten Willen und selbst gegen die wohlwollende Bestimmung des hiefälligen Entwurfes des Landtagscomité vom Jahre 1861 gänzlich ausgeschlossen werden soll, ohnfehlbar das Element immerfort gährend der Reibungen und Gehässigkeiten unter den verschiedenen Nationalitäten begründen und zu Conflicten, wie im Jahre 1848, führen würde^c, welche demnach eine lautsprechende Warnung enthalten; denn der Dank, den die Regierung einerseits allenfalls ernten könnte, wird kaum so gross sein, als der Hass, der andererseits erzeugt würde, wenn durch Gesetz und langjährigen Gebrauch eingebürgerte, durch feierliche Zusicherungen erneuert bestätigte Bestimmungen ohne absoluter Not geändert würden, was überdies zur Folge haben müsste, dass in den nichtungarischen Provinzen bei den verschiedenen Nationalitäten der Monarchie gleiche Anforderungen hervorgerufen werden, deren Erfüllung aber die grössten Wirrnisse zu erzeugen geeignet wären.

Ofen 19/5 1864.^{a)}

57.

V. Budíne dňa 19. mája 1864.

Sprievodný list gr. Pálffyho, uh. miestodržiteľa, k uh. dv. kancelárovi k mienke miestodržiteľskej rady vo veci ponôs aradských Rumunov. K Dobrjanského sep. vótu predkladá osobitné poznámky (č. 56 tu). Sklamanie, že ani výhodami sa mu nepodarilo získať predstaviteľov národnosti.

Pöv. koncept (Balajthy) v R.-P., č. 3915/1864. Aprob.: 19/5. Schaefer. Exped.: Palfy 19/5, s pozn.: s. k. (do v. r. adresáta). Kiadóba érkezett: 19/5. Tisztázta: Boda 19/5. 1864. Egyeztette: Hoffmann Boda. Kiadta: Kir. Helytartó ur Ónagyméltósága által. Kiadatott: Zvorén, 19/5. Irattárba érkezett 20/5. 864. — i, i, norm.

^{c)} *Pretrété:* Ich hätte dieses Separatvotum, als zur Frage nicht gehörig und gegen das ah. Handbillet vom 20. Oct. 1860 verstossend, gar nicht beischliessen lassen, wenn es mir nicht daran gelegen gewesen wäre, der ah. Regierung die selbstüberhebende Neuerungssucht — und ich möchte sagen. — Neigung, alles Bestehende umzustürzen, zur Kenntniss zu bringen, welche in denjenigen vorgehanden ist, die sich als Repräsentanten der Nationalitäten geriren.

3915. sz.

eln.

Főkancellár Urnak.

Midőn Nagyméltóságodnak a m. k. helytartótanács által Ő cs. k. apostoli Felsége f. évi január 7-én kelt legfelsőbb elhatározása következtében szerkesztett s kellőleg felszerelt 4847 számú felterjesztést^{a)}, mely az aradmegyei román lakosságnak nemzeti nyelvük használatában elnyomatásuk végett benyújtott panaszait tárgyalja, mellékletben bemutatni szerencsém van, idézők egyuttal némely jegyzeteket^{b)}, melyek a felterjesztéshez csatolt, Dobránszky Adolf udvari tanácsostól eredt, Franciscí és Mandits tanácsosoktól is, ez utóbbi által azonban további értekezés fentartásával, aláírt különvéleményre vonatkoznak, s legfelsőbb helyre leendő felterjesztésre szánva, német nyelven szerkesztettek.

A nevezett udvari tanácsos különvéleménye kevés figyelemre méltó tételeket tartalmaz és egészben véve egy önkéntes feladatot tűz ki, mely azonban a jelen tárgyalás látkörén tulszárnyal s gyaníthatólag az országban nem magyar elemnek egy vágássali győkeres kielégítését látszik szem előtt tartani.

Sajnos azonban, hogy emellett kevés figyelem fordítottatott azon legfelsőbb elhatározásokra, melyeket Ő cs. k. apostoli Felsége a nemzetiségi egyenjogúság foganatosítására nézve irányadókul kitűzni méltóztatott, és a kormány a különvélemény tanácsadásának követése által a kívánt célt valóban nem érhetné el; ez okbul e külön véleményt felterjesztésre nem is tartottam volna alkalmasnak, ha kötelességemül nem tekintem, erre hivatkozva, magasb bölcs elhatározás alá bocsájtani annak megítélését, valjon célszerű-e hason nézeteknek a korona tanácsába bejutást és érvényt szerezni?

Amennyire én Dobránszky Adolf udvari tanácsos jeles tulajdonait egészen elismerem, s azon igyekezetet, hogy a kormánynak legjobb szándékkal szolgálatokat tegyen, tőle meg nem tagadom, annyira sajnálnom kell, hogy ő a nemzetiségi kérdés terén szenvedéllyel oly cél után látszik törekedni, mely inkább az országban nemzetiségek közti viszály magvát, mint Őfelsége atyai szándékának elérésére nézve a kölcsönös kibéküléshez valamely jogos reményt rejt magában; mely iránytól őt elvonni sem jóléte iránti gondoskodásom és atyai intő szózatomnak, sem pedig komoly figyelmeztetésemnek nem sikerült.

Végre ez alkalommal nem fojthatom el azon észrevételemet, hogy azon igyekezetem, miként a különböző nemzetiségek szószólóinak befolyásos állomásokat eszközöljek ki, oly hatással

a) *Po strane*: csomó: közvetlen a pósta utján.

b) *Po strane*: Die ... Beilage in Abschrift.

lenni látszik; mint ahogy 1848 előtt a kormány által a jelentékeny ellenzéki egyének alkalmazása csak ez utóbbiak számának szaporítására szolgált.

Budán . . ./5. 1864.

58.

Vo Viedni dňa 21. júla 1864.

a) *Predostretie uh. dv. kancelárie vo veci používania nemadžarských reči v Uhorsku v úradovaní. (Ponosy aradských Rumunov.)*

b) *Návrh najvyššieho rozhodnutia v tej istej veci.*

a) b) *Pôv. (Barthos s opravami Bekeho a Priviczera) koncepty v K., 1864, č. 10543 (4/378). Vidi Beke 24/7. Felülvizsgálta Privitzer 30/VII. Exp. Zichy 31/7. Výtah. (Historicum otázky vynechávame.)*

V úvode kancelária shrňuje vývin otázky, uvádza úradné počiny, vykonané cieľom jej riešenia a podáva obsah posledného (18. V.) predmetného predostredia miestodržiteľskej rady.

Aus dieser au. Darstellung geruhen E. M. ag. zu entnehmen, dass, abgesehen von den, bei der ungarischen Übersetzung des ah. Handschreibens vom 20-ten October 1860¹ unterlaufenen Versehen, in den bezüglich der Sprachenfrage erlassenen h. o. Verordnungen einerseits die den verschiedenen Nationalitäten Ungarns ag. gewährten Begünstigungen überschritten, andererseits aber zufolge irriger Auslegung eines *hierortigen* Erlasses die Landgemeinden in dem freien Gebrauche ihrer Muttersprache beschränkt worden sind.

Zu der ersteren Cathégorie gehört das vom gewesenen Hofkanzler B. Vay unterm 18-ten May 1861 Z. 5921 an die Statthalterei erlassene Decret, worin dem Zaränder Komitate, welches mittels Beschlusses vom 28. März desselben Jahres eigenmächtig und zuwider dem ah. Handschreiben vom 20. October 1860¹ die romanische als ämtliche Sprache adoptirte, diese Überschreitung nachgesehen und blos aufgetragen wurde, die ämtlichen Protokolle auch in ungarischer Sprache, folglich in zwei *originalen* Exemplarien zu führen.

Eine gleiche Concession wurde unterm 21. Dec. 1861 Z. 18250 hinsichtlich der politischen Administration der kön. Freistadt Zohl², dann den Komitaten Krasso und Kóvár bewilligt,

¹⁾ Vid' č. 1 tu.

²⁾ Vid' č. 17 tu.

und die Statthalterei überhaupt ermächtigt, den in dem Hofdecrete vom 18. Mai 1861 Z. 5921 ausgesprochenen allgemeinen Grundsatz auch in anderen speziellen Fällen in Anwendung zu bringen, von welcher Ermächtigung jedoch dieselbe bis nun keinen Gebrauch machte.

Hingegen wurde das, lediglich auf die *königlichen* Freistädte, welche allein im übertragenen Wirkungskreise zur selbständigen Besorgung öffentlicher Angelegenheiten berufen sind, bezügliche *hierortige* Decret vom 29-ten März 1863 Z. 4108³ irrtümlich auch auf die Landgemeinden angewendet, was, ungeachtet der unterm 21-ten Juni 1863 Z. 9569 an den Statthalter geleiteten, den Komitaten jedoch allem Anscheine nach bisher nicht intimirten Erläuterung, zur unliebsamen Folge hatte, dass nichtungarische Berichte einzelner Gemeindevorsteher aus dem Grunde, weil sich dieselben auf öffentliche Angelegenheiten bezogen, von Amtswegen zurückgewiesen worden sind.

Eine weitere Beschränkung ergab sich aus dem eben erwähnten Erlasse vom 21. Juni 1863 Z. 9569, worin der Grundsatz ausgesprochen wird, dass zum unmittelbarem Verkehre mit den Parteien in den Komitaten die Stuhlrichter und die Geschworenen berufen sind, weil einige Komitatsgerichte hieraus Anlass nahmen, ihre Bescheide und Erkenntnisse stets in ungarischer Sprache auszufertigen, die Stuhlrichter aber die Übersetzungen nicht besorgten, und es demzufolge allerdings geschehen konnte, dass zuwider den väterlichen Absichten E. M. manche Partei über eine, in ihrer Muttersprache überreichte Eingabe eine ungarische Erledigung erhielt.

Allein der Grund dieser Abweichungen lag gewiss nicht in der Absicht, den verschiedenen Nationalitäten Ungarns, welche mit dem ungarischen Elemente jahrhundertlang in brüderlicher Eintracht lebten, die ihnen mittels *ah.* Handschreibens vom 20-ten October 1860¹ *ag.* zugewendeten Rechte und Begünstigungen zu entziehen, vielmehr haben die *tg.* Hofkanzlei und die Statthalterei stets auf die energische Durchführung der *ah.* Befehle E. M. gedrungen; insbesondere trachtete die *tg.* Hofkanzlei allen nationalen Wünschen der verschiedenen Volksstämme des Landes, inwieferne dieselben nicht auf eine territoriale Abgrenzung gerichtet waren, möglichst gerecht zu werden; und wenn dessen ungeachtet Fälle vorgekommen sind, wo namentlich die Romanen, wenn auch nicht gegen eine Unterdrückung, so doch in der Richtung gegründete Klage führen konnten, dass bei der öffentlichen Verwaltung und der Gerichtspflege die Suprematie der ungarischen Sprache noch immer bestehe, so liegt der Grund hievon einzig und allein in dem Umstande, dass das romanische Element Ungarns seinen höheren Bildungsprozess

³) *Vid' č. 49 tu.*

erst seit kurzem^a begonnen hat, dass folglich Männer, die ausser der ungarischen auch noch der romanischen Sprache derart kundig wären, um Erledigungen, Bescheide und Erkenntnisse in derselben zu entwerfen, nicht in gehöriger Anzahl ausfindig gemacht werden konnten. ^bJeder echte Patriot sollte daher besonders in der gegenwärtigen Zeitperiode, wo eine geregelte Verwaltung und eine rasche Justizpflege zur unabweislichen Notwendigkeit geworden, wo diese hochwichtigen Staatsinteressen keinen anderweitigen Rücksichten unterordnet und die Verwaltung, so wie die Rechtspflege nicht zum Schauplatze nationaler Kämpfe missbraucht werden dürfen, den bestehenden Verhältnissen und den mit jeder Übergangsperiode notwendigerweise verbundenen Schwierigkeiten eine billige Rechnung tragen, Agitationen vermeiden, und anstatt jede einzelne, oft nur durch den Drang der Umstände herbeigeführte Abweichung zu gehässigen Recriminationen auszubeuten, sein Hauptaugenmerk auf die Wiederherstellung der brüderlichen Eintracht und die Beruhigung der aufgeregten Gemüter richten. Eine anderweitige Auffassung der Rechte und des Berufes einzelner Nationalitäten würde die bereits vorhandenen Verwicklungen nur vermehren, das grosse und heilsame Werk der staatlichen Vereinbarung wesentlich erschweren, und auf diese Weise die gewiss wohlgemeinten Absichten der Regierung vereiteln. Die hauptsächlich von Seite der Romanen bereits zu wiederholten Malen vorgebrachten Verdächtigungen der Landesbehörden sind daher um so mehr zu bedauern, als die tg. Hofkanzlei es sich nicht nur stets besonders angelegen sein liess, die genaue Durchführung der ah. Handschreiben vom 20. October 1860¹ und vom 27. Juli 1862⁴ zu betreiben, sondern mehereren romanischen Komitaten sogar solche Begünstigungen gewährt worden sind, welche selbst über die Grenzen der ah. Entschliessung vom 20. Oktober 1860¹ hinausreichen, und den verschiedenen Nationalitäten auch bei der Besetzung höherer Dienstposten kein Grund zu einer stichhältigen Klage geboten wurde^b).

Was nun die einzelnen von der Statthalterei beratenen Anträge betrifft, so erachtet die Majorität der tg. Hofkanzlei, mit Ausnahme der Hofräte Mihajlovics und Popa, die sich für Erlassung einer prov. Instruction aussprachen und die Notwendigkeit der Erläuterung des ah. Handschreibens vom 20. October 1860¹ hervorhoben, dann des Hofrates Dobranszky, der sich mit Hinweisung auf sein, bereits bei der Statthalterei abgegebenes Separatvotum an der Beratung nicht beteiligte, dass die Erlassung der fraglichen Instruction weder zeitgemäss, noch unabweislich notwendig sei. Denn abgesehen davon, dass diese

^a) kurzen

(^{b—b}) *Na časti tieto vzťahuje sa po strane poznámka: Ezt mind kihagy-nám. Beke 24/7.*

⁴) *Vid' č. 41 tu.*

Instruction, ungeachtet ihrer provisorischen Bestimmung, auch solche Fragen involviren würde, welche ihre verfassungsmäßige Erledigung nur durch den^{c)} zufolge ah. Handschreibens vom 27-ten Juli 1862⁵ bereits in der Ausarbeitung begriffenen Gesetzenwurf finden könnten, so ist es vorzugsweise in der Justizsphäre, in welcher eine Vereinbarung der Nationalitätsinteressen mit den bestehenden ah. Vorschriften hauptsächlich geboten erscheint. Gleichzeitig mit der bereits ag. befohlenen Errichtung königlicher Gerichte und der Neugestaltung der bisherigen Justizpflege wird aber auch die Frage der Gerichtssprache ihren Abschluss verlangen, und um diese den allseitigen Anforderungen entsprechend auf eine solche Weise zu lösen, dass hiedurch der Geschäftsgang der neuen Gerichte nicht allzusehr erschwert werde, erscheint es im Interesse des ah. Dienstes wünschenswert vor der definitiven Schlussfassung vorerst jene fachkundigen Organe zu vernehmen, welchen die Durchführung der diesfälligen Bestimmungen zunächst obliegen wird.

Um aber auch mittlerweile die verschiedenen Nationalitäten in Ungarn und die einzelnen Gemeinden des Landes in die Lage zu versetzen, sich von den, denselben ag. gewährten Begünstigungen eine genaue Kenntniss zu verschaffen und gegen fernere etwaige Beeinträchtigungen mit Grund klagbar werden zu können; um weiters die fehlerhaften Übersetzungen des ah. Handschreibens vom 20-ten October 1860¹ und die irrige Auslegung desselben in einer möglichst schonenden Form zu berichtigen, wäre die Statthalterei zu beauftragen, in einer an die Gemeinden gerichteten Ansprache die denselben kraft der ah. Handschreiben vom 20-ten October 1860¹ und vom 27. Juli 1862⁴ ag. bewilligten Rechte und Befugnisse zusammenzufassen, dieselbe in allen Landessprachen verlegen, und jeder Gemeinde im Wege der Komitatsleiter je ein Exemplar zukommen zu lassen. Es wäre ferner den Komitatsleitern zu bedeuten, dass jene ah. Verfügung, wornach über alle nichtungarische Eingaben die Erledigung an die Partei in derselben Sprache auszufertigen sei, in welcher dieselbe verfasst ist; wornach ferner die Justiz- und politischen Verwaltungsbeamten jeder Art Verordnungen und Befehle, welche unmittelbar an die Gemeinden ergehen, in jener Sprache zu verfassen haben, welche die Geschäftssprache ihrer Gemeindeangelegenheiten ist, auch auf die Komitatsgerichte volle Anwendung finde; dass die Gemeinden und deren Vorsteher sich in dem Verkehre mit den Behörden unbedingt, und selbst dann, wo es sich um eine öffentliche Angelegenheit handelt, ihrer eigenen Geschäftssprache bedienen können; dass sie endlich die genaue Beobachtung der, den Sprachgebrauch betreffenden ah. Vorschriften strenge zu überwachen,

c) dem

5) Vid' č. 39a) tu.

die dagegen handelnden Beamten zur Verantwortung zu ziehen, und sich bei Gelegenheit ihrer Rundreisen von der allseitigen Durchführung dieser ah. Vorschriften die persönliche Überzeugung zu verschaffen haben.

Anlangend die den Komitaten Zaránd, Krassó, Kóvár etc. erteilten Begünstigungen, lässt es sich nicht verhehlen, dass die möglichste Berücksichtigung der billigen Wünsche der Nationalitäten Ungarns eine politische Notwendigkeit geworden sei, welche ohne Gefährdung des, zwischen den einzelnen Volksstämmen des Landes bestandenen brüderlichen Einvernehmens nicht unbeachtet gelassen werden kann; dass ferner ein Rückschritt auf dem Felde nationaler Concessionen von den bedenklichsten Folgen begleitet sein dürfte, indem dadurch das gegenseitige Vertrauen noch mehr gelockert, und den Verdächtigungen und der feindlichen Reaction ein weiter Spielraum geöffnet werden würde. Wiewohl daher jene Begünstigungen die Grenzen des ah. Handschreibens vom 20-ten October 1860¹ überschreiten, so wären dieselben nach dem au. Dafürhalten der tg. Hofkanzlei dennoch aufrechtzuerhalten, und die der Statthalterei erteilte Ermächtigung: den Gebrauch der eigenen Muttersprache aus rücksichtswürdigen Gründen auch anderen Behörden ausnahmsweise zu gestatten, ag. zu genehmigen.

Bezüglich der vorliegenden Beschwerde der Arader Romanen erlaubt sich schliesslich die tg. Hofkanzlei den in dem h. o. Vortrage vom 11-ten November 1863 Z. 16,381 gestellten au. Antrag zu wiederholen, und E. M., unter Anschluss des vom Hofrate Popa überreichten, nachträglich auch von den Hofräten Mihajlovich und Dobránszky mitgefertigten Separatvotums in 21-/.^d, worin die Notwendigkeit der Bestellung besonderer Municipien für die verschiedenen Nationalitäten Ungarns erörtert wird, au. zu bitten:

Geruhen E. M. ag. zu gestatten, dass mit der Ausarbeitung einer prov. Instruction über den Sprachgebrauch bis zur Organisirung der neuen königlichen Gerichte in Ungarn innegehalten, die Statthalterei zur Verlautbarung einer, die ah. Bestimmungen vom 20-ten October 1860¹ und vom 27-ten Juli 1862⁴ enthaltenden Kundmachung; die Komitatsleiter aber zur genauen Durchführung dieser ah. Bestimmungen mit den, die Komitatsgerichte und den Geschäftsverkehr der Gemeinden betreffenden obigen Erläuterungen angewiesen; dass endlich die, mehreren Komitaten und kön. Freistädten erteilten, die Grenzen des ah. Handschreibens vom 20-ten October 1860¹ überschreitenden Begünstigungen aufrechterhalten und dieselben aus rücksichtswürdigen Gründen auch anderen Behörden nach Massgabe des sich ergebenden Bedürfnisses erteilt werden dürfen.

^d) *Po strane: 21*/. Popa udv. tanácsos úr be a d a n d ó különvéleménye.

Der in diesem Sinne verfasste Resolutionsentwurf wird in 22./^e au. beigeschlossen.

Wien, den 21. Juli 1864.

b)

22./.

R e s o l. E n t w u r f.

Ich gestatte, dass mit der Ausarbeitung einer prov. Instruction über die Regelung des Sprachgebrauches in Meinem Königreiche Ungarn bis zur Organisation der neuen königlichen Gerichte innegehalten und Meine ungarische Statthalterei beauftragt werde, an alle Gemeinden Meines gedachten Königreiches eine, in der Geschäftssprache der betreffenden Gemeinde verfasste Kundmachung zu erlassen, welche alle, den verschiedenen Nationalitäten Ungarns kraft Meiner Handschreiben vom 20-ten October 1860¹ und vom 27-ten Juli 1862⁴ gewährten Begünstigungen zu enthalten hat. Die Komitatsleiter sind ferner anzuweisen: die genaue Durchführung der in Meinen oberwähnten Handschreiben festgesetzten Bestimmungen sorgfältig zu überwachen, die zuwiderhandelnden Beamten zur strengen Verantwortung zu ziehen und sich bei ihren Rundreisen von der pünktlichen Anwendung derselben persönlich zu überzeugen.

Insbesondere haben die Komitatsleiter darauf zu sehen, dass die Bestimmungen Meines Handschreibens vom 20-ten October 1860¹, wornach die Justiz- und politischen Verwaltungsbeamten jeder Art Verordnungen und Befehle, welche unmittelbar an die Gemeinden ergehen, in jener Sprache zu verfassen verpflichtet sind, welche die Geschäftssprache ihrer Gemeindeangelegenheiten ist, wornach ferner über nichtungarische Eingaben und Gesuche die Erledigung in der Sprache der Eingabe auszufertigen ist, auch von den Komitatsgerichten unbedingt beobachtet, und das Recht der Gemeinden, sich in dem Verkehre mit den Behörden ohne Ausnahme der eigenen Sprache zu bedienen, in keiner Weise beschränkt werde.

Schliesslich gestatte ich, dass die von Meiner ungarischen Hofkanzlei mehreren Komitaten und königl. Freistädten von überwiegender romanischen^f, serbischen und slawischen Bevölkerung ausnahmsweise erteilte Ermächtigung, sich bei der Verhandlung öffentlicher Angelegenheiten ihrer Muttersprache zu bedienen, aufrechterhalten und aus besonders rücksichtswürdigen Gründen auch anderen Komitaten und Städten eine ähnliche Begünstigung zugewendet werden dürfe.

^e) *Po strane: 22'/. (b) tu.)*

^f) romanischer (*ponechané aj po dodani: überwiegender*)

Hiedurch finden auch die Beschwerden der Romanen des Arader Komitates zur Kab. Zahl 20371/62, 1265/63 und 1740/63 ihre Erledigung.

59.

Vo Viedni dňa 21. júla 1864.

Juraj Pópa, dv. radca v uh. dv. kancelárii, podáva separátne vótum k predostretiu kancelárie (č. 58 tu).

Pôv. čistopis v K., 1864, č. 10543 (4/378). Rubopis: Separatvotum des Hofrates Georg von Popa zur Exhibitenzahl 1054^a)/1864 der k. ungarischen Hofkanzlei, betreffend mehrere Klagen wegen Bedrückung der nichtmagyarischen Sprachen und Nazionalitäten Ungarns. Na rube: 21'. V záhlavi spisu 1. 10543 21/. XXI.

Separatvotum des Hofrates Georg v. Pópa zur Exhibitenzahl 10543^a/1864 der k. ungarischen Hofkanzlei, betreffend mehrere Klagen wegen Bedrückung der nichtmagyarischen Sprachen und Nazionalitäten Ungarns.

Da es durch die bisherige dreijährige traurige Erfahrung erwiesen erscheint, dass der Weg, auf welchem^b man unter dem dermaligen Provisorium den billigen und gerechten Anforderungen der nichtmagyarischen Völker Ungarns Rechnung tragen wollte, durchaus nicht zum gewünschten Ziele führe, wohl aber unnötigerweise die öffentliche Verwaltung und Gerichtspflege verwirre und doch niemand befriedige; da ferner das durch den passiven und aktiven Widerstand, welchen die ungarischen Behörden den so oft kundgemachten allergnädigsten Absichten *Seiner* kk. Apostolischen Majestät, Unseres Allergnädigsten Herren, entgegensetzen, sichtbar geschmälerte Ansehen des Allerhöchsten Thrones dringend einer Offenbarung jener konstitutionellen landesfürstlichen Macht bedarf, welche auf Grund der Landesgesetze Ungarns auch ausserhalb des Landtages die Wunden der treuen Untertanen zu heilen vermag; da endlich eine soartige Offenbarung der gesetzlichen Macht der Krone um so notwendiger erscheint, als in Ungarn, wo der Übermut einer begünstigten Partei nicht aufhören will und wo nur Stärke imponirt, zu grosse Nachgiebigkeit aber nicht als väterliche Milde, sondern lediglich als Schwäche gedeutet, eigentlich verhöhnt wird: so muss ich notwendig gegen die weitere Verfolgung des bisherigen, und für die Einschlagung eines andern, und zwar eines solchen Weges stimmen, auf dem die allseitig

^a) Dodané vydavateľom na prázdne miesto.

^b) welchen

angestrebte Entwicklung der nichtmagyarischen Nationen Ungarns ermöglicht und dabei doch das Interesse der öffentlichen Verwaltung gewahrt werde.

Die Entwicklung der nichtmagyarischen Völker Ungarns kann aber kaum anders gedacht werden, als wenn jedem Volksstamme, für das durch denselben in kompakten Massen bewohnte Gebiet, ein Munizipium, jedoch ausschliesslich nur zur Verhandlung ökonomischer, sprachlicher, kirchlicher und auf Schulen bezüglicher Angelegenheiten bewilligt wird, während das Interesse der öffentlichen Verwaltung am besten dadurch gewahrt wird, wenn für jedes solche Munizipium eine eigene Administrativ- und Justizbehörde als zweite Instanz aufgestellt und diesen beiderlei Oberbehörden, nach Erfordernis Bezirksbehörden, beziehungsweise Bezirks- und Collegialgerichte unterstellt, und sämtlich in der Weise eingerichtet werden, dass alle diese rein landesfürstliche Behörden und Gerichte in keiner Hinsicht von dem betreffenden Munizipium abhängig seien, bezüglich des Gebrauches der Sprachen aber sich ganz so zu benehmen hätten, wie dies in den übrigen Teilen des Kaiserstaates üblich ist.

Wenn die Administrativ- und Justizbehörden ganz in dieser Weise eingerichtet und wenn diese Behörden, beziehungsweise deren Organe verpflichtet sein werden, sich die Sprache des betreffenden Munizipiums in Wort und Schrift eigen zu machen, auch im Verkehre mit den Parteien tatsächlich zu gebrauchen: so können, meines Erachtens, jene Reibungen und übermütige Insulte gar nicht mehr vorkommen, welche auf dem bisherigen Wege, wo den nationalen Anforderungen lediglich durch die Behörden genügt werden sollte, aber nie genügt wurde, ununterbrochen wahrgenommen werden.

Auf diesem Wege könnte übrigens den mässigen Wünschen der nichtmagyarischen Völker Ungarns am besten Rechnung getragen werden, da diese Völker in ihrem Munizipalleben nicht nur die Möglichkeit ihrer Entwicklung, nach der sie bisher vergebens gestrebt, sondern auch Ersatz finden würden für die untergeordnete Rolle, welche ihre Sprache gegenüber der etwa einzuführenden allgemeinen Geschäftssprache im Bereiche der höchsten Behörden eventuell einnehmen müssten.

Gegen diese, nicht nur dem Interesse der nichtmagyarischen Völker Ungarns, sondern auch den Interessen der öffentlichen Verwaltung durchaus zuträglichen Anordnungen könnte sich übrigens auch keine Partei beschweren, da die wohl nur affektirte Besorgnis einer möglichen Gefährdung der Integrität des Landes in diesem Falle, wo das oberste Verwaltungs- und Gerichtsdikasterium, so wie der Landtag als gemeinsames Band fortbestehen würde, gar nicht zur Sprache kommen kann.

Die Errichtung nationaler Munizipien innerhalb Ungarn's bildet aber seit den ältesten Zeiten bis in die Gegenwart stets

ein unbestrittenes Recht des ungarischen Landesfürsten, und diesem steht es durchaus frei, die Errichtung solcher Munizipien durch königliche Diplome ganz nach eigenem Allerhöchsten Gutdünken vorzunehmen, ja sogar innerhalb solcher Munizipien eigene, von den im Lande sonst üblichen abweichende materielle und formelle Gesetze einzuführen.

Nach meiner ergebensten Ansicht ist es daher dringend notwendig, dass einerseits den treuen nichtmagyarischen Völkern Ungarns, welchen seit 1848 her so viel und so feierlich zugesichert wurde, endlich einmal die Möglichkeit einer nationalen Entwicklung geboten werde, und dass andererseits diese Gabe nicht mit Zutun der Gegenpartei, also nicht vom Landtage, dessen Erfolg vor der Regelung der nationalen Verhältnisse für die Krone mindestens sehr zweifelhaft erscheint, sondern lediglich von der nach den ungarischen Gesetzen hiezu berechtigten Krone ausgehe; weil es aus politischen Gründen angezeigt erscheint, eine solche, epochemachende Wohltat als lediglichen Ausfluss der allerhöchsten Gnade *Seiner* kk. Apostolischen Majestät, vom Allerhöchstwelchem auch die feierlichen Versicherungen des gleichen Rechtes für alle ausgegangen sind, darzustellen, und weil es in einer Zeit, wo alle Körperschaften, besonders die grossen ungarischen Landtage gerne Übergriffe machen, überhaupt nicht geraten scheint, ein unbestreitbares Recht der Krone in Frage ziehen zu lassen.

Ich hege die Überzeugung, dass die Offenbarung der Macht der Krone in der angedeuteten Richtung jeden Widerstand plötzlich vernichten und mit Hilfe der zu schaffenden nationalen Munizipien (deutschen, romanischen, ruthenischen, serbischen und slavischen) auch in Hinkunft stets hintanhaltend werde.

In Würdigung obiger Gründe, so wie auch aus dem Grunde, weil mir eine anderweitige, auch nur teilweise befriedigende Lösung der in Rede stehenden, jedenfalls brennenden Frage nahezu unmöglich erscheint: stimme ich dem vom Herrn Hofrath Ritter von Dobrzanszky bei der k. Statthalterei eingelegten, auch von den Herrn Statthaltereiräten Mandics und Francisci mitgefertigten Separatvotum bei.

Wien, am 21-sten Juli 1864.

Georg v. Pópa,
Hofrat.

Einverstanden.

Nic. Mihajlovits mp.,
Hofrat.

Auch einverstanden mit Berufung auf mein ausführliches bei der königl. Statthalterei eingelegtes Separatvotum.

Adolf Ritter v. Dobrzansky mp.,
kk. Hofrat.

60.

Vo Viedni dňa (pred) 28. októbra 1864.

Referentské vótum št. r. Ožegovića o predostretí uh. dv. kancelárie (č. 58 tu) vo veci rumunských ponôs, o sep. vótach Dobrjanského a Pópu a o vyhláske o rečových oprávneniach nemaďarských obyvateľov v Uhorsku.

Pôv. (v. r.) koncept v St. R., č. 708/1864. Výťah. (Obsirne historicum otázky vynechávame.)

G u t a c h t e n.

In ihrem gegenwärtigen, zufolge der ah. Entschliessung vom 7-ten Jänner¹ l. J. mit Vorlage sämtlicher zur Regelung der Geschäftssprache in Ungarn auf Grund der ah. Handschreiben vom 20-ten October 1860² und 27-ten July 1862³ von der ungarischen Hofkanzlei und Statthalterei erlassenen Verordnungen erstatteten au. Vortrage gibt die ungarische Hofkanzlei selbst zu, was sie in ihrem frühern Vortrage vom 11-ten November¹ 1863 Z. 16381 St. R. Vorakte Z. 914/1863 als eine ihr zu nahe tretende Insinuation zurückweisen zu sollen glaubte, dass bei der Ausfertigung der zufolge des ah. Handschreibens vom 20-ten October 1860² über die Regelung der Geschäftssprache in Ungarn erlassenen Verordnung in der ungarischen Sprache bedeutende Abweichungen vom deutschen Originaltexte unterlaufen seien, die jedoch auffallenderweise nur zum Nachtheile der nichtmagyarischen Nationalitäten gereichen.

Denn während nach der Hofkanzleiverordnung und dem Circularerlasse der Statthalterei aus dem folgenden Urtexte des ah. Handbilletts: „dass endlich die Justiz- und politischen Verwaltungsbeamten jeder Art Verordnungen und Befehle, welche unmittelbar an die Gemeinden ergehen, in jener Sprache zu erlassen haben, welche die Geschäftssprache ihrer Gemeindeangelegenheiten ist“, die Justiz beamten gänzlich übergangen und die erläuternde Bezeichnung „jeder Art“ nicht auf die Verordnungen, sondern auf die Beamten bezogen wird, erscheint in der Kundmachung des FZM Benedek und in dem ämtlichen Blatte Budapesti Hirlap in dem Absatze: „dass den städtischen wie den ländlichen Gemeinden die Wahl der Geschäftssprache ihrer Gemeinde-, Kirchen- und Schulangelegenheiten freistehe“ das Wort „Gemeindeangelegenheiten“ ausgelassen, aus welchen beiderlei Abweichungen sich für die nichtmagyarischen Nationalitäten sehr nachtheilige Consequenzen bei der Behandlung der Sprachfrage in Ungarn ergeben haben, da einerseits die Jus-

¹⁾ *Predbežné vybavenie ponôs Rumunov Aradskej stolice, nariaďujúce predloženie všetkých rečových nariadení dv. kancelárie a miestodr. rady.*

²⁾ *Vid' č. 1 tu.*

³⁾ *Vid' č. 41 tu.*

tizbeamten sich gar nicht für verpflichtet hielten, Eingaben in einer anderen als der magyarischen Sprache anzunehmen, vielweniger daher anders zu erledigen, und ebenso musste andererseits das Recht der Gemeinden, sich in ihren Gemeindeangelegenheiten einer anderen als der magyarischen Sprache zu bedienen, notwendigerweise beschränkt und hiedurch mancher wohlbegründeten Beschwerde Anlass geboten werden, wogegen selbst durch das ah. Handschreiben vom 27-ten July 1862³ keine ausreichende Abhilfe gebracht wurde, weil auch die späteren Verordnungen der ung. Hofkanzlei, so wie die Statthaltereierlässe fortwährend auf eine Richtung hindeuten, welche den obigen ah. Entschliessungen eine möglichst ungünstige und einschränkende Auslegung zu geben bestrebt ist.

Und wiewohl die ungarische Statthalterei nach mehrfachen, diesfalls wiederholt geführten Klagen und Beschwerden zu der Überzeugung gelangte, dass ihre die Sprachfrage betreffenden Verfügungen von dem wahren Sinne der ah. diesbezüglichen Verordnungen abweichen, so fand sich bei einer hierüber abgehaltenen Beratung die Mehrheit doch nicht veranlasst, zu einer Republication des vollständigen Inhaltes derselben zu schreiten, sondern verfolgte auch weiterhin ein System, welches den untergeordneten Organen den freiesten Spielraum liess und in dieser Hinsicht auch von der Hofkanzlei unter der Leitung des früheren Hofkanzlers Grafen Forgáts bestärkt wurde, nach dessen Weisungen und insbesondere jener vom 6-ten October 1863 Z. 14395⁴ an den Statthalter von Ungarn seinem und der untergeordneten Organe ihrem richtigen Tacte alles anheim gestellt worden ist.

Es ist daher leicht begreiflich, dass derlei vage und unbestimmte Weisungen den übelsten Erfolg haben und nur zur neuen Beschwerdeführung den Anlass geben mussten.

Besonders wichtig erscheint dem Referenten die Circularverordnung der Statthalterei vom 29-ten März 1863 Zl. 27677, welche zufolge des von der ung. Hofkanzlei *de dato* 4-ten März Z. 4108 erlassenen Hofdecretes⁵ an alle Landesmunicipien erlassen wurde, worin von dem Grundsatz ausgegangen wird, dass nachdem im Sinne des ah. Handschreibens vom 20-ten October 1860 die ungarische Sprache als Geschäfts- und Amtssprache aller politischen und Gerichtsbehörden des Landes im inneren Dienste sowohl, wie auch im gegenseitigen Verkehre wiederhergestellt worden ist, auch jene Gemeinden, welchen die Besorgung öffentlicher Verwaltungsangelegenheiten obliegt, in ihrem diesbezüglichen Wirkungskreise sich der ungarischen Sprache zu bedienen haben, und nur

4) *Vid' č. 53 tu.*

5) *Vid' č. 49 tu.*

insoferne sie als Privatpersonen auftreten, sich einer anderen Sprache bedienen können.

Die besagte Verordnung ist offenbar eine willkürliche Einschränkung des mit dem ah. Handschreiben vom 20-ten October 1860² den Gemeinden erteilten Rechtes, ihre Gemeinde-, Kirchen- und Schulangelegenheiten in ihrer eigenen Sprache zu verhandeln, welches Recht bei der obigen Auslegung ganz bedeutungslos werden musste, sobald es jedem vorgesetzten Verwaltungsorgane unbenommen bliebe, die von einer Gemeinde verhandelte Angelegenheit in die Cathogorie der öffentlichen Verwaltungsgegenstände einzureihen. Diesen Übelstand fand sich insbesondere der Obergespan des Arader Comitates bewogen in seinem an den Statthalter und an die Statthalterei gerichteten Berichten⁶ vom 8-tem May 1863 Z. 458 und 931 sehr eingehend zu erörtern, wie dies auch aus dem StRVorakte¹ sub Z. 914/1864 näher zu ersehen ist.

Obschon aber der ungarische Hofkanzler in seinem Praesidialerlasse vom 19-ten Juny 1863 Z. 9569 an den Statthalter die Anordnung dieser, aus Anlass einer durch das Gericht der Stadt Zombor angeregten Frage erlassenen Verordnung⁷ nicht als für die Landgemeinden bestimmt bezeichnet hat, so wurde dies doch durch keine nachträgliche Kundmachung bekannt gemacht und das Übel der hiedurch bei den untergeordneten Behörden herbeigeführten Begriffsverwirrung in keiner Weise behoben.

Die obbezogene Auslegung wurde schon im J. 1861 in dem Sinne gehandhabt, dass als mit dem Hofkanzleidecrete vom 17-ten May 1861 Z. 5921 dem Zarander Comitате die Führung der Versammlungsprotocolle in der romanischen Sprache zwar nicht beanständet worden ist, dies jedoch nur unter der Bedingung gestattet wurde, dass diese Protocolle behufs der Vorlage zur Statthalterei auch in der ungrischen Sprache geführt werden müssen. Dasselbe verfügt auch eine spätere Hofkanzleiverordnung vom 21-ten Dezember 1861 Z. 18250⁸, womit durch die angeordnete Führung der Versammlungsprotocolle in 2 Sprachen die Ausübung des Rechtes der Verhandlung der Municipalangelegenheiten in eigener Sprache wesentlich erschwert und grösstenteils illusorisch wurde.

Endlich einen nicht minder untunlichen, als dem Geiste des ah. Handbilletes vom 20-ten October 1860² zuwiderlaufenden Vorgang muss der Referent darin bemerken, dass nach der Ansicht der Hofkanzlei und der Statthalterei, welche in dem obbezogenen Circularerlasse ihren Ausdruck findet, nur die Intimation der, über nichtmagyarische Eingaben erflossenen Erledigungen durch das mit den Parteien unmittelbar verkehrende

⁶) Vid' č. 50 tu.

⁷) Porovn. č. 51 tu, záver.

⁸) Vid' č. 17 tu.

Organ in der Sprache der Eingabe zu geschehen habe, wodurch gleichfalls die wahre Absicht, dass jedermann die Erledigung seiner Eingabe in der Sprache erlange, in welcher dieselbe überreicht wird, handgreiflich vereitelt wurde, da es hierauf für genügend gehalten wird, bei der Intimation magyarisch erflossenen Erledigungen solcher Eingaben nur im Eingange und Schlusse derselben paar Worte in der betreffenden nichtmagyarischen Sprache beizufügen, durch welche jedoch die meritorische Erledigung der betreffenden Partei nicht im geringsten verständlicher gemacht wird.

Der Referent glaubt die Unstatthaftigkeit einer derartigen Praxis nicht erst umständlicher nachweisen zu müssen, deren bisherige Duldung aber beweise, wie wenig es den ungarischen Behörden in Wirklichkeit darum zu tun sei, in Befolgung der diesfälligen ah. Vorschriften den nichtmagyarischen Nationalitäten einen tatsächlichen Schutz angedeihen zu lassen. Den geringen Ernst, mit welchem die Durchführung der ah. Vorschrift vom 27-ten July 1862³ in Betreff der Geschäftssprache der Gemeinden behandelt wird, bestätige auch der Umstand, dass sich die ungarische Statthalterei in ihrem Berichte zum Beweise dessen, wie sehr der Erfolg dieser Vorschrift entspreche, auf eine tabellarische Übersicht der Zahl derjenigen Gemeinden berufe, in welchen eine andere als die ungrische die Geschäftssprache bildet, doch selbst aus dem Inhalte dieses Verzeichnisses, dessen Genauigkeit aber dahingestellt gelassen werden muss, gehe es hervor, dass wiewohl nur 4395 Gemeinden als magyarische angeführt werden, die magyarische Sprache in 5981 Gemeinden als Geschäftssprache gelte, und zwar in 658 romanischen, 366 slovakischen, 172 deutschen, 126 serbischen, 34 croatischen und 192 gemischten Gemeinden, was mehr als alles andere die mangelhafte Durchführung der obbezogenen ah. Vorschrift kennzeichne.

Nach der Ansicht des Referenten könne dies gar nicht anders sein, wo beim Abgange eines in allen Landessprachen die Gesetze und Verordnungen kundmachenden Regierungsblattes den nichtmagyarischen Bewohnern des Landes selbst die Kenntnis der ihnen gesetzlich zustehenden Rechte mangle, und wenn sich dennoch einzelne Anhänger ihrer Nationalität finden, welche den Entschluss fassen, die Kenntnis dieser Gerechtsamen zwischen ihren Nationsangehörigen zu verbreiten, wie dies namentlich unter den Romanen der Fall war, als sich die Wortführer derselben gedruckter Protocollformularien zur Einführung der romanischen Sprache in ihren Gemeinden bedienen wollten, da wird gegen die Urheber einer solchen vermeintlichen Agitation zu einer Untersuchung geehrten Zeuge der St. R.-Vorakte sub Z. 325:1862.

Unter solchen Verhältnissen ist nach der Meinung des Referenten wohl ein mehr als gewöhnlicher Grad von Mut und Opferwilligkeit dazu erforderlich, um die durch S. M. den nicht-magyarischen Nationalitäten gewährten Rechte zur Geltung zu bringen. Dem Referenten selbst ist ganz genau bekannt, dass eine diesfällige Verkürzung der croatischen Nationalität in der an Croatien unmittelbar stossenden Murinsel auf eine ungerchtfertigte Art ausgeübt werde, wo die, bei der rein croatischen Bevölkerung dieses Landstriches in der Gesamtzahl von 60,000 Seelen früher in der Schule und Amte überall angewendete croatische Sprache nach der Vereinigung desselben mit Ungarn und Einverleibung in das Zalaer Comitatz gänzlich verdrängt, die croatischen Schullehrer und Gemeindegeseeretäre vertrieben und an deren Stelle die ungrische Sprache, Lehrer und Gemeindegeseeretäre eingeführt worden sind, was sich durch eine im verlässlichen Wege einzuleitende Erhebung leicht constatiren liesse.

Wenn der Referent diese Zustände der nicht-magyarischen Nationalitäten in Ungarn mit jenen derselben in Siebenbürgen vergleicht, so drängt sich ihm unwillkürlich die Frage auf, warum die Behandlung der so überaus wichtigen Sprachangelegenheit unter ganz analogen Verhältnissen in diesen zwei Ländern eine so wesentlich verschiedenartige sei? wo es doch in der Hand der ungarischen Hofkanzlei liege ebenso, wie dies in Siebenbürgen geschah, durch eine billige und wohlwollende Auslegung und Durchführung der ag. Absichten Seiner Majestät die Lage der unterdrückten Nationalitäten zu erleichtern und die Ursache ihrer Unzufriedenheit zu beseitigen.

Der Referent erlaubt sich zur Beleuchtung der Verschiedenheit der in dieser Beziehung von den beiden Hofkanzleien befolgten Maximen zu bemerken, dass obschon sich das an den siebenbürgischen Hofkanzler am 21-ten Dezember 1860 erlassene ah. Handbillet (St. R.-Vorakte Z. 841:1860) bezüglich des amtlichen Gebrauches der verschiedenen Landessprachen von dem am 20-ten October 1860² an den Grafen Way in derselben Angelegenheit erlassenen ah. Handschreiben wesentlich gar nicht unterscheide, dennoch sich die siebenbürgische Hofkanzlei niemals beifallen liess den einzelnen nichtmagyarischen Municipien in welcher immer Hinsicht den Gebrauch ihrer Sprache zu beanständen, wie dies in Ungarn der Fall ist, sondern sie erachtete sich vielmehr für verpflichtet im Geiste des ah. ausgesprochenen Grundsatzes der nationalen Gleichberechtigung ohne weiteres vorzugehen und den diesfälligen gemachten Beschwerden der Saxen und Romanen gegen das siebenbürgische Gubernium in eigenem Wirkungskreise Abhilfe zu bringen, wie dies aus den St. R.-Vorakten sub Z. 695 und 696 vom J. 1862 klar hervorgehet, worin sich die siebenbürgische Hofkanzlei insbe-

sondern auf eine unterm 7-ten May 1862 Z. 1634 erlassene Verordnung an das siebenbürgische Gubernium, in welcher das letztere angewiesen wurde, seine Bescheide und Erlässe über Eingaben und ämtliche Anzeigen in jener Landessprache auszufertigen, in der die ersteren verfasst sind.

Ebenso wie die siebenbürgische Hofkanzlei sich im Grunde des obbezogenen ah. Handsschreibens vom 21-ten December 1860 für berechtigt halten konnte, eine solche Verordnung zu erlassen, hätte auch die ungarische Hofkanzlei wenigstens seit dem 27-ten July 1862, als S. M. ihre ernste Absicht auszusprechen geruht haben, den Grundsatz der Gleichberechtigung aller Völker auch in Bezug auf die im Königreiche Ungarn wohnenden Nationalitäten zu verwirklichen, in der Behandlung der Sprachfrage ein der ah. Absicht mehr entsprechendes System befolgen und unter dem Titel der als amtlich in Ungarn allein geltenden ungrischen Sprache die Ausschliessung jeder anderen Sprache aus dem ämtlichen und behördlichen Wirkungskreise als mit dem Geiste der obbezogenen ah. Entschliessung im Widerspruche stehend erkennen sollen.

Trotz allem dem ist das leitende Princip der ungarischen Statthalterei und Hofkanzlei in dieser Beziehung noch immer dasselbe geblieben, welches sowohl der von der Statthalterei-commission ausgearbeitete Entwurf einer provisorischen Instruction zur Regelung der Sprachfrage in Ungarn, wie auch die von der ungarischen Hofkanzlei diesbezüglich gestellten Anträge deutlich beurkunden^a. Die Hofkanzlei hat zwar jenen Entwurf einer speciellen Beratung gar nicht unterzogen, weil sie denselben einerseits nicht für genügend, andererseits aber nicht für zeitgemäss erachtete. Die Majorität derselben glaubt nämlich, dass die Concessionen, welche dem Interesse der einzelnen Nationalitäten gewährt werden müssen, vorzugsweise eine Vereinbarung mit den Vorschriften in der Justizsphäre erheischen, diese aber erst nach Errichtung der Gerichte und Umgestaltung der Justizpflege geschehen könne, wo dann die Frage über die Gerichtssprache ihren Abschluss finden soll, andererseits aber durch die erwähnte Instruction auch solche Fragen berührt werden, welche ihre verfassungsmässige Erledigung nur durch den zufolge des ah. Handsschreibens von 27-ten July 1862 bereits in der Ausarbeitung begriffenen Gesetzentwurf finden können, und aus diesen Gründen glaubt dieselbe Majorität sich vorderhand nur darauf bechränken zu sollen, dass die

^a) *Po strane*: Mit 1 Einlage von 3 Bogen. (*Vid č. 52 tu.*)

Statthaltereie beauftragt werde, eine Kundmachung zu erlassen, welche die den Nationalitäten Ungarns bisher ah. erteilten Begünstigungen zu enthalten hätte, deren Durchführung die Comitatsleiter überwachen und insbesondere darnach sehen sollen, dass die Justiz- und politischen Verwaltungsbeamten der ihnen im ah. Handschreiben auferlegten Pflicht, im Verkehre mit den Gemeinden, dann durch Erledigung der nichtungarischen Eingaben und Gesuche sich der betreffenden Sprache zu bedienen, nachkommen, was auch durch die Comitatsgerichte zu beobachten sei, und das Recht der Gemeinden, sich im Verkehre mit den Behörden der eigenen Sprache zu bedienen, in keiner Weise beschränkt werden dürfe.

Endlich beantragt dieselbe Majorität der *ungarischen* Hofkanzlei, dass die den einzelnen nichtungarischen Comitaten und Freistädten ausnahmsweise erteilte Ermächtigung, sich bei der Verhandlung der öffentlichen Angelegenheiten ihrer Muttersprache zu bedienen, aus besonders rücksichtswürdigen Gründen auch anderen Comitaten und Städten zugewendet werden könne.

Bezüglich der diese Verhandlung veranlassenden Beschwerden der Arader Romanen wiederholt die *ungarische* Hofkanzlei den in ihrem frühern Vortrage vom 11-ten November 1863 gestellten¹ und diesmal auch von der *ungarischen* Statthaltereie unterstützten Antrag, dass indem der Grund dieser Klagen durch die in der Zwischenzeit erfolgte Enthebung des früheren königl. Kommissärs Ludwig Hofbauer und Ernennung des Theodor Szerb, eines Romanen, zum Obergespan des Arader Comitates bereits entfallen sei, es im Interesse der Eintracht der in Arader Comitaten vermischt wohnenden Nationalitäten liege, die nunmehr glücklich beseitigten Reibungen der Vergessenheit zu übergeben.

Obschon nun der Referent auch der Ansicht beipflichtet, dass die vor einer Zeit, als die Leitung des Arader Comitates noch dem Ludwig Hofbauer anvertraut war, herrührenden speciellen Beschwerden der Arader Romanen durch die mittlerweile in der Leitung des Comitates getroffene Veränderung als behoben betrachtet werden können, und insoferne gegen den Antrag der *ungarischen* Hofkanzlei nichts zu bemerken hat, so glaubt doch der Referent andererseits mit den übrigen von der Majorität der *ungarischen* Hofkanzlei gestellten Anträgen sich nicht begnügen zu können, und muss, bei der auf der Hand liegenden Unzulänglichkeit derselben, jedenfalls den sehr triftigen Gründen der minderen Stimmen bei der *ungarischen* Hofkanzlei, welche dem diesbezüglichen durch den Hofrat v. Dobržansky bei der Statthaltereie abgegeben Separatvotum beipflichtete

ten, eine besondere Aufmerksamkeit widmen^b.

Das bei der ungarischen Statthalterei von den nichtmagyarischen Mitgliedern derselben, namentlich dem Hofrate von Dobržansky, dann den Statthaltereiräten Francisci und Mandić abgegebene Separatvotum, welchem auch die nichtmagyarischen Hofräte Popa und Mihajlović bei der ungrischen Hofkanzlei beistimmten, ist jedenfalls ein sehr interessantes und wichtiges Aktenstück, da es gleichsam als Ausdruck der Ansichten der gesamten nichtmagyarischen Intelligenz im Lande gelten kann, soweit sich dieselbe in den höheren politischen Verwaltungskreisen befindet und vermöge ihrer bewährten loyalen und regierungsfreundlichen Gesinnung eine besondere ah. Berücksichtigung verdient. Es wäre deshalb um so mehr wünschenswert gewesen, dass dieses im Vortrage des Statthalters und der ungarischen Hofkanzlei⁹ bruchstückweise erörterte Operat in der deutschen Übersetzung vorlegt worden wäre, damit es den demselben entgegengesetzten Meinungen gegenüber seinem ganzen Inhalte nach gehörig gewürdigt werden könnte.

Der Referent sieht es deshalb für notwendig, den wesentlichen Inhalt des obbezogenen Operates (im nachstehenden darzustellen^c).

Im I. Abschnitte beweist das Separatvotum, dass die Klage, wornach die, in Betreff des Gebrauches der nichtmagyarischen Sprachen und der nationalen Gleichberechtigung in Ungarn bis nun erlassenen Weisungen nicht allein sich als unzureichend erwiesen haben, sondern auch von Seite der Behörden nicht beobachtet werden, eine allgemeine und wohl begründete sei. Die Allgemeinheit dieser Klage geht so weit, dass es im Lande keine nichtmagyarische Gemeinde gebe, wo vertrauenswürdige Personen dieselbe bis zum Überdruße nicht hören müssten; und wenn noch aus einzelnen Landesteilen derlei Klagen häufiger ämtlich vorkommen, so beweise dies nur, dass in diesen Teilen die Bevölkerung der Hoffnung auf eine Abhilfe noch nicht entsagt habe, während in anderen Gegenden selbst diese Hoffnung bereits entweder ganz aufgegeben, oder nur auf grossartige Umwälzungen gelegt werde, und eben hierin liege die eigentliche Gefahr, welche das Land bedrohe und unter systematischen, fortwährenden Bedrückungen zusehends

b) *Po strane*: Das Exh. vide Einlage a) b) et c).

9) *Vid' č.* 56 a 58 tu.

(c—c) *V zpráve o zasadani št. r. (pre m. radu) nahradené*: in der Beilage / näher sichtlich zu machen, *K tomu pozn.*: NB. Der weitere Context dieser Einlage, da er schon beschrieben worden ist, braucht nicht noch einmal abgeschrieben zu werden, *Ožegović*.

so sehr wachse, dass sie mit der Zeit alle Grenzen überschreiten dürfte, wenn nicht eine gründliche Abhilfe bald erfolge.

Dass die erwähnte Klage eine wohlbegründete sei, wird insbesondere mit Anführung vieler historischer Daten geltend gemacht, aus welchen hervorgehe, dass durch die Beseitigung der zum Schutze der nichtmagyarischen Nationalitäten bestanden lateinischen Amtssprache diese Nationalitäten in eine so gedrückte Lage geraten seien, welche den ah. Schutz derselben unvermeidlich machte, wie solcher nicht allein in der Reichsverfassung vom 4-ten März 1849 §§ 5, 71 und 72, sondern auch in wiederholten feierlichen ah. Manifesten zugesichert und mit dem am 24-ten October 1849 ah. genehmigten Verwaltungsorganismus für Ungarn Punkt IV, V und XI, dann in den diesbezüglichen Durchführungsinstruction §§ 4, 12 und 15, nicht minder in dem, die Errichtung der serbischen Vojvodenschaft betreffenden ah. Patente vom 18-ten November 1849 zum Teil auch verwirklicht wurde.

Mit dem Jahre 1860 sei dieser Druck der nichtmagyarischen Nationalitäten in Ungarn wieder im verstärkten Masse eingetreten und trotz der zu ihrem Schutze am 20-ten October 1860², am^a 26-ten Februar und 21-ten July 1861¹⁰, ferner am 27-ten July 1862³ erlassenen ah. Kundgebungen fortdauernd geblieben, während doch eine diesbezügliche Abhilfe noch dringender notwendig wäre, als manche andere, zum Schutze der sonstigen Interessen bisher zur Ausführung gebrachte Massregel.

Das mit dem ah. Handbillette vom 20-ten October 1860² gewährte Feld zur Entwicklung der einzelnen Nationalitäten sei durch spätere Verordnungen der Hofkanzlei und Statthaltereie bedeutend eingeschränkt worden. Zum Beweise dessen wird der mit dem Hofdekret vom 18-ten May 1861 Z. 5921 und der Statthaltereiverordnung vom 20-ten Dezember desselben Jahres Z. 18250 an alle Municipien erlassene Befehl⁸ angeführt, wornach dieselben als öffentliche Behörden ihre ämtlichen Protocolle, wenn sie in einer anderen Sprache verfasst sind, jedenfalls auch in der ungarischen zur höheren Einsichtnahme vorzulegen haben. In gleichem Sinne seien später aus Anlass des in dem Comitate Krászna und Kővárer Districte erfolgten ämtlichen Gebrauches der romanischen Sprache die Hofkanzleiverordnungen vom 11-ten Februar und 10-ten Juny 1862 Z. 141 und 9114 erlassen und mit dem Praesidialschreiben des Hofkanzlers vom 7-ten April 1862 Z. 5481¹¹ mit Vermeidung jeder principiellen Erörterung die zweckmässige Behandlung der Nationalitätenfrage dem Tacte der betreffenden Beamten anheimgestellt worden.

^a) den

¹⁰) *Mieni sa Februárový patent a kr. reskript k snemu (odpoved' na adresu).*

¹¹) *Vid' č. 32 tu.*

In demselben Geiste sei, ungeachtet des durch S. M. am 27-ten July 1862 ah. kundgegebenen Versuches¹², den Grundsatz der Gleichberechtigung aller Nationen Ungarns zu verwirklichen, und der zum Schutze der Gemeinden in Gebrauche ihrer Nationalsprachen gleichzeitig erlassenen ah. Verfügungen, auch in der Folge mit den Hofkanzleiverordnungen von 20-ten August 1862 Z. 12632 und 12893³ das Hauptgewicht auf die Aufrechthaltung der magyarischen als der ausschliesslichen Amtssprache gelegt und gegen die dawiderhandelnden Beamten sogar die Amtssuspension und Entlassung mit dem am 1-ten September 1862 Z. 13823 an die Statthaltereı erlassenen Hofdecrete angedroht worden¹³.

Dieselbe Richtung verfolgten die im Jahre 1863 den 21-ten Juny und 6-ten October sub Z. 9569 und 14395 erlassenen Praesidialweisungen¹⁴ des ungarischen Hofkanzlers, in welchen sogar die Notwendigkeit einer vom Statthalter gewünschten, praecisen diesfälligen Instruction beanständet wurde, obschon in dem von der Statthaltereı beratenen Instructionsentwurfe auf die mit der ah. Entschliessung vom 27-ten Dezember 1860 der Bevölkerung der ehemaligen serbischen Vojvodschaft und des Temeser Banates hinsichtlich ihrer Sprache und Nationalität gegebenen Zusicherung keine Rücksicht genommen war, während durch abgesonderte Verfügungen sogar in den Städten Zombor und Neusatz ein ämtlicher Gebrauch der serbischen Sprache verboten worden ist.

Unter solchen Umständen könne es nach der Meinung des Separatvotums niemand Wunder nehmen, wenn die in Ungarn lebenden Deutschen, Slaven, Ruthenen, Romanen und Serben ihre in den angrenzenden Kronländern Österreichs lebenden stammverwandten Brüder beneiden müssen, deren billige nationalen Ansprüche möglichst befreidiget werden, die hingegen in Ungarn wegen Abgang positiver, zu ihrem Schutze erforderlichen Vorschriften lediglich dem Gutdünken der Beamten überantwortet seien.

Im weiteren Verlaufe dieses Abschnittes wird sodann sehr umfassend dargetan, wie sogar die obbezogenen bescheidenen Verordnungen durch die Schuld der untergebenen Organe zum Nachteil der nichtmagyarischen Nationalitäten gehandhabt werden, ohne dass dieselben dafür einer Ahndung unterzogen wären, während die Anhänger der nichtmagyarischen Nationalitäten die misslichsten Folgen zu gewärtigen haben, wie sie solche durch ihre unverdiente Zurücksetzung bei Gelegenheit der Dienstesbeförderungen sattsam erfahren mussten, und sich

¹²) Vid' č. 39a) tu.

¹³) Stolici Zarándskej, ktorá v smysle svojho uzavretia zo dňa 28. III. a 2. VII. 1861 a nedbajúc nariadenia kancelárie zo dňa 18. V. 1861 č. 5921 i naďalej píše svoje zápisnice len rumunsky.

¹⁴) Vid' č. 53 tu.

darum ihrer nationalen Sache ernstlich anzunehmen nicht einmal getreuen, worüber als Beispiel die Administratoren des Krassoer und Torontaler Comitates angeführt werden, deren ersterer ein geborner Romane, und der letztere ein Serbe sei. Auf solche Weise werde um so mehr im Bácszer Comitате der Gebrauch der serbischen Sprache, so wie auch in der rein slavischen, ruthenischen oder romanischen Comitaten Neutra, Trencsin, Turótz, Sohl, Arva, Liptau, Ugotsa, Marmaros und Zips der Gebrauch der betreffenden nationalen Sprachen durch die magyarischen Obergespäne unterdrückt; und es sei dann noch weniger zu wundern, dass in den mit der magyarischen, obschon überall nur in geringer Anzahl vorhandenen Bevölkerung vermischten Comitaten Beregh, Ung, Zemplin, Honth, Bars, Neograd, Bihar und Szatmár sich kaum jemand getreue seine nichtmagyarische Muttersprache zu gebrauchen, da sogar von den Gemeindenotären, welche noch vor dem Jahre 1848 freigewählt werden durften, nun aber durch Beamten fremder Nationalität den Gemeinden aufgedrungen werden, nicht die Kenntnis ihrer nationalen, sondern blos der magyarischen Sprache gefordert werde.

Dies sei die traurige Lage des Landes, im Gegensatz zu dem ausdrücklich erklärten ah. Willen Sr. Majestät, und dass dem so sei, würden selbst die betreffenden Obergespäne eingestehen müssen, sobald von ihnen die Durchführung der bezüglichen ah. Anordnungen bei sonstiger Dienstesentsetzung gefordert werden würde. Es sei zwar richtig, dass ohne einem Landesregierungsblatt nicht einmal die Kenntnis der dieszeitigen massgebenden Verordnungen ermöglicht werde, doch an diesem, durch die verkehrte Politik des Landtages vom J. 1861 herbeigeführten unerquicklichen Zustande des Landes tragen die nichtmagyarischen Bewohner keine Schuld und können daher mit Recht ihre Erlösung aus diesem Wirrsale in Anspruch nehmen.

Im Abschnitte II. übergeht das Separatvotum auf die Art und Weise, wie das im ah. Handbillete vom 27-ten July 1862³ ausgesprochene Ziel ohne Verletzung der so eifersüchtig bewahrten Integrität des Landes zum Schutze der nichtmagyarischen Nationalitäten erreicht werden könne, in welcher Beziehung vor allem bemerkt wird, dass dieser Schutz nur den im Lande compact wohnenden Nationalitäten zuteil werden könne, als welche innerhalb der Grenzen Ungarns nur die Deutschen, Serben, Romanen, Ruthenen und Slovaken berufen erscheinen.

Anlangend die Form, wie die gewünschte Abhilfe ausführbar wäre, so beruft sich das Separatvotum auf die seit den Zeiten des heiligen Stephan in seinem I. Decret Cap. 6 §§ 3 und 4 anerkannte und bis zum Jahre 1791, beziehungsweise 1836 in Ungarn tatsächlich bestandene gleiche Berechtigung aller dasebst befindlichen verschiedenen Nationen des Landes, und die

zu ihrem Schutze getroffenen Einrichtungen seien lediglich ein Ausfluss der königlichen Praerogative gewesen. Schon die erste Einteilung des Landes in Comitate, welchen nach Art. 14:1222, 36:1536, 1:1542, 66:1548 und 27:1638 amovirbare Obergespäne (comitates parochiani) vorgesetzt wurden, sei durch den König Stephan geschehen. Sowohl der politische, wie der gerichtliche Wirkungskreis der Obergespäne wurde nach S. Stephani Decr. II, C. 12 § 2, Ladislai D. III, C. 16, Art. 5:1222, Prolog Tit. 16 § 3, Partis I-ae Tit. 125, Art. 11:1458, 25:1546, 26:1574, 7 und 48 1715 usw. durch königliche Machtvollkommenheit geregelt und auf demselben Wege von der Comitatsgerichtsbarkeit einzelne Privilegialexemptionen verliehen. Auf solche Weise seien auch für einige Comitate Erbobergespäne bestellt und andere Comitate wieder besonderen königlichen Festungsbefehlshabern und Kapitänen untergeordnet worden, wie dies in alten Zeiten mit den Comitaten Wieselburg, Ödenburg, Beregh, Ung, Zemplin, Pest Pilis und Solt der Fall gewesen sei.

Die Grenzen der einzelnen Comitate, Districte oder anderer Privilegialgebiete seien ebenfalls nur kraft der königlicher Majestätsrechte bestimmt worden, als deren Emanation auch alle jene Privilegialterritorien zu betrachten sind, welche im Laufe der Zeit durch königliche Verleihungen entstanden und von der Iurisdiction der Comitate befreit wurden, in welcher Hinsicht das Separatvotum zahlreiche geschichtliche Beispiele und Daten citirt, insbesondere die Privilegien des Königs Andreas II. und Geiza II., welche den deutschen Rittern und den Sachsen in Siebenbürgen, dann den 7 Bergstädten und 16 Zipser Städten, ferner vom König Bela IV. den 10 Zipser Stühlen der Lanzenträger (decem sedes lanceatorum) und dem Turopolyadistrikt in Croatien verliehen worden sind; nicht minder sei der sogenannte Haydukendistrikt im 15-ten Jahrhundert auf gleiche Weise entstanden. Denselben Ursprung habe die durch den König Leopold den I-ten der serbischen Nation zugesicherte nationale und kirchliche Autonomie, dann der ehemals vom Vesprimer Comitате unabhängige Stuhl der Edelleute in Szentgál, der Theisser und Kikindaner Distrikt, dann der von der Comitatsjurisdiction bis zum J. 1848 gleichfalls nicht abhängige Banater deutsch-romanischer Bergdistrikt, endlich der noch heutzutage bestehende Distrikt der Jazygier und Cumanen, in Croatien aber jener von Fiume und Buccari. Ja die Bildung der Székler Stühle in Siebenbürgen und die Entstehung der Militärgrenze sei gleichfalls ein Erzeugnis der königlichen Machtvollkommenheit gewesen. Noch im 18-ten Jahrhundert sei den Armeniern zu Számosujvár und Elisabetstadt in Siebenbürgen, ja selbst den, wiewohl kleinen bulgarischen Colonien zu Winga, Bodrogh und Sellyós, dann in Siebenbürgen sowohl in der Civil-, wie in der Kirchenverwaltung eine privilegierte Stellung eingeräumt worden.

Aber auch selbst den Juden und den Zigeunern seien durch die Könige Bela IV. und Sigmund besondere, denselben eine gewisse Autonomie zusichernde Privilegien erteilt worden, ohne dass es jemandem eingefallen wäre, gegen deren Gesetzmässigkeit einen Anstand zu erheben. Die ganz vom Gutdünken der Krone abhängige Ausschliessung der einzelnen Gebiete von der betreffenden Comitatsjurisdiction habe sich nicht blos auf grössere Territorien und die königlichen Freistädte beschränkt, sondern dieselbe erstreckte sich sogar auf einzelne kleine Orte und Flecken, die sogenannten *loca cameraria et militaria, oppida ac villas*. So sei im Zipser Comitate das Dorf *Gergou* von dessen Jurisdiction ganz frei gewesen, und es bestehe noch heutzutage ein selbständiger Marktflecken zu *Felsőbánya* im Szathmarer Comitate auf Grund seines Privilegiums von der Jurisdiction des letzteren ganz unabhängig.

Es seien überdies unter der *ungarischen* Krone ganze Landesgebiete gewesen, welche auf Grund der Privilegialeinrichtungen eine von der allgemeinen Norm ganz abweichende Verwaltung besaßen. Dies sei ausser Siebenbürgen und Croatien mit Slavonien insbesondere bei dem sogenannten Ducatus Ruthenorum, auch *de Munkáts et Makovicza* benannt, der Fall gewesen, welcher bis zum J. 1746 unmittelbar unter der königlichen Autorität stehend, der Gerichtsbarkeit des Palatinus untergeordnet war; unter seinem gewählten Vojvoden und Bischöfen stehend, eigene Verwaltung und Gerichtsbarkeit besass und eine mit dem Jazygier- und Cumanendistrikte gleiche Stellung einnahm, was in dem Separatvotum mit Berufung zahlreicher diplomatischen und historischen Actenstücke und Landesgesetze nachzuweisen gesucht wird. Ähnliche Vojvoden hätten nach Inhalt der geschichtlichen Actenstücke auch die ungrischen und siebenbürgischen Romanen gehabt, in deren Kategorie auch der Zevriensis Banus vel dux gehört habe.

Wenn, dem allen ungeachtet, mehrere dieser Privilegialgemeinden und Gebiete im Laufe der Zeit ihre Privilegialstellung eingebüsst haben und hierüber mitunter in den Landesgesetzen einige Verfügungen vorkommen, so beweise dies nur, dass in die Landtagsartikeln auch solche Gegenstände manchmal aufgenommen wurden, welche ihrer Beschaffenheit nach in dieselben gar nicht gehört haben würden. Zum Beweise dessen werden die Artikel 73:1618 und 95:1715, der Art. 23:1514, 34:1622, 28:1625 und 67:1638 angeführt, laut denen die Hayduken und Cumanen der Comitatsgerichtsbarkeit hätten unterworfen werden sollen, und doch heute noch ihre abgesonderte Stellung erhalten haben, während andere, der herrschenden Nationalität im Wege stehende selbständige Verwaltungsgebiete der verderblichen Nivellirungssucht der neueren Zeit zum Opfer fallen mussten.

Auf Grund dieser Auseinandersetzung hebt dann das Se-

paratvotum die Wichtigkeit des in früherer Zeit in so ausgehnter Weise ausgeübten Majestätsrechtes, den einzelnen Corporationen und Gebieten privilegiale Einrichtungen zu erteilen, hervor, wodurch die Beteilten, im Genusse ihrer Institutionen eben auf den *allerhöchsten* Schutz angewiesen, sich als die festesten Stützen des Thrones auch unter den verhängnisvollsten Zeitverhältnissen bewährt haben, wohingegen durch Verdrängung dieser Privilegialelemente aus den ihnen zustehenden Gerechtsamen, wie das *zum Beispiel* mit dem auf ein einziges Collectivvotum beim Landtage factisch beschränkten königlichen Freistädten vor dem J. 1848 geschah, auch die letzten Bollwerke der königlichen Macht weggefegt wurden, und die auf den Umsturz gerichteten Bestrebungen der Opposition ungehindert obsiegen konnten. Und damit keine derartigen neuen Wälle gegen ähnliche gefährliche Tendenzen durch die Ausführung der so oft feierlich verkündeten nationalen Gleichberechtigung wiedererstehen, seien es abermals gerade die Männer der Opposition, welche der ah. Gewährung von Privilegialeinrichtungen zum Schutze der nationalen Gleichberechtigung in Ungarn entgegentreten.

Da übrigens das Majestätsrecht der Errichtung und Regelung neuer Behörden auch vom Standpunkte des ungarischen Staatsrechtes keinesweges bezweifelt, sondern nur soviel begehrt werden kann, dass derlei neue Jurisdictionen nachträglich landtätlich inarticulirt werden, um daselbst das Stimmrecht ausüben zu können, nachdem die landtägliche Mitwirkung nun nicht mehr von Seite der einzelnen Municipien, sondern auf Grundlage der Volksvertretung stattfindet, so entfalle jetzt auch das oberwähnte Erfordernis einer Inarticulirung zur gesetzlichen Kraft derartiger Privilegialinstitutionen.

Aber auch die mit Bezug auf Art. 4. vom J. 1741 und Art. 3. vom J. 1791 geltend gemachte Ansicht, dass nur der gekrönte König von Ungarn berechtigt sei Privilegien zu erteilen, könne einer diesbezüglichen Ausübung der königlichen Macht durch S. M. schon jetzt nicht im Wege stehen, da es an der Hand des Art. 32 vom J. 1792 keinem Zweifel unterliege, dass blos zur Gültigkeit derartiger Privilegien für die Nachfolger die Bestätigung derselben nach der Krönung erforderlich sei, welche Ansicht auch während der jetzigen Regierung Sr. Majestät sowohl von der Statthalterei und Hofkanzlei, wie auch selbst vom *ungarischen* Landtage im J. 1861 als die richtige dadurch anerkannt wurde, da es weder den obigen Behörden, noch irgend jemanden im Landtage befiel, die Rechtsgültigkeit der Erhebung der Städte Grosswardein, Zenta, Weršec und Kecskemét zu kön. Freistädten durch Befreiung derselben von der Jurisdiction der betreffenden Comitete, die mit Erweiterung der Privilegialstellung des Districtes von Kikinda erlassenen Anordnungen oder die von Sr. Majestät gewährten Verleihungen des Adels und der hohen geistlichen Würden zu beanstünden.

Aus allem diesen gehe sonach das Recht Sr. Majestät, abgeordnete und selbständige Distrikte unter verschiedener Benennung zu errichten und denselben eigentümliche Verwaltungs- und Gerichtsorganisation zu gewähren, unzweifelhaft hervor, dessen Ausübung zum Schutze der schwer bedrohten Gleichberechtigung der nichtmagyarischen Nationalitäten im Interesse des *allerhöchsten* Thrones und im Geiste der Landesverfassung nur höchst wünschenswert und dringend geboten erscheine.

Der Inhalt der zum Schutze der nichtmagyarischen Nationalitäten auszufertigenden Privilegialurkunden soll nach dem Antrage des Separatvotums folgende Grundsätze zur Ausführung bringen:

1. Es sei jede solche Lösung der Nationalitätenfrage zu vermeiden, welche die Erringung der gewünschten Gerechtsamen bloß in Aussicht stelle, weil hiedurch derartige Agitationen gleichsam perennirend werden müssten und zur Förderung des revolutionären Geistes führen würden.

2. Eine derartige Lösung dieser Frage aber, welche den Wünschen und Hoffnungen auch bei weitem nicht entsprechen würde, sei für den Staat nicht minder gefährlich, weil dies, wenn auch von der Erfüllung des kaiserlichen Wortes abgesehen werden könnte, einen bedeutenden Teil der Bevölkerung dem Lande, welches man zum Vaterlande nur gezwungenerweise anerkennt und sohin mittelbar selbst dem Reiche entfremden, demnach gleichfalls bei Gelegenheit zur Revolution und unter gewissen Umständen zur Intervention des Auslandes führen dürfte.

3. Es müsse sonach die Lösung dieser hochwichtigen Frage eine vollständige und derartige sein, dass sie wenigstens die Wünsche des gemäßigteren Teiles der nichtmagyarischen Nationen möglichst befriedige, gleichzeitig aber die eigentümlichen Verhältnisse und Überlieferungen des Landes, so wie der betreffenden Nationen schone, d. i. nebst Erhaltung der Territorialintegrität des Landes und Berücksichtigung der materiellen, so wie der geistigen Interessen der einzelnen Völkerfamilien eine gute, prompte und wohlfeile Administration sichere, aber auch in der Ausführung von der uralten Sitte des Landes nicht zu sehr abweiche.

4. Es seien die schon in früheren Zeiten den einzelnen Gemeindegebieten und Districten verliehenen, denselben eine nationale, kirchliche, Verwaltungs- und Gerichtsautonomie gewährleistenden Privilegialeinrichtungen zu berücksichtigen.

5. Hiebei dürfe weder die, seit dem Jahre 1836 bis 1848 bestandene Suprematie der magyarischen Nationalität, noch aber die seit 1848 bis 1860 jüngst vorübergegangene 12-jährige Periode einer geordneten Verwaltung und Gerichtspflege ausser Acht gelassen werden, welche letztere das Volk mit der weniger

vollkommenen Selbstverwaltung zu vertauschen kaum mehr geneigt sein würde.

6. Diesemnach seien für die im Lande compact wohnenden nichtmagyarischen Völker, namentlich: Serben, Romanen, Ruthenen, Slovaken und Deutschen, besondere Municipien (Comitate, Districte) zu errichten, welche nach Art der Comitete den dirigirenden Landesstellen untergeordnet werden sollen, bei welchem letzteren zwar ebenso, wie auch beim Landtage nach der, bis zum J. 1848 bestandenen Gepflogenheit blos der Gebrauch der magyarischen Sprache stattzufinden hätte, doch zugleich zu erklären wäre, dass diese Municipien die dieselben betreffenden nationalen, kirchlichen, Schul-, Stiftungs- und oeconomischen Angelegenheiten in ihren Versammlungen ausschliesslich in ihrer Sprache verhandeln können, dass jedoch diese Versammlungen sich in die Agenden der, für jene Municipien bestimmten königlichen Behörden und sonstige Landesangelegenheiten nicht einmengen dürfen, und dass, nach Erfordernis einer wohlgeordneten öffentlichen Verwaltung, nicht allein zu der zuständigen höheren Verwaltungs- und Gerichtsstellen des betreffenden Municipiums, sondern auch nach dem in anderen österreichischen Kronländern üblichen Systeme das übrige notwendige Dienstpersonale durch Se. Majestät und beziehungsweise die hiezu berufenen Verwaltungs- und Gerichtsbehörden ernannt werde.

Zur Beruhigung der betreffenden Bevölkerung möge ferner bestimmt werden, dass innerhalb dieser Municipien die Abhaltung der kirchlichen und öffentlichen Festfeierlichkeiten dem Glaubensbekenntnisse oder Ritus des Municipiums conformirt, eine sonstige religiöse oder kirchliche Suprematie jedoch ebenso wenig als eine Abänderung der diesbezüglich allenfalls bestehenden kirchlichen Conventionen gestattet werde. Es sei auch jedem Glaubensbekenntnisse oder Kirchengenossenschaft nach dem Erfordernisse zu ihrer Entwicklung das nötige Recht der Selbstverwaltung unter Wahrung des Rechtes der königlichen Inspection zu gewähren, und es seien derartigen Municipien die, zur Förderung des materiellen und geistigen Wohles der betreffenden Nation geeigneten Mittel zu gestatten, wobei die nichtmagyarischen, zumeist verarmten Völker des Landes zu versichern wären, dass dieselben unter keinem Vorwande erhalten werden zur Förderung der Cultur einer anderen und insbesondere der magyarischen Nation irgendwelche Hilfsmittel aufzubringen oder zu unterstützen.

In Gemässheit dieser Grundsätze entwickelt sodann das erwähnte Separatvotum einen Entwurf der zum Schutze der nichtmagyarischen Nationen in Ungarn hinauszugehenden ah. Privilegialbestimmungen mit Ausnahme der serbischen Nation, deren Ansprüche, durch den Karlovitzer Congress formulirt, den Gegenstand einer abgesonderten Verhandlung bilden.

Dieser Entwurf zerfällt in 4 Abschnitte und 48 §§-phe.

Die drei in der Minderheit gebliebenenen Hofräte der ungarischen Hofkanzlei: Popa, Mihajlovics und Dobrzanszky erklären in ihrer abgesonderten, dem Vortrage sub Nro 21 beiliegenden Meinung¹⁵, übereinstimmend mit dem bei der Statthalterei abgegebenen Separatvotum, dass der Weg, auf welchem man unter dem dermaligen Provisorium den billigen und gerechten Forderungen der nichtmagyarischen Völker Ungarns Rechnung tragen wollte, nach der bisherigen dreijährigen traurigen Erfahrung erwiesenermassen durchaus nicht zum gewünschten Ziele führe, dass ferner das, durch den passiven und activen Widerstand, welchen die ungarischen Behörden den ag. Absichten S. M. entgegensetzen, sichtbar geschmälerte Ansehen des ah. Thrones dringend einer Offenbarung jener landesfürstlichen Macht bedarf, welche auf Grund der Landesgesetze auch ausserhalb des Landtages die Wunden der treuen Untertanen zu heilen vermag und um so notwendiger erscheint, als in Ungarn die zu grosse Nachgiebigkeit eben nicht als väterliche Milde, sondern lediglich als Schwäche gedeutet, eigentlich verhöhnt wird.

Die Entwicklung der nichtmagyarischen Völker Ungarns könne aber kaum anders gedacht werden, als wenn jedem Volkstamme für das, durch denselben in kompakten Massen bewohnte Gebiet ein Municipium, jedoch ausschliesslich nur zur Verhandlung oeconomischer, sprachlicher, kirchlicher und auf Schulen bezüglicher Angelegenheiten bewilliget wird, während das Interesse der öffentlichen Verwaltung am besten dadurch gewahrt werde, wenn für jedes solche Municipium eine eigene Administrativ- und Justizbehörde als 2-te Instanz aufgestellt und dieser beiderlei Oberbehörden nach Erfordernis Bezirksämter und Gerichte untergestellt und in der Weise eingerichtet werden, dass alle diese rein landesfürstliche Behörden und Gerichte in keiner Hinsicht von dem betreffenden Municipium abhängig seien, bezüglich des Gebrauches der Sprache aber sich nach dem auch in anderen Teilen des Kaiserstaates gültigen Normen zu benehmen hätten.

Wenn die administrativ- und Justizbehörden in dieser Weise eingerichtet und deren Organe verpflichtet sein werden, sich die Sprache des betreffenden Municipiums eigen zu machen, so wie auch im Verkehre mit den Parteien zu gebrauchen, dann können, nach der Meinung dieser Votanten, jene Reibungen gar nicht mehr

15) Vid' č. 59 tu.

vorkommen, welche auf dem bisherigen Wege ununterbrochen stattfinden.

Gegen solche, nicht nur im Interesse der nichtmagyarischen Völker Ungarns, sondern auch der öffentlichen Verwaltung empfohlenen werten Anordnungen könne sich keine Partei beschweren, da die Besorgnis einer möglichen Gefährdung der Integrität des Landes, wo das oberste Verwaltungs- und Gerichtsdicasterium, so wie der Landtag als gemeinsames Band fortbestehen würden, gar keinen Anhaltspunkt haben kann.

Die Errichtung nationaler Municipien innerhalb Ungarns bilde also seit den ältesten Zeiten bis in die Gegenwart stets ein unbestreitbares Recht des Landesfürsten, und diesem stehe es durchaus frei, die Errichtung solcher Municipien durch königliche Diplome ganz nach eigenem ah. Gutdünken vorzunehmen.

Es sei daher dringend notwendig, dass einerseits die treuen nichtmagyarischen Völker Ungarns, welchen seit dem J. 1848 so vieles und so feierlich zugesichert wurde, endlich einmal die Möglichkeit einer nationalen Entwicklung erlangen, und dass dies andererseits nicht vom Landtage, sondern lediglich von der hiezumachenden Krone ausgehe, weil es nicht geraten scheine in einer Zeit, wo die grossen Körperschaften, besonders die ungarischen Landtage gerne Übergriffe machen, ein unbestreitbares Recht der Krone in Frage ziehen zu lassen. Ein solcher Vorgang würde in der angedeuteten Richtung jeden Widerstand mit Hilfe der zu schaffenden Municipien auch in der Folge unmöglich machen.

Aus diesen Gründen und bei der sonstigen Unmöglichkeit diese jedenfalls brennende Frage auch nur teilweise befriedigend zu lösen, haben die minderen Stimmen dem vom Hofrate v. Dobržansky bei der Statthalterei abgegebenen Separatvotum beigestimmt.

Der Referent kann nicht umhin, die wesentlichen Momente dieses, von allen nichtmagyarischen Räten sowohl bei der Statthalterei, wie auch bei der Hofkanzlei getheilten Votums auch seinerseits als richtig anzuerkennen, wornach die bisher zur Durchführung der principiell von Sr. M. und selbst vom Landtage des Jahres 1861 angenommenen nationalen Gleichberechtigung erlassenen Anordnungen im Hinblick auf die seit dem J. 1848 immer wiederholten feierlichen Versicherungen ungenügend seien und dass selbst diese unzulänglichen Anordnungen durch die Schuld der Behörden oft gänzlich vereitelt werden und demnach die allge-

meine diesbezügliche Klage der nichtmagyarischen Völker Ungarns allerdings eine wohl begründete sei.

Ebenso unterliege es keinem Zweifel, dass S. M. diesen Klagen nachhätlig abzuhelfen kraft seiner königlichen Macht vollkommen berechtigt sei, und dieses Recht durch Errichtung von abgesonderten Municipien zum Schutze der Minoritätsnationalitäten auf Grund der im Separatvotum des Hofrates von Dobržansky angeführten zahlreichen Landesgesetze ungehindert ausüben könne, so wie die Vorfahren Sr. *Majestät* als Könige von Ungarn solches stets tatsächlich ausgeübt haben, welche Meinung auch in den staatsrätlichen Vorkakten bei Gelegenheit der Beratung des Gegenstandes über die Errichtung der serbischen Wojwodschaft sub. Z. 492:1862, betreffend den Kikindaer District sub Z. 424:1862 und belangend die Petition der Slovaken sub Z. 793:1862 eine ausführlichere Begründung gefunden hat.

Nicht minder als richtig muss der Referent die Meinung des Separatvotums bezeichnen, dass sich die schon in Tripartitum Weböczyanum als Nationen anerkannten Völker Ungarns, namentlich Deutschen, Slovaken, Ruthenen, Romanen und Serben zur Bildung der beabsichtigten grösseren Nationalmunicipien wohl eignen, im ganzen daher (wenn die ihrer Lage und der Geschichte nach zu Croatien gehörige Murinsel mit Croatien wieder vereinigt werden würde) 5 derartige Municipien im Privilegialwege errichtet werden könnten, welchen die Verhandlung der genau zu praecisirenden oconomischen, sprachlichen Schul- und Wohltätigkeitsangelegenheiten zu überlassen wäre, während landesfürstliche Behörden, ähnlich den in den übrigen Kronländern der Monarchie bestehenden, unabhängig von den Municipien in der Art eingerichtet wären, dass für jedes Nationalmunicipium (District) ein Appellationsgericht und eine Verwaltungsbehörde als 2-te Instanz errichtet würden. Wenn dann noch die Sprache des gemeinschaftlichen ungrischen Landtages, so wie die der gleichfalls gemeinschaftlichen höchsten politischen und Justizbehörden des Landes die magyarische bliebe, so würde wohl hiedurch sowohl die Territorialintegrität Ungarns, wie auch die Suprematie der magyarischen Nationalität hinreichend gewahrt sein, während andererseits durch die projectirte Einrichtung der Municipien die Möglichkeit einer Entwicklung der Minoritätsnationalitäten, ohne die Wirksamkeit der Behörden irgendwie zu beirren, angebahnt wäre.

Als nicht weniger rücksichtswürdig muss endlich der Referent die sehr loyale Absicht des Separatvotums hervorheben, im Interesse der Befriedigung und Gewinnung der nichtmagyarischen Nationalitäten Ungarns gegen die magyarische oppositionelle Tendenz die Errichtung der nationalen Municipien lediglich im Wege der königlichen Machtvollkommenheit

ausgeführt zu sehen, wodann nach der bereits erfolgten Durchführung der die nationale Gleichberechtigung schützenden Institutionen eine nachträgliche Mitteilung an den Landtag erfolgen und demselben hiedurch die Möglichkeit benommen wäre, auf Kosten der Krone gegen die bisher gedrückten Völker eine Grossmut zu üben.

Wenn überdies erwogen wird, dass die Durchführung auch der in der Sprachangelegenheit bisher erlassenen Vorschriften bei der dermaligen Landeseinteilung in der Tat kaum möglich sei, indem keine Körperschaft dazu gesetzlich berufen ist, gegen die Verletzung dieser Vorschriften Beschwerde zu führen und den berechtigten Wünschen der Minoritätsnationen den legalen Ausdruck zu geben, so muss auch der Referent, übereinstimmend mit seiner diesbezüglich in den obbezogenen *Staatsratsvorakten* und namentlich Z. 325:1862 ausführlich erörterten Meinung, auch jetzt für eine alle Zweifel beseitigende^e und jede Willkür ausschliessende^f Norm stimmen, welche den nichtmagyarischen Nationalitäten den vollen ihnen ah. zugeordneten Schutz zu sichern geeignet wäre. Doch sieht sich der Referent zugleich bemüssiget einzugestehen, dass auf Grund des vorliegenden au. Vortrages ein derartiger erschöpfend formulirter Entwurf, welcher zur ah. Genehmigung empfohlen werden könnte, noch nicht vorbereitet sei, indem die Anträge des Separatvotums, so berücksichtigungswürdig dieselben auch seien, weder bei der Statthalterei, noch bei der Hofkanzlei den Gegenstand einer näheren Beratung gebildet haben, daher wohl als ein sehr beachtenswertes Materiale, keineswegs aber als eine schon jetzt zur ah. Genehmigung geeignete Vorlage angesehen werden können.

Von diesem Gesichtspunkte ausgehend und seine oben ausführlich besprochene Bemerkungen zusammenfassend, äussert sich der Referent zum Schlusse in nachstehender Weise:

(^gIn Anbetracht, dass die bisherigen behördlichen Verfügungen, welche im Vollzuge der zum Schutze der nichtmagyarischen Nationalitäten in Ungarn unter den 20-ten October² und 27-ten Dezember 1860¹⁶, dann den 27-ten July³ 1862 und 17-ten Februar 1863¹⁷ erlassenen ah. Anordnungen zur Ausführung gelangten, sich in ihrem Erfolge nicht nur als unzureichend, sondern geradezu als dem Geiste und dem Wortlaute der obbezogenen ah. Bestimmungen zu widerlaufend herausgestellt haben;

^e) beseitigenden

^f) ausschliessenden

^{g—g}) *Pojaté (s menšími štýl. opravami) do zprávy št. rady ministerskej rade (č. 62 tu).*

¹⁶) *Súhlasný reskript pre Sedmohradsko.*

¹⁷) *Vid' č. 42d) tu.*

in dem weiteren Anbetrachte, dass von der, nach dem Antrage der Hofkanzlei der ungarischen Statthalterei zu überlassenden Zusammenstellung und Kundmachung der, den verschiedenen Nationalitäten bis nun ah. gewährten Begünstigungen, wenn die betreffende Kundmachung zur ah. Genehmigung nicht vorgelegt werden soll, abgesehen von der diesfalls bei der Statthalterei selbst herrschenden unrichtigen Auffassung der diesfälligen ah. Absichten, schon darum kein befriedigendes Ergebnis zu erwarten, vielmehr ein neuer daraus entspringender Stoff zur Unzufriedenheit zu befürchten sei, weil hiedurch nicht nur die auf eine Durchführung des bereits am 27-ten July 1862 ah. ausgesprochenen Grundsatzes¹² der nationalen Gleichberechtigung gerichteten Hoffnungen der nichtmagyarischen Völker Ungarns unerfüllt blieben, sondern selbst die, hinsichtlich der Aufrechthaltung der romanischen und serbischen Sprache und Nationalität bereits am 27. Dezember 1860 erteilte ah. Zusicherung nicht zur vollen Geltung gelangen würde;

in dem besonderen Anbetrachte, dass die von der ungarischen Hofkanzlei und Statthalterei festgehaltene Ansicht, als wenn durch die mit dem ah. Handschreiben vom 20-ten October 1860² erfolgte Wiederherstellung der ungarischen Sprache als Geschäfts- und Amtssprache aller politischen und Gerichtsbehörden in Ungarn jede andere Sprache aus dem ämtlichen Verkehre, so wie aus den Verhandlungen der öffentlichen Angelegenheiten durch die Municipien und deren Organe, dann durch die Gerichtsbehörden ausgeschlossen wäre, mit dem Geiste und Wortlaute sowohl des obbezogenen, wie auch der späteren am 27-ten Dezember 1860¹⁶, 27-ten July 1862³ und 17-ten Februar 1863¹⁷ zum Schutze der nichtmagyarischen Nationalitäten in Ungarn erlassenen ah. Entschliessungen, so wie auch mit dem wiederholt ah. ausgesprochenen Grundsätze der nationalen Gleichberechtigung im Widerspruche stehe und demgemäss die diesbezüglichen, auf einer der ah. Absicht nicht entsprechender Voraussetzung beruhenden Anträge der ungarischen Hofkanzlei zur ah. Genehmigung keineswegs empfohlen werden könnten, indem dieselben hinsichtlich der Verhandlungen der öffentlichen Verwaltungs- und Justizangelegenheiten durch die Municipalbehörden und Gerichte in keiner anderen als der ungarischen Sprache ganz unzulässige Beschränkungen enthalten und nur auf ein derart ausnahmweises Vorgehen gerichtet sind, welches der bisherigen beklagenswerten Willkür auch in der Folge ein weites Feld offen liesse;

in Anbetracht sonach, dass nur eine umfassende, alle bisherigen Zweifel in Bezug auf die Zulassung

anderer als der ungrischen Amtssprache in Ungarn beseitigende und die nationale Gleichberechtigung praktisch verwirklichende Norm den gerechten Wünschen der betreffenden Nationalitäten zu genügen geeignet wäre, wie solche von der im Gange befindlichen Beratung eines zufolge der ah. Entschliessungen vom 27-ten July 1862¹² und 17-ten Februar 1863¹⁷ diesbezüglich mit Berücksichtigung aller von Seite der nichtmagyarischen Nationen bisher überreichten Petitionen und Beschwerden, wie auch des in dieser Angelegenheit erschöpfende Anträge erhaltenden Separatsvotums der nichtmagyarischen Mitglieder der Statthalterei und Hofkanzlei auszuarbeitenden Gesetzenwurfes gewärtiget werden kann;

in Erwägung, dass es im Interesse einer schnelleren und vollständigen Beruhigung der nichtmagyarischen Nationalitäten und eines sichereren Erfolges unleugbar geboten erschiene, die Bestimmungen eines derart vorzubereitenden Gesetzenwurfes nach ah. Genehmigung desselben kraft des S. M. im Sinne der Landesgesetze zustehenden Rechtes im Verordnungswege zur Ausführung zu bringen;

in Erwägung ferner, dass der angestrebte Schutz den nichtmagyarischen Nationalitäten nur dann tatsächlich zuteil werden kann, wenn sowohl bei der in Ungarn bevorstehenden Neugestaltung der politischen und Gerichtsverwaltung, wie auch bei der Besetzung der betreffenden Amtsstellen auf dieses Ziel Bedacht genommen wird, welches sich der ungarische Hofkanzler besonders gegenwärtig zu halten hätte, und in dieser Beziehung nicht allein in den, aus Anlass der Einführung des provisorischen Verwaltungsorganismus für Ungarn vom 24-ten November 1849 und hinsichtlich der Gerichtssprachen für Ungarn in der von Seite des damaligen Justizministeriums im J. 1860 erlassenen Verordnungen, sondern auch in den unter analogen Verhältnissen Siebenbürgens mit dem, laut der St. R.-Vorakten Z. 611 und 873 vom J. 1863 dem siebenbürgischen Landtage vorgelegten und bereits ah. sanctionirten Gesetze über den Gebrauch der landesüblichen Sprachen im ämtlichen Verkehre in Wirksamkeit getretenen Bestimmungen sehr geeignete Anhaltspunkte finden dürfte;

in Erwägung ferner, dass auch bis zur Ausführung der obengedeuteten Massregeln die so oft laut gewordenen Klagen der nichtmagyarischen Nationalitäten in Ungarn und insbesondere der, eine Abhilfe ihrer Beschwerden wiederholt erlehenden Arader Romanen nicht unberücksichtigt gelassen werden können, in welcher Beziehung wiewohl durch die Ernennung

des Theodor Szerb, eines Romanen, zum Obergespane dieses Comitates mittlerweile schon eine derart wesentliche Abhilfe gebracht worden ist, dass die Notwendigkeit einer weiteren Verfügung aus diesem Anlasse allerdings entfalle, doch vor allem eine sowohl von diesem Obergespane, wie auch vom Statthalter gewünschte präecise Vollzugsvorschrift über die Anwendung der nichtmagyarischen Sprachen im amtlichen Verkehre unerlässlich erforderlich wäre, für deren gehörige Bekanntmachung in allen Landessprachen, so wie überhaupt für ein Organ zur Kundmachung der Landesgesetze und Regierungsverordnungen von Seite der Staatsverwaltung Vorsorge zu treffen sei;

in Erwägung schliesslich, dass der gegenwärtige, den vorliegenden au. Vortrag zwar unterfertigte ungarische Hofkanzler Graf Hermann Zichy in dieser ganzen Angelegenheit seine eigene Meinung bisher noch gar nicht ausgesprochen habe, daher, als durch das frühere Vorgehen der Hofkanzlei und der Statthalterei durchaus nicht berührt und ganz unbefangen, mit der grössten Beruhigung ah. aufgefordert werden könnte, einen, den jetzigen Verhältnissen und den bereits wiederholt bekannt gegebenen ah. Absichten entsprechenden Verordnungsentwurf, mit Rücksichtnahme auf die verschiedenen, hierüber sowohl bei der Statthalterei, wie auch bei der Hofkanzlei geäusserten Meinungen, zur ah. Genehmigung vorzulegen, wozu er schon seiner Stellung nach vorzugsweise berufen erscheint, und zu diesem Behufe mittelst eines ah. Handschreibens um so mehr zu beauftragen wäre, als in dieser Sache jedenfalls auf die persönliche Meinung des besagten ungarischen Hofkanzlers, dessen loyale und der Einheit Österreichs freundliche Gesinnung ausser allem Zweifel stehet, das grösste Gewicht mit Recht gelegt werden muss;

diesemnach erlaubt sich der Referent, mit Bezugnahme auf seine oben näher auseinandergesetzte Ansichten, den nachfolgenden Entwurf eines ah. Handschreibens an den ersten ungarischen Hofkanzler Grafen Hermann Zichy zu beantragen.

Lieber etc.

Von dem Wunsche erfüllt, die verschiedenen Nationalitäten in Ungarn auch bis zu einer definitiven Regelung der Sprachfrage gegen alle Unbilden wirksam zu schützen, beauftrage ich Sie, den Entwurf einer, alle in dieser Beziehung mit Meinem Handschreiben vom 20-ten October² und 27-ten Dezember 1860¹⁶, dann vom 27-ten July

1862³ und 17-ten Februar 1863¹⁷ den verschiedenen Völkern dieses Königreiches gewährten Begünstigungen und zugesicherten Gerechtsamen enthaltende Verordnung unter Berücksichtigung der diesbezüglich vorgebrachten Beschwerden und der aus diesem Anlasse sowohl bei der Statthalterei, wie auch bei der Hofkanzlei geäußerten verschiedenen Meinungen Mir baldmöglichst zur Genehmigung vorzulegen und hiebei sich gegenwärtig zu halten, dass in allen Gemeinden ohne Unterschied, sie mögen Land, Stadt oder andere Municipalgemeinden sein, im Sinne Meiner obbezogenen Bestimmungen das Recht, ihre Angelegenheiten jeder Art in der betreffenden Gemeindegemeinschaft zu verhandeln und in derselben mit den vorgesetzten Behörden ohne Ausnahme zu verkehren, in keiner Weise beschränkt werden dürfe, sonach ein diesbezüglich nur ausnahmeweises Vorgehen, welches offenbar nur zur abermaligen Beschwerdeführung Anlass geben könnte, zu unterbleiben habe.

Ebenso ist bei allen Gerichtsbehörden I-ter Instanz der Gebrauch der betreffenden Landessprachen, welche für jeden Gerichtssprengel genau bestimmt werden müssen, sowohl im mündlichen, wie auch im schriftlichen Verkehre anstandslos zu gestatten und die Erledigung der Rechtssachen in derselben Sprache gehörig an die Partei auszufertigen, welcher Grundsatz auch bei der Durchführung des neuen Justizverwaltungsorganismus in Ungarn zu beachten kommt.

Indem hiedurch auch die Beschwerden der Arader Romanen ihre Erledigung finden, beauftrage ich Sie zu veranlassen, dass unter Bekanntgebung dieser meiner Weisungen alle wegen Bedrückung der Nationalität bisher eingebrachten Beschwerden und Petitionen samt den diesbezüglich abgegebenen verschiedenen Gutachten bei der, in Gemässheit Meiner Handschreiben vom 27-ten July 1862³ und 17-ten Februar 1863¹⁷ zu beschleunigender Ausarbeitung des Gesetzentwurfes über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Ungarn in Erwägung gezogen und mit Vorlage dieses Gesetzentwurfes zugleich diejenigen Bestimmungen desselben bezeichnet werden, welche zur Beruhigung der betreffenden Nationalitäten im Verordnungswege provisorisch zur Ausführung gebracht werden sollen.

Übrigens weise Ich Sie an, zur Ermöglichung einer gehörigen Kundmachung der in Meinem Königreiche Ungarn geltigen gesetzlichen Vorschriften

ten und Verordnungen in allen Landessprachen, Mir Ihre Anträge abgesehen mit Beschleunigung zu erstatten.¹⁾

Gesehen Andreánszky.

Ožegović

Gesehen Geringer 28./10 empfangen, abgegangen.

61.

Vo Viedni dňa 29. oktobra 1864.

Zápisnica o zasadnutí štátnej rady zo dňa 29. X. 1864. Rečová a národnostná otázka v Uhorsku. (Ponosy Rumunov aradských.)

Pôv. čistopis v St. R., 1864, č. 708. Na dolnom okraji posl. str.: NB, Exp. Br, Geringer.

Staatsratssitzung vom 29. Oktober 1864.
Unter dem Vorsitze des St. R. Präsidenten Freih. von
Lichtenfels.

Gegenwärtige:

Die Staatsräte: Freih. von Geringer, Correferent,
„ „ Fliesser,
„ „ Ožegović, Referent,
„ Dr. Quesar,
„ von Andreánszky, Correferent.
Protokollführer: Statth. Sekretär Rothmayer.

Der Correferent St. R. Freiherr von Geringer erklärt sich im wesentlichen mit dem Referenten¹ einverstanden, würde jedoch dem Hofkanzler nicht die Ausarbeitung einer eigentlichen Instruktion, welche die Sache allzu sehr verzögern dürfte, auftragen, sondern den Hofkanzler bloss anweisen, die Verordnung, welche in der vorliegenden Angelegenheit an die Unterbehörden hinauszugeben beabsichtigt wird, vor der Ausfertigung vorzulegen, wobei aber dem Hofkanzler zugleich die von dem Referenten angedeuteten Grundsätze, nach denen diese Verordnung verfasst werden soll, bekannt zu geben wären. Freiherr von Geringer würde demnach dass ah. Handschreiben oder die ah. Entschliessung an den ung. Hofkanzler etwa folgendermassen textiren:

„Ich genehmige die in Antrag gebrachte erneuerte Kundmachung der in Meinen Handschreiben vom 20. October² und

¹⁾ Vid' č. 60 tu.

²⁾ Vid' č. 1 tu.

27. Dezember 1860³, dann vom 27. Juli 1862⁴ und 17. Februar 1863⁵ enthaltenen Zugeständnisse in Absicht auf den Gebrauch der verschiedenen Landessprachen in Meinem Königreiche Ungarn im öffentlichen Geschäftsverkehre und die Erlassung der hierauf Bezug nehmenden Weisungen an Meinen Statthalter und an die Comitatsleiter, welche mir vor der Ausfertigung zur Genehmigung vorzulegen sind und bei deren Abfassung von dem Grundsätze auszugeben ist, dass in allen Gemeinden u. s. w., wie in Entwürfe des H. Ref. — bis: „über die Gleichberechtigung der Naz. in Ungarn in Erwägung gezogen werden sollen.“

Übrigens weise Ich Sie an etc. (ebenfalls aus dem Ent. des H. Ref. bis:) mit Beschleunigung zu erstatten.

Der Correferent St. R. von Andreánszky ist im wesentlichen mit den Anträgen der ung. Hofkanzlei einverstanden.

Die Bestimmungen des ah. Handschreibens vom 20. Oktober 1860² und der ah. Entschliessungen vom 27. Juli 1862⁴ und 17. Februar 1863⁵ seien nach seinem Dafürhalten hinreichend, den Völkerschaften nichtungarischer Zunge in Ungarn den gehörigen Schutz gegen jeden wie immer gearteten Zwang und Druck zu gewähren, indem dieselben

a) in Ansehung des Sprachgebrauches die Freiheit und Berechtigung der Individualitäten beschützen und

b) an den Grundsätzen der absoluten Majorität der beteiligten Bevölkerung festhalten.

Diese ah. Bestimmungen seien so erschöpfend, so klar und genau präzisirt, dass Correferent sich nur der Ansicht der ung. Hofkanzlei anschliessen könne, wonach diesfalls die Ausarbeitung einer Instruction nicht geboten erscheint, und es blos auf die Beobachtung der oben angeführten ah. Bestimmungen ankommt.

Die Klagen der in Rede stehenden Arader Romanen waren allerdings begründet, allein dieselben beweisen nach Ansicht des Correferenten weder die Unzulänglichkeit der obzitierten ah. Bestimmungen in Absicht auf den Schutz der nichtmagyarischen Bevölkerung, noch die Notwendigkeit der Ausarbeitung einer Instruction.

Wie dies der Referent dartut, seien diese Klagen durch die Missgriffe veranlasst worden, welche sich die ungarische Hofkanzlei, die Statthalterei und die unteren Behörden bei der Verlautbarung, der Deutung und dem Vollzuge der oben angeführten ah. Bestimmungen zu Schulden kommen liessen.

Die Beschwerdeführer suchen ferner den Grund ihrer Unterdrückung in dem auf die Aufrechthaltung der magyarischen

³) Paralelné vydanie č. 1. pre Sedmohradsko.

⁴) Vid' č. 41 tu.

⁵) Vid' č. 42d) tu.

Suprematie gerichteten Drange der mit der Leitung der Behörden *und* Gemeinden betrauten Persönlichkeiten.

Keine dieser Beschwerden bezwecke die Abänderung der ah. Bestimmungen, im Gegenteile seien alle bloss dahin gerichtet, dass ihnen die darin gemachten Zugeständnisse durch die eben angedeuteten Vorgänge *und* Beschaffenheit der Behörden entzogen *und* verkümmert wurden, diese Beschwerden seien sonach nicht gegen das Gesetz, sondern gegen die Execution gerichtet.

Es dürfte sich daher blos darum handeln,

1. dass die irrigen Auffassungen der ah. Bestimmungen behoben werden, welche die bei der Verlautbarung, *und* bezügl. Deutung derselben seitens der ung. Hofkanzlei *und* Statthalterei unterlaufenen Missgriffe hervorgerufen haben *und*,

2. dass bei Bestellung des Personals der leitenden Behörden *und* der Gemeindevorstände und Bediensteten den Nationalitätsrücksichten Rechnung getragen werde.

Der 1. Zweck werde dadurch erreicht, dass die ah. Bestimmungen in der von der Hofkanzlei beantragten Weise wortgetreu republicirt werden; nur wäre nach Ansicht des Correferenten dieser Republication beizufügen, dass die ah. Bestimmungen in Sachen des Sprachgebrauches allein massgebend sind, wodurch die durch die oben angeführten Vorgänge veranlassten irrigen Auffassungen behoben werden.

Die Ausarbeitung einer Instruction scheint dem Correferenten nicht zum Zwecke zu führen, da dieselbe den Gegenstand noch mehr verwirren würde *und* es stets nur auf die Beobachtung der Vorschriften ankomme. Auch bis nun seien die ah. Bestimmungen bestanden *und* doch haben dieselben, wie die Beschwerden beweisen, nichts genützt, indem sie theils durch irrige Deutungen enstellt, theils nicht beobachtet wurden. Ein ähnliches Los würde auch die Instruktion treffen, wenn die Execution mangelhaft sein würde.

Der 2. Zweck sei zum grossen Teile bereits erreicht, denn das votum separatum beweise, dass es bei den höchsten Landesstellen an Überwachung *und* energischer Vertretung der Interessen der nichtmagyarischen Vökerschaften nicht mehr mangle, *und* die in dem Leiter der Landesangelegenheiten eingetretene Änderung scheine dafür zu bürgen, dass nunmehr die Mängel der Executive beseitiget, *und* in Bezug auf die Wahlen der leitenden Organe den Wünschen der beteiligten Nationalitäten sowie als möglich Rechnung getragen werde.

Der Correferent tritt daher dem Antrage der Hofkanzlei mit dem Zusatze bei:

1.) dass die Republication der gedachten ah. Bestimmungen wortgetreu zu geschehen habe;

2.) dass in dieselben auch die ah. Entschliessung vom 17. Februar 1863⁵ einbezogen werde;

3.) dass bei der Republication erklärt werde, dass in Ansehung des Sprachgebrauches diese ah. Bestimmungen allein massgebend sind *und*,

4.) dass die Hofkanzlei die Einleitung zu treffen habe, dass die Gesetze *und* Verordnungen in allen landesüblichen Sprachen kundgemacht werden *und* den Landesbehörden gleich in den betreffenden Sprache zukommen sollen.

Die von dem Referenten geltend gemachte Analogie zwischen Ungarn *und* Siebenbürgen in der Sprachenfrage findet der Correferent nicht ganz zutreffend, weil

1.) in Siebenbürgen die Bevölkerung seit jeher nach den Nationalitäten eingeteilt war, was in Ungarn nicht der Fall sei;

2.) dort nur von 3 verschiedenen Sprachen die Rede sei, in Ungarn aber 6 oder gar 7 Nationalitäten auftauchen;

3.) dort keine von den 3 Sprachen für die Amts- *und* Geschäftssprache erklärt sei, während in Ungarn laut ah. Handschreibens dies der Fall sei *und* so lange kaum anders werden könne, bis das ganze Land einer *und* derselben Centralbehörde untergeordnet sei.

Was ferner die in dem voto separato der Minoritätsstimmen bei der Hofkanzlei *und* Statthalterei⁶ geäusserten Wünsche wegen Bildung besonderer privilegirter Nationalcomitate *und* Municipien anbelangt, so sprechen nach Ansicht des Correferenten gegen die Gewährung derselben ausser jenen Motiven, aus welchen der Staatsrat zur Z. 793 vom J. 1862 sich gegen die Errichtung nationaler Distrikte⁷ ausgesprochen hat, noch insbesondere folgende Gründe:

1.) dass Comitate ohnedies bestehen, *und* der Bildung anderer Comitate in dem grössten Teile des Landes die topografische Lage entgegenstehe, da mehrere derselben durch natürliche Grenzen abgegrenzt seien;

2.) dass die Interessen der Nationalitäten eine derlei Bildung nicht erfordern, da bei Festhaltung des Grundsatzes, dass bei Bestimmung des Sprachgebrauches die absolute Majorität der betreffenden Bevölkerung massgebend ist, die nationalen Municipien sich von selbst ergeben *und*,

3.) dass durch die Bildung solcher Comitate die Lösung der bezüglich des Sprachgebrauches obwaltenden Anstände nicht erzielt werden würde, denn so wie es nicht zulässig sei, dass in den Comitaten, welche nach der Majorität ungarisch sind, die darin vorhandenen Elemente anderer Nationalitäten unterdrückt werden, ebenso würde die Billigkeit, Gerechtigkeit *und* Loyalität nicht gestatten, dass in den zu bildenden Comitaten anderer Nationalitäten die dort vorhandenen ungarischen Elemente un-

⁶) Vid' č. 54 a 59 tu.

⁷) Pri vybavovaní slov. vied, memoranda.

beschützt gelassen werden; dass es daher stets darauf ankommen müsse, dass die persönliche Freiheit *und* Berechtigung der Individualitäten aufrechterhalten werde, wie dies durch die ah. Bestimmungen geschehe. Höchstens wäre daher nach Ansicht des Correferenten der von der Hofkanzlei beantragten ah. Resolution noch beizufügen: „die in dem voto separato geäußerten Wünsche bei Ausarbeitung des angeordneten Gesetzentwurfes neuerdings in Erwägung *und* geeignete Berücksichtigung zu ziehen“, wie dies bezüglich der Errichtung der Distrikte angeordnet wurde.

Die von dem Referenten beantragte neuerliche Einvernehmung des Hofkanzlers würde nach dem Erachten des Correferenten nicht zum Zwecke führen *und* demselben eine Inkonsequenz zumuten, weil der Hofkanzler den Vortrag eigenhändig ohne Bemerkung unterschrieben habe *und* nicht angenommen werden könne, dass er etwas, womit er nicht einverstanden war, ohne Bemerkung unterschrieben hätte.

St. R. Freiherr von Fliesser stimmt in der Wesenheit der Vorstimme bei. Es werde sehr schwierig, wo nicht unmöglich sein, eine Instruktion in der Sprachenfrage zu verfassen, welche allen Zweifeln *und* Beschwerden ein Ende macht. Die in den bereits ergangenen ah. Entschliessungen ausgesprochenen Grundsätze werden hinreichen, billigen Anforderungen zu entsprechen, wenn sie nur genau *und* gewissenhaft in Vollzug gesetzt werden. Dieser Votant würde daher an den Hofkanzler persönlich keinen Erlass richten, sondern in Erledigung des vorliegenden von dem gegenwärtigen Hofkanzler bereits gefertigten, somit unter seiner Zustimmung erstatteten Vortrages der Hofkanzlei auftragen, die in der Sprachenfrage bereits erflossenen ah. Bestimmungen genau *und* wortgetreu und mit ausdrücklicher Berichtigung der bei den früheren Publikationen begangenen Übersetzungsunrichtigkeiten und nicht richtigen Auslegung derselben kundmachen zu lassen *und* für den genauen *und* gewissenhaften Vollzug derselben zu sorgen.

Eine besondere Hinweisung, dass diese Grundsätze auch bei der neuen Gerichtsorganisirung zu beachten seien, wie der Referent beantragt, hält der Votant für überflüssig, weil sich dies von selbst verstehe. Ebenso würde er auch die Beziehung auf die ah. Entschliessung vom 17. Febr. 1863⁵ weglassen, da er dies gleichfalls für überflüssig halte.

Der St. R. Dr. Quesar ist im allgemeinen mit dem Ideengange des Referenten, im Besonderen aber mit dem von St. R. Freiherrn von Geringer beantragten Entwürfe des ah. Handschreibens an den ung. Hofkanzler einverstanden.

Da jedoch durch die mit den offerwähnten ah. Entschliessungen in der Sprachenfrage ausgesprochenen Grundsätze den vollziehenden Organen ein so weiter Spielraum gelassen sei, dass sie fast nach Willkür schalten *und* walten können, so hält

es Votant, um Missbräuchen vorzubeugen, für wünschenswert, jene Grundsätze näher zu spezialisiren, was nicht nur möglich, sondern in Galizien, *und* auch in Ungarn in den Jahren 1850 bis 1860 von dem damaligen Justizministerium wirklich ausgeführt worden sei.

Der St. R. Präsident hat sich sein Gutachten vorbehalten.

Gesehen Ožegović
 Ges. Andreánszky.
 Ges. Geringer.
 Ges. Fleisser.
 Ges. Quesar.

Rothmayer
 Prot. Führer.
 Ges. 13/11. Lichtenfels.

62.

Vo Viedni dňa 29. oktobra 1864.

Dobrozdanie predsedu štátnej rady b. Lichtenfelsa vo veci vyhlášky o rečových oprávneniach nemaďarských obyvateľov.

Pôv. koncept v St. R., č. 708/1864. Výtah zo zprávy št. r. ministerskej rade o rokovaní zo dňa 29. X. o predmetnej veci. Exp. 13/11 1864, Lichtenfels.

Vo výtahu z predbežného rokovania odvoláva sa zpráva na Ožegovićov pripojený referát, záverečnú časť ktorého prejíma (s menšími zmenami) doslova. V zpráve o rokovaní št. r. sa zisťuje, že väčšina sa pridala k mienke referenta, ale tak, že pokiaľ ide o návrh rezolúcie, relatívna jej väčšina vyslovila sa pre návrh b. Geringera, vótum ktorého sa doslova pojíma aj do zprávy. Menšina súhlasí (so zmenami) s návrhom kancelárie.

Der Staatsratspräsident bemerkt:

Nach seiner Überzeugung werde in der Folge die Erlassung einer förmlichen Instruktion über den Gebrauch der Sprachen in allen Gattungen von Geschäftsverhandlungen allerdings unvermeidlich notwendig sein. Die Erfahrungen in allen Kronländern, worin verschiedene Nationalsprachen nebeneinander bestehen, wie z. B. in Galizien, in Ungarn selbst, als es nach österreichischen Gesetzen verwaltet wurde, in Siebenbürgen u. s. w., haben dieses hinreichend gelehrt. Überall musste das Benehmen für alle einzelnen Amtshandlungen des Straf- und Civilverfahrens, in ersterem mit Rücksicht auf die Personen der Beschuldigten und ihrer Vertreter, der Zeugen der Staatsanwaltschaft *und* der Gerichtspersonen, im letztern mit Rücksicht, ob beide Teile der nämlichen oder verschiedenen Nationalität

angehören, und mit Rücksicht auf die einzelnen Acten der Geschäfte genau normirt werden. Die Berufung in dem vorliegenden au. Vortrage auf die unter den verschiedenen Nationalitäten, wie behauptet wird, durch Jahrhunderte bestandene brüderliche Eintracht, die Appellation an den Patriotismus, der die Eintracht wiederherstellen solle, *und* die Versicherungen, das die vorgekommenen Abweichungen von den ah. Befehlen nicht in einer absichtlichen Unterdrückung anderer Nationalitäten ihren Grund hatten, könne gegenüber den Missgriffen, welche, seien sie absichtlich oder unabsichtlich begangen worden, nun einmal vorliegend, *und* gegenüber den Konflikten, welche schon nach der Natur der Sache aus dem Zusammentreffen Angehöriger verschiedener Nationen bei dem nämlichen Geschäft ohne bestimmte Regeln unvermeidlich entstehen müssen, ernsthafter Weise wohl nicht als eine hinreichende Beruhigung betrachtet werden. Im Grunde bestreitet auch die Hofkanzlei selbst die Notwendigkeit einer solchen Instruktion nicht, sie will die Erlassung derselben nur auf die Organisirung der neuen Gerichte verschoben wissen und in der Tat ist die Verfassung einer Instruktion dieser Art, wenn sie einigermaßen vollständig sein soll, ein Gegenstand, welcher längere Zeit *und* reifere Überlegung bedarf. In Beziehung auf die Instruktion wäre daher nach dem Erachten des Gefertigten nur soviel auszudrücken, dass ah. S. Majestät der Vorlage einer provisorischen Instruktion über den Sprachengebrauch, welche den neu organisirten Gerichten zur Richtschnur zu dienen haben wird, mit Beschleunigung entgegensehen.

Gegenwärtig handelt es sich nur darum, was momentan zu verfügen sei, um die vorgekommenen Beschwerden zu beschwichtigen *und* den Behörden die Hauptrichtung anzudeuten, nach welcher sie sich zu benehmen haben, um den ergangenen ah. Befehlen zu genügen, *und* in dieser Beziehung sieht der Gefertigte nicht ein, warum zu diesem Ende erst der ungarische Hofkanzler nochmals vernommen und zur Vorlage einer Verordnung darüber aufgefordert werden sollte. Meines Erachtens können die Hauptpunkte, um welche es sich gegenwärtig handelt, füglich in dem Entwurfe der ah. Resolution ausdrückt werden, wie dieses auch die Hofkanzlei in dem von ihr vorgelegten Resolutionsentwurfe beabsichtigt, *wenn* gleich der Gefertigte bezüglich der Art, in welcher sie dabei vorgeht, einigermaßen von den Anträgen derselben abweicht.

Der Gefertigte ist nämlich zwar mit dem Antrage einverstanden, dass die ah. Handschreiben vom 20. Oktober 1860¹ und 27. Julius 1862², denen noch jenes vom 17. Februar 1863³ beizufügen wäre, allen Gemeinden des Königreiches nochmals in

1) *Vid' č. 1 tu.*

2) *Vid' č. 41 tu.*

3) *Vid' č. 42d tu.*

der Geschäftssprache einer jeden derselben kundzumachen seien, da dieser Antrag schon in dem frühern fehlerhaften Bekanntmachung des ersten dieser ah. Handschreiben seinen Grund findet. In Beziehung auf die Punkte, welche in dem Entwurfe der Hofkanzlei den Comitatsleitern als Hauptgegenstände ihres Augenmerkes bezeichnet werden, wäre sich eben nach Ansicht des Gefertigten mit Rücksicht auf den Sinn^{a)} des ah. Handschreibens v. 20. Okt. 1860 etwas umständlicher auszudrücken. Nach dem klaren Wortlaute dieses ah. Handschreibens ist nämlich durch dasselbe die ungarische Sprache nur im inneren Dienste der Behörden *und* im gegenseitigen Verkehre derselben als Geschäftssprache wiederhergestellt worden, woraus folgt, dass dieses im äussern Dienste keineswegs der Fall ist, dass daher nicht nur jedermann Eingaben in nicht-ungarischer Sprache zu machen berechtigt ist, sondern dass auch alle mündlichen *und* schriftlichen Verhandlungen mit den Parteien, so wie alle Vernehmungen von Beschuldigten, Zeugen *und* andern Personen in ihrer eigenen Sprache zu geschehen hat, *und* die Erledigung aller nichtungarischer Eingaben *und* Gesuche nicht blos bezüglich der Intimation, sondern vollinhaltlich in der Sprache des Einschreitens erfolgen müsse. Hierüber hält der Gefertigte eine umständlichere Belehrung wünschenswert.

Der Gefertigte erachtet ferner, dass jene Verfügungen, welche in mehreren Comitaten *und* k. Freistädten von überwiegender nichtungarischer Bevölkerung rücksichtlich der Verhandlung öffentlicher Angelegenheiten in ihrer Muttersprache getroffen worden sind, auch in allen übrigen Comitaten und Städten, wo gleiche Verhältnisse obwalten, ohne Ausnahme Anwendung zu finden haben sollen. Nach diesen Ansichten wäre der Entwurf der ah. Resolution auf die weiter unten folgende Weise zu modificiren.

Belangend den von mehreren Stimmen des Staatsrates gestellten Antrag, dass auf alle bisher vorgekommenen Beschwerden *und* Gesuche in Beziehung auf die Regelung ihrer Nationalitätsverhältnisse bei der Verfassung des Gesetzentwurfes für den Landtag geeigneter Bedacht zu nehmen sei, so erscheint es unbedenklich. Was aber den weitem Antrag wegen Errichtung eines Landesgesetzblattes oder Vorschlages einer andern Kundmachungsart der Gesetze *und* Verordnungen in allen Landessprachen betrifft, so dürfte er zu gelegenerer Zeit abgesondert zu verhandeln, mit der gegenwärtigen Verhandlung aber nicht zu vermengen sein.

Der Gefertigte erlaubt sich daher den Antrag auf nachstehenden Entwurf der ah. Resolution:⁴⁾

a) Sinne

4) Vid' č. 63 tu.

63.

V Schönbrunne dňa 2. decembra 1864.

Rezolúcia vo veci rečových a národnostných pomerov v Uhorsku (ponosy aradských Rumunov).

Pöv. úr. odpis v St. R., 1864, č. 708, odpísaný z M. R.-P., č. 1469/1864.

Dem gestellten Antrage gemäss ist an alle Gemeinden Meines Königreichs Ungarn eine in der Geschäftssprache der betreffenden Gemeinde verfasste Kundmachung zu erlassen, welche alle den verschiedenen Nationalitäten Ungarns kraft Meiner Handschreiben vom 20. Oktober 1860¹, 27. Juli 1862² und 17. Februar 1863³ in Beziehung auf den Gebrauch ihrer Sprache eingeräumten Befugnisse wortgetreu zu enthalten hat.

Die Komitatsleiter haben die genaue Durchführung der in diesen Handschreiben festgesetzten Bestimmungen sorgfältig zu überwachen, die zuwiderhandelnden Beamten zur strengen Verantwortung zu ziehen, und sich bei ihren Rundreisen von der pünktlichen Anwendung derselben persönlich zu überzeugen.

Die Komitatsleiter sind insbesondere zur genauen Handhabung der Vorschrift Meines Handschreibens vom 20. Oktober 1860¹ anzuweisen, wornach die Justiz- und politischen Verwaltungsbeamten jeder Art Verordnungen und Befehle, welche unmittelbar an die Gemeinden ergehen, in jener Sprache zu verfassen verpflichtet sind, welche die Geschäftssprache ihrer Gemeindeangelegenheiten ist.

Sie sind zugleich darauf aufmerksam zu machen, dass es nach dem Sinne dieses Handschreibens in Beziehung auf den äussern Dienst aller Behörden nicht nur jederman freisteht, nichtungarische Eingaben und Gesuche einzubringen, sondern dass auch alle mündlichen und schriftlichen Verhandlungen mit den Parteien, so wie die Vernehmung der Beschuldigten, Zeugen und anderer Beteiligten in deren Nationalsprache gepflogen und alle Erledigungen der Eingaben und Gesuche vollinhaltlich in der Sprache der Eingaben ausgefertigt werden müssen.

Nach diesen Bestimmungen ist sich daher auch bei den Komitatsgerichten unbedingt zu benehmen und auf gleiche Weise dafür zu sorgen, dass das Recht der Gemeinden, sich in dem Verkehre mit den Behörden ohne Ausnahme ihrer eigenen Sprache zu bedienen, in keiner Weise beschränkt werde.

^aIch gestatte, dass die von Meiner ungarischen Hofkanzlei in Beziehung auf mehrere Komitate und k. Freistädte von überwiegend romanischer, serbischer und slavischer Bevölkerung getroffene Verfügung, zufolge deren sich dieselben bei der Ver-

¹) *Vid' č. 1 tu.*

²) *Vid' č. 41 tu.*

³) *Vid' č. 42d) tu.*

handlung öffentlicher Angelegenheiten ihrer Muttersprache bedienen können, aufrechterhalten und aus besonders rücksichtswürdigen Gründen auch anderen Komitaten und Städten eine ähnliche Begünstigung zugewendet werden dürfte.^{a)}

Hierdurch finden auch die Beschwerden der Romanen des Arader Komitates ihre Erledigung.

Im übrigen sehe Ich der tunlichst zu beschleunigenden Vorlage einer, den Gebrauch der Sprachen bei den neu organisirten Gerichtsbehörden in jeder Beziehung regelnden provisorischen Vorschrift entgegen, bei deren Verfassung, so wie bei dem Gesetzentwurfe, welcher zufolge Meiner Handschreiben vom 27. Juli 1862⁴ und 17. Februar 1863³ über die Regelung der Nationalitätsverhältnisse für den Landtag vorzubereiten ist, auf alle bezüglich dieses Gegenstandes angebrachten Beschwerden und Bitten der geeignete Bedacht zu nehmen sein wird.

Schönbrunn, 2. Dezember 1864.

Franz Joseph mp.

64.

Vo Viedni dňa 10. decembra 1864.

*Dekrét uh. dv. kancelárie uh. miestodržiteľskej rade na-
kladá výkon rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864 (č. 63 tu).*

*Pôv. čistopis v R., č. 16632/1865. Rubopis: 21340 (ďalej ako pri č. 17). Na
rube: 170: 16632/3812 I. 21/2 1865 II/171 NB Ezen ügydarab egyelőre elintéztetett
7976/eln, 1864 sz. a, Reviczky. 1865 II. Prehlásky normalizovane.*

21340 sz.

Ő császári és apostoli királyi Felsége, legkegyelmesb Urunk nevében a magyar királyi helytartótanáccsal kegyesen tudatandó:

Ő cs. s ap. kir. Felsége f. é. december 2-án kelt lf. elhatározásával lk. elrendelni méltóztatván, hogy Magyarország öszves községeihez egy, az illető község ügykezelési nyelvén szerkesztendő hirdetmény bocsátassék, melybe Magyarország különböző nemzetiségeinek az 1860 évi october 20-án¹, 1862 évi

(a—a) Odsek v návrhu Lichtenfelsovom zneje taktó: Die von Meiner ungarischen Hofkanzlei in Beziehung auf mehrere Comitate und k. Freistädte von überwiegend romanischer, serbischer und slavischer Bevölkerung getroffene Verfügung endlich, zufolge deren sich dieselben bei der Verhandlung öffentlicher Angelegenheiten ihrer Muttersprache bedienen können, ist auch in den übrigen Comitaten und Städten anzuwenden, in welchen sich eine überwiegend nicht-ungarische Bevölkerung befindet.

⁴⁾ *Vid' č. 39 tu.*

¹⁾ *Vid' č. 1 tu.*

julius 27-én² s 1863 évi február 17-én kelt lf. kéziratok³ által anyanyelvük használata tekintetében lk. engedélyezett jogok szószerint fölveendőek. A megyei kormányzók az ezen lf. kéziratokban foglalt szabályok pontos keresztülvitele fölött gondosan őrködni, az azokat megsértő tisztviselőket szigorú feleletre vonni, s körutjaik alkalmával maguknak azok szoros megtartásáról személyes meggyőződést szerezni kötelesek. A megyei kormányzók különösen az 1860 évi october 20-án kelt lf. kézirat¹ azon lk. határozványának szigorú érvényesítésére utasítandók, mely szerint a birói s közigazgatási tisztviselők a községekhez menesztett mindennemű rendeleteket és parancsokat azon nyelven szerkeszteni kötelesek, mely ezen községeknek belső ügykezelési nyelve. Egyuttal a megyei kormányzók arra figyelmeztetendők, hogy ezen lf. kézirat értelmében az öszves hatóságok külső ügykezelésére nézve nemcsak mindenkinek szabadságában áll nem magyar beadványokat és kérvényeket benyújtani, hanem hogy a felekkeli szó- vagy írásbeli tárgyalásoknak, a vádlottak, tanúk s más érdekeltek kihallgatásának is nemzeti nyelvükön kell történiök s a beadványok és kérvények mindennemű elintézéséinek is egész tartalmuk szerint a beadvány nyelvén kiadmányoztatniok.

Ezen lf. szabályok szerint kell tehát a megyei (városi) törvényszékeknek is föltétlenül eljárniok, s gondoskodni kell arról is, hogy a községek abbeli joga, mely szerint a hatóságokkal érintkezés közben saját nyelvüket minden kivétel nélkül használhatják, semmi részben ne korlátoltassék.

Őfelsége továbbá lk. megengedni méltóztatott, hogy a m. k. udv. kancelláriának több, túlnyomóan román, szerb s szláv lakosságú megye s sz. kir. városra nézve tett abbeli intézkedése, mely szerint azok közügyek tárgyalásánál is anyanyelvüket használhassák, épségben tartassék s különös tekintetre méltó indokokból más megyék és városoknak is hasonló kedvezmény engedélyeztessék.

Végre Őfelsége egy a nyelv használatát az ujonnan szervezendő birói hatóságoknál minden tekintetben szabályozandó ideiglenes utasítás mielőbbi fölterjesztését lk. elrendelni s egyuttal megparancsolni méltóztatott, hogy ezen utasítás, valamint az 1862 évi julius 27-én⁴ s 1863-évi február hó 17-én³ kelt lf. kéziratok értelmében a nemzetiségi viszonyok rendezése tárgyában előkészítendő törvényjavaslat kidolgozásánál minden ez ügyre vonatkozó panaszok és kérelmek szem előtt tartassanak.

Ezen lf. elhatározás folytán a m. k. helytartótanácsnak meghagyatik, hogy saját kebelében s felelősége alatt a községeknek kiadandó hirdetményt Őfelsége lk. parancsa értelmében a leg-

2) *Vid' č. 41 tu.*

3) *Vid' č. 42d) tu.*

4) *Vid' č. 39a) tu.*

nagyobb pontossággal kidolgoztatván s a Magyarországnak di-
vatozó minden nyelvre lefordítván, a megyei kormányzóknak
e hirdetvény anyyi számú nyomtatott példányait küldje át, hogy
azzal minden község saját belkezelési nyelvén ellátathassék;
hogy továbbá a megyei kormányzókat a fenntisztelt lf. elhatá-
rozás szerint az e részben fenálló szabályok szigorú megtartá-
sára s kellő ellenőrzésükre utasítva, s Ő cs. s ap. k. Felsége népei
boldogítására irányzott atyai szándékának saját hatáskörében
is gondos örökös s minden netalán tapasztalendő visszaélés
kérlelhetlen megtorlása által föltétlen érvényt szerezni igye-
kezzék.

Vége utasítatik ezen m. k. helytartótanács, hogy az ujon-
nan szervezendő bíróságoknak a nyelvhasználat tekintetében
szabályul szolgálendő utasítás tervezetét, az e részben 1861 év
előtt fenállott rendeletekre figyelmezőleg, kidolgozván, azt ide
mielőbb terjessze fel.

Miről ezen m. k. helytartótanács f. é. majus 24-én, junius
2-án s junius 4-én 9161, 44836, s 45779 sz. alatt kelt jelentései
összes csatolmányainak 7.^a alatti visszakeresztése mellett to-
vábbi intézkedés végett oly megjegyzéssel értesítetik, miszerint
az aradi s bánsági románok, nemkülömben az újvidéki szerb-
ajku ügyvédek kérvényeik a fennérintett utasítás s törvényja-
vaslat kidolgozása alkalmávali lehető figyelembevétel végett
megtartandók lesznek.

Kelt a birodalmi fővárosban Bécsben Ausztriában, Kará-
csonhó 10-én ezernyolcszázhatvanegyedik évben.

Beke Kálmán

Dobrzanszky Adolf

Ő cs. s ap. kir. Felsége legkegyel-
mesb parancsára

Rohrmüller János.

65.

V Budíne dňa 22. decembra

*Gr. M. Pálffy, uh. miestodržiteľ I. podpredsedovi miesto-
držiteľstva prikazuje vypracovať rečovú vyhlášku, porovnať ju
s drevňajšími nariadeniami a dať pripraviť i návrh národ-
nostného zákona.*

*Pôv. čistopis v R.-P., č. 7976/1864 (v 22/el. III. 1865). Na dolnom okraji
1. str.: Méltóságos péchujfalusi Péchy Ferenc urnak, Ő cs. és ap. kir. Felsége
aranykulcsos hive, a magyar kir. helytartótanács 1-ső elnöki helyettesének
s a t. s a t.*

a) Po strane: 7.

Magyarország kir. Helytartójától.

7976. sz.

eln.

A magyarországi különböző nemzetiségek nyelvhasználata iránti hirdetmény tárgyában Kancellár ur Ónagyméltóságának f. hó 10-én 21340 szám alatt kelt elnöki levelét^a, valamint az erre vonatkozó ugyane számú udvari rendeletet oly felhívással küldöm át Méltóságodnak, miként a kérdéses hirdetmény tervezetét, ez udvari rendeletnek további rendelkezésig titokban tartása mellett, az illető ügyosztály előadójával mielőbb kidolgoztatni s azt elnöki értekezleten bemutatni sziveskedjék; mely alkalommal egy külön előterjesztésben kimutatandó lesz, vajon ezen hirdetményi tervezet az eddig e tárgyban kibocsájtott legfelsőbb határozatokat, valamint a magyar kir. Helytartótanácsnak a nyelvkérdésben megállapított tervezetét¹ tulszárnyalja-e, és ha igen, menyiben és mily pontokra nézve történik az?

Az udvari rendelet végén érintett nyelvhasználati utasítás-tervezet kidolgozását, mely az ujonan szervezendő bíróságoknak szabályul szolgáland, szives leend Méltóságod, miután az előadó tanácsos a tervet elkészíté, az e tárgyban tartandó elnöki értekezleten szóba hozni.

A nyelv ügyében készítendő törvényjavaslat kidolgozásával megbízott bizotmány üléseit minél előbb folytatni óhajtom, miért is A b o n y i István előadó ur ez irányban a tervezet készentartására utasítandó.

Budán, 1864 december 22-én.

Gróf Pálffy Móric
Atn.

66.

V Budíne dňa 28. decembra 1864.

Pálffyho Promemoria proti niektorým zmenám, žiadaným v návrhu vyhlášky o rečových právach uh. dv. kanceláriu a proti jej slávnostnému vyhláseniu.

Pôv. (nepodpísaný) čistopis (I.), použitý potom Szalaym na koncept (II.), opravovaný ešte nakoniec Mensdorffom? (III.) a Pálffym (IV.) v R.-P., č. 1153/1865. Na rube (Pálffy): Bitte selbe zu lesen und Mensdorf lesen zu lassen. Promemoria, zdá sa, nakoniec nebolo odoslané. Aspoň v písomnostiach uh. dv. kancelárie neprichodí a ani v ďalšom rokovaní niet po ňom stopy.

^{a)} Po strane: `|. (Vid' č. 64 tu.)

¹⁾ Vid' č. 52 tu.

N° 155/P. P.

Ofen, am 28-ten December 1864.

P r o m e m o r i a.

In Bezug der mit dem Hofdekrete No. 21340 vom 10. December 1864 auf Grund der allerhöchsten Entschliessung vom 2. December 1864 erfolgten neuerlichen Bestimmungen¹ über den ämtlichen Gebrauch der Sprachen im Lande.

Dieses Hofdekret beruft sich auf das allerhöchste Diplom vom 20. Oktober 1860 und die allerhöchsten Beschlüsse von demselben Tage², womit der Gebrauch der verschiedenen Sprachen in Ungarn regulirt wird.

Vor allem muss bemerkt werden, dass nachdem das allerhöchste Diplom und die damit in Verbindung stehenden allerhöchsten Handschreiben sowohl auf die Gesamtmonarchie, als auf die specielle Existenz Ungarns in einem vollkommenen Zusammenhange Grundprincipien festsetzt, so ist es einleuchtend, dass die Anwendung dieser allerhöchst sanktionirten Grundprincipien auch nur mit Beachtung des vollen Zusammenhanges derselben geschehen könne.

Abgesehen von allen anderen Fragen ist hier vorerst davon die Rede, welche Principien bezüglich der Anwendung der verschiedenen Sprachen der Völker Ungarns allerhöchsten Ortes aufgestellt sind?

Aus den fräglichen allerhöchsten Verfügungen stellt sich auch bei der strengsten Analyse jene Absicht seiner Majestät heraus, dass

1. Seine Majestät in Ungarn als ämtliche Sprache die ungarische einzusetzen geruhen, jedoch derart, dass

2. die Bewohner nichtungarischer Elemente im Gebrauche ihrer Muttersprache nicht beschränkt werden.

Der hierauf bezügliche Text des Allerhöchsten Handschreibens lautet wörtlich:

„Indem Ich im Nachhange Meiner unter heutigem Tage erflassenen Entschliessungen die ungarische Sprache als Geschäfts- und Amtssprache aller politischen und Gerichtsbehörden Meines Königreiches Ungarn im inneren Dienste sowohl, als im gegenseitigen Verkehre wiederherstelle, verordne Ich zugleich, dass den städtischen wie den ländlichen Gemeinden die Wahl der Geschäftssprache ihrer Gemeinde- Kirchen- und Schulanlagen freistehen, dass es ferner jedermann unbenommen bleiben soll, in den Komitats- städtischen- und Gemeindeversammlungen sich jeder der im Lande üblichen Sprachen zu bedienen und in jeder derselben Eingaben oder Bittschriften an die Behörden einzureichen, deren Erledigung in

¹) Vid' č. 64 a 63 tu.

²) Vid' č. 1. tu.

derselben Sprache zu geschehen haben wird; dass endlich die Justiz- und politischen Verwaltungsbeamten jeder Art Verordnungen und Befehle, welche unmittelbar an die Gemeinden ergehen, in jener Sprache zu verfassen haben, welche die Geschäftssprache ihrer Gemeindeangelegenheiten ist.“

Am Schlusse eben dieses Allerhöchsten Handschreibens wird auch der feste Entschluss Seiner Majestät ausgesprochen „jedem unbefugten Hervorrufen, Fördern und Verbittern nationaler oder sprachlicher Gegensätze auf das entschiedenste entgegentreten zu wollen“.

Bei Zusammenhaltung der obigen zwei Standpunkte ergibt sich nun die Frage: welche Resultate die Durchführung in Gemässheit der Allerhöchsten Absichten nach sich ziehen kann?

Auf diese Frage wird jeder Unbefangene nur die einzige Antwort haben, welche den väterlichen Absichten Seiner Majestät und zugleich den Zwecken des Staates zu entsprechen vermag, nämlich dass die Anwendung nichts anderes sein kann, als dass jede Nationalität ihre Muttersprache unbeschränkt benutzen könne bis zu jener Grenze, wo die diplomatische Berechtigung der als Amtssprache wieder eingesetzten ungarischen Sprache beginnt.

Jede Nationalität hat also das Recht zur Kultivirung ihrer eigenen Sprache in und ausser den Schulen, im öffentlichen Leben der Gemeinden, bei Berührung mit den Beamten, sei es mündlich oder schriftlich; jede Nationalität hat ferner das Recht, bei allen Eingaben, Verhandlungen, auch in Komitats- oder städtischen Congregationen in ihrer Sprache vernommen zu werden und in dieser zu sprechen; endlich das Recht, in ihren administrativen oder Prozessangelegenheiten in ihrer eigenen Sprache über das Resultat verständigt zu werden.

Diese Allerhöchsten Zusicherungen sind auch bereits, (ausser bei den Finanz- und Militärbehörden^{a)}, durchgeführt; es ist daher in dieser Beziehung alles geschehen, was in der ausgesprochenen Allerhöchsten Absicht gelegen; dass aber die Bestrebungen der Nationalitätsagitation die Allerhöchsten Absichten anders deuten, zeigen die oftmals künstlich arrangirten Petitionen und Klagen!

Nach dem Vorangegangenen wird also in dem jetzt erflossenen Hofrescripte, in welchem übrigens das Wort „unmittelbar“, welches in der vorliegenden Allerhöchsten Entschliessung vom 2. Dezember als massgebend betrachtet werden muss, vermutlich aus Irrung ausgelassen wurde, das vorerwähnte Princip ganz treffend erneuert angewendet, dass nämlich „die politischen und juridischen Beamten ihre unmittelbaren Anordnungen und Aufträge an die

(a—α) *Dodatok II.*

Gemeinden in jener Sprache zu verfassen haben, welche die innere Geschäftssprache derselben ist“.

Ganz richtig wird ferner in diesem Hofrescripte gesagt, „dass nicht nur jedermann das Recht habe nichtungarische Eingaben und Gesuche einzureichen, sondern dass auch alle mündlichen und schriftlichen Verhandlungen mit Parteien, Einvernehmungen der Geklagten, Zeugen und Interessenten in der Nationalsprache (richtiger: eigenen Sprache) zu geschehen haben“.

(^bMit^b) den Worten (^baber^b) „Alle Erledigungen der Eingaben und Gesuche müssen in der Sprache der Eingabe geschehen“^c (^bgeht das Hofrescript weit über das Diplom vom 20. Oktober² und die Allerhöchsten Handschreiben vom 27. Juli 1862³, dann 17. Februar 1863⁴ hinaus, denn wenn diese Worte so gedacht sind, als sie geschrieben wurden, so muss man daraus folgern, es sei mit selben angeordnet: dass (^anicht nur^a) bei den politischen und^e juridischen, (^asondern auch bei den Finanz- und sonstigen^a) Behörden die Erledigung immer in der Sprache der Eingabe geschehen müsse, was im direkten Widerspruche mit der Allerhöchsten Entschliessung vom 20. Oktober 1860² wäre, mit welcher die offizielle Eigenschaft der ungarischen Sprache in Ungarn wieder zurückgestellt wird und nach welcher, so wie nach den Allerhöchsten Handschreiben vom 27. Juli 1862³ und 17. Februar 1863⁴ die ungarische Sprache als ämtliche und Geschäftssprache im inneren Dienste anzuwenden ist, (^aund gegen die Aufrechterhaltung dessen, dass die Finanzbehörden alle Erledigungen in deutscher Sprache geben, ja es wäre sogar zu besorgen, dass diese Forderungen sich bis zu den Militärbehörden erstrecken könnten, so dass am Ende jeder seine eigene Sprache gebrauchen könnte, und nur die Regierungsorgane in der Anwendung der gesetzlichen Amtssprache immer mehr beschränkt würden.^a)

Der hierauf bezügliche Teil des Hofdekretes wäre also mit den Bestimmungen des Diplomes und den vorerwähnten Aller-

(^b—^b) *Osnova III. vynescháva.*

^c) *Osnova III.* †: kann ein anderer Sinn nicht beigelegt werden, als dass hierunter nur die unmittelbar an die Partei gerichtete, also auch nur von jenem Organ ausgehende Ausfertigung verstanden wird, welche mit der Partei unmittelbar verkehrt oder mit derselben in unmittelbare Berührung tritt, (^édenn sonst würden die Behörden aufhören ungarisch zu sein, und würden sich nach und nach in solche anderer Zungen umgestellt: es müsste in vielen Comitaten in 3, in vielen sogar in 4 Sprachen amtirt werden.^é) Der ämtliche Verkehr zwischen den höheren und mittleren Behörden und diesem, mit der Partei unmittelbar in Berührung tretenden Organ kann, da derselbe den inneren Dienst betrifft, nur in der allgemeinen gesetzlichen Amtssprache, das ist der ungarischen, gepflogen werden, . . .

(^é—^é) *Doplnok IV.*

(^a—^d) *I. má:* sowohl

^e) *I.:* als

³) *Vid' č. 41 tu.*

⁴) *Vid' č. 42d) tu.*

höchsten Handschreiben nur dann im Einklange, wenn man ihn so interpretirt, dass der Bescheid über Eingaben und Gesuche, (^awie es in den *Allerhöchsten* Bestimmungen wiederholt und deutlich ausgedrückt ist, von den mit dem Volke in unmittelbarer Berührung stehenden politischen und juridischen Beamten^{a)} in der untersten Instanz wohl in der Sprache der Eingabe zu expediren sein wird, die Erledigung der Oberbehörden aber nur in ungarischer Sprache Platz greifen könne^{b)}.

Dass dies allein mit den Bestimmungen des Diploms vom 20. Oktober² im Einklang ist, erhellet^{f)} (^bauch aus dem Umstande, dass durch alle bisher erlassenen Bestimmungen die Beamten allein angewiesen wurden, ihre an die Gemeinden, mit denen sie unmittelbar verkehren, zu richtenden Anordnungen und Bescheide, in der eigenen Sprache dieser Gemeinden zu verfassen, — nicht aber auch die Behörden! (^abei welchem Ausdrücke sich natürlich die Frage aufwirft, welche Behörden? und es ist meines Erachtens im Interesse der Centralregierung hiebei mit um so grösserer Vorsicht vorzugehen, indem der ungarische Landtag ohnedem geneigt sein dürfte, die wiedereingeführte gesetzliche Sprache auch in Bezug der gemeinschaftlichen Angelegenheiten wenigstens teilweise zu beanspruchen^{a)}).

Denn wenn dies anders beabsichtigt ist, so würde, abgesehen davon, das eine solche Verfügung dem Geiste und den ausdrücklichen Absichten des Diplomes vom 20. Oktober² zuwider wäre, die Ausübung der politischen^{a)}, juridischen, (^aFinanz- und sonstigen^{a)} Administration unmöglich gemacht; es müsste in nicht ferner Zeit die ganze Administration sich auflösen, wenn nicht etwa ein neuer, diesen Umständen entsprechender Organismus eingeführt würde, und zwar nach jenen Principien, welche auf der Basis der territorialen Absonderung der Nationalitäten dahin führen, wohin Ungarn ohne Gefährdung der Staatszwecke nicht geführt werden darf.

Wenn heute gestattet wird, dass jeder einzelne im Lande sich berechtigt halte, die Erledigung seiner in slavischer, ruthenischer oder was immer für einer Sprache eingebrachten Eingabe, von einem anderen als dem ihm unmittelbar vorstehenden Beamten, in derselben Sprache fordern zu können, so

f) *Osnova III.* +: nicht nur aus dem Wortlaut, sondern auch aus dem Geiste desselben und der Natur der Sache, da durch den inneren Dienstesverkehr kein sprachliches Interesse der Partei berührt wird, und die Einheit der Dienstessprache eine so prägnante Notwendigkeit und ein so unbestreitbares Recht der Regierung ist, dass ohne dieselbe ein auch nur halbwegs ordnungsmässiger Gang der Geschäfte platterdings unmöglich ist. Weiter gehen, führt zur Vernichtung der einheitlichen Administration, und muss in weiterer Consequenz notwendig jenes revolutionäre Moment vermitteln, welches die Gestaltung der politischen und staatlichen Einteilung nur auf sprachlich nationaler Basis anerkennt, und daher den bestehenden Rechtszustand mit Umsturz bedroht.

g) *II., a III., vynecháva:* und

muss dies bei den eigentümlichen Verhältnissen des Landes und einzelner Gegenden zu Abnormitäten führen, denn (a) ganz abgesehen von Concursualprozessen, wo es oft geschehen wird, dass die zu verbescheidenden Gläubiger auch solchen Zungen angehören werden, die im Comitate gar nicht verstanden wird, müssten^{a)} im Unger Comitate z. B.^{b)} die politischen, juridischen (a) und Finanz^{a)}-Behörden in 3 Sprachen amtiren, nämlich ungarisch, slavisch und ruthenisch, in der Marmaros aber überdies noch wallachisch! während die Allerhöchsten Bestimmungen vom 20. Oktober² und die erwähnten späteren Handschreiben dahin lauten, dass Verordnungen und Aufträge, welche unmittelbar an die Gemeinden erlassen werden, in deren inneren Geschäftssprache zu verfassen sind; (a) insbesondere aber ordnete die infolge des ah. Handschreibens vom 27. July 1862 erlassene Verordnung vom 20. August³ und die Verordnung vom 29. März 1863⁵, so wie auch noch andere mehrere wörtlich an: „dass die Bescheide an die Parteien in deren Sprache von den mit ihnen in unmittelbarer Berührung stehenden Organen zu erlassen seien.“

Diese Concession ist umso mehr das Maximum, was verlangt werden kann, indem laut ah. Handschreiben vom 27. Juli 1862³, wenn keine freundschaftliche Einigung betreff der Geschäftssprache in der Gemeinde erzielt werden kann, die Sprache der Majorität als solche bestimmt wird, infolge dessen selbst in der Gemeinde an die Mitglieder der Minorität Verbescheidungen in ihrer Sprache unterbleiben werden, woraus sich die Abnormität ergibt, dass von höheren Organen in dieser Beziehung der Bevölkerung mehr zugesagt worden ist, als Sie von den niederen Organen hie und da erhalten wird^{b)}.

(a) Bezüglich der Kundmachungen muss aberⁱ bemerkt werden, dass selbe vor 1848 und auch itzt dort, wo gemischte Bevölkerung ist, in den betreffenden Sprachen stattfanden und stattfinden, indem ansonsten ein grosser Teil der Bevölkerung eben von jener Begünstigung ausgeschlossen würde, welche ihr durch die obenangeführten ah. Bestimmungen zugebracht sind; und dass itzt die Tendenz der Agitatoren dahin gehe, selbst bei diesen Kundmachungen die ungarische Geschäftssprache auszuschliessen, welche überall von der ganzen Intelligenz und grösstenteils auch von dem Volke anderer Zunge gesprochen wird, und als Beweis, wie sich die allgemeine Tendenz einer völligen Umstürzung der bestehenden Verhältnisse sich auch in Bezug auf die gesetzliche Sprache täglich mehr Bahn bricht, kann das Factum dienen, dass ich selbst eine ungarische Eingabe schon gesehen habe, welche in anderer Sprache erledigt wurde, und dass mir diesfalls schon mehrfache Klagen bekannt sind^{a)}.

^{b)} *I. má:* müssten

¹⁾ *m. pöv.:* hier

⁵⁾ *Vid' č. 49 tu.*

Laut dem mehrerwähnten Hofrescripte² ist mehreren Jurisdictionen gestattet worden „bei Verhandlungen öffentlicher Angelegenheiten ihre Muttersprache zu gebrauchen“, und dass bei „besonders rücksichtswürdigen Motiven auch anderen Comitaten und Städten eine gleiche Begünstigung in Aussicht gestellt wird“.

Vor allem muss hier bemerkt werden, dass zwar (^jrücksichtlich der Aufnahme auch^j) einer anderen (^bnebst der ungarischen^b) Sprache (^bin das Protokoll^b) einigen Jurisdictionen gestattet wurde, eine weitergehende Verfügung jedoch hier nicht bekannt sei.

Begünstigungen (^kin der vorherberührten vollen Ausdehnung^k) scheinen den Grundprincipien des Allerhöchsten Diplomes zu widerstreiten, indem das diplomatische Gewicht der als Amtssprache eingesetzten ungarischen Sprache herabgemindert wird; man würde die Begünstigungen als einen gegen das ungarische Element geführten Schlag betrachten, der voraussichtlich eine Aufregung verursachen müsste, und zwar nicht nur unter den nichtdienenden, sondern auch unter den dienenden Elementen, deren Viele aus dem Amte kommen würden, und der Opposition wäre dadurch eine gefährliche Waffe gegeben, und es würde derselben gewiss gelingen, auch das in die Heiligkeit des königlichen Wortes gesetzte Vertrauen, welches zu wahren so notwendig erscheint, zu erschüttern. (^aDeshalb, und um die Möglichkeit einer Controle aufrecht zu erhalten, ist die Führung der Protokolle auch in der ungarischen Sprache als der authentischen unumgänglich nötig.^a)

Hiezu kommt noch, dass diese Verfügung — dem Instinkte und den menschlichen Leidenschaften gemäss — (^lzur Geltendmachung mehrerer hie und da verborgener Ansprüche noch anreizen wird, und im Endresultate dürfte sich die Bahn dahin brechen — wovon die Betreffenden jetzt noch nicht denken, — d. h. zur^l) Zerstückelung des Landes nach Nationalitäten^m.

(^bDies wäre nicht zu verwundern, denn wenn die Administration in vielen Sprachen sich als unmöglich darstellt, wie dies keinem Zweifel unterliegt, bleibt blos die Alternative übrig: entweder die Germanisation einzuführen, wovon aber in unseren Tagen kaum gedacht werden kann, oder die Verwaltung so zu regeln, dass dieselbe zur Vereinfachung der sich als unmöglich darstellenden vielsprachigen Verwaltung nach der Mehrheit der vorherrschenden Sprachen in abgesonderte Ge-

(^{j—j}) III.: die Führung des Verhandlungsprotokolls nebst der ungarischen auch in

(^{k—k}) III.: welche darüber hinausgehen würden.

(^{l—l}) III.: die Geltendmachung jener bereits nicht mehr verborgenen Ansprüche noch mehr anreizen und im Endresultate sich dahin entpuppen wird, dass die

(^m) III. +: als offenes Parteibestreiben sich darstellen und den inneren Frieden unwiederbringlich vernichten wird.

biete geteilt werde, in welchem Falle die Landesautonomie nicht mehr bestehen, sondern in so viele Teile zerfallen würde, als sprachberechtigte Gebiete entstanden wären.

Diese vielfachen autonomen Gebiete würden ihre Rechte, gerade weil sie neu sind, nach jeder Richtung zu erweitern trachten, und hiebei die Religionskonfessionen keine untergeordnete Rolle spielen, indem sie zur Unterstützung der Nationalitätsansprüche ausgebeutet werden können.

Es ist immerhin möglich, dass die in Rede stehende Verfügung zur Erreichung bestimmter momentaner Zwecke wirksam wäre; ob aber die angeregten Leidenschaften innerhalb der Schranken erhalten werden könnten, sobald sie eine andere Richtung einschlagen, das ist eine andere Frage^{b)}.

Jedenfalls ist esⁿ⁾ hier erwähnungswert, dass der aufgelöste Landtag im Jahre 1861 seine Wirksamkeit damit beschloss, dass er — um die verschiedenen Nationalitäten für sich zu gewinnen — einen Vortrag der sogenannten Nationalitäten-Kommission proklamirte, der ähnlichen Inhaltes war. Und warum?

Der aufgelöste Landtag wollte nämlich — um seine unglückliche Politik fortsetzen zu können — noch das letzte Mittel ergreifen, d. h. sich mit dem Volke verbinden, um die Massen für sich zu gewinnen; so wie die Komitatsmagistrate es durch ihr Zurücktreten beabsichtigten, so beabsichtigte auch der Landtag durch die eingangserwähnte Massregel die Verwaltung und Herstellung der Staatsordnung unmöglich zu machen, die Anziehungskraft des Gesamtstaates zu schwächen und solche Hoffnungen anzuregen, welche durch keine gesetzliche Regierung erfüllbar sind, indem sie die Cohäsion des Staates aufzulösen drohen.

Klar ist es, dass der aufgelöste Landtag in seinem letzten Augenblicke die Nationalitätenpolitik nur aus dem Grunde hervorsuchte, um seinen Einfluss zu stärken, und ohne in der Wahl des Mittels schwierig zu sein, bloss um für seine momentanen Zwecke Verbündete zu finden.

Alle diese Umstände erscheinen gewiss beachtenswert! und soviel ist gewiss, dass die Ordnung, das dinastische Element, durch eine etwaige Nationalitätenpolitik nicht gekräftigt wird, indem bei der letzteren gerade das abgeht, was zur gemeinschaftlichen Existenz notwendig ist.

Der unbewegliche Besitz im Lande, welcher wengleich nicht die einzige, so doch die stärkste Grundlage der Ordnung und mithin die kräftigste Stütze der Dinastie so wie der Staatsgesamtheit, (^{a)}auf die Dauer zu bilden imstande ist^{a)}, befindet sich fast ausschliesslich in ungarischen Händen; denn der Fremde, sobald er in Ungarn zu einem unbeweglichen Besitze gelangt, betrachtet sich sogleich^o der magyarischen Nationalität ange-

ⁿ⁾ III, *vynecháva*.

^{o)} III. +: als

hörend und ist bereit, seine Abstammung zu verleugnen, selbst wenn er (^bkeines Wortes^b) der ungarischen Sprache (^pmächtig wäre^p).

(^rAus der Geschichte aussergewöhnlicher Zeiten lassen sich allerdings Beispiele liefern, dass die Revolutionen immer in dem ungarischen Elemente ihren Ursprung hatten^r), (^sswollten indessen^s) zur Bezähmung des ungarischen Elementes die übrigen Nationalitäten (^tdadurch ausgenützt werden^t), dass man ihre Agitation und dadurch ihre immer weiter greifenden, (^a^bund wie erwiesen werden kann^a^b), hie und da auch mit communistischen Tendenzen eng verwobenen, bereits zu Forderungen angewachsenen Tendenzen unterstützt, so träte entweder die Anwartschaft ein, dass das revolutionäre ungarische Element oder^u Proletariat eine bedeutende Verstärkung in jenem Proletariate finden würde, welches durch eine Nationalitätenpolitik zu einer politischen Aktion angefacht wird, oder wenn diese (^bhöchst wahrscheinliche^b) Verschmelzung der gefährlichen Elemente in grossem Masse nicht stattfände, so lässt sich mit Sicherheit vorhersehen, dass das, in seinem rechtlichen Besitze bedrohte gute ungarische Element, durch die bevorstehende Gefahr bewogen, sich dem schlechten ungarischen Elemente täglich mehr anschliessen, die stattgefundene Spaltung dieser beiden Elemente bald wieder verschwinden, und es auch gar nicht voraussehen liesse, zu welchen Tendenzen und traurigen Begebenheiten dies in der Zukunft wieder führen könnte, (^awie dies die Ereignisse des Jahres 1848 beweisen.^a)

Auf aussergewöhnliche Umstände lassen sich Systeme nicht begründen; immerhin spricht die Wahrscheinlichkeit dafür, dass jene Klasse, welche etwas zu verlieren hat, dem Thron und dem Staate eine mehr sichere Stütze bietet, als jene Klasse, welche nichts aufs Spiel setzt.

Übrigens sind im Grunde die (^bNationalitäten^b)-Ansprüche^v nicht so gross, als sie gewöhnlich dargestellt zu werden pflegen; denn da ihren Bedürfnissen in dieser Beziehung schon Rechnung getragen ist, stammen die Forderungen durchgehends nur

(^{p—p}) III.: nicht mächtig ist.

(^{r—r}) III.: Eine sorgsame Pflege der ungarischen Nationalität, welche angewiesen ist, die Bedingungen ihrer Existenz im Lande selbst zu suchen und keinen Stützpunkt ausserhalb der Monarchie findet, entspricht daher auch aus dieser Rücksicht den Tendenzen einer konservativen Politik und wird, verbunden mit den Fortschritten der Cultur und Civilisation, auch jenen oppositionellen Geist zähmen, welcher (^adurch Fehler oder Schwäche der Regierung verleitet^a) in Selbstüberschätzung nur zu häufig der staatlichen und sozialen Entwicklung sich widersetzt hat.

(^{s—s}) III.: Wollte man jedoch

(^{t—t}) III.: derart ausnützen

^u) III.: und

^v) III. +: in der Masse der Bevölkerung auch bezüglich der sprachlichen Verhältnisse

von Einzelnen her, (^adie namentlich zu bezeichnen ein leichtes wäre^a), und die Richtung, welche diese in den Vordergrund stellen, ist der grossen Masse, in deren Namen dies geschieht, ganz unbekannt; (^aund es kann erwiesen werden, dass auch die immense Mehrheit der besitzenden^a) Intelligenz anderer Zunge ihre Wünsche nicht so weit ausdehnt, (^vals (^abei Unterlassung der gehörigen Auslegung^a), (^yin dem Rescripte^y) der Hofkanzlei (^zzu gehen beabsichtigt wird.^z)^v) Die Masse der (^aromanischen^a), ruthenischen oder slovakischen Bevölkerung steht bekanntlich (^anoch^a) auf sehr niedriger Kulturstufe noch^{aa}; auch die Intelligenz ist so beschränkt, dass wenn heute die Verwaltung nach Nationalitäten ins Leben treten sollte, nicht nur befähigte, sondern selbst solche Leute mangeln würden, welche überhaupt lesen und schreiben können, (^aund es ist bezeichnend, dass in^{bb} der mehr gebildeten deutschen Bevölkerung des Landes in dieser Beziehung noch keine Klagen vorgekommen sind, welches beweist, dass selbe das gewährte Mass zum Gebrauch der eigenen Sprache für genügend haltet^a).

Schon während des Provisoriums zeigte es sich, dass, um ruthenische (^aund romanische^a) Elemente für den Dienst zu erlangen, die Beamten aus dem geistlichen Seminar rekrutirt werden mussten, weil ausser den Geistlichen und Kantors nur selten jemand schreiben kann. Demungeachtet werden (^a(^bmit Ausnahme der Deutschen^a)^b) unter den Betreffenden Ansprüche auf Anstellungen rege, wenngleich nicht auf Grund der Befähigung, sondern auf Grund der Nationalität! wobei d e r a h. D i e n s t n i c h t s g e w i n n t! da die Administration und die Gerechtigkeitspflege statt zu gewinnen nur verlieren müssen, welche zu verbessern als Princip aufgestellt worden ist.

Diese und ähnliche Ansprüche dürften successive bedeutend an Ausdehnung zunehmen, und man kann sich die Frage nicht verschliessen, welche Folgen es haben wird, wenn die Regierung diesen Forderungen (^cnicht genügen kann^{cc}).

Wollte sich die Regierung Schritt für Schritt zu grösseren Concessionen drängen lassen, welche in dem Allerhöchsten Handschreiben von 20. Oktober² ausgeschlossen sind, wie es teilweise schon geschehen ist, so steht zu besorgen, dass bei Überschreitung des Masses die verchiedenen Elemente sich kaum bezähmen lassen werden, besonders wenn zu deren Gunsten das magyarische (^aund deutsche^a) Element abgestossen und bisheriger Rechte entkleidet würde.

(v—v) III.: um die gesetzliche Integrität des Landes und die daran geknüpften einheitliche Administration zu gefährden.

(y—y) II.: des Reskriptes

(z—z) II.: gegangen werden könnte.

aa) II. *vyncháva*.

bb) wie

(cc—cc) III.: nachgibt?

^(b)Das mehrberührte Hofdekret dürfte, wenn es in seiner jetzigen Gestalt consequent durchgeführt wird, die Nationalitäten, (^adie Deutschen ausgenommen^a), zu besonderen Gruppen organisiren, und zwar zu desto stärkeren, je natürlicher es ist, dass die jugendliche Kraft eine viel grössere Tätigkeit zur Aufrechthaltung derjenigen Conzessionen, zu welchen sie gelangt ist, und der geistigen Ausdehnung, welche sie naturgemäss erstrebt, zu entwickeln imstande sein wird.

Und wer würden die Führer dieser Nationalitätsorganisation sein? Diejenigen, welche kein anderes Interesse an den Staat knüpft, als dass sie sich (^{öö}selbst erhalten wollen^{öö}), und denen es am Ende gleichgültig sein wird, von wem sie die Befreidigung ihrer Wünsche erhalten.

Das Hauptmoment des Hofdekretes sollte darin bestehen, dass es nicht nur gegen den Geist, sondern auch gegen den wörtlichen Inhalt der ah. Entschliessung vom 20. Oktober² nicht verstösse^{b)}.

Die Oktober-Verfügungen erlauben nämlichⁿ nicht, dass die Behörden bei Verhandlungen öffentlicher Angelegenheiten sich einer andern Sprache als der ungarischen bedienen, sondern sie erlauben nur, dass es jedem (von den Anwesenden) in den Komitats- städtischen und Gemeindesitzungen freistehe, sich der im Lande üblichen welch' immer Sprache zu bedienen (d. h. jeder kann während der Discussion in welch' immer Sprache sprechen). Dieses Recht wurde seither stets ohne irgendeiner speciellen Erlaubnis auch angewendet.

^(b)Das neue Hofdekret würde aber ausserdem, dass es hiezu quasi auffordert, diese principielle Verfügung auch gänzlich umändern, indem in demselben gestattet wird, dass die betreffenden B e h ö r d e n bei Verhandlung öffentlicher Angelegenheiten sich ihrer Muttersprache bedienen können.

Nach dem Thema^{dd} des neuen Hofdekretes hätten somit auch die Behörden, (^awenn in ihrem Bereich verschiedene Zungen gesprochen werden^a), ihre Muttersprachen, was aber in Abrede gestellt werden muss, weil die Behörden als solche nach der Oktober-Verfügung verpflichtet sind, die ungarische als Amtssprache sowohl im inneren Dienste, als bei gegenseitiger Correspondenz auch dann zu gebrauchen, wenn die Einwohnerzahl der betreffenden Behörden ruthenischer oder sonstiger Zunge ist; eine unmotivirte Nachgiebigkeit müsste sich — wie schon erwähnt — mit der Zeit an dem Staate selbst rächen, und wenn auch für einzelne Fälle gewisse Bestimmungen erlassen worden sind, welche eine weitere Auslegung zulassen, (^{ee}so sollten diese, auch einer günstigen Auslegung fähigen Bestimmungen — wel-

(^{öö}—^{öö}) II.: auf Unkosten des zu Recht bestehenden begünstiget sehen

(^{dd}) II.: Wortlaut

(^{ee}—^{ee}) *Po strane pozn.* II.: es unterliegt keinem Zweifel, dass

che überdies allgemein gar nicht bekannt sind — nun, wo wir am Vorabende eines Landtages stehen, im allgemeinen und besonders nicht in ihrer ungünstigsten Auslegung, dem feierlich erlassenen Oktober-Diplome als Gesetz entgegengestellt werden.^{ee)}

Endlich muss bemerkt werden, dass die Anordnung, nach welcher die (*ff*)beabsichtigte Verordnung mit einer so grossen(*ff*) Ostentation im Lande gemeindeweise (*b*in der vorgeschriebenen Art^b) kundzumachen ist^{gg}, voraussichtlich unter der Bevölkerung verschiedener Zungen eine solche Gereiztheit hervorrufen dürfte, deren Folgen kaum vorauszusehen sind und es würde hiebei die Regierung der Vorwurf treffen, was ihre Aufgabe nicht sein kann, Agitationen zu provoziren. Ein solcher Vorgang setzt immer und zu jeder Zeit abnorme Zustände voraus, welche keineswegs Vertrauen einzuflössen geeignet sind; denn das Hervorrufen solcher Wünsche, deren Erfüllung Danaidengeschenke sein können, sehen wir in der Geschichte nur von revolutionären Regierungen angewendet, welche nicht die natürliche, sondern die sprungweise Umgestaltung der Verhältnisse und so erschütternde Veränderungen herbeiführten.

Es soll den Regierungsbeamten obliegen, darüber zu wachen Wege zu bleiben, weil (*b*so wie vor 1848 es (*a*schon geschehen, damit diese keine entgegengesetzte Richtung nehmen; im vorliegenden Falle scheint es daher ebenfalls genügend, bei diesem gewöhnlichen Vorgange zu bleiben, und zwar umsomehr, weil die in Rede stehende Verfügung eine geistige Koncession ist, und die Masse, auf welche sie Bezug hat, deren Zweck und Inhalt nicht versteht, wenn sie derselben nicht gehörig verständlich gemacht wird.

Auch deshalb wäre in der Verlautbarung beim gewöhnlichen Wege zu bleiben, weil (*b*so wie vor 1848 es (*a*schon grossenteils geschah, es jetzt überall und mit grosser Gewissenhaftigkeit^a) geschieht, dass^b) bei der Berührung mit dem Volke^{hh} sich dessen Muttersprache bedient wird, es kann daher die Aufgabe der Regierung auch in der Zukunft keine andere sein, als dort zu interveniren, wo etwa Klage erhoben wird.

Es ist vorauszusehen, dass wenn die angeordnete Kundmachungⁱⁱ im Lande hinausgegeben wird, deren Erklärung durch einige sogenannten Volksbeglucker zweifelsohne (*b*in dem Masse^b) ausgebeutet würde, (*b*das^b) nicht nur^{jj} (*b*die Klagen vermehren musste^b) dadurch, dass wegen Mangel an geeigneten

(*ff—ff*) III.: ah. Verfügungen mit

gg) III.: sind

hh) IV. +: einige nie geklagte Fälle ausgenommen

ii) IV. +: in einer auffallenden Weise

jj) IV. +: dadurch, weil diese dem Volke ganz unberechtigt eine noch weiter gehende Erklärung der Kundmachung geben würden, sondern auch

Leuten nicht alles gleich durchgeführt werden könnte^{kk}, (b und auch dadurch, weil man (a im Volke^a) ganz unberechtigt eine noch weiter gehende Erklärung der Kundmachung geben würde, diese^b) somit höchstens zum Vorteile derjenigen reichen könnte, welche nur ihre eigenen Interessen und nicht jene des Staates in Betracht ziehen, wie es von einigen der Hauptagitatoren erwiesen werden könnte, welcher Vorteil daher nur die Hefe der Intelligenz auf die Oberfläche und die geachteten Elemente derselben mehr oder weniger aus den Ämtern drängen, somit nicht nur die Administration verschlechtern, sondern (auch der allgemeinen Bildung der Mittelklasse schaden und^a) eine den Umsturz befördernde Massregel zur Geltung bringen muss. (a Abgesehen davon, dass es erwiesen werden kann, dass in Komitaten, wo die Besetzung der Ämter grösstenteils nach Nationalitätsabkunft stattfand, Administration und Justizpflege am schlechtesten bestellt ist, kann auch erwiesen werden, dass der allgemeine Moralitäts- und Bildungsgrad der Beamten daselbst nicht nur am schwächsten ist, sondern wegen dem Mangel an geeigneten Individuen diesem Übelstande daselbst gar nicht abgeholfen werden kann^a).

Ein ähnliches Bewandtnis scheint es mit dem Protestantenpatente⁶ zu haben. Selbst dessen hervorragendsten Anhänger finden in dem Patente ausser den §§, welche die ordentliche Bezahlung garantirt, kaum etwas Wesentliches.

Die Nationalitätsagitation scheint damit ebenfalls in Verbindung zu stehen, welche aber, sowie die normalen Zustände hergestellt, von selbst aufhören werden.

Am gefährlichsten aber wird sich die Frage gestalten, wenn das Land oder die Regierung die Nationalitäten zur Erreichung politischer Zwecke benützen wollte.

Die Verfügungen des 20. Oktober² genügen ebenso zur Aufrechthaltung der diplomatischen Berechtigung der ungarischen Sprache, als zur Erfüllung der gerechten und billigen Ansprüche der Nationalitäten, deshalb wäre deren in ein oder der anderen Richtung unrichtige Auslegung zu vermeiden, (a und zwar um so mehr, indem die Ordnung der staatsrechtlichen Frage das Drängen nach weiteren Concessionen ohnedem zum Abschluss bringen wird und die Ausfeilung der vielleicht noch hie und da vorkommenden Klagen auf Grund der bestehenden Verordnungen von Fall zu Fall auf dem Administrationswege ohnedem stattfindet.^a)

^{kk}) IV. +: welches natürlich zur Vermehrung der Klagen Anlass geben wird, welches

⁶) *Úprava vnútornej organizácie, školských i vyučovacích záležitostí, ako i verejnoprávneho postavenia oboch protestantských cirkví, vydaná 1. IX. 1859 s platnosťou pre všetky krajiny koruny uhorskej s výnimkou Sedmohradská.*

V Nižnom Kubíne dňa 15. januára 1865.

Gr. Fr. Pongrácz, kr. komisár Oravskej, gr. M. Pálffymu, uh. miestodržiteľovi: V stolici síce je známe, že panovník vydal rezolúciu v prospech nemadžarských národností, ale jej odpis ani jej bližší obsah v stolici nie je známy.

Pôv. čistopis v R.-P., č. 407/1865 (v 169/III. eln. 1865). Rubopis: Adresa. Na rube: Érck. 20. I. 1865. 407/el. B. Palf. 20. I. Alle weitem Meldungen unter einer Nummer, B.

1. Sz.
tit. eln.

Árva megye királyi biztosától.

Nagyméltóságú Gróf, magyarországi királyi Helytartó Úr.
Kegyelmes Uram!

Folyó évi január hó 7-én 169 eln. sz. alatt hozzám leérkezett magos intézvény elintézéséül sietek Kegyelmességednek alázatosan jelenteni, hogy az itteni szláv pártnál ugyan elterjedett azon hír, hogy Ő császári és apostoli királyi Felsége múltévi december 2-án bizonyos legfelsőbb leiratot a nemzetiségek javára adott ki; mi azonban azon legfelsőbb leiratban foglalva legyen, nem tudott, s mostanáig sem tud senki, és egész bizonyossággal jelenthetem alázatosan Kegyelmességednek, hogy végképen nem igaz, mikép azon legfelsőbb leiratnak másolata, legalább itt Árva megyében, valakihez a szláv párthoz tartozók közt érkezett legyen; ezért Kegyelmességednek tökéletesen jótállhatok.

Valjon a szomszéd Turóc és Liptó megyékben a kérdéses legfelsőbb leirat iránt valami bővebb tudomás van, bizonyosan nem tudom, de erről is kételkednem kell, minthogy e napokban Turócszentmártonban szláv maticai gyűlés tartatván, hol az összes szomszéd megyékből a szláv párt vezetői összegyűlve voltak, és a Turócszentmártonból visszatérő itteni tagok e tekintetben semmi közelebb adatokat nem hoztak, mert hogyha olyanokat hoztak volna, azok, mint Kegyelmességed meggyőződve lehet, bizonyosan tudomásomra jutottak volna.

Ennélfogva ezen Kegyelmességedhez jutott vádolás, legalább Árva megyét illetőleg, végképen nem igaz, és az egész dolog, mint előbb érinteni szerencsém volt, egyedül arra szorítkozik, hogy azon, egyébként, mint nekem látszik, a Wiener Loyd vagy Presse bécsi hírlapokban is megjelent és általam is olvasott hír egy, a nemzetiségek javára szóló legfelsőbb elhatározásról, egynehány itteni szlávokkal is magányos uton, hanem minden részletesség nélkül, valószínűleg Bécsben lakó rokonaik által közöltetett, és hogy az itteni szlávok ezen tudósítást, mint Ő császári és apostoli királyi Felsége legfelsőbb kegyelmének

új kifolyását, örvendetesen, hanem minden balcél nélkül, legkevésbé pedig olymódon említették, hogy abból izgatási szándékot következtetni lehetne.

Ki is egyébiránt Kegyelmességednek magos kegyeibe és hathatós pártfogásába ajánlott mély tisztelettel maradok

Kegyelmességednek

alázatos szolgája

Gf. Pongrácz Ferencz,
cs. kir. kamarás és árvegyei királyi
biztos.

Alsókubinban, 1865-ik évi január hó 15-én

68.

V Banskej Bystrici dňa 16. januára 1865.

*Andrej Havas, kr. komisár Zvolenskej, oznamuje miesto-
držiteľovi Pálffymu, že chýr o rezolúcii zo dňa 2. XII. 1864 (č.
63 tu) bol predmetom súkromných rozhovorov na výborovej
schôdzi Matice zo dňa 11. I. 1865 a že chýr doniesol z Viedne
sám Moyses.*

*Pôv. čistopis v R.-P., 407 ad/1865 (v 169/III. eln. 1865). Rubopis: Adresa.
Na rube 407/el. szhoz. Ér. 20/I. 1865. Übersetzen Palf. 20. I. Die höher be-
fohlene Übersetzung 22/1. 65 d. E. übergeben.*

1

res. sz.

Nagyméltóságú méltóságos Gróf, val. b. t. Tanácsos, cs. k. Altábornagy, Magyarország k. Helytartó Ur, Kegyelmes Uram!

Az itteni túlzott tót érzelmü (pánszlav) pártnál még a lefolyt év végével némü villányos örömmozzanatok észrevehetők voltak, melyek azonban akkoriban itthelyütt elterjesztve volt azon hirnek, mintha megyés püspökünk a megye főispánjává neveztetett volna ki, tulajdonitattak s általam semmibe se vétettek.

A folyó évi januar hó 7-dikéről 169 eln. sz. leérkezett kegyes intézmény tudatta velem az örömmérzület okát, s máris sejtettete velem a valószínű hirhozót, sőt a forrást is, melyből ez örömhír eredhetett; vezetett is ezen kegyes rendelet azon utakra, melyeken lehetőleg biztos — ha nem is adatok, de utmutatások azok további — hatáskörömön túl voltak miatt — nyomozására lehetőek.

A hir valóságon alapul. Bebizonyítja ezt a fentebb érintett örömjaj, de még inkább azon cáfolhatlan körülmény, hogy

Szentmártonban e f. é. s hó 11-dikén tartatott Matica kisgyűlése alkalmával ezen „Vivmány“, melynél fogva Ó cs. k. apost. Felsége a tót nyelvnek hivatalos használatát nemcsak az ország részének totajku megyeire, hanem a dicasteriumokra nézve is, mint hivatalos nyelvet, meghatározni méltóztatott volna, közöltet, s társalgás örvendetes tárggyanánt szóba hozatott légyen. Azóta az itteni panszlávok is e hir terjesztésén minden tartozkodás nélkül híven működnek, s országszertei kihirdetését a dec. 2-dikán kelt legfelsőbb határozatnak epedve várják; jegyzőkönyvileg nem tárgyalatott.

Igyekeztem arról is tudomást szerezeni, hogy ki által és mi módon történt annak terjesztése? s már-már lemondék a reményről, e részben is bizton eljárhatni, de sikerült az is — reményemen felül. Nem kételkedhettem, hogy e hir csak Bécsből származótt, s lerakóhelye vagy Szentmiklós vagy Szentkereszt. Amárra nem ügyelhetvén, emezt szemügyre vettem. Egy uri személy, melyről tudtam, hogy Ónagyméltósággal gyakran közlekedik, s nála bécsi utjából hazatérte után személyesen megfordult, beszéd közben azon megvallásra biratott, miszerint maga a püspök ur közölte, miszerint Bécsben léte alkalmával egy cs. k. Fenségnél udvarolván, neki egy legfelsőbb leirat de dato december 2-dikáról eredetében átolvasásra odanyujtatott volna, s csakugyan át is olvasta, melynél fogva a tót nyelvnek használata etc., mint fenntebb a turoci terjesztő azt nyilvánítá.

Mínthogy a közlöm állásánál, jelleménél s viszonyainál fogva teljes hitelt érdemel, ezen vallomását én minden kétségkivülinek tartom, ambátor meg kell vallanom, hogy a Fenségnéli állitologos olvasást én nem szokatlan dicsekvésnek s az igaznak elpalástolásának tartom. További beszéd közt az is kiderült, hogy közlöm a leirat másolatját Óexcellenciájánál nem észlelte, melyre a fait accompliságánál fogva nem is szorult, különben most más úton könnyen szerét tehetette. Ezt eddig valakinél látni nem sikerült. Hinnem kell, hogy a turoci híresztelő — hallomásom szerint egy megyei pap — a hir közlésére püspök Óexcellenciája által meghatalmazva vala.

Ezeket kegyes tudomásra előhozni sietvén, nagy kegyességében mély tisztelettel ajánlottan maradok.

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgálja

Havas Endre mp.

kir. biztos.

Besztercebányán, januar hó 16-án 1865.

69.

V Trenčine dňa 17. januára 1865.

Lad. Vietóris, hl. župan Trenčianskej, podáva gr. M. Pálffyhu, uh. miestodržiteľovi, zpravu, že odpis rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864 (č. 63 tu) v jeho stolici síce nekoluje, na žiadosť Pálffyho by si ho však trúfal obstarat' odinakiaľ'.

Pôv. čistopis v R.-P., č. 407 ad (v 169/III. eln 1865). Na rube: 407/el. szhoz. Ér. 20/I. 1865. B. Palf, 20/I. Prehlásky normalizovane.

101-ik sz.

eln.

Trentsin megye főispánjától.

N a g y m é l t ó s á g o d !

Trencsin megyének nemzetiségeire vonatkozó szellemét mindenkor éberül szemem előtt tartván, főleg azon körülménynek elhárítására fordítottam figyelmemet, miszerint egyrészt a szláv pártnak törekvései, melyhez nem annyira az összes népesség (mely, noha kizárólag szlávajkú, bármiféle politicalai eseményeknek irányába a legnagyobb indolentiával viseltetni szokott), mint a felvidéki clerusnak nagyobb része és a kaputos egyének sokasága tartozik, soha nyíltan kitörni és a magyar nemzetiség felett emelkedni ne merészeljen; valamint másrészt a magyar pártnak, melyhez nemcsak az egész kebelbeli arisztokratia, de az összes birtokosságnak intelligentiája számítandó, minden alkalommal azon deferentiat ajánlani igyekeztem, melynek azon tényleges eredménye lön: hogy multévi october hóban tett körutazásom alkalmával az érintett nemzetiségek közt uniót, és mérsékelt politicalai elvekre nézve pedig egyetértést kieszközölhetnem^a sikerült.

Eszerint tehát N a g y m é l t ó s á g o d n a k f. év s hó 7-én 169 eln. számmal hozzám lemenesztett kegyes sorainak következtében bátran állithatom, hogy az abban említett legfelsőbb elhatározásnak másolatja, mely az Octoberi diploma és az 1860-ik évi october 20-án az akkori főméltóságú udvari kancelláriához bocsájtott legfelsőbb kézirat¹ alapulván, az országban létező nem magyar elemek anyanyelve szabad használata tekintetében, habár eddig érvényesekül megalapítva vala, még^b a megyémben sehol se létezik; sőt azon reményel kecsegtetem, hogy efféle izgató szándékből kihireszteltetni szokott eszközök jövőre sem fognak életbeléptetni. Mindezek mellett azonban, ha Nagyméltóságod kívánni kegyeskedend, hogy a többször említett másolatot megszerezsem, azt rövid idő múlva, máshelyütt és külön úton re-

^{a)} kieszközölhetnem

^{b)} meg

¹⁾ *Porovn. č. 1 tu.*

melvén megnyerhetni, Nagyméltóságodnak alázattal felterjeszteni el nem mulasztandom.

Ki is egybearánt magas kegyeibe ajánlott maradván.

N a g y m é l t ó s á g o d

alázatos szolgálja

Trencsin megye főispánja

Vietóris László.

Trencsint, 1865-ik év januar hó 17-én

70.

V Bratislave dňa 21. januára 1865.

Bratislavský policajný riaditeľ Podolský podáva zpravu o chýroch o cisárskej rezolúcii zo dňa 2. XII. 1864 (č. 63 tu) na západnom Slovensku.

Pôv. čistopis v R., č. 407/eln. ad (v 169/III. eln.). Na rube: 407/eln. számhoz. Ér. 25/I. 1865. Palfy 25/I. Tudomásul ---/I. 1865 B. L. 25/I. Schaefer.

N° 11/res.

H o h e s P r a e s i d i u m !

Infolge hohen Auftrages vom 7. d. Monats Nro 169/eln. wird gehorsamst berichtet, dass nach der Äusserung verlässlicher Personen, welche mit dem Publikum in den nördlichen Comitaten im ausgebreiteten Verkehre stehen, von der Verbreitung einer Abschrift der allerhöchsten Entschliessung vom 2-ten v. M.¹ rücksichtlich des unbehinderten Gebrauches der Sprache nichts bekannt ist, wohl aber erhielt man aus dem Liptauer Comitате die Nachricht, dass die Führer der dortigen Slaven verständigt worden sind, dass S^e Majestät am 2-ten v. M. ein Gesetz in Betreff des Gebrauches der slavischen Sprache sanktionirt habe, worauf sich ungarische Magnaten nach Wien begeben und es dort bewirkt hätten, dass die Publizierung des Gesetzes sistirt wurde, welches daher noch im Cabinete Sr. Majestät zurückbehalten werde.

Diese Nachricht soll vom Superintendenten K u z m a n y herrühren, und die Slaven sollen die betreffende Publikation als Neujahrsgeschenk erwartet haben.

Weiter liess sich die Provenienz nicht erheben, es müsste denn durch die unauffällig fortgesetzten Nachforschungen gelingen, nähere Daten zu konstatiren, und selbst der Angabe, dass jene Nachricht von K u z m a n y herrühre, dürfte nur der

¹⁾ Vid' č. 63 tu.

Wert eines Gerüchtes beigelegt werden, weil der Correspondent aus der Thurocz, welcher von der Haltung der dortigen Patentisten ziemlich genau unterrichtet ist, hievon nichts in Erfahrung gebracht hat. So hat derselbe berichtet, dass sich K u z m a n y am 16. d. M. mit der angeblichen Intention nach Wien begeben habe, um die allerhöchste Bewilligung zur Errichtung eines Gymnasiums in Szt. Marton zu erwirken.

Nach weiterer Mitteilung dieses Correspondenten wurde am 11. d. M. dort eine Ausschusssitzung der Matica im katholischen Pfarrhause abgehalten, an welcher sich Mitglieder aus den umliegenden Comitaten beteiligten. Es wurden in derselben jene Gegenstände beraten, welche bei der Generalversammlung zur Verhandlung kommen sollen, und zugleich an zwei Jüngliche, welche sich den juridischen Studien widmen, Stipendien pr. 100 fl. und 120 fl. bewilligt, welches letztere der Pastorsohn M e h l f a e r b e r erhielt. Auch in dieser Versammlung soll von der obenerwähnten Abschrift keine Rede gewesen sein, und wird den Slaven eine Zurückhaltung in einer für sie erfreulichen Angelegenheit nicht zugemutet.

Uebrigens soll bei dieser Zusammenkunft jede Ostentation vermieden worden sein.

Pressburg, am 21-ten Jänner 1865.

Podolsky.

71.

V Trenčíne dňa 26. januára 1865.

Pozvanie národovcov trenčianskych, aby sa pripojili k deputácii, zamýšľajúcej podať hl. županovi Trenčianskej L. Vietórisovi dňa 15. II. 1865 pam. spis vo veci zrovnoprávnenia nemadžarských národov.

Pôv. tlačený leták v R.-P., č. 721|1865 III.

P. T. P a n e l

Zo všetkých strán župy Trenčianskej k známej smutočnej pobožnosti¹⁾ shromáždění národovci v Trenčíne usniesli sa, že strany prevedenia Najvyšším Slovom ubezpečeného urovnoprávnenia všetkých národov Uhorska cestou čestného vyslanstva Jeho Osvícenosti P. LADISLAVOVI VIETÓRISOVI, županovi, výborom vypracovaný prírpis podajú.

¹⁾ *Zádušná omša za manželku Alexandra Androvicha, r. Antoniu Kolko-
vich (zomrelú 11. XII. 1864), Franka Lukáča a Jána Migazzyho, konaná v Tren-
číne dňa 19. I. 1865. Zomrelá je chválená ako dobrá a uvedomelá Slovenka.
(PBV, 1865, č. 3 a 13.)*

V zaujmoch tedy veci tejto svätej a cti národnej s dôverou sa vyzýva známa ochota Vaša, žeby, nakoľko možno, s najpočetnejšími národovcami, a zvlášte predstavenými obcí, jako i s hojným pospolitým ľudom s večerom 14-ho do Trenčína zavítať a 15-ho februára k otázočnému vyslanstvu pripojiť sa ráčila.

V Trenčíne dňa 26-ho januara, 1865.

V ý b o r.

72.

V Trenčíne dňa 5. februára 1865.

a) *Hl. župan Trenčianskej Lad. Vietóris podáva miesto-
držiteľovi Pálffymu zpravu vo veci zamýšľanej deputácie a pa-
mätného spisu trenčianskych Slovákov.*

b) *Telegrafická úprava Pálffyho Vietórisovi, aby deputáciu
zamedzil.*

a) *Pôv. čistopis v R.-P., č. 721/1865 (III.). Na rube: Érck. 8/2 865 721/el.
rögtön. Prehlásky normalizovane.*

b) *Pôv. koncept (Schaefer) na rube a). Aprob.: Vizsg. 8/2. Hueber Palf.
9/2. Expedirt am 9. Febr. Okolicsányi.*

a)

227-ik sz.

eln.

Trencsin megye főispánjától.

N a g y m é l t ó s á g o d !

A Trencsin megyebeli szláv párt egy pártbeliek elhalt neje után tartott engesztelő szt. misékhez összegyűlvén, ez alkalommal azon határozatot hozták, hogy Ő császári és apostoli királyi Felségéhez feliratot intézendnek, hogy az 1860-ik év october hó 20-án kelt legfelsőbb diplomában a nemzetiségek igényei és követelményei iránt kifejtett elvek életbeléptessenek, és hozzám akarnak küldöttségileg fordulni oly célból, hogy én eme föliratot Ő császári és apostoli királyi Felsége színe elé pártolólág terjesszem be.

A kiküldöttség e hó 15-én akár általam elfogadtatni s a mellékelt, kezemhez került felhívás¹ egy példánya szerint a pártbeliek felszólítvák, hogy a község előljáróit és a földnépet is hívják fel megjelenésre. Ezen küldöttséghez előreláthatólag több ezer ember fog csatlakozni.

¹) Vid' č. 71 tu.

E tárgyban éppen semmi utasítással nem bírván, annál kevesbé lehettem tisztába eljárásom modjával, mert a nep összehívása tudtom s engedelmén nélkül történt, és én az ügy állását csupán egy e pártbeli magány elbeszéléséből tudtam meg, és azért azon mely kéressel járulok Nagyméltóságodhoz, kegyeskednék nekem positiv utasítást adni aziránt, ha valjon elfogadjam-e ezen küldöttséget, vagy pedig annak megjelenését megakadalyozzam? Igenlő esetben pedig kegyeskedjék Nagyméltóságod röviden eljárási modoromat előírni, végül pedig még aziránt is kitanítani, ha valjon azon megyei és városi tisztviselők, kik ezen küldöttségben résztvenni akarnak, ezen feltételektől eltiltandók-é, vagy sem?^a

Kitünő hódolattal ajánlott maradván,

alázatos szolgálja

Trencsin megye főispánja
Vietóris László

Trencsint, 1865. februar 5-én.

b)

Pálffy meškal práve vo Viedni cieľom porád o novom súdnom zriadení a o rečovej národnostnej otázke v Uhorsku, pri ktorej príležitosti dochodí medzi ním a kancelárom Zichym vo veci rečovej úpravy a spôsobi jej vyhlásenia k veľmi ostrému výstupu. (Porov. aj č. 75, 76, 78 a 80 tu.)

Hierauf dürfte nach b. m. Einvernehmen mit der Hofkanzlei von Wien (wegen Kürze der Zeit) direkte folgendes Telegramm zu expediren sein:

Telegramm.

Vom Statthalter an Obergespan Vietorisz nach Ung. Hradisch und mit Estaffete nach Trencsin.

Ad Bericht 227. Beabsichtigte Deputation scheint demonstrativen Charakters, ist taktvoll zu verhindern und jedenfalls überflüssig, weil S. Majestät eben in neuester Zeit genaue Durchführung der Oktoberbestimmungen betreffend die Nationalitäten bereits anzuordnen geruhten.

Wenn Spuren von Aufreizung, die betreffenden zur Verantwortung ziehen.

Wo wurden die Einladungen gedruckt, wer war Veranlasser und warum nicht beanständet? Bericht nach Ofen.

Wien, am 9/2 1865.

^{a)} Na dolnom okraji 1. str.: 1 dr b mell. ered.

V Košiciach dňa 9. februára 1865.

Zpráva košického policajného direktora Marxa o chýroch o cisárskej rezolúcii zo dňa 2. XII. 1864 (č. 63 tu) na východnom Slovensku.

Pöv. čistopis v R.-P., č. 886 (v 169/III. eln.) Na dolnom okraji 1. strany: An Seine des Herrn Herrn kk. Feldmarschalllieutenants, geheimen Rats und Kämmerers, Inhabers mehrer hohen Orden, Statthalter des Königreiches Ungarn Moriz Grafen Pálffy ab Erdöd Excellenz zu Ofen. Na rube: érk. 16/2 1865. 886/eln. Besprechung nach den Bemerkungen Pálffy 14/2.

N^{ro} 30/praes.

K. K. Polizeidirection zu Kaschau.

Eure Excellenz!

In Erledigung des hohen Erlasses vom 7. Jänner l. J. Z. 169/eln., betreffend die Verbreitung der ah. Entschliessung¹ rücksichtlich des unbehinderten Gebrauches der Sprachen von den nichtungarischen Nationalitäten, erlaube ich mir Euerer Excellenz, was die allgemeinen, diesen Gegenstand betreffenden Wahrnehmungen betrifft, Nachstehendes gehorsamst zu berichten:

Von den nichtmagyarischen und noch nicht magyarisirten Nationalitäten des hiesigen Militärdistriktes wird die durch die magyarischen Patrioten in Absicht auf Aufrechthaltung der Integrität der Länder der Krone des heiligen Stefan sorgfältig genährte und verbreitete Idee des Bestandes der sogenannten politisch-ungarischen Nationalität innerhalb der Grenzen des ganzen Königreiches Ungarn und der partes adnexae nicht als berechtigt anerkannt, sondern diesen Nationalitäten schwebt wieder nur die Idee der tatsächlichen, der physischen Nationalitäten vor und in Consequenz dessen, dann des erwachten Nationalitätsbewusstseins, und vermöge des Oktoberdiploms hiezu auch als vollberechtigt sich betrachtend, sprechen sie in Bezug auf die als landesüblich erklärten nichtmagyarischen Sprachen volle Gleichberechtigung an und werden durch Nichtbefolgung derselben und Anstreben der Suprematie der magyarischen Sprache, überhaupt durch alle forcirten Magyarisirungsversuche in nicht geringe Missstimmung, ja mitunter Erbitterung gegen die Träger des Magyarismus versetzt.

Da nun wirklich von Seite der Letzteren in der eben gedachten Beziehung Übergriffe stattfanden, so war es im Interesse des magyarischen Volksstammes, der nicht auch noch unversöhnliche Feinde in eigenem Lande braucht, und zur Erhaltung der Eintracht und des nationalen Friedens zwischen den

¹⁾ Vid' č. 63 tu.

verschiedenen hierländigen Volksstämmen, eine sehr weise Massregel der hohen Regierung, dass in der Zeit des jetzigen Provisoriums einige hohe Verordnungen herablangten, wodurch die Festhaltung und Einschärfung der diesbezüglichen Grundsätze des ah. Oktoberdiploms² aufgetragen wurde.

Solche hohe Verordnungen sollen im Laufe des Provisoriums im Ganzen 5 an die Comitatsleiter herabgelangt sein und die letzte von der hohen könig. ungar. Hofkanzlei unterm 7. März 1863³. Sie wurden aber weder von den Gerichts- noch auch politischen Beamten gewissenhaft befolgt, und die Klagen der nichtmagyarischen Nationalitäten wurden immer lauter, dass die in Bezug auf den Gebrauch der landesüblichen Sprachen bestehende ah. Anordnung des Oktoberdiploms² ein todter Buchstabe bleibe, (da weder auf deutsche oder slavische Eingaben Bescheide in denselben Sprachen erfolgen, noch auch mit Deutschen oder Slaven Verhör- und Zeugenprotokolle^{a)} in ihren Sprachen, sondern in der ungarischen aufgenommen werden, obwohl die Deponenten gar nicht das Ungarische verstehen.

Der Grund, dass diese ah. Verordnung von den betreffenden öffentlichen Organen so schwer befolgt werden will, liegt auch, abgesehen von den mitunter diesfalls bestimmenden politischen Motiven, in der irrigen Ansicht so mancher Richter oder politischen Beamten, dass sie zu derlei Sprachberücksichtigungen nicht verpflichtet sind, weil mit dem Oktoberdiplome die magyarische Sprache zur Amtssprache erhoben wurde.

Hiedurch sind nun seitens der nichtmagyarischen Nationalitäten an höheren Orten Beschwerden und Reklamationen entstanden, in welchen die Genesis der in Rede stehenden noch nicht publicirten ah. Verordnung bezüglich der Sprachenfrage zu suchen sein dürfte.

Anlangend die in dieser Beziehung aufgetragenen speziellen Nachforschungen, so habe ich dieselben mit Rücksicht auf den angedeuteten Gegenstand auf sämtliche 11 Comitats des hiesigen Überwachungsrayons ausgedehnt und erlaube mir das Resultat derselben im Nachstehenden ehrfurchtsvollst zu berichten:

In der Stadt Kaschau ist die in Frage stehende ah. Verordnung hinsichtlich der Gleichberechtigung der Sprachen unter der slavischen Bevölkerung wohl bekannt, auf eine Spur, dass jedoch hierorts Abschriften derselben in Circulation gesetzt wurden, konnte ich nicht kommen und wird von den massgebenden slavischen Persönlichkeiten behauptet, dass sie zur Kenntnis der Existenz einer solchen durch die slavischen Zeitungen gelangten.

(a—a) *Po strane zdôraznená (ref.) visilou čiarou.*

²⁾ *Vid č. 1 tu.*

³⁾ *Asi č. 49 tu.*

Bei Gelegenheit dieser Erhebungen ist mir die vertrauliche, jedoch ganz bestimmte Anzeige zugekommen, dass der Prämonstratenser Ordenspriester Varczely, Klassenlehrer in der ersten Gymnasialklasse am hiesigen Obergymnasium, seinen Schülern öffentlich und ausdrücklich verboten hat, dass sie untereinander weder deutsch noch slavisch sprechen dürfen. Ein deutscher Schüler aus dieser Klasse, Sohn eines kk. Beamten, hat hierüber zu Hause dem eigenen Vater, der ihm deutsch etwas sagte, ungarisch geantwortet, dass es nicht erlaubt sei, deutsch zu sprechen.

Im Abauj- und Tornaer Comitате ist diese Verordnung nicht bekannt. In Betreff der diesfälligen Wahrnehmungen zu Eperjes, dann im Saroser und Zipser Comitате, wird der Originalbericht des kk. Polizeikommissariates Eperjes beigegeschlossen.^b Im Gömörer Comitате ist unter der slavischen Bevölkerung das Vorhandensein jener ah. Verordnung bekannt, weil hiefür seitens des slavischen Volkes der unendliche Dank gegen seine kk. apost. Majestät den Kaiser zu hören ist, von einer Schrift oder Aufruf über die Tragweite derselben war aber nichts zu sehen und konnte durchaus nicht sichergestellt werden, dass dort eine erneuerte Circulirung einer diesbezüglichen ah. Verordnung stattgefunden habe. Im Borsoder und Südzempliner Comitате kümmert sich die dortige magyarische Bevölkerung nicht um solche Verordnungen, bekannter dürfte sie unter den Slaven Nordzemplins sein, obwohl ich hierüber von dort nichts positives erfuhr.

Im Ungher Comitате soll die fragliche abschriftliche Verordnung unter der ruthenischen Bevölkerung wirklich circulirt haben und von höher gestellten politischen Beamten und der höhern ruthenischen Geistlichkeit in Circulation gesetzt worden sein. Über die Urheber und Verbreiter dieser Correspondenz konnte ich jedoch nichts Sachdienliches erfahren, da in dieser Beziehung die sorgsamste Geheimhaltung bewahrt wurde.

Näher sind schon die Andeutungen, die ich über die in Frage stehende Verordnung aus den östlichen Comitaten, nämlich Beregh, Ugocza und Marmaros erhielt. Nach denselben soll dort, Gerüchten zufolge, eine Abschrift derselben unter der ruthenischen Bevölkerung, die sich hiefür im hohen Grade interessirte, circulirt sein. Sie (die Abschrift) soll unterm 2. Dezember v. J. datirt, als aus dem allerhöchsten Cabinet erflossen und im halben December aus Wien in jene Comitате gelangt sein. Ihr Inhalt entspreche ganz den Grundsätzen des allerhöchsten Oktoberdiploms und die Veranlassung lasse sich aus dem Schlusssatze der Abschrift entnehmen, wo es heisse, „dies als Erledigung der von den Arader Rumänen eingebrachten

^b) *Po strane: ']. (Nezachovalo sa.)*

Beschwerden“ oder „somit finden auch die von den Arader Rumänen eingebrachten Beschwerden ihre Erledigung“. Wer aber diese Abschrift in Circulation gesetzt und sich mit ihrer Verbreitung befasst hat, das war auch in den letztgenannten Comitaten nicht zu ermitteln, noch ein bezügliches Exemplar zu Stande zu bringen.

Übrigens soll es nach dem „Idők tanuja“ von der Publicirung der mehrerwähnten allerhöchsten Verordnung bereits sein Abkommen erhalten haben.

Kaschau, am 9. Februar 1863.

Marx.

74.

V Trenčíne dňa 11. februára 1865.

Július Nozdroviczky, 1. podžupan Trenčianskej, oznamuje miestodržiteľovi Pálffymu, že deputáciu trenčianskych národovcov podarilo sa prekaziť. Poriadatelja na jeho vysvetlenie, že deputácia nie je na čase, od nej sami dobrovoľne upustili. Výsledky vyšetrovania celej záležitosti budú predložené dodatočne.

Pôv. čítopsis v R.-P., č. 885/1865 (v 721. III. 865 eln.).

281-ik. sz.
eln.

Trencsin megye főispánjától.

N a g y m é l t ó s á g o d.

E hó 9-én s 10-ik közti éjjel érkezett meg Nagyméltóságodnak 1906-ik sz. alatt kelt s Bécs városából menesztett távirati sürgönye¹ a szláv küldöttség fogadtatása tárgyában.

A megyei főispán úr öméltósága elutazván s előreláthatólag csak 5—6 nap mulva térvén vissza, tisztii kötelességemnek ismertem, mint helyettese e táviratot felbontani.

Annak megfelelőleg tegnapi napon a párt vezetőivel értekeztem, s anélkül hogy az ügy valódi állásáról őket értesítettem volna, figyelmeztetém, miként e küldöttség kérvényezése nem időszerinti, sikerült őket feltett szándékukról lebeszélnem. Ennek folytán elhatározzák, miként a tervezett küldöttség nem jelenend meg.

Midőn ez ügy e módoni elintézéséről jelentésemet felterjeszteni szerencsétleném, mély alázattal megjegyyezni bátorko-

¹⁾ Vid' č, 72b tu.

dom, hogy a többi kívánt felderítések potlólág fognak főispán úr öméltósága által beterjesztetni.

Kitünő hódolattal levén.

Trencsint, 1865. február hó 11-én

alázatos szolgálja
Kir. tanácsos s első alispán,
Nozdroviczky Gyula
főispán öméltósága hivatalos távollétében.

V odpovedi zo dňa 17. II. berie sa táto zpráva na vedomie a hl. županovi Trenčianskej sa nakladá vybaviť aj ostatné body telegramu zo dňa 9. II. (č. 72b tu).

75.

V Budíne dňa 20. februára 1865.

a) *Návrh vyhlášky nám. rady, obsahujúcej ustanovenia rezolúcií, vydaných o úprave rečovej otázky v Uhorsku.*

b) *Návrh rečovej úpravy pre úrady a súdy.*

c) *Návrh obežníka o vyhlásení rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864 (č. 63. tu).*

a) *Pôv. čistopis v K., č. 2886/1865. V pozn. pod čiarou opravy a zmeny, porobené v návrhu dv. kanceláriou. (II.)*

b) *Pôv. čistopis tamtiež. Prehlásky normalizovane.*

c) *Pôv. čistopis tamtiež.*

a)

A

Lefordítandó

német	}	nyelvekre
román		
tót		
oros		
szerb		
horvát		

s azután kinyomandó mind a hét nyelven a külön táblázatban kiszámított mennyiségben, következő módon:

1. magyar nyelven,
2. magyar német „
3. magyar román „
4. magyar tót „
5. magyar orosz „
6. magyar szerb „
7. magyar horvát „

H i r d e t m é n y.

Ő cs. s ap. kir. Felsége 1860 évi october 20-ki legfelsőbb kéziratának¹ tartalma különböző magyarázatokra^a szolgáltatván alkalmat, ezeknek helyreigazítása, valamint az 1862 évi július 27-én és 1863 évi február 17-én kelt legfelsőbb elhatározások² (^bközhírré tétele, nemkülömben minden^b) netaláni (^cújabb félremagyarázások^b) megelőzése végett Ő cs. s ap. kir. Felsége egyenes parancsa következtében ezennel tudtul adatik, hogy Magyarország különböző (^cnemzetiségeinek nyelvük használása^c) tekintetében az 1860 évi october 20-ról, 1862 évi július 27-ről és 1863 évi február 17-ről kelt lf. (^delhatározásokkal² következő jogok engedélyeztettek^d).

I.

Az 1860 évi october 20-ról kelt lf. elhatározással^e:

1. A magyar nyelv minden^f közigazgatási hatóságoknál és bíróságoknál Magyarországon^g, mint hivatalos és ügykezelési nyelv, mind a belső szolgálatban, mind a kölcsönös érintkezésben ismét helyreállítván^h, egyszersmindⁱ rendeltetett;

2. hogy a városi és falusi községek, községi, egyházi és tanodai (^jügyeikben a hivatalos nyelv használatát^j) szabadon választhassák;

3. hogy mindenkinek szabadságában álljon a megyei, városi és községi gyülekezetekben az országban dívatozó bármely nyelvet használni^k és^l bármelyiken beadványokat és folyamodványokat a hatóságokhoz intézni, (^mmelyekre a végzés^m) ugyanazon nyelven (ⁿadandó kiⁿ).

4. hogy végre a törvénykezési és political tisztviselők mindennemű rendeleteket és meghagyásokat, melyek közvetlenül a községekhez utasítvák^o, azon nyelven szerkesszenek^p, mely azon (^rközségnek hivatalos nyelve leend^r).

a) téves értelmezésekre

(b—b) hasonló balmagyarázatának.

(c—c) nemzetiségei anyanyelvük használata

(d—d) elhatározások folytán következő lf. szabályok állanak fenn.

e) kézirattal

f) +: magyarországi

g) II. v. ynecháva.

h) visszaállítván

i) +: lk.

(j—j) ügyekbeni ügykezelési nyelvet

k) használhatni

l) +: e nyelvek

(m—m) melyek elintézése

(n—n) kiadmányozandó;

o) intézvék

p) kötelesek szerkeszteni,

(r—r) község községi ügyeinek ügykezelési nyelve.

1) Vid' c. 1 tu.

2) Vid' c. 41 a 42d) tu.

II.

Az 1862 évi július 27-ről és 1863 február 17-ről kelt lf. elhatározásokkal^s legkegyelmesebben elrendeltetett^t, miszerint

5. a ('nem magyar ajku^u) községek községi^v nyelveül elvileg azon nyelv leszen^w tekintendő, mellyel az illető község lakóainak általában^x nagy többsége él, mely körülménynek meghatározásánál^y a meglevő statistikai táblázatoknak használata lón lk. elrendelve;

6. ('vegyes ajku lakossággal bíró községekben ez érdemben esetleg előforduló^z) panaszok alkalmával^{aa} az illető járási szolgabírónak^{bb} (cc)tetetik mindenekelőtt köteleességévé, az érdekelt feleket megnyugtató egyességet eszközölni^{cc}); amennyiben pedig ez nem sikerülne, vagy ('amennyiben^u) a községi lakosok (dd)ez ügybeni óhajtása^{dd} iránt alapos^u kétely forogna fenn, az ügyet elintézés végett az illető megyei kormányzó elé terjeszteni^{ee}, ennek (ff)teendőihez tartozandván meghatározni^{ff}, valjon azon ('nem várt^u) esetben, ha (gg)neki sem sikerülne a használandó községi nyelv tekintetében az érdekeltet megnyugtató egyezményt létrehozni^{gg}), a használandó községi nyelv^{hh} (ii)iránt a községnek szavazati joggal bíró lakosai, de mindenkor^u) hatósági felügyelet alatt^{jj}, szavazásra bocsátassanak-e^{kk}. A^{ll} jegyzőkönyvbe foglalandó szavazat^u eredménye alapján a megyei kormányzót^{mm} ('illetvén a szavazatilag nyilvánult megállapításhoz képest^u) határozniⁿⁿ. ('A határozattal elégedetleneknek feljebbfolyamodási joguk fenmarad^u).

7. Egyes nem magyar ajku ügyfeleknek az országban divatozó más nyelven szerkesztett beadványai nemcsak elfogadandó

s) +: továbbá Ófelsége

t) elrendelni méltóztatott,

(u—u): II, nemá

v) +: ügykezelési

w) legyen

x) általános

y) körülmény megállapítására

(z—z) Előforduló

aa) esetén egyes ajku községekben

bb) szolgabíró

(cc—cc) kiegyenlítést eszközölni

(dd—dd) akarata

ee) terjessze

(ff—ff) tartatván föl elhatározni

(gg—gg) a kiegyenlítés létrehozása nékie sem sikerülne

hh) +: választása

(ii—ii) közvetlen

jj) +: eszközölni szavazással

kk) döntessék-e el?

ll) +: szavazásnak

mm) kormányzó a fölfolyamodási jog épségben tartása mellett

nn) határozatot hozand.

dók, ^(oo)de az azokra keletkező végzések és válaszok is a felekkel közvetlen érintkezésben álló tisztviselők által azon nyelven, melyen a beadvány szerkesztve volt, kiadandók^{oo)}. Egyébiránt Ő cs. s ap. kir. Felsege 1860 october 20-ról kelt lf. kéziratában abbéli szilárd legmagasabb szándokát^{pp)} méltóztatott^{rr)} kijelenteni, ^(ss)mely szerint mindezen^{ss)} téren, ^(tt)mind mindazokon^{tt)}, hol a különféle nyelvek és nemzetiségek érdekei érintkeznek, mindennemű erőszakolást^{uu)} vagy nyomást épen úgy, mint minden nemzetiségbeli vagy nyelvbeli ellentéteknek illetéktelen előidőzését, előmozdítását és keserítését erélyesen ellenezni^{vv)} fogja.

Magyar kir. helytartótanács. Budán, 1865.

Gróf Pálffy Móric (s. k.) altábornagy.

b)

B

I d e i g l e n e s u t a s í t á s

a nyelvek használata iránt Magyarország k. i. hatóságainál és bíróságainál

1. §.

Közigazgatási hatóságok alatt a magyar királyi udvari kancellárián, m. kir. helytartótanácsn és bányahatóságokon kívül a megyék, Kővárvidéke, szabad kerületek, szabad királyi és ezekhez hasonló városok, alispánok és szolgabírák; bíróságok alatt pedig a királyi kurián, kerületi táblákon, királyi váltótörvényszékeken és bányabíróságokon kívül a megyei, vidéki és kerületi törvényszékek, a szabad királyi és ezekhez hasonló városok törvényszékei és az ideiglenes törvénykezési szabályok értelmében rendezett mezővárosok törvényszékei, továbbá az alispáni és szolgabírói bíróságok, ugyszinte a szentszékek is értetnek, amennyiben ez utóbbiak a fenálló törvények szerint polgári ügyek felett bírászkodnak.

(oo—oo) hanem a felekkeli szó vagy írásbeli tárgyalásoknak, a vádlottak, tanúk s más érdeklettek kihallgatásának is anyanyelvükön kell történniök és a beadványok és kérvények mindennemű elintézéseinek is egész tartalmuk szerint a beadvány nyelvén kiadmányoztatniök.

pp) elhatározását

rr) +: lk.

(ss—ss) hogy valamint e

(tt—tt) úgy mindenütt

uu) kényszert

vv) gátolni

2. §.

A fentebb megnevezett közigazgatási hatóságok és bíróságok s tisztviselőik kötelesek a magyar nyelvet hivatalos nyelvvül a belső szolgálatban, t. i. minden közigazgatási és törvénykezési ügyek oly kezelésére, mely a hivatal körén túl nem terjedne, felekkeli érintkezést nem igényel, vonatkozó irományok, jegyzőkönyvek és jelentésekben, a beiktatástól kezdve azon kiadmányozásig, alkalmazni, melyet saját tisztviselőikhez bocsátanak.

Közületekben azonban más, a törvényhatóság körében divatozó nyelveken is felszólalni szabad. (1860 oct. 20. lf. elh.)¹ A jegyzőkönyveknek a magyar nyelven kívül más nyelven való vitelére nézve a magyar királyi udvari kancellária által adott engedélyek továbbra is érvényben maradnak. (1864 dec. 2-iki lf. elh.)²

3. §.

A sz. kir. és ezekhez hasonló városoknak és azon kerületeknek, melyek egyszersmind több községek közös vagyont kezelik, szabadságukban^a áll gazdasági s oly egyházi és iskolai ügyeket, melyekben nem közhatósági, hanem községi minőségokban járnak el, saját községi nyelvükön elintézni s ezen ügykezelést a közhatósági teendőktől elkülönített jegyzőkönyvekbe foglalni, melyek azon esetben, midőn a felügyeleti jog gyakorlása végett felsőbb helyre terjesztetnek, az 1861. decem. 20-án 18250. sz. alatt kelt kegyelmes udvari rendelet³ (1861. évi 73677. sz. alatti körintézkvény) meghagyásához képest egyidejűleg magyar nyelven is szerkesztendők lesznek.

4. §.

Külsőleg érintkeznek az 1-ő §-ban megnevezett hatóságok és bíróságok:

a.) felterjesztések útján felsőbb hatóságok és bíróságokkal.

b.) levelezések útján egymás között s egyéb hivatalok és hatóságokkal, végre

c.) felekkel, midőn azoktól beadványokat átvesznek, feleket kihalgatnak vagy végzéseket, határozatokat és ítéleteket kiadnak, vagy kiadatnak.

5. §.

A felterjesztések és azon levelezések, melyeket az 1-ső §-ban megnevezett hatóságok egymás között folytatnak (4. §. a., b.) magyar nyelven szerkesztendők. (1860 oct. 20-iki lf. elh.)¹

6. §.

A birodalmi tartományokbeli hatóságok és bíróságokkal levelezések az 1863. évi april 3-án 3378. sz. alatt kelt udvari

^a) szabadsá

¹) *Vid' č. 1 tu.*

²) *Vid' č. 63 tu.*

³) *Vid' č. 17 tu.*

rendelvény (1863. évi 29522 sz. alatti körintézkedés) szerint a törvényhozás további intézkedésig elnökileg német nyelven folytatandók.

7. §.

Bármely a törvényhatóság területén divatozó nyelven írott beadvány a felektől és ügyvédeiktől akár közigazgatási, akár törvénykezési ügyekben elfogadandó és rendszeresen tárgyalandó. (1860 oct. 20-iki lf. elh.¹, 1862 július 27-iki lf. elh.⁴, 1863. octob. 6-iki 14395 sz. a. udv. canc. rendelet⁵, 1864. dec. 2-iki lf. elh.²)

8. §.

Ezen szabály áll a beadványok mellékleteire és a periratokra nézve is. (1863. június 21-iki 9569. sz. a. udv. canc. rendelet⁶, 1864. decemb. 2-iki lf. elh.)²

9. §.

A felek, tanúk, vádlottak kihallgatása, úgy az efelett szerkesztendő jegyzőkönyvek mindig a hatóság területén divatozó azon nyelven vezetendők, mely az illető fél saját nyelve. (1864. dec. 2-iki lf. elh.)²

Mennyiben azonban a felek a törvényhatóság területén divatozó nyelvek egyikét sem tudnák, hites tolmács alkalmazandó, és a jegyzőkönyvek magyar nyelven szerkesztendők.

10. §.

Minden végzés, határozat és ítélet, mely az 1-ső §-ban megnevezett hatóságok által közvetlenül a felekhez intéztetik, a beadvány nyelvén adandó ki, s ennél fogva a kiadvány a kiadás nyelvén külön fogalmazandó (1860. octob. 20.¹ 1862 jul. 27.⁴ és 1864. decem. 2-iki lf. elh.)²

11. §.

A nevezett hatóságok és bíróságok (1. §.) tisztviselői, mindön vagy saját, vagy felsőbbségök határozatait és végzéseit a felekkel vagy községekkel közölni hivatva vannak, azokat szinte a felek saját, vagy a községek ügykezelési nyelvén kiadni fogják. (1860. oct. 20.¹ 1864 dec. 2-iki lf. elh.)²

12. §.

Minden az 1. §. értelme alá nem eső községek és testületek, ügyeiket és bármi tárgyban a hatóságokhoz vagy hatósági tisztviselőkhöz intézett beadványaikat és jelentéseiket saját nyelvön terjeszthetik elő. (1860. oct. 20.¹ és 1864. dec. 2-iki lf. elh.)²

13. §.

A községek községi hivatalos nyelvül elvileg azon nyelv tekintendő, mellyel az illető község lakosainak általában nagy többsége él. (1862 jul. 27-iki lf. elh.)⁴

⁴) Vid' č. 41 tu.

⁵) Vid' č. 53 tu.

⁶) Vysvetlenie čísla 49 tu. (Porovn. č. 51 tu, záver.)

Szab. kir. és azokhoz hasonló városokra nézve a 3-ik §-ban foglalt szabály áll.

14. §.

Vegyesajkú lakossággal bíró községekben ez érdemben esetleg előforduló panaszok alkalmával az illető járási szolgabírónak (polgármesternek) tétetik mindenekelőtt köteletségévé, az érdekelt feleket megnyugtató egyezséget eszközölni, amennyiben pedig ez nem sikerülne vagy amennyiben a községi lakosok ez ügybeni ohajtása iránt alapos kétely forogna fen, az ügyet elintézés végett az illető megyei kormányzó (kir. biztos) elé terjeszteni, ennek teendőihez tartozandván meghatározni, valjon azon nem várt esetben, ha neki sem sikerülne a használandó községi ügykezelési nyelv tekintetében az érdekeltet megnyugtató egyezményt létrehozni, a használandó községi nyelv iránt a községnek szavazati joggal bíró lakóit, de mindenkor hatósági felügyelet alatt, szavazatra bocsássa-e? A jegykormányzót (kir. biztost) illetően a szavazatilag nyilvánult megzökönyvbe foglalandó szavazat eredménye alapján a megyei állapításhoz képest határozni.

A határozattal elégedetleneknek felebbfolyamodási joguk fenmarad. (1862 július 27-iki lf. elh.)⁴

15. §.

A községi ügykezelési nyelv megállapítására nézve szavazati joggal bírnak oly községekben, hol az eddig divatozott gyakorlat szerint a helybeli lakosok öszvesége minden különbség nélkül befolyt az előljárók választásába, az összes lakosok, egybűtt minden a helységben vagy annak határában házat vagy fekvő javakat bíró és a választáson jelenlévő helybeli lakosok (1836 IX. tc. 1-ső §.), rendes képvisellel bíró városokban azonban csak a községi képviselők.

16. §.

Azon szabályok, melyek a hatóságoknak a felekkeli érintkezésére nézve a 7—11 §-ban felállitattak, felek irányában a vegyesajkú községekre is kötelezők.

Gróf Pálffy Móric, atn.

c)

C

Körintésvény

1. a megyék, Kővárvidék s szab. kerületek kormányzóihoz s a nagykikindai kerület kir. biztosához.
2. a sz. k. és azokhoz hasonló városok polgármestereihez.

1. 2.

Ő cs. s ap. kir. Felsége 1864 december 2-án kelt lf. elhatározásával² lk. elrendelni méltóztatván, hogy Magyarország ösz-

szes községeihez az illető község ügykezelési nyelvén szerkesztendő hirdetmény bocsátassék, melybe Magyarország különböző nemzetiségeinek az 1860 évi october 20-án¹, 1862. évi julius 27-én⁴ és 1863 évi február 17-én⁷ kelt lf. kéziratok által anyanyelvük használata tekintetében lk. engedélyezett jogok minden eddig fölmerült félreértések kikerülése végett szószerint felveendő: az ezen lf. parancs értelmében szerkesztett hirdetmény az ott divatozó nyelveken nyomtatott megfelelő számú példányokban ./. alatt oly meghagyással küldetik le. (Címnek),

ad 1.

miszerint kellően intézkedjék, hogy azzal minden község saját nyelvein ellátassék.

ad 2.

miszerint azt a város közönségével az ott divatozó nyelveken közölje.

ad 1. 2.

^aTovábbá a fentisztelet lf. elhatározás folytán a k. i. hatóságok és bíróságok számára a nyelvek használata iránt kidolgozott ideigl. utasítás 2/. a. oly meghagyással küldetik le (Címnek), hogy azt alkalmazkodás végett az alárendelt hivatali közegekkel közölje^a).

Ugyanazon lf. elhatározás folytán kötelességévé tétetik (Címnek), miszerint a felhívott lf. kéziratokban foglalt, a mellékelt hirdetményben szószerint felvett szabályok ^aés azok szellemében készült utasítás^a) pontos keresztülvitele felett gondosan örködjék s az azokat megsértő tisztviselőket szigoruan feleletre vonja

ad 1.

és körutjai alkalmával magának azok szoros megtartásáról személyes meggyőződést szerezzen.

ad. 1. 2.

Különösen utasítatik (Cim) az 1860 évi october 20-án kelt lf. kézirat¹ azon lk. határozványának szigoru érvényesítésére, mely szerint a birói és közigazgatási tisztviselők a községekhez menesztett mindennemű rendeleteket és parancsokat azon nyelven szerkeszteni kötelesek, mely ezen községeknek belső ügykezelési nyelve. Egyuttal figyelmeztetik (Cim), hogy ezen lf. kézirat értelmében az összes hatóságok külső ügykezelésére nézve nemcsak mindenkinek szabadságában áll nem magyar beadványokat és kérvényeket benyujtani, hanem hogy a felekkeli szó vagy írásbeli tárgyalásoknak a vádlottak, tanúk és más érde-

(^a—^a) Kanc. pretiera.

⁷) Vid' č. 42d) tu.

keltek kihallgatásának is nemzeti nyelvükön kell történniök, s a beadványok és kérvények mindennemű elintézéseinek is egész tartalmuk szerint a beadvány nyelvén kiadmányoztatniok. Ezen lf. szabályok szerint kell tehát a megyei (városi) törvényszékeknek is feltétlenül eljárniok, s gondoskodni kell arról is, hogy a községek abbéli joga, mely szerint a hatóságokkali érintkezés közben saját nyelvüket minden kivétel nélkül használhatják, semmi részben ne korlátoztassék.

Miről (Cim) oly utasítással értesítetik, miszerint az e részben fenálló szabályok szigoru megtartását s kellő ellenőrzését különös kötelességeül ismerje; megjegyeztetvén, hogy Ő cs. s ap. kir. Felsege népei boldogítására irányzott atyai szándékának ezen kormányshék által minden netalán tapasztalandó visszaélés kérlelhetlen megtorlása által feltétlen érvény fog szereztetni.

Kelt Budán, 1865.

3. Minden római és görög kat. érsek- és püspököknek.

A közigazgatási hatóságok és bíróságok számára a nyelvek használata iránt egyideüleg kibocsátott ideiglenes utasítás mellékletben tudomás és a szentszékkal leendő közlés végett oly megjegyzéssel küldetik meg (Cimnek), hogy ezen utasítás a szentszékeket csak annyiban illeti, amennyiben azok fenálló hazai törvények szerint némely polgári, u. m. végrendeletek külkelélei és hamis eskü iránti ügyekbeni biráskodásra illetékesek s amennyiben közvetlenül az illető felekkel érintkeznek.

Budán, 1865.

Gróf Pálffy Móric m. k.,
altábornagy.

76.

V Budíne dňa 20. februára 1865.

Gróf M. Pálffy, uh. miestodržiteľ, predostiera dv. kancelárovi gr. H. Zichymu vyhlášku o rečových právach obyvateľov, úpravu úradom a súdom a obežník, dávajúci podriadeným úradom na vedomie obsah rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864 (č. 63 tu). Žiada, aby vyhlásenie dialo sa len obvyklou cestou, nie tlačeními vyhláškami každej obci.

Pöv. koncept (za použitia pôv. podpísaného už čistopisu) v R.-P., č. 7976/1864-III. Adresa (na d. okraji 1. str.): Nagyméltóságú vásonkői Gróf Zichy Herman, Ő császári s apostoli királyi Felsege valóságos belső titkos tanácsosa és kamarása, a császári Lipót-rend középkeresztes és a vaskoronarend III-ad osztályú vitéze s a t s a t., magyar királyi udvari Kancellár urnak. Bécsben, Exp.: Pálffy 23/2. Prehlásky i, i čiastočne normalizované.

7976 sz.

eln. ex 1864.

Magyarország kir. Helytartójától.

Nagyméltóságú Gróf, magyar királyi udvari Kancellár úr!

A nyelvek használata iránt 1864 december 10-ről 21.340 sz. a. kelt kegyelmes udvari rendelvénnyel s ugyanazon keltű és számú elnöki rendelet folytán¹ van szerencsém

A.) alatt^a az 1864 december 2-ről kelt lf. elhatározás értelmében szerkesztett hirdetmény tervét, B.) alatt^b a k. i. hatóságok és bíróságok számára e tekintetben kidolgozott ideiglenes utasítás tervét és C.) alatt^c a megyék és kerületek kormányzóihoz, szabad kir. városok polgármestereihez s a romai és görög-katolikus püspökökhöz eziránt kibocsátandó körintézkedések tervét Nagyméltóságodnak tisztelettel következő észrevételek kíséretében felterjeszteni:

Mindenekelőtt szabad legyen általánosságban megjegyez-nem, hogy részemről a hirdetmény kibocsátását jelenleg sem szükségesnek, sem célszerűnek nem tartottam^d.

A hirdetmény kibocsátása szükségtelen, mert e részben most panaszok nincsenek, a netalán felmerülendőket pedig a helytartótanács és a hatóságok a nekik kiadandó utasítás alapján, melyben a nyelvkérdésben már kiadott szabályok összefoglalva vannak, esetről-esetre nehézség nélkül fogják eligazíthatni. De célszerűtlen is, mert e rendszabály nem a kedélyeknek most olyannyira szükséges megnyugtatóására, hanem ellenkezőleg a szenvedélyek felzaklatására vezetne, s mert nem kívánatos, e kényes téren bármely általános kormányi intézkedések által (eátalában, különösen pedig^e) most, az országgyűlés küszöbén, a törvényhozás határozatait megelőzni. Végtére meggyőződésem szerint veszélyes is, mert a kihirdetés ténye maga elégséges a kedélyek felizgatására.

Ezeknél fogva a hirdetmény kibocsátását részemről nem javallhatván, tisztelettel arra kértem volna^f Nagyméltóságodat, miszerint Ő cs. és apostoli királyi Felségénél kieszközölni méltóztatnék, hogy a helytartótanács a kérdéses hirdetmény kibocsátásától legkegyelmesebben felmentessék, s a netalán helybenhagyandó B. alatti utasítás csupán a helytartótanácsnak és a hatóságok saját alkalmazkodásául adassék ki, (g)ha — miképp biztosan értesítve vagyok — a legfelsőbb elhatározás már előttem ismeretlen úton már nem jutott volna az országban és kü-

^a) Po strane: A.

^b) Po strane: B.

^c) Po strane: C.

^d) Pövodne: tarthatom, pofom tartottam volna.

(e—e) Dodatok Pálffyho.

^f) Pöv.: kérem

(g—g) Dodatok po strane inou rukou.

¹) Vid' č. 63 tu.

lönösen a nem magyar ajkú nemzetiségbeliek^h tudomására (és ennek következtében attól tartani nem kellene, miszerint ha az közhírré nem tétetnék, ezen közzététel elmaradása valószínűleg (‘fondorkodó ellenséges befolyásnakⁱ) fogna felrovatni, mindenestre pedig ezen lf. elhatározásban a közönség részéről több véletlnek foglalva lenni, mint az valósággal tartalmaz.^{e)}

Ily körülmények között csak arra szóritkozik tiszteletteljes kérésem, hogy Nagyméltóságod azt lehetőleg kieszközölni sziveskedjék, miszerint legalább a községenkénti és külön nyomtatványokban rendkívüli hirdetési mód — mely már maga különböző irányban ingerlőleg hatni fog — mellőztessék és a hirdetmény közhírré tétele csak a rendes gyakorlat megtartásával eszközlésbe vétessék.^{o)}

Egyébiránt a mellékelt tervezeteket, köteles engedelmességgel mindenben Ő cs. és apostoli kir. Felségének 1864 dec. 2-ről kelt legfelsőbb parancsa értelmében dolgoztam ki.

Az A. alatti hirdetménybe az 1860 évi october 20-ról, 1862 évi július 27-ről és 1863 évi február 17-ről kelt lf. elhatározások² pontonként szószerint vétettek fel.

A B. alatti utasítás részint mert a bíróságoknak célba vett új szervezése elmarad, részint mert nyelv tekintetében a bíróságoknak és k. i. hatóságoknak ugyanazon szabályok szerint kell eljárniok, egyuttal mind a k. i. hatóságok, mind a bíróságok számára szerkesztetett.

Ezen utasítás egyes szakaszaira nézve szükségesnek tartom különösen a következőket kiemelni:

1 - s ő § - r a n é z v e.

Eddigi tapasztalás szerint kételyek merülvén fel aziránt, mi értendő a hatóságok alatt, ezen kételyek eloszlatása tekintetéből az 1-ső §-ban mind a közigazgatási, mind a törvénykezési hatóságok részletesen elősoroltatnak, megemlítetvén azon hatóságok is, melyekhez az említett utasítás nem adatik ki, u. m. a magyar királyi udvari cancellária, m. kir. helytartótanács, bányahatóságok, továbbá a kir. kuria, kerületi táblák, kir. váltótörvényszékek és bányabíróóságok.

2 - i k § - r a n é z v e.

A nyelv használata tekintetében kibocsátott lf. elhatározások helyes alkalmazhatása tekintetéből szükséges lévén a belső és külső szolgálat megkülömböztetése, miután e részben is eltérő értelmezés tapasztaltatott s ez felszólamlásokra szolgáltatott okot: ezen §-ban tüzetesen meghatározatott, mi értendő a belső szolgálat alatt.

Azon pont pedig, „hogy közületekben más, a törvényhatóság körében divatozó nyelven is felszólalni szabad“, e §-ba az 1860.

^{h)} nemtiségbeliek

(ⁱ⁻ⁱ) Póv.: a kir. helytartótanács befolyásának

²⁾ Vid' č. 1, 41 a 42d) tu.

oct. 20-ról kelt lf. kézirat értelmében és különösen azért vétett fel, mert előfordult, hogy ily ülésben nem magyar nyelven való felszólalhatás egyesektől megtagadtatott.

7. 8. 9. 10 és 11 §§-okra nézve.

Midőn Ő cs. kir. apostoli Felsege 1860-ik évi october 20-án kelt lf. kéziratában a magyar nyelv belső szolgálatbani használatát csupán a közigazgatási és törvénykezési hatóságokra való nézve legkegyelmesebben visszaállította, azon rendelkezés, „hogy a feleknek szabadságukban áll az országban divatozó bármely nyelven beadványokat és folyamodványokat a hatóságokhoz intézni, melyekre a végzés ugyanazon nyelven adandó ki“, általános szól, és a hatóságok minéműségét se meg nem különbözteti, se meg nem szorítja. Természetes ennélfogva, hogy a felek ebbeli joga és mindennemű hatóságok fentebbi kötelezettsége a pénzügyi és katonai hatóságokra és a kereskedelmi ministerium alatt álló hivatalokra is kiterjed, annyival inkább, mert a nemzetiségek jogosultsága nem végezhet csupán a közigazgatási és törvénykezési hatóságok körében, hanem elismerve az állam részéről, kiterjed szükségképen annak minden közegeire; és mert azon érdek, melyet ezen intézkedés biztosítani akar, számos ügyekben, melyek pénzügyi és katonai hatóságoknál előfordulnak, nagyobb súlyal és nyomatékkel lépnek előtérbe.

Ezeknél fogva bátor vagyok Nagyméltóságodat tiszteletteljesen figyelmeztetni, hogy az érintett utasítás 7. 8. 9. 10 és 11-ik §§-ainak érvényesítése^j és alkalmazása^j a pénzügyi és katonai hatóságoknál, úgyszinte a kereskedelmi ministeriumtól függő közhivataloknál (^kalig leend mellőzhető. ^gEzen aggodalmam következtében szükségesnek^g tartom, hogy a megfelelő helyreigazító értelmezésnek^k) (^eaz előbb megnevezett szakaszokban^e), valamint a hirdetmény 3-ik pontjában határozott kifejezés is adassék.

7 és 8-ik §§-okra nézve

A 7-ik §-ba az 1863 évi october 6-ról 14,395 sz. a. kelt cancellári rendelet³ értelmében azon határozat, „hogy bármely, a törvényhatóság területén divatozó nyelven írott beadvány ügyvédek től is elfogadandó“, a 8-ik §-ba pedig az 1863 évi június 21-ről 9569 sz. a. kelt cancellári rendelet⁴ és 1864 december 2-ről kelt lf. elhatározás⁵ értelmében az, „hogy fentebbi szabály

j) Pövs.: érvényesítését, alkalmazását

(^{k-k}) Pövs. (*v zátvorke d'alšie zmeny*): kieszközölni méltóztatssék; előbbutóbb alkalmazni szükséges leend. Mennyiben Nagyméltóságod e nézetemet (aggodalmamat) osztani és annak sikeresítése iránt netán szükséges lépéseket tenni méltóztatik (sikeresítését már jelenleg eszközzésbe veendőnek gondolná), kívánatos volna, hogy ezen értelmezésnek

3) Vid' č. 53 tu.

4) Porovn. č. 51 tu, záver.

5) Vid' č. 63 tu.

a periratokra nézve is áll“, felvételét ugyan, mindazáltal nem tilkolhatom el azon aggodalmamat, hogy ezen szabályok általában kivihetlenség, s azoknak az utasításbani meghagyása a törvénykezés tökéletes megrontását fogja eredményezni.

Ha az ügyvédeknek is általában, különösen pedig perirataikban is különféle nyelvek használata fogna megengedtetni, ez tüntetésekre, a jogügyek bezavarására s az ellenfél védelmének, valamint a bíraskodásnak is szándokos nehezítésére fog felhasználtatni. Több feleket érdeklő ügyekben öt-hat nyelven történhetnék a tárgyalás, mi az igazságügyi szolgálat és a felek hátrányára okvetlenül beláthatlan zavarokat vonna maga után, minthogy sem a felektől, sem a bíraktól nem kívánható, hogy ennyi nyelvekben jártasak legyenek.

Nézetem szerint az ügyvédek a törvénykezési téren segédközegei a bíróságoknak s mint ilyeneknek nyelv tekintetében a birói tisztviselőkkel ugyanazon szabályok alá kell esniök; minélfogva az igazságszolgáltatás érdekében az utasítás e részben akként lenne módosítandó, „hogy az ügyvédek csak a magyar nyelvet használhassák“, ha pedig az ügyvédeknek más nyelvek használata jövőre is megengedtetik, legalább elrendelendő lenne, „hogy az ügyvédek, ha nem magyar nyelvet használnak, egyszerűsmind magyar fordítást is benyújtani kötelesek.“

15-ik §-ra nézve.

A hivatalos nyelv választása községi ügy lévén, más törvényes szabály hiájában, midőn ezen kérdés eldöntése fegfelsőbb elhatározás következtében a lakosság szavazatára bizandó lesz, a szavazati jogot egyedül csak az 1832/6 évi IX. törv. cikk 1 §-a alapján meghatározni lehetett és kellett.

16-ik §. nézve.

Legtöbb ingerültséget és surlódásokat fog a különböző nyelvek használata vegyesajkú községekben okozni, hol a lakosság érintkezése a helybeli előljárással leggyakrabban fordul elő, a többség nyelvét a kisebbség nem mindig érti, és ezen többség maga is változó és ingadozó, sőt a szavazat eredménye nem tekintethetik mindig a többség akaratának kifejezéseül.

Nehogy tehát a kisebbség nyelv tekintetében a többség által elnyomattassék, felette szükséges volt a 16. §. azon rendelkezést felvenni, mely minden a községben létező nemzetiségeknek azon jogot biztosítja, hogy a községi előljárással saját nyelvükön érintkezzenek és tőle ugyanezen nyelven választ nyerjenek.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilváníását.

Budán, február 20-án 1865.¹⁾

¹⁾ Podpis: Gróf Pálffy Moricz atn. prefretj.

77.

V Trenčíne dňa 26. februára 1865.

a) *Dodatková zpráva L. Vietórisa, hl. župana Trenčianskej, o tamojších slovenských pohyboch: Tlač obežníkov zariadil Fr. Škarnicl, syn majiteľky tlačiarne, hlavnými vodcami pohybu sú Ján Ondrisík, kaplán, a Alexander Androvich, se-driálny asesor.*

b) *1. Nariadenie (15. III.) hl. županovi Trenčianskej: ma-jiteľku potrestal v smysle tlačového zákona, Androvicha pre-ložiť v dohode s náčelníkmi iných stolíc; 2. prípis biskupovi ni-trianskemu: napomenúť Ondrisíka, aby sa vystrihal vytýka-ných počínov.*

a) *Pôv. čistopis v R.-P., č. 1090/1865 (v 721/el. III.) Ér. 1. III. Na rube: Úprava na vybavenie pod b.). Prehlásky norm.*

b) *Pôv. koncepty (I. Balajthy) tamtiež. Aprób.: 15/3. Schaefer. Felülviz-gálta: Szalay 15/3 Palf. 15/3. Kanc. pozn.: Előiratok: 885/865. Kiadóba érkezett: 16/III.; tisztázta: Kárlíczky és Hoffm.; egyeztette: Hoffmann, Reményi; kiadta: 16/II. Hoffmann; K. u. lássa t. Okolicsányi Zsigmond titkár úr az 1155 sz. kapcsán.* Láttam: Okolicsányi, Irattárba érkezett: 18/3 1865. Csomagszám: III.; törzsszám: 721. Prehlásky, i, í normalizovane.*

a)

364-ik sz.
eln.

Trencsin-megyei főispántól.

Nagyméltóságú Gróf, k. Helytartó Úr.

Folyó év februar ho 17-ről 885-ik sz. a. kegyes meghagyása¹ folytán a szándékba vett szláv küldöttség iránti és f. hó 9-én kelt Nagyméltóságodnak távirati sürgönybe² foglalt pontjaira nézve elrendelt vizsgaltnak következtében van szerencsém a nyomtatványok miképpen keletkezése tekintetében bevégzett nyomozási eredményt és erre nézve bekívánt alázatos jelentésemet e következőkben terjeszteni fel.

Az ide /.^a Skarnitzl Terezia, az itteni nyomdatulajdonos-nének vallomásából kiderül, hogy a kérdéses 300 darabból álló nyomtatványoknak felsőbség engedelmé nélküli és a censúrának elmellőzésével történt kiszolgáltatása korántsém a nevezett tu-

* *Zpráva Vietórisova zo dňa 1. III. 1865 na výzvu zo dňa 25. II. č. 1045/el. 1865: Zpráva z Trenčína v Pesther Bothe, č. 52 zo dňa 14. II., že deputácia, ktorá má k nemu prísť 15. II., chce predložiť ponosy na nedodržiavanie rečových pred-pisov v styku so stránkami, nie je pravdivá. Takéto ponosy v jeho stolici ne-môžu byť. Sami nespokojenci vo svojom programe udávajú, že chcú žiadať o usku-točnenie nár. rovnoprávnosti.*

a) *Po strane: 'l.*

¹⁾ *Vid' č. 74 tu, záver.*

²⁾ *Vid' č. 72b) tu.*

lajdonosnő által elkövetett hibájának, hanem egyenesen az ő fiának, Skarnitzl Ferencnek tulajdonítható, ki már a mult 1863-ik évbe bizonyos tót röpiratnak alattomos és általam elkoboztatott nyomtatása miatt szigorun megdorgáltatván, jelenleg is a kérdéses hirdetések elkészítvén, azokat Ondriszik Jánosnak, segédlelkesznek általadá, es éppen ezen tette miatt az anya által a nyomdái felügyeléstől eltavoztatni kéretett. Ezen fiu 21 éves s így az I-ső korosztályú hadkotelesek köze tartozván, különben is a sz. k. Szakolca városa illetekese, annálfogva az itteni cs. kir. kerületi hadkiegészítő parancsnokság utján később katonailag megvizsgáltatván, a származási helyebe utasíttatni, egyúttal pedig erről a nevezett város tanácsa hivatalosan erte-síttetni fog.

Továbbá az ide .//.^b alá társított Ondriszik János, trencsini segédlelkesznek vallomásából világosan kiderülvén, mikép a kérdéses szláv mozgalmak feletti tanácskozások kizárólag a nevezettnek plébániájába tartatnak, miután ő tiltásom dacára is egyenesen kinyilvánította, hogy a szokásos s állitolog ártatlan társalgásától el nem álland; annálfogva irányt nem adó alázatos véleményem odajárúl, miszerint Nagyméltóságod a t. c. nyitrai megyés püspökség utjan Ondriszik Jánost jövőre efféle gyülekezetek tartásától annál inkább eltiltassék, mivel a vallomáshoz csatolt 3./^c alatti levelezésekből világosan kitűnik, hogy ezen nemzetiségi mozgalmak mindkét felekezetének befolyási szüleményei, melyek minden kellemetlen következesek elharítása végett mihamarabb elfojtandók volnának.

Végül ami azon tisztviselőket illeti, kik ezen szláv nemzetiségek tanácskozásaikba résztvenni szoktak, jelesen pedig A n d r o v i c h S á n d o r t és Stúr Jánost, az elsőre nézve aziránti panaszom Nagyméltóságod színe eleibe terjeszteni kénytelenítetem, mikép Androvich már a mult évben általam a főbírói allomásától törvényszéki ülnöknek azon oknál fogva kinevezetett, mivel ilyféle mozgalmakba, jelesen járásának puchói völgyében, hol kiváltképpen az agost. evang. felekezetbeliekkal folytonos érintkezésbe álván, magát e tekintetbe a közvélemény előtt igen kitüntette, s miután Trencsinbe is abbéli intéseimnek dacára, hogy minden tisztviselőnek bármiféle pártok felett álnia kell, a mostani szláv mozgalmakat nemcsak Ondriszik János lakába, de a puchoi szolgabírónak szóbeli jelentése szerint személyesen a puchói völgybe előidezni nem átalkodott; ennel fogva Nagyméltóságodat aziránt alázatosan felkérni bátorkodom, miszerint ilyféle ezentúli szláv mozgalmaknak kikerülése tekintetéből a nevezettet^d, mert valamint a 4./ alatt^a mellékelt teplai plé-

^b) Po strane: `//.

^c) Po strane: 3/.

^d) nezettet

^a) Po strane: 4/.

bános, Nemtsák Jánosnak leveléből kiderül, akoron is ezen szláv pártnak főkorifeusát, mostani minőségébe, más megyébe áthelyezni kegyeskednék, miáltal ha tényleges befolyása elmellőzve leend, azon reménnyel kecsegtetem, hogy valamint eddig, úgy ezentúl is ezen kormányzatomra bízott megyémben a pártok közti egyetértést mindég fentarthatnom sikerülend.

Kitünő mély tiszteletem nyilvánítása mellett levén

Trencsint, 1865 februar hó 26-án.

Nagyméltóságod
alázatos szolgálója

Trencsin megye főispánja
Vietóris László mp.

b)

I.

Trencsén megye főispánjának s. k.

A vezetésére bízott megyében mult hóban történt szláv-nemzetiségi mozgalmak iránt eszközlött nyomozatoknál m. hó 26-án 364. eln. sz. a. tett jelentése kapsán a csatolványok visszazárása mellett^e felhívom (címet), miszerint

1-ször: az érintett mozgalmak előidézésére irányzott nyomtatványoknak az illető nyomda megjelölésének és a sajtóhatósági engedelem mellőzésével történt kiadása miatt a nyomdatulajdonos irányában az 1852-ik évi sajtórendtartás 26-ik §-a értelmében eljárni;

2-szor: amennyiben Androvich Sándor, megyei törvényeszéki ülnöknek, a szóbanlevő mozgalmakbani részvéteérti eltávolítása kívánatosnak látszik, más megyébe leendő áthelyeztetése iránt magát egy vagy több megyei kormányzóval érintkezésbe tenni, (ha pedig ez sikerre nem vezetne, és az áthelyezés szüksége tovább is fennforogna, azt ide bejelenteni^f), végre^g

3-szor: netán ujabban mutakozó nemzetiségi mozgalmak felőli észleleteit azonnal tudomásomra juttatni sziveskedjék.

Ezek mellett egyszersmind értesítem (címet), miszerint javaslatához képest Ondriszik János, trencsényi segédlelkész magatartásának figyelemmel kísérése és további politicalai irányu tanácskozások tartásától vagy azokbani részvététől leendő eltiltása iránt a nyitrai püspök urat egyuttal megkeresem.

Budán, .../3 1865.

^e) *Po strane*: 'l. mellékei a beadványnak (csomag).

^{f—f}) *Dodané po strane*.

^g) *Po strane (Pálffy)*: (Übrigens in Präsidium in Evidenz nehmen zu einer Transferirung, wenn sich die Gelegenheit ergibt.) Följegyezt. Bl.

II.

A nyitrai püspöknek s. k.

Bizonyosan nem kerülte el (cím) figyelmét a múlt hó elején Trencsén megye szlávajku lakói közt mutatkozott azon mozgalom, mely az ő nemzetiségi igényeik s követelményeik előtérbe hozatalára, illetőleg egy e részben legf. helyre intézendő feliratnak a megye főispánjának küldöttségileg szándékolt átnyújtására volt irányozva.

Minthogy ezen mozgalom féreismerhetlenül tüntetési jelleget viselt magán; ennél fogva további fejleményeinek meggátlása mellett egyszersmind annak keletkezési módja iránt nyomozások indítottak, melyeknek eredménye szerint a kérdéses mozgalom Ondriszík trencsényi segédlelkésznel tartott tanácskozások és az utóbbi által számos nyomtatott példányban hatósági engedély nélkül kibocsátott felhívások kifolyása volt.

Erről (címet) oly kéréssel kívántam tisztelettel értesíteni, hogy a nevezett segédlelkész további magatartását figyelemmel kíséreni, mindenestre pedig őt állásával egyáltalán össze nem férő hasonnemű műveletektől tartózkodásra annyival is inkább komolyan figyelmeztetni méltóztassék, mivel ő Trencsén megye főispánjának e részbeni intéseire tagadólag válaszolt.

Budán, .../3 1865.

78.

V Budíne dňa 3. marca 1865.

Rozklad miestodržiteľa Pálffyho proti zmenám uh. dv. kancelára v jeho návrhu vyhlášky o rečových oprávneniach nemaďarských obyvateľov a za vydanie rečovej úpravy pre úrady.

Pöv. koncept (Hueber) v R.-P., č. 1153/1865 (III, 22). Aprob.: Pálffy 3/3. A kiadóba 3/3, tisztázta 3/3 Zvorén, Boczko. Kiadta 6/3 durch s. E. persönlich.

1153/eln. 1865.

Seiner kk. apostolischen Majestät.

Zufolge ah. Entschliessung Euer kk. apostolischen Majestät vom 2-ten December v. J. Z. 21340¹, laut welcher „an alle Gemeinden des Königreiches Ungarn eine in der Gechäftssprache der betreffenden Gemeinden verfasste Kundmachung zu erlassen ist, welche alle den verschiedenen Nationalitäten Ungarns kraft ah. Handschreiben vom 20-ten October 1860², 27-ten Juli

¹⁾ Vid' č. 63 tu.

²⁾ Vid' č. 1 tu.

1862³ und 17-ten Februar 1863⁴ in Beziehung auf den Gebrauch ihrer Sprache eingeräumten Befugnisse wortgetreu zu enthalten hat“, wurde ich von Seite des Hofkanzlers aufgefordert diese Kundmachung zu verfassen und vor der Ausfertigung dem Hofkanzler Euer kk. apostolischen Majestät einzusenden.

Ich habe dieser Aufforderung entsprochen und die Kundmachung mit gewissenhaft wortgetreuer Einhaltung des Inhaltes der vorbezogenen ah. Handschreiben in der beiliegenden Fassung^a dem Hofkanzler zugefertigt, worauf mir dieselbe mit den rot bezeichneten Correcturen und Zusätzen zur Ausfertigung zugestellt wurde.

Indem ich gegen die stilistischen Änderungen des Hofkanzlers keine Einwendung erhebe, muss ich doch alleruntertänigst bemerken, dass ich mich streng an den Text der ah. Handschreiben, namentlich in Bezug auf jenes vom 27-ten Juli 1862 und die Worte des darüber erflossenen Hofdecretes vom 20-ten August 1862 Z. 12632³ hielt, und eine Abweichung hievon mir nicht erlauben zu sollen meinte.

Der Hofkanzler hat jedoch in Punkt 7 des Kundmachungsentwurfes die Schlussverfügung des ah. Handschreibens vom 27-ten Juli 1862 in dem beiliegenden Reskripte^b anher mitgeteilt, wornach „die auf Recht und Billigkeit Begründete ah. Absicht Euer kk. apostolischen Majestät, dass die von einzelnen Parteien nichtmagyarischer Zunge in andern landesüblichen Sprachen verfassten Eingaben nicht nur angenommen, sondern die hierauf erfließenden Bescheide und Erledigungen durch die mit den Parteien in unmittelbarer Berührung stehenden Beamten in derselben Sprache, in welcher die Eingabe verfasst ist, ausgefertigt werden sollen, mit gewissenhafter Genauigkeit zu befolgen ist“, dahin erweitert und abgeändert, „dass die von einzelnen Parteien nichtmagyarischer Zunge in anderen landesüblichen Sprachen verfassten Eingaben nicht nur angenommen werden sollen, sondern dass auch alle mündlichen und schriftlichen Verhandlungen mit den Parteien, so wie die Vernehmung der Beschuldigten, Zeugen und anderen Beteiligten in deren Muttersprache gepflogen und alle Erledigungen der Eingaben und Gesuche vollinhaltlich in der Sprache der Eingabe ausgefertigt werden müssen“.

Ich muss zwar alleruntertänigst bekennen, dass diese Änderung des Hofkanzlers dem ah. Handschreiben Euer kk. apo-

^a) *Po strane*: a beadmány A. melléklete eredetiben. (*Vid' č. 75a) tu.*)

^b) *Po strane*: a beadvány 1153/1 db.

³) *Vid' č. 41 tu.*

⁴) *Vid' č. 42d) tu.*

stolischen Majestät vom 2-ten December 1864¹ entnommen ist, nur war dieselbe dort lediglich als Instruction für die Comitatsleiter vorgeschrieben, und in dieser Form auch durch mich dem alleruntertänigst beigeschlossenen Entwurf des Erlasses an die Comitatsleiter^c wortgetreu einverleibt.

Nach meiner alleruntertänigsten Ansicht kann aber diese Änderung des Hofkanzlers auch in die an die Gemeinden des Landes zu erlassende Kundmachung nicht aufgenommen werden.

1-tens weil sie dem wortgetreuen Inhalt des ah. Handschreibens vom 27-ten Juli 1862³ nicht entspricht, und nur dieser wortgetreue Inhalt nach der ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864¹ zu veröffentlichen ist;

2-tens weil dadurch der ämtliche Vorgang bei mündlichen und schriftlichen Einvernehmungen und Verhandlungen gewissermassen unter die Controle der Parteien gestellt, dem ämtlichen Ansehen Abbruch getan, und Reibungen hervorgerufen werden, während es nur der klar ausgesprochene Wille Euer kk. apostolischen Majestät war, dass diesfalls die Aufsicht der Comitatsleiter eintreten und gewissenhaft gehandhabt werden soll;

3-tens weil die Textirung des Hofkanzlers der klar ausgedrückten ah. Verfügung „das die auf nichtmagyarische Eingaben erfliessenden Bescheide und Erledigungen durch die mit den Parteien in unmittelbarer Berührung stehenden Beamten in derselben Sprache, in welcher die Eingabe verfasst ist, auszufertigen sind“, nicht entspricht, und leicht dahin gedeutet werden kann und wird, dass alle auf diese Eingaben bezüglichen Erledigungen der Landes- und Mittelbehörden, auch wenn dieselben nicht an die Parteien, sondern an behördliche Organe zum Zweck der weiteren Verständigung der Parteien gerichtet sind, nicht in der für den inneren Dienst allergnädigst wiederhergestellten ungarischen Amtssprache, sondern in der von dieser abweichenden Sprache der Eingabe zu verfassen sind; (^dsonach Ursache zu vielfachen unbegründeten Klagen geben und die ungerechtfertigten Ansprüche der verschiedenen Nationalitäten steigern wird^d).

So sehr ich auch durchdrungen bin von der Gerechtigkeit der ah. Anordnung, dass die Parteien in ihrer eigenen Sprache mit den behördlichen Organen, mit welchen sie in unmittelbare Berührung treten, verkehren können und die behördlichen Verfügungen in dieser Sprache empfangen, eben so sehr halte ich mich treuehorsamst verpflichtet meine alleruntertänigste^e Überzeugung auszusprechen, dass eine weitergehende, den ah. Absichten Euer kk. apostolischen Majestät ohnedies entrückte

c) *Po strane*: A beadmány C melléklete eredetiben. (C. 75c) fu.)

(^d—^d) *Dodané po strane inou rukou.*

e) *Po strane Pálffyho schvaľ. parafa*: Palf 3/3.

Verfügung, welche die Einheit der inneren Amtssprache gefährdet oder in Zweifel stellt, einerseits zu den weitgehendsten Konsequenzen führt und die Möglichkeit einer einheitlichen Landesverwaltung, bei der räumlichen Vermengung der Nationalitäten, vernichtet; andererseits masslose, nicht zu befriedigende Anforderungen erzeugt und daher nicht die den ah. Absichten entsprechende Beruhigung, sondern fortwährende Aufregung der Nationalitäten bewirkt. Ich wage es daher Euer kk. apostolische Majestät alleruntertänigst zu bitten, die allerhöchste Anordnung zu erlassen, das in der, bezüglich des Gebrauches der landesüblichen Sprachen an die Gemeinden zu erlassenden Kundmachung der wortgetreue Inhalt der ah. Handschreiben vom 20-ten Oktober 1860², 27-ten Juli 1862³ und 17-ten Februar 1863⁴ wiederhergestellt und gemäss der ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864¹ kein Zusatz hinzugefügt werde (und dass selbe in keiner Aufsehen erregenden Art stattfindet.)

Mit der ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864 haben Euer kk. apostolische Majestät auch allergnädigst anzubefehlen geruht, dass eine, den Gebrauch der Sprachen bei den neuorganisirten Gerichtsbehörden in jeder Beziehung regelnde provisorische Vorschrift mit Beschleunigung zur Vorlage gebracht werde.

Ich habe nicht ermangelt diese provisorische Instruction, welche ich alleruntertänigst beizuschliessen mir erlaube, ausarbeiten zu lassen und dem Hofkanzler zur weiteren Behandlung einzusenden^g.

Leider erhielt ich aber mit Schreiben vom 26-ten Februar l. J. Z. 2886 die Verständigung des Hofkanzlers, dass nachdem Euer kk. apostolische Majestät eine, den Gebrauch der Sprachen regelnde Instruction nur bezüglich der zu organisirenden Gerichtsbehörden allergnädigst angeordnet haben, diese Organisation aber mittlerweile aufgeschoben wurde, die Notwendigkeit des Erlasses dieser Instruction vorläufig nicht vorhanden sei.

Die durch mich ausgearbeitete Instruction ist ein Postulat der praegnantesten Notwendigkeit, welche sich aus der praktischen Anwendung der, bezüglich des Gebrauches der Amts- und übrigen landesüblichen Sprachen bestehenden Anordnungen ergeben hat, und nicht entbehrt werden kann, wenn die genaue Durchführung derselben (^deinerseits^d) gesichert, (^dandererseits aber nicht mehr gutzumachende Übergriffe in Bezug auf die Amtssprache vermieden^d) werden sollen.

Es muss bestimmt begrenzt werden, welche Behörden und inwieweit die ungarische Amtssprache in Anwendung zu brin-

(f—f) Dodané po strane Pálffyom.

g) Po strane: a 7976/864 sz. al. /// fogalmazványnak B melléklete másolatban. (C. 75b) tu.)

gen, in welcher Sprache diese Behörden unter sich und mit anderen Organen zu verkehren haben und wann im äusseren Dienst die Pflicht eintritt, den Verkehr mit den Parteien auch in andern landesüblichen Sprachen zu vermitteln?

Endlich erscheint es unabweisbar und unaufschiebbar, dass nachdem die Sprache der Mehrheit der Gemeindeglieder zur Amtssprache der Gemeinde erhoben wird, die sprachlich hievon abweichende Minorität der Gemeindeglieder in dem alltäglichen Verkehr mit den Gemeindeorganen vor sprachlicher Bedrückung durch angemessene, den bestehenden Anordnungen analoge Verfügungen geschützt werde, weil sonst in den sehr zahlreichen Gemeinden von gemischten Nationalitäten, welche häufig der fremden ortsüblichen Sprachen nicht kundig sind, ein Zustand der empfindsamsten Rechtlosigkeit und eine Verbitterung hervorgerufen wird, deren weittragende Folgen nicht absehbar sind, und gewiss zur Unzufriedenheit aller Nationalitäten führen müssen.

Die unterbliebene Organisation der Gerichtsbehörden hebt die Notwendigkeit und Zweckmässigkeit der ah. beabsichtigten Instruction keineswegs, weil auch die gegenwärtig constituirten Behörden (und insbesondere die Comitatsleiter^{c)} eines sicheren Leitfadens benötigen, um in so delicaten Fällen, wie sie bei dem Gebrauch der Sprachen fortwährend sich ergeben, den ah. Absichten Euer Majestät gemäss, mit Recht und Billigkeit nach jeder Richtung vorzugehen und den höchst gefährlichen nationalen Übertreibungen sichere Grenzen zu setzen.

Ich muss bei meiner alleruntertänigsten Pflichttreue Euer Majestät daher, zur Beruhigung aller Nationalitäten des Landes und zur Hintanhaltung von Umtrieben nach allen Richtungen, alleruntertänigst und **allerdringendst** bitten, den ung. Hofkanzler allergnädigst anzuweisen, die durch mich vorgelegte Instruction der weiteren Behandlung mit Beschleunigung zu unterziehen (und Euer Majestät ah. Entschliessung sowohl über den 3. Punkt der Kundmachung, als über die §§ 7. 8. 9. 10. und 11. der projektirten Instruction einholen zu wollen, welches unumgänglich nötig ist, damit kein Zweifel darüber obwalte, ob die ah. Concession vom 20. Oktober 1860² sich auch auf die Finanz- Militär und sonstigen Behörden ausdehne, welche in dem ah. Diplome als zu den gemeinschaftlichen Angelegenheiten gehörig, aufgezählt werden.^{d)}

Der ich der Allerhöchsten Huld und Gnade alleruntertänigst empfohlen in tiefster Ehrfurcht und Ergebenheit verharre.

Ofen

V súběžnom maď. koncepte predkladá Pálffy svoj rozklad uh. dv. kancelárovi so žiadostou o jeho predloženie panovníkovi.

79.

V Budíne dňa 18. marca 1865.

Uh. miestodržiteľ gr. M. Pálffy upozorňuje uhorského prímasa Scitovského na neprípustnú politickú činnosť Jána Malého, študijného prefekta na Pazmaneumé vo Viedni, a na jej možné nepríjemné následky.

Pôv. koncept (Balajthy) v R.-P., č. 1431/1865. Rev.: láta Schaefer 18/3. Exp.: Palfy 18/3. Kladoba érkezett 19/III.; tisztázta: Kárliczky; egyezettette: Hoffmann Reményi; kiadta: 19/III. Hoffmann; irattárba érkezett 20/3 1865. Csomagszám: VII. i, i normalizovane.

1431 sz.

eln.

Bíbornok Prímás Öementiájának.

Hitelt érdemlő kútfőbul aziránt értesültem, hogy Mally János, a bécsi Pazmaneumban tanulmányi felügyelő, a szláv^a nemzetiségi mozgalmak szításában tevékeny közreműködést fejt ki, miáltal tényleges hivatásának kellő teljesítésében akadályoztatik^b.

Azon biztos meggyőződésben, miként Eminentiad helyeslésevel nem találkozhatik, ha valamely egyházi férriu hivatásával ellenkezőleg a nemzetiségi tulkövetelések élesztése s ennek folytán elégtelenség és viszátkodásoknak előidézésére segédkezeket nyujt és ha emiatt előszabott hivatásának félreértése, s némi részbeni elhanyagolására hagy következtetni: nem mulaszthatom el Eminentiad nagybecsű figyelmét a nevezett tanulmányi felügyelő- s kérdéses tevékenységére bizodalomteljesen irányozni; bölcs belátása által sugallott intézkedésében reménylvén feltalálhatni azon komoly következmények elhárítását, melyek Mally Jánosnak tulcsapásaiból mind a politicalai téren, mind saját hivatása körében különben keletkezhethének.

Fogadja etc.

Budán .../3 1865

Zo spisu (je tu len koncept) nijako nevysvitá podnet k tomuto zákroku. Keďže Mally v tej dobe práve prestal písať do PBV, ešte najpravdepodobnejšie by bolo myslieť na nejakú jeho účasť v rozširovaní zpráw o panovníkovej rezolúcii zo dňa 2. XII. 1864, prípadne v pohybe trenčianskych národovcov, myslenom snád ako protifah proti maď. snahám rezolúciu znemožniť.

a) Pôv.: tót

b) Pôv.: akadályoztathatik.

Vo Viedni dňa 17. apríla 1865.

H. Zichy, uh. dv. kancelár, predkladá Pálffyho rozklad so žiadosťou zamietnuť jeho protinávrhy a prikázať mu výkon úpravy, danej mu kancelárom.

Pöv. koncept (Barthos) v K.-P., č. 265 (v 2886)/1865. Tiszt., egyeztetve, elküldetett 18/4. Kofler. Előiratok 21340/64, 2886/65. Azonnal F. K. S opravami po strane, ktoré však edične vyznačujeme len vo vecne významnejších prípadoch.

Eure Majestät.

Über den in ./. au. beigeschlossenen au. Vortrag der tg. Hofkanzlei vom 21. Juli 1864 Z. 10543^a geruhten Ew. M. mit ah. Entschliessung vom 2-ten December desselben Jahres¹ ag. zu verordnen, dass an alle Gemeinden des Königreiches Ungarn eine in der Geschäftssprache der betreffenden Gemeinde zu verfassende Kundmachung zu erlassen sei, welche alle, den verschiedenen Nationalitäten Ungarns kraft der ah. Handschreiben vom 20-ten October 1860², 27. Juli 1862³ und 17. Feber 1863⁴ in Beziehung auf den Gebrauch ihrer Sprache eingeräumten Befugnisse wortgetreu zu enthalten habe.

Zufolge dieser ah. Entschliessung wurde die ung. Statthalterei unterm 10-ten December 1864 Z. 21340⁵ beauftragt, die gedachte Kundmachung mit der grössten Pünktlichkeit und Genauigkeit auszuarbeiten, die Übersetzung derselben in die verschiedenen Landessprachen zu veranlassen und dafür Sorge zu tragen, dass sämtliche Gemeinden des Landes im Wege der Komitatsleiter mit der entsprechenden Anzahl von Exemplarien dieser Kundmachung betheilt werden; gleichzeitig wurde aber der königliche Statthalter vorsichtshalber aufgefordert, das Concept dieser Kundmachung noch vor deren Ausfertigung zur hierortigen Einsicht vorzulegen.

Nach (böffterer^b) Betreibung hat der Statthalter mit Bericht vom 20-ten Februar d. J. Z. 7976/pr. ex 1864^c den in:///:^d ehrfurchtsvollst beigeschlossenen Entwurf der fraglichen Kundmachung, ferner die in 4./.^e und 5./.^f au. anverwahrten Entwürfe einer

a) Po strane: Vortrag Z. 10543/64 ./. (Vid' č. 58 tu.)

(b—b) Pövodne: Nach unterm 17-ten Feber l. J. erfolgten.

c) Po strane: Bericht des Statthalters vom 20-ten Feber 1864 Z. 7976 ://: (Č. 76 tu.)

d) Po strane: Entwurf der Kundmachung 3'/. (Č. 75a) tu.)

e) Po strane: Entwurf der Instruction 4'/. (Č. 75b) tu.)

f) Po strane: Entwurf der Circularverordnung 5'/. (Č. 75c) tu.)

1) Vid' č. 63 tu.

2) Vid' č. 1 tu.

3) Vid' č. 41 tu.

4) Vid' č. 42d) tu.

5) Vid' č. 64 tu.

an sämtliche Behörden des Landes zu erlassenden Instruction und Circularverordnung mit dem Bemerken anher unterbreitet, dass er zwar dermalen die Veröffentlichung dieser Kundmachung weder für opportun, noch für notwendig erachte, dass jedoch hievon nunmehr aus dem Grunde nicht Umgang genommen werden könne, weil der Inhalt der ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864¹ auf ihm unbekanntem Wege bereits zur Kenntnis des Publikums gelangte, dass er aber andererseits sich veranlasst finde, um die Ermächtigung einzuschreiten, wornach die ungewöhnliche Verständigungsmodalität, mittels Zustellung gedruckter Kundmachungen an sämtliche Gemeinden, was in verschiedenen Richtungen aufreizend wirken dürfte, zu unterbleiben hätte, und die Verlautbarung der ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864¹ in der bisher üblichen Weise vorzunehmen wäre.

Hierüber wurde dem Statthalter mittels Erlasses vom 26-ten Feber l. J. Z. 2886 bedeutet, dass seinem mit der ah. Entschliessung vom 2-ten December¹ v. J. unvereinbaren obigen Antrage keine Folge gegeben werden könne, zumal die ah. Absicht Ew. Majestät zunächst darauf gerichtet ist, dass sich die Einwohner der Gemeinden gemischter Nationalität von den, in Betreff des Gebrauches ihrer Muttersprachen bestehenden ah. Vorschriften und den darin enthaltenen ag. Zugeständnissen eine genaue Kenntnis verschaffen können. Ferner wurde derselbe darauf aufmerksam gemacht, dass nach dem klaren Wortlaute der obbelobten ah. Entschliessung die Ausarbeitung einer prov. Vorschrift über den Gebrauch der Sprachen nur mit Beziehung auf die neu zu organisirenden Gerichtsbehörden ag. angeordnet worden sei, dass daher bei dem Umstande, als Ew. M. mittels ah. Entschliessung vom 23. Jänner l. J. ag. zu verordnen geruhten, dass die rücksichtlich der Organisirung der Gerichtspflege beabsichtigten Umgestaltungen in der Form von kön. Propositionen der Beratung bei dem nächsten ungarischen Landtage zu unterziehen seien, die Notwendigkeit der Erlassung der in 4/. ehrfurchtsvollst beigeschlossenen Instruction dermalen um so weniger vorliege, weil ohnehin an alle Behörden des Landes die mit der ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864 übereinstimmende, in 5/. ehrerbietigst anverwahrte Circularverordnung hinausgegeben wird^{g)}. Schliesslich wurde der Statthalter aufgefordert, die geeigneten Verfügungen ungesäumt einzuleiten, damit die an die Gemeinden zu erlassende Kundmachung nach dem hier berichtigten Entwurfe in die verschiedenen Landessprachen wortgetreu übersetzt, in Druck gelegt und mit tunlichster Beschleunigung versendet werde.

Die in dem Kundmachungsentwurfe sub 3/. ersichtlichen Berichtigungen sind grösstenteils stylarer Natur, und es ergab

^{g)} *Po strane aprobácia: Fv. Priviczer. Ex. Zichy 17/4.*

sich die Notwendigkeit einer wesentlichen Änderung blos bei dem 7-ten Absatze derselben, in welchem die Statthalterei, an die ah. Entschliessung vom 27. Juli 1862 anknüpfend, einen Passus aufzunehmen fand, welcher in der obigen ah. Entschliessung nicht vorkommt und lediglich einen Zusatz bildet, der in das betreffende h. o. Intimationsdecret vom 20-ten August 1862, Z. 12632³ aufgenommen worden ist. Die tg. Hofkanzlei erachtete daher diesen Passus folgenden Inhaltes: „Dass die von einzelnen Parteien nichtmagyarischer Zunge in anderen landesüblichen Sprachen verfassten Eingaben nicht nur angenommen, sondern auch die hierauf erfließenden Bescheide und Erledigungen, durch die mit den Parteien in unmittelbarer Berührung stehenden Beamten, in derselben Sprache, in welcher die Eingabe verfasst ist, ausgefertigt werden sollen“, in den unterstrichenen Sätzen in Übereinstimmung mit dem Inhalte der ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864¹ folgendermassen berichtigen zu sollen: „alle mündlichen und schriftlichen Verhandlungen mit den Parteien so wie die Vernehmung der Beschuldigten, Zeugen und anderer Beteiligten in ihrer Muttersprache gepflogen, und alle Erledigungen der Eingaben und Gesuche vollinhaltlich in der Sprache der Eingabe ausgefertigt werden müssen“. Wiewohl diese Sätze in dem ah. Handschreiben vom 27. Juli 1862³ wörtlich nicht vorkommen, fand sich die tg. Hofkanzlei dennoch zur Aufnahme derselben in die zu erlassende Kundmachung aus dem Grunde bewogen, weil dieselben nur der ah. Entschliessung vom 2-ten December¹ v. J. gemässe Erläuterung des ah. Handschreibens vom 20-ten October 1860² und jedenfalls solche Parteirechte in sich fassen, welche Ew. M. den Nationalitäten des Königreiches Ungarn ag. zuzugestehen geruht haben, und weil eben die bisherige Erfahrung die Notwendigkeit dargetan hat, hierüber die Betreffenden unmittelbar und ausdrücklich zu verständigen.

Der Statthalter von Ungarn hat jedoch gegen den h. o. Erlass vom 26-ten Feber l. J. Z. 2886 die in 6/. ehrerbietigst beige-schlossene an E. M. lautende au. Vorstellung^{h)} hierorts eingebracht, worin er zwar anerkennt, das die obige Berichtigung der ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864 entnommen ist, nichtsdestoweniger aber die Ansicht geltend zu machen sucht, dass dieselbe blos als Instruction für die Komitatsleiter ag. vorgeschrieben worden sei, während die zu veröffentliche Kundmachung lediglich den wortgetreuen Inhalt der ah. Handschreiben vom 20-ten October 1860², 27. Juli 1862³, und 17. Feber

^{h)} Po strane: 6 /. (Č. 78 tu.)

1863⁴ zu enthalten hat; dass hiedurch der ämtliche Vorgang bei mündlichen und schriftlichen Einvernehmungen und Verhandlungen gewissermassen unter die Kontrolle der Parteien gestellt, dem ämtlichen Ansehen Abbruch getan und Reibungen hervorgerufen werden, während es nur der klar ausgesprochene Wille Ew. M. war, diesfalls die Aufsicht der Komitatsleiter eintreten zu lassen; dass endlich die h. o. Textirung der klar ausgedrückten ah. Verfügung, wornach nur die mit den Parteien in unmittelbarer Berührung stehenden Beamten gehalten sind, die Erledigungen in der Sprache der betreffenden Eingabe auszufertigen, nicht entspricht und leicht dahin gedeutet werden kann, dass alle, auf solche Eingaben bezüglichen Erledigungen der Landes- und Mittelbehörden, auch wenn dieselben nicht an die Parteien, sondern an behördliche Organe zum Zwecke der weiteren Verständigung derselben gerichtet sind, nicht in der ungarischen Amtssprache, sondern in der Sprache der Eingabe zu verfassen sind; diese Textirung sohin Ursache zu vielfachen unbegründeten Klagen geben, und die ungerechtfertigten Ansprüche der verschiedenen Nationalitäten steigern wird.

Der Statthalter von Ungarn erlaubt sich daher bei dem Umstande, als jede, den ah. Absichten ohnehin entrückte Verfügung, welche die Einheit der inneren Amtssprache gefährdet oder in Zweifel stellt, einerseits zu den weitgehendsten Consequenzen führen, und die Möglichkeit einer einheitlichen Landesverwaltung bei der räumlichen Vermengung der Nationalitäten vernichten, andererseits masslose, nicht zu befriedigende Anforderungen hervorrufen und derart nicht die den ah. Absichten entsprechende Beruhigung, sondern eine fortwährende Aufregung der Nationalitäten bewirken würde, Ew. M. au. zu bitten, den von der Statthalterei vorgelegten Kundmachungsentwurf ag. zu genehmigen und zu gestatten, dass deren Veröffentlichung nicht in einer Aufsehen erregender Weise stattfinde^o.

Übergehend auf die hierorts beseitigte prov. Instruction, schildert der Statthalter dieselbe als ein Postulat der prägnantesten Notwendigkeit, welche sich aus der praktischen Anwendung der bezüglich des Gebrauches der Amts- und der übrigen landesüblichen Sprachen bestehenden ah. Vorschriften ergeben hat und nicht entbehrt werden kann, wenn die genaue Durchführung derselben einerseits gesichert, andererseits aber nicht leicht gutzumachende Übergriffe in Bezug auf die Amtssprache vermieden werden sollen. Es müsse bestimmt begrenzt werden, welche Behörden und inwieweit die ungarische Amtssprache zu gebrauchen, in welcher Sprache diese Behörden untereinander und mit anderen ämtlichen Organen zu verkehren haben, und wann im äusseren Dienste die Pflicht eintrete, den Verkehr mit den Parteien auch in anderen landesüblichen Sprachen zu

vermitteln. Endlich erscheine es unabweislich notwendig, dass nachdem die Sprache der Mehrheit der Gemeindemitglieder zur Amtssprache der Gemeinde erhoben wird, die sprachlich abweichende Minorität in dem alltäglichen Verkehre mit den Gemeindeorganen gegen jede sprachliche Unterdrückung geschützt werde, weil sonst in den sehr zahlreichen Gemeinden von gemischten Nationalitäten, welche häufig der fremden ortsüblichen Sprachen unkundig sind, ein Zustand der empfindlichsten Rechtlosigkeit hervorgerufen werden dürfte, deren weittragende Folgen nicht abzusehen sind.

Die unterbliebene Reorganisation der Gerichtsbehörden in Ungarn steht nach Ansicht des Statthalters der Erlassung der von ihm beantragten Instruction nicht im Wege, da auch die gegenwärtig constituirten Behörden und insbesondere die Komitatsleiter eines sicheren Leitfadens bedürftig sind, um in der so sehr delicates Sprachenfrage den ah. Absichten gemäss vorzugehen; derselbe glaubt daher auf der weiteren Behandlung dieser Instruction um so mehr bestehen zu sollen, damit kein Zweifel darüber obwalte, ob die ah. Concession vom 20-ten October 1860² sich auch auf die Finanz-, Militär- und sonstigen Behörden ausdehne.

Ich erlaubte mir bereits die Gründe au. anzuführen, welche die tg. Hofkanzlei bewogen haben, von der Ausarbeitung einer prov. Sprachenvorschrift für die Gerichtsbehörden dermalen abzusehen und die fragliche Berichtigung des vom Statthalter vorgelegten Kundmachungsentwurfes vorzunehmen, und glaube mich nun auf die Erörterung jener Momente beschränken zu sollen, welche der Statthalter in seiner Gegenvorstellung zur Unterstützung seiner abweichenden Ansicht vorbrachte.

Wenn durch die Veröffentlichung des, auf die Vernehmung von Zeugen, Sachverständigen und sonstigen Beteiligten, so wie auf die Abhaltung von mündlichen Verhandlungen Bezug habenden Inhaltes der ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864¹ der ämtliche Vorgang unter eine unberufene Kontrolle der Parteien gestellt und das ämtliche Ansehen der Behörden hiedurch einen Abbruch erleiden würde, so müsste folgerecht auch von der Kundmachung der übrigen kraft der ah. Handschreiben vom 20-ten October 1860², vom 27. Juli 1862³ und 17. Februar 1863⁴ den verschiedenen Nationalitäten Ungarns in Bezug auf den Gebrauch ihrer Sprache eingeräumten Befugnisse Umgang genommen werden, da hiedurch der Vorgang der Behörden in einem viel weiter gehenden Masse geregelt wird, und nicht abzusehen ist, warum von der ah. angeordneten Kundmachung dieser Befugnisse gerade jenes ag. Zugeständnis ausgeschieden werden solle, welches bei Vernehmungen von Parteien und Verhandlungen mit denselben Platz zu greifen hat und eben die minder intelligente Klasse der ländlichen Bevölkerung in der Tat so nahe berührt, andererseits aber würde vielmehr das

ah. Ansehen der Krone einen Abbruch erleiden, wenn die ah. Befehle Ew. M. durch die unterstehenden Regierungsorgane nicht genau und unbedingt befolgt würden; und eben darum glaube ich, dass in die an die Landesgemeinden zu verteilende Kundmachung alle, den verschiedenen Nationalitäten Ungarns in Beziehung auf den Sprachengebrauch ag. zugestandenem Rechte und Befugnisse aufzunehmen seien; dass daher die tg. Hofkanzlei bei der Berichtigung des Entwurfes ganz correct und der ah. Entschliessung vom 2-ten December v. J.¹ entsprechend gehandelt habe.

Die weitere Einwendung des kön. Statthalters, dass die h. o. Textirung mit den klar ausgesprochenen ah. Absichten Ew. M. nicht übereinstimme, entbehrt jeder Begründung, denn wie der Statthalter selbst anerkennt, ist der betreffende Zusatz genau der obbelobten ah. Entschliessung entnommen; wogegen das ah. Handschreiben vom 27. Juli 1862³ gar keine besondere Verfügung darüber enthält, in welcher Weise die Erledigungen an die Parteien auszufertigen sind. Ebenso ungegründet ist die Behauptung, dass, wenn die Verpflichtung, die gedachten Erledigungen in der Sprache der Eingabe auszufertigen, nicht lediglich auf die, mit den Parteien in unmittelbarer Berührung stehenden Beamten restringirt wird, hiedurch ein Anlass zu Missverständnissen und Reibungen geboten würde; weil diese ah. Verfügung kraft der in dem ah. Handschreiben vom 20-ten October 1860² klar ausgesprochenen Grundsätze selbstverständlich auf alle, den Parteien unmittelbar zugehenden Ausfertigungen Anwendung finden muss, diesbezüglich daher ein Missverständnis oder eine irrige Auslegung nicht vermutet werden kann.

Ich will es zwar nicht verhehlen, dass die genaue Beobachtung dieser ah. Vorschrift mit vielen Schwierigkeiten verbunden ist und dass bei der grossen Anzahl der im Königreiche Ungarn befindlichen Nationalitäten, deren Führer und Anhänger nicht selten masslose, stets progressiv gesteigerte Anforderungen zu erheben geneigt sind, die einheitliche Verwaltung des Landes und eine rasche Justizpflege auf bedeutende Hindernisse stossen werde; allein eben um den ungerechtfertigten Anforderungen einzelner Volksstämme mit dem vollen Bewusstsein des geübten Rechtes und der Billigkeit entgegenzutreten zu können, glaube ich gegenüber den Behörden des Landes mit aller Energie auf die unbedingte Durchführung der diesfälligen ah. Befehle und Absichten Ew. M. bestehen zu sollen, weil es der Regierung nur in dieser Weise gelingen kann, nationale Bewegungen, welche über den Kreis der, durch das ah. Handschreiben vom 20-ten October 1860² begrenzten sprachlichen Berechtigung, auf die Erreichung weitgreifenderer Zwecke gerichtet sind, auf ihr richtiges Mass zurückzuführen. Aus diesem Grunde kann ich auch dem Antrage des Statthal-

ters, wornach die Veröffentlichung der mehrerwähnten Kundmachung mit Beseitigung der Verteilung von gedruckten Exemplarien an die Gemeinden nur im Wege der Komitatsleiter zu geschehen hätte, nicht beipflichten; ⁽ⁱ⁾weil die bisherigen, in der üblichen Weise vorgenommenen diesfälligen Verlautbarungen eben wegen der Heiklichkeit des Gegenstandes und der unvermeidlichen Verschiedenheit der darüber herrschenden Auffassungen nicht zum Ziele des allgemeinen Verständnisses geführt haben und weil es ja eine bekannte Tatsache ist, dass den ü b l i c h e n Currenden der untersten Regierungsorgane, namentlich in der Sprachenangelegenheit, das erforderliche Vertrauen der Bevölkerung nicht zuteil wirdⁱ.

Anlangend die vom kön. Statthalter beantragte prov. Instruction, so hat die tg. Hofkanzlei sich schon in ihrem au. Vortrage vom 21-ten Juli 1864 Z. 10543 dahin ausgesprochen, dass sie die Erlassung einer solchen Instruction weder für zeitgemäss noch für notwendig erachte, und ich muss auch dermalen dieser Ansicht um so mehr beistimmen, weil die Instruction in 4/. ausser einigen unerheblichen Zusätzen im wessentlichen nur solche Bestimmungen enthält, welche den Behörden zum Teile bereits bekannt sind, zum Teile aber mittels der Circularverordnung in 5/. auf Grund der ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864¹ intimirt werden sollen.

Bei dieser Sachlage kann ich die vom Statthalter beantragte Instruction durchaus nicht für ein Postulat der pregnanten Notwendigkeit halten. Denn es bedarf wohl keiner enumerativen Definition, um den Beamten, welchen diese Instruction zugedacht ist, den Begriff der Administrativ- und der Justizbehörden anschaulich zu machen; der innere und äussere Verkehr dieser Behörden untereinander, dann mit den auswärtigen Behörden und Ämtern ist auch durch bestehende Vorschriften hinreichend geregelt, um keiner weiteren explicativen Verfügung zu bedürfen, und der klare Wortlaut des ah. Handschreibens vom 20-ten October 1860² kann bei einer unbefangenen Auffassung gar keinem Zweifel darüber Raum lassen, ob die darin enthaltenen ah. Concession auch auf die Militär- und die Finanzbehörden Anwendung finde, da in dem obbelobten ah. Handschreiben lediglich von den politischen und den Gerichtsbehörden des Königreiches Ungarn Erwähnung gemacht wird. Schlüsslich bietet die gedachte Instruction der Minorität der Gemeindemitglieder gegen eine etwaige sprachliche Unterdrückung gar keine n e u e Garantie, und es erscheint dies auch nicht notwendig^g, weil die ah. Entschliessungen vom 20-ten Oc-

(i—i) *Pôvodne*: wiewohl ich zugeben muss, dass der einzig und allein auf die dauernde Beruhigung der Gemüter berechneten obigen Massregel, zufolge der eingetretenen bedauerlichen Verzögerung, durch die Gegner der Regierung nunmehr demonstrative Tendenzen beigelegt werden dürften. (*Oprava Priviczerova.*)

tober 1860², 27-ten Juli 1862³ und 17. Feber 1863⁴ und die kräftige unparteiische Handhabung der diesfälligen ah. Bestimmungen eine solche Unterdrückung oder einen Sprachzwang gegenüber der Minorität der Gemeindemitglieder geradezu ausschliessen.

Indem ich daher diese Differenzen wegen der besonderen Wichtigkeit, die denselben vom Statthalter beigelegt wird, der vorläufigen ah. Schlussfassung zu unterziehen mich bemüssiget finde, erlaube ich mir bei dem Umstande, als die Bedenken des kön. Statthalters meines Erachtens theils rein formeller Natur, theils ungegründet sind, die au. Bitte zu stellen:

Geruhen Ew. M. der Gegenvorstellung des kön. Statthalters keine Folge zu geben und ag. zu gestatten, dass derselbe angewiesen werde, dem h. o. Auftrage vom 26-ten Feber l. J. Z. 2886 ungesäumt zu entsprechen.

Der in diesem Sinne verfasste Resolutionsentwurf wird in 7/. ehrerbietigst beigeschlossen.

Wien, den ...-ten April 1865.

R e s o l. E n t w u r f.

Dem gestellten Antrage gemäss finde Ich, der Vorstellung Meines ung. Statthalters vom 3. März l. J. Z. 1153 keine Folge zu geben, und gestatte, dass derselbe angewiesen werde, Ihrem Erlasse vom 26-ten Feber l. J. Z. 2886 ungesäumt zu entsprechen.

81.

V Trenčíne dňa 30. apríla 1865.

a) *Lad. Vietóris, hl. župan Trenčianskej, predostiera miestodržiteľovi Pálffyemu svoje poznámky na obranný spis Ondrisíkov, podaný biskupovi, a na obranné vysvedčenie, dané Ondrisíkovi podžupanom Nozdroviczky.*

b) *1. Nariadenie (5. V.) Vietórisovi: podžupan nech vysvetlí rozpory medzi daným vysvedčením a svojím úradným názorom vo veci; 2. Odpis pripomienok Vietórisových posíela sa nitrianskemu biskupovi.*

a) *Pöv. čistopis v R.-P., č. 2197/1865 (v 721/el. 1865). Na rube: Ér. 4/5 1865. 2197/el. Palf. 3/5 Besprechung. Prehlásky, i, i normalizovane.*

b) *Pöv. koncept (I. Balajthy) tamtiež. Aprób.: 5/5 látta Schaefer. Rev.: Felülvizsg.: 4/5 Szalay. Kiad. 5/5. Péchy. Kanc. pozn.: Előiratok: 1874/1865. Kiadoba érkezett: 6. V.; tisztázta: Hoffmann; egyeztette: Horváth; kiadta: 6/V. Hoffmann. Irattárba érkezett: 7/5 1865. Csomagszám: III.; törzsszám 721. I, i normalizovane.*

a)

743-ik

sz.
eln.

Trencsén megye főispanjától.

Nagyméltóságod!

Folyó év és hó 14-én 1874-ik számú kegyes felhívása következtében, amíg ezen évi február hó 15-én 1090 sz. alatt¹ Nagyméltóságodtól nyert utasítás szerint általam az e megyében felmerült tót (panslavistikus) mozgalmak érdemében keresztülvitt vizsgálat folytán Ondrissik János, itteni *Szent Anna* kápolnabeli segédlelkész által megyés püspökéhez benyújtott s a fentisztelt intézvényvel felvilágosító nyilatkozatadás végett velem közlött igazolását illetőleg sietek alázatos észrevételeimet a következőkben összeponosítva Nagyméltóságodnak előterjeszteni.

Mellőzvény ugyanis a fennemlített segédlelkésznek mint a saját egyházi felsőbbbsége által nekie ellenvetett papi mulasztásainak megérintésit, mint szinte a kérdésben forgó politikai botlásnak kimentésére felhozott bizonyítványoknak (az A és B. alattiak kivételével) bíráltságábai bebocsátkozást, egyedül csak a közbenjött tót irányú izgatásokra nézve szorítkozni óhajtván, amennyiben a már általam ez érdemben véghezvitt nyomozásból világosan kitűnik, mikép a fennemlített segédlelkész nemcsak hogy ezen izgatásokban jelentékenyen tevékeny részt vőn, de azonfelül köztudomásilag minden helyen és alkalmal tót irányú elvekért a legfeltűnőbb módon harcolni el nem mulasztja, csupán ez érdembeni taglalgatásoknál maradni tartom jelenlegi feladatomnak.

Midőn tudniillik nyilatkozó Ondrissik János segédlelkész igazolásának elején „becsületének a legújabb idők alatt megáadásai ellen ünnepeles óvást emelné” nem átkodik, készakarva megfeledezni látszik azon tényekre, melyeknek általa lett elkövetése az ez érdemben keresztülvitt vizsgálatból, valamint saját vallomása által is világosan és kétségtelenül bebizonyult s melyek e következők:

Ondrissik János ugyanis ez év folyamán egy napon papi lakában holotti gyászmise tartásának ürügye alatt oda egybenhívott szláv irányú elvbarataival értekezletet tartván, amelyből Nemcsák János, teplai plébános, egy hozzám járulandó küldött-ségnek bejelentésivel megbízott és annak általam nyílt napon leendő elfogadásáért kiküldetett; mely tette Ondrissik Jánosnak a nyilvános politikai ügyekbe beavatkozásáról máris eléggé tanúskodik. Én ugyan ebbeli felhívásomra egyelőre február 15-ik napját határozván meg, ezen kitűzött határidőt, Excelenciád elébe táviratilag ugyanazon hó 11. és 12-ére Budára lett hivatásom közbenjötte miatt, más alkalmasabb időre

¹⁾ Vid č. 77b) tu. Správne dátum je: 15. III.

halasztottam el és erről Nemesák János, teplai lelkész, írásilag kitanítattam; s midőn ezen levelemet nevezett plébános Ondriszik Jánossal közölte volna, ez utóbbi elvbarátait újólá papi helyiségeibe összehíván s az ugyanott tartott gyűlde (víbor) ide ./. alatt tisztelettel mellékelt levelet, melynek tartalma szerint az általam^a máris február 15-ére tűzött elfogadási határnapnak illetén elhalasztása semmi szín alatt elfogadható nem lenne, s én a meghatározott napon Trencsénben nagy számmal okvetlenül összesereglendő szláv kérelmezőket elfogadni tartoznám, hozzám intézé; sőt ugyanazon alkalommal a gyűlde (víbor) nevében 300 példány összehívásnak, illetékes könyvvizsgálat mellőzéséveli nyomatása és megyeszertei szétküldése is elhatározatván, mely határozat Ondriszik János személyes utánjárásával tetteleg valószínű is olyannyira, hogy az általam tartott nyomozás alkalmával Ondriszik János a nyomtatott 300 darab példányból nekem csupán 8 darabot átnyújtani képes volt, a többi felhívás, számszerint mintegy 290, a megyebeli községeknek, elvbarátok és egyéb szláv notabilitásokra szétszórtván.

Midőn tehát Ondriszik Jánosnak a kérdéses szláv mozgalmakba gyakorolt befolyása ekképen minden kétségen kívül helyezettnek, szerénytelennek mondhatom annak, megyés püspök öméltóságához beterjesztett nyilatkozatában foglalt és becsületének állítólagos megtámadása elleni kifogását, annyival is inkább, minthogy épen ellenkezőleg a fenhivatolt ./. alatti válasz által a főispáni méltóság tekintélye a tartozó tisztelet megsértése csakis a legszembetűnőbbben követetett el. És hogyha ebbeli kormányellenes mozgalmaknak, azoknak felsőbb helyre feljelentésem és ennek kapcsában (távolléteemben Nozdroviczky Gyula, első alispán által hivatalból hátraltatott) a küldöttségnek letiltása által, elejét nem veszem, a f. évi február hó 15-re Trencsénben egybehívott nagyszámú, különben a legbékésebb és a közintézkedések ellen épenséggel semmi panaszra nem gerjedt nép nemcsak hogy fölösleges költségekkel és faradozással terhelve leendett, hanem azonfölül eme lépésének kellemetlen következtéseinek is kitéve lett volna.

^bAmi a kétrendbeli Ondriszik Jánosnak egyházi főnökéhez beterjesztett nyilatkozatánál lévő A és B. alatti bizonyítványokat illeti, ezek érdemében a következőket alázattal ellenvetni bátorlódok:

És pedig illetve a megyei első alispán Nozdroviczky Gyula által kiszolgáltattott A. alatti bizonyítványt, nem tudom méltó csudálkozásomat eléggé eltitkolni azon, hogy mikép van az, hogy ugyanezen alispán a többször nevezett segédlelkész kiadott bizonyítványában a politikabai minden beavatkozásoktól mentesíteni és a kérdésben forgó izgatásoktól végkép felmenteni képes, miután e részbeni nyomozásom eredményéről nevezett

^a) által

alispán magának míg annak Nagyméltóságodhozi felterjesztése előtt a legalaposabb tudomást megszerezte légyen, aki azonfelül engemet a vele szóbelileg közlött, a szláv társulatnak eme merész és méltatlan válasza felett több megyei tisztviselő jelenlétében maga reabírni igyekezett, hogy ezen oknál fogva a szláv párttal már most minden további érintkezést kettévágva, a célzott küldöttségnek elfogadását kereken megtagadjam; akinek végtére azon fenytést érdemlő körülményről is, mikép a nyilatkozó segédlelkész 300 példány felhívást a szabályszerű censura és közhatóság mellőzésivel nyomtatott és azokat 8 darab kivételével ki is osztá, és ezáltal a külömben békés népét e megyének kárhozatos nyugtalanságra felhívá, kellő tudomása lévén, nevezett alispánnak, ahelyett hogy ily értelmű bizonyítványa által illetén vétkes cselekedeteket pártfogolná,² inkább a fennálló szabályrendeletek értelménél fogva ellene kötelességszerűleg fellépnie kellettendett. Mely tényálladékok külömben Excellenciádnak közelebbi megítélése ala bocsaajtatnak.^{b)}

Ami végtére Klobuczky Antal, turnai esperes-plébános által annyiszor említett segédlelkész javára adott B. alatti ^{c)}bizonyítványt illeti, csupán azt kénytelenítetem megjegyezni^{c)}, hogy nekem a biznyságot tevő esperes urat, aki külömben Trencsén tőszomszédságában lakik, a megye kormányzójaként töltött 3¹/₂ évi időtartama alatt sem az általam, katonai, polgári és egyházi rendek összehívásával évente tartatni szokott ünnepélyességeknél, milyenek az ő cs. k. apostoli Felsége születési napja s az újév, sem pedig egyéb magánalkalommal nálam látni és fogadni alkalmam nem vala, s csupán annak tudomásával bírok, mikép fentnevezett esperes úr köztudomásilag szintén a szláv elvnek és pártnak egyik legbuzgóbb követője, minélfogva az általa kiszolgáltatót B alatti bizonyítvány részrehajlatlanságát állítani nem merném.

Ezen a magas kórmány és gondviselésekre bízott megye érdekében tett ellenészrevételeim alázatos betérjesztése mellett, Excellenciádnál esedezni bátorkodom, mikép ezt a megyés püspök öméltóságával oly végből, nehogy a nyilatkozó segédlelkész

(b—b) *Opravené (pre odpis nitrianskému biskupovi)*: Ami Ondriszik Jánosnak egyházi főnökéhez betérjesztett nyilatkozatánál lévő A² és B alatti bizonyítványokat illeti, ezek közül az előbbinek a kérdéses mozgalom alkalmával Ondriszik segédlelkész által elkövetett tények alapján megbíráását Nmgod bölcsességének kívánom fentartani.

(c—c) *V odpise pre n. biskupa*: bizonyítványra nézve azonban megjegyezni bátorkodom

²⁾ *V pripojenom vysvedčení (okrem chvály Ondrisíkových schopností, dobrého chovania a obľúbenosti) Nozdroviczky dosvedčuje, že Ondrisík je síce horlivým podporovateľom slovenského písomníctva a je pokladaný za prívrženca takzvanej slovenskej stránky, že však podľa vedomia podžupanovho nikdy nevyvolal politické poburovanie alebo politické schôdzky, ba naopak s najväčšou ohotou zanechal svolanie deputácie, keď bol podžupanom o jej nečasovosti poučený.*

ártatlanná nyilvánítatnék, hanem inkább elkövetett vétkes cselekedetéért a kiérdemlett megdorgálást vegye, kegyesen közölni méltóztatnék.

Ki egyéberánt kitünő hódolatom nyilvánítása mellett maradok

Nagyméltóságodnak
alázatos szolgája

Vietóris László sk.

Trencsénben, 1865-ik évi april hó 30-án

b)

I.

Trencsén megye főispánjának. s. k.

Ondrissik János, trencsényi segédlelkésznek, a megyében mutatkozott szláv mozgalmakbani részvételére vonatkozó igazoló nyilatkozata tárgyában m. hó 30-án 743 eln. sz. a. tett jelentését tudomásul vevén, midőn azt (cím) kívánatának megfelelőleg egyuttal a nyitrai püspök ural másolatban közlöm, egyszerűsmind (címet) felhívom, hogy amennyiben a nevezett segédlelkész részére Nozdroviczky Gyula, megyei 1-ső alispán által kiállított bizonyítvány tartalma előbbinek az illető mozgalmak körüli tényeivel és az első alispán e részbeni megelőző magatartásával összeegyeztethetőnek nem látszik: az említett alispántól e részben felvilágosítást kívánni sziveskedjék.

Nemcsak János, templai plébános bemutatott beadványát ^d alatt visszazárom.

Budán, .../5 1865.

II.

A nyitrai püspök urnak.

Ondrissik János, trencsényi segédlelkésznek az ottan mutatkozott szláv nemzetiségi mozgalmakbani részvételére vonatkozó írásbeli nyilatkozatát, melyet (cím) m. hó 9-én 1056. sz. a. kelt becses irata kíséretében nekem bemutatni szíves volt, Trencsén megye főispánjával közölvén; azt, e részben tett felterjesztvénye szerint igazolatul elfogadhatónak nem találta.

Ámbár részemről most már ezen ügyre nem kívánok nagyobb súlyt fektetni, mindazonáltal jónak láttam (címmel) a közlemények visszazárása mellett^e az említett főispán fenebbi

^d) *Po strane*: 1 db. Melléklet a beadványból ^f alatt.

^e) *Po strane*: 21 db, u. m. mellékei a 1874 sz. beadványnak és másolata a 2197 sz. beadványnak (az igazítások szerint).

felterjesztvényének másolatát, a nevezett segédlelkész irányábani tájékozásul, tisztelettel közölni.

Budán, .../5 1865.

82.

Vo Viedni dňa (pred) 5. mája 1865.

Mienka referenta štátnej rady Ožegovića o spore medzi uh. dv. kancelárom Zichym a uh. miestodržiteľom Pálffym vo veci užívania nemaďarských reči v úradoch a pri súdoch.

Pôv. (v. r.) koncept v St. R., č. 265/1865. Vých (vypúšťame hist. prehlad otázky).

Gutachten.

Den Gegenstand des vorliegenden, durch den 1-ten ung. Hofkanzler Grafen Zichy erstatteten au. Vortrages bildet die, zwischen ihm und dem Statthalter von Ungarn Grafen Pálffy entstandene Differenz wegen der Art und Weise, wie zufolge der ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864¹ (St. R. Vorakte Z. 708. 1864) die in Beziehung auf den Gebrauch der Sprachen der verschiedenen Nationalitäten in Ungarn ah. eingeräumten Befugnisse kundgemacht werden sollen.

Einerseits nämlich wünscht der Statthalter von Ungarn, dass die diesbezüglichen ah. Vorschriften nicht, wie dies die obbezogene ah. *Entschliessung* verordnet, allen Gemeinden des Königreiches in ihren betreffenden Sprachen in einer besonderen Kundmachung bekannt gegeben, sondern in der bisher üblichen Weise durch Kurrenden kundgemacht werden sollen. Ferner, dass eine von ihm entworfene Instruction über die Anwendung der diesfälligen ah. Vorschriften mit einer Circularverordnung an die Behörden erlassen werde; und endlich, dass aus dem vorgelegten Kundmachungsentwurfe Punkt 7, der nachstehende, durch die ung. Hofkanzlei aus der ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864¹ entnommene Absatz zu entfallen hätte: wornach alle mündlichen und schriftlichen Verhandlungen mit den Parteien, so wie die Vernehmungen der Beschuldigten, Zeugen und anderer Beteiligten in ihrer Muttersprache gepflogen und alle Erledigungen der Eingaben und Gesuche vollinhalt-

¹⁾ Vid' č. 63 tu.

lich in der Sprache der Eingabe ausgefertigt werden müssen.

Andererseits aber bestehet der ung. Hofkanzler darauf, dass die eingangs erwähnte ah. Entschliessung in ihrem vollem Umfange zur Ausführung gebracht, daher eine wortgetreue Kundmachung aller mit dem ah. Handschreiben vom 20-ten October 1860², 27-ten July 1862³ und 17. Februar 1863⁴ den verschiedenen Nationalitäten Ungarns in Beziehung auf den Gebrauch ihrer Sprachen eingeräumter Befugnisse in der Sprache der betreffenden Gemeinden erfolge und dieselbe auch jene, vom Statthalter beanständete erläuternde ah. Verfügung vom 2-ten December 1864 enthalten solle, die vom Statthalter beantragte Instruction aber als überflüssig zu entfallen hätte.

Der Referent kann nicht umhin, den Ansichten des ung. Hofkanzlers in vollem Masse beizustimmen, welche auf die vollständige Durchführung der zum Schutze der verschiedenen Nationalitäten Ungarns wiederholt erlassenen ah. Vorschriften gerichtet sind. Was insbesondere die Bemerkung des Statthalters anbetrifft, dass die beabsichtigte ungewöhnliche Kundmachung der in Frage stehenden ah. Vorschriften in mehrfacher Richtung eine unerwünschte Wirkung herbeiführen könnte, so muss hierauf mit vollstem Grunde hervorgehoben werden, dass in Anbetracht der, laut der St. R. Vorakten Z. 325, 439, 793 und 840 vom Jahre 1862, Z. 9914 vom J. 1863, dann Z. 706, 707 und 708 vom J. 1864⁵ umständlich nachgewiesenen vierjährigen Nichtbefolgung der zu Gunsten der nichtmagyarischen Nationalitäten Ungarns erlassenen ah. Verordnungen und Befehle von Seite der ung. Behörden es geradezu eine, durch die höchsten Staatsinteressen gebotene Notwendigkeit geworden sei, die betreffenden Nationalitäten von den Rechten und Befugnissen in Beziehung auf den Gebrauch ihrer Sprachen auf eine zuverlässige Art in Kenntnis zu setzen, was beim Abgange eines anderen, diese Bekanntmachung an die einzelnen Gemeinden ermöglichenden Mittels nur im Wege einer besonderen Kundmachung erreicht werden kann, wozu die üblichen, nur für ganz unbedeutende Gegenstände gebräuchlichen Currenden um so weniger geeignet erscheinen, als dieselben ohnedies an die betreffenden Stuhlrichter stets zurückgeleitet

²) Vid' č. 1 tu.

³) Vid' č. 41 tu.

⁴) Vid' č. 42d) tu.

⁵) Porovn. č. 42 a 60-62 tu.

werden müssen, daher nicht einmal in der Verwahrung der einzelnen Gemeinden bleiben könnten.

Ebenso unhaltbar und ungegründet ist der weitere Anstand des Statthalters gegen die der eingangserwähnten ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864 wortgetreu entnommene Verfügung, welche den offenbar wesentlichsten Teil des den betreffenden Nationalitäten zugedachten ah. Schutzes bildet und schon in dem klaren Sinne des ah. Handbilletes vom 20-ten October 1860² selbstverständlich enthalten war, durch die ung. Behörden jedoch ganz ausser Acht gelassen wurde, wie dies bei mehreren Gelegenheiten durch den Staatsrat wahrgenommen und aus diesem Anlasse wiederholt ah. gerügt worden ist; wenn daher diese, schon in der ursprünglichen ah. Absicht gelegene Bestimmung überhaupt in Erfüllung gehen soll, dann darf dieselbe der Kenntnissnahme derjenigen, die sie zunächst betrifft, füglich keinesweges entzogen werden. Die Behauptung des Statthalters, dass hiedurch der ämtliche Vorgang unter die Controlle der Parteien gestellt werden würde, gehet überhaupt zu weit und kann darum gar nicht in Betracht kommen, weil dieselbe principiell gegen jede Kundmachung eines Gesetzes gerichtet ist, welche doch eben den Zweck hat, dass nicht nur die Behörden, sondern auch diejenigen, die es angehet, davon Kenntniss erlangen und nicht der Willkür der ersteren ganz überantwortet werden.

Der Referent glaubt jedoch den Umstand nicht unerwähnt lassen zu können, dass der hier in Frage stehende Absatz, welcher seinem Wortlaute nach zuerst in der ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864¹ vorkommt, in der blos im ungrischen Texte (Beilage 3./ des Vortrages) vorgelegten Kundmachung nicht unter dem Abschnitt II, wo die mit der ah. Entschliessungen vom 27-ten July 1862³ und 17-ten Februar 1863 erlassenen ah. Vorschriften aufgezählt werden, deren Inhalt die fragliche Bestimmung nicht betrifft, sondern in einem abgesonderten Abschnitte III, mit Bezugnahme auf die ah. Entschliessung vom 2-ten December 1864¹ aufgenommen, und in dieser Weise der Punkt 7 des Kundmachungsentwurfes zu berichtigen wäre, wobei überdies noch zu bemerken ist, dass die vorgelegte Kundmachung nicht blos, wie dies in der zu erlassenden Circularverordnung angemerkt erscheint, den römisch und griechisch katholischen Bischöfen, sondern auch den griechisch orientalischen Metropolitane und Bischöfen, so wie auch den Superintendenten der beiden evangelischen Confessionen bekannt zu geben wäre.

Endlich in Bezug auf die vom Statthalter als unumgänglich notwendig geschilderte Instruction für die Behörden muss zwar

der Referent, so wie er dies in seinem Gutachten sub Z. 708 vom J. 1864⁶ ausführlicher erörtert hat, auch diesmal anerkennen, dass eine in dieser Hinsicht alle Zweifel beseitigende Amtsinstruction allerdings wünschenswert wäre, deren Bedürfnis damals auch von der Mehrheit des Staatsrates und dem Herrn Staatsratspraesidenten gleichfalls anerkannt wurde, vom letzteren jedoch mit dem Unterschiede, dass er eine solche Instruction zunächst für die neu zu organisirenden Gerichte als erforderlich erachtete, in welchem Sinne auch die ah. Entschliessung vom 2. December 1864¹ erfloss. Da nun die, damals noch ah. beabsichtigte provisorische Gerichtsorganisation in Ungarn unterbleiben und dieser Gegenstand erst im Wege der Gesetzgebung geregelt werden soll, so entfalle von selbst auch jedes Motiv, die Kundmachung der betreffenden ah. Vorschriften in der Sprachangelegenheit von der Erlassung einer diesfälligen provisorischen Amtsinstruction abhängig zu machen. Der Referent muss daher auch in diesem Punkte der Ansicht des ung. Hofkanzlers um so mehr beitreten, als der vom Statthalter vorgelegte Instructionsentwurf in mehreren Punkten geradezu geeignet wäre, den Erfolg der in der ah. Entschliessung enthaltenen Bestimmungen zu paralyisiren, was insbesondere aus dem Zusammenhalten^a der §§ 1, 2 und 3 jenes Entwurfes mit dem Inhalte der obbezogenen ah. Entschliessung erhellet.

Während nämlich die vorerwähnte ah. Entschliessung ausdrücklich verordnet, dass das Recht der Gemeinden im allgemeinen (also auch der städtischen Gemeiden), sich in ihrem Verkehre mit den Behörden ohne Ausnahme ihrer eigenen Sprache zu bedienen, in keiner Weise beschränkt werden dürfe, würde dieses Recht nach dem obigen Instructionsentwurf, offenbar im Widerspruche mit der ah. Absicht, dahin beschränkt werden, dass die Städte und Marktflecken, welche mit eigenen Magistraten versehen sind, bei allen ihren Amtsgeschäften, wenn sie nicht nur besondere Befugnis besitzen, ihre ämtlichen Protocolle in einer andern als der ungarischen Sprache zu führen, sich blos der ung. Sprache zu bedienen hätten, wodurch der Willkür zur Verdrängung der nichtmagyarischen Sprachen aus dem Geschäftsgebrauche der städtischen Gemeinden der weiteste Spielraum eröffnet werden würde, zumal nach § 3 desselben Instructionsentwurfes sogar in öconomischen, kirchlichen und Schulangelegenheiten die

^a) Zusammenhalte

⁶) Vid' č. 60 tu.

betreffenden Gemeinden ihre Protocolle, wenn solche höheren Ortes vorgelegt werden, auch in der ung. Sprache verfassen müssten, was doch selbst dem positiven Inhalte des ah. Handschreibens vom 20-ten October 1860² zuwiderlaufen würde.

Diese Bemerkungen setzen es, wie der *Referent* glaubt, ausser Zweifel, dass die vom Statthalter so sehr betreute^b und ganz irrtümlich mit der (durch den ämtlichen Gebrauch der verschiedenen Landessprachen und selbst durch die nationale Gleichberechtigung derselben nicht im geringsten gefährdeten) einheitlichen Landesverwaltung identificirte Einheit der Amtssprache für Ungarn, im handgreiflichen Widerspruche mit den diesfalls so oft ausgesprochenen ah. Absichten, als ein wirksames Mittel ansieht, den Erfolg jeder, den nichtmagyarischen Nationalitäten in Bezug auf ihre Sprache ah. gewährten Concessionen so zu sagen gänzlich illusorisch zu machen, was eben als die Hauptquelle der fortdauernden Beunruhigung dieser Völker zu betrachten ist, welcher wohl nicht anders, als wie der ung. Hofkanzler ganz richtig bemerkt, durch gewissenhafte Befolgung der nach Recht und Billigkeit erlassenen ah. Vorschriften begegnet werden kann.

Ebenso muss auch der *Referent* die übrigen Punkte der vom Statthalter beantragten Instruction theils als nicht zweckmässig, theils aber, da solche bereits in den betreffenden ah. Entschliessungen, so wie in der denenzufolge zu erlassenden Kundmachung und Circularverordnung enthalten sind, als überflüssig bezeichnen, was insbesondere bei jenen §§ der erwähnten Instruction eintrifft, durch welche die Bestimmung der Gemeindegeschäftssprache geregelt werden soll, weil die ah. Vorschriften vom 27-ten July 1862³, wenn dieselben gehörig gehandhabt werden, auch in dieser Beziehung vollkommen ausreichen und der nationalen Minorität überall einen genügenden Schutz gewähren dürften.

^cDer *Referent* verkennt übrigens nicht die Schwierigkeiten, welche die Anwendung der verschiedenen Sprachen bei den Gerichtsbehörden in Ungarn hervorrufen kann, wenn in dieser Beziehung nicht nähere Vollzugsvorschriften erlassen werden, und glaubt eben darum, dass diesen Schwierigkeiten, neben der strengen Aufsicht der vorgesetzten Behörden, insbesondere der betreffenden Comitatsleiter, dadurch am sichersten vorgebeugt werden dürfte, wenn mit Rücksicht auf

b) betrete

die in den verschiedenen Teilen des Landes üblichen Sprachen eine, die Gerichtssprache für jeden einzelnen Comitatssprengel genau bestimmende Vorschrift erlassen werden würde, wie das von Seite des bestandenem Justizministeriums im Jahre 1860 auf Grund der diesbezüglichen statistischen Daten geschehen ist, was wohl, unbeschadet der definitiven Regelung der Sprachfrage im Wege der Gesetzgebung, im Verordnungswege ausführbar wäre, und da die ung. Hofkanzlei, zufolge der ah. Entschliessungen vom 27. July 1862³, 17. Februar 1863⁴ und 2-ten December 1864¹ ohnedies einen, dem nächsten Landtag vorzulegenden Gesetzentwurf zur ah. Genehmigung zu unterbreiten hat, so wäre damit nach der Ansicht des Referenten auch die Vorlage einer, die Gerichtssprache für jeden einzelnen Comitatssprengel bestimmenden Vorschrift zu verbinden^{c)}.

Indem schliesslich der Referent mit der Meinung des ung. Hofkanzlers auch in Ansehung der vom Statthalter ohne aller Veranlassung angeregten Frage, ob die Militär- und Finanzbehörden, von welchen hier gar keine Rede sein kann, durch die oben erörterten Sprachvorschriften berührt werden? darin vollkommen einverstanden ist, dass dies nicht der Fall sei, erachtet derselbe, mit Bezug auf seine oben ausgeführten Bemerkungen, den Entwurf der ah. Entschliessung an den ung. Hofkanzler in nachstehender Weise beantragen zu sollen:

Ich beauftrage Sie, Meinem Statthalter von Ungarn zu bedeuten, dass derselbe den, in Gemässheit Meiner Entschliessung vom 2-ten December 1864¹, betreffend die Sprachfrage in Meinem Königreiche Ungarn, an ihn erlassenen Weisungen genau und unbedingt nachzukommen habe; wobei Ich zu bemerken finde, dass der, Meiner obbezogenen Entschliessung entnommene Absatz 7 der vorgelegten Kundmachung in einem abgesonderten Abschnitte III ersichtlich zu machen sei.

(^cÜbrigens gewärtige ich mit dem, zur definitiven, im Wege der Gesetzgebung vorzunehmenden Regelung dieser Angelegenheit mir baldmöglichst vorzulegenden Gesetzentwürfe auch die Vorlage einer, die Gerichtssprachen für die einzelnen Gerichtssprengel, mit Rücksicht auf die daselbst üblichen Landessprachen bestimmenden und im Verordnungswege zu erlassenden Vorschrift^{c)}).

Ges. Andreánszky.

Ožegović.

Ges. Geringer.

(^{c-c}) *Pretrété (červene) referentom pri rokovani št. rady.*

Vo Viedni dňa 5. mája 1865.

Zápisnica o rokovaní štátnej rady o rozpore medzi konc. Zichym a miestodržiteľom Pálffym.

Pôv. čistopis v St. R., č. 265/1865.

Sitzung vom 5. Mai 1865.

Unter dem Vorsitze des Staatsratspräsidenten

Frh. v. Lichtenfels

In Gegenwart: der Staatsräte

Frh. v. Geringer Corrf.

„ „ Fliesser

„ „ Ozegović, Ref.

Dr. Quesar

v. Andreánszky, Corrf.

R. v. Schwind.

Statth. S. Präs. R. v. Riedl.

Protokollführer: Hofsekretär

v. Hochmeister

Sowohl die beiden Correferenten als auch alle übrigen Stimführer des Staatsrates vereinigten sich mit dem über Anregung des Staatsratspräsidenten vom Referenten im Laufe der Beratung modificirten Einraten, demzufolge sich auf die Erledigung des eigentlichen Gegenstandes der Vorlage zu beschränken wäre.

(^aHierbei war die Erwägung massgebend, dass die Ausführung der, die Sprachfrage betreffenden ah. Entschliessungen nur erschwert werden dürfte, wenn die vom Referenten ursprünglich beantragte Vorlage einer die Gerichtssprachen für die einzelnen Gerichtssprengel bestimmenden Vorschrift dermalen schon und aus dem vorliegenden Anlasse angeordnet würde^a).

In eben dieser Erwägung glaubte auch der Correferent St. R. Frh. v. Geringer auf die Anregung der Frage, warum in Ungarn kein Regierungs- oder Landesgesetzblatt bestehe, verzichten zu sollen, wenn schon nicht zu verkennen sei, dass die bisher oft wahrgenommene Unvollständigkeit und Unzuverlässigkeit ämtlicher Kundmachungen und willkürliche Auslegung derselben seitens einzelner Comitatsvorstände durch den Bestand eines solchen Blattes hintangehalten werden würde.

Frh. v. Geringer glaubte weiters noch die Frage berühren zu sollen, ob nicht die Erledigung der Vorlage dahin zu lauten hätte, dass die ung. Hofkanzlei im eigenen Wirkungskreise vor-

(^a—^a) *Dodatočne pretreté a po strane zatrhnuté červene.*

zugehen habe? Bei der eigentümlichen Stellung der ung. Statthalterei gegenüber der ung. Hofkanzlei, *und* da nicht bekannt sei, in welcher Art die an S. Majestät gerichtete Vorstellung des ung. Statthalters in die Hände des ung. Hofkanzlers gelangt sei, erachtete aber dieser Correferent dem von Referenten vorgeschlagenen Erledigungsentwurf nicht entgegenzutreten zu sollen.

Bezüglich dieses letztern Punktes stimmten auch der *Correferent* St. R. v. Andreánszky aus den von *Correferenten* St. R. Frh. v. Geringer hervorgehobenen Gründen, so wie auch die St. R. Frh. v. Schwind *und* Statth. S. Präs. R. v. Riedl, somit die Mehrheit, für den Entwurf des Referenten.

Nach der Ansicht der St. Räte Frh. v. Fliesser u. Dr. Quesar hätte diesbezüglich der Erledigungsentwurf zu lauten: Mein Statthalter von Ungarn ist anzuweisen, den Erlass Meiner ungarischen Hofkanzlei vom 26. Februar l. J. Z. 2886 genau in Vollzug zu setzen.

Gegen den Antrag des Referenten betreff des Absatzes 7. der vorgelegten Kundmachung ergab sich von keiner Seite Erinnerung.

Ges. 7/5. 1865

Lichtenfels.

Gesehen Ožegović mp. mit der Bemerkung, dass wenn die mit Rötel bezeichneten Bemerkungen S. E des Staatsrates B. v. Geringer im Protocolle bleiben sollen, auch der mit Rötel markirte Teil des Gutachtens des Referenten nicht wegbleiben könnte, weil sonst der Anlass zur diesfälligen Äusserung des Correferenten nicht ersichtlich wäre. Nach dem Erachten des Referenten hätte daher das Protocoll nur die allseitige Zustimmung zu dem veränderten Resolutionsentwürfe zu enthalten, in welchem Falle sowohl der mit Rötel bezeichnete Teil des Gutachtens des Referenten, wie auch die darauf bezüglichen Äusserungen der einzelnen Votanten entfallen würden.

Ges. Andreánszky.

Ges. Schwind.

Ges. Riedl.

84.

Vo Viedni dňa 7. mája 1865.

Mienka predsedu št. rady b. Lichtenfelsa o spore medzi Zichym a Pálffym.

Pôv. (v. r.) koncept v St. R., č. 265/1865. Výňatok zo zprávy o rokovaní št. rady. Gesehen Ožegović. Exp. 7/5 865 Lichtenfels.

Der gefertigte Präsident, in der Wesenheit ganz mit dem Referenten einverstanden, erachtet bezüglich der Form der

Erledigung, dass es auch ihm nicht notwendig scheine, dieselbe in einem so nachdrücklichen Tone zu verfassen, wie es von dem Referenten vorgeschlagen wird. Seines Erachtens genügt die von dem ung. Hofkanzler vorgeschlagene Textirung, wobei nur die von dem Referenten angedeutete *und* von dem Staatsrate angenommene Berichtigung in der Sache selbst beizufügen wäre. Demnach hätte der Entwurf der ah. Entschliessung zu lauten:

„Dem gestellten Antrage gemäss finde Ich der Vorstellung Meines ungarischen Statthalters v. 3. März l. J. Z. 1153 keine Folge zu geben, *und* gestatte, dass derselbe angewiesen werde, Ihrem Erlasse vom 26. Feber l. J. Z. 2886 zu entsprechen, wobei übrigens der Meiner Entschliessung vom 2. Dezember 1864 entnommene Absatz 7 der vorgelegten Kundmachung in einem abgesetzten Abschnitte III ersichtlich zu machen ist.“

85.

Vo Viedni dňa 16. mája 1865.

Rokovanie min. rady o spore medzi uh. dv. kancelárom gr. Zichým a uh. miestodržiteľom Pálffym o vyhláske rečových nariadení.

Pöv. čistopis v K. K., č. 1702/1865 v St. A. W.

II. Der Präsident des Staatsrates referirte über den Vortrag des ungarischen Hofkanzlers vom 17. April 1865¹, betreffend die Gegenvorstellung des Statthalters von Ungarn bezüglich der Textirung der über den Gebrauch der verschiedenen Landessprachen zu erlassenden Kundmachung.

Der Referent erörterte die zwischen dem ungarischen Hofkanzler und dem Statthalter FML Gf. Pálffy bestehenden Differenzen über die Art und Weise, wie zufolge der ah. *Entschliessung* vom 2. Dezember 1864², die in Bezug auf den Gebrauch der Sprachen der verschiedenen Nationalitäten in Ungarn ah. eingeräumten Befugnisse, kundgemacht werden sollen.

Der Staatsrat habe in vollem Masse den Ansichten des Hofkanzlers beigestimmt, welche auf die vollständige Durchführung der zum Schutze der verschiedenen Nationalitäten Ungarns wiederholt erlassenen ah. Vorschriften gerichtet sind. Die obgedachte ah. *Entschliessung* müsste daher sofort, und zwar unabhängig von der Erlassung einer provisorischen Amtsinstruction hierüber, kundgemacht werden. Überdies sei der vom

¹) Vid' č. 80 tu.

²) Vid' č. 63 tu. (*V texte omylom: 1860*)

Statthalter vorgelegte Instructionsentwurf geradezu geeignet, den Erfolg der ah. *Entschliessung* zu paralysiren.

Der Staatsrat habe nur einen etwas mehr imperativ lautenden Resolutionsentwurf vorgeschlagen, worin am Schluss auch angeordnet wird, dass der im ungarischen Texte der bisherigen Kundmachung alterirte wichtige Absatz 7 der ah. *Entschliessung* in einem abgesonderten Abschnitte III. rektifizirt und gehörig ersichtlich gemacht werde.

Der Staatsratpräsident, dem Gutachten des Staatsrates beitreten, erklärte, er könne nur lebhaft bedauern, dass der Vollzug der ah. *Entschliessung* vom 2. 12. 1864² monatelang verzögert worden sei. Was die Form der ah. *Entschliessung* über den gegenwärtigen Vortrag betrifft, so scheine eine imperative Fassung nicht nötig, da der ungarische Hofkanzler in seiner amtlichen Stellung vollberechtigt ist, den Statthalter von Ungarn — der, soweit Baron Lichtenfels unterrichtet ist, keine grösseren Vollmachten als andere Statthalter besitzt — zum genauen Vollzuge einer ah. *Entschliessung* anzuweisen.

Minister Graf Nádasdy vereinigte sich mit dem Antrage der Vorstimme, damit wenigstens jetzt, und zwar sobald als möglich, dasjenige geschehe, was schon im Dezember v. Jahres hätte geschehen sollen.

Minister Graf Esterházy ist dagegen mit dem Statthalter der Meinung, dass die beabsichtigte Republikation der fraglichen ah. Bestimmungen nicht oportun wäre. Übrigens könne Graf Esterházy nur wünschen, dass die dermalige exzeptionelle Kompetenz des Statthalters von Ungarn noch ferner, nach Aufhebung der Militärgerichte und während des ungarischen Landtages, fort dauere.

Der ungarische Hofkanzler erwiderte, ein längeres Zuwarten in dieser Angelegenheit sei durchaus nicht zu raten, denn die Übergriffe mehrten sich in bedenklicher Weise. Was könne man sich auch für einen Nutzen von ämtlichen Kurrenden in ungarischer Sprache versprechen, welche in den slavischen Gemeinden ungelesen, mit der Aufschrift: „empfangen, nicht verstanden“ weiterbefördert werden?

Seine Majestät haben übrigens mit der ah. *Entschliessung* vom 2. Dezember 1864² in der Sprachenfrage nicht mehr bewilligt, als schon am 20. Oktober 1860³ zugestanden wurde, und als der nächste ungarische Landtag ganz sicher zugestehen würde — und (so setzte Minister Graf Nádasdy hinzu) als die, vom letzten Landtag zusammengesetzte Deputation selbst beantragt hat. Es sei von grosser Wichtigkeit, dass diese Zugeständnisse als spontan von Seiner Majestät dem Kaiser, und nicht als von einer Partei ausgehend, erscheinen.

³⁾ Vid' č. 1 tu.

Dass in dieser Angelegenheit eine neuerliche ah. Entscheidung erbeten wurde, motivirte der ungarische Hofkanzler dadurch, dass der Statthalter allerhöchsten Ortes eine Vorstellung überreicht hatte.

Der Staatsminister⁴ vereinigte sich mit den Anträgen des Hofkanzlers und des Staatsrates; ebenso der Finanzminister⁵, welcher einen Wert darauf legte, dass die ah. *Entschliessung* in Beziehung auf die ungesäumte Kundmachung nicht bloss fakultativ („Ich gestatte“), sondern imperativ laute, damit die ah. Willensmeinung noch entschiedener hervortrete.

Diesem letzteren Antrage würde, wie der Staatsratspräsident bemerkte, die nachfolgende, von mehreren Stimmen im Staatsrate formulirte Textirung mit Einschaltung des Wortes „ungesäumt“, entsprechen: „Mein Statthalter von Ungarn ist anzuweisen, den Erlass Meiner ungarischen Hofkanzlei vom 26. Februar *laufenden Jahres* Z. 2886 ungesäumt in Vollzug zu setzten, wobei übrigens der, Meiner *Entschliessung* vom 2. Dezember 1864² entnommene Absatz 7 der vorgelegten Kundmachung in einem abgesonderten Abschnitte III. ersichtlich zu machen ist“.

Die Stimmenmehrheit war hiemit einverstanden.

86.

Vo Viedni dňa 21. júna 1865.

Mienka Vyučovacej rady o elaboráte kr. uh. miestodržiteľstva o učebnom pláne pre uh. gymnáziá. Podrobné ustanovenia o vyučovacej reči a o druhej a tretej domácej reči na jednotlivých gymnáziách podľa miestnych národnostných pomerov.

Pôv. čistopis vo V. K. M.-P., č. 155/1867. (Výtah.)

Na výzvu nového dv. kanc. Zichyho, podrobil elaboráty z r. 1861 revízii, porada hl. šk. direktorov a šk. odborníkov vypracovala (1. VII., 2. a 5. IX. 1864) nový učebný plán. Kr. rada predostiera (11. X.) ho so súhlasom uh. dv. kancelárii, ktorá ho odstupuje (29. X.) Vyučovacej rade na posúdenie. Porady gymn. sekcie V. r. o tomto vyučovacom pláne konaly sa 15.—17., 19.—20., 22.—24. a 26.—27. mája 1865. Posudok bol poslaný uh. dv. kancelárii s prípisom predsedu V. r. Haimeriého zo dňa 21. VI. 1865.

Elaborát uh. porady vo veci tretej domácej reči, po podrobnom prepracovaní učebného postupu pri vyučovaní maďarčiny (3 h. v 1.

⁴) Schmerling.

⁵) v. Plener.

a po 2—2 hodinách v triedach ostatných) a nemčiny (2—2 hodiny v každej triede), zaujíma toto stanovisko: A harmadik élőnyelvre mindaz áll, mi imént a német nyelvről mondatott. A tótajku gymnasiumokban javasoltatik azonban, hogy az első, második és harmadik osztályban a magyar nyelv legalább három órán át taníttassék hetenkint, hogy így a tótajkú községek forró kívánsága teljesedjék, t. i. hogy gyermekeik a magyar nyelvet a tótajkú tanodákban is kellőleg megtanulhassák s e cél elérése végett ne legyenek kénytelenek azokat roppant áldozattal más magyarajkú gymnasiumokba küldeni.

II. Lehrgegenstände.

Die Ofner Konferenz beantragt als obligate Lehrfächer: 1. Religion, 2. Sprachen, und zwar a) Ungarisch, b) Deutsch, c) eine dritte Landessprache, d) Latein, e) Griechisch, 3. Geographie und Geschichte, 4. Mathematik, 5. Naturgeschichte, 6. Physik, 7. Philosophie. Als nicht obligate Lehrfächer: 1. Kalligraphie, 2. Zeichnen, 3. Stenographie, 4. Gesang, 5. Lebende Sprachen der gebildeten Völker Europas, 6. Gymnastik.

Der Antrag der Konferenz steht in Einklang mit §. 18 des Organisationsentwurfes und der darauf gegründeten Lehreinrichtung der österreichischen Gymnasien, so dass im allgemeinen nichts dagegen zu bemerken ist. Nur in Bezug auf die Landessprachen ist eine genaue Feststellung darüber notwendig, unter welchen Bedingungen eine dritte Landessprache als allgemein oder nur relativ obligat zu erklären ist.

Eine klare und feste Bestimmung hierüber ist um so notwendiger, da im engsten Zusammenhange mit dieser Bestimmung die Entscheidung über die an den einzelnen Gymnasien anzuwendende Unterrichtssprache steht, und hiedurch wieder das Verhältnis bestimmt wird, in welchem zu dieser Sprache die übrigen noch zu lehrenden Landessprachen zu stehen haben, was hinwieder auf die ganze Gestaltung des Lehrplanes Einfluss hat, so dass ohne vorausgegangene Erörterung dieses Punktes eine Feststellung des Lehrplanes überhaupt nicht wohl angeht. Der Unterrichtsrat glaubt daher in eine Erörterung des Verhältnisses der einzelnen Landessprachen in Ungarn zu einander in Bezug an deren Anwendung in den Gymnasien eingehen zu sollen.

III. Unterrichtssprache, zweite und dritte Landessprache.

Es ist ein didaktisch gewiss richtiger Grundsatz, dass der Unterricht in jener Sprache erteilt werde, durch welche die Bildung der Schüler am besten gefördert werden kann, die also den Schülern bekannt und geläufig ist, so dass sie den Unterricht mittelst derselben mit ganzem Erfolge empfangen können, wobei natürlich als Voraussetzung gilt, dass die zu wäh-

lende Sprache jene Ausbildung in Wort und Schrift besitze, die sie zur Unterrichtssprache geeignet mache.

Diesem Grundsatz gemäss sind an den österreichischen Gymnasien je nach Massgabe örtlicher Verhältnisse die deutsche, italienische, czechische, polnische, illirische Sprache u. s. w. als Unterrichtssprachen in Anwendung.

Für die überwiegende Mehrzahl der ungarischen Gymnasien steht nach diesem Grundsatz die Anwendung der magyarischen Sprache als Unterrichtssprache ausser allem Zweifel. Dass aber die magyarische Sprache ausserdem an allen jenen ungarischen Gymnasien, an denen sie vermöge der örtlichen Sprachverhältnisse aus didaktischen Rücksichten sich als Unterrichtssprache nicht eignet, einen obligaten Lehrgegenstand für alle Schüler bilde, dafür sprechen überwiegende Gründe der Nützlichkeit. Nachdem nämlich die magyarische Sprache durch allerhöchste Entschliessung vom 20. Oktober 1860¹ als Geschäfts- und Amtssprache aller politischen und Gerichtsbehörden des Königreiches Ungarn im innern Dienste sowohl, als im gegenseitigen Verkehre wiederhergestellt worden ist, liegt es in der Aufgabe der Gymnasien, als Vorbildungsanstalten für jene höheren Fachstudien, die mit dem öffentlichen Leben in unmittelbarster Berührung stehen, ihren Schülern die volle Kenntnis einer Sprache anzueignen, deren sie in ihrem künftigen Berufe notwendig bedürfen. Die volle Aneignung der magyarischen Sprache aber für alle Schüler der ungarischen Gymnasien würde schwerlich erreicht werden können, wenn diese Sprache an einzelnen Gymnasien als ein bloß relativ obligater oder freier Lehrgegenstand erklärt würde, abgesehen davon, dass durch eine solche Einrichtung der Übertritt von einem Gymnasium des Königreiches in ein anderes in vielen Fällen wesentlich erschwert, wo nicht nahezu unmöglich gemacht würde.

Der Unterrichtsrat findet sich daher mit dem Antrage der Ofner Konferenz in Bezug auf die Obligatorklärung der magyarischen Sprache für alle Gymnasien Ungarns in Übereinstimmung.

In derselben Übereinstimmung mit den Vorschlägen der Ofner Konferenz findet sich der Unterrichtsrat in Bezug auf die Erklärung der deutschen Sprache zum allgemein verbindlichen Lehrgegenstande für alle ungarischen Gymnasien. Für diese Massregel sprechen nicht nur wichtige allgemeine, aus dem innigen Verbande Ungarns mit der Gesamtmonarchie entspringende Interessen, sondern vornehmlich das specielle Interesse der studierenden Jünglinge selbst, denen für den Übertritt in ausserungarische Lehranstalten und namentlich für eine weitergehende, um-

¹⁾ Vid' č. 1 tu.

fassendere Pflege ihrer dereinstigen Fach- und Berufsstudien eine vollkommene theoretische und praktische Kenntnis der deutschen Sprache unentbehrlich ist.

Nicht ganz so verhält es sich mit den übrigen in Ungarn üblichen Landessprachen, wie die slavische in ihren Dialekten und die rumänische. Wenn diese Sprachen auch nach dem oben aufgestellten allgemeinen Grundsatz über die Wahl der Unterrichtssprache darauf Anspruch machen können, an jenen Gymnasien, deren Schüler der überwiegenden Mehrzahl nach ihrem Sprachstamme angehören und sich somit die Grundlagen des höheren Unterrichtes nur schwer und auf Umwegen in einer anderen als ihrer Muttersprache aneignen könnten, als Unterrichtssprachen verwendet zu werden, so haben sie doch alle eine mehr oder weniger bloß örtliche Geltung, so dass sich für ihre Erklärung zu allgemein verbindlichen Lehrgegenständen keine vollkommen ausreichende Gründe beibringen lassen, abgesehen davon, dass ein so massenhaftes Studium aller möglichen Landessprachen zuletzt den Erfolg des gesamten Gymnasialunterrichtes in Frage stellen müsste.

Demnach hätte eine dritte Landessprache nur an jenen ungarischen Gymnasien als allgemein obligater Lehrgegenstand zu gelten, an welchen diese Sprache zugleich als Unterrichtssprache in Anwendung wäre. Für jene Gymnasien hingegen, an denen nur eine relative Minderzahl der Schüler eine dritte Landessprache als Muttersprache spricht, hätte diese eben nur als relativ-obligater Lehrgegenstand zu gelten, d. h. zu ihrer Erlernung wären nur die ihr angehörigen Schüler zu verpflichten, während sie für die übrigen als freier Lehrgegenstand zu betrachten wäre.

Eine solche Einrichtung kann weder als eine Bevorzugung der einen und als eine Zurücksetzung der anderen Landessprache angesehen werden, noch überhaupt als eine Beeinträchtigung des Grundsatzes der Gleichberechtigung der Landessprachen betrachtet werden. Denn eine für die Dauer erfolgreiche Anwendung dieses allgemeinen Grundsatzes lässt sich nur bei einer Einrichtung erwarten, die den tatsächlichen Sprachverhältnissen des Landes gebührende Rechnung trägt, und dies dürfte bei der eben entwickelten Einrichtung der Fall sein.

Nach diesen über die Anwendung der Landessprachen an den ungarischen Gymnasien aufgeführten Bestimmungen ergeben sich zwei Hauptkategorien dieser Lehranstalten. I. Gymnasien mit zwei Landessprachen u. z. a) mit Magyarisch als Unterrichtssprache und Deutsch als zweiter obligater Landessprache, b) mit deutsch als Unterrichtssprache und Magyarisch als zweiter obligater Landessprache. II. Gymnasien mit drei Landessprachen u. z. a) mit Slavisch oder Rumänisch als Un-

terrichtssprache und Magyarisch und Deutsch als zweiter und dritter allgemein obligater Landessprache. b) Die beiden unter I. bezeichneten mit einer dritten Landessprache, Slavisch oder Rumänisch, als dritter relativ obligater Landessprache.

Indem der Unterrichtsrat derart die Hauptgesichtspunkte andeutet, nach denen seiner Überzeugung nach das Verhältnis der Landessprachen an den ungarischen Gymnasien zu einander festzustellen wäre, verkennt er keineswegs die Schwierigkeiten, die sich einer befriedigenden definitiven Regelung dieses Verhältnisses an den genannten Gymnasien entgegenstellen. Insoweit diese Schwierigkeiten auf politischen Motiven beruhen, ist er seiner Stellung nach nicht berufen, näher darauf einzugehen, und beschränkt sich deshalb blos auf die Bemerkung, dass den berechtigten Ansprüchen der magyarischen Sprache genügend Rechnung getragen scheint, wenn sie an all jenen Gymnasien, an denen sie für die Mehrzahl der Schüler Muttersprache ist, zugleich als Unterrichtssprache gilt, an allen übrigen Gymnasien aber als allgemein obligater Lehrgegenstand gelehrt wird. Durch eine solche Anordnung wird der Zweck, dass sich alle studierenden Jünglinge Ungarns die magyarische Sprache aneignen, erreicht und zugleich dem allergnädigsten Willen Seiner k. k. Apostolischen Majestät entsprochen, Allerhöchstwelche sich im Handschreiben vom 20. Oktober 1860¹ dahin zu äussern geruhen: „Seine Majestät ist fest entschlossen, auf diesem Gebiete (:d. i. dem der Unterrichtssprache an den k. ungarischen Gymnasien:) wie auf allen, wo sich die Interessen der verschiedenen Sprachen und Nationalitäten berühren, jedem Zwange, wie auch jeder Herbeiführung nationaler oder sprachlicher Gegensätze entschieden entgegenzutreten.“ Vom didaktischen Standpunkte aus aber sieht er sich veranlasst, über die Regelung der Sprachverhältnisse an den k. ungarischen Gymnasien Folgendes zu bemerken:

Die im Jahre 1861 bei der k. ungarischen Statthalterei zum Zwecke der Vorlage eines modifizirten Gymnasiallehrplanes abgehaltene Konferenz² machte den Vorschlag, die magyarische Sprache an allen k. ungarischen Gymnasien ohne Ausnahme als ausschliessliche Unterrichtssprache einzuführen. Der k. ungarische Statthaltereirat schloss sich diesem Vorschlage in seinem an die k. ungarische Hofkanzlei erstatteten Berichte vom 21. Oktober 1861 Z. 58244³ zwar dem Prinzipie nach an, beantragte jedoch in Berücksichtigung der gerechten Nationalitätsansprüche und des Grundsatzes, dass der wissenschaftliche Fortschritt der Schüler nicht der einseitigen Pflege der Unter-

²) Vid' č. 4 a 5 tu.

³) Vid' č. 8 tu.

richtssprache geopfert werden dürfe, die Einteilung der k. ungarischen Gymnasien nach der an ihnen obwaltenden Sprachverhältnissen in zwei Kategorien, nämlich in ausschliesslich magyarische, und in gemischte Gymnasien. An diesen letzteren sollte zwar auch die magyarische Sprache Unterrichtssprache sein, jedoch vermöge der Nationalitätsverhältnisse des Ortes und der Umgebung sollten die Belehrungen, Erklärungen, Fragen und Antworten ausser in der magyarischen auch in einer anderen, der Mehrheit der Schüler verständlichen Landessprache ohne jeden Zwang und frei erteilt werden können, ja, es sollte an diesen Gymnasien in Beziehung auf die Lehrbücher, deren sich die Schüler bedienen wollen, jeder Zwang ausgeschlossen, und es den Betreffenden überlassen bleiben, ob sie sich eines magyarischen Lehrbuches bedienen wollen, oder nicht. Die k. ungarische Hofkanzlei schloss sich diesem Antrage des k. ungarischen Statthaltereirates laut dem an diesen am 12. Dezember 1861 Z. 15657 erlassenen Dekrete⁴ nicht sofort an, sondern gab die ausdrückliche Weisung, dass man von der Aufstellung eines allgemeinen, für das ganze Land giltigen Grundsatzes bezüglich der Lehrsprache Umgang nehmen soll und dass die Einteilung sämtlicher katholischer Gymnasien bezüglich der Lehrsprache in ausschliesslich magyarische und in gemischte zu vermeiden sei. Diese Weisung wurde ausdrücklich dahin erläutert, dass es vorderhand ohne Präjudiz für die Zukunft genüge, darüber zu entscheiden, auf welche Weise und in welchem Masse die eine oder die andere Landessprache, auch die magyarische nicht ausgenommen, an den einzelnen Gymnasien anzuwenden und zu gebrauchen sei. Ferner wurde in Bezug auf jene Gymnasien, die vom k. ungarischen Statthaltereirate als gemischte bezeichnet waren, des näheren bemerkt, dass bei der Feststellung des Unterrichtsplanes für diese Gymnasien die Nationalitätsverhältnisse des Ortes und der Umgebung so wie die Muttersprache und der Wunsch der Mehrheit der Schüler zur Richtschnur zu nehmen seien, um zu bestimmen, auf welche Weise und in welchem Masse ausser der magyarischen auch eine andere Landessprache nicht nur als Hilfsunterrichtssprache, sondern als eine mit der magyarischen gleichberechtigte Unterrichtssprache und zugleich als ordentlicher obligater Lehrgegenstand anzuwenden sei, und zwar so, dass in dieser Sprache nicht nur Erläuterungen erteilt, Fragen gestellt und beantwortet, sondern auch von den Schülern die Lehrbücher ohne Zwang gewählt werden können.

⁴) Vid' č. 16 tu.

Das Unbestimmte und Schwankende der eben erwähnten Weisungen und Verfügungen lässt ermessen, welchen Schwierigkeiten eine genaue Feststellung der Unterrichtssprache für die einzelnen k. ungarischen Gymnasien begegnete, und wie die vorgeschlagene Einführung der magyarischen Sprache als ausschliesslicher Unterrichtssprache an allen k. ungarischen Gymnasien ohne Ausnahme von allem Anfange her auf ernste Bedenken und nicht sofort zu beseitigende Hindernisse stiess. Diese Unbestimmtheit in Bezug auf die Wahl und Feststellung der Unterrichtssprache konnte auch in der Wirklichkeit keine andere Folge haben, als die, dass es in der Regel dem Belieben einzelner Lehrkörper oder Lehrer, die wieder den mannigfachsten Einflüssen von Behörden, Gemeindevertretungen, Eltern und Schülern preisgegeben waren, anheimgestellt blieb, wie sie sich die schwankende Bezeichnung „gemischte Gymnasien“ in konkreten Fällen auslegen wollten. So kam es denn in der Tat dahin, dass zwar der Form nach an allen k. ungarischen Gymnasien, also auch an den „gemischten“, die magyarische Sprache als Unterrichtssprache zu gelten hatte, der Sache nach aber, je nach der individueller Befähigung oder Laune von Lehrern und Schülern, an manchen Gymnasien zwei, ja drei Unterrichtssprachen gleichzeitig in Anwendung kamen, und dass z. B. an einem Gymnasium die Religionslehre slovakisch, Latein und Geschichte magyarisch, Naturwissenschaften und Mathematik wieder deutsch vorgetragen wurden, und dass Lehrbücher in allen möglichen Landessprachen an einer und derselben Lehranstalt nebeneinander in Gebrauch waren.

Wie sehr ein solcher Zustand der notwendigen Einheit des Unterrichtes zum Nachteile gereichen muss, bedarf keiner weiteren Erörterung, ebensowenig als es eines näheren Beweises bedarf, dass eine Schuleinrichtung unheilbarer Verwirrung anheimfallen muss, wenn sie die Entscheidung über so wesentliche Dinge, als die Unterrichtssprache und jene der Lehrbücher im bezeichneten Umfange sind, dem wechselnden Belieben einzelner überlässt, ohne sie an bestimmte, nicht zu überschreitende Normen zu binden. Es ist daher aus didaktischen Gründen dringend geboten, dass den erwähnten Übelständen durch feste Bestimmungen über die an den einzelnen k. ungarischen Gymnasien anzuwendende Unterrichtssprache und die in dieser zu wählenden Lehrbücher abgeholfen werde.

Der Unterrichtsrat fand bei Anlass der Erörterung der Sprachverhältnisse an den Gymnasien deutsch-slavischer Kronländer wiederholt Gelegenheit, sein auf unwiderlegbare Tatsachen gegründetes Urteil dahin auszusprechen, dass die Anwendung mehrerer Unterrichtssprachen neben oder nacheinander bis auf seltene Ausnahmen nur dazu führe, auf Kosten des eigentlichen Unterrichtes in den einzelnen Gymnasial-Lehrgegenständen ein einseitiges Studium einer oder der anderen

Landessprache zu begünstigen und so den eigentlichen Zweck des Gymnasialstudiums, Aneignung positiver Kenntnisse in den einzelnen Disziplinen, zu vereiteln. Auf solche Erfahrungen gestützt hat er sich wiederholt und entschieden für den Grundsatz ausgesprochen, dass an jeder Mittelschule nur eine Sprache als Unterrichtssprache in Anwendung zu kommen habe, wobei es natürlich nicht ausgeschlossen bleibt, dass auf den unteren Stufen mehrsprachiger Gymnasien für jene Schüler, welche der Unterrichtssprache noch nicht vollkommen mächtig sind, Erklärungen und Erläuterungen in ihrer Muttersprache gegeben werden, weshalb es eben erforderlich ist, dass die Lehrer in diesen Klassen der in Betracht kommenden Landessprachen mächtig seien.

Bei der hohen Wichtigkeit des Gegenstandes glaubt der Unterrichtsrat diese seine Überzeugung hier eingehender begründen zu sollen.

Wie schon oben ausgesprochen wurde, ist vom didaktischen Standpunkte aus in Bezug auf die Wahl der Unterrichtssprache an allen Gymnasien überhaupt der Grundsatz festzuhalten, dass der Unterricht immer und überall in der Sprache zu erteilen ist, durch welche die Bildung der Schüler am besten gefördert werden kann, die also den Schülern bekannt und geläufig ist, so dass sie den Unterricht mittelst derselben mit ganzem Erfolge empfangen können.

Dieser oberste Grundsatz in Betreff der Unterrichtssprache ist auch durch die allerhöchsten Entschliessungen Seiner k. k. apostolischen Majestät vom 9. Dezember 1854, dann vom 20. Juli 1859 für alle Gymnasien der Monarchie als gültig anerkannt und sanktionirt worden. Hiernach ist zur Unterrichtssprache stets diejenige zu nehmen, welche die Muttersprache der Schüler ist, vorausgesetzt, dass dieselbe überhaupt die Eignung besitzt, Organ des Gymnasialunterrichtes zu sein, dass heisst im besonderen, dass in ihr das Vorhandensein der erforderlichen Schulliteratur nachgewiesen ist, da ohne die nötigen Lehrbücher der nötige Unterricht selbstverständlich nicht erteilt werden kann.

Zweifel über die Wahl der Unterrichtssprache entstehen dadurch, dass nicht die Gesamtheit der Schüler an den einzelnen Lehranstalten dieselbe Sprache zu Muttersprache haben, wie dies an sehr vielen Gymnasien des österreichischen Kaiserstaates der Fall ist.

Der hierin liegenden Kollision hat man in manchen Fällen durch Anwendung zweier, ja selbst dreier Unterrichtssprachen in einer und derselben Lehranstalt zu begegnen gesucht, und zwar erstens teilweise so, dass derselbe Gegenstand durch einige Klassen in der einen, in den übrigen Klassen dann in der anderen Sprache gelehrt wird, und zweitens teilweise

so, dass für einige Gegenstände durch das ganze Gymnasium die eine, für die übrigen Gegenstände die andere Sprache als Unterrichtssprache angewendet wird. Das erstere Verfahren bringt didaktisch unverkennbaren Nachteil, weil es die Kontinuität des Lernens unterbricht, und dadurch, dass es den Schüler nötigt, den ihm für einen Lehrgegenstand bereits geläufigen technischen Wortschatz mit einem ihm grösstenteils völlig unbekanntem zu vertauschen, somit seine Geistestätigkeit vom sachlichen Inhalte auf die sprachliche Form ablenkt und deshalb seine Fortschritte in diesem Gegenstande selber hemmt. Das zweite Verfahren hingegen wird dadurch, dass es zugleich zwei Nationalitäten berücksichtigen will, in Wahrheit keiner von beiden gerecht, denn es hemmt für jede von ihnen in einer bestimmten Gruppe von Lehrgegenständen den Unterrichtserfolg gleich von vorneherein und für die Dauer in nachteiligster Weise. Zu einer solchen, im Sinne der Billigkeit gegen die nationalen Verschiedenheiten beabsichtigten, aber zugleich die Aufgabe der Gymnasien verkennenden und ihre Erfüllung gefährdenden Einrichtung ist aber vornehmlich in Ungarn kein Anlass, da jede der Nationalitäten, deren Sprache Unterrichtssprache sein kann, in gewissen Gegenden so stark vertreten ist, dass ihre Sprache den gerechten Anspruch hat, Unterrichtssprache an einem Gymnasium in solcher Gegend zu werden, wodurch es jeder derselben, wenn vielleicht auch nicht immer in ihrer unmittelbaren Heimat selbst, so doch in mässiger Entfernung davon möglich wird, eine ihren Bedürfnissen vollkommen entsprechende Lehranstalt zu finden.

Aus diesen Gründen erachtet es der Unterrichtsrat als das für die Verhältnisse Ungarns in didaktischer Hinsicht entschieden zweckmässigste, dass die ungarischen Gymnasien zu ausschliesslich einsprachigen erklärt werden, und dass eine zweite, von der Unterrichtssprache verschiedene Landessprache nur in den unteren Klassen, nach der oben gegebenen Andeutung, erforderlichen Falles als Hilfssprache, nicht aber als zweite Unterrichtssprache in Anwendung komme. Eine selbstverständliche Ausnahme von dieser Regel macht nur der auf eine zweite oder dritte Landessprache bezügliche Unterricht, z. B. an Gymnasien mit magyarischer Unterrichtssprache der deutsche oder der slavische Sprachunterricht, der, soweit als möglich, durch Vermittlung dieser Sprachen selbst, also deutsch oder slavisch zu erteilen ist.

Eine solche Anordnung kann dem eigentlichen Gymnasialunterrichte nur förderlich, dem Studium der Landessprachen nicht abträglich sein. Denn die Erfahrung an jenen mehrsprachigen, ausserungarischen Gymnasien, an denen diese

Anordnung in Kraft ist, beweist zur Genüge, dass sich die Schüler die nötige Fertigkeit im schriftlichen und mündlichen Gebrauche einer zweiten, auch dritten Landessprache erwerben können, wenn nur diese Sprachen von den unteren Klassen an als obligate Lehrgegenstände methodisch gelehrt und in den oberen Klassen durch Anwendung bei der Lektüre und der Erklärung der Schriftsteller in diesen Sprachen gehörig eingeübt werden.

Dieselbe Anordnung bringt daher der Unterrichtsrat auch für die k. ungarischen Gymnasien in Antrag. Demnach hätte die Einteilung der k. ungarischen Gymnasien in „rein magyarische und in sogenannte gemischte“ aufzuhören und an deren Stelle die Bezeichnung zu treten: Gymnasien mit magyarischer, Gymnasien mit deutscher, Gymnasien mit slavischer oder rumänischer Unterrichtssprache.

Um aber bei Feststellung der Unterrichtssprache für jedes einzelne Gymnasium nach übereinstimmenden festen Grundsätzen vorgehen zu können, erschien es der Majorität des Unterrichtsrates (sechs Stimmen gegen zwei) nötig, die Hauptmomente, welche bei dieser Feststellung zunächst in Betracht kommen, ins Auge zu fassen. Die Minorität (2 Stimmen) war der Ansicht, dass die Aufstellung allgemeiner Regeln, nach denen sich die Unterrichtssprache an den ungarischen Gymnasien zu richten hätte, ungemein schwierig, beinahe unausführbar sei, und dass daher die Festsetzung der Unterrichtssprache für jedes einzelne Gymnasium den Landesbehörden, resp. der Hofkanzlei, welche die besonderen, hiebei in Betracht kommenden Verhältnisse am besten kennen, überlassen werden solle. Nach der Ansicht der Majorität aber wären hiebei folgende massgebende Momente ins Auge zu fassen:

1. Die Nationalitätsverhältnisse der Stadt, in welcher sich das betreffende Gymnasium befindet.
2. Die Nationalitätsverhältnisse des Landstriches, der auf dies Gymnasium angewiesen ist.
3. Die Nationalitätsverhältnisse der Schüler, die dies Gymnasium besuchen.

Es liegt in der Natur der Sache, dass die Nationalität der Bevölkerung der Stadt, in welcher sich ein Gymnasium befindet, auf die Wahl der Unterrichtssprache für diese Lehranstalt bestimmend einwirkt. Denn erstens liefert eben die städtische Bevölkerung in der Regel, wenn nicht ein überwiegendes, so doch immerhin ein sehr bedeutendes Kontingent zu der Zahl der Schüler, die dies Gymnasium besuchen. Zweitens aber übt eine Stadt, vermöge der in ihr in grösserem Masse konzentrierten Elemente der Bildung, auf den sie umgebenden Landstrich erfahrungsmässig einen nachhaltigen Einfluss aus. Wenn daher auch die Bevölkerung dieses Landstriches teilweise einer von der städtischen verschiedenen Nationalität angehört, so ist es

doch eine bekannte Tatsache, dass die Bewohner des Landes ihre Söhne häufig gerade deshalb in das Gymnasium schicken, damit diese die Sprache der Stadt und mit ihr die Elemente höherer Bildung sich aneignen. In erster Linie sind es daher die Nationalitätsverhältnisse der Stadt, in der sich ein Gymnasium befindet, erst in zweiter Linie jene des Landstriches, der auf dies Gymnasium angewiesen ist, die auf die Feststellung der Unterrichtssprache an dieser Lehranstalt bestimmend einwirken.

Die Nationalitätsverhältnisse der Schüler endlich, welche das betreffende Gymnasium besuchen, sind bei normalen Zuständen, d. h. wenn sie sich dem Hauptstamme nach naturgemäß alljährlich aus Söhnen der betreffenden Stadt und ihrer Umgebung ergänzen, das Ergebnis der obgenannten zwei Momente, welches Ergebnis, wenn es der Hauptsache nach konstant dieselben Verhältniszahlen ausweist, tatsächlich anzeigt, welche Sprache an diesem Gymnasium als Unterrichtssprache zu gelten habe.

Treffen nun bei einem Gymnasium die Nationalitätsverhältnisse der Stadt, der Umgegend und der Schüler zu Gunsten einer Sprache zusammen, so kann es wohl keinem begründeten Zweifel unterliegen, dass an diesem Gymnasium diese Sprache Unterrichtssprache zu sein habe. Zeigt sich hingegen zwischen den Nationalitätsverhältnissen der Stadt, in der sich ein Gymnasium befindet, und jenen des Landstriches, der auf dies Gymnasium angewiesen ist, eine erhebliche Differenz, so sprechen auch in diesem Falle Gründe der Billigkeit und die Notwendigkeit einer konstanter Basis zur Wahl der Unterrichtssprache für die Sprache der Stadtbewohner, insofern nicht durch ganz besondere Verhältnisse eine Ausnahme gerechtfertigt erscheint.

Gründe der Billigkeit sprechen für die Stadtbevölkerung und die der nächsten Umgegend, weil diese an die Lehranstalt mehr gebunden sind, als jene der weiteren Umgegend, die zwischen mehreren Gymnasien wählen kann. Gründe der Notwendigkeit einer festen Basis für die Wahl der Unterrichtssprache, weil die Basis der Stadtbevölkerung konstanter ist, als jede andere. Denn während die Umgegend nach verschiedenen Seiten hin gravitieren kann, liefert die Stadtbevölkerung die konstante Frequenz der Gymnasien. Aber allerdings können Ausnahmen von dieser allgemeinen Regel durch besondere Verhältnisse bedingt erscheinen. Als solche Ausnahmefälle lassen sich namentlich folgende bezeichnen:

1. Das Übergewicht der städtischen Bevölkerung braucht dann nicht den Ausschlag für die Wahl der Unterrichtssprache zu geben, wenn für die Interessen dieser Bevölkerung bereits durch ein Gymnasium, an dem ihre Sprache als Unterrichtssprache gilt, am Orte selbst gesorgt ist.

2. Wenn die konstante Majorität der Schüler eines Gymnasiums, nach wenigstens zehnjährigem Durchschnitte erweislich einer anderen Nationalität angehört, als die Majorität der städtischen und ländlichen Bevölkerung des Ortes, an dem sich dieses Gymnasium befindet, so ist unter genauer Würdigung aller lokalen Verhältnisse jedesmal eine spezielle Entscheidung zu treffen. Denn für manche Gymnasien, auch in anderen mehrsprachigen Ländern, nicht nur in Ungarn, hat es bekanntlich seine erheblichen Schwierigkeiten, mit Sicherheit zu konstatieren, welcher Nationalität die Mehrzahl der Schüler an ihnen konstant angehört. Die mitunter auffallenden Schwankungen in den Nationalitätsverhältnissen der Schüler einiger Gymnasien, wie sie aus den statistischen Jahresausweisen über die Frequenz dieser Lehranstalten zu entnehmen sind, lassen sich nicht immer durch einen wirklich eingetretenen Wechsel in diesen Verhältnissen erklären, sondern müssen in vielen Fällen auf Rechnung eigentümlicher nationaler Aufregungen, denen solche Länder von Zeit zu Zeit erweislich ausgesetzt sind, gebracht werden.

Die Feststellung der Unterrichtssprache einer Lehranstalt kann aber nicht von derlei schwankenden Verhältnissen abhängig gemacht werden, sondern muss normale, dauernde Zustände zur Grundlage haben. Deshalb hat es seine ernstesten Bedenken, für die Feststellung der Unterrichtssprache an manchen Gymnasien die statistischen Jahresausweise über ihre Frequenz zur alleinigen oder auch nur hauptsächlichsten Grundlage zu machen. Nur die Berücksichtigung aller bei Lösung dieser schwierigen Frage in Betracht kommenden Momente, also der Nationalitätsverhältnisse von Stadt, Umgebung und Schülern, in ihren wechselseitigen Beziehungen erwogen, kann zu einem Ergebnisse führen, das jene Sicherheit bietet, die sich in solchen Fällen überhaupt erreichen lässt.

3. Wenn an einzelnen Orten, namentlich an solchen, deren absolute Bevölkerung überhaupt nicht beträchtlich ist, die Bevölkerung derart gemischt ist, dass die Perzentsätze der einzelnen Nationalitäten so wenig differieren, dass selbst geringe Änderungen in den Bevölkerungsverhältnissen die Majoritäten ändern können, so ist über die Wahl der Unterrichtssprache ebenso von Fall zu Fall zu entscheiden.

In Anwendung auf Ungarn ergeben sich in Bezug auf die Feststellung der Unterrichtssprache an den einzelnen Gymnasien aus den eben erörterten allgemeinen Sätzen sehr einfach folgende Normen:

1. An den Gymnasien in vorwiegend magyarischen Städten mit vorwiegend magyarischer Umgegend und mit vorwiegend magyarischen Schülern hat die magyarische, an den Gymnasien in vorwiegend slavischen Städten mit vorwiegend slavischer Umgegend und mit vorwiegend slavischen Schülern hat die sla-

vische Sprache Unterrichtssprache zu sein, und ebenso hat in analogen Fällen, die deutsche oder die rumänische Sprache als Unterrichtssprache zu gelten.

2. An Gymnasien in solchen Gegenden, in denen zwischen der Bevölkerung der Stadt und jener der Umgebung, für welche ein Gymnasium bestimmt ist, in Bezug auf die Nationalität eine bedeutende Differenz besteht; oder in solchen Städten, deren Bevölkerung selbst national geteilt ist, ist die Entscheidung über die Wahl der Unterrichtssprache nach genauer Würdigung aller in Betracht kommenden Momente von Fall zu Fall zu treffen, wobei insbesondere die unter 1. 2. und 3. näher bezeichneten Ausnahmen ins Auge zu fassen sind.

Die Durchführung dieser Normen stösst bei der überwiegenden Mehrzahl der ungarischen Gymnasien auf keine erheblichen Schwierigkeiten. Denn es lässt sich mit den vorhandenen statistischen Behelfen bis auf wenige Ausnahmen beinahe durchweg mit Sicherheit bestimmen, an welchen Gymnasien nach den eben erwähnten Normen die magyarische, an welchen die deutsche, an welchen die slavische Sprache u. s. w. Unterrichtssprache zu sein hat. Die Schwierigkeit einer genauen Feststellung der Unterrichtssprache beschränkt sich nur auf wenige Gymnasien, namentlich solche, an denen bezüglich der Nationalitätsverhältnisse der Schüler die oben erwähnten auffallenden Abweichungen oder Schwankungen vorkommen.

Der Unterrichtsrat erlaubt sich im nachfolgenden jene k. ungarischen Gymnasien namhaft zu machen, an denen unter Festhaltung der von ihm oben entwickelten Grundsätze eine andere als die magyarische Sprache als Unterrichtssprache in Anwendung zu kommen hätte. Er bemerkt hiebei, dass ihm die statistischen Behelfe^a zu diesem Behufe von dem k. k. statistischen Centralbureau mit Zuschrift Sr Exzellenz des Freiherrn von Czoernig vom 25. Mai 1865 dienstfreundlichst geliefert wurden, und dass die auf den beifolgenden Tabellen I. II. III. enthaltenen Angaben^b all jene Gewähr der Genauigkeit und Sicherheit bieten^c, die sich bei statistischen Angaben überhaupt erreichen lässt. Zur näheren Orientirung fügt er noch Folgendes bei:

Tabelle I enthält die Städte, in denen sich k. ungarischen Gymnasien befinden, nebst Neusatz. Um hinsichtlich der Bevölkerungsziffern die neuesten zu Gebote stehenden Daten zu benützen, wurde das von der k. ungarischen Statthalterei veranlasste Werk Magyarország helynévtára (Pest, 1863) zum Ausgangspunkte genommen. Die Ziffer, welche an dieser effektiven Gesamtbevölkerung jeder einzelnen Stadt den

^a) *Po strane (Pápayho) poznámka:* Auf welcher Grundlage?

^b) *Po strane:* Beilage I, II, III.

^c) *Po strane (Pápayho) poznámka:* In diesem Falle ganz ideale Ansätze, wie mir dies aus den Verhandlungen der statist. Centralcommission bekannt ist. Páp.

Nationalitäten zugewiesen wurde, beruht teils auf den im J. 1851 individuell für alle Bewohner Ungarn's und seiner Nebenländer ermittelten Daten, teils auf den zahlreichen, besonders aus Anlass des Census vom 1857 vorgenommenen Einzelerhebungen und den namentlich in neuester Zeit auf dem Wege der Wissenschaft festgestellten Tatsachen.

Tabelle II umfasst nebst der Bevölkerung der Städte, in denen sich die Gymnasien befinden, auch jene der nächsten Umgebung, d. h. des unmittelbaren Stadt- und Landbezirkes gleiches Namens nach der politischen Gliederung, welche zur Zeit des Census von 1857 bestand. Nur bei Pest-Ofen, Oedenburg, Fünfkirchen, Pressburg, Komorn, Szigeth, Grosswardein wurde von dieser Regel abgewichen, um als „Umgebung“ dieser Orte annähernd jenen Bezirk zu erreichen, welcher dem Schülerkreise des betreffenden Gymnasiums wirklich entspricht. Die Nationalitäten innerhalb der so abgegrenzten Bezirke wurden dann auf einer sehr verwandten Basis mit jener der Städte selbst festgestellt, aber mit Rücksicht auf die denselben z u s t ä n d i g e e i n h e i m i s c h e, nicht auf deren effektive Bevölkerung, was nur bei den Städten allein tunlich war, woraus sich einige kleine Differenzen in Vergleichung der Tabellen I und II, wie z. B. bei Kecskemét erklären. Bei den grösseren absoluten Ziffern dürften die Prozentualzahlen als vollkommen sicher angesehen werden, da sie im Laufe von anderhalb Dezenien nach den verschiedenen Richtungen einer Prüfung unterzogen wurden und nach den Ergebnissen derselben bewährt erscheinen. Auch werschwindet hier in viel grösseren Massstabe der Unterschied zwischen effektiver und einheimischer Bevölkerung und zwischen den Ziffern von 1857 und 1863.

Tabelle III. enthält die Schüler der einzelnen Gymnasien nach den Perzentsätzen der Nationalitäten, in der Regel nach 10-jährigem Durchschnitte gesondert. Diese Angaben über die Frequenz der betreffenden Gymnasien beruhen auf den Ausweisen der Gymnasialdirektionen, wie sie seit dem Jahre 1851 alljährlich veröffentlicht und in die Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien aufgenommen wurden. Nur bei dem zweiten Gymnasium in Pest, sowie bei jenen in Felegyháza, Altenburg, St. Georgen, Skalitz, Neuhäusel, Bartfeld, Szilágy-Somlyó und Lugos musste wegen des kürzeren Bestandes dieser Lehranstalten ein Zeitraum von weniger als 10 Jahren zur Berechnung der Durchschnittszahl gewählt werden.

Nach diesen statistischen Daten nun hätte unter Befolgung der oben aufgestellten Grundsätze als Unterrichtssprache zu gelten:

1.) Die deutsche Sprache an dem k. Gymnasium zu Ofen und dem zweiten in Pest, ferner an den k. Gymnasium zu Pressburg, zu St. Georgen, zu Oedenburg, zu Güns und zu Temesvár.

2.) Die slovakische Sprache an den k. Gymnasien zu Neutra, zu Neusohl, zu Trentschin, zu Skalitz, zu Eperies und zu Bartfeld.

3.) Die serbische Sprache am Gymnasium zu Neusatz.

4.) Die rumänische Sprache am Gymnasium zu Belényes.^d

Zweifelhaft erscheint die Entscheidung über die Wahl der Unterrichtssprache bei den Gymnasien zu Ung. Altenburg, Tyrnau, Schemnitz, Leutschau und Gross-Beeskerek. In Ung. Altenburg ist die Bevölkerung des Stadt- und Landbezirkes überwiegend deutsch, die überwiegende Mehrheit der Schüler des dortigen Gymnasiums hingegen magyarisch. In Schemnitz hinwieder ist die Bevölkerung von Stadt und Bezirk überwiegend slavisch, die Mehrheit der Gymnasialschüler aber überwiegend deutsch. In Tyrnau ferner ist die Stadt und Landbevölkerung überwiegend slavisch, die Mehrheit der Gymnasialschüler aber magyarisch, obgleich auch die deutsche Nationalität ein bedeutendes, in manchen Jahren fast ebenso grosses Kontingent an Schülern liefert, als die magyarische. In Leutschau hingegen hält sich das slavische und das deutsche Element in der Stadtbevölkerung so ziemlich die Wage, und ebenso die Zahl der Schüler deutscher und jener slavischer Zunge am dortigen k. Gymnasium. In Gross-Beeskerek endlich hat zwar die serbische Bevölkerung in Stadt und Bezirk das Übergewicht, jedoch steht ihr die deutsche Bevölkerung im ganzen ziemlich nahe, und am dortigen Gymnasium erreicht die Zahl der magyarischen Schüler fast jene der serbischen.

Bei dieser Sachlage glaubt der Unterrichtsrat eine bestimmte Äusserung über die Wahl der Unterrichtssprache an den zuletzt genannten k. ungarischen Gymnasien nicht abgeben, sondern es der k. ungarischen Hofkanzlei anheimstellen zu sollen, nach genauer Erwägung aller hiebei in Betracht kommenden speziellen Verhältnisse, welche auch eine ausreichende Erklärung für die an den genannten Gymnasien bemerkbaren Abweichungen von der allgemeinen Regel bieten dürften, die bezügliche Entscheidung zu treffen, wobei es nur wünschenswert wäre, wenn die k. Hofkanzlei vor Ausführung ihrer Beschlüsse das Gutachten des Unterrichtsrates einholen möchte.

Dies wäre das Ergebnis der vom Unterrichtsrate oben aufgestellten allgemeinen Grundsätze in ihrer Anwendung auf die k. ungarischen Staatsgymnasien. An allen übrigen Gymnasien, welche nicht Staatsgymnasien sind, wäre die Unterrichtssprache von jenen zu bestimmen, denen nach §. 17 Punkt 4 des Orga-

^d) *Po strane (Pápayho) pozn.: Und wo denn die ungarische?*

nisationsentwurfes das Recht zusteht, über die Mittel, durch welche das betreffende Gymnasium erhalten wird, zu verfügen und sie der Anstalt zu entziehen, natürlich unter Wahrung des der Staatsregierung, wie in allen übrigen Beziehungen, so auch in dieser, zustehenden Oberaufsichtsrechtes.

Schliesslich erlaubt sich der Unterrichtsrath noch jene k. ungarischen Gymnasien aufzuzählen, an denen nach der ausgewiesenen Frequenz der Schüler eine dritte Landessprache als relativ obligater Lehrgegenstand vorzutragen wäre. Es sind folgende: 1. Am Gymnasium zu Pressburg, St. Georgen und eventuell an jenem zu Schemnitz, Kaschau und Leutschau das Slovakische; 2. Am Gymnasium zu Grosswardein, Arad, Szathmár, Gross-Bánya, Temesvár und Szilágy-Somlyó das Rumänische; 3. Am Gymnasium zu Temesvár und eventuell an dem zu Gross-Becskerek das Serbische; 4. Am Gymnasium zu Eperies und zu Ungvár das Ruthenische.

IV. Lehrplan für die einzelnen Lehrgegenstände.^e

2. Landessprachen.

An den meisten k. ungarischen Gymnasien, an welchen nach den oben über die Wahl der Unterrichtssprache aufgestellten Grundsätzen entweder die magyarische oder die deutsche Sprache als Unterrichtssprache zu gelten hat, wird es keiner besonderen Schwierigkeit unterliegen, den Unterricht in diesen beiden Sprachen sofort mit der 1. Klasse zu beginnen. Denn nach den mehrfach erwähnten statistischen Ausweisen findet sich an den meisten dieser Gymnasien eine ziemliche Mischung von Schülern magyarischer und deutscher Zunge, so dass die praktische Aneignung beider Idiome schon durch den täglichen Verkehr der Schüler in und ausser der Schule wesentlich gefördert wird. Ja an manchen Gymnasien dürfte es der Fall sein, dass eine ziemliche Anzahl der Schüler die praktische Kenntnis dieser beiden Sprachen bereits vom Hause oder von der Volksschule her mitbringt und so am Gymnasium vornehmlich nur einer weiteren Anleitung zu grammatischer Sicherheit und stilistischer Gewandtheit bedarf.

Für eine andere Klasse von Gymnasien hingegen ist die magyarische oder die deutsche Sprache der Mehrzahl der neu eintretenden Schüler als fremd zu betrachten, daher in Erwägung zu ziehen, dass für diese Schüler in den unteren Klassen auch der Sprachstoff, d. h. der lexikalische und grammatische Teil der betreffenden Sprache als Gegenstand des ersten Ler-

^e) 1. Katholischer Religionsunterricht. *vynechávame*.

nens ins Gewicht fällt. Nach diesen tatsächlichen Verhältnissen muss sich nun das Stundenausmass und die Behandlung der betreffenden Landessprachen richten.

Nach dem Lehrplane der Ofner Konferenz sind dem Studium der magyarischen Sprache in der 1. Klasse 3, in den folgenden Klassen je 2 Stunden wochentlich, jenem der deutschen Sprache je 2 Stunden wochentlich durch alle acht Klassen zugewiesen. Das Ausmass von 4 Stunden wochentlich mag von der 3. Klasse an im allgemeinen für beide Sprachen zusammen genügen, aber nur in dem Falle, wenn in den zwei ersten Klassen durch ausreichende Aneignung des Sprachstoffes und feste Einübung der Grundregeln der Grammatik genügend vorgearbeitet ist. Deshalb erscheint für die 1. und die 2. Klasse eine Vermehrung der für beide Sprachen zu verwendenden Stundenzahl auf wochentlich 6 Stunden erforderlich. Die Verteilung dieser Stunden an jede der beiden Sprachen wäre am zweckmässigsten so vorzunehmen:

An jenen Gymnasien, an welchen sich die Schüler magyarischer und deutscher Nationalität der Zahl nach nahezu gleichkommen, oder die praktische Kenntnis beider Idiome bereits mitbringen, wären für jede der beiden Sprachen in der 1. und 2. Klasse je 3 Stunden wochentlich anzusetzen. An Gymnasien hingegen, wo entweder das Magyarische oder das Deutsche für die Mehrzahl der Schüler als eine fremde, neu zu erlernende Sprache zu betrachten ist, dort wären der geläufigeren Sprache der Mehrheit wochentlich je 2, der minder geläufigen Sprache der Minderheit wochentlich je 4 Stunden in den genannten zwei Klassen zuzuweisen.

Zur einheitlichen Leitung und wechselseitigen Förderung des gesamten Sprachstudiums in den untersten Klassen ist es aber vor allem didaktisch geboten, dass der gesamte Sprachunterricht in der Hand eines und desselben Lehrers ruhe, also in der Hand des Lateinlehrers, weshalb bei Besetzung der philologischen Lehrstellen auf die Sprachverhältnisse der betreffenden Gymnasien besonders Rücksicht zu nehmen ist. Eine solche Concentrirung der Sprachfächer in einer Hand bietet für die unteren Klassen zugleich alle mit Recht hervorzuhebenden Vorteile des Klassenlehrersystemes, ohne zugleich durch Ausdehnung dieses Systemes auf wenig verwandte oder gar heterogene Fächer die unleugbaren Nachteile desselben zu involvieren.

An Gymnasien mit drei allgemein obligaten Landessprachen hingegen, also an jenen, wo entweder das Slavische oder das Rumänische Unterrichtssprache zu sein hat, lässt sich ein gedeihlicher Fortgang des Sprachstudiums nicht erwarten, wenn mit allen drei Landessprachen bereits in der 1. Klasse der Anfang gemacht werden soll. Da mit Sicherheit vorauszusetzen ist, dass die überwiegende Mehrzahl

der Schüler höchstens in zwei dieser Sprachen die nötigen Vorkenntnisse in das Gymnasium mitbringt, so ist der gleichzeitige Eintritt von zwei mehr oder minder fremden Landessprachen schon in der 1. Klasse didaktisch nicht zu billigen. Der Unterrichtsrat kann sich daher in dieser Beziehung mit dem vorliegenden Lehrplane der Ofner Konferenz, nach welchem es wenigstens den Anschein hat, als sollten wirklich an manchen Gymnasien schon von der 1. Klasse an drei Landessprachen zugleich gelehrt werden, nicht einverstanden erklären.

Es scheint durch didaktische Gründe entscheidender Natur geboten, dass die Schüler zuerst in den ihnen doch einigermaßen bekannten oder geläufigen Sprachen befestigt und dann erst zu Erlernung einer neuen Landessprache angeleitet werden. Daher wäre an Gymnasien mit slavischer Unterrichtssprache in der 1. Klasse nur das Slavische und das Magyarische oder das Deutsche zu lehren, und zwar das Magyarische oder das Deutsche je nachdem das eine oder das andere Idiom einer grösseren Anzahl von Schülern bekannt und geläufig ist. So z. B. wäre an den Gymnasien zu Neusohl, Trentschin, Skalitz, wo nur ein verhältnismässig geringer Bruchteil der Schüler der magyarischen Sprache mächtig ist, die deutsche Sprache hingegen einer ansehnlichen Zahl von Haus oder Schule her geläufig ist, in der 1. Klasse der Unterricht in den Landessprachen nur mit Slavisch und Deutsch begonnen werden. Am Gymnasium zu Neutra hingegen, wo die Zahl der magyarischen Schüler beträchtlich grösser ist, als jene der deutschen, wäre in der 1. Klasse mit Slavisch und Magyarisch der Anfang zu machen.

Die dritte allgemein obligate Landessprache hätte überall erst mit der 2. Klasse einzutreten. Dieser Vorgang dürfte keine besonderen Schwierigkeiten machen, da bei der Mischung der Nationalitäten an den betreffenden Gymnasien voranzusetzen ist, dass die Schüler, nachdem sie ein Jahr lang in zwei ihnen schon früher grossenteils bekannten und geläufigen Landessprachen eingeübt worden sind, in diesen Sprachen jene praktische Fertigkeit erlangt haben werden, die es gestattet, neben ihnen nunmehr in der 2. Klasse das Studium einer dritten, ihnen mehr fremden Sprache eintreten zu lassen. Ein Verschieben des Unterrichtes in dieser dritten Landessprache aber auf eine spätere Klasse oder gar ins Obergymnasium würde nicht nur den gesamten Organismus des Gymnasiallehrplanes empfindlich alterieren, sondern auch den gewünschten Erfolg, dass nämlich die Schüler sich eine hinreichende Fertigkeit im mündlichen und schriftlichen Gebrauche dieser Sprache erwerben, schwerlich erzielen.

Um aber für das Studium dieser dritten Landessprache gleich anfangs eine gute Grundlage zu gewinnen, wären dem-

selben in der 2. und 3. Klasse wenigstens 3 Lehrstunden wochentlich zu widmen, wohingegen die Lehrstunden für jede der zwei anderen Landessprachen auf je 2 wochentlich zu reduzieren wären, um nicht die absolute Zahl der wochentlichen Lehrstunden über ein Maximum von höchstens 25—26 Stunden wochentlich hinaus zu vermehren.

An jenen Gymnasien, an welchen eine dritte Landessprache bloss relativ obligater Lehrgegenstand zu sein hat, scheint es zweckmässig, diese Sprache in 3, oder nach Bedürfnis 4 abgeordneten Cursen von je 2 Stunden wochentlich zu lehren, und die Schüler in diese Curse nach Massgabe ihrer Vorkenntnisse ohne Rücksicht auf die Klasse, der sie angehören, zu verteilen.

Ferner erscheint es für einige dieser Gymnasien, an welchen die Zahl jener Schüler, die diese dritte Landessprache zur Muttersprache haben, verhältnismässig bedeutend ist, aus didaktischen Gründen zweckmässig, an ihnen mit dem Studium der zweiten allgemein-obligaten Landessprache erst in der zweiten Klasse zu beginnen. So wäre z. B. in Leutschau, wo die Anzahl der deutschen Schüler jener der slavischen im Durchschnitte gleichkommt, die Zahl der magyarischen Schüler hingegen verhältnismässig gering ist, mit dem Unterrichte im Magyarischen erst in der 2. Klasse zu beginnen. Hinwieder in Ungbhvár, wo neben der vorherrschenden Zahl der magyarischen Schüler eine bedeutende Zahl von ruthenischen sich geltend macht, die deutschen hingegen sehr in der Minderzahl sind, wäre der Unterricht in der deutschen Sprache auf die 2. Klasse zu verlegen.

In diesem Falle wären sämtliche für den Unterricht in den Landessprachen in der 1. Klasse angesetzten Stunden zu fester Einübung der Unterrichtssprache, in der 2. Klasse aber mindestens drei von den für denselben Unterricht angesetzten Lehrstunden für die zweite obligate Landessprache zu verwenden. In Städten, wie z. B. Pressburg, hingegen, wo die slavischen Schüler nur einen verhältnismässig geringen Bruchteil bilden, hat der gleichzeitige Beginn des Unterrichtes im Deutschen und Magyarischen schon in der 1. Klasse keinen Anstand.

Überhaupt aber lassen sich in Bezug auf den Eintritt der einzelnen Landessprachen in den Unterricht und auf die Zuweisung der ihnen zu widmenden wochentlichen Stundenzahl wohl allgemeine Bestimmungen aufstellen, innerhalb derselben aber ist der Lehrplan für diese Sprachen an jeder einzelnen Lehranstalt nach den speziellen sprachlichen Verhältnissen derselben besonders festzusetzen, wobei, natürlich unter Oberaufsicht der Regierungsorgane, den betreffenden Lehrkörpern der ihnen gebührende Einfluss einzuräumen ist.

Reforma učebného poriadku v Uhorsku pre politické zmeny, nastalé onedlho (Zichyho demisia, svolanie snemu 1865 a i.) uskutocnená už nebola.

87.

V Dolnej Orave koncom novembra 1865.

Slovenskí voličia volebného okresu dolnooravského predkladajú svojmu snemovému vyslancovi body, ktoré má hájiť a zastávať na sneme.

Odpis v pozostalosti Moysesovej, fasc. VIII., v S. N. M.

V okrese dolnooravskom (kubínskom) kandidoval pôvodne A. Nádaši, proti ktorému zemäni postavili Daria Szmrecsányiho. Pod nátlakom tejto stránky Nádaši odstúpil, ale slovenskú kandidatúru prevzal S. Novák, v dôsledku čoho Szmrecsányi bol prinútený vydať program, berúci ohľad i na požiadavky slovenské. Nasledujúce žiadosti sú pravdepodobne slovenské požiadavky pre Szmrecsányiho, keďže na slov. kandidáta Nováka nebolo treba klásť podobné požiadavky.

Žiadosti voličov

volebného okresu dolnooravského, ktoré chcjú, aby jich snemový vyslanec, na dietu dna 10-ho decembra r. b. držať sa majúcu, do svojho programu slávnostne prijal:

1. Som za jednotu ríše rakúskej, slobodnej to vlasti slobodných národov.

2. Som za celistvosť našej drahej vlasti uhorskej bez ukrivdenia osobnosti a prirodzených, Bohom daných práv národa slovenského. Som za slobodu, ústavnosť a rovné právo všetkých národov vlasti našej.

3. Som za spravodlivo ohraničené nadprávo reči maďarskej, t. j. ponevác jedna reč k vzájomnému usrozmeneu sa všetkým spoločná byť musí, som za to, aby vo vlasti našej uhorskej diplomatickou rečou na sneme bola reč maďarská, jako aj úradnou rečou v rokovaní m e d z i s e b o u u najvyšších krajinských vrchností, ako sú vys. kr. uh. kancellaria, námestná rada a sedmipanská a kráľovská tabula, čili kúria.

4. Som zároveň s vyslovenou už i kroz národ slovenský žiadostou za to, aby osobnosť národa slovenského a vlastenskosť reči slovenskej pozitívnym zákonom a inaugúrálными diplomami uznaná bola, t. j. aby slovenské stolice, náležite zaokrúhlené, tvorily jedno hornouhorské okolie. Rozdiel tedy bol by ten, že dosial volajú sa okolia čili dištrikty podľa m e n a r i e k D u n a j u a T i s y, a potom volalo by sa Slovenské okolie podľa národu, ktorý ho skutočne obýva. Celistvosť krajiny tým zhola nič netrpí.

5. Želam si, aby všetky najvyššie krajinské vrchnosti, ako sú vys. kr. uh. kancellaria, námestná rada a kúria, čili sedmipanska a kráľovská tabula, podelené byly na 5 odsekov, nie ako dosial podľa látok, t. j. jakosti predmetov prác úradných, ale

podľa piatich národností krajiny uhorskej; a náčelník každého takého odseku aby bol verným a horlivým synom patričného národa.

6. Aby všetky doterajšie snemové artikule, ktoré nesrovnávajú sa s rovnoprávnosťou národov uhorských, vyzdvihžené boly.

7. Aby pred zákonom rovné boly všetky stavy, národnosti a vierovyznania, a všetkým, pomerne k počtu duší, rovnakej podpory dostávalo sa z pokladnici krajinskej.

8. Aby danové bremená čo najmožnejšie umenšené, indirektné dane ale snesiteľnejšími učinené boly.

9. Aby soľ pre hornouhorské stolice, do ktorých patrí aj naša Oravská, ešte lacnejšia bola, na základe užitku a výsady, v ktorej až do r. 1850 stály.

10. Aby urbaniálny zákon určitejšie zostavený bol, a tak sa pravotám medzi paňstvom a bývalým urbaniálnym poddanstvom, ktoré s nesmírnymi kelčíkmi spojené sú a najme našu stolicu obťažujú, odpomohlo.

11. Aby samospráva stolíc, miest a obcí blahonosnými zákonami zabezpečená bola.

12. Aby o vzdelanosť všetkých národov uhorských zákonodarstvo naše jednako postaralo sa; aby sme tedy menovite my Slováci dostali nižšie i vyššie národné školy a hlavne právnickú akademiú a hospodársku školu, zo spoločných dôchodkov krajinských nadanú. Aby ďalej všetky zavody a ústavy ku dobrobytu obyvateľstva krajiny smerujúce, jako sú: železnice, dobré cesty, plavné rieky, pošty, sporiteľnice, vzájomné pomocnice, špitály atd., bedlivej podpory zo strany vláda požívaly a aby v ohľadu tomto pozornosť jej i na naše slovenské strany obrátená bola.

PRÍLOHY.

I.

Vo Viedni dňa 16. októbra 1862.

Rokovanie št. rady o prestolnom prosbopise slovenskom z r. 1861: 1. Vótum ref. št. r. dr. Quesara. 2. Zápisnica št. rady zo dňa 16. X. 1862. 3. Separátne vótum št. r. Ožegovića.

Odpis pôv. čistopisu v M. R., č. 240/1863, zhoreného r. 1927, v M. S. V záhlaví: K. K. Staatsrat. Z. 793/St. Pr. 20. Sept. 1862. Referent Staatsrat dr. Quesar im Einvernehmen mit Staatsrat Baron Geringer. Pr. 325 ex 1862 1 B. Mit ah. Erl. d. d. 17. Februar 1863. Výťah, Historikum otázky a súhrn predostretia uh. dv. kancelárie zo dňa 3. IX. 1862 (č. 42a) tu vynechávame. Miestami chybný (druhotný) odpis opravujeme a dopĺňujeme podľa súbežných spisov.

1.

Gutachten.

Die Bitten, welche von einer grossen Zahl Personen slowakischer Nationalität des geistlichen und weltlichen Standes in dem Seiner Majestät überreichten Gesuche gestellt werden, sind dahin gerichtet, sich von der magyarischen Centralisation, mittelst welcher die magyarische Nationalität die Suprematie über die übrigen Nationalitäten des Landes usurpirt, zu emancipiren und durch die Gründung eines besondern ungarisch-slowakischen Districtes die nationale Pflichterfüllung zu erlangen.

Es kann mit Grund angenommen werden, dass unter den nicht-magyarischen Nationalitäten Ungarns, namentlich unter Romanen und Ruthenen, abgesehen von den Serben, hinsichtlich welcher besondere Verhältnisse obwalten, eine durch politischen Druck erzeugte Solidarität der Wünsche besteht; die Gewährung, welche den Bitten der Slowaken zuteil würde, möchte, bei der Gleichheit der Gründe, auch die Gewährung ähnlicher Bitten der Romanen und Ruthenen notwendig machen; sie machen auch bereits auf publicistischem Felde eine durch den Usus, durch Privilegien und andere öffentliche Urkunden begründete, ihnen jedoch allmählich widerrechtlich entzogene, unabhängige, nationale, insbesondere vom Comitatus getrennte autonome Verwaltung für sich geltend. Es ergibt sich von selbst, dass die Gewährung solcher Bitten eine neue Einteil-

lung und Organisirung des Landes nach ethnographischen Linien zur unabweislichen Folge haben müsste, dergestalt, dass nach Massgabe der in compacten Massen wohnenden Nationalitäten Districte mit Selbstverwaltung in politischen Justiz- Schul- und Kirchenangelegenheiten zu bilden sein würden.

Ohne in die Beurteilung dieser Angelegenheit vom Standpunkte des ungarischen Staatsrechtes tiefer einzugehen, glaubt der Referent schon aus politischen Gründen die diesfälligen Bitten der Slowaken zur Gewährung nicht geeignet erklären zu müssen.

Wie die Bittsteller selbst bemerken, haben die slowakischen Vertrauensmänner im Jahre 1849 um die Bildung eines eigenen slowakischen Kronlandes petitionirt, ohne dass jedoch diese Bitte einen Erfolg hatte. Handelt es sich nun auch gegenwärtig nicht um die Bildung eines slowakischen Kronlandes, sondern nur um die Bildung eines slowakischen Districtes, so sind doch gegenwärtig die Zeitverhältnisse der letzteren noch minder günstig, als sie es im Jahre 1849 der Bildung eines slowakischen Kronlandes gewesen waren. Ohne das Argument bestreiten zu wollen, dass die Kraft der Opposition der Magyaren gegenüber dem ah. Throne und dem Gesamtstaate, sowie deren politischen Einfluss auf die übrigen nicht-magyarischen Nationalitäten durch eine Bildung abgesonderter Districte für letztere mit nationaler Verwaltung der politischen, Justiz-, Kirchen- und Schulangelegenheiten gebrochen werden könne, so würde doch eine Bildung von Districten dem Geiste und Wortlaute der gleichzeitig mit dem ah. Diplome vom 20. October 1860 erlassenen ah. Handschreiben widersprechen.

Diesen ah. Handschreiben zufolge ist die Wiederherstellung der früheren ungarischen Comitasverfassung als eine notwendige Folge der Wiederbelebung der verfassungsmässigen Einrichtungen des Königreiches Ungarn erklärt und angeordnet, dass die alten Comitatsbegrenzungen wieder in das Leben zu treten haben, und dass die definitive Coordinirung und Organisation der Comitats der Verhandlung mit dem nächsten ungarischen Landtage vorbehalten bleibt.

Zum Schutze der verschiedenen Nationalitäten haben aher Seine Majestät neben der Bestimmung, dass die ungarische Sprache als Geschäfts- und Verkehrssprache bei allen Verwaltungs- und Gerichtsbehörden des Königreiches Ungarn wiederhergestellt werde, Verfügungen getroffen und in dem an den ung. Landtag erlassenen ah. Rescripte vom 30. Juni 1861 die landtäglich versammelten Magnaten und Vertreter zur Verhandlung über einen entweder von der Regierung proponirenden oder aus der Initiative des Landtages hervorgehenden Gesetzentwurf aufgefordert, welcher den Rechtsumfang der in Ungarn lebenden Bewohner nichtungarischer Zunge rücksichtlich ihrer nationalen Entwicklung und Sprache und ihren gegenseitigen Beziehungen zu der öffentlichen Verwaltung bestimmt formulirt zu enthalten hat. Seine Majestät haben endlich mit dem ah. Handschreiben vom 27. Juli 1862 zur Verwirklichung des Grundsatzes der Gleichberechtigung aller in Ungarn wohnenden Nationalitäten die

ung. Hofkanzlei beauftragt, einen Gesetzentwurf vorzulegen, wodurch die Rechte der Bewohner nichtungarischer Zunge Ungarns hinsichtlich ihrer Sprache und nationalen Entwicklung bestimmt und deutlich festgesetzt werden, und mit der ah. Entschliessung desselben Tages in Ansehung der Geschäftssprache der Gemeinden die von der absoluten Majorität der Gemeindeeinwohner gesprochene Sprache als Gemeindegeschäftssprache zu erklären und wegen Feststellung derselben anlässlich von Klagen in gemischten Gemeinden Verfügungen zu treffen geruht.

Angesichts dieser ah. Bestimmungen, welche den Bestand der Comitatsverfassung zum Ausgangspuncte und zur Grundlage haben, und in Erwägung, dass mit der Bildung eines slowakischen Districts, welchem die Bildung ruthenischer und romanischer Districte folgen würde, die Comitatsverfassung in einem bedeutenden Teil des Königreiches Ungarn aufgehoben und die Grenzen der bisherigen Comitatsverfassung verrückt werden würden, was nicht nur im Widerspruche mit dem ah. Handschreiben vom 20. October 1860 stehen, sondern nur im Wege der Gesetzgebung durchzuführen sein würde; in Erwägung ferner, dass die Gründung eines serbischen Districtes für die Slowaken nicht massgebend und dass die Wiedereinverleibung der serbischen Woywodschaft und des Temescher Banates in das Königreich Ungarn zufolge des ah. Handschreibens vom 20. Oct. 1860 und vom 27. Decemb. 1860 nur vorbehaltlich der Bedingungen und Garantieanträge in Bezug auf die Aufrechthaltung ihrer seit altersher bestehenden Privilegien, Exemtionen, vorzüglich aber ihrer Nationalität und Sprache angeordnet worden ist, erachtet auch der Referent, ungeachtet er die Bitten der Slowaken als nur durch den Druck des magyarischen Elements hervorgerufen ansieht, eine Gewährung derselben nicht befürworten zu können.

Belangend die Beschwerde des Bischofs von Neusohl in Betreff des Gebrauches der Unterrichtssprache und der Regelung des Unterrichtswesens an den Gymnasien seines Sprengels, so scheint dieselbe nach dem von der könig. ung. Hofkanzlei Angeführten als bereits behoben angesehen werden zu können.

Der Referent glaubt daher in dieser Beziehung, sowie hinsichtlich dessen, was die ung. Hofkanzlei hinsichtlich der Bitten um die ah. Wiederbewilligung eines wohlfeileren Salzpreises und Verbesserung des Grundsteuerkatasters und um Errichtung von Eisenbahnen in den nördlichen Karpatengegenden anführt, nichts erinnern zu dürfen.

Der Referent erlaubt sich hiernach nur, den Resolutionsentwurf zur ah. Genehmigung zu befürworten. — ddo 13/10 862.

2.

Sitzung vom 16. October 1862.

Gegenwärtige: Staatsratspräsident Fhr. Lichtenfels; Staatsräte Fhr. v. Geringer, Corf., Fhr. v. Fliesser, Fhr. v. Ožević, Fhr. v. Halbhuber, Rit. v. Holzgethan, Dr. Quesar, Ref.

Der Correferent St. R. Frh. v. Geringer trat der Ansicht des Referenten im Wesen aus den vom letzteren angeführten Gründen bei, und erachtete nur, dass in der bezüglichen ah. Entschliessung dem ung. Hofkanzler auch anzudeuten wäre, dass mit Hinblick auf die hinsichtlich der Rumänen im Arader Comitate erflossene ah. Entschliessung vom 27. Juli 1862 und auch tatsächlich sowohl den Rumänen als den Serben in Ungarn zuteilgewordene Berücksichtigung, bei der Wahl der Beamten und in den bezüglichen Besetzungsvorschlägen die slowakische Nationalität zu berücksichtigen sei, weil die Art und Weise, in welcher die Gesetze und Verordnungen vollzogen werden, also die Wahl der Personen aus der betreffenden Nationalität, die in den Augen der letzteren vom grösseren Gewicht sei, als der Inhalt der zur Beschwichtigung nationaler Besorgnisse erlassenen Anordnungen, von entscheidender Wichtigkeit sei. Bisher hätten die Slowaken in dieser Beziehung wenig Beachtung gefunden und seien z. B. auch im Ratsgremium der ung. Statthalterei und Hofkanzlei gar nicht vertreten.

Das Einraten des St. R. Fhr. v. Ožegović ist in den sub. a. und b. zuliegenden Bemerkungen desselben niedergelegt.

St. R. Fhr. v. Fliesser vereinigte sich mit diesem Einraten und wünschte nur dem Zusatzantrage des St. R. Frh. v. Geringer die Erweiterung zu geben, dass dem ung. Hofkanzler ein Antrag abverlangt werde, in welcher Art in der Mitte der Slowaken ein tüchtiger Beamtenstand geschaffen werden könne. Die Slowaken seien durch die Ungunst der Verhältnisse zum grossen Teile intellektuell und materiell verkommen und es musste vor allem dahin gewirkt werden, diesen Volksstamm in diesen beiden Beziehungen zu heben.

Der Referent St. R. Dr. Quesar trat dem Zusatzantrag des St. R. Fhr. v. Geringer, so wie der vom St. R. Fhr. v. Ožegović angeregten Weglassung des Wortes „genehmigend“ bei, sprach sich aber gegen den Zusatzantrag des letztgenannten Stimmführers aus, weil im J. 1860 bei Wiederbelebung der verfassungsmässigen Einrichtungen Ungarns die Wiederherstellung der früheren ungarischen Comitatsverfassung zur Hauptgrundlage gemacht sei, die neuerliche Erwägung und Berücksichtigung der in der Petition der Slowaken vorgestellten Wünsche hiemit aber nicht im Einklange stehe.

Der Correferent St. R. Fhr. v. Geringer hingegen trat dem Einraten des St. R. Fhr. v. Ožegović unbedingt bei, weil die Berücksichtigung der Wünsche der Slowaken nicht im Widerspruch mit der Comitatsverfassung stehe und ihre auf das gehörige Mass zurückgeführten Ansprüche auch innerhalb derselben Beachtung finden können, wie da beispielsweise auch die 16 Zipserstädte und andere privilegirte Jurisdictionen auch innerhalb der Comitats eigene Körperschaften bilden.

Die Staatsräte Baron v. Holzgethan und Fhr. v. Halbhuber vereinigten sich mit den Anträgen der St. R. Fhrn. v. Geringer und v. Ožegović.

Der Beschluss entfiel demnach einhellig für die Befürwortung des vom ung. Hofkanzler vorgelegten Erledigungsentwurfes, aus welchem jedoch am Schlusse das Wort „genehmigend“ zu entfallen hätte.

Weiters für den Zusatzantrag des St. R. Fhr. v. Geringer.

Endlich spechen sich auch — mit Ausnahme des Referenten — alle Stimmführer für den Zusatzantrag des St. R. Fhr. v. Ožegović aus.

Gesehen: 20/10 1862 *Lichtenfels*. Geringer, Fliesser, Ožegović, Halbhuber, Holzgethan, Quesar. Hochmeister als Protokollführer.

3.

Bemerkungen des Staatsrates Baron Ožegović.

Die Ansichten der ungarischen Hofkanzlei, wornach die Veränderung der Grenzen der Comitate ohne Zustimmung des Landtages ungesetzlich wäre, kann nach der Meinung des Staatsrates Baron Ožegović bei der Erledigung einer für die Gesamtmonarchie höchst wichtigen, auf die Befriedigung der gerechten Wünsche der nicht-magyarischen Nationalitäten Ungarns abzielenden Frage nicht als massgebend betrachtet werden, da es sich hier nicht um Neubildung von Comitaten, sondern um eine durch die gegenwärtigen Zeitverhältnisse im Interesse des Gesamtstaates unerlässlich gebotene Massregel handelt, bei welcher die übrigen verfassungsmässigen Einrichtungen des Landes ganz unberührt bleiben können.

Die Behauptung der ungarischen Hofkanzlei, als wenn die Bildung der ungarischen Sprache nur dem selbsttätigen Eifer dieser Nation, und das Zurückbleiben der slowakischen den Stammgenossen selbst zuzuschreiben wäre, muss der Votant geradezu als unrichtig bezeichnen; denn bekannt ist es jederman, der das Gesetzbuch in die Hand nimmt, welche in das ganze öffentliche Leben tief eingreifende gesetzliche Bestimmungen seit dem Jahre 1791 mit einem unwiderstehlichen Drucke gegen die anderen Nationalitäten in Anwendung gebracht werden mussten, um die magyarische Sprache auf Kosten der anderen Nationalitäten vorwärtszubringen, und den Sinn für die letzteren zu ersticken.

In dieser Beziehung ist die Legislation mit der Landesverwaltung und den Municipalorganen, welche grösstenteils dem magyarischen Adel entnommen wurden, Hand in Hand gegangen, und es muss mit voller Wahrheit gesagt werden, dass nur ein künstlicher, durch alle Mittel der Gewalt begünstigter Weg zum Emporblühen der magyarischen und zum Niederhalten der nichtmagyarischen Sprachen in Ungarn geführt habe.

Die angebliche Verbitterung der nationalen Kämpfe durch die Gewährung von Institutionen, welche die Entwicklung der slowakischen Nationalität in Ungarn sicherzustellen geeignet sind, würde nach der Ansicht des Staatsrates Baron Ožegović nicht nur nicht eintreten, sondern sich vielmehr in einem natürlichen Läuterungswege zum allseitigen Heile beilegen lassen.

Vollends irrig findet aber dieser Votant die Argumentation der ungar. Hofkanzlei, wornach das von der slowakischen Deputation angestrebte Princip als ein den Bestand der Staaten gefährdendes bezeichnet wird, während sich dasselbe als der einzige glückliche Ausweg bietet, den durch die magyarischen Übergriffe in Ungarn heraufbeschworenen Nationalitätenkampf ein für alle Mal zu Ende zu führen. Von einer Erschütterung der Grundlagen eines geordneten Staatslebens, wie dies die ungar. Hofkanzlei meint, könnte hierbei nach der Meinung dieses Votanten füglich gar keine Rede sein.

Die Gefahren, welche nach der Auffassung der ungar. Hofkanzlei im Falle der angestrebten Anwendung des Nationalitätenprincipes dem österr. Kaiserstaate drohen sollten, würden nach der Überzeugung des Votanten weit mehr durch die Hintansetzung der von der ungar. Hofkanzlei bekämpften Wünsche der Nichtmagyaren herbeigeführt werden, weil eben auf diese Weise die missvergnügten Nationalitäten in Ungarn sich gegen die österr. Regierung kehren und den auf die Zweiteilung Österreichs mit allen Kunstmitteln unausgesetzt hinwirkenden magyarischen Sondertendenzen in die Arme getrieben werden würden, und hierin eben liegt nach der Ansicht des Staatsrates Baron Ožegović für den österr. Kaiserstaat eine viel grössere Gefahr, als in der Befriedigung der den Bestand des Reiches nicht im geringsten alterirenden, sondern wohl den magyarischen Widerstand am kräftigsten paralysirenden Wünsche der Nichtmagyaren.

Die der ungar. Hofkanzlei allerh. aufgetragene Ausarbeitung eines, die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Ungarn regelnden Gesetzentwurfes müsste nach der Ansicht des Staatsrates Baron Ožegović keineswegs eine vorläufige Beseitigung der slowakischen Petition nach sich ziehen; im Gegenteile glaubt dieser Votant, dass gerade bei der Beratung des obangedeuteten Gegenstandes die Berücksichtigung der in der Petition der Slowaken ausgedrückten Wünsche ganz am Platze und der ungar. Hofkanzlei allerh. aufzutragen wäre.

Was die Beschwerden des Neusohler Bischofs Moyses betrifft, so dürfte wohl denselben nach den Äusserungen der ungar. Hofkanzlei durch die inzwischen getroffenen Anordnungen möglicherweise Abhilfe gebracht worden sein. Doch kann dieser Votant nach Einsichtnahme von dem Berichte des Neusohler Bischofs ddo 10. Dezember 1860 an die ungarische Statthalterei nicht umhin, denselben gegen die von der ungar. Hofkanzlei erhobene Beschuldigung in Schutz zu nehmen, als wenn in diesem Berichte weniger zu Gunsten der slowakischen Sprache gefordert worden wäre, als von Seite der Landesbehörde diesfalls angeordnet wurde, weil in jenem Berichte positiv verlangt worden war, dass die magyarische Sprache erst in den Obergymnasien als Unterrichtssprache bei den Slowaken angewendet werde, während dies, soweit es dem Votanten bekannt ist, nach den früheren Vorschriften der Statthalterei durchaus nicht zulässig, sondern selbst in allen Untergymnasien die Anwendung der magyarischen Sprache als Unterrichtssprache mit blosser Zu-

hilfnahme der Erklärungen in anderen Sprachen verfügt war; in dieser Beziehung wird daher dem Bischof Moyses ein ungerechtfertigter Gesinnungswechsel durch die ungar. Hofkanzlei nach der Ansicht des Staatsrates Baron Ožegović ungerechterweise zur Last gelegt.

Übergehend nun auf die anderen, die materielle Wohlfahrt der slowakischen Bewohner bezweckenden Petitionspunkte, vorüber sich die ungar. Hofkanzlei die weiteren geeigneten Verhandlungen vorbehalten hat, glaubt der Staatsrat Baron Ožegović zu dem Resolutionsentwurfe nachstehenden Zusatz beantragen zu sollen.

„Doch hat Meine ungar. Hofkanzlei bei der Ausarbeitung des Mir in Gemässheit Meines Handschreibens vom 27. July l. J. in Bezug auf die Bestimmung der Rechte der Bewohner nichtungarischer Zunge in Ungarn vorzulegenden Gesetzentwurfes die, in der zurückfolgenden Petition diesfalls ausgesprochenen Wünsche der Slowaken neuerdings in Erwägung zu ziehen und zu berücksichtigen“, wodurch, da bei der vorzunehmenden Änderung der diesfälligen bisher bestandenen gesetzlichen Bestimmungen eine verfassungsmässige Mitwirkung des ungarischen Landtages vorbehalten bliebe, auch den von Standpunkte des ungarischen Verfassungsrechtes erhobenen Bedenken vollkommen Rechnung getragen werden würde.

In dem letzten Absatze des Resolutionsentwurfes wäre nach der Meinung des Staatsrates Baron Ožegović das Wort: „g e n e h m i g e n d“ w e g z u l a s s e n, weil die betreffenden Anordnungen der Hofkanzlei keinen abgesonderten Gegenstand einer allerrh. Erledigung gebildet haben, daher noch nicht als allerrh. genehmigt betrachtet werde können. Im Übrigen stimmt dieser Votant dem Zusatzantrage des Staatsrates Baron Geringer hinsichtlich der Berücksichtigung der slowakischen Nationalität bei der Besetzung der politischen Justizämter in den slowakischen Comitaten vollkommen bei.

Gesehen Ožegović 18/10 1862.

II.

Vo Viedni dňa 14. februára 1863.

Predostretie min. predsedu akn. Rainera o rokovani štátnej a min. rady o slov. prestolnom prosbopise z r. 1861.

Odpis pôv. čistopisu v M. R., č. 240/1863, zhoreného r. 1927, v M. S. V záhlaví: Ministerratspraesidium, Z. 240/M, P. dto 14., pr. 15. Febr. 1863. Miestami chybný odpis opravujeme.

A. u. Vortrag

betreffend die Gesuche a) einer slowakischen Deputation aus Oberungarn rücksichtlich mehrerer Beschwerden der slowakischen Bewohner und b) des Bischofs von Neusohl um Berücksichtigung der slowakischen Sprache als Unterrichtssprache in den Schulen seines Sprengels.

E. M.

Mit ah. Handschreiben vom 18. Dezbr. 1861 geruhten E. M. das Gesuch einer slowakischen Deputation aus Oberungarn um ag. Abhilfe verschiedener Beschwerden der slowakischen Bewohner Oberungarns, wie auch das Gesuch des Neusohler Diöcesanbischofes Stephan Moyses um Berücksichtigung der slowakischen Sprache als Unterrichtssprache in den Schulen des seiner geistl. Leitung anvertrauten Sprengels dem ungarischen Hofkanzler mit dem Auftrage zur Vortragserstattung mitzuteilen.

In dem ersteren von der ungarischen Hofkanzlei mit dem ./. beiliegenden au. Vortrage vom 3. Septbr. 1862 Z. 13166 gutächtlich reproducirten Gesuche^{a)} bitten 56 Individuen slowakischer Abkunft im Namen der slowakischen Bewohner Oberungarns, ohne jedoch irgendeine Vollmacht diesfalls beizubringen, unter Anführung der von den Slowaken im Laufe der Zeiten durch die ungarische Gesetzgebung und Verwaltung angeblich erfahrenen Vernachlässigungen und Unbilden, behufs Wahrung und Förderung ihres nationalen und materiellen Lebens:

1. dass die Slowaken als eine eigene Nation Ungarns anerkannt, und jene Gegenden, welche dieser Volksstamm in kompakten Massen, insbesondere in den Comitaten Pressburg, Neutra, Bars, Trencsin, Hont, Sohl, Thuróc, Árva, Neograd, Liptau, Gömör, Zips, Sáros, Abauj und Torna bewohnt, als ein eigener oberungarischer slowakischer Distrikt (horno uherské slovenske Okolie) anerkannt und constituirt werde;

2. dass dieser Distrikt nach Art der Distrikte der Jazyger und Kumanier, der Hayduken und der 16 Zipser Städte mit einer eigenen nationalen Vertretung und mit einer abgesonderten politischen und Justizverwaltung bedacht werde;

3. dass als Amtssprache in diesem Distrikte ausschliesslich die slowakische Volkssprache erklärt werde, mit Ausnahme jedoch jener Ortschaften anderer Nationalität, deren Gemeindeangelegenheiten unbehindert in der Sprache der Minorität zu behandeln wären;

4. dass über die Schulen dieses Distriktes die slowakische Nation, innerhalb der allgemeinen Schulverordnungen frei verfügen könne.

Ausserdem beschwerten sich die Gesuchsteller wegen Schmälung des in früherer Zeit üblichen, auch gesetzlich verbürgten wohlfeileren Salzgenusses, wegen des fehlerhaft aufgenommenen Grundsteuercatasters, endlich über den gänzlichen Mangel an Eisenbahnen in den oberungarischen Gegenden.

Die Bittsteller formuliren ihre Wünsche näher in einem dem Majestätsgesuche beiliegenden Entwurfe der diesfälligen Privilegiumsurkunde, worin sie auch um die ag. Verleihung eines Distriktswappens und Genehmigung von besonderen Schutzheiligen in den Personen der Slavenapostel Cyril und Methodius petitioniren.

a) *Po strane: ./. au. Vortrag d. ung. Hofkanzlei.*

Das Gesuch des Neusohler Bischofs Moyses enthält eine Beschwerde wegen ungerechtfertigter Einführung der ungarischen Sprache in den Elementarschulen, und der den höheren Verordnungen widersprechenden Regelung des Unterrichtswesens an den Gymnasien seines bischöflichen Sprengels.

Der von der Hofkanzlei zur Untersuchung dieser Beschwerden angewiesene Statthalter von Ungarn fand sich bestimmt, zur Beratung über diesen Gegenstand eine Commission aus dem Mittel der Statthaltereien unter dem Vorsitze E. M. geheimen Rates und Hofrates Stephan von Privitzer zusammenzusetzen. Diese Commission sprach sich nach eingehender Prüfung der obwaltenden Verhältnisse entschieden gegen die Willfährigkeit der auf Bildung eines abgesonderten slowakischen Distriktes gerichteten Bitte aus, weil einerseits Massnahmen, welche die Veränderung der Grenzen der Comitate, die Ausscheidung und Inkorporirung einzelner Gemeinden von einem Comitate in das andere bezwecken, im Sinne der wiederhergestellten ungarischen Gesetze nur durch ein landtäglich zu erlassendes Gesetz unter Mitwirkung der Landesvertretung erfolgen können, und ein Privilegium, wie es die Bittsteller anstreben, im Sinne des 11. Tit. des II. T. des Tripartitum als den Landesgesetzen entgegen ungiltig wäre, und weil andererseits auch vom Standpunkte einer umsichtigen und rationalen Politik der Bildung eines besonderen Verwaltungsgebietes aus den von slowakischer Bevölkerung bewohnten Comitaten Nordungarns auf ethnografischer Grundlage schwerwiegende und nicht leicht zu beseitigende Bedenken entgegenstehen.

Dieser Ansicht schloss sich sowohl der Statthalter als auch die Hofkanzlei, und zwar letztere mit dem Bemerkens an, dass eine derartige Begünstigung, welchem Volksstamme sie auch ohne die hiezu gesetzlich erforderliche Zustimmung des gesetzlich versammelten Landtages gewährt würde, nicht nur eine Befriedigung der Landesbewohner nichtungarischer Zunge nicht erzielen, vielmehr auch bei den übrigen Volksstämmen gleichartige, nicht leicht zu vermeidende Ansprüche erwecken, und hiedurch gerade die Lockerung jener geschichtlich geheiligten Bande herbeiführen müsste, auf deren Bestande die Kraft und Machtentfaltung des Gesamtreiches naturgemäss beruhe.

Nachdem daher E. M. bereits aus Anlass der Beschwerde der rumänischen Intelligenz des Arader Comitates mit (dem über meinen in $\frac{2}{2}$ beiliegenden au. Vortrag vom 23. Juli 1862 Z. 836/M. P. ergangenen) ah. Handschreiben vom 27. Juli 1862 diejenigen Bestimmungen ag. zu erlassen geruhen, welche bis zu der im legislativen Wege zu erfolgenden Regelung der nationalen Interessen und Bedürfnissen der Bewohner Ungarns nichtungarischer Zunge rücksichtlich der Geschäftssprache der Gemeinden und des unmittelbaren Verkehrs der Behörden mit den der ungarischen Sprache nicht kundigen Parteien in Hinkunft zu befolgen sein werden, und über deren genaue und unparteiische Einhaltung zu wachen, die Hofkanzlei nicht ermangeln werde; nachdem ferner E. M. zur Siche-

zung der Rechte aller Bewohner nichtungarischer Zunge des Königreiches Ungarn, somit auch der slowakischen Bevölkerung Nordungarns, hinsichtlich ihrer Sprache und nationalen Entwicklung der Hofkanzlei mit a. h. Handschreiben vom 27. Juli 1862 die Ausarbeitung eines in die, dem nächsten ungarischen Landtage zu stellenden königlichen Propositionen aufzunehmenden Gesetzentwurfes ag. aufzutragen geruhen, beantragt die Hofkanzlei: E. M. dürften die Bitte der erwähnten Deputation, soweit selbe sich auf die Bildung eines besonderen Verwaltungsgebietes für die slowakische Bevölkerung der nördlichen Comitate Ungarns bezieht, vorderhand für erledigt ansehen und die Anwendung der rücksichtlich der Geschäftssprache der rumänischen Gemeinden mit dem ah. Handschreiben von 27. Juli 1862 erlassenen Bestimmungen auf die von Bewohnern slowakischer Zunge bevölkerten Comitate Ungarns ag. zu genehmigen geruhen.

Belangend die Bitte des Neusohler Bischofes Moyses bemerkt die Hofkanzlei, dass infolge der von der ungarischen Statthalterei getroffenen Verfügungen, insbesondere durch jene vom 1. Juli 1862, wodurch an dem Gymnasium zu Neusohl die slowakische als Unterrichtssprache für den grösseren Teil der Lehrgegenstände inzwischen eingeführt wurde, die Notwendigkeit einer weiteren Verfügung in dieser Richtung ganz entfallen sei.

Was endlich die Beschwerden wegen des erhöhten Salzpreises, der Fehlerhaftigkeit des Grundsteuercatasters und des Mangels von Eisenbahnen in den nördlichen Karpatengegenden Ungarns betrifft, spricht die Hofkanzlei vor allem ihre Überzeugung aus, dass diese Bitten nur aus dem Grunde mit den, bezüglich der Nationalitätsansprüche erhobenen Beschwerden vereint vorgebracht wurden, um durch diese von jederman ohne Unterschied der Abstammung geteilten Wünsche die Unterschriften von Personen zu erlangen, die ohne Rücksicht auf die angestrebten materiellen Vorteile die Unterzeichnung des sonst ungerechtfertigten Gesuches verweigert haben dürften.

Indem die Hofkanzlei ihr Vorhaben kundgibt, bezüglich der zuletzt erwähnten 3 Wünsche dem ah. Auftrage gemäss mit dem Finanz- und Handelsministerium in Verhandlung zu treten, bittet dieselbe weiters: E. M. wollen den übrigen Inhalt ihres Vortrages, wie auch die rücksichtlich der slowakischen als der Unterrichtssprache getroffenen Verfügung genehmigend zur ah. Kenntnis zu nehmen geruhen.

Der hierüber vernommene Staatsrat pflichtete laut Anlage ^{3/3} den Anschauungen und Anträgen der Hofkanzlei im Wesentlichen bei², beantragte jedoch die Weglassung des Wortes „genehmigend“ aus dem Resolutionsentwurfe, weil die betreffenden Anordnungen der Hofkanzlei keinen abgesonderten Gegenstand einer ah. Entschliessung gebildet haben, weiters einen Zusatz zu der ah. Entschliessung in der Weise, dass die Hofkanzlei bei der Ausarbeitung des E. M. in Gemässheit des ah. Handschreibens vom 27. Juli l. J. in Bezug auf die Be-

²) *Po strane:* ^{3/3} Staatsratsgutachten Z. 793 ex. 1862.

stimmung der Rechte der Bewohner nichtungarischer Zunge in Ungarn vorzulegenden Gesetzentwurfes die in dem vorliegenden Gesuche der slowakischen Deputation ausgesprochenen Wünsche der Slowaken neuerdings in Erwägung zu ziehen habe, weil die Berücksichtigung der Wünsche der Slowaken nicht im Widerspruche mit der Comitatsverfassung stehe, und ihre auf das gehörige Mass zurückgeführten Ansprüche auch innerhalb derselben Beachtung finden können, wie beispielsweise auch die 16 Zipserstädte und andere privilegierte Jurisdiktionen auch innerhalb der Comitats eigene Körperschaften bilden.

Endlich erachtete der Staatstrat, dass mit Hinblick auf die hinsichtlich der Rumänen im Arader Comitats erflossene ah. Entschliessung vom 27. Juli 1862 und auf die auch tatsächlich sowohl den Rumänen als den Serben in Ungarn zuteil gewordene Berücksichtigung in der ah. Entschliessung der Hofkanzlei auch anzudeuten wäre, dass bei der Besetzung der politischen und Justizämter in den slowakischen Comitats, so wie der Dienstposten bei den Centralstellen Ungarns beziehungsweise in den bezüglichen Besetzungsvorschlägen die slowakische Nationalität gehörig zu berücksichtigen sei, weil die Art und Weise, in welcher die Gesetze und Verordnungen vollzogen werden, also die Wahl der Personen aus der betreffenden Nationalität in den Augen der letzteren von grösserem Gewichte sei, als der Inhalt der zur Beschwichtigung nationaler Besorgnisse erflossenen Anordnungen, und weil die Slowaken in dieser Beziehung bisher wenig Beachtung gefunden haben, und z. B. auch in Ratsgremium der ungarischen Statthalterei und Hofkanzlei gar nicht vertreten seien.

Bei der Beratung dieses Gegenstandes im Ministerrate erklärten sich laut des Protokolles vom 29. Jänner l. J., welches ich E. M. nachträglich zu unterbreiten nicht ermangeln werde, sämtliche Stimmführer mit Einschluss des ungarischen Hofkanzlers mit den Anträgen des Staatsrates einverstanden, wobei Graf Forgách noch bemerkte, dass in der zum Vollzuge der Anordnungen des ah. Handschreibens vom 27. Juli 1862 zusammengesetzten Commission, an welche das vorliegende Gesuch der slowakischen Deputation werde geleitet werden, der slowakische Statthaltereirat Francisci Beisitzer sei.

Da auch ich den Anträgen des Staatsrates beipflichte, erlaube ich mir einen mit derselben übereinstimmenden Resolutionsentwurf E. M. ehrfurchtsvoll zu empfehlen.

Wien, am 14-ten Februar 1863.

EH Rainer.

Rothmayer.
Hueber.

DOPLNKY A OPRAVY.

Na str. 59 k pozn. 70^a dodaj: Tiež Moysesove listy Kuzmánymu z dňov 30. IV. a 3. XII. 1862 (SP, XVII, 52–53 a 55–56).

Na str. 62 k pozn. 76 dodaj: a Moysesov list Kuzmánymu zo dňa 25. VI. 1862 (SP, XVII, 54–55).

Na str. 67, v pozn. 101^a, v 2. r. m. M. R. čítaj R.

Na str. 85 k pozn. 131: Porovn. aj listy Moysesove Kuzmánymu zo dňa 20. VIII. a 10. X. 1864 (SP, XVII, 57–58 a 181–2).

Na str. 92 k pozn. 145: Tiež Moysesove listy Kuzmánymu z konca r. 1864 a zo dňa 29. III. 1865 (SP, XVII, 179–80 a 182–84).

Na str. 98 k pozn. 157 dodaj odkaz na Moysesove listy Kuzmánymu z dňov 29. III., 1. X. a 10. X. 1865 (SP, XVII, 182–4, 187–90).

Na str. 136, D., č. 10, v 3. r. shora 4. slovo „slovenský“ vynechať.

Na str. 177 v 10. r. zdola m. wurden čítaj: werden.

Na str. 265, D., č. 39 v 2. r. m. V Luxemburgu čítaj: V Laxenburgu.

Na str. 268 v D., č. 40, v 1. „ „ m. U. K. čítaj K.

Na str. 284 za D., č. 42a) treba dodať prílohu I. (str. 503 n. tu).

Na str. 285 k pozn. i) treba dodať: *Pri rokovaní o bode II. Mažuraníc nebol prítomný.*

Na str. 286 m. D., č. 42b) treba dať prílohu II. (str. 509 n. tu).

Meno Mácsay treba na prisl. miestach (index) opraviť všade na Mácsai.

MENÁ A VECI.

Číslice v zátvorkách udávajú poznámku, ale len vtedy, ak príslušná vec alebo osoba neprichodí i nad čiarou v texte.

- Ābonyi, Štefan, r. m. r.:** 69, 70, 72, 73, 88, 113, 207, 288- 293, 295, 296, 297-8, 299, 301, 302, 308 (b), 413.
Ābovská stolica: 22, 64, 141, 146, 156, 159, 276, 436, 510.
Absolutizmus 1849-1860: 4, 20, 30, 83; (1861-:) 5, 13, 33.
Ādvokáti (rečové práva): 79, 80, 317-18, 320, 450.
Ākadémia, pr. v Banskej Bystrici: 77 (115).
Ālbert, uh. kráľ: 337, 338.
Ālmásyho sprisahanie: 77.
Ālbrecht, akn.: 77 (116).
Ālžbeta, uh. kráľovna: 340.
Āndreászky, Alexander, št. r.: 87, 401, 402, 406, 477, 478, 479.
Āndrej II.: 333, 335, 340, 388.
Āndrej III.: 340.
Āndrovich, Alexander: 92, 93 (146), 143, 431 (1), 451, 452-53.
Ānna, uh. kráľovna (Ferd. I.): 340.
Āpponyi, Juraj, gr.: 99 (158).
Ārad (gymn.): 6, 60, 97, 129, 212, 497.
Āradská stolica: 56, 59, 64, 78, 167, 274, 310, 311-313, 313-14, 321, 325-6, 328, 360, 368, 374, 377 (1), 383, 398, 401, 402, 409, 436, 506, 511, 513.
Ārméni: 338, 349, 388.
Ārpád: 27, 132.
Āugusz, Ānton: 99.
Āustroslavizmus: 17.
Ābóthy (Bobóthy), Āvol, slúžny v Nitre: 66 (98).
Āčinský, Āndrej: 363.
Āčská stolica: 157, 330, 387.
Āch, Alexander: 44, 204, 205-206.
Āchát, Āaniel Āiloslav: 143.
Āachova éra: 45, 185, 187 (*), 188, 190, 201 (2), 269, 279, 349, 391, 406.
Āachov absolutizmus: 34, 138.
Āaintner, Āán, r. m. r.: 50, 113, 208, 210, 228.
Āaja (gymn.): 128.
Āakar: 340, 388.
Āakó, Āán, veľkoprépošt varadínsky, (základina, založená varadínskym biskupom gr. Āmr. Āsákym): 109.
Āalabine, Āiktor, r. vyslanec vo Viedni: 37.
Āalajthy, Āmrich: 366, 451, 467.
Āanátsky nem.-rum. dištrikt: 337, 388.
Āanská Bystrica: 22, 23, 24, 25, 26, 146, 155, 169, 173; (gymnázium): 6, 9, 10, 13, 39-40, 53, 57, 60, 61, 62, 64, 97, 107, 129, 134, 158, 162-164, 170-71, 210, 211, 212, 219-227, 236, 244, 251, 255, 258-61, 263-64, 281-82, 287, 496, 499; (rk. dekanát): 254, 258; (ev. gymn.): 259; (pr. akad. slov.): 77 (115).
Āanská Štiavnica (gymnázium): 6, 7, 60, 97, 129, 167, 210, 211, 212, 496, 497.
Āánska tabula: 344.
Āanské mestá (dolnoslov.): 335, 388.
Āanskobystrická diecéza: 275; (národnostne): 28, 106, 134; (biskup): 147.
Āaranianska stolica: 64.
Āardejov (gymn.): 97, 495, 496.
Āarthos, Āán: 368, 460.
Āasilovič, Āán, gr. k. mukač. biskup: 363.
Āátovce: 22, 146.
Āatthyany, Āozef, arcib. ostrih.: 109.
Āeke, Āoloman: 274, 368, 412.
Āékéška stolica: 157.
Āeléneš (gymnázium): 6, 7, 60, 115, 128, 129, 167, 212, 496.
Āelo IV.: 336, 389.
Āenátky: 18.
Āenedek, Āudevít: 81, 377.
Āerzeviczy, Ālbert: 5 (4).
Āeseda, slovanská vo Viedni: 37.

- Bessaraba, Michal: 340.
 Bessaraba, Vlajko: 341.
 Bezák, Ambro, prof. trenč. gymn.: 238.
 Biharská stolica: 65, 254, 328, 330, 336, 347, 387.
 Blaho, František: 18, 142.
 Bocskay, Štefan: 336.
 Boczko, Štefan: 454.
 Boda, Ján: 366.
 Bodrog (bulh. kolónia): 337, 388.
 Bogdan (marm. rum. vojvoda): 341.
 Bohus, Ján, hl. ž. Arad.: 78.
 Bokes, Fr., dr.: 303 (1).
 Boršodská: 436.
 Borza (terra): 335, 340; (nem. ryt. reholá) 340.
 Brankovič, Jur: 336.
 Bratislava: 495; (gymnázium): 6, 7, 60, 97, 129, 167, 210, 211, 212, 495, 497; (ev. teolog. škola): 63; (vylúčenie teologov): 64; (ev. superint.): 147; (pr. akadémia): 157.
 Brezno: 5 (6), 15, 66, 179; (gymn.): 188; (Matica): 242—43, 251, 257.
 Brežská stolica: 329, 330, 331, 334, 340, 363, 387, 388, 436.
 Budapesti Hirlap (časopis): 81, 377.
 Budin: 133; (gymnázium): 6, 59, 60, 97, 129, 167, 212, 495; (supremus castellanus): 334.
 Bulhari (uh.): 97 (153), 337, 349, 388; (sedmohr.): 338.
 Burger, Fridrich Móric, barón, min. námorníctva: 285.
 bylochi regales: 333.
- Cebecauer, Anton, prof. banskobystr. gymn.: 220, 221, 222, 223, 223, 224, 259.
 Cigáni: 97 (153), 349, 389.
 Clam-Martinič, Jindrich Jaroslav, gr.: 19, 37.
 Comites parochiani (comitatus): 333, 388.
 Comites curiae parochiani: 333.
 Coronini-Cronberg, Ján, gr.: 176.
 Csernius, Andrej, r. m. r.: 81.
 Cyril a Metod: 22, 146, 276, 287.
 Czápaj, Imrich, prof. trenč. gymn.: 238.
 Czoernig, Karol, b.: 494.
 Čanádska stolica: 157.
 Černý, Karol, prof. banskob. gymn.: 220, 221, 222, 223, 259.
 Černý, Emil: 37.
 Červen, Tomáš: 18, 142.
 Česko-slovenský pomer: 17, 329.
 Česi: 329; (česká politika 1861): 35.
 Čeština (vyuč. reč na gymn.): 217.
 Čipka, Ján: 79.
- „Čizka“, u (hostinec vo Viedni): 19.
 Černojevič, Arzén: 336.
 Čulen, Konšt.: 61, 62 (76).
 Čulen, Martin: 61, 258.
 Čulen, Štefan: 144.
- Dane: 57, 502.
 Danielik, Ján, biskup: 50, 113, 228, 267.
 Dávid: 180.
 Daxner, Št. M.: 3, 4, 77 (116), 142.
 Deák, Fr.: 89 (139), 94, 99.
 Debrecin (gymn.): 128.
 Degenfeld-Schonburg, August: 285.
 Dejiny (predmet uč. na str. šk.): 125, 127, 211, 222, 223, 226, 227, 238, 483.
 Dékány, Rafael, dr., prof. banskob. gymn.: 220, 221, 222, 223, 224, 226.
 Demetzky, Ludevít, r. m. r.: 113.
 Derer, Vavro: 144.
 Detronizácia 1849: 20, 137.
 Diana, kúpele vo Viedni: 37.
 Dištrikt slov.: Okolie, slov.
 Dištrikty v Uhorsku: Národn. muni. cípia.
 Dištriktuálne tabule: 88, 157.
 Dištrikty (výsadné): 334—35, 341.
 Dobrjanskij, Adolf: 72, 73, 77 (117), 81, 82, 83, 84, 85, 86, 136, 267, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 304, 321—357, 360, 361, 363, 364, 366, 367, 370, 372, 376, 383—92, 393, 395, 412.
 Dobšinský, Pavol: 19 (42).
 Dolnooravský (kubínsky) vol. okres (1865): 98, 501—502.
 Donauzeitung: 19.
 Dragoš (marm. rum. vojvoda): 341.
 Drugeth (rodina): 109.
 Dualizmus (r.-uh.): 35, 94.
 Dunaj: 48, 501.
- Eliáš (comes): 339.
 Elisabethstadt: 338, 388.
 Eötvös, Jozef, b.: 98; (nár. zákon): 77 (118), 99 (157).
 Esterházy, Móric: 94, 285, 481.
 Esterházy (rodina): 109.
- Februárový patent: 30, 34, 35, 75, 76, 385.
 Federalizmus (nár.): 35, 77.
 Fejér, Jur: 337.
 Fejérváry, Gejza: 34.
 Felvidéki (pseudonym v Sürgönyl): 39, 164.
 Félegyháza: 495.
 Ferdinand I.: 340.
 Ferdinand II.: 336.
 Ferdinand III.: 336.
 Filó, Frant.: 143.

- Filozofia (uč. predmet na str. šk.): 126, 127, 222, 226, 227, 483.
- Fliesser, Ludovít: 401, 405, 406, 478, 479, 506, 507.
- Fogaraš: 340.
- Forgách, Anton, gr., uh. dv. kanc.: 36, 56, 58, 77, 80, 84, 85, 159, 161, 164, 165, 169, 265, 266, 275, 284, 285, 318, 378, 506, 513.
- Francici, Ján (Rimavský): 3 (2), 5 (4), 10 (12a), 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 (42), 37, 38, 39, 68 (103), 77 (115, 117), 81, 98, 99 (157), 136, 142, 251, 286, 314, 321, 357, 367, 384, 513.
- František Jozef (panovník atp.): 3, 9, 13, 15, 18, 19, 136, 159, 161, 265, 266, 275, 287, 288, 410.
- František, Lotrinský: 345—46.
- Friedrich, Juraj, (r. kr. r.): 50, 228.
- Galamboš, Ludovít, prof. banskob. gymn.: 220, 221, 222, 223, 225, 226.
- Galbavý, Andrej: 143.
- Galbavý, Ján: 144.
- Gálffy, Juraj, r. m. r.: 113.
- Gejza II.: 335, 388.
- Gemerská stolica: 22, 92, 141, 146, 156, 159, 276, 329, 436, 510.
- Gergov: 339, 341, 389.
- Geringer, Karol, b.: 401, 406, 477, 478, 479, 506, 507.
- Germanizácia: 88, 419; (josefinská): 45, 133, 207; (bachovská): 187 (*), 188, 190.
- Goliát: 180.
- Gömöry, Viktor, dv. r.: 275.
- Gotčár, Ján: 37, 136, 142, 321.
- Gotschee: 246.
- Gréckokatolícka cirkev: 356, 357.
- Gréčtina (predmet na str. šk.): 117, 124, 127, 166, 210, 211, 215, 216, 222, 223, 227, 483.
- Grossschmidt, František, prof. levoč. gymn.: 217.
- Guberniálna rada sedmohradská: 33.
- Gymnaziá (kat.): 109, 114; (uč. rozvrh): 122—131, 166—69, 208—216, 243, 248, 249, 251—52, 258, 260—261, 482—501; (učebnice): 62, 129, 130, 238, 489; (maď. a miešané): 6—7, 28, 95, 128, 129; (slovenské): 68, 95; (nár. štatistika): 8, 10, 96—97, 110—11, 493, 494—95; (triedny systém): 123; (odborný systém): 123; (riaditeľ): 166, 208, 215; (profesori): 53, 127, 210, 211, 224, 225, 226, 236, 244, 252, 258, 259—61; (prázdny): 130; (skúšky): 130; (školné): 131; (výkazy): 131. Viď aj jednoťl. gymn. mestá.
- Gyöngyös (gymn.): 128.
- Haimerl, Fr., Xaver: 98.
- Hajdúsky dištrikt: 141, 144, 159, 276, 304, 336, 342, 349, 388.
- Hájniky: 177, 179, 191, 193.
- Halbhuber, Anton, b., št. r.: 506, 507.
- Halič: 406.
- Hánrich, František: 18.
- Havas, Andrej, komisár Zvolenskej: 65, 177, 178, 179, 192, 239, 240, 243, 251, 256, 257—58, 264—65, 427—28.
- Havas, Jozef, r. m. r.: 113, 116.
- Hegedüs, Ludovít: 274.
- Hugel: 46.
- Hein, František, dr.: 285.
- Hergoter, J.: 144.
- Hirnök (časopis): 6, 108.
- Hist.-politické individuality: 14, 15, 33, 34, 35, 38.
- Hlaváč, Ján: 77 (116).
- Hochmeister, Adolf: 478, 507.
- Hodermarsky, Ján Jozef, gr. k. biskup mukačevský: 363.
- Hódoly, Ladislav, profesor banskob. gymn.: 258, 259.
- Hodža, Andrej: 143.
- Hodža, Jozef: 62.
- Hodža, M. M.: 63, 77.
- Hofbauer, Lud., stol. kom. Arad.: 77, 81, 383.
- Hoffmann, Mikuláš: 318, 366, 451, 459, 467.
- Holzgethan, L., b., št. r.: 506, 507.
- Honi Kirche: 242.
- Hontianska stolica: 22, 141, 146, 156, 159, 276, 329, 330, 387, 510.
- Horná Baňa (Felsőbánya): 389.
- Horváth, Rudolf: 467.
- Hostinský, Peter, Záboj: 4 (2), 10 (14), 39, 46, 49, 68 (105).
- Hronec (Garamsek): 177, 179, 194, 239.
- Hronský okres voleb. (1861): 45, 183, 206—207.
- Hronský Sv. Kríž: 428.
- Hudec, Max.: 142.
- Hueber, Alfred, odb. r. v št. r.: 513.
- Hueber Žigm., dv. r.: 50, 94, 208, 228, 267, 296, 299, 302, 315, 318, 360, 432, 454.
- Hungaria: 3, 202.
- Hunyady, Ján: 339.
- Hurban, Jozef Miloslav: 18, 19 (42), 99 (160), 137 (h), 142.
- Hurban-Vajanský Svetozár: 62 (80).
- Hýroš, Štefan: 143.

- Chalupka Samo:** 39. Vid' aj: S. Ch. Cherven v. Červen.
Chorváti: 33, 35, 97 (153).
Chorvátsko-Slavónsko: 328, 339, 344, 364, 389.
Chrapendorf: 340.
Chrástek, Michal: 10, 12, 13, 14, 143.
Chust: 357.
- Idők tanuja (časopis):** 437.
Integrata, uh.: 56, 73, 184, 203, 270, 273, 276, 301, 366, 387, 501.
ius gladii: 334.
- Jakab, Štefan, r. m. r.:** 81, 113, 296, 300, 302, 315, 318.
Jakob, Rudolf, major: 176, 178.
Jáger (gymn.): 128.
Jászberény (gymn.): 128.
Jazygovia a Kumáni (dištrikt): 141, 144, 159, 276, 286, 304, 337, 341, 342, 388, 389, 510.
Jeiteles, prof. levoč. gymn.: 217.
Ježo, Juraj: 143.
Jozef II.: 27, 133, 207, 338, 346.
Juračka, Ignác: 144.
Jurkovich, Emil: 61.
- Kamenica (Steinamanger, Szombat-hely, gymn.):** 128.
Kancelária, ilýrska: 336.
Kancelária, uh. dv.: 5, 25, 35, 36, 37, 56, 59, 65, 68 (103), 69, 76, 78, 84, 86, 97, 155, 161, 165, 168, 171, 238, 273, 275, 287, 299, 307, 308, 313, 314, 368, 369, 377, 378, 379, 382, 386, 390, 397, 404, 405, 433, 482, 487, 501, 505, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513.
Kaposvár (gymn.): 128.
Kapy (rodina): 109.
Karako: 340.
Kardoš, Adam: 143.
Kárliczky, Gustáv: 451, 459.
Karol VI.: 336, 338.
Karol Robert: 335.
Károlyi, Ladislav, dv. r.: 113, 116, 131, 266, 274, 275, 308.
Kataster, pozemkový: 21, 52, 54, 142, 160, 161, 162, 233, 276, 283—84, 287, 505, 510 512.
Kecskemét: 347, 390, 495; (gymn.) 128.
Kerc (opátstvo): 340.
Keresztes, asesor stol. súdu v Nitre: 66 (98).
Keszthely (gymn.): 128
Kežmarok: 341.
Kikindský dištrikt: 337, 388, 390, 395.
Kisely (základina): 109.
- Klamarik, Ján, prof. banskob. gymn.:** 220, 221, 222, 223, 226.
Klapka, Juraj: 260.
Klasické reči (predmet na str. šk.): 208, 225, 226; v. aj gréčtina, latina.
Klérus (kat.): 11, 107, 189—90, 193—94, 254, 263.
Klobuczky, Anton: 470.
Klopstock: 95.
Koblišek, Pavol: 142.
Kolkovichová, Antónia, (vyd. Androvichová): 431 (1).
Kollonich, Ladislav, biskup veľkvarad. a arcib. koločský: 109.
Kollonich, Zigmund, biskup vacovský a arcib. viedenský: 109.
Koloča (gymn.): 128.
Komárno: 495; (gymn.): 128; (pevnosť): 242, 250, 256, 257.
Konfesijná rovnoprávnosť: 83, 502; (samospáva): 83, 84.
Kónyi, Emanuel: 89 (139).
Konzervatívci, maď.: 34.
Konzistória, cirkevné, (úr. reč): 446.
Kordoš, Gustáv: 37.
Korizmic, Anton, biskup, r. dv. kanc.: 275.
Korizmic, Ladislav, r. m. r.: 113, 267, 296, 300, 302.
Korvín, Ján: 337, 340.
Kossuth, Ludevít: 260.
Kostrá, Juraj: 143.
Košice: 22, 92, 146, 435; (gymn.): 97, 128, 436, 497; (biskup): 147; (voj. dištrikt): 434—38.
Kozáček, Jozef: 62 (80).
Kövár (dištrikt): 319, 324, 329, 358 (5), 368, 372, 385, 441.
Kraňsko: 246.
Krasnianska stolica: 329, 385.
Krasopis (predmet na školách): 483.
Krašovská stol.: 78 (120), 319, 324, 328, 330, 368, 372, 387.
Kréméry, August, ev. f. v Hronci: 79 (122), 176, 177, 179, 194—198, 239, 242, 250, 256—57.
Kremnica (škola hl. a ľudová): 63; (reálka): 12, 62, 107.
Kreslenie (predmet na školách): 483.
Križevská stolica: 340.
Krupina (gymn.): 188; (právo): 344.
Kukmánd, Pavol: 143.
Kumáni: 141, 144, 276, 286, 298, 304, 342, 349.
Kurz, prof. levočského gymn.: 217.
Kúria, uh. kr.: 157, 501.
Kuzmány, Karol: 18, 37, 92, 142, 430, 431.
Kysek (gymn.): 60, 97, 128, 167, 212, 495.

- Ladislav IV.:** 336, 337, 339.
Ladislav Pohrobok: 338.
Lasser, Jozef: 285.
Latina (úr. reč): 27, 133, 186, 322;
 (vyuč. predmet v školách): 61, 109,
 119, 124, 127, 166, 210, 211, 212,
 215, 216, 221, 222, 225, 226, 227,
 238, 270, 483; (vyuč. reč): 109, 117,
 236.
Laurentius (severínsky rum. bán): 340.
Leles: 337, 340.
Leopold I.: 336, 388.
Leopoldínsky diplom (srbský): 35.
Levice (gymn.): 60, 128, 167, 210, 211,
 212.
Levoča: 341; (gymnázium): 6, 7, 9,
 10 (12), 60, 62, 67, 97, 129, 167,
 210, 211, 212, 216—219, 496, 497,
 500; (ev. lýceum): 62; (reč. spol.
 slov.): 62.
Lichard, Daniel: 143.
Lichtenfels, Tadeáš, b.: 87, 93, 285,
 286, 401, 406—408, 410 (a), 478,
 479—480, 481, 505, 507.
Lippay, Juraj, arcib. ostr.: 109.
**Lipthay, Andrej, vol. biskup ansarský,
 r. m. r.:** 113.
Liptovská stolica: 5 (3, 4), 13, 22, 65,
 91, 98, 141, 146, 159, 276, 329,
 330, 387, 426, 430, 510; (prenasl.
 pat. ev.): 242, 250, 251.
Liptovské vojvodstvo: 337.
Liptovský Sv. Mikuláš: 5 (5), 22,
 137, 146.
Liritoj (rum. vojvoda): 340.
Lubietová: 179.
Lubrich, August, prof. banskob. gymn.:
 220, 221, 222, 223, 225, 226.
Lučenecký okres (národnostne): 64.
Ludevít II.: 337.
Ludovica: 26, 156, 230.
Lugoš (gymnázium): 7, 60, 129, 167,
 212, 495.
Lukáč, Frank: 431 (1).
Lutter, Ferd., dr.: 125.
Mácsai, Lukáš: 41, 43, 45, 180—91,
 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205,
 206.
Mácsai, L., st.: 45 (64), 206, 207.
Maďarčina (šírenie): 50—51, 279, 509
 —510; (úradná): 27, 50, 68, 70, 71,
 79 (122), 88, 103, 106, 108, 111,
 113, 116, 117, 123, 133, 135, 160,
 177, 178, 179, 185—86, 192, 193,
 229, 239, 242, 253, 256, 263, 270,
 274, 290—93, 294—95, 297, 301,
 309, 314, 315—16, 322, 324, 325,
 327, 332, 349, 350, 362, 377, 386,
 391, 392, 395, 397, 404, 408, 414,
 415, 423, 439, 442, 457—58, 501,
 507; (predmet na str. šk.): 6—10,
 11, 12, 28, 52, 53, 57, 60, 61, 95,
 106—107, 116, 119, 124—25, 127,
 158, 163, 164, 170—71, 209, 213,
 221, 225, 227, 235, 238, 482—83,
 484, 485, 486, 498, 500; (vyuč. reč):
 61, 71, 97, 104, 106, 109—110, 111,
 112, 113—16, 117—18, 128, 129,
 163, 166—67, 170—71, 172—73, 209
 —210, 211, 212, 213, 217, 218, 220
 —227, 237, 244, 288, 292, 297, 484,
 485, 487, 488, 491; (predmet v šk.
 ľudovom): 28, 57, 122, 134, 158,
 174, 234—35, 277.
Maďari: 38, 71, 82, 97 (153), 132,
 133, 253, 289, 304; (pokreštanenie):
 27; (obrodienie): 133, 207; (a Ne-
 maďari): 68, 132—33, 140, 266—
 268, 342, 344; (a Viedeň): 345, 364;
 (a Slováci): 37, 41—42, 44, 133,
 178, 181—82, 239; (a Slovakia): 68
 (106).
Maďarizácia: 27, 45, 55, 137, 164, 271,
 332; (1860): 4, 5, 6—7, 19, 28, 134,
 135, 138, 158, 177, 178, 192, 195
 —196, 234—35, 246, 256, 269, 271,
 326, 329—31, 385, 436.
Maďaróni: odrodilci.
Maď. uč. spoločnosť (akadémia): 51,
 229—30, 361.
Maďarská supremacia: 50—51, 56, 138,
 139, 186, 362, 369, 391, 420—21.
Maď. kult. ustanovizne: 50—51, 279.
Maď. nár. divadlo: 230, 323, 361,
 (fond): 26, 156.
Maď. národné múzeum: 51, 323, 361;
 (fond): 26, 156.
Maďarsko-nemecké spojenectvo (1848):
 17 (37).
Magyarország (časopis): 16.
Magyarország helynévtára (1863): 494.
Majláth, Jur, gr.: 94, 105.
Makovica: 339, 389.
Mally, Ján (Dusarov): 13 (19), 14,
 15, 38, 93 (146), 459.
Mandič, Teodor, r. m. r.: 50, 72, 73,
 74, 81, 228, 267, 296, 301, 302,
 303, 315, 318, 321, 358, 367, 384.
Marczibányi (rodina): 109.
Mária (uh. kráľovna): 344.
Mária Terézia: 335, 337, 338, 346, 363.
Marmarošská Sihot: 495; (gymnázium):
 7, 60, 129, 167.
Marmarošská stolica: 329, 330, 331,
 357, 387, 418, 436.
Marx, Vilhelm: 434, 437.
Matematika (uč. predmet na str. šk.):
 125, 127, 166, 209, 210, 211, 215,
 216, 221, 222, 238, 483.

- Materinská reč: 184, 244; (predmet na str. šk.): 94–95; (vyuč. reč): 96, 170, 225.
- Matica slov.: 15, 68, 75, 76 (114), 91, 242–43, 248, 251, 255, 257–58, 261, 262–63.
- Matričné výťahy: 192 (b), 195.
- Matriky: 289.
- Matyasovszky, Ladislav, nitriansky biskup: 109.
- Matyáš, Korvín: 49, 336, 337, 338.
- Maximilián, cisár: 340.
- Mazuranič, Ivan: 285.
- Mecséry, Karol, b., polic. minister: 285.
- Medzimirie: 381, 395.
- Mehlfæerber (Melfelber): 431.
- Memorandum (martinské): 3, 4, 16, 19, 21, 31, 32, 43, 45–46, 47, 50, 76 (112), 98 (157), 99, 140, 190, 202; (protesty): 43, 140, 174, 182; (mem. shrom.): 42, 75, 140, 182, 201–202; (viedenské): 17, 18, 19, 20–28, 31, 32, 33, 36, 37, 40, 49–59, 72, 75, 76 (112), 78, 93, 98 (157), 99, 136–157, 159–60, 161–162, 164–65, 175–76, 181, 202, 220, 227–37, 249, 268–73, 275–288, 307–308, 395, 503–513.
- Mennsdorf, Pouilly, Alexander, podmaršal, býv. predseda výboru pre nár. ot. vo Vojvodine: 413.
- Menšiny, národnostné: 21, 27, 43, 71, 141, 157, 360, 404–405, 510.
- Mestá (výsadné): 338, 342, 369, 441, 442, 475.
- Mészáros, Karol: 363.
- Miestodržiteľská rada uh.: 5, 6, 7, 8, 11, 12, 25, 26, 31, 35, 49, 58, 59, 65, 67, 68 (103), 69, 76, 77 (118), 78, 79, 83, 86, 94, 95, 135, 155, 156, 157, 165, 169, 171, 208, 219, 227, 254, 263, 266, 267, 268, 277, 282, 293, 294, 308, 310, 311, 314, 331, 348, 365, 369, 373, 377, 378, 379, 380, 382, 383, 390, 397, 399, 403, 410, 482, 486, 487, 501, 511, 513; (štud. výbor): 5, 108, 112, 114, 115, 118, 483; (nár. výbor): 58, 70, 72, 74, 75, 88, 267, 286, 296–307, 309, 513.
- Migazzy, Ján: 431.
- Mihajlovič, Mikuláš: 85, 370, 372, 376, 384, 393.
- Mihályi, Gabriel, r. m. r.: 63, 72, 73, 81, 113, 267, 296, 298, 299, 302, 304, 315, 318, 321, 358–60.
- Mikulášske žiadosti (1848): 29, 31, 137.
- Ministerstvo maď. (1848): 38, 39.
- Ministerstvo ríšske: 42, 87, 180, 203, 275, 285–86, 518.
- Mírxe (Mirchia), rum. vojvoda: 341.
- Miša (Mischa), Pavol: 143.
- Miškovec (gymn.): 128.
- Modra (hl. škola): 63.
- Možiš: 40.
- Moravania: 329.
- Morhammer, Ján, plukovník, pobočník vel. gen.: 176.
- Mošovská stolica: 328, 334, 388.
- Moyses, Štefan, banskobystrický biskup: 8 (9), 9 (11), 10 (12, 12a), 11–12, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 27, 28, 37, 39, 43, 44, 45, 49, 52, 53, 57, 59, 60, 61 (75), 62 (76), 64 (91), 65 (95), 68 (104), 76 (114), 91, 99 (157), 106–107, 132–36, 142, 144, 157–58, 159, 162–64, 169–174, 177, 180, 184 (*), 189, 190, 191, 198–207, 227, 241–48, 252, 255–262, 268, 275, 277, 281, 282, 285, 286, 287, 427, 428, 505, 508, 509, 511, 512.
- Mudroň, Andrej Michal, dr.: 144.
- Mudroň, Pavol: 142.
- Mukačevo: 339, 363, 389; (gr. k. konzistórium): 109; (biskupstvo): 340.
- Municipiá: 70; (rok reč): 5, 79, 81, 93, 290, 373, 408, 409–10, 419, 439, 448–49. V. nár. municíp.
- Náboženstvo (predmet v šk.): 124, 127, 129, 170, 211, 212, 222, 227, 238, 244, 483, 497 (e).
- Nádasdy, Frant. gr.: 94, 285, 481.
- Nádaši, A.: 501.
- Nagy, Iván: 36 (49), 58 (68), 99 (160), 159.
- Nagykároly (gymn.): 128.
- Národnost a sloboda: 41.
- Národnost politická (uh.): 46, 231, 289, 294, 296.
- Národnostná agitácia: 331, 424, 425.
- Národnostná otázka v Uhorsku: 3, 20–21, 27, 30, 45, 54, 56–57, 65, 68, 73, 74, 75, 82–84, 132–33, 137, 181–82, 191, 200–202, 240, 245, 247, 249, 250, 253, 264, 266–68, 269, 280, 294, 299, 304, 318–19, 320, 321–57, 348, 349, 361, 366, 367, 370, 374–76, 384–85, 391, 401, 404, 407, 409, 415, 419–24, 434–37, 507–08, 512.
- Národnostná rovnoprávnosť (všeob.): 47, 76; (slov. chápanie): 3, 15, 19, 20, 27, 30, 38, 39, 46, 47, 48, 65, 76, 82–84, 133, 145, 195, 199–201, 245, 246–47, 266, 451 (*), 501–502; (vied. nemecké): 3, 4, 9,

- 15, 21, 45, 54, 56—57, 68, 69, 88, 104, 135, 138, 139, 212, 247, 269, 325, 382, 386, 397, 398; (maď.): 6, 7, 8, 20—21, 27, 30, 52, 53, 56, 68—69, 70, 71, 117, 119, 123, 180 (*), 187, 266, 267, 270, 289, 291, 295, 297, 300, 301, 303, 305, 306, 394; (nemaďarské): 72, 73, 77, 99, 304, 322, 332, 349, 362, 387, 395, 434.
- Národnostná samospráva: 48, 83, 322, 350, 361. Vid' aj nár. municipiá.
- Národnostné ctenie: 3; (kolektivistické): 3, 30; (atomistické): 3, 30.
- Národnostné municipiá (dištrikty): 30, 72, 73, 82—84, 86, 88, 297, 304, 332, 349—50, 351—57, 362, 363, 364, 365—366, 375, 376, 388—89, 391, 392, 393—94, 395—96, 404, 419—24, 503—505, 510; (privilegiá): 298, 304, 503.
- Národnostný princíp: 279, 511.
- Národnostný vývin: 46—47.
- Národnostný zákon: 58, 69, 86, 171, 174, 254, 265, 266, 267—68, 278, 280—81, 288, 293, 308, 323, 325, 360, 364—65, 382, 398, 400, 408, 410, 411, 477; (elaborát m. r.): 70—72, 73—74, 99, 288—307, 371, 413, 504, 505, 508, 509 512.
- Nedolyi, Ján, riad, trenč. gymn.: 238.
- Nemaďari v úradoch: 70, 71, 74, 272, 291, 292, 295, 306, 370, 387, 403, 508.
- Nemaďarské národy: 27, 30, 266—68; (spolupráca): 13, 503; (a Maďari): 137; (požiadavky): 299; (patriotizmus): 342—43.
- Nemaď. reči (v úradoch): 64, 70, 71, 74, 75 (109), 77, 79, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 135, 160—61, 168—69, 186 (*), 241, 255, 273—74, 306, 309, 310—313, 369, 371—72, 373, 379—80, 382, 419, 423, 505, 511; (v súdnictve): 79, 80, 196—98, 317—318, 371, 382, 398, 406; (v úradoch a súdoch): 86, 87, 103, 193, 195, 280, 289, 291, 292, 295, 297, 300, 314, 316—18, 319—20, 322, 323—332, 350, 358—60, 361, 362, 368, 378, 384—85, 392—93, 400, 402, 409—10, 414—15, 416, 417—18, 434, 435, 438—46, 446—50, 451 (*), (zápisnice samosprávnych sborov): 5, 44, 168—169, 316, 319, 324, 326—327, 368—369, 372, 379, 385.
- Porovn. aj rečová úprava, rečová vyhláška, rezolúcia 2. XII. 1864; (v školstve): 188, 190; (strednom): 52, 53, 60, 70, 94—98, 104, 105, 112, 115, 117, 118, 119, 126, 129, 130, 167, 208, 209—10, 213—214, 215, 236, 483, 485—86, 487, 490; (vyuč. reč): 129, 160, 161, 167, 209, 212, 213, 282, 292, 297, 485, 487, 490, 497; (ľudovom): 63; (na univerzite): 72, 74, 103, 290, 292, 307; (v úradoch a v školách): 4, 5, 20, 30, 36, 55—57, 83, 99 (159), 160, 162, 165, 272, 415.
- Nemci (uh.): 71, 73, 83, 84, 97 (153), 132, 253, 289, 304, 322, 329—30, 332, 349, 362, 386, 387, 392, 395; (dolnorak.): 328.
- Nemčák (Nemtsák), Ján: 453, 468, 469, 471.
- Nemčina (v úradoch a v súdoch): 187 (*), 320, 443; (v školách: predmet): 6, 7, 12, 28, 60, 61, 95, 107, 111—12, 115, 118, 126, 129, 130, 163, 167, 208, 210, 214, 215, 217, 218, 221, 222, 226, 227, 238, 483, 484, 485, 486, 498, 499, 500; (vyučovacia reč): 97, 129, 212, 217, 218—19, 220, 222, 227, 236, 237, 485, 486, 491, 495.
- Nemecká literatúra (v školách): 95.
- Nemecko-české dedičné krajiny: 488—489.
- Ney, František: 125.
- Nitra (gymn.): 7, 62, 63, 97, 129, 146, 167, 210, 211, 212, 496, 499; (biskup): 147, 454, 467, 468, 470 (b, c), 472.
- Nitrianska stolica: 22, 62, 65, 66, 141, 146, 156, 159, 276, 329, 330, 387, 510.
- Nížny Kubín: 22, 146.
- Novák, S.: 501.
- Nové Mesto nad Váhom: 22, 146.
- Nové Mesto pod Šiatrom (gymn.): 128.
- Nové Zámky (gymn.): 495.
- Novohradská stol.: 22, 64, 141, 146, 156, 159, 276, 329, 330, 387, 510.
- Nový Sad: 78 (119), 328, 362, 386, 494; (gymn.): 97, 496.
- Nozdroviczky, Július: 92, 437, 438, 469, 470 (2), 471.
- Obce: 48; (štátna podpora): 72; (úr. reč): 59, 74, 255, 265, 272—73, 273—274, 289, 306, 308—310, 310—313, 316, 319, 324, 327, 359, 378—79, 380, 383, 386, 409, 418, 440, 442, 444, 445, 450, 458, 475—476, 511; (výsadné): 338, 342; (samospráva): 70, 71, 502; (notári): 331, 387.
- Odnárodňovanie: 246.
- Odrodilci: 189.

- Okolicsányi, Žigmund: 432, 451.
 Okolie, hornouhorské: 39. V. aj Slov. okolie.
 Októbrový diplom: 4, 8, 20, 22, 27, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 45, 46, 52, 55, 64, 65, 69, 75, 76, 77, 78, 79, 85, 86, 88, 90, 91, 92, 133, 139, 140, 145, 160, 162, 193, 196, 197, 235, 239, 241, 249, 253, 259, 262, 263, 271, 274, 277, 295, 300, 308—310, 310—313, 319, 323, 358, 360, 361, 366, 368, 369, 370, 371—72, 373, 377—78, 379, 381, 385, 397, 399, 401, 407, 408, 409, 410, 414—415, 416, 417, 418, 419, 422, 423, 425, 429, 432, 434, 436, 439, 445, 454, 457, 462, 464, 465, 466, 474, 481, 486, 504, 505.
 Ollendorf (metóda rečová): 125.
 Omlás: 340.
 Ondrisík, Ján: 92, 93, 451, 452, 453, 454, 467, 468, 470 (b, 2), 471.
 Oravská stolica: 5 (3), 13, 22, 65, 91, 141, 145, 159, 257, 276, 330, 387, 426—27, 510.
 Organisationsentwurf (Thun, školský): 94, 496.
 Országh, Ján: 18, 143.
 Országh, Jozef: 143.
 Ost und West (časopis): 180 (*).
 Ostrihom (gymn.): 128.
 Ožegović, Metel, barón: 37, 86, 93, 377—401, 401, 406, 472—77, 478, 505, 506, 507, 509.
 Palárik, Ján: 16, 63, 207 (6).
 Palatín: 340, 344, 389.
 Pálffy, Móric, gróf, poľný podmaršal, uh. miestodržiteľ: 5, 36, 49, 50, 53, 54, 55, 58, 59, 61 (75), 62 (76), 64 (91), 66 (95), 69, 72, 73, 75, 77, 78, 79, 81, 84, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 99 (158), 164, 169, 175, 176, 178, 191, 192 (a), 194, 195 (a, b), 196 (c), 227, 230 (d), 248, 252, 253, 254, 255, 262, 265, 268, 296, 299, 302, 305, 307, 318, 360—68, 399, 412, 413, 426, 427, 429, 432, 433—34, 437, 444, 446, 447 (e), 451, 453 (g), 454, 456 (e), 458, 549, 460, 467, 472, 480.
 Palló, Alexander: 267, 296, 299, 302, 315, 318.
 Pannonia: 202.
 Panslavizmus: 55.
 Panslavistická strana slovenská: 427, 429.
 Pápa (gymn.): 128.
 Pápay, Štefan: 159, 275, 494 (b, c), 496 (d).
 Patentalisti (prívrženci patentu 1859): 431.
 Pätkostoly (gymn.): 128, 495.
 Pauliny-Tóth, Viliam: 18, 142.
 Pazmaneum: 459.
 Pázmány, Peter, arcib. ostrih.: 109.
 Péchy, František, dv. r. a 2. zástupca miestodržiteľa: 267, 296, 301, 302, 412, 467.
 Personál: 344.
 Pesther Bote (časopis): 451 (*).
 Pešti Hirnök: 66.
 Pešť (gymn. svetské): 7, 60, 97, 129, 167, 212, 250, 495; (piaristické): 128; (šk. porada ev. profesorov 1860): 33 (88); (prenasl. ev.): 242; (univerzita): 72, 103, 306.
 Pešťbudín: 495.
 Pešťbudínske Vedomosti: 9, 10, 13, 15, 16, 19, 35 (48), 37, 39 (53—55), 40, 41, 42, 43, 45, 49 (65, 66), 60 (72, 73), 61 (74, 75), 62 (77—79, 81—83), 64 (89—90, 92—93), 66 (96—100), 67 (101), 68 (102, 104—106), 69 (107), 75 (110—11), 76 (112—13), 77 (115, 118), 98 (157), 207 (6), 459.
 Peštianska stolica: 157, 334, 388.
 Philimon, Mikuláš: 78.
 Pilišská stolica: 334, 388.
 Pivko, Ambro: 143.
 Plener, Ignác: 285, 482.
 Plinius: 39.
 Plošic, Július: 14, 65, 143.
 Podhradský, Jozef, ev. f. v Pešti: 250.
 Podolin (gymn.): 188.
 Podolsky, Eduard: 430—31.
 Pohronský, Milko v. Černý Emil.
 Pongrácz, Alex.: 143.
 Pongrácz, Fr., gr.: 426, 427.
 Pópa, Juraj: 85, 370, 372, 374—76, 384, 393.
 Popovič, Z.: 303 (1).
 Povážan (pseud. v PBV): 62 (81).
 Pragm. sankcia: 38, 39, 346.
 Právo hist. uh.: 38, 46, 48, 70.
 Právo, hlasovacie, všeobecné 1907: 34.
 Právo, podmaniteľské, mad.: 46, 47.
 Právo prirodzené: 46.
 Pravoslávna cirkev: 357; (úr. reč): 328, 362.
 Pray, Jur: 340.
 Pražák, Albert: 99 (160).
 Pražské biskupstvo (zakl. list.): 39.
 Predlitavsko: 34.
 Preparandie učiteľské: 10.
 Presse, (vied. časopis): 426.
 Prešov: 22, 146, 436; (gymn.): 6, 60, 97, 129, 167, 210, 211, 212, 496, 497; (ev. superintendent): 147.

- Prešporská stolica: 22, 65, 91, 141, 146, 156, 159, 276, 328, 329, 495, 510.
- Priateľ ľudu (časopis): 41, 45, 207.
- Priateľ školy a literatúry (časopis): 16.
- Primorie: 340.
- Prievidza: 344.
- Príbovce: 257.
- Prirodopis (uč. predmet na str. šk.): 126, 127, 238, 483.
- Prirodospyt (uč. predmet na str. šk.): 126, 127, 166, 209, 211, 216, 222, 226, 227, 238, 483.
- Privilégiá národnostné: 72, 73, 82, 83, 388—90.
- Privilégiá Slov. okolia: 35, 43, 144—157, 232—33, 276, 510.
- Privitzer, Štefan: 49, 50, 175, 208, 227, 241, 237, 265, 268, 275, 276, 287, 296, 298, 300, 302, 321, 368, 511.
- Protestantský patent 1859: 18, 242, 250—51, 257, 425.
- Provizórne spr. zriadenie uh. 1849: 86, 385, 398.
- Ptolomaeus: 39.
- Púchovský okres (voľby 1865): 93 (146).
- Quesar, Eduard Július, b.: 87, 401, 405, 406, 478, 479, 506, 507.
- Ráb (gymn.): 128.
- Rabin, hl. (Slov. okolia): 147.
- Rácz, Karánsebesi, Aladár: 116, 131.
- Radvaň: 254.
- Radikáli, mad.: 34.
- Radlinský, Andrej: 16, 99 (160).
- Rainer, arcikn., min. pr.: 18, 36, 159, 160—61, 162, 275, 285, 286, 288, 513.
- Rajačič, Jozef: 323.
- Rákóczy, Jur: 340.
- Rakúsko (a národy): 328, 386.
- Rakúsko-Uhorsko: 29, 39, 84.
- Ränsonnet-Villez, Karol: 285.
- Reč, jednacia: 56, 273; (úradná): 42, 56, 70, 273.
- Reči (vyučovanie na školách): 117, 129, 209, 213, 225, 483, 497—500.
- Rečová otázka: 184—87, 270, 271, 273, 313—14, 396, 399, 401, 404, 409, 419, 476—77, 487; (v školstve): 5, 6—10, 95—96, 113—116, 128—29, 166—67, 224, 270, 482—500; (v úradoch): 27, 65, 77, 184—185, 196—198, 200—201, 270, 399—400; (v súdoch): 85, 86.
- Rečová úprava (úradu): 77, 79, 81—82, 85, 86, 89, 91, 315—21, 322, 328, 358—60, 370—71, 386, 399, 400, 401, 402, 403, 405—407, 411, 441—44, 457, 461, 463—64, 466, 475, 476; (súdy): 86, 88.
- Rečová vyhláška: 88, 89, 371—72, 373, 377, 383, 397, 400, 401, 403, 405, 406, 407—408, 409, 410—12, 412, 413, 424—25, 438—41, 444—46, 454—458, 460—67, 472—77.
- Rečové krúžky slov. na ev. ústavoch: 62, 63.
- Redlich, Jozef: 99 (159).
- Rehák, Vincent: 63.
- Rechberg, Ján Bernard, gr.: 266, 285.
- Rekrutačka: 192 (b), 195.
- Remanentiálne pozemky: 323, 361.
- Reményi, Štefan: 451, 459.
- Renegáti: odrodilci.
- Revický, Jozef: 69 (107), 410.
- Revolúcia (franc.): 47; (mad. 1848—1849): 20, 34, 54, 137, 206, 322, 366, 421; (slovenská 1848—49): 29, 137—38, 145, 192, 243, 269.
- Revúca: 22, 146; (gymn.): 68.
- Rezolúcia 2. XII. 64.: 90, 91—92, 93, 94, 87, 89, 426—32, 434—37, 444—446, 446—450, 460, 472, 477, 480, 481.
- Ribáry, Jozef, r. m. r.: 176.
- Riedl v. Riedenau, Frant.: 478, 479.
- Rieger, Lad., dr.: 37.
- Rímskokatolícka cirkev: 356.
- Ríšska rada: 34, 77, 285—86, 322; (rozšírená): 20, 138.
- Rjeka: 340, 388.
- Roháček, Ján: 143.
- Rohonczy, Ignác, dv. r.: 266, 275, 284.
- Rohrmüller, Ján: 412.
- Rok 1848: 20, 39, 41, 45, 47, 137—38.
- Románi: 47.
- Romantika národnostná: 46.
- Rothmayer, Eduard: 401, 406, 518.
- Rožňava (gymn.): 128.
- Rudolf, cisár: 336.
- Rumanismus: 270.
- Rumunčina (v úradoch): 13, 65, 66, 85, 90, 273—74, 311—12, 313—14, 330, 368, 379, 385, 397, 497; (v školách, predmet): 6, 7, 60, 97, 486; (vyuč. reč): 129, 167, 212, 485, 496, 498.
- Rumuni: 13, 27, 33, 34, 38, 54, 56, 58, 68, 71, 72, 73, 77, 83, 97 (153), 141, 159, 253, 287, 289, 304, 312, 314, 322, 329, 332, 341, 349, 357, 369—70, 387, 392, 395, 422, 505, 507; (sedmohr.): 75, 329, 362; (bukovinskí): 329.

- Rumunské ponosy: 59, 66, 78, 80, 81, 321, 360, 366, 368, 374, 377, 383, 398, 401, 402, 409, 436, 511, 513.
- Rumunskí vojvodcovia: 340—41.
- Rusínčina (v úradoch): 330, 387; (v školách, predmet): 7, 60, 97, 497; (vyuč. reč): 129, 167, 212.
- Rusini (Podkarpatorusi, Malorusi): 27, 31 (46), 71, 73, 83, 97 (153), 159, 289, 304, 322, 329, 330, 331, 332, 340, 341, 349, 357, 362, 363—64, 386, 387, 392, 395, 422, 436, 503, 505; (biskupi): 363; (haličskí): 329; (bukovinskí): 329.
- Ruské (rusínske) vojvodstvo: 339—40, 363—64, 389.
- Rýchlopis (uč. predmet): 483.
- Sabolčská stolica: 157, 336.
- Sasi (sedmohr.): 144, 335, 342; (spisovskí): 141, 144, 335, 342, 351; (b. miest): 335.
- Satmár (gymn.): 7, 60, 97, 129, 167, 212, 258, 329, 330, 497.
- Satmárska stolica: 357, 387.
- Scitovszky, Ján: 459.
- S. Ch. (šifra v PBV) v. Chalupka, S. Schaefer, Pavol: 360, 366, 432, 451, 459, 467.
- Schmerling, Anton: 18, 34, 77, 94, 98, 157, 285, 482.
- Schmerlingovo provizórium: 34, 55, 68, 98, 272, 374, 422.
- Schönborn, rodina, gr.: 340.
- Schwarzenberg, Felix, kn.: 39.
- Schwind, August, b.: 478, 479.
- Scotus Viator, v. Seton-Watson: 132.
- Sčítanie ľudu (1851, 1857): 495.
- Sedmpipanská tabuľa: 342.
- Sedmohradsko: 33, 339, 340, 388, 389, 396 (16), 402 (3), 425 (6); (rečová otázka): 381—82, 404; (nár. zákon 1863): 86; (snem): 33.
- Segedin (gymn.): 128.
- Sellyős: 337, 388.
- Senica: 22, 146.
- Seprős (obec): 78.
- Seton-Watson: 132.
- Severinsky banát: 340.
- Sikuli: 349.
- Siládšomló (gymn.): 97, 495, 497.
- Simonits, Jozef, prof. banskob. gymn.: 220, 221, 222, 223, 225, 226.
- Skalica (slov.): 60, 93.
- Skalica (slov.): 60, 93; (gymnázium): 6, 7, 10, 97, 129, 167, 210, 211, 212, 495, 496, 499.
- Skvór, Glycer, prof. trenč. gymn.: 238.
- Slávia: 189.
- Slavizmus: 17, 270.
- Slavónia, dolná: 337.
- Sloboda osobná a sdruzovacia: 71.
- Slota, Juraj: 143.
- Slováci: 71, 73, 83, 97 (153), 253, 289, 304, 322, 329, 332, 349, 362, 386, 387, 392, 395, 501, 506, 507; (počet): 28; (autochtoni v Uh.): 136, 145, 245; (kultúrne): 422; (nár. osobnosť): 49, 140, 181, 202, 276, 286, 501, 510; (obrodzenie): 133; (nár. povedomie): 29, 55, 56, 280; (národná samospráva): 15, 19 (41), 21, 31, 32; (v úradoch): 51, 54, 58, 68, 230—31, 285, 288 (t), 513; (politika): 3, 14, 15—16, 17, 20, 28—31, 33, 34, 35, 39, 49, 75—76, 98—99, 133, 178, 431—432, 501—502; (požiadavky): 133, 135, 193, 195, 247, 501—502; (polit. skupiny): 426, 429, 430, 453; (voľby 1865): 98, 501—502; (a Maďari): 3, 4, 14, 16, 17 (37), 20, 27, 30, 47, 75, 136—37, 183, 201—202, 245—46; (a Viedeň): 4, 12—13, 18, 19, 20, 30, 33, 35, 37, 54, 68, 75, 137, 145, 177, 247, 269, 501; (vied. deputácia 1861): 13—20, 37, 40, 42, 44, 56, 68, 76, 159, 161, 174, 177—78, 180, 203, 249, 285; (vied. deputácia 1842): 20, 137, 140; (dôverníci): 140, (olomúcka dep. 1849): 20, 138, 140.
- Slovani (uh.): 38, 48, 133; (autochtonnosť): 48.
- Slovanská vzájomnosť: 29.
- Slovanské reči v školách: 486, 498.
- Slovenčina (úradná reč): 56, 160; (v úradoch a súdoch): 4, 13, 21, 25, 26, 43, 55, 65, 66, 67, 141, 153, 154, 160, 176, 193, 196, 239, 263, 276, 278, 286, 287, 288, 307, 330, 387, 510; (v školách; predmet): 6, 7, 11, 12, 28, 55, 57, 60, 61, 62—63, 66, 67, 107, 163, 176, 220—21, 238, 259, 260, 270, 285, 308, 483, 497, 498, 499; (vyuč. reč): 53, 97, 129, 167, 170—71, 172—73, 212, 217, 218, 220—227, 236, 237, 238, 244, 281—282, 286, 287, 308, 485, 491, 496, 508, 512; (v kultúre): 43; (zanedbanosť): 270, 279.
- Slovenská korunná zem (1849): 20, 30, 138, 504.
- Slovenská Ľupča: 64.
- Slovenská Matica: 251, 257, 426, 428. Vid' aj Brezno, T. Sv. Martin.
- Slovenské noviny: 143.
- Slovenské okolie: 4 (2), 21, 22, 31, 32, 33, 34, 35, 42, 43, 48, 51—52, 57, 58, 76, 83, 136, 140, 144—157, 159.

- 175—76, 181, 183, 231, 276, 278, 285, 286, 287, 501, 503—5, 510; (zastupiteľstvo): 22—24, 146—152; (výbor): 24—25, 147, 151; (dištr. rada): 25, 26, 153—54, 156, 157; (súdy): 26, 155—56, 157; (okresy; stolice): 25, 146, 153—54.
- Slovenský dobrovoľnícky sbor 1848/49: 137.
- Slovenský národný učiteľ (časopis): 143.
- Slovenský národný stály výbor: 13, 17.
- Slovenský prestolný prosbopis 1842: 20, 137.
- Slovensko, samostatné: 39.
- Snem uhorský: 70, 71, 277—78, 291, 293, 333, 345; (1861): 3, 20, 21, 28, 133, 135, 138, 139, 145, 253, 323, 347, 348, 365, 394, 420, 506; (nár. výbor 1861): 3, 54, 366, 420, 481; (nár. politika snemu 1861): 420; (1865—67): 99, 500.
- Snem ústavodarný, rišsky, 1848/49: 30.
- Sol', (lacnejšia pre Slovensko): 21, 36, 52, 54, 57, 142, 160, 161, 162, 233, 276, 283, 287, 307, 502, 505, 510, 512.
- Spev (uč. predmet): 483.
- Spišská stolica: 22, 141, 146, 156, 159, 276, 329, 330, 341, 387, 436, 510.
- Spišská žiadosť: 66, 67.
- Spišské mestá (XVI.): 141, 144, 159, 276, 286, 304, 341, 388, 506, 513.
- Spišskí kopijníci (kozáci): 336, 341, 388.
- Spišský biskup: 147.
- Srbi (uhorskí): 33, 35, 54, 71, 72, 73, 77, 83, 97 (153), 140, 159, 289, 301, 303, 304, 322, 328, 332, 336, 341, 349, 350, 362, 386, 387, 388, 392, 395, 503, 505, 506; (karlovické žiadosti): 83, 350; (vojvodina): 33, 54, 270, 328, 361, 386, 395, 505; (ponosy): 78 (119), 301, 303; (kongres 1861): 72, 73, 301, 303, 392.
- Srbština (v úradoch): 328, 330, 387, 397; (v školách; predmet): 7, 497; (vyuč. reč): 97, 129, 167, 212, 496.
- Sriemsky dištrikt: 337.
- Starhrad (gymn.): 60, 97, 128, 167, 212, 495, 496.
- Stefanovits, Áron: 310.
- Stojakovich, Juraj, dv. r. (dv. kanc.): 275.
- Stolice (župy, municípiá): 48, 334; (úradníci): 334; (správa): 4—5, 68, 502; (zast. sbory): 83; (úr. reč samospr.): 4, 5, 44, 168—69, 316, 319, 324, 325—27, 368—69, 372, 379, 385.
- Stolný Belehrad (gymn.): 128.
- Strakovič, František: 143.
- Stredosoľnícka stolica: 59, 274, 329.
- Subotica (gymn.): 128.
- Suchy, Jur, podslúžny Zvolenskej: 176, 177, 192, 195.
- Súdnictvo (reforma): 88, 373, 383, 398, 410, 464.
- Sürgöny (mad. polit. časopis): 13, 19, 35 (48), 37, 38, 39, 40, 41, 45 (64), 136, 162—64, 169, 179 (1), 180, 198—207.
- Sváby, Pavol, prof. banskob. gymn.: 220, 221, 222, 223.
- Sv. Imrich: 339.
- Sv. Jur (gymn.): 97, 495, 497.
- Sv. koruna uh.: 70, 296.
- Sv. Ladislav: 333, 388.
- Sv. Štefan (nár. politika): 27, 42, 132, 245, 296, 332, 387, 388; (koruna): 182.
- Synody: 333.
- Szabadhely (obec): 78, 325, 327 (7).
- Szabó, Ján, r. m. r.: 113.
- Szakmáry, Jozef, prof. banskob. gymn.: 220, 221, 222, 223, 226.
- Szalay, Lad.: 39, 180.
- Szalay, Štefan, dv. r.: 413, 451, 467.
- Szamosujvár: 338, 388.
- Szapáry, Jozef (?), gr. r. m. r.: 113.
- Szauer, Ladislav (?), r. m. r.: 113.
- Szeberinyi, J.: 144.
- Széchenyi, Juraj, arcib. ostr.: 109.
- Szelepcsényi, Jur, arcib. ostr.: 109.
- Szeneslay (rum. vojvoda): 340.
- Szentgál (nobiles de): 337, 388.
- Szerb, Teodor: 78, 79 (121), 80, 310—313, 313—314, 383, 399.
- Szimmer, Martin, kat. f. v Radvani: 252, 254.
- Szlávik, František: 165, 208.
- Szmrecsányi, Dárius: 501.
- Szombatsági v. A. Vertán:
- Sztankovics, Karol, r. m. r.: 50, 113, 228.
- Sztoczek, Jur, prof. banskob. gymn.: 220, 221, 222, 223, 226.
- Sztojacsckovics, Alexander, r. m. r.: 208, 210.
- Šarišská stolica: 22, 141, 146, 156, 159, 276, 329, 436, 513.
- Šípka, Samuel: 18 (39), 143.
- Škarničl, Fr.: 92, 451, 452.
- Škarniclová, Terezia: 92, 451.
- Školdozorci: 121.
- Školstvo: 21, 276; (ľudové): 10, 28, 120—21; (návšteva školská): 121; učebnice: 63, 121; (stredné): 6—10, 28 (viď aj gymnáziá); (reálne): 10,

- 12, 122; (zakl. a vydržujúce sdruženia): 71, 290, 292, 297.
 Šopron: 495; (gymnázium): 7, 60, 97, 129, 167, 212, 495.
 Šopronská stolica: 328, 334, 388.
 Štátna rada: 85—87, 93, 377, 379, 380, 381, 395, 401, 409, 478—80, 481, 505—507, 512, 513.
 Štefan V.: 336, 337.
 Štefko, Ignác: 143.
 Štefko, Matej: 143.
 Šteller, Ferd., prof.: 5 (3), 99 (160).
 Štěpán, Ján, doč. riad. banskobyst. gymn.: 219, 220, 221, 222, 223, 226, 259.
 Štrba, Ján: 144.
 Štúr, Dionýz: 144.
 Štúr, Ján: 92, 452.
 Švehla, Andrej: 143.
- Takács, Ján, 1. podž. Zvolenskej: 177, 192, 195.
 Talíani: 132.
 Tarek, Ján: 143.
 Tata (gymn.): 128.
 Tavernik: 344.
 Tekovská stolica: 22, 45, 141, 146, 156, 159, 184 (*), 204, 276, 329, 330, 387, 510.
 Temešská: 59, 274, 328, 337, 495, 497.
 Temešský Banát: 328, 386, 505.
 Temešvár (gymnázium): 7, 97, 129, 167, 212.
 Tešínske právo: 344.
 Thun, Lev, gr.: 5, 37.
 Tisa (rieka): 501.
 Tiský (srbský) dištrikt: 337, 388.
 Tököly, Imrich: 363.
 Torontálska: 328, 330, 387.
 Trenčianska stol.: 5 (3), 22, 62, 65, 66, 141, 146, 159, 276, 329, 330, 387, 429, 510; (slov. pohyb): 92—93, 429, 431—33, 437—38, 451—454, 459, 467—72.
 Trenčín: 12, 146; (gymnázium): 7, 9, 60, 62, 97, 129, 167, 210, 211, 212, 237—38, 496, 499.
 Tripartitum: 52, 343, 395, 511.
 Trnava: 22, 128, 148; (gymn.): 10 (13), 60, 97, 167, 210, 211, 212, 496.
 Turčianska stolica: 5 (3), 13, 17, 22, 91, 141, 146, 276, 329, 330, 387, 426, 431, 510.
 Turčiansky archidiakonát (kňazstvo): 40.
 Turč. Sv. Martin: 22, 75, 140, 146, 426, 428; (Matica): 251, 257, 431.
 Turecko: 246.
- Turnianska stolica: 22, 141, 146, 159, 276, 436, 510.
 Turopolje: 336, 349, 388.
 Türr, Štefan: 260.
 Turzo, L., Nosický: 143.
- Učiteľstvo (vzdelanie): 11, 107, 189—190, 205; (učiteľské ústavy): 120.
 Ugočská stolica: 329, 330, 331, 357, 387, 436.
 Ugria: 48.
 Uhorsko (založenie): 27, 47, 132; (mad. pojem): 46; (slov. pojem): 38, 48, 49, 86, 132; (župné rozdelenie): 333, 362—63; (kráľ. právomoc): 19, 21, 35, 43, 82, 83, 141, 144, 231, 278, 297—98, 333—46, 364, 375, 388, 390—91, 395.
 Uh. Hradišť: 433.
 „Uhorský kráľ“ (hostinec vo Viedni): 17.
 Uhorský národ (mad. pojem): 41, 46, 70, 71, 184, 289, 294, 296; (nemad. pojem): 73, 181, 304; (slov. pojem): 3, 27, 38, 42, 48, 199, 202.
 Úradníci (menovaní): 83; (znalosť reči): 72, 85, 103, 291.
 Urbariálny zákon: 502.
 Ústava, marcová, 1849: 20, 138, 322, 385.
 Ústava (zákony), uh. 1848: 20, 42, 68, 138, 140, 182, 186, 199, 270.
 Užhorod: 357; (gymn.): 7, 97, 129, 167, 212, 497, 500.
 Užská stolica: 92, 329, 330, 334, 387, 388, 436.
- Vacov (gymn.): 128.
 Vágner, Jozef, prof. trenč. gymn.: 238.
 Valášek, sl. v Hlohovci: 66 (98).
 Valaško: 340.
 Valko, stolica: 337.
 Varaždinska stolica: 333.
 Várszély (Varczely), Armin: 436.
 Vaterland (časopis): 19.
 Vay, Mík., b.: 79, (122), 80, 104, 105, 138, 139, 193, 195, 196, 197, 311, 315, 324, 327, 368, 381.
 Veľká Baňa (gymnázium): 7, 60, 97, 129, 167, 212, 497.
 Veľká Kaniža (gymn.): 128.
 Veľký Bečkerék (gymnázium): 7, 60, 78 (119), 97, 129, 167, 212, 496, 497.
 Veľký Varadín: 346, 347, 495; (gymnázium): 97, 128, 212, 497.
 Veršec: 347, 390.
 Vertán, A.: 45, 47.
 Vesprím (gymn.): 128.
 Vesprímska stolica: 337, 388.
 Viedeň: 18, 19, 20, 37, 59.

- Viedeň (a Maďari): 20, 33, 34, 345;
(a Slováci): 34, 36, 138; (a ne-
maď. národy): 33, 76–77, 88, 99,
253, 266.
- Vietóris, Lad.: 92, 429–30, 431, 432
–433, 451, 453, 467–71.
- Vinga: 337, 388.
- Vlad, Aurel: 303 (1).
- Vladislav II., kráľ uh.: 336.
- Vládne (úradné) noviny: 331, 380,
399, 478.
- Vojenská Hranica: 337.
- Vojvodina, srbská: Srbi (vojvodina).
- Vojna rak.-prusko-talianska: 99.
- Volby 1865: 93 (146), 98, 501–502.
- Volebné právo: 230, 352; (census):
352.
- Vulkán, Samuel, gr. k. biskup veľko-
varadínsky: 109.
- Výnimočný stav 1861: 5, 20, 21, 139,
140, 177, 179, 239, 242, 269.
- Vyhadzovanie žiakov: 63–64.
- Vyučovacia rada: 87, 95, 96, 482–500.
- Vyučovacia(ie) reč(i): 5, 6, 28, 61,
96–97, 104, 105, 111, 116, 117,
211–12, 290, 297, 483–84, 488,
489–90, 491–94; (na ľud. ško-
lách): 289; (na vyšších školách):
70, 71, 103.
- Wanderer (časopis): 77.
- Wenich (Venich), Vojtech: 19 (42).
- Werböczy, Štefan: 395.
- Wickenburg, Matyáš Konštantín, min.
obchodu: 285.
- Wiener Lloyd (časopis): 426.
- Záhorský, Štefan: 79 (122), 144, 176
–77, 179, 191–94, 242, 250, 256
–257.
- Záhrebská stolica: 336, 340.
- Zajmus, Romuald: 143.
- Základiny: 26, 156, 157.
- Zákony (vyhlásenie): 71, 292, 293.
- Zalánska stolica: 64.
- Zápoľský, Ján: 340.
- Zarándska stolica: 5, 78 (120), 319,
324, 327, 328–29, 358 (3), 361,
368, 372, 379.
- Závodník, Štefan: 143.
- Zemepis (predmet učebný na str. šk.):
125, 127, 211, 238, 483.
- Zemianstvo: 270; (maď.): 229; (slov.):
5 (3); (nemaď.): 137.
- Zemplínska stolica: 22 (44), 64, 329,
330, 331, 334, 387, 388, 436.
- Zenta: 347, 390.
- Zevrin (vojvodstvo): 337, 341.
- Zichy, Hermann: 77, 85, 86, 89, 90,
91, 93, 94, 368, 399, 433, 446, 455,
456, 460, 472, 480, 481, 500.
- Zlatá bulla (uh.): 333.
- Zlaté Moravce: 22, 146, 204.
- Zmenkové súdy: 157.
- Zmeskal, Móric: 257.
- Zoborov (pseudonym v PBV): 10
(13).
- Zombor: 308 (1), 314, 328, 362, 379,
386.
- Zrinska, Helena: 363.
- Zvolen (mesto): 5, 78, 168–69, 265,
319, 368; (posádkové veliteľstvo):
256.
- Zvolenská stolica: 22, 64, 65, 91, 141,
146, 159, 173, 177–78, 191, 239,
242, 262, 264, 265, 276, 329, 330,
387, 510.
- Zworén, Ferd.: 366, 454.
- Železná stolica: 44, 328.
- Železnica koš.-boh.: 57.
- Železnice (nedostatok na Slovensku):
21, 52, 142, 160, 161, 162, 233, 276,
284, 287, 308, 505, 510, 512.
- Židia: 97 (153), 338, 349, 389.
- Žigmund, kráľ uh.: 336, 337, 338, 389.
- Žilina: 22, 146, 344.
- Žoltská stolica: 334, 388.
- Župani: 333, 334, 362; (dediční): 334.

OBSAH.

Úvodom
Skratky

V.
VII.

VIEDENSKÉ MEMORANDUM SLOVENSKÉ Z R. 1861.

- I. Nezdar slov.-maď. narovnaní 1861 (3). Slovenský a maďarský názor národnostný (3). Obrat k Viedni (4). Pokusy o novú maďarizáciu v úradoch a v školstve (4—8). Nespokojnosť nemaďarských národov. Nespokojnosť Slovákov (9—10).
- II. Rečová otázka na bansko-bystrickom gymnáziu. Memorandum Moysesovo (11—12). Maďarizácia školstva hlavnou z príčin viedenskej cesty Moysesovej (12—13). Vznik myšlienky ísť do Viedne (13—17). Viedenská deputácia a jej prijatie panovníkom (17—20).
- III. Viedenský prosbopis. Vývin národnostnej otázky v Uhorsku a príčiny slovenskej nespokojnosti (20—21). Slovenské požiadavky (21—22). Návrh privilégia na Slovenské okolie (22—27). Ponosný prosbopis Moysesov na maďarizáciu v školstve (27—28).
- IV. Vývin novodobého politického programu slovenského. Rozpor medzi ideálom a skutočnosťou (28—29). Program revolučných rokov 1848—49 (29—30). Národnostná politika porevolučného absolutizmu (30). Októbrový diplom a Februárový patent (30). Maďarský a slovenský program národnostný (30—31). Martinské memorandum (31). Memorandum viedenské (31). Okolie memoranda martinského a viedenského (31—33). Viedenská politika národnostná (34—36).
- V. Ohlas viedenskej deputácie vo Viedni a doma. Útoky proti nej a slovenské obrany (37—38). Mallého výklad hist. práva uhorského (38—39). S. Chalupkovo hist. odôvodnenie okolia (39). Francisciho polemika so Szalaym o národnostnej otázke (39). Útoky Sürgönya proti Moysesovi a jeho obrane (39—40). Osvedčenia oddanosti k Moysesovi (40—41). Polemika Lukácsova s Franciscim a Moysesom o národnostnej otázke v Uhorsku (41—45). Hostinského polemika o národnostnej rovnoprávnosti s Vertánom (45—49).
- VI. Vybavovanie Memoranda kr. miestodrž. radou. Komisia kr. rady (49). Jej dobrozdanie o Memorande (49—53). Mienka miestodržiteľa Pálffyho (53—56). Dobrozdanie uh. dv. kancelárie (56—58). štátnej a ministerskej rady (58—59).
- VII. Pálffyho politika náprav v otázke národnostnej. Rečová otázka na stredných školách (59—62). Školy ľudové (63). Školy evanjelické (63—64). Rečová otázka v úradoch (64—66). Nedostatočná rečová príprava úradníctva (67). Spišské ponosy (67). Svojpomocné počiny slovenské (67—68).
- VIII. Pokusy o zákonodarné vyriešenie národnostnej otázky v Uhorsku (68—69). Panovník nariaďuje pripraviť návrh národnostného zá-

- kona (69). Komisia kr. miestodržiteľskej rady (69) a jej elaborát (69—72). Rokovania národnostnej komisie o ňom (72—74). Ich predčasné prerušenie (74—75). Národnostná politika uh. vládných miest (75). Príklon slovenskej politiky k Viedni (75—76). Pálffyho národnostná politika získavania vedúcich ľudí Nemaďarov (77).
- IX. Pokusy vysokých úradníkov nemaďarských o rovnoprávnostné vyriešenie národnostnej otázky v Uhorsku. Ponosy srbské a rumunské (77—78). Rečová otázka v úradoch a snahy Pálffyho o vydanie rečovej úpravy (78—80). Odmietavé stanovisko uh. dv. kancelára Forgácha (80). Revízia rečových nariadení, nariadená panovníkom (80—81). Mihályiho návrh na rečovú úpravu (81). Dobrjanského návrh na utvorenie národnostných samosprávnych municípií (82—84). Mienka Pálffyho a uh. dv. kancelárie o ňom (84—85). Nový uh. dv. kancelár gr. Zichy (85). Návrh kancelárie na vyhlásku o rečových právach nemaď. národov (85). Rokovanie št. rady o veci, vótum Ožegovičovo (85—87). Panovníkova rezolúcia zo dňa 2. XII. 1864 (87—88).
- X. Pálffyho odpor proti rečovej vyhláske. Jeho obavy z viacrečového úradovania (88—89). Odpor proti vyhláseniu rečových práv (89). Zápas Pálffyho so Zichym o formu vyhlásky (89—91). Chýry o panovníkovej rezolúcii zo dňa 2. XII. 1864 po krajine a ich radostný ohlas (91—92). Slovenské pohyby v Trenčianskej (92—93). Štátna a ministerská rada stavia sa proti Pálffymu (93—94). Opačné rozhodnutie panovníkovo a zahatenie úpravy rečovej otázky v úradoch (94) a v školstve (94—98). Obrat k dualizmu a zmar nemaď. nádeji (98—99).

DOKUMENTY.

1. Vo Viedni dňa 22. októbra 1860. B. Mikuláš Vay, uh. dv. kancelár, oznamuje kr. miestodržiteľskej rade uhorskej panovníkove rozhodnutia vo veci úradnej a vyučovacej reči 103
2. V Budíne dňa 24. novembra 1860. Kráľ, miestodržiteľská rada uhorská vyzýva riaditeľstvo r.-k. gymnázia v Bratislave, aby predostrelo mienku prof. sboru o tom, či na stredných školách vo veci jazyka vyučovacieho sú žiadúce alebo potrebné nejaké a aké zmeny? 104
3. Vo Svätom Kríži dňa 10. decembra 1860. Štefan Moyses, biskup banskobystrický, kráľ, miestodržiteľstvu uhorskému predkladá svoju mienku vo veci rečových zmien na školách, Maďarčina, slovenčina, nemčina na banskobystrickom gymnázii a na reálke v Kremnici 106
4. V Pešti dňa 5. septembra 1861. a) Porada šk. odborníkov o rečovej otázke v str. školstve 108
b) Mienka št. výboru kr. n. rady o elaboráte šk. odborníkov 112
5. V Budíne dňa 12. septembra 1861. a) Predostretie uh. kr. námestnej rady vo veci vyučovacej reči na stredných školách uhorských 112
b) Nariadenie uh. kr. dv. kancelárie v tej istej veci 116
6. V Budíne dňa 12. septembra 1861. a) Kr. uh. miestodržiteľská rada podáva návrhy na dočasnú úpravu stredoškolského vyučovania na šk. rok 1861—62. Otázka reči 117
b) Kr. uh. dv. kancelária (5. X.) upravuje námestnú radu, aby pre šk. r. 1861—62 vydala dočasný učebný poriadok 119
7. V Budíne dňa 20. októbra 1861. Pripomienka kr. miestodržiteľskej rady vo veci udržiavania lepšieho poriadku na učiteľských ústavoch, ľudových školách a vo veci venovania náležitej pozornosti pri sošstavovaní učebného plánu na šk. r. 1861/62 na vyučovanie maďarčiny na tých istých, ako aj na reálnych školách 120
8. V Budíne dňa 21. októbra 1861. Kráľ, miestodržiteľská rada zasiela svoj návrh učebného poriadku, predložený panovníkovi na schvá-

- lenie, všetkým stredným školám ako dočasný učebný poriadok na šk. rok 1861-62. I. Učebný systém. II. Predmety a ich rozvrh. III. Vyučovaci jazyk a ostatné predmetové reči. IV. Profesorské sbory. V. Všeobecné ustanovenia 122
9. Vo Viedni dňa 5. decembra 1861. Štefan Moyses, banskobystrický biskup, žiada panovníka o ochranu proti maďarizácii v školách a v úradoch 132
10. Vo Viedni dňa 6. decembra 1861. Slovenský prestolný prosbopis slovenský o vydanie privilégia na ochranu slovenského národa. (Okolie, samospráva, úradná reč slovenská, rozhodovacie právo nad školami.) 136
11. Vo Viedni dňa 6. decembra 1861. Návrh na privilégium na zriadenie a organizáciu osobitného slovenského Okolia 144
12. Vo Viedni dňa (asi) 6. decembra 1861. Štefan Moyses, biskup banskobystrický, (asi) št. ministromi Schmerlingovi: žiada o vymoženie audiencie pre seba a pre slovenskú deputáciu, pripojujúc jej a svoj prestolný prosbopis vo veci zrovnoprávnenia slovenského národa, resp. vo veci prechmatov v školstve 157
13. Vo Viedni dňa 16. decembra 1861. a) Predostretie min. predsedu arcikn. Rainera vo veci podaní slovenskej viedenskej deputácie 159
b) Panovník svojím rozhodnutím zo dňa 18. XII. 1861 zasiela predmetné podania uh. dv. kancelárovi na dobrozdanie. Súčasne mu nakladá nápravu krivd vo veci úradnej reči 161
14. V Banskej Bystrici dňa 18. decembra 1861. Neznámy korešpondent útočí na Moysesa, že sa žaloval vo Viedni na maďarskú vyučovaciu reč na banskobystrickom gymnáziu, hoci si ju predtým sám žiadal 162
15. Vo Viedni dňa 20. decembra 1861. Uh. dv. kancelár gr. Anton Forgách zasiela slovenský pamätný spis uh. miestodržiteľovi gr. Móricovi Pálffymu cieľom dobrozdania. Prechmaty v obore úradnej reči v obciach, v cirkvách a v školách nech sú odstránené 164
16. Vo Viedni dňa 20. decembra 1861. Uh. dv. kancelária nariaďuje uh. miestodržiteľskej rade porobiť niektoré opravy v dočasnom učebnom pláne, najmä v otázke rečovej 165
17. Vo Viedni dňa 20. decembra 1861. Rozhodnutie kr. uh. dv. kancelárie, aby zápisnice právomocností tam, kde sú písané jazykom nemaďarským, boli predkladané, a tedy i písané, i maďarsky 168
18. Vo Viedni dňa 24. decembra 1861. Obrana Štefana Moysesa, biskupa banskobystrického, na výčitku korešpondenta maď. časopisu Sürgöny, že sa sťažuje vo Viedni na nariadenie kr. rady o úprave rečovej otázky v školách, hoc vraj kr. rada bola voči slovenčine prajejšia než sám Moyses vo svojom návrhu 169
19. V Budíne dňa 24. decembra 1861. Uh. kráľ. miestodržiteľ gr. Móric Pálffy zasiela slovenský prosbopis svojmu zástupcovi a podpredsedovi miestodržiteľstva Štefanovi Privitzerovi s príkazom, aby po porade s odborovými prednostami vypracoval do 4 týždňov odôvodnené dobrozdanie a postaral sa o odstránenie odôvodnených ponôb 175
20. V B. Bystrici dňa 13. januára 1862. Major Jakob, posádkový veliteľ v B. Bystrici, podáva krajinskému veliacemu generálovi v Uhorsku zpravu o vystúpení Záhorského a Kréméryho proti maďarským úradným prípisom 176
21. V B. Bystrici dňa 18. januára 1862. Andrej Havas, kr. komisár Zvolenskej, žiada od miestodržiteľa Pálffyho úpravu, ako má postupovať voči dvom farárom, ktorí odmietli prijať maďarské nariadenia 178
22. V Pešti dňa (pred) 26. januára 1862. Lukáš Mácsai ml. v poznámkach k viedenskému slovenskému memorandu uvažuje o národnostnej, najmä slovenskej otázke v Uhorsku. Žiadosti viedenského memoranda nie sú žiadosťami slovenského ľudu 180

23. V Hájnikách dňa 31. januára 1862. Štefan Záhorský, dekan a farár v Hájnikách, sťažuje si miestodržiteľovi Pálffyemu na nesprávny postup úradníkov Zvolenskej stolice vo veci úradnej reči 191
24. V Hronci dňa 1. februára 1862. Aug. Krčméry, hronský ev. a. v. farár, žiada Pálffyho, aby stoliční a slúžnovskí úradníci posielali mu slovenské úradné príspisy 194
25. Vo Svätom Kríži dňa 9. februára 1862. Štefan Moyses, banskobystrický biskup, obraňuje seba i viedenskú slovenskú deputáciu proti Mácsaiovým útokom v Sürögönyi (č. 22 tu) 198
26. V Budíne dňa 12. februára 1862. Uh. miestodržiteľská rada vydáva niektoré opravy a doplnky k svojmu nariadeniu zo dňa 21. X. 1861 vo veci dočasného učebného poriadku, najmä však vo veci reči ako jazykov vyučovacích a ako učebných predmetov: a) Vótum referenta
b) Oprava rozvrhu hodín 208
c) Úprava rečových otázok 210
d) Predostretie k panovníkovi 211
27. V Levoči dňa 21. februára 1862. a) Zápisnica prof. sboru levočského gymnázia vo veci určenia vyučovacej reči a vyučovania domácich reči ako predmetov 216
b) Námestná rada určuje učebný rozvrh pre levočské gymnázium 218
28. V B. Bystrici dňa 22. februára 1862. a) Zápisnica prof. sboru banskobystrického gymnázia vo veci reči vyučovacej a vyučovania jednotlivých reči 219
b) Ján Štepán, profesor a dočasný správca gymnázia banskobystrického, predostiera svoju mienku v tej istej veci 223
c) Kráľ, miestodržiteľská rada vydáva riaditeľstvu r. k. gymnázia v B. Bystrici definitívny rozvrh predmetov podľa jednotlivých vyučovacích reči (1. VII.) 227
29. V Budíne dňa 22. februára 1862. Dobrozdanie Štefana Priviczera, podpredsedu uh. miestodrž. rady, o slovenskom pamätnom spise a o Moysesovej ponose 227
30. V Trenčíne dňa 28. februára 1862. Profesorský sbor gymnázia trenčianskeho predostiera zprávu o vyučovacej reči a o domácich rečiach ako predmetoch na svojom gymnáziu 237
31. V B. Bystrici dňa 7. marca 1862. A. Havas, kr. komisár Zvolenskej, znova žiada od miestodržiteľa Pálffyho úpravu vo veci Aug. Krčméryho, ev. farára v Hronci, odmietajúceho maď. úr. príspisy 239
32. V Budíne dňa 14. apríla 1862. Kr. uh. miestodržiteľstvo Ondrejovi Havasovi, kráľ. komisárovi Zvolenskej, dáva úpravu, aby slúžni knázom, nevediacim maďarsky, oznamovali úradné oznámenia v ich materčine. Zásadné riešenie nár. otázky by nebolo radné 240
33. Vo Svätom Kríži dňa 10. mája 1862. Štefan Moyses, biskup banskobystrický, uh. miestodržiteľovi Pálffyemu: Sľúbená náprava nebola uskutočnená nikde. Žiada najmä o urýchlenie povolenia Matice a nápravu rečových pomerov v školstve 241
34. V Budíne dňa 1. júna 1862. Móric Pálffy, poľný podmaršal a uh. miestodržiteľ, odpovedá na Moysesov ponosný list zo dňa 10. V. 1862 (č. 33 tu) 248
35. V Radvani dňa 11. VI. 1862. Dekan a notár archidiakonátu zvolenského Martin Szimmer i v mene všetkých ostatných farárov žiada biskupa Moysesu o zakročenie u miestodržiteľa Pálffyho, aby politické i súdne úrady stýkali sa s úradmi farskými v reči príslušných farníkov 252
36. V Budíne dňa 22. júna 1862. Kráľ, miestodržiteľská rada (predsedníctvo) hlavnožupanskému miestodržiteľovi stolice Biharskej dáva úpravu vo veci prípustného užívania nemadžarských reči v obecnom úradovaní a v styku so stránkami 254
37. Vo Svätom Kríži dňa 5. júla 1862. Štefan Moyses, biskup banskobystrický, poľnému podmaršalovi a uh. miestodržiteľovi gr. M. Pálffyemu oznamuje niektoré podrobné doklady národnostnej nesná-

šanlivosti a žiada o urýchlenú úpravu rečovej otázky na bansko-bystrickom gymnázii a o urýchlené povolenie Matice	255
38. V Budíne dňa 27. júla 1862. Gr. Móric Pálffy, poľný podmaršal a uh. miestodržiteľ, Štefanovi Moysesovi, biskupovi banskobystričkému, oznamuje niektoré opatrenia, urobené v dôsledku jeho ponos z dňa 5. VII. 1862 (č. 37 tu) a odpovedá na niektoré jeho ponosy ďalšie	262
39. V Laxenburgu dňa 27. júla 1862. a) František Jozef ukladá uh. dv. kancelárovi gr. Forgáchovi vypracovanie návrhu zákona o zabezpečení národnostných práv nemaďarských národov v Uhorsku b) Kráľ, uh. kancelária nariaďuje kráľ. miestodržiteľskej rade vypracovať návrh zákona, určujúceho presne práva nemaďarských národov vo veci ich reči a národnostného vývinu, Panovník si vyhradzuje pojat tento návrh do svojich predostretí na budúci snem c) Gr. M. Pálffy vymenúva komisiu na vypracovanie návrhu na národnostný zákon	265 266 267
40. V Budíne dňa 7. augusta 1862. Gróf Móric Pálffy, poľný podmaršal a uh. miestodržiteľ, podáva uh. dv. kancelárovi dobrozdanie o slovenskom pamätnom spise	268
41. Vo Viedni dňa 20. augusta 1862. Kráľ, uh. dv. kancelária vydáva úpravu vo veci prípustnosti rumunskej reči v obecnom úradovaní a v styku so stránkami	273
42. Vo Viedni dňa 3. septembra 1862. a) Predostretie uh. dv. kancelára gr. Forgácha vo veci slovenského pamätného spisu z r. 1861 b) Usnesenie min. rady (29. I. 1863) v tej istej veci c) Predostretie min. predsedu akn. Rainera (14. II. 1863) v tej istej veci d) Rozhodnutie panovníka (17. II. 1863) v tej istej veci	275 285 286 288
43. V Budíne dňa 25. októbra 1862. Návrhy referenta národnostnej komisie kr. uh. miestodržiteľskej rady Štefana Abonyiho na národnostný zákon I. Návrh obsirnejší II. Návrh stručnejší	289 292
44. V Budíne dňa 25. októbra 1862. Návrh referenta národnostnej komisie kr. uh. miestodrž. rady Štefana Abonyiho na sprievodné predostretie panovníkovi k návrhu na národnostný zákon	293
45. V Budíne dňa 1. decembra 1862. Zápisnica o porade komisie kráľ. miestodrž. rady vo veci národnostného zákona	296
46. V Budíne dňa 6. februára 1863. Zápisnica o rokovaní národnostnej komisie kr. uh. miestodržiteľskej rady. Rokovanie všeobecné	302
47. V Budíne dňa 10. februára 1863. Zápisnica o rokovaní národnostnej komisie kr. uh. miestodržiteľskej rady. Rokovanie podrobné: §§ 1—5 menšieho návrhu	305
48. Vo Viedni dňa 19. marca 1863. Kráľ, uh. kancelária oznamuje kráľ. uh. miestodržiteľovi spôsob vybavenia slovenského pamätného spisu panovníkom	307
49. Vo Viedni dňa 29. marca 1863. Dekrét uh. dv. kancelárie uh. námestnej rade. Výklad rečových predpisov októbrového diplomu so vzťahom na obce	308
50. V Arade dňa 8. mája 1863. Hl. župan Aradskej Tivadar Szerb si žiada od námestnej rady podrobnejšiu úpravu vo veci rečových oprávnení obcí vzhľadom na rozpory medzi nariadením kr. rady a medzi Októbrovým diplomom	310
51. V Arade dňa 9. júna 1863. Hl. župan Aradskej Tivadar Szerb predostiera uh. dv. kancelárovi odpis svojej žiadosti o podrobnejšiu úpravu vo veci rečových oprávnení obcí v úradovaní, podanej námestnej rade	313
52. V Budíne dňa 10. júna 1863. Pravidlá o užívaní úradnej maďarskej a nemaďarských reči v úradovaní, vypracované komisiou námestnej rady	314

53. Vo Viedni dňa 6. októbra 1863. Gr. Anton Forgách, uh. dv. kancelár, uh. miestodržiteľovi gr. M. Pálffyemu vysvetľuje dôvody svojho zamietavého postoja voči zásadnému riešeniu rečovej a národnostnej otázky v Uhorsku, a tedy i voči pravidlám (č. 52 tu), vypracovaným nám. radou 318
54. V Budíne dňa 19. marca 1864. Separátne vótum A. I. Dobrjanského vo veci riešenia rečovej a národnostnej otázky v Uhorsku. Doterajšie predpisy nie sú dostatočné a ani tieto nie sú zachovávané. Navrhuje zriadiť pre jednotlivé národy osobitné samosprávne stolice. Návrh na organizačný štatút. Úprava cirkevných pomerov nemaďarských nekatolíckych národov 321
55. V Budíne dňa 28. marca 1864. Separátne vótum G. Mihályiho k návrhu úpravy kr. miestodrž. rady vo veci užívania nemaďarských rečí v úradoch 358
56. V Budíne dňa 19. mája 1864. Gr. M. Pálffy, uh. miestodržiteľ, predostiera svoje nesúhlasné pripomienky k Dobrjanského separátnemu vótu (č. 54 tu). 360
57. V Budíne dňa 19. mája 1864. Sprievodný list gr. Pálffyho, uh. miestodržiteľa, k uh. dv. kancelárovi k mienke miestodržiteľskej rady vo veci ponôs aradských Rumunov. K Dobrjanského sep. vótu predkladá osobitné poznámky (č. 56 tu). Sklamanie, že ani výhodami sa mu nepodarilo získať predstaviteľov národnosti 366
58. Vo Viedni dňa 21. júla 1864. a) Predostretie uh. dv. kancelárie vo veci používania nemaďarských rečí v Uhorsku v úradovaní. (Ponosy aradských Rumunov.) 368
b) Návrh najvyššieho rozhodnutia v tej istej veci 373
59. Vo Viedni dňa 21. júla 1864. Juraj Pópa, dv. radca v uh. dv. kancelárii, podáva separátne vótum k predostretiu kancelárie (č. 58 tu). 374
60. Vo Viedni dňa (pred) 28. októbra 1864. Referentské vótum št. r. Ožegovića o predostretí uh. dv. kancelárie (č. 58 tu) vo veci rumunských ponôs, o sep. vótach Dobrjanského a Pópu a o vyhláske o rečových oprávneniach nemaďarských obyvateľov v Uhorsku 377
61. Vo Viedni dňa 29. októbra 1864. Zápisnica o zasadnutí štátnej rady zo dňa 29. X. 1864. Rečová a národnostná otázka v Uhorsku. (Ponosy Rumunov aradských.) 401
62. Vo Viedni dňa 29. októbra 1864. Dobrozdanie predsedu štátnej rady b. Lichtenfelsa vo veci vyhlášky o rečových oprávneniach nemaďarských obyvateľov 406
63. V Schönbrunne dňa 2. decembra 1864. Rezolúcia vo veci rečových a národnostných pomerov v Uhorsku (ponosy aradských Rumunov) 409
64. Vo Viedni dňa 10. decembra 1864. Dekrét uh. dv. kancelárie uh. miestodržiteľskej rade nakladá výkon rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864 (č. 63 tu) 410
65. V Budíne dňa 22. decembra. Gr. M. Pálffy, uh. miestodržiteľ I, podpredsedovi miestodržiteľstva prikazuje vypracovať rečovú vyhlášku, porovnať ju s drevňajšími nariadeniami a dať pripraviť i návrh národnostného zákona 412
66. V Budíne dňa 28. decembra 1864. Pálffyho Promemoria proti niektorým zmenám, žiadaným v návrhu vyhlášky o rečových právach uh. dv. kanceláriou a proti jej slávnostnému vyhláseniu 413
67. V Nižnom Kubíne dňa 15. januára 1865. Gr. Fr. Pongrácz, kr. komisár Oravskej, gr. M. Pálffyemu, uh. miestodržiteľovi: V stolici síce je známe, že panovník vydal rezolúciu v prospech nemaďarských národností, ale jej odpis ani jej bližší obsah v stolici nie je známy 426
68. V Banskej Bystrici dňa 16. januára 1865. Andrej Havas, kr. komisár Zvolenskej, oznamuje miestodržiteľovi Pálffyemu, že chýr o rezolúcii zo dňa 2. XII. 1864 (č. 63 tu) bol predmetom súkromných rozhovorov na výborovej schôdzi Matice zo dňa 11. I. 1865 a že chýr doniesol z Viedne sám Moyses 427

69. V Trenčine dňa 17. januára 1865. Lad. Vietóris, hl. župan Trenčianskej, podáva gr. M. Pálffymu, uh. miestodržiteľovi, zprávu, že odpis rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864 (č. 63 tu) v jeho stolici síce nekoluje, na žiadosť Pálffyho by si ho však trúfal obstarat' odinakial' 429
70. V Bratislave dňa 21. januára 1865. Bratislavský policajný riaditeľ Podolsky podáva zprávu o chýroch o cisárskej rezolúcii zo dňa 2. XII. 1864 (č. 63 tu) na západnom Slovensku 430
71. V Trenčine dňa 26. januára 1865. Pozvanie národovcov trenčianskych, aby sa pripojili k deputácii, zamýšľajúcej podat' hl. županovi Trenčianskej L. Vietórisovi dňa 15. II. 1865 pam. spis vo veci zrovnoprávnenia nemaďarských národov 431
72. V Trenčine dňa 5. februára 1865. a) Hl. župan Trenčianskej Lad. Vietóris podáva miestodržiteľovi Pálffymu zprávu vo veci zamýšľanej deputácie a pamätného spisu trenčianskych Slovákov 432
b) Telegrafická úprava Pálffyho Vietórisovi, aby deputáciu zamedzil' 433
73. V Košiciach dňa 9. februára 1865. Zpráva košického policajného direktora Marxa o chýroch o cisárskej rezolúcii zo dňa 2. XII. 1864 (č. 63 tu) na východnom Slovensku 434
74. V Trenčine dňa 11. februára 1865. Július Nozdroviczky, 1. podžupan Trenčianskej, oznamuje miestodržiteľovi Pálffymu, že deputáciu trenčianskych národovcov podarilo sa prekazit'. Poriadatel'ia na jeho vysvetlenie, že deputácia nie je na čase, od nej sami dobrovoľne uoustili. Výsledky vyšetovania celej záležitosti budú predložené dodatočne 437
75. V Budíne dňa 20. februára 1865. a) Návrh vyhlášky nám, rady, obsahujúcej ustanovenia rezolúcii, vydaných o úprave rečovej otázky v Uhorsku 438
b) Návrh rečovej úpravy pre úrady a súdy 441
c) Návrh obežníka o vyhlásení rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864 (č. 63 tu) 444
76. V Budíne dňa 20. februára 1865. Gróf M. Pálffy, uh. miestodržiteľ, predostiera dv. kancelárovi gr. H. Zichymu vyhlášku o rečových právach obyvateľov, úpravu úradom a súdom a obežník, dávajúci podriadeným úradom na vedomie obsah rezolúcie zo dňa 2. XII. 1864 (č. 63 tu). Žiada, aby vyhlásenie dialo sa len obvyklou cestou, nie tlačnými vyhláškami každej obci 446
77. V Trenčine dňa 26. februára 1865. a) Dodatková zpráva L. Vietórisa, hl. župana Trenčianskej, o tamojších slovenských pohyboch: Tlač obežníkov zariadil Fr. Škarnicl, syn majiteľky tlačiarne, hlavnými vodcami pohybu sú Ján Ondrišík, kaplán, a Alexander Androvich, sedriálny asesor 451
b) 1. Nariadenie (15. III.) hl. županovi Trenčianskej: majiteľku potrestat' v smysle tlačového zákona, Adrovicha preložit' v dohode s náčelníkmi iných stolic; 2. pripis biskupovi nitrianskemu: napomenúť Ondrišíka, aby sa vystríhal vytýkaných počinov 453
78. V Budíne dňa 3. marca 1865. Rozklad miestodržiteľa Pálffyho proti zmenám uh. dv. kancelára v jeho návrhu vyhlášky o rečových oprávneniach nemaďarských obyvateľov a za vydanie rečovej úpravy pre úrady 454
79. V Budíne dňa 18. marca 1865. Uh. miestodržiteľ gr. M. Pálffy upozorňuje uhorského primasa Scitovského na neprípustnú politickú činnosť Jána Mallého, študijného prefekta na Pazmaneume vo Viedni, a na jej možné neprijemné následky 459
80. Vo Viedni dňa 17. apríla 1865. H. Zichy, uh. dv. kancelár, predkladá Pálffyho rozklad so žiadosťou zamietnuť jeho protinávrhy a prikázat' mu výkon úpravy, danej mu kncelárom 460
81. V Trenčine dňa 30. apríla 1865. a) Lad. Vietóris, hl. župan Trenčianskej, predostiera miestodržiteľovi Pálffymu svoje poznámky na obranný spis Ondrišíkov, podaný biskupovi, a na obranné vysvedčenie, dané Ondrišíkovi podžupanom Nozdroviczky 467

b) 1. Nariadenie (5. V.) Vietórisovi: podžupan nech vysvetlí rozpory medzi daným vysvedčením a svojim úradným názorom vo veci; 2. Odpis pripomienok Vietórisových posíela sa nitrianskemu biskupovi	471
82. Vo Viedni dňa (pred) 5. mája 1865. Mienka referenta štátnej rady Ožegoviča o spore medzi uh. dv. kancelárom Zichym a uh. miestodržiteľom Pálffym vo veci užívania nemaďarských rečí v úradoch a pri súdoch	472
83. Vo Viedni dňa 5. mája 1865. Zápisnica o rokovaní štátnej rady o rozpore medzi kanc. Zichym a miestodržiteľom Pálffym	478
84. Vo Viedni dňa 7. mája 1865. Mienka predsedu št. rady b. Lichtenfelsa o spore medzi Zichym a Pálffym	479
85. Vo Viedni dňa 16. mája 1865. Rokovanie min. rady o spore medzi uh. dv. kancelárom gr. Zichym a uh. miestodržiteľom Pálffym o vyhláske rečových nariadení	480
86. Vo Viedni dňa 21. júna 1865. Mienka Vyučovacej rady o elaboráte kr. uh. miestodržiteľstva o učebnom pláne pre uh. gymnáziá, Podrobné ustanovenia o vyučovacej reči a o druhej a tretej domácej reči na jednotlivých gymnáziách podľa miestnych národnostných pomerov	482
87. V Dolnej Orave koncom novembra 1865. Slovenskí voličia volebného okresu dolnooravského predkladajú svojmu snemovému vyslancovi body, ktoré má hájiť a zastávať na sneme	501

PRÍLOHY.

I. Vo Viedni dňa 16. októbra 1862. Rokovanie št. rady o prestolnom prosbopise slovenskom z r. 1861: 1. Vótum ref. št. r. dr. Quesara	503
2. Zápisnica št. rady zo dňa 16. X. 1862	505
3. Separátne vótum št. r. Ožegoviča	507
II. Vo Viedni dňa 14. februára 1863. Predostretie min. predsedu akn. Rainera o rokovaní štátnej a min. rady o slov. prestolnom prosbopise z r. 1861	509
Doplňky a opravy	514
Mená a veci	515
Obsah	528

MADE AND PRINTED IN SLOVAKIA

Broš. po Ks 250.—

D₃ se 1950

6.

SNK - Martin

17A0035557

